

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANI

Murat Belge Bir Hayat...

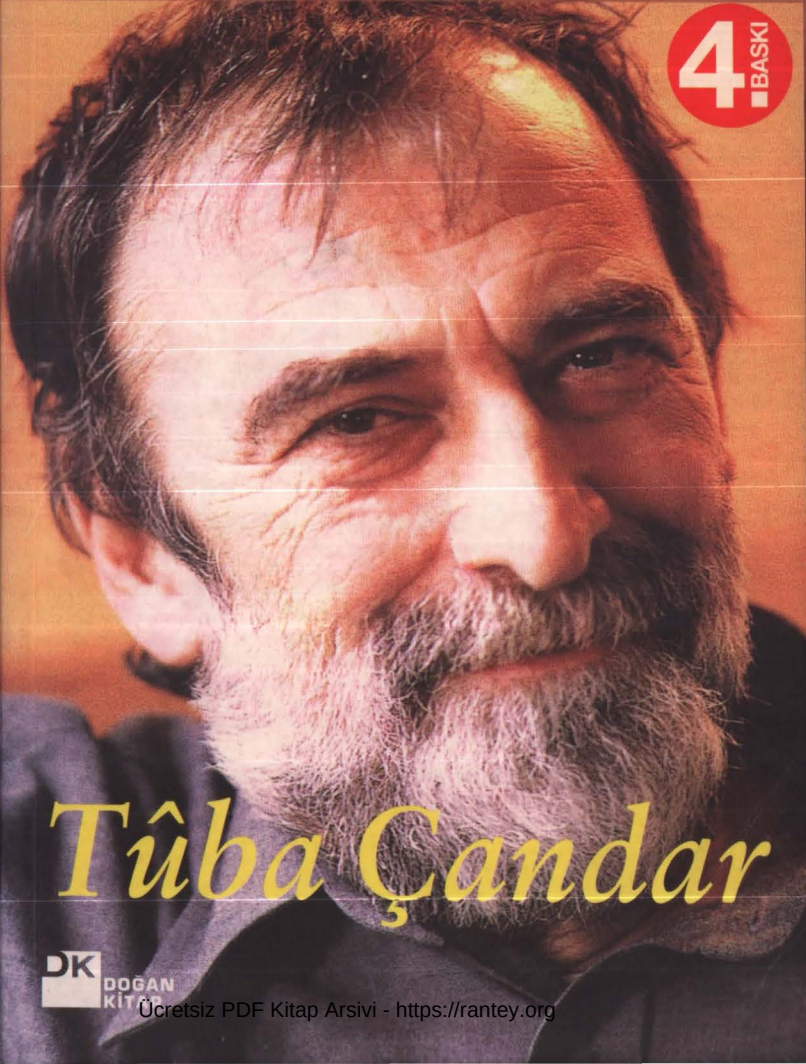
Söyleşi: Tûba Çandar

Murat Belge

Bir Hayat...

ANI

4 BASKI

Tûba Çandar

DK

DK
DOĞAN
KİTAP

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Murat Belge

Bir Hayat...

MURAT BELGE

Bir Hayat...

Yazan: Tüba Çandar

Yayın hakları: © Doğan Kitapçılık AŞ

1. baskı / mart 2007

4. baskı / mart 2007 / ISBN 978-975-293-547-1

Kapak tasarımı: Yavuz Korkut

Baskı: Mega Basım, Çobançeşme Mah.

Kalender Sok. No: 9 Yenibosna - İSTANBUL

Doğan Kitapçılık AŞ 19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 246 52 07 / 542 Faks (212) 246 44 44

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Murat Belge

Bir Hayat...

Tûba Çandar

İçindekiler

Önsöz	11
-------------	----

1. bölüm: Ankara doğumlu bir İstanbullu

Ailesi ve doğumu	15
Burhan Belge	15
Macaristan'dan gelen gelin: Zsa Zsa Gabor	17
Hem büyük dayı hem enişte: Yakup Kadri Karaosmanoğlu	22
Robert Kolejli Cavide Hanım	24
Çocukluk anıları	25
Aile dağılıyor	36
İstanbul'a ilk merhaba	38
Moda İlkokulu'nda	41
Becerikli eller	42
Alman patenci Marion	47

2. bölüm: Formasyon yılları

High School'da yatılı	49
Okula uyum sorunları	50
Yabancı hazineleri ele geçiriyor	53
İlk darbe: 27 Mayıs	56
"6-7 Eylül'den haberdardım"	57
Marş sesleriyle uyanmak	61
Yassıada Duruşmaları	64
ABD'de bir AFS'li	67
Duru Su'da köy hayatı	68

3. bölüm: "Hayata bir edebiyatçı olarak başlamıştım"

Filoloji yılları	74
Liberal Vahit Bey	75
Edebiyatçılar dergâhu: de Yayınevi	77
"Marksist olmamak için çok direndim"	80
İlk edebiyat eleştirisi: "Yanık Saraylar"	82
Bohem hayat	85
Kumkapı'dan Hilton'un yüzme havuzuna	88
Kaçak meyhanecilik	90
Burhan Belge'nin ölümü	94
Yemek kültürü ve aşçılık zanaatı	97

4. bölüm: “Edebiyattan uzaklaştım, politikaya yaklaştım”

Akademik kariyer	102
“Oxford vardı da ben gitmedim”	103
“Doktoram berbat bir çalışmadır”	104
TİP’e katılıyor	106
“İkinci Yeni” Hareketi	111
“Halkın Dostları” dergisi	117
Marksist eleştiri anlayışı	120
Bir polisiye hikâye: “Mektup”	125

5. bölüm: 12 Mart’ta kontrgerilla ve hapisane

THKP-C’ye giriyor	129
Cephe’deki faaliyetler	134
İdamlara karşı imza kampanyası	136
Teslim oluyor	140
Kontrgerilla’da	142
Tuhaf bir işkenceci	145
Selimiye’de hücre hapsi	148
“Yılmaz Güney de burada!”	149
Sağmalcılar Cezaevi	150
Koğuştaki görüş ayrılıkları	151
Komün başkanı oluyor	153
Selimiye’de koğuştaki	159
Hapishane çalışmaları	160

6. bölüm: Özgürlük ve askerlik

İstanbul’da yalı hayatı	164
Baba oluyor	166
Askere gidiyor	172
“Hapishaneyi askerliğe tercih ederim”	173
Askerdeki “o ses”	174

7. bölüm: “Birlikim” dergisi

12 Mart solculuğuyla iç hesaplaşma	182
“Teorisyen Ömer Laçiner’di”	187
“Althusserci” miydi?	190
Birlikimci gençler	191
Kültür üzerine ilk yazılar	192
Doçent oluyor	194
“Marksist Estetik Christopher Caudwell”	195
Üzerine Bir İnceleme”	194

8. bölüm: 12 Eylül Askeri Darbesi

“Darbe emrini gördük”	198
Birikimci subayların tasfiyesi	200
YÖK ve üniversiteden istifa	205
Anayasa referandumu	208
“Bir baktım ki her akşam içmeye başlamışım”	210
İlk kitabı: “Tarihten Güncelliğe”	213
Kanaat önderi ya da “medya maydanozu”	214
İletişim Yayınları	216
“Yeni Gündem” dergisi	221
Köşe yazarı Sadık Özben	224
Aydınlar Dilekçesi	229

9. bölüm: Sosyalist rejimler çökerken teori ve pratik

“Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek	234
Berlin Duvarı’nda bir fars	235
Marksizm’in bugünü ve geleceği	237
“Kantodan Tangoya”	243
Seyyan Harım	249

10. bölüm: Çoğulculuk-diyalog-sivil toplum

İslami kesimle diyalog arayışı	254
“Tarihi yanlış”ı düzeltme fırsatı	256
“Din kutsal metinler olarak büyük bir edebiyattır”	260
Helsinki Yurttaşlar Derneği	264
“İnsan hakları fikri ilk benden çıktı”	265
Helsinki Yurttaşlar Meclisi Prag’da kuruluyor	266
Kürtlerle diyalog arayışı	271
“Türkler ve Kürtler: Nereden Nereye”	272
“İmralı’ya rehin durumu oluştu”	273
“Kürt Sorunu İçin Barış İnisiyatifi”	277
Sivil Anayasa girişimi	283

11. bölüm: Mavi sularda tekne kaptanı

Mavi yolculuklar	284
Sloop John B.	286
“Türkiye Dünyanın Neresinde?”	291
“12 Yıl Sonra 12 Eylül”	292
“İstanbul Gezi Rehberi”	293
“Edebiyat Üstüne Yazılar”	294
“Kendimi kitap kurdu sayman” Arşivi - https://rantey.org	295
“Boğaziçi’nde Yahılar, İnsanlar”	297

12. bölüm: Yasak bölgede kısa bir gezinti

İlk aşk ve diğerleri	300
Dostluklar	304
Artık hayatta olmayanlar	312
İnsani zaatlar	314
Evlilikler	318
Hale Soygazi	319
"Hastalığımı Hale'yle birlikte yaşadık"	321
"Kanser lafını duyunca öleceğimi düşündüm"	322

13. bölüm: "Kısılmayan Ses"

Radikal'de köşe yazarı	327
"Türkiye'nin Halleri"	329
"Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür"	329
Ermeni meselesine bakışı	335
Kırgınlıklar/bıkkınlıklar	341

14. bölüm: Kuğu şarkısı

Akademik hayattaki açmazı	349
"Karşılaştırmalı edebiyat ömrümün sentezi gibi oldu"	350
"Deneme yazarak edebiyat yapıyorum"	353
Yeni "elyazmaları"	355

Önsöz

Murat Belge'yle konuşarak yazılmış bu kitap yaklaşık üç yıllık bir çalışmanın ürünü... Bazen kısa, bazen de çok uzun "inkıtalara uğradı" hem söyleşiler sırasında, hem de yazılma aşamasında. Öyle ki, nihayet sonuna gelindiğinde, "Dağ fare mi doğurdu acaba?" sorusunun cevabını ararken bile buldum kendimi defalarca. Aynı soruyu Murat Belge de kendisine sormuş olmalı ki, kitaba yayınlanma onayını vermesi süreci bütün bir 2006 yaz dönemini kapsadı. Ama kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olan zarafeti yüzünden olsa gerek, hiç dile getirmedi bunu...

Zarif bir adamdır Murat Belge. Çok iyi bir damardan geldiği her halden bellidir. Bu soylu dokuyu ve kokuyu, onunla ilk karşılaşmanızda hemen hissedersiniz. Tanışıklığınız ilerledikçe, bu hissiyat bir tür bilgiye dönüşür. Zihnen olduğu kadar, ruhen de böyledir bu...

Murat Belge bir "Son Mohikan"dır. Entelektüelliğin yok olmakta olduğu bir dünyada ve bu dünyanın sıkı bir takipçisi olan ülkemizde –evet, her ne kadar dünya çapında entelektüel üretmekte yetersiz kalmış olsa da, entelektüeli "entel" diyerek aşağılama cüretkârlığı gösterbilmiş bir ülkedir burası– yetişmiş çok yönlü bir düşünce adamıdır. Dolayısıyla, esaslı bir biyografi malzemesidir... Ama ülkemizde biyografi yazmak zordur. Bilgi eksikliği çoktur. Mektuplar, günlükler, anı malzemeleri yoktur. Bir dönem olmuş olsalar bile, saklanmazlar. Çünkü hâlâ kapalı bir toplumdur bizimkisi. Ve bu kapalılıktan toplumun en açık fikirli aydınları da nasibini alır. Kendilerini daima tehlikede hissettikleri için olsa gerek, kendilerine dair hiçbir kayıt bırakmak istemezler. Hasbelkader tutulmuş olan notlar dahi "ışınlanmışlardır" adeta. Vardıklarını bilseniz bile, ulaşamazsınız onlara; nitekim bu çalışmayı yapmış olduğumuz üç yıl boyunca, Murat Belge'nin 12 Mart döneminde gördüğü işkence sırasında tutmuş olduğu "Kontrgerilla günlüğü"nü ele geçirmeyi biz de başaramadık...

Bu yüzden olsa gerek, hâlâ "sözlü kültür"ün geçerliliğini sürdürdüğü ülkemizde, "nehir söyleşi" kavramı gelişmiştir yakın geçmişte. Bir gün gerçek biyografilere temel teşkil edecek bir tür hammadde deposudur bu çalışmalar. Sözcere ve teknikleriyle yazılımlar, Kişinin yaşam öyküsünü,

kariyerini, özel zevklerini kendi ağzından aktarırlar...

Bu açıdan bulunmaz bir nimettir Murat Belge. Her şeyden önce şifahi bir adamdır çünkü... Onunla konuşmak, onu dinlemek bir zevktir. Her konuyu güzel güzel, usul usul anlatır. Teorik konuların en çetrefil kıvrımlarında dolaşırken bile, araya soktuğu bir-iki anekdotla eğlendirmeyi başarır sizi. Tam kahkahalara gark olmuşken, parlak formülasyonlarıyla akli devreye sokar yeniden. Zihin dünyasının doruklarına yükseliverirsiniz yine.

İşte tam da burada işin zorluğu çıkarır karşınıza. Tatlı sohbetinin akıcılığına kaptırılmış giderken, daldan dala atlamakla da kalmamış, dalların üstündeki yaprakları konuşur olmuşsunuzdur. Gerek doldurulan kasetlerin deşifrasyonu aşamasında, gerekse konuşma dilinin yazı diline çevrilmesi aşamasında bu acı gerçekle karşılaştığınızda, "pirincin taşıyı ayıklamaya" da kıyamadığınız için, kalkıştığınız işin büyüklüğü karşısında ezilirsiniz.

Çok meşgul bir adamdır Murat Belge. Akla gelebilecek her yerde konuşur. Akla gelemeyecek her yere gider gelir. Üniversitede ders verir, bölüm başkanlığı denen idari bir görevi yürütür. Yazı yazar, kitap yazar... Öyle ki, bütün bu "etkinlikler" içinde kendisine ulaşabilmek büyük sorun haline gelir. Cep telefonu kullanmadığı gibi, telefon mesajlarına geri dönme konusunda da pek aceleci değildir. Bir süre için de olsa ipin ucunu bırakmak kaçınılmaz olur. Sonra bir gün, söyleşilere çok fazla ara verdiğinizi düşünüp metinlerle uğraşmaya gömüldüğünüzde, masanızın önü arkası kitaplarıyla, makaleleriyle, dergilere kapak olmuş fotoğraflarıyla doluyken, yanı başınızdaki telefonda sesini duyar-sınız: "*Big brother is watching you!*"

Bir "duruş adamı"dır Murat Belge. Siyasi duruşu kadar, insani duruşuyla da böyledir bu. İnsanları incitmekten çok çekindiği için, özel hayatını konuşmaz mesela. Oysa bu alan biyografik bir çalışmanın vazgeçilmezlerindendir. Bir-iki yararsız ısrardan sonra, bu "duruş" karşısında gerilersiniz çaresiz. Kitabın bu yönünün çok zayıf kaldığına hayıflanırken, birden müthiş bir aşk hikâyesiyle çıkar karşınıza: "*Seyyan Hanım*".

Cesur bir adamdır Murat Belge. Güçlü fikirleriyle "yurttan sesler korusu"nun dışında bir sestir hep. Buradan hareketle ve yendiği amansız hastalığın sonunda sesinin kısılmış olmasına da bir metafor olarak, kitabın adını *Kısılmayan Ses* koymak istersiniz. Kibarlığından kabul eder görünür önce, sonra şiddetle karşı çıkar. Alçakgönüllü bir adamdır çünkü...

Bütün bunlardır Murat Belge... Ve daha bir dolu şeydir... Her şeyden önemlisi bir "edebiyat duygusu"dur.

Bu uzun ve zorlu çalışma boyunca, bana yaşattığı bu edebiyat duygusu için kendisine kocaman teşekkürler...

Ayrıca bir aşamadan sonra benim için neredeyse imkânsız hale gelen kaset deşifrasyonu konusunda yardımuma koşan Selin Dingillioğlu'na ve çalışmama verdiği her türlü destek için de eşi Hale Soygazi'ye teşekkürü borç bilirim.

İstanbul, 26 eylül 2006

1. bölüm

Ankara doğumlu bir İstanbullu

Ailesi ve doğumu

– Bu biyografik çalışmada aydın insan Prof. Murat Belge'yi konuşacağız birlikte. Murat Belge'nin en belirgin özelliği çok yönlü bir fikir adamı olması. Bazı kaynaklara göre edebiyat eleştirmeni, deneme yazarı, edebiyat tarihçisi, çevirmen. Bazı kaynaklara göre bilim adamı... Ya da siyasi aktivist, sivil toplumcu, muhalif, birey aydın. Bazılarına göre “filolog”, kendisinin son yazdığı kitaba göre “tarihçi”... Senin kimlik kartında bunlardan hangisi yazar?

Hepsi yazar herhalde... İlaveten balıkçı, aşçı da yazabilir.

– O zaman gezi rehberi, tekne kaptanı da...

Tabii onlar da... Ben gayet tabii kendimi her şeyden önce edebiyat içinde bir adam olarak görme eğilimindeyim, çünkü hayata bir edebiyatçı olarak başlamıştım. Ama sonuçta bütün bunlar birbirini dışlayan şeyler değil. Hepsi de kendimi yapmak istediğim kişinin çeşitli özellikleri... Kendimi yapmak diyorum, çünkü mümkün olduğu kadar değişik cepheleri olan bir insan olmak istedim ben bu hayatta. Bu yüzden bu kimlik kartına hakikaten balıkçılığı, aşçılığı da katarım. Onları da bilim adamından daha sonra sayılacak ikincil şeyler gibi görmem.

Burhan Belge

– Bütün bu Murat Belge'leri konuşmaya çalışacağız bu kitapta. Önce aileden başlayalım. Baban Türk siyaset hayatının tanınan isimlerinden gazeteci ve politikacı Burhan Belge...

Babam Osmanlı mutasarrıflarından Mehmet Asaf Bey'in oğlu. Büyükbabam Suriye'de görev yaparken, 1898'de doğuyor. Bu yüzden Şam doğumlu. Büyükbabam şimdiki İsrail topraklarında bulunan Birü's Sebi'de –şimdi orada Beerşeba Üniversitesi var– bir aşiret mektebi yaptırmış. Hem o aşiret mektebi hem de kaymakamlık binası hâlâ duruyor. Bende fotoğrafları var... İşte babam ilkokul çağını oralarda geçirmiş; Arapça öğrenmiş, bir miktar da Farsça. Sonra Beyrut'ta da bulunmuşlar. Orada Fransızca öğrenmeye başlamış. Aile İstanbul'a gelince de or-

taokul ve liseyi Saint Joseph'de okuyor babam. Üniversite eğitimi için Almanya'ya gidiyor. Kassel'de önce mimarlık okuyor, sonra vazgeçip sosyolojiye geçiyor. Bu sıralar Birinci Dünya Harbi başlamış artık. Babam Spartakist Harekete katılıyor...

- Alman Marksist devrimciler Karl Liebknecht ile Rosa Luxemburg'un kurmuş oldukları Spartakist Hareket mi?

Evet, evet... Gençliğinde sıkı sosyalist olduğu bir dönem de vardır babamın... Matrak bir adammış benim babam. Okurken bir pansiyonda kalıyor çoğu üniversite öğrencisi gibi. Ama o bununla yetinmiyor ve ilk izdivacını pansiyoncu kadınla yapıyor. Dul bir Frau bilmem kimle... Muhtemelen aralarında da bayağı bir yaş farkı var. Babam herhalde yirmisinde, kadınsa kırk beşinde olmalı. Harp sonrası yıllarda sıkıntı çekmemek için evlenmiştir herhalde babam. Onun iyi bir bonfile yeme isteğini hiç kimse zaptedemez çünkü; savaş bile buna engel olamaz... Çok evlendiği için herkes bunu çapkınlığına bağlar. Aslında o kendine iyi baktırmak isterdi hep... Neyse işte, Türkiye'nin isteğiyle mi, bilemiyorum, ama savaş sırasında Almanya'da okuyan öğrencileri bir gemiye bindirip Türkiye'ye geri yolluyorlar. Babam da geliyor onlarla, ama burada üniversiteye devam etmiyor. O yıllarda Aydınlık çevresinde yer alıyor.

- Bu, Türkiye'nin ilk sosyalistlerinden Şefik Hüsnü'nün çıkardığı Aydınlık dergisi, öyle mi?

Evet, o Aydınlık işte. Hatta "Vur Proleter Vur!" başlıklı bir çevirisini eski dergilerden birinde görmüştüm ben... Sonra işte Cumhuriyet kurulup, başkent Ankara'ya taşındıktan sonra babam da kalkıp Ankara'ya gidiyor, orada Basın-Yayın gibi bir yerlerde çalışmaya başlıyor ve bu defa da Atatürk'ün çevresine giriyor...

- Seni hemen şuracıkta bırakıp babanın hayatını mı yazmaya başlasam acaba?

Valla, o daha ilginç olabilir tabii...

- Burhan Belge'yi ilginç kılan şeylerden biri de sinema oyuncusu Zsa Zsa Gabor'la yapmış olduğu evlilik tabii ki... Bu dönemde mi evleniyor onunla?

Hayır, daha önce Hayrünisa Hanım var.

- Annenden önce bir Türk hanım daha mı var yani?

Annem dördüncü evliliği babamın. Daha ikincisindeyiz... O sıralar babamın kız kardeşi Leman Halam Yakup Kadri'yle (Karaosmanoğlu) ile evleniyor ve böylece babamın Yakup Kadri/arasındaki husum-akrabalık başlıyor. Yine o tarihlerde bunlar Büyükada'ya yazlığa giderlermiş.

Hristos'taki bu yazlığa babam da bir akraba ve ahbab olarak gelirmiş. Yakup Kadri annemin büyük dayısı olduğu için annem de oradaymış...

– **Ve fakat baban annene değil de Hayrünisa Hanım'a mı bulunmuş dest-i izdivaç talebinde?**

Annem o zamanlar daha çocuk... Ailece beraber oturulan bir yazlık bu. Orada Hayrünisa Hanım diye de bir tanıdık var. Şahap Bey diye biriyle evli, ama pek mesut değil anlaşılan izdivacında.. İşte artık ne oluyorsa oluyor, o babama abayı mı yakıyor, öbür türlü veya karşılıklı mı oluyor, bunlar birbirini buluyor. Babam ikinci defa evleniyor...

– **Ne zaman vuku buluyor acaba bu mutlu olay?**

Valla, işte Medeni Kanun ne zaman çıkmış? 1926'da galiba... İşte ondan önce evlenmiş olmalı bunlar, çünkü babam Medeni Kanun çıkma-dan hemen önce bu hanımı boşuyor... Bu meseleleri yakından takip ettiğ-i için biliyor ne zaman çıkacağını herhalde...

– **Evlenmeleri ile boşanmaları bir oluyor yani... Medeni Kanun bağlantısını kuramadım yine de...**

Zaten kafasına koymuş olduğu için boşamayı, zahmetsiz olsun istemiş tabii ki... Kanun çıkınca, mahkeme filan, iş zorlaşacak. Oysa o gün-lerde "boşadım" diye bir telgraf çekiyor, oluyor.

– **Olan da Hayrünisa Hanım'a oluyor...**

E, tabii. Biraz haydan gelen huya gider hesabı... Ben de tanıdım son-radan bu Hayrünisa Hanım'ı... Çok yaşlanmıştı artık. Küçücük, kuş gibi bir kadın olmuştu...

Macaristan'dan gelen gelin: Zsa Zsa Gabor

– **Burhan Belge'ye dönecek olursak, o ilk Ankara döneminde mi başlıyor gazetecilik hayatına?**

İşte o yıllar, *Hâkimiyeti Milliye*'de yazılar yazmaya başlıyor. Halk Partisi'nin *Ulus* gazetesinden önceki yayın organında... Bir zaman sonra da Hariciye Vekaleti'ne giriyor ve üçüncü kâtip gibi bir görevle Macaris-tan'a gidiyor. Malum, bizim Hariciye yurtdışındayken yüksek tutar maaş-ları, Türkiye'nin prestijine hanel gelmesin diye... Dolayısıyla Budapeş-te'deyken hali vakti yerinde babamın. Orada bu Zsa Zsa Gabor'la karşıla-şıyor. 1930'larda Macaristan'daki Yahudilerin de keyfi kaçmaya başlamış artık. Zsa Zsa da o yıllarda daha film yıldızı Zsa Zsa Gabor değil tabii ki... Kız kardeşi Eva'yla birlikte yaşıyor. Kızlarına evlilik tasarımları düzenle-yen dediği dediği bir anne var başlarında. Bir de evlenip etliye sütlüye karışmadan oturan bir ablaları varmış... İşte o yıllarda babam karşılarına

çıkınca, ana-kız bunu iyi bir imkân olarak değerlendiriyorlar. Böylece Zsa Zsa'nın Burhan Belge'yle evlendirilmesi ve ülkeden bir an önce uzaklaştırılması tezgâhlaniyor. Bunlar da evlenip geliyorlar işte Türkiye'ye.

- Macaristan'dan bir gelin geliyor yani başkent Ankara'ya... Kaç yılları bu?

Tam tarih olarak bilemiyorum ama 1933 ya da 1934 olmalı... Bunlar geliyorlar ve Yakup Kadri'nin evinde saklanıyorlar, çünkü o devrin Ankara'sı kaynıyor Burhan Belge yurtdışından güzellere güzeli bir kadın getirmiş diye... Derken bir akşam yemeğe çıkıyor bunlar ve Karpiç'e gidiyorlar. Kısa bir süre sonra büyük bir patırtı kopuyor ve işte... Gazi geliyor! Derhal masalar birleştiriliyor. Derken vals başlıyor. Meğer Gazi çok güzel vals yaparmış, Zsa Zsa'yı dansa kaldırıyor. Gazi daha sonra Leman Halamı da dansa kaldırıyor ve "Ah ah bu Burhan ne haşandır. Ne yaramazdır o!" gibilerinden laflar söylüyor kulağına, Leman'ın sonradan bana anlattığına göre. Leman da "Paşam onu affedin!" diye gözyaşları döküyor. Kim kimi affediyor? Niye affediyor? Suç nedir? Tabii Leman tek örnek değil. Bütün ilişkiler böyle. Hepsinin en ufak bir şeyde elleri ayakları titriyor, patriarkalizmin dik âlâsı yaşanıyor. Sonra da "Yok onu demek istememişti" falan deniyor, hatta "Ne kadar da demokrat adamdı" tespitleri yapılıyor. Anlaşılr gibi değil yani... Neyse işte babamın kadınlar yüzünden bu tür sıkıntıları sıkça oluyor anlaşılan...

- Atatürk ile Zsa Zsa arasındaki hoşluk bu kadarla mı kalıyor?

En azından Zsa Zsa'nın anılarında bu kadarla kalmadığı iddia ediliyor. At binmeler, ormanda gezintiler filan da var anılarında... Amerika'ya gittiğimde, Zsa Zsa'nın bir "otobiyografi"si vardı, ona bakmıştım. Hanı parayla yazdırırlar ya birine otobiyografilerini. Böyle bir şey bu da... Türkiye Amerika'ya uzak, şarkta bir yer ya, onun için masal gibi yazılmış bu kısımlar. Binbir gece... Zsa Zsa ata binerken genç bir subay geliyor yanına ve "çok önemli" diyerek bir yere götürüyor onu. Orada Atatürk bekliyor... Böyle şeyler var... Ama Zsa Zsa yıllar sonra bir "otobiyografi" daha yayımladı. Bunda, eline bir zarf veriyorlar. Zarfın üstünde bir adres yazılı -Samanpazarı falan... İçinde de bir anahtar! Sırf meraktan, bir hafta sonra, kalkıp gidiyor. Evde Atatürk! Demek bir haftadır orada beklemiş! Yani, ilk otobiyografi arasında ya Zsa Zsa iyice sersemleşmiş ya da ikinciye okuyacakların zekâ yaşı daha da gerilemiş. Ama Zsa Zsa bu: bu ülkeden geçmişse eğer, hatta nereden geçmişse, ille oranın en büyüğüyle olacak...

- Bu yüzden mi boşanıyorlar?

Babamın artikülasyonuna göre bir noktaya geliyor herhalde. Aslında bu konularda tuhaf bir adamdı babam. Pek öyle Türk erkeği gibi de-

ğildi. Yanında zevk alarak dolaştırabileceği bir kadın isterdi daha ziyade. Mesela Zsa Zsa'yla birlikte İngiltere'ye gittiklerinde Bernard Shaw'la filan tanışıyorlar. Sonra da kadın kendi anılarında, masarın altından bacağını çımdıkledi diye anlatıyor bunu. Sahiden olmuştur diye söylemiyorum. Ama yalan da olsa, bunları uyduracak kadın, bayağı fingerdek bir kadın olmalı. Yani, toplumdaki imgesi bir "*femme fatale*" olunca, o da habire "bütün erkekleri baştan çıkaran kadın" olarak sunuyor kendini. Bence gerçekten çok rol gereği... Bunları kaldırmak zordur bir Türk erkeği için.

- Güzel yurdumuzun aydın çevrelerinde bayağı konu edilmiştir bu evlilik. Hatta Zsa Zsa Gabor'un Murat Belge'nin üvey annesi olduğu biçiminde hoşluklar da yazılıp çizilmiştir değil mi?

Evet. Bana da fenalık gelmiştir bütün bunlardan. Hatta geçenlerde oturup bir yazı bile yazmak zorunda kaldım, teknik olarak böyle bir şey mümkün değildir diye...

- Hayrünisa Hanım'ı sonradan tanıdığını söylemiştin. Zsa Zsa Gabor'u tanımadın ama değil mi?

Tanımadım ama mektuplaştık onunla da...

- Ciddi olamazsın!

Son derece ciddiyim... 1992 yılı falandı. Biz bu Helsinki Yurttaşlar Derneği işleriyle uğraşırken, o zamanki başkanımız Mary Kaldor babamın bir zamanlar Zsa Zsa'yla evli olduğunu duyunca çok heyecanlandı ve benim bir toplantı vesilesiyle Richard Falk'la tanışmamı sağladı, çünkü Richard'ın da babası Zsa Zsa'yla bir süre yaşamıştı ve bu Zsa Zsa benden çok Richard'ın üvey annesi sayılabilirdi bir bakıma. Gerçi onlar evlenmemişlerdi ama Richard o dönemi onlarla birlikte yaşamıştı. İşte bu Richard'la biz de ahbap olduk zaman içinde. Birlikte Ankara'ya gittiğimizde onu Leman Halam'la da tanıştırdı fotoğraflar filan da çıkarıldı ortaya. Sonuçta Richard Zsa Zsa'ya bir mektup yazmamı istedi benden ve bu mektubu Amerika'da kendisine ulaştıracağını söyledi. Ben de ne yazayım, bari esprili bir şey olsun diye babamın anlatmış olduğu bir anekdotu yazdım ona.. Demokrat Parti iktidarı hızla sona doğru yaklaşmaktayken ve siyasette müthiş gergin günler yaşanırken babamı *Time* dergisinden arıyorlar. Bizimki çok heyecanlanıyor tabii. Ciddi bir demeç vermeye hazırlanmışken tam, şöyle bir soruyla karşılaşılıyor: "Zsa Zsa'yla mutlu muydunuz?" Ben de bunu yazdım işte kadına, gülsün diye...

- Gülmüş mü bari? Öğrenebildin mi bunu hiç?

Valla işte leylak rengi bir zarf geldi bana bir süre sonra. İçinden çıkan yine leylak rengi kâğıttaki yazıda espriyi anladığna dair hiçbir be-

lirti yoktu. Yaşıyla ilgili bir şeyler karalamıştı. Kadının yazdıklarını doğru kabul etmemiz halinde babamın korkunç bir sübyancı olduğuna kanaat getirmek için fazla hesap kitap gerekmiyordu; sekiz yaşında bir kızla evlenmiş olmalıydı çünkü...

- Peki annenden sonra yine evleniyor mu Burhan Belge?

Evet, Marion adında bir Alman'la evlendi. Alman'la başlayıp Alman'la bitiriyor yani... O hayli genç olduğu için çocuğu filan zannederlerdi...

- Babanın Zsa Zsa'yla evli olduğu yıllar, aynı zamanda da Kadro Hareketi'nin kurucuları arasında yer aldığı döneme denk geliyor olmalı. 1934'e kadar Kadro dergisinde yazmış Burhan Belge...

Ya da tam ondan sonra... Hani Kadro'nun kapatılması için Yakup Kadri Tiran'a elçi olarak gönderilmişti ya, o sırada da babamın Macaristan'a tayini çıkmış olabilir. Kadro Hareketi sırasında babam artık Spartakist Marksist değildir. Şevket Süreyya Rusya'da eğitim görmüş, işte Rusça falan biliyor. En solcuları o. Babam ve Vedat Nedim Tör Alman ekolünü temsil ediyorlar hareketin. Yakup Kadri bunların arasında rejime en yakın olan ve legalite şemsiyesi sağlayan figür. İsmail Hüsrev de politik anlamda aralarındaki en silik kişilik. Aslında yazdıklarında rejimin yaptığı şeyi savunuyorlar bir bakıma: Türkiye kapitalist olamaz, sosyalist de olmamalı. Sermaye birikimi olmadığına göre, devlet eliyle bir sosyal sermaye yaratınız. Bunun da emekle çelişmemesi gerekir. Kapitalist olmayan yoldan -ki o zaman yoktu böyle bir deyim-milli, antiemperyalist bir kalkınma modeli sağlarız... Aslında şimdi globalizme karşı çıkan Kemalistlerin söylediği şey de bu. Ve faşizan bir şey tabii aslında. Liberalizmi reddeden, sosyalizme düşman, faşizan bir orta sınıf zihniyeti.

- Halbuki bir çevre tarafından hep sol ve ilerici bir hareket olduğu ileri sürülmüştür Kadro Hareketi'nin...

İşte o malum Kemalist çevre tarafından... Şevket Süreyya bunu hayatı boyunca reddetti ama Mussolini'den aldıkları fikirler de vardır ve bir İtalyan araştırmacı bütün bunları ortaya koyan yazılar yazmıştır. Ama bu meselede de esas anlaşılmaz olan Türkiye'deki rejim bence. Bunu savunan adamları yine de cezalandırıyorlar, çünkü işte solcu molcu diye güvenilmez buluyorlar...

Ve işin tuhafı bütün bunlar o Çankaya eliti denen büyük aile içinde cereyan ediyor. Bunlar birkaç yüz kişiden oluşan kapalı bir çevre sonuçta. Kadrocular akşam Çankaya'ya davet ediliyorlar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya "Bugün öğleden sonra sizin yine toplantınız varmış!" diyor veriyor. Polise izlettirmiş bulunan Arslan'ın bu toplantıya çağırabilir hepsini mesela...

– “Dergi kapatılsın, bunlar burada komünizm propagandası yapıyorlar” biçiminde bir baskı hep var galiba...

Tabii zaten üç yıl çıktıktan sonra *Kadro* dergisi, Yakup Kadri apar topar Tiran'a büyükelçi tayin ediliyor, *Zoraki Diplomat* kitabında yazdığı gibi. Bu bir mesaj tabii ki. Bu, dergi çıkmasın artık demek. Mesaj alınıyor ve dergi kendi kendini feshediyor.

– *Kadro*'dan sonra ne yapıyor Burhan Belge?

Babamın bundan sonraki döneminde *Kadro*'daki kadar bir solculuğu dahi kalmıyor. O sıralar bir kovuşturmayla da uğruyor. Bir süre saklatılıyor falan. Ama bir şey gelmiyor başına. Yakayı kurtarmış olması da hep “Atatürk ne kadar demokratı!” diye anlatılırdı. Babamın bana hâlâ önemli gelen faaliyeti “Siyasi Mektup” girişimidir. Birilerini abone eder ve haftalık tek yaprak bir dergi çıkarır. Burhan Belge'nin haftanın iç ve dış olaylarıyla ilgili yorumları yer alır burada. Bu yazılarda liberal bir çizgi sergiler babam. Yine bu yazılarda Nâzım'ın serbest bırakılmasını da ister. Bir liberal olarak savunur Nâzım'ın özgürlüğüne kavuşmasını... Bir de daha önce, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaptığı “Radyo Konuşmaları” vardır. Bunlar kitap halinde de yayınlanmıştır 1970'te. Savaş sırasında Ankara Radyosu'nda haftada bir yaptığı programdaki konuşmaların dö-kümüdür bu kitap. Savaşın gidişatı üzerine yaptığı yorumlarda Almanya'ya ve İtalya'ya cephe alır. Nazizm Almanya'da tırmanırken ve İkinci Dünya Savaşının ayak sesleri duyulurken o kadar da kolay değildir bu çizgiyi savunmak. Hayatının en aydınlık dönemidir bence... Çünkü o sıralar başta *Cumhuriyet* gazetesi herkes Almancı. Şükrü Saracoğlu, Recep Peker gibiler zaten protofaşist. Menemencioğlu Dışişleri Bakanı. Struma Vapuru hadisesi yaşanıyor. Babamın böyle bir dönemde bu programları yapmış olması çok ilginç... Bu biraz da İnönü'nün Müttefikler'le Mihver Devletleri arasındaki dengeyi korumak adına yapılmasına izin verdiği bir şey tabii ki. Ama yine de soldan sağa bir yay çizen babamın en beğendiğim dönemi budur. Sonra Demokrat Parti dönemi gelir. Hayatının sonlarına doğru da “Hitler yanlış anlaşıldı” falan gibi laflar bile etmiştir. O dönemleri iyice acıklıdır artık...

– Ne münasebetle söylemiş bu cümleyi?

Celal Bayar'ın da büyük katkılarıyla 27 Mayıs hareketini bütün Demokratlar solun bir komplosu olarak yorumladılar. Aşırı sağa doğru bir reaksiyon savrulması oldu bunlarda. Babam Kayseri Hapishanesi'nde tutukluymken, kendisini ziyaret ettiğimde söylemişti bu sözleri bana... Yine bir Kayseri ziyaretimde hatırlarım, *Time* dergisi Kraliçe II. Elizabeth ile Gana Başkanı Nkrumah'ı dans ederken gösteren bir kapak yapmıştı. Babam “Görüyor musun, Avrupa medeniyeti ne hale geldi? Koskoca kraliçe zenciyle dans ediyor” şeklinde yorumlarda da bulun-

muştı. Yani böylesine büyük bir dönüş geçirdi hayatının son yıllarında –darbenin etkisiyle, bana sorarsan.

– **Kadro Hareketi’ni oluşturan Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör gibi isimlerle kişisel dostluğu da var mıydı?**

Şevket Süreyya en iyi arkadaşıydı sonuna kadar. Çok kavga ederlerdi, ama en iyi arkadaşıydı. Vedat Nedim’i falan daha seyrek görürdü. Yakup Kadri’yle zaten akrabalık ilişkisi vardı...

– **Babaanneni tanıdın mı? O nereliydi?**

Tanımadım. Ama iki taraftan da büyükkannelerim Çerkez’dir. Dedemin de dört evliliği var. Bu, yanılmıyorsam, ikinci. Çok sözü geçmezdi...

Hem büyük dayı hem enişte:
Yakup Kadri Karaosmanoğlu

– **Yakup Kadri Karaosmanoğlu annenin dayısı, aynı zamanda da halanın kocası. Akrabalık dışında nasıldı babanla ilişkileri?**

Dostaneydi ilişkileri. Ama ilginç bir konumları da vardı: Birbiriyle dövüşen iki gazetenin başyazarıydılar. Yakup Kadri *Ulus*’un, babam ise *Zafer*’in başyazarıydı. Ama birbirlerine bulaşmazlardı yazılarında. Babamın dayım aleyhine konuştuğunu hatırlamıyorum. Ama dayım “Yahu bu Burhan’ı bir türlü anlayamıyorum!” derdi zaman zaman. Siyasi farklılıklarına rağmen ilişkileri hep medeni oldu.

– **Peki Yakup Kadri çocuk zihninin neresinde yer alıyor?**

Herhalde onu ilk hatırlamam İsviçre’den dönüşüne denk geliyor. Daha önce gördümse bile hatırlamıyorum...

– **Bir de halan Leman Karaosmanoğlu var. Yakup Kadri’yle evli olduğuna göre, aynı zamanda büyük yengen oluyor. Onunla ilişkin nasıldı?**

Evet. Yakup Kadri annemin dayısı, büyük dayım yani benim. Leman Halam da büyük yengem bu hesaba göre. Onlar birbirleriyle bizimkilerden çok önce evlenmişler. Halamı Yakup Kadri’den daha önce de gördüm ve sakarlığı gereken bir doğal afet olarak kabul ettim.

– **Nasıl bir doğal afet?**

Dünyada eşi benzeri olmayan bir kadındı. Bir açıdan bakınca “tahammülfersa” diyebilirsin. Tiz ve itici sesi ve hiç susmaması, her şeye müdahale etmesi, her şeyi kendine göre düzenleme konusundaki kararlılığı... Ama aynı nedenlerle, ilginç hatta sevimli bile gelebilirdi bazı-

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile Leman Hanım İsviçre'deyken.

larına. Nitekim her zaman böyleleri olmuştur. Ama “yakını” olmak zor-
du, çünkü sokardı insanı. Uzaktan bakınca, dediğim gibi, “değişik”,
“kendine özgü” (ve şüphesiz çok şey bilen, zeki), “egzotik”, dolayısıyla
“sevimli” bulabilirdin.

– **Yakup Kadri’yi de ezmiş olduğu söylenebilir mi?**

Kimseye rahat huzur bırakmazdı...

– **Yakup Kadri 1974’te vefat ettiğine göre, senin tüm gençlik dö-
nemin boyunca hayattaydı demektir. Nasıl bir ilişkin vardı onunla?
Edebiyata düşkünlüğünde rolü olmuş mudur?**

Edebiyata düşkünlüğümde esas rol tabii ki annemindir. Zengin bir
kütüphanesi vardı ve sürekli okuyan bir insandı. Kitaplarla çok küçük
yaştan haşır neşir olmanı o sağladı... Yakın bir ilişkimiz olmadı Yakup
Kadri’yle. Ben Yakup Kadri’den çok Şevket Süreyya’ya yakındım diye-
bilirim... Yakup Bey aristokrati ve aslında “zoraki” filan değil, doğuş-

tan diplomatta. Bu özelliklere sahip insanlarla ilişki biraz mesafeli olur. Ama aynı zamanda keyifli bir ilişkiydi de. Zeki, nüktedan ve medeni bir insandı çünkü.

Robert Kolejli Cavide Hanım

– Anne tarafından söz edelim biraz da...

Annemin ailesi aslında orta halli bir İstanbul ailesi. Ama Yakup Kadri dolayısıyla bir Manisa bağlantısı var. Annemin annesi, yani nenem Manisalı Karaosmanoğulları'ndan geliyor. Aslında Mısır'da, Kahire'de doğmuş. Kardeşi Yakup Kadri de öyle. Daha ileri yaşlarında Manisa'ya dönmüşler. Sonra nenem Zahide Hanım Selahattin Bey adında bir adamla evleniyor. O adamın da babası paşa. Gerçi Abdülhamid zamanında paşadan geçilmiyor, ama sonuçta bu da bir paşa işte. Ama öyle mühim bir paşalığı yok. Dedem Selahattin Bey ise paşa maşa da değil. Keyfine düşkün bir adammış. Üstelik de içkiciymiş...

– Ona çekmiş olabilir misin acaba? Yazıp çizmişliği de var mıyınış peki bir miktar?

Hayır, hiç ilgisi olmamış o işlerle... Mühim bir adam olmamış hiç hayatta.

– Sen tanıdın mı onu?

Hayır tanımadım. Ben nenemle büyüdüm. Annemler üç kız kardeştiler. Üçü de evlenmişler. Hepsinin de birer çocuğu var. En büyük Süveyda. Onun Gün diye bir oğlu var. Ortanca Vacide, onun da Ayşe diye bir kızı var. Cavide en küçük, onun oğlu da işte benim...

– Nasıl tanıyorlar annenle baban?

Dayımla (Yakup Kadri) Leman Halam evli olduğu için zaten çok önceden tanıyorlar. Aralarında büyük yaş farkı var. Hatta anlattım ya, ilk tanıştıkları yıllarda babam Hayrünisa Hanım'la evli zaten. Halam annemle babamın nasıl tanıştıklarını anlatırdı. Ama öyle bir ağız kalabalığıyla anlatırdı ki, bir şey anlamak mümkün olmazdı... 1942'de evlenmişler. Annem evlendiklerinde 22-23 yaşlarındaymış. Evlendikten 13 ay sonra doğduğumu söylerdi.

– 1933-43 yılları arası babanın Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde danışmanlık yaptığı dönem. Radyo programları da yapıyor. Bu sıralar tanışmış olmalılar...

Evet, tam o sıralar işte... Babam tanınmış bir kişi artık. Annem çok genç daha. İlkokulu Notre Dame de Sion'da okumuş. Burada Fransızca öğrenmiş. Ortaöğrenimini de o zamanki adıyla Robert Kolej'de yapmış.

Annem bu Robert Kolej adını vurgulamayı pek severdi, bir nevi üniversite eğitimi gibi görürdü bunu adeta...

– **Üniversiteye gitmemiş mi?**

Aslında kendisinden beklenen gitmiş olması tabii ki. Okuyacağım deseydi, kimse ona engel olmazdı herhalde. Bir süre Hukuk Fakültesi'ne gidip bir göz atmış. Sonra bırakmış. Arka sırada oturan genç çocuğun tacizi gibi komik bir olay anlatırdı okulu bırakmasının gerekçesi olarak...

– **Anlaşılan o devirde iki yabancı dil biliyormuş. Bunları kullandımı hiç?**

Almancası da vardı. Robert Kolej'de ikinci dil olarak öğrenmiş. İngilizce ve Fransızcası ana dili gibiydi. Almanca'yı çok iyi bilmezdi, ama okurdu. Bir dönem çeviri yaptı. Hatta bir tanesi benim adımla yayımlandı...

– **Senin teşvikinle mi oldu bu?**

Evet. Annemin yabancı dilleri vardı, ama Türkçesi yoktu...

– **Dolayısıyla çok da başarılı bir girişim olmadı bu çeviri işi, öyle mi?**

Evet... Üç tercümede bitti gitti...

Çocukluk anıları

– **Evlenmelerine dönecek olursak, onlar ermiş muradına ve de 16 mart 1943'te sen doğmuşsun. Nerede?**

Ben Ankara doğumluyum.

– **Ama Ankaralı saymazsın kendini değil mi?**

Benim fikrimi almadıkları için Ankara doğumluyum. Babam o sıralar Basın-Yayın'da görevli olduğu için tesadüfen doğmuşum orada. Bizimkiler de İstanbullu zaten. Yani Ankaralı olmak gibi bir ayıbım yok. Başka ayıplarım olmuş olabilir, ama en azından bu yok. Hiç sevmem Ankara'yı. Hiç de hatırlamam. Zaten ben doğduktan sonra topu topu bir buçuk yıl oturmuşuz orada. Esas şehrim İstanbul'dur. Arada İzmir var. En eski anılarım İzmir'dendir.

– **Hastanede mi doğmuşsun, evde mi?**

Ankara Numune Hastanesi'nde... Annem ben doğacağım diye sigarayı bırakmış. Yaptığı işi ciddiye alan bir insandı o da...

– **1943 doğumlu olduğuna göre, İkinci Dünya Savaşı bitmemiş daha. "Savaş çocuğu" sayılabilirsin yani...**

Burhan Belge ve eşi Cavide Hanım Ankara'daki evlerinde.

Evet, ama beş kilo üç yüz gram, yani fil gibi bir şey halinde doğmuşum... Ali Esat Birol adlı bir doğum doktorum varmış. Anneme “Fil gibi bir oğlunuz oldu” demiş. Annem ufak tefek bir kadındı. 1,60 boylarında... Beş buçuk kiloluk bebeği nasıl taşıdı dokuz ay boyunca, şaşırtıcıdır... Tuhaftır, ilerde bir sürü şeyi başıma kaktı da, bunu söylemedi hiç. Çok banal bulduğundan söylememiştir herhalde...

- Murat adını kim koyuyor?

Murat'ı galiba annem seviyor ve istiyor. Babam da uygun buluyor. Fakat ben doğar doğmaz hemen o aile vıdı vıdıları başlıyor. Halam, kendi babasının göbek adını, Mehmet'i sokuşturuyor. Anne tarafım buna Yakup Kadri'nin Kadri'siyle mukabele ediyor. Sonuçta olan bana oluyor. Mehmet Murat Kadri Belge diye bir adam oluyorum...

- İspanyol asilzadeleri gibi desene...

Bob Hope'un öyle bir filmi vardı. İspanya'da bir yerde bir otel işletiyor Bob Hope. Bir gece kapı çalınıyor. Dışardaki ses “Don Juan Pedro

"Cavide Hanım, fil gibi bir oğlumuz oldu."

Carlos Ramirez... vesaire" diye tarutuyor kendini. Otelci kapıyı açtığında ise, içeriye gire gire bir kişi giriyor. Bunun üzerine o da gidip dışarı bakıyor, "Diğerleri nerede?" diyerek. Ben de öyle işte, gittiğim yerde isimle birkaç kişilik yer kaplardım herhalde.

- Ankara'yı hatırlamadığınızı söyledin. Nerede oturmuşsunuz, biliyor musun?

Kızılay'da, Yüksel Caddesi'nde, şimdi Mülkiyeliler Birliği'nin oralar da bahçe içinde iki katlı bir evde otururlarmış. Ben Ankara'ya sonradan gittiğimde, ortaokul sonlarında, o ev hâlâ ayaktaydı. Babam oturmuyordu orada artık, ama ev duruyordu... Şimdi yerinde yeller esiyor tabii. Prof. Eckstein diye de bir çocuk doktorum varmış. Muhtemelen Almanya'daki Nazi rejiminden kaçan Yahudilerden. Babam da o sırada Ankara Radyosu'nda İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili o anti-Nazi programları yapıyor. Kadro Hareketi'ne göre daha solcu bir dönemi denebilir herhalde. Benim ünlü arkadaşım "sol" anlamında. Türkiye'de pek çok aydın o sırada Hitler yanlısı görüşler açıklarken, bizimkisi hiç o havalara gir-

Dört aylıkken halası Leman Karaosmanoğlu'nun kucağında.

memiş. Basbayağı ciddi analizlerle söylemiş söyleyeceği lafı. Nazizm'e yaklaşması çok daha sonralarıdır...

- İlginç bir siyasi çizgisi olmuş Burhan Belge'nin. Komünist *Aydınlık*, CHP'nin yayın organı *Hâkimiyet-i Milliye*, sonra Kadro Hareketi'nin dergisi *Kadro* ve de Demokrat Parti'nin sözcülüğünü yapan *Zafer*'e kadar uzanan geniş bir yelpaze...

Buna zızzaklı bir siyasi çizgi de diyebilirsin... Benim yaşım ilerlerken ve dünyadan haberdar olurken aslında babamın sağcı dönemine rastlamış oldum. Onun siyasette oynadığı rol benim o yaşlardaki görüşlerimle örtüşmüyordu hiç. O Demokrat Parti içinde önemli bir kişilikken, ben Demokrat Parti'ye çok muhaliftim. O zamanlar Halk Partisi çizgisine yakındım. Bu yüzden de bir gerginlik ve sürtüşme durumu vardı aramızda. Ama hiç ciddi kavga etmedik bu yüzden. 27 Mayıs askeri darbesi babamın Yassıada'ya, sonra da Kayseri Hapishanesi'ne gönderilmesine yol açtı; bense 27 Mayıs'ı desteklemiştim. Hayatı hakkında biraz bilgi sahibi oldukça da çok tasvip etmedim yaptıklarını. Döneklik gibi bir durum vardı ortada. Öte yandan yakınında olduğum için, öyle döneklik falan gibi bir terminolojiyle anlatılacak bir durum olmadığını da biliyordum...

- Burhan Belge'nin oğlu olmak bu anlamda kolay bir şey değildi herhalde?

Aslında babam öldükten sonra onun hakkında daha serinkanlı düşünebilir hale geldim ben. Önceleri çok öfkeliydim. Babamın politik zızzaklarını Türkiye'nin siyasi eğitimini yapıştırdığı siyasi atmosferine dayanarak değerlendirmelerim çok sonralarıdır...

- Hâkımiyet-i Milliye'den Demokrat Parti'ye geçmesine bir itirazın yok herhalde...

Hayır... 1946'ya bir itirazım yok. Ama 1950'de tekrar Halk Partisi'ne dönmesini hazmedemiyorum. Mesela Beyoğlu'nda yürürüz birlikte. Birden heyecanlanır ve "Bak!" diye kolumdan çekştirerek bir vitrin gösterir. Vitrinde leğenler vardır. "Bak bunları biz yapıyoruz" diye övünür. Demokrat Parti olarak fabrikalar kurmuşlar çünkü... Şimdi o kuşak için yerli imalatın ne kadar önemli olduğunu ve bunları gerçekleştirmenin yolunu Halk Partisi gibi bir yerlerde değil de Demokrat Parti'de bulmuş olmalarını anlayabiliyorum. Kapitalizme inancında samimiydi babam. Ya da şöyle bir şey hatırlarım... Çocuk ruhlu olduğu için monopoly oyununu çok severdi babam. Zaten evde hiç yalnız oturmaz. Hep birileri davet edilecek, yemekli toplantılar yapılacak. Gece üçe kadar falan da oturulacak. Bu arada da bir iki saat monopoly oynanacak. Attığın zara göre bir şeyler alıyorsun; arsa, ev, banka gibi öyle bir oyun işte. Amerikan kapitalizminin oyunu. Baylırdı buna babam...

Kurdeleli bir Mehmet Murat Kadri Belge.

- Sen de oynar mıydın?

Tabii. Ben de işin içindeyim. Kazanan babam olurdu genellikle. Ama yine de kuralları değiştirirdi. Bizimki devletçi ya, kapitalist oyunu eşitlikçi bir hale getirmeye çalışırdı. Sonuç olarak 60 yaşında monopoly oynayan, ama kapitalist oyunun kurallarını ilkel sosyal adalet kavramlarına göre değiştirmeye kalkan tuhaf bir adamdı babam... Siyaset yapmak falan derken de sonunda idamla yargılanmıştır. İdamla yargılana-
cak ne yapmıştır ki? Ama başına bu da gelmiştir işte. Bütün bunların mümkün olduğu bir siyaset ortamında bir adam ne kadar salım karar verir, siyasi entegritesini ne kadar koruyabilir ki? Bunlar zor işler... Babam öldükten bir zaman sonra ben de Türkiye'de siyasetin nasıl işlediğini daha iyi anlamaya başladıkça babama hak verir oldum. Ayrı fikir-
de olmak değil bu, o adanı anlamak demek...

- Tekrar çocukluk yıllarına dönecek olursak... Ankara'dan İzmir'e ne zaman taşıyorsunuz?

Savaş bitince önce İstanbul'a geliyor bizimkiler. Ben bir buçuk yaşlarımda falan olmalıyım. Ama tam o sıralar işte bu Demokrat Parti'nin kurulması meselesi çıkıyor ortaya. Babam da gidip Demokrat Partili oluyor.

- Bunun nedenini biliyor musun?

Öyle kapitalizm gibi derterini olduğunu zannetmiyorum babamın. Sanırım Adnan Menderes'e takılanlardan o. Muhtemelen tek parti dönemine duyduğu tepkiden dolayı DP'li olmuştur. Neyse işte, 46 seçimlerini kaybediyor DP. Hileli seçimler filan depir ama sonuçta kaybediyor işte... Sonra ben dört yaşlarındayken İzmir'de *Demokrat İzmir* gazetesi çıkmaya baş-

lyor. Babam başyazar oluyor ve İzmir'e taşınıyoruz. Demek ki 1947. Benim çocukluk anılarım diyebileceğim ilk hatırladığım şeyler İzmir'dendir.

– Neler mesela?

İzmir Fuarı'nı gayet iyi hatırlarım. Sonra hayvanat bahçesini tabii ki... Kocaman bir kaplan vardı kayaların üstünde, ondan çok etkilenirdim. Sonra devekuşunu, yılanları hatırlarım. Bir de maymunu. Hatta bir defasında maymunun kafesine çok yaklaşıncaya, beremi kapmıştı da, büyük olay olmuştu... Bere maymunda kaldı. Maymunun tuttuğu bereyi geri almak pek arzu edilmedi, mikropludur, bana da geçer korkusuydu herhalde...

– Berenin rengini de hatırlar mısın?

Lacivert...

– Başka neler hatırlarsın İzmir'den?

Kordonboyu'nu hayal meyal hatırlıyorum. Palmiyeleri, faytonları. Palmiyeler daha yeni ekilmişti. Benim boyumdan biraz daha büyük-tüler. Dondurmacı Ömer Efendi vardı, İzmir'in önemli yerlerindendi benim için... Bir gün Kadifekale'ye götürmüştü babam beni. Ve ilk defa bira içirmişti. Yeşil zeytin de yemiştim ilk defa orada.. Bir de Çeşme'yi hatırlıyorum. Taş Rum evleri vardı orada. Dalgalı bir deniz vardı. Dalgalardan korktuğumu da hatırlıyorum. Bir gece Celal Bayar falan geldiler oraya. Yine ayak altında dolanmayayım diye biz nemle üst kata sürüldük. Çeşme'de daha elektrik yok o zamanlar. Üst katta gaz lambaları yanıyordu. Orada gaz lambasının şişesine kolumu değdirip fena halde yakmıştım o akşam. Canım çok yanmıştı. Bu yanığın acısı kafamda Celal Bayar imgesiyle birleşti nedense. Bundan böyle de Celal Bayar adının hiçbir zaman olumlu bir çağrışı-mı olmadı hayatımda...

– Çocuklukta yaşanan hastalıklar, doktor amcalar, iğneci teyzeler de unutulmayan anılar arasındadır, değil mi?

Hiç unutmam, 40 para denilen bir şey vardı. Kenarı tırtıllı bir paraydı. Ondandır tane vermişler bana ne münasebetleyse artık. Ben de ağzımda oynarken onu yuttum. Parayı yuttuğumu söyleyince bizimkilerin telaşını unutamam. Doktora koşturup röntgen çektirmeler falan. Halbuki o para kendi bildiği yollardan çıktı daha sonra.. Bir de evde bir uşak vardı Ali adında. O zamanlar uşaklar, hizmetkârlar filan olurmuş demek evlerde. Hatta dadılarım da varmış benim ta Ankara'dan itibaren... İşte bu Ali'nin babamla bitmez tükenmez bir alacak derdi vardı. Bizimki bazı sıkıntıları yüzünden bunun parasını ödemediği herhalde. Ben de o yaşta Ali'den yana tavrı alıp, üstelik de mükalemeye karışıp, "40 gün oldu hâlâ

İlk doğum yıldönümü (16 mart 1944).

parası verilmedi adamın!!!” filan diyorum. Halbuki üç ay olmuş mesela, ama benim kafamdaki en büyük rakam kırktı o zamanlar. Bu 40’ı da herhalde o yuttuğum 40 paradan öğrenmişim. Neyse işte o 40 parayı çıkar-maya çalışan doktor -Ali Kürşat’tı adı ve Nihat Kürşat’ın kardeşiydi- be-ni hayatımdaki ilk maça da götürdü daha sonra.. Annem durmaz filan diye itiraz da etmişti, ama götürüldüm sonunda.

- Kimin maçı olduğunu da hatırlarsın, Allah bilir?

Altay-Fenerbahçe maçıymış sonradan öğrendiğime göre. Yine sonra-dan adının tribün olduğunu öğrendiğim derme çatma bir yerde oturdu-ğumuzu hatırlıyorum. Kısa pantolonlu birtakım adamların koştuğu-nu, ara sıra yere düştüğünü hatırlıyorum. En çok, önümde bir ileri bir geri gidip gelen eli bayraklı adama takılmıştım. Yani maçı değil, yan ha-kemini izlemişim. Ama nedense sarı-lacivert renkleri kalmamış aklımda. Ama devre arasında eve geri getirilmişim uslu durmadım diye... Si-nemaya gittiğimi de hatırlıyorum İzmir’de. Şarkılı markalı bir film-di. Münir Nurettin, Perihan Altındağ falan oynuyordu. İzmir bunlardan ibaret benim için...

- Dört dört buçuk yaşlarından hatırladıkların az buz değil yine de...

Evdeki partilerden söz etmişim ya, o toplantılarda gramofon kuru-lur, taş plaklar çalınırdı. Sonraları yaşam ilerleyince bunlardan bazıları-

nu evde buldum. Bunlar Aspasya filan gibi, 40'ların Batılılaşmış Yunan müziği örnekleriydi. Tangolar filan... Bunlar hâlâ durur bende. Bazen de babam beni gazeteye götürürdü. Orada çok sıkıldım herhalde ki, dönüşümde anneme gammazladığını hatırlıyorum babamı, "Babamın çalıştığı filan yok orada, bütün gün kahve içip ha bire birileriyle konuşuyor" diye. Adam gazete yazarı işte, başka ne yapacak ki? Gel de anlat bunu o yaştaki çocuğa. Üstelik bu hikâye *Demokrat İzmir*'de "Küçük Murat" bilmem ne yapmış diye yayımlanmış da... Anlaşılan o zamanlar mizah açısından zengin malzeme bulamıyorlarmış. Ben yine yıllar sonra bulmuştum bu gazete kupürünü bir yerlerde.

- Küçüklüğünde yaptıkları çokça anlatılan bir çocuktun anlaşılan...

Evet, annem yapardı bunu. Çok ilgiliydi benimle... Bir gün de Çeşme'den dönerken İzmir'e, hani çıkışta yokuş bir yol vardır ya, orada babam uyandırmış beni, İzmir'in ışıklarını göstermek için. Annem anlatırdı bunu, üstelik de küçücük bir çocuğun böyle bir iş için uyandırılmasını hiç tasvip etmediğini belirterek. Neyse işte, ben hayal meyal yıldızlara baktığını filan hatırlıyorum...

Parayı yutup röntgen muayenesine yollandıktan hemen sonra.

– Nerede otururdunuz İzmir’de?

Alsancak’ta. Orada Gazi Kadınlar Sokağı’nda otururduk. O zaman adları vardı sokakların, sonraları hepsine numaralar verdiler veya millileştirdiler sokakları... Eski İzmir evlerinden, Rum evlerinden birinde otururduk... Kalın taş duvarlı, ikinci katı cumbalı güzel bir binaydı. Giriş kapısından başlayarak evin arkasına doğru, mutfakla kilerin olduğu kısma doğru kıvrılarak giden bir taşlık vardı. Kuyruklu evler denirdi bu tür evlere İzmir’de. Evin sağ tarafında misafirlerin kabul edildiği bir oda ve yemek odası vardı. Merdivenle çıkılan ikinci katta da bütün yatak odalarının açıldığı bir sofa. Oda kapılarının en üst kısmında oturan orada otururken... Giriş katında mutfakın arkasında da küçük bir bahçe vardı.

- Bu kuyruklu evler denilen Rum evlerinde Rumlar oturmuyordu artık değil mi?

Yok Rumlar gitmişti. Ama çok Yahudi vardı o zamanlar İzmir'de. Ermeni hatırlanuyorum ama Levantenler vardı. Mesela Kapadona diye bir mağaza vardı ve İzmir'in bütün kadınları oradan giyinirdi... Evin arkasındaki o bakımsız bahçeyi de iyi hatırlarım. Ağaçsız çiçeksiz bir bahçeydi. Babamın kümesçilik yapacağı tuttu bir gün. Ara sıra depresirdi onda bir türlü doyuramadığı çocukluk hayalleri... Gitti on tane civciv getirdi. Civcivler büyüyünce bunlardan yedi tanesinin horoz olduğu anlaşıldı. Kümeste pek yumurta falan olmadı ama çalar saat gibi ötüp duran horozlar vardı. Yumurta meselesini halledemedik ama sabah uyanma sorununu çözmüş olduk böylece... Evdeki partileri de hatırlıyorum. Demokratların sosyetesini toplanır, müzik dinleyip dans ederlerdi. Misafir odasında geniş bir masanın üzerinde salam, jambon, dil gibi şeyler hazırlarlardı. Ben de gizlice yemek odasına girip onları yalırdım. Bir tarihte de büfeden bir şarap kadehi alıp içine işediğimi, sonra da o kadehi masanın üzerine bıraktığını hatırlıyorum. Muhtemelen kenara itildiğim için, bozuk çalıyordum anlaşılan bu kalabalık misafirlere...

- Anlaşıldı mı peki bu pis yaramazlık?

Sanırım bu protestom bir şekilde anlaşıldı ama hiç lafı edilmedi bunun.

- Ceza, kötek, tokat gibi şeyler yok o halde çocukluk yaşamında?

Yok gibi bir şey. Annem bir defasında, aradan epey zaman geçtikten sonra, kendisi yukarı kattayken, benim nasıl ağlayarak merdivenlerden yukarı çıkıp, yanına gittiğimi anlatmıştı. Babam bana bir şey yapmış anlaşılan... Artık ne yaptıysa, işte vurmuş mu, azarlamış mı, öyle bir şey. Ama o zamanlar annem babam hakkında kötü olan her şeyi söyleme ihtiyacındaydı. Olmuştur bir şey mutlaka. Ama ben babamdan tokat yediğimi hatırlanuyorum.

- Ya annenden?

Bir kere olduydu böyle bir şey. Ama daha ilkerki yaşlarımda.. İlkokula gidiyordum ve oyuna dalıp hava karardıktan sonra eve gelmişim. Annem merak ve telaştan ne yaptığını bilmez haldeydi. O öfkeyle olmuş bir hadiseydi.

- Tekrar İzmir'e dönersek, nasıl bir aile düzeniniz vardı evde?

Annem, babam ve nenemle birlikte otururduk. Zaten annemin sonradan bana anlattığına göre, babamla evlenmesinin en önemli nedeni, babamın nenemle birlikte oturmayı kabul etmemiş olması. Kendisiyle evlenmek isteyen diğer namzetler bunu kabul etmemişlermiş meğer. Yani aşk maşk

yok ortada. En azından annem açısından bu böyle. Ne olmuşsa olup bitmişti ve annem başlangıçta da bir şey olmadığını kanıtlamak isterdi.

– **Peki baban açısından?**

Onu bilemiyorum. Babam bu konuda hiç konuşmadı benimle...

– **Herhalde baban anneni çok beğenmiş olmalı. Güzel bir kadınmıydı annen?**

Evet, öyleydi. Çok hoş bir kadındı Cavide...

– **Şık mıydı peki?**

Evet, giyindiğinde çok şık olurdu. Ama her zaman değil, ev haliyle değil. Bakımlı bir kadın değildi yani. Ya çok şıktı ya da hiç...

– **Ya baban?**

Babam da öyle... Çok geç kalkardı. Evde pijama üstüne ropdö-şambıyla dolaştığı çok olurdu...

– **Peki sen kime çekmişsin böyle?**

İkisine de değil herhalde...

Aile dağılıyor

– **Tekrar evdeki ilişkilere dönecek olursak... Dırıldır, kavga olur muydu evde?..**

Annemle babam ben çok küçükken ayrıldılar. Beş yaşındaydım ayrıldıklarında. Bu yüzden çok fazla hatırlayamıyorum tabii. Ama mesele İzmir'deki evde babamın üst kattaki sofada yatak odasının kapısının önünde "Rica ederim Cavide, lütfen çocukluk etme artık!" diye seslendiğini hatırlıyorum. Annem yine küsüp yatak odasına kapanmıştı herhalde...

– **Sık sık küser miydi annen?**

Hep küserdi. Herkese küserdi. Hem de öyle böyle küsmek değil. Hani bazıları vardır, sonra pişman olur, alttan alır ya, annem onlardan değildi. Bir küstü mü, bayağı nazlanırdı. Gideceksin, gönlünü alacaksın. Bununla da yetinmez, uzatır, uzatırdı artık...

– **Sana da küser miydi?**

Çok küçükken değil. Annem çok severdi beni. Babamdan ayrıldıktan sonra da bütün hayatını bana göre yaşadı denebilir. Fedakâr bir anneydi. Ama dominant bir kişiliği. Kendisini empoze etmeyi severdi. Küçükken sorun olmayan bu huyu ben büyüdükçe sorun oldu. Çatışma

kaçınılmaz oluyordu bazen. Özellikle de hayatının son yıllarında birlikte yaşamaya başladığınızda bu küsmeler iyice dayanılmaz hale geldi...

- Neden birlikte yaşadınız? Çok mu yaşlandı Cavide Hanım?

Yoo hayır. Annem genç öldü sayılır. 60'larındaydı daha... Bize taşınmasının nedeni, oturduğu evlerde art arda yaşanan talihsiz kazalardı...

- Nasıl kazalar mesela?

Mesela bir tanesinde annemin evinin yarısı yıkıldı... Yan apartmanda inşaat varmış meğer. Türkiye'de inşaatların nasıl yapıldığının hoş bir örneğidir bu da. İşte inşaat sonucu annemin evinin bir kısmı çökünce bize taşındı. Birlikte oturmaya başlanınca küsmelerin sayısında ve sıklığında artış oldu. Ben de eskisi kadar üstüne düşmemeye başladım. Şimdi düşündükçe bunları, üzülüyorum tabii... Ama oldu işte. Belki de birlikte oturmak hataydı. Annem mükemmeliyetçi bir insandı. Herkese, her şeye kusur bulurdu... Böyle olunca da çatışma kaçınılmaz oluyor ister istemez.

- Mutsuz bir kadın mıydı?

Evet. Mutsuzdu. Annem aslında hayatını harcanuş bir insandı. Talihsiz bir insandı. Tabii bu talihsizlikte kendisinin de sorumluluğu vardı bir miktar. Galiba en temel özelliği istifa etmesiydi. İşinden istifa ederdi, hayattan istifa ederdi. O yüzden erken öldü. Artık yaşamak istemedi ve bunu başardı da... Öldü...

- Ve sana âşıktı herhalde?

Herhalde... Ama, *"il n'ya pas d'amour heureux"*.

- Başka bir aşkı olmadı mı?

Hayır. Babamdan sonra evlenmedi de... Çok yakın bir arkadaşı vardı. O eve gider gelirdi sık sık. Hani kadınlar arasında yoğun arkadaşlıklar, sırdaşlıklar olur bazen. Çok yakınlaşırlar birbirlerine, sonra da aniden biter bu arkadaşlıklar. İşte öyle bir şeydi onlarınki de. Simin'in aşklarının konuşulduğunu hatırlıyorum ikisi arasında. Kulağıma çalınırdı böyle şeyler. Ama annemin hiçbir şeyi konuşulmazdı ya da ben işitemezdim. Neyse işte, herkese küstüğü gibi ona da küstü annem ve ortadan kayboldu Simin...

- Tekrar annenle babanın boşanmaları meselesine dönecek olursak... Geçimsizlik İzmir'de başlıyor anlaşılan. Nasıl boşandıklarını hatırlıyor musun?

Hayır, boşanma hikâyesini hatırlamıyorum. İzmir'deydik o zaman. Onlar ayrılmaya karar verdiler, bizi annemi ve benimsiz bırakıp İstanbul'a gelmişler. İstanbul'a geldiğimizde, yanımızda yoktu babam. Ben sadece baba-

min evde olmadığını hatırlıyorum. Orada kalmıştı. Ama resmen boşanmışlar mıydı bilemiyorum. Boşanmaları ne kadar sürdü tam çıkaramıyorum.

- Babasızlık zor muydu?

Evde babamın olmadığını hatırladığıma göre dikkat etmişim demek ki. Ama öyle niye babam yok gibi bir ıstırap yaşadığımı hatırlanıyorum. Çünkü sanıyorum, uzak mesafeli bir ilişkiydi bizimkisi. En azından o yıllarda...

- Sizli bizli mi konuşurdunuz?

Yok hayır. Bizim ailede öyle şey yoktu...

İstanbul'a ilk merhaba

- İzmir'den İstanbul'a gelişini hatırlar mısınız?

Vapurla geldik. Nenem, annem ve ben. Bizim çekirdek aile. Bir bahar günüydü galiba. Hatta teyzem bizi rıhtımda karşıladı. Zaten Moda'ya, büyük teyzemle oğlu Gün'ün oturduğu eve geldik ilk...

- Aile evi miydi bu Moda'daki ev?

Hayır kiraydı. Sarıcaların eviydi. Eski İstanbul evlerinden kocaman bir konaktı. Onun üst katında oturmaya başladık. Teyzemin kocası Tekel başmüdürüydü... Samsun'da filandı o sıralarda. Teyzem genellikle İstanbul'da kalırdı.

- Moda nasıl bir yerdi o yıllar?

En büyük bina bizim oturduğumuz evin sahibinin konağıydı; bir tek o kaldı zaten. İnsanın gözünü bozan cesamette bir şeydi. Onun dışında bahçeler içinde küçük villalar vardı. Moda'yı İzmir'den gelen Levantenler kurmuş. Şimdi dondurmacıların olduğu yer denize kadar bahçe, konak, müstemilat falandı. Whittall'ların eviydi burası. Bu bölgeye Caferağa Mahallesi denirdi. 1950'ye kadar buranın muhtarı ya Korutürk'ün oğlu ya da yakın akrabasıydı. 1950'de Kayıkçı Yusuf muhtar oldu. Demokrat Parti'nin iktidara gelişi böyle hissedildi Moda'da. Bizim oturduğumuz apartman aslında daha İzmir'e gitmeden önce yaşadığınız evmiş. Ama ben hatırlamıyordum doğal olarak... Bir zaman sonra teyzem oradan ayrıldı. Biz yalnız kaldık. Koca koca tavanlar, kocaman bir ev. Ama dökülüyordu. Ben orada pencerelerde cambazlık falan yapardım. Şimdi düşündükçe, aman Allahım diyorum. Pervazlar falan sallanırdı çünkü. Ama o zamanlar şimdiki gibi yükseklik korkum yokmuş anlaşılan... Moda Caddesi, 249 numaralı evdi bu. Cadde ile Bostan Sokağı'nın köşesindeki bu evde yıllarca oturduk. Ben AFB bursuyla bir yıllığına Amerika'ya gittiğimde, bizimkiler taşınmış oradan...

- Nasıl geçiyordu kocaman bir evde yaşayan küçük bir çocuğun günleri?

Pek öyle şatafatlı bir hayat yoktu bizde. Babamdan ayrıldıktan sonra annem çalışmaya başladı. Mahkeme 50 liralık bir nafaka takdir etmiş, ama babam sürekli atlatarak o nafakayı hiç ödemedi. Muhtemelen kendisi de geçim sıkıntısı çekiyordu o zamanlar. Öyle büyük paralarla büyük işler yaptığı yoktu... İleriki yıllarda, ben High School'a girdikten sonra, okul masraflarımı üstlendi babam... Yani annem çalışmak zorunda kaldı denebilir. O zamanlar Tutum Bankası diye bir banka vardı; orada çalıştı bir süre. Banka batınca -benim bildiğim batan ilk banka da odur- Yapı Kredi'ye geçti. Oranın sahibi Kâzım Taşkent'ti. Daha sonra da Emlak Kredi Bankası'nda Bahçekapı Şubesi'nde çalışmaya başladı. Medeni Berk genel müdürüydü bankanın o sıralar. Annemin bu işleri bulmasında babamın dolaylı yardımları olmuştu diye hatırlıyorum.

- Annen çalıştığına göre, nenen tarafından büyütülüyorsun. Nasıldı aranız?

Nenemle hem İzmir'de aynı evde yaşadık, hem de annemle babam ayrıldıktan sonra İstanbul'da. Onunla çok yakındık birbirimize. Nenen en küçük kızı olan annemi şımartmış hep. En küçük torunu da benim. Dolayısıyla hep el üstünde tutuldum. Böyle "en küçükçü" insanlar vardır...

- İlk din bilgileri aile büyüklerinden alınır genellikle. Sizin ailede nasıldı bu?

Evde din bahsi yoktu. Ben ilkokuldayken Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte ilkokullara ihtiyari (seçmeli) din dersi konmuştu. Ben din dersi almadım hiçbir zaman. İlkokulda da, ortaokulda da almadım. Az sayıda almayandan biriydim. Ama almadığımız için hiçbir baskı görmedik. Evde de bana din konusunda bir telkinde bulunulmadı. Dinden bahsedilmeyen bir evde büyüyen insan kendisi de dindar olmuyor haliyle. Daha sonra benim çocuklarım da tamamen böyle bir ortamda büyüdüler ve onların da dinle bir alakaları olmadı.

- Allah fikriyle de mi ilgilenmedin hiç?

13 yaşındayken benim bir defterim vardı. İlk hikâyelerimin yazılı olduğu... O deftere "Allah Yoktur" diye bir deneme de yazmışım. Demek ki daha o yaşta bu konudaki kararımı vermişim; o yaştan beri de bu fikrimi değiştirme gereği duymadım.

- O yaştaki bir çocuk hangi bilgilere dayanarak bu kararı verebilir acaba?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Valla işte Tevrat, İncil şöyle der, Kuran böyle emreder gibilerden,

ama hepsi de kulaktan dolma bir şeyler biliyordum işte. Bu kadarı da yeterli olmuş demek ki...

– Baban da dindar değildi herhalde...

Namaz kıldığı görmedim babamın hiç. Son dönemlerinde, artık iyice sağa kaydığı zamanlarda da namaz kılmadı hiç. Ama dindar insanlara karşı toleranslıydı. Öyle devlet döviziyle hacca gidilmesine karşı çıkan siyasetçilerden değildi yani. Annem ise ateistti. Bunu açık açık söylerdi de... Ben ise, çocukların büyümelerine kadar ateist olduğumu söylemedim. Onları yönlendirmek istemedim.

– Neneni ne zaman kaybettin?

1966'da. 80 küsur yaşındaydı. Yaşlılıktan damarı tıkanı ve çok ısırap çekti kadıncağz... Ölümüne kadar anne-kız birbirlerinden hiç ayrılmadılar...

– Şimdi geri dönüp baktığında, nasıl bir çocuk olduğuna düşünüyorsun? Şımarık ya da ağırbaşlı? İçekapanık, dışadönük?

Epey şımartıldığım söylenebilir. Annem bankada çalışıyordu. Neneyle yaşıyordum bütün gün. Öyle sokakta oynamak falan yoktu. Hanım evladı gibi bir şey olmam çok mümkündü yani. Sıta konulan tül-bentler falan, hepsi vardı bizim evde. İlkokula başlayıncaya kadar yalnız bir çocuktum.

– Kardeşsizlik duygusu nasıl bir şeydi? Bunun yoksunluğunu duydun mu hiç?

Bunu bilemiyorum doğrusu. Kardeşim olsaydı, nasıl olurdu acaba? Kardeş boşluğunu kuzenim Gün doldurdu biraz. İzmir'deki kuzenim Ayşe'yi de severim ama onunla çok seyrek görüşürüz. Gün büyük teyzemin oğluydu. Benden altı yaş büyüktü. Gün'le uzun bir zaman iyi kötü beraber olduk. O bana bayağı bir ağabey oldu. Biz İzmir'den İstanbul'a taşındığımızda, Moda'da onların evine gelmiştik. Hatta geldik eve; eşyalar yığıldı, daha denkler filan üst üste; biz hemen oynamaya başladık. Muhtemelen Gün'ün teşvikiyle ben denklerin üstüne çıktım. Sallanırken de düştüm. Canım acıdı, biraz ağladım, ama ciddi bir şey olmadı. Bundan ötürü Gün'e fena halde kızdılar. Başlangıç böyle oldu ve böyle de devam etti gitti. Benden büyük olduğu için bütün ceremeyi o çekti. Üstüne titrenilen bir çocuktum işte. Oldukça iyi geçmiş bir çocukluktur benimkisi...

– Annenle babanın boğanmalarının olumsuz bir etkisi olmadı mı üzerinde?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Hayır, annem böyle bir şeyi hiç hissettirmedi bana...

- Baban sık sık gelip görür müydü seni?

Çok sık değil. Babamı doğrusu çocukken çok fazla tanıyamadım. Oldukça seyrek görüştüğümüz için, o yıllarda hep bularuk bir figürdür benim için...

- Hayatında erkek figür olmaması, iki kadın tarafından yetiştirilmiş olmak nasıl bir şey bir oğlan çocuğu için?

Bu durum benim "Türk erkeği" olmamı engelledi sanırım. Bu yüzden de iyi bir şey oldu. Şımartılma gibi olumsuzlukların üzerimdeki tahribatı nedir bilemem, en azından daha ilkerki yıllarda, olgunlaştığımda bu şımarıklıkla baş etmeyi öğrenmiş olduğumu sanıyorum. Çünkü o kadar da şımarık bir insan olduğum söylenemez. Ama öbürünün telafisi çok zor. "Türk erkeği" olmanın yanı... Yatılı okula başladığım zaman fark ettim bu özelliğimi. Herkes "karları becermek"ten, "düzmek"ten filan söz ediyordu. Bütün bu kirletilmiş kelimeler... Bense, saygı duyduğum ve çok sevdiğim iki kadın açısından bu konuşulanları dinliyordum. Kendimi konuşanlarla değil, hakkında konuşulan kadınlarla özdeşleştirdim ve anında tiksinti duydum erkek muhabbetinden. Bu da iyi oldu doğrusu... Çevreye uymak için ben de mutlaka zaman zaman benzer şeyler yapmışımdır ama hiçbir zaman iki ayağımla birlikte o dünyanın içinde olmadım. Bir ayağım sürekli dışarıdaydı... En azından...

Moda İlkokulu'nda

- Önce ilkokul yıllarını konuşalım. Hangi ilkokulda okudun?

Moda İlkokulu'nda... O zaman adı Sekizinci İlkokul'du. Orada Resiye Hanım adlı bir sınıf öğretmeniyle başladık; onunla da bitirdik zaten. Tipik bir ilkokul öğretmeni idi. Çocuk severdi. Az bilgili ama iyi bir insandı, sorumluluk sahibiydi; hepsi o kadar...

- Okula gitmeyi sevdiğin mi?

Okumayı okula gitmeden önce öğrenmiştim. Gazeteleri falan okurdum. Onun için okul başlangıçta epey sıkıcı gelmişti bana...

- Okuma-yazma dışında öğrendiğin başka şeyler de oldu mu o yıllarda, mesela piyano ya da keman çalmak gibi?

Evde bir piyano vardı, ama niye vardı, kimin için vardı, hatırlamıyorum. Eski, akortsuz bir piyano öylece dururdu salonda...

- İlkokula gitmek bir değişiklik getirdi mi hayatına?

Evet. İlkokulla birlikte yalnızlık duygum sona erdi. Sokağa çıkmalar falan başladı. Arılar ilkokula geç başladım ben. Tam okula başlayacakken kızıl oldum. Hastalık anlamında kızıl oldum, öteki çok daha sonradır! 40

gün yatağa çakıldım o yüzden. Annem bir masal kitabı getirdi bana... Her masal kitabının arkasında yayınevinin çıkardığı diğer kitapların listesi de olurdu. Annem o listeyi gösterdi bana, istediklerimi seçeyim diye. Ben de birkaçını işaretledim. Annem içeri gidip tam da işaretlediklerimi getirmez mi yatağuma! Çok etkilenmiştim doğrusu bu uyum vaziyetinden...

- İçlerinden adını hatırladıkların var mı?

Bir tanesini hatırlıyorum: *Eşek Kulaklı Kral*. Ben nedense bu ismi beğenmemiştim ve bu yüzden de işaretlememişim ama annem ısrar etmişti okumamda. *Midas'ın Kulakları*'nın masallaştırılmış haliymiş meğer. Nedense bir tek bu kalmış aklımda...

- Okulda kolayca arkadaşlık kurabildin mi? En yakın arkadaşının adını hatırlar mısın?

Tabii. Hemen oldu arkadaşlarım. Birisi Doğan Vardarlı'ydı. Tıkveşli yoğurtlarının sahibi oldu sonra. O zamandan beri hiç karşılaşmadık ama çok iyi arkadaşlık. Pıtırıcık Acar vardı, Kuzgun Acar'ın üvey kardeşi... Fitnat adlı bir kız vardı. En yakın arkadaşım Erdal'dı. Benim, babamın dışarıdan getirdiği, oyuncak askerlerim vardı. O zamanlar öyle herkeste yoktu benimkilerden. Arkadaşlarım onlarla oynamayı çok severdi. Sonra oyun geliştirmede de iyiydim ben. Sirkçilik oyunları falan icat ederdim.

Becerikli eller

- Tek başına da oyun oynar mıydın?

Evet. Kimsenin pek bilmediği bir marifetim vardı aslında. Daha ilkokul yıllarımda başlamıştı... Sekiz yaşında arkadaşlarımla bir doğum günü kutlaması yapıyorduk evde. Babam da geldi ve bana hediye olarak plastisin getirdi. Bir tür kil gibi bir şeydi bu. Renkliydi ve çeşitli şekiller ihtiva eden kalıpları da vardı. Neyse işte ben bunlarla oynamaya başladım. Kuşlar, balıklar falan derken bu işi inanılmaz bir virtüöziteye götürdüm. High School yıllarımda bile sürdü bu...

- High School yıllarımdan arkadaşın Can Parker de hatırlıyor bu müthiş el becerini. Futbol takımları falan oluştururmuşsun bunlarla...

Hatırlıyor mu gerçekten? İlginç... Bayağı başarılıymışım anlaşılan. Şimdi şöyle gelişti bu plastisin becerim: Bir süre sonra kalıplarla oynamayı bıraktım ve bunlara kendim şekil vermeye başladım. Böylece hayalimdeki şeyleri yapabilir oldum. Napolyon orduları falan gibi şeyler hayal edince ölçekleri iyice küçültmem gerekti ve ortaya çıkan iş bayağı büyüdü; mesela İngiliz ve Fransız orduları Waterloo Savaşı'nda karşı karşıya gelebilirlerdi. Üstelik de bir tarafı savunma için diğer taraf kordonlarını, kordonları, sırmaları ve apoletlerine kadar varan detay-

larla... Bir Arap medinesi ya da bir Ortaçağ kenti yapabiliyordum bunlarla. *Notre Dame'in Kamburu*'nu okuyor, oturup hemen bir Paris yapıyordum. Ansiklopedide orkestra diye bir madde okuyordum, ardından bütün orkestrayı, obuasından viyolasına kadar yapıyordum ve bu arada bir sürü de şey öğreniyordum tabii...

- Ne zaman bıraktın bunlarla oynamayı?

Valla anlaşılan lise yıllarımda gittiğim Amerika'da bile yapmışım bir şeyler bunlarla ki, yıllar sonra tekrar oraya gidip eski tanıdıklarla karşılaştığımda, sormuşlardı bana, hâlâ devam ediyor musun diye...

- Peki bu el becerisini sanata dönüştürmeyi düşünmedin mi hiç?

Çok ilginçtir ki düşünmedim. Hatta yine babam bir aralar "Niye insan büstü yapmayı denemiyorsun?" falan diye sorduğunda bayağı sinirlendiğimi de hatırlıyorum. Fakat şöyle bir yardımı da oldu bu meşgale-nin bana. Her insan hayatının bir döneminde kendi kendine sorar ya sanata yönelip yönelmeyeceğini, işte ben bunun cevabını çok net verebildim ve bir daha da o defteri açmadım, çünkü çok açıktı içimden böyle bir şeyin hiç gelmediği.

- İlkokula başlayınca, arkadaşlar da giriyor hayatına. Eve gelmelerine izin var mıydı arkadaşlarının?

Bizimkiler için çok tercihe şayan bir şeydi bu. Arkadaşlarım eve gelince, sokaktan kurtulmuş oluyordum çünkü. Dolayısıyla teşvik edilen bir şeydi bu. Sokak iyi bir şey değildi sonuçta. Hatta ben ilkokula başladığımda garip formüller de bulundu ve bir kardeş alındı bana...

- Nasıl "alındı"?

Evlatlık olarak... Adı Hacı'ydı. O zamanlar pek anlam verememiştim ama, sonradan anladığım kadarıyla; evlatlık alınmasının, daha doğrusu alınmak istenmesinin nedeni, benim okula götürülüp getirilmemdi. Annem çalışıyordu, nenem de tuhaf bir biçimde evden hiç çıkmıyordu. Ya da çıksa bile, evin çocuğunu okula getirip götürmek için çıkacak değildi ya. Bu işler yapılmaz, yaptırılmaz; işte bu yüzden bir kardeş "almaya" kalktılar bana. Onlar çocuğun babasıyla konuşurken, ben de yeni bir arkadaşım olacak, onunla oyun oynayacağım diye seviniyordum. Çocuk birkaç gün kaldı da bizde ama sonra istemedi. Muhtemelen sıkıldı bizim evden de, bu iş yürümedi Allah'tan. Bu tatsız sınıfsal durumdan kurtulmuş oldum.

- Peki sonra kim okula getirip götürdü seni?

O "iş" için de birisi bulundu. Ama artık onun görevi tanımlıydı. Kardeş mardes değildi yani... Ama zaten çok da sürmedi. Ne kadar sü-

rer ki bir çocuğun okula gitmeyi öğreremesi? Torunlarına düşkün nene-lerin sandığından çok daha kısa...

- Peki Gün nerede bu sıralar?

Gün herhalde Galatasaray'da yatılı okuyordu artık. O zamanlar bizimkilerin kafasındaki mesafe kavramları da çok farklı bugünkünden. Moda'dan Galatasaray'a her gün gidip gelemez o yaştaki çocuklar! Zaten ben de bu yüzden Nişantaşı'ndaki High School'a yatılı verildim daha sonra... Neyse işte, sokağa çıkmaya başlamamla birlikte, evde tek başına oynayan çocuk olmaktan da kurtuldum. Bir tarihte Ali Özgentürk'le Yazarlar Sendikası gibi bir yerlerde çalışırken, bana gıcık kaptığından olacak, "Sen herhalde çocukken erik de çalmamışsındır" dedi ve buna da çok güldü. "Mahallebi çocuğusundur sen!" demek istedi yani... Düşününce, evet çalmadım, çünkü bahçelerde vardı meyve ağaçları; oradan koparıp yedik. Ben hâlâ para verip dut alamam mesela, istavrit de alamam. Ama karşı evin bahçesindeki ağaçlarda mesela ben sirk mirk de bildiğim için trapezcilik oynardım. Pek mahallebi çocuğu sayılmazdım herhalde... Sokakta futbol falan da oynardık...

- Basketbol da oynadın mı?

Basketbolu ilk Gün göstermişti bana. Sonra Modaspor'un sahasında -şimdiki Moda Camii'nin olduğu yer- oynadım. High School'a girdiğimde takımda oynamaya başladım ve hazırlıktan itibaren de sınıf takımında yer aldım. Yıldız Ligi derler, minikler faslından sonra gelir, bunun son yılına denk düştüm Modaspor'da. O tarihlerde tahtalar üstünde Moda Plajı vardı. Hastalıklardan dolayı yüzme öğrenmem gecikti benim. Hazırlık I ve II'de yazın denize girmem yasaklandı. Bu yüzden 13 yaşında yüzme öğrendim. Ama usulüyle öğrendim onu da... Modaspor yüzme takımından çocuklarla arkadaş oldum. Hatta ilk flörtüm de yüzücü kızlardan biriydi. Modasporlulardan yüzme, basket öğrenmek derken Yıldız Ligi'nde oynamaya başladım. Aynı yıl yaşım dolduğu için Gençler Ligi'nde başladım. O yaşlarda ben yine bu boyda olduğumdan takımın en uzunuydum, dolayısıyla da pivot oynuyordum. Sonra gard, kanat her yerde oynar oldum, icabında play maker bile oldum. Hook iyi atarım sağla sola. Aman aman bir oyuncu olmadım sonuçta; ama her işi yaptım. Sonra Amerika'da yedeklerde oynadım. Sonra High School'a dönünce, okul takımında oynadım bir yıl. Okulda en iyi oyuncu bendim, ama mesela İstanbul Birinci Ligi'ne çıkıp da orada sansasyon olacağım falan yoktu. Öyle olacağımı bilsem zaten bırakmazdım. Vasat olacağıma bırakayım dedim... Zaten o sıralar İstanbul'un bohem hayatına dalmıştım. Basketbol oynamak entelektüalizmle bağdaşan bir şey de değildi. Bıraktım işte... Yıllar sonra 1969'da, İngiltere'ye Sussex

Üniversitesi'ne gittiğimde, üniversite takımına girdim yeniden... Kaç yıl geçmiş aradan. Liseden beri de oynamamıştım hiç. ABD'de son yedekken, İngiltere'de yıllar sonra yeniden takımda ilk beşte oynamıştım... Amerika ile İngiltere'nin farkı!

- Yeniden ilkokula dönecek olursak, nasıl bir öğrenciydin? En çok hangi dersleri severdin?

Sınıf birincisine yakın bir yerdeydim. Türkçe ve tarih derslerini severdim. Resiye Harum aritmetiği anlaşılır kalmayı ve sevdirmeyi beceremedi bir türlü. Bu nedenle matematikle aram hiçbir zaman iyi olmadı. Mezuniyet için birtakım oyunlar yazıyordu öğretmen, hepimiz büyüüp bir şeyler olmuşuz mesela. Ben tarihçi olmuştum... Bir miktar da oldum sonunda. Çok da haksız çıkmış sayılmaz yani öğretmenim.

- Müsamerelerde rol aldın mı?

Müsamerelere hiç çıkmadım. Hep kaçardım. Aykırı gelirdi ve hazzetmezdim. Bu tür bir ailede yetişince, okuldaki bütün beyin yıkamalara rağmen bu zokayı yutmuyorsun işte...

- İlkokulda hangi kitapları okurdun?

Tarih kitapları. Ama ondan önce babam *Doğan Kardeş* dergisine abone ettirmişti beni. Sonra sıra Abdullah Ziya Kozanoğlu, Nihal Atsız, Feridun Fazıl Tülbentçi gibi yazarlara geldi. Bozkurtlar ölüp ölüp dirildiler... Ama bu arada da bol bol Pardayanlar, Jules Verne'ler de girdi hayatıma Allah'tan. XIII. Louis'ler, Kardinal Richlieu falan derken Fransa tarihini de öğrendim bir miktar. Arsen Lüpen hiç okumadım mesela. Peyami Safa'nın *Cingöz Recai'sini* de hiç bilmem...

- Peki çizgi roman? Tom Miks, Teksas filan?

İlk western çizgi roman Pekos Bill'di. Ben onu severdim. Ötekiler sonra çıktı. O zaman da benim dikkatim başka alanlara kaymıştı artık... Edebiyat kategorisine giren kitaplara başlamıştım. Alphonse Daudet, bazı Maupassant ve O'Henry hikâyeleri... Annemin ciddi bir kütüphanesi vardı. İngilizce ve Fransızca olduğu için kitapların çoğu, okuyamamaktan büyük sıkıntı duyduğumu hatırlıyorum. Hatta hasetle bakardım o kitaplara...

- Sinema başlamış mıydı hayatında o yıllar?

Sinema vardı evet, ama sanat olarak değil tabii ki... Ben de giderdim ama daha çok Gün anlatırdı bana gördüğü filmleri. Mesela Üç Ahbap Çavuşlar'a yetişemedim. Ama Laurel Hardy'lere yetiştim. Onları çok eğlendirici bulurdum. ~~Onların bir filmlerinin sonunda~~ ^{Onların bir filmlerinin sonunda} ~~gölmeleri söz konusu olur da, sorarlar~~ ^{gölmeleri söz konusu olur da, sorarlar} "Bir daha hayata gelerseniz ne olmak istersiniz?"

diye, şişman Oliver at olmak istediğini söyler, Stanley de “Ben yine kendim olmak istiyorum, çünkü ben kendimi çok seviyorum” der. Finalde de biri at biri de kendi olarak böyle yan yana giderler... O konuşmaları unutamadım işte... Burt Lancaster’lı *Trapez* filmi de o yıllar görmüş olmalıyım, bahçede trapezcilik oynamaya başladığıma göre. O yaşta daha çok macera filmleri vardı benim için. Popüler sinema yani... *Casablanca*’lar falan daha sonra ortaokul sıralarımdadır...

- Müzikle aran nasıldı? Ne tür müzik dinlenirdi evde?

Bizim evde annemin ideolojik egemenliği vardı. Batılı bir kadındı annem. Alaturka sevmezdi. Nenem de Fransızca bilirdi. Benim kuşağımdan bir çocuğun nenesine benzemezdi pek. Ama yine de eski kuşak olduğu için mesela Münir Nurettin’i çok severdi. 50’lerde Zeki Müren’i ilk dinleyişimizi hatırlıyorum Philips küçük radyomuzda. Taksitle alınmış bir radyoydu ve çok önemli bir aletti hayatımızda. Babamla birlikte olduğumuz zamanki kadar parlak değildi maddi durumumuz artık. Annem bankadan 300 lira maaş alırdı. Kira 30 liraydı falan... Orta halliydik o zamanlar. Ailenin para durumu daha sonraları, benim gençlik yıllarıma doğru iyice bozulmaya başladı. Çöken orta halli aile dramı o zaman yaşadım. Tarım ülkesinden sanayi ülkesine geçişi biz de yaşadık o yıllarda... Torik iyi çıktığı zamanlar mesela çifti 2,5 liraydı. Buna karşılık buzdolabı çok pahalı bir şeydi. Bizim maddi imkânlarımızın çok ötesindeydi. Bir ara Yakup Kadri’nin kullanmadıkları buzdolabı bizim evde durdu. Sonra Leman Halam gelip onu götürünce biz uzun zaman buzdolabı alamadık.

- Tel dolaplar vardı değil mi o zamanlar?

Tel dolaplar, evin serin köşesine konan küpler... Üstü tülbentli olurdu bunların, tahta kapakları vardı... Otomobil falan tasavvurumuzun dışında bir şeydi. Moda’da sadece dört beş adet özel araba vardı.

- Peki babanla yeniden ne zaman ilişki kurdun?

Ben ilkokuldayken arada sırada beni görmeye ya da almaya gelirdi babam. Daha İstanbul’daydı o zamanlar. Bir buçuk yıl kadar *Siyasi Difter*’i çıkardıktan sonra *Yeni İstanbul* gazetesinde yazmaya başlamıştı. Ama babamla ilişkimiz mesafeliydi o yıllar. Sonra High School yıllarında daha sıklaştı ilişkimiz...

- Moda’da annenle kaldığın evde mi görürdün seni?

Bazen Nişantaşı’nda dedemle yaşadığı eve de götürürdün.

- Dedem dediğin şahsın ismi neydi babam değil mi?

Evet, babamın babası.

– O nasıl bir insandı?

Onunla çok yakın olmadık hiç. Ben pek sevmezdim onu. Son karısıyla birlikte yaşıyordu...

– Büyükbaban Mehmet Asaf Bey 1909'da Adana'da yaşanan Ermeni olayları sırasında Cebelibereket mutasarrıfı olarak görev yapmış. O hayattayken bu konuların evde konuşulduğu oldu mu hiç?

Hayır ya da ben duymadım. Ama on üç on dört yaşına geldiğimde, gene evdeki konuşmalardan, biliyordum bunların olduğunu.

Alman patenci Marion

– Baban annenden boşandıktan sonra hemen evlendi mi?

Yok hemen değil. Ama Camilla adlı sapsarı bir Çek kadın vardı hayatında. Sonra da Alman Marion çıktı ortaya. Marion'u Ankara'da Gar Gazinosu'nda sahneye çıkarken tanımış babam. Paten yapıyormuş... Marion'la çok uzun süre birlikte yaşadılar. Sonra da evlendiler...

– Kaç yaşındaydın Marion'u tanıdığında?

Valla ilkokula gidiyordum işte. Babam Nişantaşı'nda babasıyla birlikte oturduğu evden ayrılmıştı o zaman. Belki Marion ortaya çıktığı için, belki de onun etkisiyle, bilemiyorum. Babam beni Moda'dan aldığı zamanlarda Marion'la birlikte yaşadığı eve götürmeye başladı.

– Peki nasıldı Marion'la ilişkiniz?

Valla iyiydi iyi olmasına da, bir tuhafuk olduğunu hep sezinliyordum kadında...

- Nasıl bir tuhafılık?

İşte ne bileyim, gürültülü bir kadındı... İyi bir insandı herhalde. Hatta bana öğrettiği bazı şeyler de olmuştur hayatta. Mesela, bir restorana gitmiştik birlikte... Orada işte kızarmış ekmek, tereyağı getirmişlerdi yemekten önce. Ben de küçücük çocuğum ya, ekmeğin üzerine tereyağını sürüp ısıra ısıra yemiştım. O da restoranda bir şey dememişti ama, eve gelince bana anlatmıştı koca dilimin üzerine tereyağının sürülme-yeceğini, ekmek dilimini yemeden önce küçük lokmalar haline getir-mek gerektiğini falan...

- Pek öyle abartılacak bilgiler değil yani...

İşte, neyse ne... Birtakım şeyler öğretti sonuç olarak... Ama yine de etrafımda gördüğüm insanlardan farklıydı biraz. Marion'da kalp hasta-lığı vardı galiba. Ya da öyle bir şey iddia edilirdi. Nedense ben babanı ziyarete gittiğimde gelirdi kalp krizleri. Ben bir anlam veremezdım büt-tün bunlara. Moda'ya döndüğümde, annem "Kadın babanla senin bir arada olmanı engellemek için yapıyor bunları" kabilinden bazı açıkla-malar getirirdi. Ben olan biteni pek anlamasam da, bir olayı unutama-mışımdır hiç. Bir gün Marion'la evde yalnızız. Babam işe gitmiş herhal-de. Ben koridorda yürüyorum. Birden önüme bir çalar saat düştü. Bir de baktım, çalar saat Marion'la babamın yatak odasından dışarı fırlatı-lıp atılmış. Marion da yerde yatıyor. Konuşanıyor, zorlukla nefes alıp veriyor. Bir şekilde babamın durumdan haberdar edilmesi gerektiğini anlıyorum ve telefon açıp kendisine olan biteni anlatıyorum. Babam hemen eve koşuyor, Marion kurtarılıyor. Ve ben de Moda'ya, annemin yanına gönderiliyorum, tabii ki... İşin tuhafı, kadın hep ben oradayken geçiriyor bu kalp krizlerini. Bensiz zamanlarında sapasağlam yani... Sonradan geri dönüp baktığımda adını ben de koydum bütün bunların, ama mesela o çalar saatli günden hatırladığım tek duygu müthiş bir şö-valyelik duygusuydu...

- Nasıl şövalyelik?

Marion'u kurtardım ya... İşte o kurtarıcılık duygusu...

2. bölüm

Formasyon yılları

High School'da yatılı

– İlkokulu bitirdikten sonra –şimdi artık kapanmış olan– High School'a giriyorsun. High School o yıllarda Robert Kolej'le birlikte Türkiye'nin İngilizce eğitim verilen en iyi yabancı okulu sayılırdı. Kim seçti bu okulu senin için?

Babam karar verdi High School konusunda. Okulun parasını o verecekti ve onun istediği oldu. Annem ise Robert Kolejli olduğu için oraya gitmemi istiyordu.

– İngilizce eğitim konusunda ikisi de mutabık anlaşılan...

İstikbalin dilinin İngilizce olacağının farkındaydılar sanıyorum. Zaten Gün Galatasaray'a gidiyordu ve pek de parlak değildi. Saint Joseph ise papazları ve disipliniyle meşhurdur. Eh "İngiliz medeniyeti sağlam medeniyettir" düşüncesi de hâkim herhalde. Sonuçta babamın dediği oldu. Ama giriş tarihini kaçırdık biz, çünkü gecikmeli bir şekilde sünnet olmuşum.

– Nerede yapıldı sünnet düğünü?

Hiçbir yerde. Amerikan Hastanesi'nde ameliyatla halledildi bu mesele, sonra da eve gidip yattım. Hepsi bu kadardı... Zaten ilkokul bitmiş, ben 11 yaşına gelmişim artık. Bu işler için kazık kadar denilebilecek bir yaştayım. Üstelik High School'da yatılı okuyacağım. Babam "Okula gitmeden önce bu çocuk sünnet olsun mutlaka!" deyince apar topar halledildi bu iş de... Ama iyileşmek falan derken sınav tarihini kaçırdım.

– Her yabancı okulun kendi giriş sınavı vardı o tarihlerde, değil mi?

Evet. Zaten o sayede girebildim ben High School'a. Babam okulun Türk Müdürü Bekir Bey'i tanıyordu. Önceden ayarlanmıştı sanıyorum her şey. Bana müdürün odasında usulen bir sınav yapıldı. Pistonla alındım yani okula...

– Okulun ilk gününü hatırlıyor musun?

Okulun değil de benim ilk günümü. Ben okula ilk gittiğimde okul

çoktan başlamıştı zaten. Bir pazar akşamı gittik biz. Babam da vardı yanımızda. Hazırlık I'de biz dört kişiydik yatılı olarak. Üçü zaten gelmişler, son gelen benim. Hazırlık II'den Ahmet Yücekök de oradaydı. Biz Ahmet'le tanıştık. Annemle babam Ahmet'i sevdiler. Onun da hemen ağabeylik duyguları kabardı ve beni himayesine aldı. Sonra da çekip gittiler bizimkiler. Müthiş ağır geldi bana bu...

Okula uyum sorunları

- Ağladın da mı yoksa?

Mutlaka. Gizli gizli yatakta ağlarımışım herhalde... Ağlamak deyince, o yıl dedem, yani büyükbabam öldü. Hoca da gelip yatakhane pat diye söyledi bunu bana bütün o İngiliz soğukkanlılığıyla. Dedem hayatımda önemli bir adam değildi belki ama ölüm denen şey o yaşta çok etkili olabiliyor. Çok kötü oldum. Yatakhane en dipteki yatakta yatıyordum. Yanımda da benden iki sınıf büyük Deniz Gökkılıç yatıyordu. Yatakhane en büyük adamı da o. İyi bir insandır Deniz. Benim burunumu çektiğimi duyunca, "Ya sen şu Pardayanlar'ı okuyordun. Merak ettim şu kitabı, bana da anlatsana!" dedi. Ağlamayı bırakıp, başladım anlatmaya... Deniz de hoşlandı bu işten, ondan sonra ben ona aylarca Pardayanlar anlattım.

- Derslere kolayca uyum sağlayabildin mi peki?

Hazırlık I çok zor geçti. Ben yine hastalandım, bir ay kadar okula gidemedim. Zaten on gün geç başlanış olduğum için çok zorluk çekiyordum. Felaket bir adaptasyon sorunu yaşıyordum. Bir de hastalık yüzünden bir ay kadar okula gidememek... İlk sene zor bela geçtim sınıfı.

- Hocalarla aran nasıldı?

İngilizce öğreten bir Miss Potter vardı. Hiç evlenmemişti. Yıllar önce gelip yerleşmişti İstanbul'a ve bizim okula öğretmen olmuştu. Hazırlık I'i ona verirlerdi hep... Müthiş otoriter bir kadındı. Uzun etekler, kalın topuklu ayakkabılar giyerdi. Beyaz saçları, damarları çıkmış elleriyle korkunç bir Miss Potter!!! Tam bir kâbustu... Bizden sonra emekli oldu.

- Dersler dışında okula uyum sorunları da yaşadın mı?

Geç başlamanın sorunlarını yaşadım tabii ki... Mesela okulun ilginç bir geleneği vardı. Dışarının çamuru içeri girmesin diye öğrenciler bir tür "iç ayakkabısı" giyerlerdi. Bu ayakkabılar da Beyoğlu'nda Amıralis adlı Rum ayakkabı mağazasında yaptırılırdı. Okulda ayakkabı dolapları vardı, dışarı çıkıldığında o iç ayakkabılar dolapların içindeki kutularda tutulurdu. Kutuların da nurların farkında olan nurların altına çakılırdı... İşte ben okulda ilk *homework*'ümü yazarken, 110 diye o ayakkabı nu-

maramı da yazdım kâğıdın tepesine. Bizi denetleyen son sınıf öğrencileri vardı etüt saatinde. O “ağabeyler”den birisi kâğıdıma bakıp “Bu ne?” diye sorunca, ben de “Numaram” deyiverdim. Halbuki High School’da numara adeti yokmuş. Epey bir alay konusu olmuştu bu yüzden...

- Arkadaşlarıyla ilişkilerin nasıldı? Sakin bir öğrenci miydin, yoksa kavgacı mı?

Kavgacı değildim, hayır. Ama bana bulaşanlar olurdu bazen... Can (Paker) mesela.. Okul başlamış. Pazar gecesi. Sonradan tiyatro salonu yapılan kapalı mekândayız. Koşarak zıplayıp bir adamın omzuna filan vuruyorsun. Daha yeni gelmişim okula, küçücük bir herifim. Can gelip bir tane de bana indirdi. “Ne oluyor?” dedim. Aa, adam beni dövecek ne-redeyse. Araya Ahmet girdi, kurtardı beni. Sonradan Can’la çok iyi arkadaş olduk, o ayrı mesele... Yani bu gibi durumlarda, kendimi haksızlığa uğramış hissedersen, diklenirim. Ama öyle saldırganlığım yoktur.

- Sporla aran nasıldı?

Gayet iyiydi. O dönemde beden eğitimi derslerinde güreş yapardık. Güreş minderleri vardı spor salonunda ve çok modaydı. Bizim sıruftaki herkesi yeniyordum ben güreşte, ama Hazırlık II’lere yeniliyordum. Basketbolu daha önce anlattım zaten. O alanda başarılıyım çok. Futboldan Ömer Madra’yı hatırlarım hep. Cansiperane oynayan fedakâr bir kaleciydi. Bir şeye bağlanınca nasıl bağlanır ve yaptığı işin hakkını vermek için nasıl çalışırsa Ömer, o zaman da öyleydi işte...

- Bütün lise hayatını yatılı mı okudun?

Lise I dahil yatılı okudum. Hiçbir zaman da alışmadım bu yatılılığa. I’er pazartesi okula gitmem bir mesele olurdu. Mutlaka bir hastalık yaratmaya çalışırdım. Lise II’de Amerika’ya gittim bursla. O zamana kadar sürdü gitti bu... Hafta başında okula götürülmem de bir mesele olmuştu başlangıçta. Bir süre annem götürüp getirdi diye hatırlıyorum. Pazartesi günleri Karaköy üzerinden geliyorduk. O zaman Üsküdar-Kahataş arası arabalı vapur işlerdi. Karaköy’den doğrudan Taksim dolmuşuna binilir ve iki buçuk liraya vapurla karşıya geçilir, Taksim’e gelirdi. Bir iki ay kadar sonra kendim gidip gelecek hale gelince, tünelle yukarı çıkıp tramvaya binmeye başladım. Kurtuluş, Şişli, Nişantaşı ve Maçka tramvayları vardı... Sonra da otobüsleri...

- Beyoğlu’na çıkmaya hangi yaşlarda başladın?

Ortaokuldaydım. Yeni Melek’te öğleden sonra matinelerine bilet alınırdı. Başka okullardan kız öğrenciler de gelir, işte bakışılır falan. Sine-mandan çıktıktan sonra da mutlaka Atlantik ya da Pasifik’e gidilir, sosis-ll sandviç yenirdi... Yine bu yıllarda babam beni çok sık görmeye başla-

dı. Yani çok gezdirdi beni ve o yaşta kimsenin gitmeyeceği yerlere götürdü. Mesela Rejans'ın balkon kısmında müzik çalınırkenki zamanlarına yetiştim. Çengelköy, Tarabya'da içkili açık hava lokantalarına bile giderdik. Pandelli'yi de biliyorum o yıllardan... Balık Pazarı'nda...

– Tiyatro da sever miydin?

Valla High School'da hocalar hevesliydi bu işlere. Uyduruk oyunlar, sözüm ona komediler yazarlar, bizim de bu oyunları oynamamızı isterlerdi. Öyle birkaç kez sahneye çıkmışlığım vardır zar zor...

– Şimdiki kuşaklardan farklı olarak bizim ilk gençlik yıllarımızda “tiyatroya gitmek” vardı... Sen de gider miydin tiyatroya?

Tabii. Dormenler, Küçük Sahne... 60'lı yıllara geldiğimizde Türkiye'de iyi diyebileceğimiz bir tiyatro vardı. İyi bir Çehov oyunu görebilmek mümkündü mesela... AST da iyi işler yaptı sonraları. Derken işte bu devrimci tiyatro çıktı ve işi slogana bindirdi. Tiyatro yapacaksan “devrimci” olacak. Devrimci olaksa halkı “bilinçlendirecek”. Bilinçlendirmek için “kolay anlaşılır” olacak. Brecht'in zekâsına sahip olmadandan Brecht'i taklit etmeye kalktığında ortaya takur tukur, tatsız tuzsuz bir şey çıkıyor. Üstelik kimseyi bilinçlendirmesine de imkân yok tabii...

– Lise yıllarında edebiyatla ilişkin nasıl gelişti? Şiir yazdın mı sen de her Türk genci gibi?

En övünerek söylediğim şey hayatımda hiç şiir yazmamış olmamdır. Bir Türk vatandaşı olarak bunu söyleyebilmenin önemli bir şey olduğunu düşünüyorum doğrusu. Ama ABD'de okurken İngilizce hocamız ödev olarak şiir yazmamızı istedi bizden. Ne halt edeceğimi şaşırdım. Ahmet Haşim'in “Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden...” diyen şiirini İngilizce'ye uyarlayıp ödevi teslim ettim.

– “Merdiven” şiirini yani...

Hah işte onu uyarlayıp Miss Perry'nin Türkçe şiir konusundaki cehaletinden de yararlanarak bu şiir belasından kurtuldum... Ama birkaç tane hikâye denemem olmuştu lise yıllarında. Bir tanesi yüzünden de bir miktar başım derde girmişti hatta. High School'da *Spectator* adlı bir öğrenci dergisi çıkarmaya başladılar ve bu dergiye nezaret edecek hoca olarak Ahmet Kabaklı'yı buldular. Dergi için benden de bir hikâye istenince bir ilkokul anısını öykü olarak yazıp verdim... Anı şöyle: Anıtkabir bitmiş. Atatürk'ün naaşı Etnoğrafya Müzesi'nden alınarak top arabasına konuluyor ve merasimle Anıtkabir'e götürülüyor. İlkokul Hocamız Resiye Hanım da en çalışkan öğrenciden o gün sınıfa bir radyo getirmesini istemiş. Radyo geldi ve biz canlı yayından Atatürk'ün geçici istirahatgâhından ebedi istirahatgâhına nakledilişini dinlemeye başladık. O yıl ilkokulda grup ça-

lışması diye bir şey başlanuş. Sıra değil de kümeler halinde oturuyoruz ve radyo dinliyoruz. Spikerin bu olayı acıklı bir şekilde sesini titreterek anlatması üzerine başta sınıfın en çalışkanı olmak üzere herkes ağlamaya başladı. Ben ne yapsam bir türlü ağlayamıyorum ve herhalde bende bir tuhaflık var diye mahcup da oluyorum. Bu arada bu nispeten sakin durumumun farkına varan öğretmen beni yanına çağırıyor ve gidip başöğretmeni sınıfımıza davet etmemi istiyor. Bana söyleneni yerine getirdikten sonra dönüp yerime oturuyorum. Kısa bir süre sonra da Başöğretmen Doğan Bey elinde bir mendille peydahlanıyor. Resiye Harun'a böyle bir şeyi akıl edip çocuklara erken yaşta vatan sevgisi aşılama gayretine girdiği için iltifatlar ediyor falan... İşte ben de bunun öyküsünü yazıp verdim dergiye. Ahmet Kabaklı da okuyup beğendi yazıyı ve basılmasını istedi. Aslında memleketin halinden haberdar bir sağcı olarak bastırmaması lazım, çünkü onun oradaki görevi o, hoca olarak... Ama siyasi nedenlerle işine geldiği için yayınlıyor işte benim öyküyü ve kıyamet kopuyor tabii ki.

– Kim kıyamet koparıyor?

Öğrenci velileri. High School medeni bir okul olduğu için okul idaresi bana bir şey hissettirmemeye çalıştı uzun zaman.

– Başka hikâyeler de yazdın mı o yıllar?

Yazdım da yayımlamadım hiçbir yerde. Allah'tan da ortada yoklar. Kayboldular gittiler...

– O zamanlar şahsen hangi edebiyatçıları tanırdın?

Babamın arkadaşlarını tanırdım ben. Onlar arasında da edebiyatçı yoktu hiç...

Yabancı hazineleri ele geçiriyor

– Gelelim High School yıllarında okuduğun kitaplara... İngilizce okumaya ne zaman başladın?

Hazırlık I'ı bitirdiğim ilk yaz annem bana yardımcı oldu ve İngilizce okumalarıma polisiye romanla başlamamı önerdi. Halbuki ben o öğrenemediğim İngilizcemle *Alice Harikalar Diyarında*'yı okumalara kalkmış ve çuvallanmışım fena halde; çünkü dili basit olan bir çocuk kitabı falan değil, düpedüz fantastik edebiyattı; çok da çetrefil bir dili vardı. Bunun üzerine annem dili daha kolay, sürükleyici polisiye kitapları okumamı söyledi ve ha bire sözlüğe bakmamamı tembih etti. O yaz kırk kadar Agatha Christie okudum. Hazırlık II'de İngilizcemle sınıfa yetişmişim artık. Yanlış hatırlamıyorsam, Orta I'de *Eugenie Grandet*'yi, *Goriot Baba*'yı, *Don Kişot*'u, *Suç ve Ceza*'yı falan İngilizce okumuştum. Artık annemin kızlı hazinelerini ele geçirdiğim için çok mutluydum.

- Peki Türkçe edebiyat?

Valla daha High School'a başlamadan önce Şevket Süreyya'nın *Suyu Arayan Adam*'ını okumuştum. Nâzım Hikmet'i de ilk o yıllarda okudum. Annemin bir şiir defteri vardı. Orada okudum "Salkım Söğüt" ve "Bahr-i Hazer" şiirlerini.. Nâzım Hikmet deyince; Fener Genç Takımı'nın antrenörü Önder Dai diye biri vardı. Onunla çok iyi ahbab olmuştuk. Ondan da hayatta bilmediğim birçok şeyi öğrenmişimdir. Mesela müzikte, Dvorak'ın *Yeni Dünya Senfonisi*'ni ilk o bana çaldıydı. Bayılmıştım ilk dinlediğimde... Kitap Saray diye bir yer vardı o zamanlar. Orada röprodüksiyonlar satıldığını da Önder'den öğrenmiştim. İşte asıl Nâzım'la onun sayesinde tanıştım. Taranta Babu'larla falan... El yazısıyla dolaşırdı bunlar o sıralar. Okuyup beğenince bu şiirleri, Moda Plajı aşkım Aysan'a da göstermeden edemedim. Aysan evinde bunlardan bahsedince kıyamet kopmuş; onun da ödü kopmuştu. Beni de bayağı bir sorgulamıştı, sen komünist misin, diye... O yaz 27 Mayıs olmuştu. Ben de daha o zaman başınıza gelecekleri bilmediğimden bayağı bir desteklemiştim bu hareketi... Neyse işte o yaz, demek ki askeri darbeden bir iki ay kadar sonra Kadıköy'de bir açık hava toplantısı yapılıyor. "Kıbrıs Türk'tür, Türk Kalacaktır!" türünden bir miting. Marşlar, nutuklar falan... Biz de oradaydık Aysan'la. Bana dönüp gayet mutlu bir ifadeyle, "Herhalde senin babanı da asarlar" demesin mi?

- Aman yarabbim!

Çok tuhaf geldiği için ciddiye almamıştım bunu o zaman. Ama Amerika'ya gittiğimde bir dergi geçtiydi elime ve orada ilk kez babam için idam istendiğini okuduydum. Bayağı bir nevrimin döndüğünü hatırlıyorum...

- Yine kitaplara dönecek olursak... Türk edebiyatıyla ilk tanışman Nâzım Hikmet'le mi başladı?

Sarıyorum daha önce Orhan Veli vardı. İlkokuldayken şiir antolojileri falan da okurdum.

- Bütün bu anlattıklarından daha ilkokul yıllarından başlayarak yaşıtılarından çok farklı yetiştirildiğin, ayrıcalıklı bir eğitim aldığın anlaşılıyor. Burada ister istemez akla şu soru geliyor: Ukala bir çocuk muydun Murat?

Ukala mıydım bilmiyorum... Küçüklükten itibaren büyüklerin dünyasında bulunmuş olduğum için pekâlâ ukala olmuş olabilirim. Ama umarım yıllar içinde bunu törpülemişimdir. Kültürle ilişkili bir evde büyüdüğüm için, doğal olarak okumayı sevdim. Çevrem, en başta da annem Batı edebiyatıyla erken yaşta tanışmamı sağladı. Sonra iyi bir okula gönderildim, iyi İngilizce öğrenebildim. Kalburüstü bir aileden geli-

yordum. Ne zaman babama gitsem, çevresinde birçok değişik insan görürdüm. Babamın ve Yakup Kadri'nin geniş çevrelerine bayağı genç yaşlarda dahil oldum. Tarihte az sayıda kişinin bildiği bazı şeyleri birinci elden öğrendim. Siyasi olaylarla da bir yakınlık kurabildim. Ukala mıydım bilemiyorum, ama biraz farklı bir çocuktum yani...

- Lise yıllarında bir meslek tasavvuru oluşmaya başlamış mıydı kafanda?

Diplomatlık! Ailede vardı bu düşünce zaten...

- Yakup Kadri'nin "zoraki diplomat"lığı yüzünden mi acaba?

Muhtemelen. Çünkü böyle bir yönlendirme, annemden değil halamdan gelmişti bana. Babamdan gelen bir istek de yoktu açıkçası... Ama halamı ciddiye almazdım ki ben. Hatta küçük yaşlardan itibaren, halam ne derse tersi yapılacak, diye bellemiş bir çocuktum. Dolayısıyla diplomat olmayı istememde halamın rolü olamaz. Tamamen farklı nedenlerle, sinik bir insan olduğum için, düşünmüş olabilirim bunu...

- Sinik olmak ile diplomat olmak arasında nasıl bir illiyet bağı var, anlayamadım...

Diplomat olmak ciddi bir iş değildir. Benim de zaten kendimi ciddiye almak gibi bir meselem yoktu. Bu iş, bir sürü yer gezip görmek, zamanının büyük kısmını dünyayı dolaşarak geçirmek isteğimi de tatmin edebilirdi. Ayrıca bu sayede, kimseyi pek karıştırmak istemediğim bir özel hayatım da olabilirdi. İşim de fazla bir emek gerektirmediğinden, sanat gibi zevklere de bol bol vakit ayırabilirdim. Bu diplomatlık fikri Amerika'da da vardı kafamda... Orada Nan diye bir kız bana âşık oldu. Benim ona olduğumdan daha çok o bana tutuldu. Onunla Camus'nün *Yabancı's*ını, Salinger'leri falan okuyup konuşurduk. Nan edebiyata olan ilgimin boyutlarını görünce ciddi ciddi bana kızar oldu, "Sen ne tuhaf bir herifsin. Diplomatluk senin neyine? Adam gibi edebiyatla uğraşsana!" diyerek. Sonra oradan ayrılırken bana Dylan Thomas'ın şiir kitabını hediye etti. Herhalde onun bir etkisi oldu üzerimde. Döndükten sonra tekrar High School'da son sınıfı okurken artık diplomatlık fikri yoktu kafamda. Sonra da kendimi filolojide buldum zaten...

- Yakup Kadri'nin bir yönlendirmesi oldu mu edebiyatı seçmende?

Yok hayır. Onunla zaten hep uzak bir ilişkimiz oldu...

- Bu arada şunu sormak istiyorum: Bir AFS'li olarak liseyi Amerika'da bitirmedin mi sen?

Evet bitirdim, ama ABD'de aldığım lise diplomasını tasdik ettirme-

dim. Duygusal bir nedenle son sınıfa dönüp High School'dan mezun olmak istedim.

- Nasıl bir fark vardı Amerikan ve İngiliz eğitim sistemleri arasında?

Tam İngiliz sistemi değildi bizim High School'da uygulanan; daha karına bir şeydi. Tam İngiliz eğitimi sadist denebilecek ölçüde vahşi bir eğitim, ayrıca bir çeşit eşcinsellik üretmeye yönelik de bir eğitim... Türklerinki ise bir başka tür vahşet. Karma olması daha iyi oldu sanki, ikisinin de kötü yanları törpülendi bir miktar. Amerikan sistemi ise çok daha kolaydı İngilizlerinkine göre. Her sömestir dörder ders olarak mezun olduk oradan...

İlk darbe: 27 Mayıs

- Lise yıllarını konuşurken ayrı bir paranteze almamız gereken bir olay var: 27 Mayıs Askeri Darbesi. Baban Burhan Belge 27 Mayıs'ı izleyen Yassıada Duruşmaları'nda Demokrat Parti'nin ileri gelenleriyle birlikte yargılanıyor ve beş yıl hapse mahkûm ediliyor. Tam da yetişkinliğe adım attığın yıllara denk gelen bu altüst edici dönemi anlatır mısın?

1960-61'de ben 17-18 yaşındayım. İnsanın en bozulmamış olduğu bir dönemdir bu. Etrafa da daha ahlakçı bakıyorsun ister istemez; daha eski kuşaklarda gördüğün kusurlar, bozukluklar karşısında da bayağı bir infial duyuyorsun. Sonra tabii başka insanlar tanıyorsun. Daha çok tanıyorsun. Hayat nasıl devam eder, onu görüyorsun ve bütün bunlara daha hoşgörülü bakmayı öğreniyorsun. Ben de öğrendim işte... Kurallara uyanlara hoşgörülü olmadım da, kuralları bozanlara hoşgörülü oldum. Neden öyle davrandıklarını bir yere koyabildiğim ölçüde tabii ki... Babamla ileriki yıllarda 27 Mayıs hatıralarını konuşurken mesela -ki o bu konuşmayı muhtemelen unuttu gitti; zaten bu tür adamlar bazı şeyleri unutmak isterler ve ruh sağlıkları da unutmalarına bağlıdır biraz- birdenbire kendisinin de idam edileceğinden ciddi ciddi korktuğunu söyledi. O zaman şunu düşünüyorsun tabii: "Beni asarlar mı?" gibi endişeleri olan insanlar diğer bazı insanlara selam vermekten dahi imtina ettiler o dönemde... Bunları bir yere koyunca, adamda o çok eleştirdiğin kaypaklıkların nedeninin sistemden kaynaklandığını görüyorsun... Eh hoşgörülü olmayı da öğreniyorsun tabii...

- 27 Mayıs'a giden süreci nasıl yaşadın peki?

Bir yerde de yazmıştım... Bizim yaşadığımız tarih diliminde öğrencilerin önemli olduğu iki tarih vardır. Birincisi 28 Nisan 1960, ki o tarihte ben lise öğrencisiydim ve yaşım tutmadığı için katılamamıştım öğrenci

High School yıllarında Marion ile babasına eşlik ediyor.

olaylarına. İkincisi 68 kuşağının öğrenci hareketidir. O zaman da asistan olduğum için öğrenci hareketinde bilfiil yer alamanuştım...

“6-7 Eylül’den haberdardım”

– Öğrenci olaylarına katılmamış olsan da, 28 Nisan’ı iyi hatırlarsın herhalde...

Onu da, işi o noktaya götüren olayları da iyi hatırlarım. Hatta az bilinen, bilinse de üzerinde fazla konuşulmayan şeyleri de... Demokratlar iktidara geldiklerinde bir “emir eri” meselesi çıkmıştı. Sanıyorum Samet Ağaoğlu’nun kitaplarından birinde Meclis’te bu konuda söylediği sözlerin zabıtları yer alır. Kahraman Mehmetçik edebiyatıyla hiç örtüşmeyen bir işti bu “emir eri” uygulaması ve teğmeninden başlayarak her rütbeden subayların evinde askerin resmen uşak olarak çalıştırılmasıydı. Ciddi tartışma yaratmıştı bu o zamanlar. Ama Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Tunaboğlu karşı çıkmıştı emir eri müessesesinin kaldı-

Baba-oğul muhabbeti (1959).

rilmasına. Bütün bu tartışmaları hatırlarım... Sonra mesela 1955 eylül ayı. O zamanlar ben yılda bir iki giderdim Ankara'ya babamı görmeye. Tatil zamanı bir ay falan onunla kalırdım. Bu arada da onun çevresini, yani Demokrat Parti ileri gelenlerini tanıma imkânım olurdu tabii. Nedenise hiç sevemedim onları ben. Hayatta değer vermeye başladığım şeylerin çok uzağında insanlar olarak gördüm onları... O yıl da gitmişim Ankara'ya. Daha okullar açılmamış. Babam Tunalı Hilmi'deki evde çalışma odasında yazısını yazıyor *Zafer* gazetesine, o sırada telefonlar çalmaya başladı. Mükerrerem Sarol arıyor, başkaları arıyor. Öğleden sonra hepimiz 6-7 Eylül'ün olduğundan haberdardık artık. Ve bütün o konuşmalardan anlaşılıyordu ki, zaten yaptırımlar bunlar...

- 6-7 Eylül olaylarında kaç yaşındasın ki sen?

On iki yaşında bir ortaokul öğrencisiyim ve bu işi bunların yaptığını anlıyorum işte... Akşam evdeki mutakat toplantılarda yapılan konuşmalarda da "Biz bu halı nasıl yedik!" havası hâkimdi hep. Perişan olmuşlardı

hepsi. Nitekim Yassıada Duruşmaları sırasında bu 6-7 Eylül Olayları da dava konusu olmuştu. Yargılanan adamlardan biri de Atatürk'ün Sela-nik'teki evine bombayı atmış olmakla suçlanan adamdı. Adam "Ben İçişleri Bakanlığı tarafından okutulan burslu öğrenciydim ve Yunanistan'da da görevliydim" dedi. Sanukken taruk oldu ve bir daha da Yassıada'da görülmedi. Sonradan öğrendiğime göre de daha sonraki yıllarda Emniyet'te bilmem kaçınıcı müdür falan derken vali oldu... 27 Mayıs-çılar sonradan yerleşen darbe geleneğinde olduğu gibi emir-kumanda zinciri içinde darbe yapmadıkları için toplumun büyük çoğunluğunu arkalarına alma gayreti içindeydiler. İşte o köpek-bebek davaları da, sonunda ters etki yaratmış olabilir ama, bu nedenle açılmıştı. 27 Mayıs'ın emir-komuta zinciri içinde yapılmamasının yol açtığı bu savruluklardan biri de 6-7 Eylül hadiselerinin duruşma konusu yapılmasıdır. Yoksa günümüzdeki Susurluk Olayı'nda olduğu gibi üstü örtülürdü...

- DP'lilerden kimleri şahsen tanıyordun?

Samet Ağaoğlu, Mükerrerem Sarol, Celal Yardımcı, Tevfik İleri ve daha birçoklarını tanurdım. Eskiden bir "Radyo Gazetesi" programı vardı. Bu gazeteci Mümtaz Faik Fenik yapardı. Daha sonra babama geçti bu program. Bunlar heyet halinde İstanbul'a gelirler, kural olarak da Park Otel'de kalırlardı. Babam gece 03.00-04.00 sularında yatar, 11.00'de kalkar, ancak öğleyn afyonu patlardı. Öğleden sonra Menderes'le oturur, "Radyo Gazetesi" programında nelerin ele alınacağını konuşurlardı... Vatan Cephesi de kurulmuş o sıralar. Zaten haber bülteninin içine edilmiş, her Allah'ın günü 20-30 dakika Vatan Cephesi'ne katılanların isimleri okunuyor. Bu rezil durumlar sırasında babam odaya gelir yazar, sonra Menderes'e gider ve okurdu yazdığını. Baki Süha Ediboğlu da olurdu aralarında, çünkü o alır okurdu radyoda babamın bu eski Türkçe sayfalarını. Bu metinlerin okunması provası yapıldıktan ve Menderes'ten ses, vurgu konusunda onay alındıktan sonra bunlar Park Otel'den Harbiye Radyoevi'ne hareket ederlerdi.

- Bütün bunlara senin de tanıklık etmende hiçbir mahzur görül-müyordu anlaşılıyor...

Kim senin beni ciddiye falan aldığı yok ki... Daha ötesi de var... Çok gergin günlerden birinde, belki de 28 Nisan olayları yaşanmış artık, babam ve arkadaşları bir adamdan son derece olumsuz bir şekilde bahsediyorlar. "Hayvan" gibisinden ağır lakırdılarla. Meğer Fatin Rüştü'den bahsediyorlarmış. Çünkü Fatin Rüştü o sıralar "Bu böyle gitmez" diye onları eleştirmeye başlamışmış. Başbakan'ın odasında bunlar ne yapılması gerektiği konusunda hararetle tartışırken, Fatin Rüştü hiçbir tepki vermeden duvar gibi oturmuş. İşte onun arkasından verip veriştirirlerdi. Fakat ilginçtir; Fatin Rüştü Yassıada Duruşmaları sırasında

böyle bir tavır aldığından hiç bahsetmedi ve o da diğerleri gibi asıldı gitti sonunda... Buna mukabil Ethem Menderes ve Şemi Ergin gibileri hatıra defterlerini gösterip "Biz muhaliftik" falan dediler ve hafif cezalarla kurtuldular. Gerek Yassıada sırasında gerekse daha sonraki Kayseri Hapishanesi döneminde Ethem Menderes bütün takım tarafından boykot edildi ve hain muamelesi gördü. Karısı –ki çok hanımefendi bir kadındı– Ankara'dan Kayseri'ye kocasını ziyarete gelirken otobüste kimse yüzüne bakmaz, kimse onunla konuşmazdı. Tuhaftı işte bu gadre uğramış insan topluluğu, eline fırsat geçtiğinde başkasını gadre uğratmaktan kendini alamazdı.

– Özellikle de 27 Mayıs'a yaklaşılrken, şizoit bir durum yaşanmış olmalısın. Bir yandan Burhan Belge'nin oğlu olduğun için bu olayları içerden yaşıyorsun, öte yandan da DP iktidarına muhalif gençlere sempati duyuyorsun, değil mi?

Tabii tabii... Yani hem Park Otel'de Menderes'in karargâhundayım, hem de 27 Mayısçı gençlerin kampındayım. Birinde babamın oğlu olarak, öbüründe kendim olarak ama kıyısından köşesinden tabii; çünkü daha 17 yaşındayım... O yıl ben Lise I öğrencisiyim. Yatılı öğrencilerin sayısı azaldığı için de benden bir sınıf büyük olan Ahmet Yücekök'le aynı odada kalıyorum. Biz aramızda bu konuları hep konuşuyoruz. O sıralar bir sürü korsan gösteri oluyor. İşte öğrenciler bir yerden sloganlar atarak ortaya çıkıyor; polis kovalıyor, onlar kaçışıyor falan. Bizim de aklımız fikrimiz hep onlarda. Benim Moda'dan tanıdığım Önder Dai, Memduh Eren gibi "orta yaşlı" gençler de hareketin içinde. 28 Nisan olaylarının gergin günleri yaşanıyor, ben artık kesinlikle karşı harekete angajeyim. O meşhur fotoğraf vardır ya... Bumin Yamanoglu cipte, polisler bir öğrenciyi sürüklüyorlar İstanbul Üniversitesi'nin bahçesinde. O sürüklenen öğrenci de bizim Moda'dan arkadaşımız Ferhan... Gün'ün yakın arkadaşı... Ben kesinlikle öğrencilerin yanındayım artık. Ama babamın arkadaşlarıyla beraber Park Otel'de de oturuyorum. Babam İstanbul'a gelince beni oraya çağırıyor hep. İşte Fatin Rüştü'nün arkasından konuşmalarına falan orada tanık oluyorum.

– Baban senin farklı siyasi görüşlerinden haberdar mı peki?

Tabii, sık sık tartışırdık onunla. Çabuk sinirlenirdi. O zaman tartışma hemen kesilirdi. Ama anıktı sinirlenmeleri babamın; öyle küslük falan olmazdı aramızda. Sonradan düşününce, babamın sinirlenmekte çok da haksız olmadığını gördüm tabii. Düşünsene, 17 yaşında bir vellet, kendisinden birkaç yaş büyük Halk Partili gençlerden duyduğu laflarla muhalefet yapmaya kalkıyor koskoca adama. Yok bilmem, "Menderes'in yaptığı barajlar, nehirlerin getirdiği alüvyonlarla dolacak. Yaptıklarınız hiçbir işe yaramayacak zaten..." gibi laflarla ders vermeye

kalkıyor. Nasıl sinirlenmesin adam? Neyse, sonunda bunlar yine büyük bir heyet halinde İzmir'e doğru yola çıktılar. Ben otelde babamla veda-laştım, sonra da onlarla aynı zamanda rıhtıma gittim. Onlar İzmir vapu-runu bindiler. Ben de Kadıköy vapuruna bindim. İşte babamı iktidar-dayken son görüşüm bu oldu... Hava iyiydi, ben lüks mevkide oturuyo-rum. Bunların vapurunun kalktığını gördüm. Vapurun kenarına gidip bunların rıhtımdan ayrılmalarını arkalarından seyrettim. Bu da ilginç bir karedir anılarım arasında.

- Nasıl bir hissiyat içindeydiler sence?

Valla öyle korkan bir halleri yoktu. Eyvah yenildik havasından çok asabi, gergin ve öfkeliydiler. Sertleşme halindeydiler... O dönemde ile-tişim aracı olarak gazete var, radyo var. Son zamanlarda gazetelere sansür başlamış, boş beyaz sütunlarla çıkıyor koca koca sayfalar. Bu beyaz sütunlar da tırmanan gerilimi artınyordu tabii ki... Yıllardır top-lum gerginlik içindeydi zaten. Köy kahveleri bile DP'lilerin ve CHP'lile-rin olmak üzere ikiye ayrılmıştı...

Marş sesleriyle uyanmak

- 27 Mayıs sabahı neredeydin? Nasıl öğrendin Türk Silahlı Kuv-vetleri'nin yönetime el koyduğunu?

27 Mayıs sabahı biz artık yaz tatiline giriyoruz okulda. Rehavet için-de geçen günler... Ahmet benden önce uyanmış. Ben radyodan gelen marş sesleriyle uyandım. O sırada Ahmet "Çıktık açık alınlı" falan diye bağırarak girdi odaya. Marş sesleri geliyordu yatakhane. Çok heye-canlandığımı ve mutlu olduğumu hatırlıyorum. Leman Halam da Nişan-taş'ında oturuyor, Şakayık Sokak'ta. Yakup Kadri Türkiye'nin İsviçre büyükelçisi, Bern'de... Telefon etti halam "Muratçım aman gel!" diye-rek. İki adım yoldu. Kalktım gittim. Halam ayrı bir vakadır. Hemen An-kara'ya gidelim, diye tutturuyor. Demokratlar enseleniyor Eskişehir yolunda ve Ankara'ya getiriliyorlar. Topyekûn Harp Okulu'na götürülü-yorlar. Biz de halamla uçağa binip Ankara'ya gidiyoruz. Benim hayatta-ki ilk uçağa binmem böyle oldu.

- İhtilale ilişkin ilk düşüncelerin nelerdi?

1961 Anayasası'nın pozitif olabilen yanları da bu tarz muhalefetin sonucuydu zaten. Bunlar bana hep "devrim romantizmi"nden önemli görünmüştür. Zaten son zamanlarda İnönü diğer CHP'lilerden farklı ola-rak formel burjuva demokratik bir muhalefet yapmaya başlamıştı. Tur-han Feyzioğlu falan da belki buna dahildir. Aslında 27 Mayıs Anayasa-sı'nın getirdiği özerk radyo, özerk üniversite, çift meclis gibi kurumları, hâkimlerin özerkliği gibi kavramları bu muhalefet süreci içinde CHP sa-

vunmuştu. Bunlar da bana anlamlı geliyordu. Küçük yaşta olmama rağmen bunları beğeniyordum. Tutarlı bir hukuk devleti talebiydi bütün bunlar...

- O zamanlar, o yaşlarda yani, böyle bir hukuk nosyonuna sahip miydin?

Bu bir çevre meselesiydi sanıyorum... Yakup Kadri Türkiye'deyken bunlar konuşulurdu hep... Şevket Süreyya babamın evine gelir; sürekli tartışır, kavga ederlerdi. Ama ertesi gün yine gelirdi. Yine aynı konuşmalar olurdu. Ben Şevket Süreyya'yı çok severdim, o eve geldiğinde yanından ayrılmazdım. İşte bu konuşmaları dinleye dinleye bu kavramlara aşina olmuşum demek ki. Kuvvetler ayrılığı gibi kavramları o yaşlarda biliyordum ve benim için anlamlı şeylerdi bunlar. Ama anlayamadığım şey, İsmet İnönü'nün aslında kendi yapmış oldukları anayasaya muhalefet etmesiydi. Demokrat Parti onların anayasasıyla iktidar olmuştu çünkü... DP'liler tutup Tahkikat Komisyonu kurdular mesela. Bu, kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı bir şey. Dolayısıyla CHP'nin buna muhalefet etmesine hak veriyorum da, "Anayasayı ihlal ettiniz" diye adam asmalarını anlayamıyorum işte. Sonuçta onların anayasasına göre (1924 Anayasası) İstiklal Mahkemeleri kurulup çalıştırılmamış mı? Eh Tahkikat Komisyonu da İstiklal Mahkemeleri yanında masum kalır... İstiklal Mahkemeleri tonla adam idam etmiş. Tahkikat Komisyonu bu işlerin hiçbirini yapmamış, sadece "Yaparım ha!" demiş o kadar... Ben o zamanlar durduğum yerden Demokrat Parti'nin yaptığı haksızlıkları görüyorum, ama o zamanlar daha devleti falan bilmediğim için, askerlerle sivillerin bir olup hükümeti devirmek için toplantılar yapmaları üzerine Tahkikat Komisyonu kurulmasını, sonra da ihtilal yoluyla hükümetin devrilerek bu Tahkikat Komisyonu kurmaktan dolayı iktidarın yargılanmasını anlayamıyorum bir türlü... Yoksa Uşak'ta İsmet Paşa'nın kafasına taş atılması hadisesi gibi insandaki adalet duygusunu isyan ettirecek kıyamet kadar iş yaptı DP. Ya da Osman Bölükbaşı diye bir adam Kırşehir'den milletvekili seçiliyor diye Kırşehir'i ilçe yapmaya kalkmaları falan, kabul edilir şeyler değildi. Öte yandan CHP'nin yaptığı muhalefetin de ölçüsü yok. Anlattım ya, Menderes baraj yapıyor, ona bile muhalefet ediliyor alüvyonlar doldurur ilerde barajı diye. İlerlemeye karşı bu tür muhalefet bugün hâlâ sol adına sürdürülen bir şeydir. Havaalanı yapılmasına karşı çıkılır, termik santral, nükleer santral, ne varsa hepsine karşı çıkılır sol adına...

- Tekrar 27 Mayıs gününe dönecek olursak... Hemen o gün mü hareket ettiniz Leman Halan'la Ankara'ya?

Ya o gece ya ertesi gece gittik işte uçakla. Ama gün boyunca eve gelen giden vardı... Herhalde sokağa çıkma yasağı o gün için konma-

muştı daha. Bir Leman Hanım hikâyesi de o gün yaşandı. Aslında onlar Yakup Kadri'yle Ankara'ya taşınma hazırlığı içindeler. Dolayısıyla da eşyalar falan toplanmış. Bu arada tarudıklar gelip gidiyorlar "Burhan Bey'den bir haber var mı?" diye. Bunların hepsine Leman Halam'ın bir aile menkıbesi anlatması lazım. 'Bizim ailenin başındaaaa... Benim dedem Esat Efendiiiiii... Abdülhamid zamanında Fizan'aa sürgün gittiiiiii... Babacığımın benim Divanı Harbe girdi çıktı" diye retoriği sürdürüyor... Öylesine havaya girmiş ki, taşınma dolayısıyla yerinden kaldırılmış olan sehpayı geri getiriyor ve üstüne vurarak konuşmasını daha da inandırıcı ve trajik kılmaya koyuluyor. Aynı şey, gelir gelmez Ankara'da da devam etti. Bir ara dayanamayıp gidip uzandım. Kalktığımda ışıklar yanmıştı. Hafif mahmur koridorda ilerlerken "Sekseene süngülü arasında" diye bir ses! Leman Halam hâlâ sürdürüyordu konuşmasını. Gelen giden de kalmamıştı artık ama o babamın adamı Salih'i oturtmuş karşısına, bıraktığım minval devam ediyordu...

- Ankara'da nereye gittiniz?

Önce babamın evine tabii. Babamın son karısı Marion evdeydi. Halam eve yerleşti, arkasından dayım İsviçre'den geldi ve eve karargâh kuruldu. Neyse işte biz ertesi gün gittik babama. Orada da askerlerin önünde yeni bir Leman Hanım şovu. "Yavrucuğum, evladım. Ben Yakup Kadri'nin haremim" mealinde. Tabii asker nezdinde Burhan Belge'nin kardeşi olmaksızın Yakup Kadri'nin eşi olmak daha makbul bir şey. Onu kullanmak lazım, diye düşünüyor herhalde. Neyse işte babamdan bir pusula almayı başardık; "Ben iyiyim gözlerinizden öperim" diyen. Bu haberleşmenin sağlanması çok iyi geldi bize... Bir süre ben de Ankara'da kaldım, haberleşmeyi aralıklı da olsa sürdürdük. Bir süre sonra haber aldık ki Yassıada hazırlanıyor. Ve bunları getirdiler İstanbul'a...

- Yassıada'ya getirilmeleriyle birlikte kamuoyundaki isteri daha da artmıştı, değil mi?

Basının hali korkunçtu. Bunları kıtır kıtır kesmeli havasındaydı basın. Kamuoyunu yönlendirmek için bunların iktidardayken yaptıkları kötülükleri daha bir abartmak lazımdı herhalde... Nedense bizim memlekette yapılan kötülükler yeterli olmuyor. Daha da kötüsünü yapmış olmaları lazım adamların. Mesela öğrencileri kıyma makinesinden geçirmiş olmaları lazım mezbahalarda! İle abartmak gerekiyor...

- Bütün gazeteler aynı çizgide mi çıkıyordu?

Valla işte başı *Cumhuriyet* gazetesi çekiyordu. Ama diğerleri de pek altta kalmıyordu. *Dünya* gazetesi mesela... Bedii Faik kişisel hakarete

girecek ölçüde saldırgandı. Falih Rıfkı Atay sonra tavır değiştirdi ve DP'den yana tutum aldı. Ama sonuçta hepsi korkunçtu...

– Daha önce DP iktidarını desteklemiş olan basın ne yaptı?

Son Posta biraz demokratı, o çıkmaya devam etti öyle. *Zafer* hemen kapatıldı. Bir de 27 Mayıs'ta yeni adamlar ortaya çıktı. Mesela son derece saldırgan bir İsmet Giritli... Ben *Yeni Sabah* okuduğumu hatırlarım bir zaman sonra. Burada Hakkı Devrim fısıltı gazetesi gibi bir şeyler yazıyor, "Sabiha Deren Abla" adı altında Demokrat Partililere aşağılık saldırılarda bulunulmasını belli bir tonda eleştiriyordu. Yassıada Duruşmaları sırasında *Yeni Sabah*'ta "İnsan hakları diye de bir şey vardır" gibilerinden yazılar yazılıyordu... Ama daha Yassıada Duruşmaları başlamadan önce Amerika'ya gittim ben. Bir burs kazandım ve bir yılığına Amerika'ya gittim.

Yassıada Duruşmaları

– Yassıada Duruşmaları sırasında Türkiye'de değil misin?

Ben eylül 1960'ta gittim Amerika'ya. Bir yıl kalıp döndüğümde başlamıştı da bitiyordu Yassıada Duruşmaları artık...

– Ama Yassıada'ya ilk getirilişleri sırasında Türkiye'desin daha, öyle mi?

Evet. Birkaç ay sonra getirildiler Ankara'dan Yassıada'ya. Sanırım askeri uçakla Yeşilköy'e indirildiler, askeri araçlarla Yassıada'ya götürüldüler. Bunu da merasimle yapıyorlar herhalde... Böyle iki sıra dizilmiş askerlerin arasından geçirerek, geçerken itip kakarak filan...

– Tabii sonradan bu Yassıada görüntülerini izledik ya hepimiz...

Öyle mi nerede?

– 27 Mayıs'a dair çeşitli belgesellerde...

Ne garip bana böyle bir şeyi izlemişim gibi gelmiyor, sanki hayal gücümle kafamda icat etmişim bunları...

– Babanın neyle suçlandığını takip edebildin mi Amerika'dan?

146. maddeden yargılandılar hepsi Tahkikat Komisyonu'nu kuran meclis olarak. Babam da hem yazılarından dolayı hem de "Radyo Gazetesi" yoluyla bunları savunan adam olduğu için idamla yargılandı; 146/1'den, yani propagandadan. 146. maddeyi değiştirdiler, makale şamil kıldılar ve hukukun bu en temel ilkelerinden birinin ihlal edilmesine de Hıfzı Veldet Velidedeoğlu gibi hukuk uleması fetva verdi. Yassıada Duruşmaları bütünüyle siyasi bir yargılamaydı. Hukukla fa-

lan ilgisi yoktu. Salını Başol hâkımdı, Ömer Altay Egesel gururla savcılığı üstlendi...

- 1961 yazında İstanbul'a döndüğünde Yassıada Duruşmaları bitmek üzere artık... Gidip gördün mü orada babanı?

Ziyaret falan diye bir şey yoktu. Adamlar hapis tutuluyorlardı, ama yakınlarının onları ziyaret etme imkânı yoktu. Ancak duruşmalar sırasında görebiliyorduk onları. Duruşmalara biz önceden alınırdık. Sonra tutukluları getirirlerdi. Orada öyle el sallamak, selamlaşmak falan yasaktı; öyle bir şey yaparın hemen dışarı çıkartıp gerisin geriye şehre gönderirlerdi. Bu yüzden gerek sanıklar gerekse yakınları siyah güneş gözlükleri takarlardı, göz teması anlaşılmamasın diye. Korkunç bir şeydi... Yıllar sonra biz özel bir tekneyle Yassıada'ya gittik. Bir ara okul falan yapmaya kalkmışlar orada, sonra o da olmamış. Dökülen bir yerdı. Bir 27 Mayıs harabesiydi adeta... Duruşma salonuna da girdik. Tahtalar falan sökülmüştü. Ne neredeydi, hatırlayamadım bile. Unutmuşum gitmiş...

- Peki duruşmalar sırasında babanla aranızda hiçbir iletişim kurulamadı mı?

Kasımpaşa'da bir İrtibat Bürosu kurulmuştu. Oraya gidilirdi, çamaşır falan gibi temel ihtiyaç maddeleri teslim edilirdi ve kısa bir pusula yazılırdı. Ben birkaç kez yaptım bunu babama. Bir seferinde takunya ve havlu istemiş, artık hangi şartlarda banyo yapıyorlarsa. Bir astsubay da bu getirilenleri teslim alıyordu. "Hadi bakalım, giysinler şimdi bu takunyaları! Senelerce onlar bilmem ne biz bilmem ne..." gibilerinden söylendi. Adamları aşağılamaları yetmiyor, yakınlarını da aşağılayacaklar ille de...

- Ağrına gider miydi bütün bunlar?

Gitmez mi? Burada gördüğün şey, bir sosyal eziklik durumunun ötesinde bir şey. Ne olursa olsun hapiste yatan bir adam var. Bu adam onun yakınına hakaret ederken aslında bir iktidarın zulüm çarkından yararlanıyor. Bu tür şeyler hep oluyordu. Bir "kuyruklar" terimi çıkmıştı. Kendilerini içeri attık, fakat kuyrukları dışarıda kaldı, diye "Kuyruk-ları telin mitingleri" yapılırdı. Halk Partili gençler falan toplanır, bağırır çağırırlardı. *Son Havadis* gazetesini taşlamalar falan... Bütün bunlar, benim sevmediğim ve hoşlanmadığım ne kadar şey varsa, hepsinin vahşileşerek devam ettiğini gösteriyordu.

- Yassıada Duruşmaları'na kaç kez gidip geldin?

Ben iki kere gittim Yassıada'ya. Bir keresinde duruşmaya girdim. Hüseyin Naili Kubalı şahitlik etmek üzere çağırılmıştı. Bizim 27 Mayıs öncesindeki idolümüzdü hukuk profesörü Kubalı... Orada ilk defa karşımda gördüm bu gözümüzde çok büyüttüğümüz adamı. Büyük bir ha-

yal kırıklığı yaşadım. Sonunda anladım ki, bu memlekette yaşanan hep bu aslında. Sürekli bir kavga var, bu kavganın değişmeyen tarafları var. İkisi de birbirinden beter...

- Menderes'in o içler acısı halini de gördün herhalde duruşmalar sırasında. Park Otel'e bilmem kaç kişilik maiyetiyle gelen o iktidar sahibi adamdan çok farklıydı herhalde...

İnsan hem acıyor tabii hem de madem böyle bir adamın neydi o esip savurmaların diye düşünmeden de edemiyor. Fakat bu iktidar denen şey de tuhaf bir şey... Yine bana Şevket Süreyya anlatıyordu, ki o da bunu Mükkerrem Sarol'dan dinlemiş. Bunların en parlak zamanlarıymış, 1954 sonrası. Anadolu'da bir yerdeler. Arabadalar. İnsanlar birikmiş, sokağın daraldığı bir yerde araba ilerleyemiyor sevgi gösterileri yüzünden... Bu sırada Menderes'i zaptedemiyorlar ve atıyor kendini arabadan dışarı...

- Halkla kucaklaşmak için mi?

Evet. Zaten herkes bir tarafı yakalıyor, yakaladıkları yeri öpüyorlar filan... Fakat yerlerde sürüklenmeye başlıyor ve bu sevgi seli sırasında ezilme tehlikesiyle karşılaşılıyor. Bunun üzerine Sarol ve polisler tutup en yakın evlerden birine sokuyorlar onu ve bir kanepeye yatırıyorlar. Yakası paçası bir tarafa gitmiş halde sırtüstü yatarken orgazm geçiren bir haldeymiş Menderes. Göğsü iniyor kalkıyor, hırıldıyormuş. Caru acıdığı için falan değil, bir ihtilac halindeymiş... Eh kolay değil tabii. Menderes için oğlunu kurban etmeye kalkan bir adam bile vardı. Herkes koyunlarını, develerini, danalarını kurban ederken bu adam Hz. İbrahim'in bile yapamadığını yapmaya kalkıyor, düşünsene! Sonra mesela bu adam yok ortada tabii Menderes asılırken. Kendini mesela denize atıp da Yassıada'ya doğru yüzmelere falan kalkmadı bildiğimiz kadarıyla... Ama işte böyle böyle Menderes denen adamı da evliya yerine koyup keçileri kaçırma noktasına getirdiler.

- 1962'de üniversite öğrencisinin artık. Üniversite gençliğinin çoğunluğu da 27 Mayıs'tan yana ilerici gençlik... Onlarla ilişkilerin nasıldı?

Benim bu TMTF'ler, MTTB'ler gibi öğrenci dernekleriyle hiç alakam yoktu filolojide. Ama bunlar tam hatırlayamadığım kanallardan bana da haberler yolluyorlar, işte "O herifi biliyoruz Burhan Belge'nin oğlu, ileri geri konuşuyormuş 27 Mayıs hakkında. Ayağını denk alsın" gibilerden...

- İleri geri konuşuyor muydun peki?

Valla, ilerisini gerisini bilmem ama, daha duruşmalar sırasında 27 Mayıs'a mesafe almaya başlamıştım tabii artık. Bu yaşadığım şeylerin devrim mevrım olmadığını anlamıştım...

ABD'de bir AFS'li

– Peki o hengâmede Amerika'ya gidişin nasıl oldu?

O da ayrı bir hikâye.. Ben Lise I'de okurken, American Field Service denen kuruluşun sınavına girdim ve bir yıllık bir Amerika bursu kazandım. Bütün bu askeri darbe, babamın tutuklanması sıralarında da Massachusetts'e gideceğim belli oldu. Haziranda falan AFS'liler olarak hepimizin Amerika'ya uçması gerekiyor yani. Bunun için de pasaport lazım tabii ki. Ama Burhan Belge'nin oğlu olduğum için pasaport vermiyorlar bana..

– Yoksa o mesele de mi torpille hallediliyor?

Tabii. Yakup Kadri İsviçre'den gelmiş işte o sıralar. Bir paşa buluyor, daha doğrusu İçişleri Bakanı yapılmış olan bir paşa buluyor. Ama benim torpilim o paşayla da sınırlı kalmıyor. Bizim Önder Dai "Olur mu böyle şey, çocuk 27 Mayısçı, vatanperver" falan diyor. O birtakım kanalları zorluyor. Öte yandan Milli Birlik Komitesi'nin en genç üyelerinden Numan Esin de benim askerlik dersi hocam. Ona da başvuruluyor. Hatta İstanbul Valiliği'ne gittiğimizi falan da hatırlıyorum Önder'le. Orada da bize yardımcı olmaya çalışan subaylar çıktı... Neyse işte sonunda pasaportu aldık, ama eylül ayında. Haziranda gidecekken ben üç ay geç gittim Amerika'ya.

– Hayatındaki tayin edici olaylara ilişkin hep bir geç kalma durumu yaşamayan neredeyse bir "Leitmotiv" gibi. İlkokul, High School derken, Amerika'ya da gecikmeli olarak gidiyorsun...

Evet, vardır böyle bir şey. Hapisten de gecikmeli olarak çıkmıştım, beklenenden daha geç yani. Bir kaç şey daha vardır böyle.. Neyse, aynı nedenlerle gecikmiş olarak yola çıkan dört kişiydik biz. Birisinin adı Bilge Zorluoğlu'ydu, o garip de soyadından kaybetmişti ve Fatin Rüştü Zorlu'yla akrabalığının olmadığını ispat etmesi eylüle kadar sürmüştü. Öbür ikisi mahalli Demokratların çocuklarıydılar..

– Yurtdışına ilk çıkışın mıydı bu?

Evet... O zamanlar Türklerin Türkiye dışına çıkması oldukça zor bir şeydi. Hele gençlerin daha da zordu tabii. Bu sadece paralı olmak ya da olmamakla ilgili bir durum da değildi. Paran olsa da yılda ancak bir kere yurtdışına çıkabilirdin. Çıkışta yanında 200 dolardan fazla para bulundurmak da yasaktı. Hastalık, eğitim gibi zorunlu nedenlerle gidilse dahi bir sürü bürokratik çarktan geçmek gerekirdi. Öğrenci olarak gitmişsen, yurtdışındayken sana resmi kurdan para gönderilebilmesi için devlet döviz imtihanı vermen lazımdı. Yani devletin "Aman, yurtaşların yurtdışına çıkmasın!" der gibi bir hali vardı. Dolayısıyla yurtdi-

şına çıkmak önemli bir ayrıcalıktı. "Avrupa görmüş adam" diye bir deyim bile vardı. Hele "Amerika görmüşü" daha da az bulunan bir yurttaş cinsiydi...

- Üstelik biz AFS'liler sadece görmekle de kalmadık, orada yaşadık da... Bu, lise çağında önemli bir deneyimdi...

Evet. Enikonu ayrıcalıklıydık o bakımdan. Ben gittiğim yer açınsından da ayrıcalıklı sayarım kendimi, çünkü orası da deniz kıyısındaydı. Benim bütün ömrüm İstanbul'da geçti. Sadece iki kere İstanbul dışında yaşadım. Her ikisi de yaklaşık birer yıl sürdü. İlk Amerika'da Gloucester'daydı ikincisi ise İngiltere'de Brighton'da. Her iki yer de deniz kenarındaydı. Böylece kısa yolculuklar dışında, deniz görmeden yaşadığım olmanıştır. Bunu ciddi bir şans sayarım...

- Amerika yolculuğunu uçakla mı yaptın?

Hayır, biz geç kalanları gemiyle yolladılar. Uçakla Rotterdam'a gittik. Oradan transatlantik New York'a...

- Bu da az buz bir ayrıcalık değil tabii ki... 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin yol açtığı büyük sarsıntıdan sonra, on günlük bir deniz yolculuğu yaparak Yeni Dünya'ya ayak basmak hoş bir duygu olmalı...

Valla işte iyiydi tabii. O zamanlar bunu bilemezdim ama bence dünyada özellikle üç şehre deniz yoluyla gelmek gerekir: İstanbul, Venedik ve New York... New York limanının girişindeki gökdelenlerin silueti olağanüstüydü. Ben bu gökdelenleri pek sevimli bulmam aslında, ama bu Manhattan görüntüsünde modernist bir şiirsellik bulmuştum; çok etkilenmişim.

- AFS bugün hayli değişmiş olarak uygulanan bir öğrenci mübadele programı... O zamanlar bu bursla bir yıllığına gidilen Amerika'da bir Amerikalı aileyle birlikte yaşanır ve bulunulan şehirdeki High School'da eğitim görülürdü. Sen hangi şehre gitmiştin?

Ben şehre değil, köye gittim...

Duru Su'da köy hayatı

- İstanbul'dan sonra Amerika'da köye gitmek şaka gibi... Nereydi sizin köy?

Massachusetts eyaletinde Cape Ann denilen bir yarımada daydı. Buradaki en büyük yerleşim Gloucester adlı bir balıkçı kasabasıydı. İşte benim köyüm Annisquam da Gloucester'dan arabayla on beş dakika kadar uzaklıktaydı.

American way of life.

- Annisquam mı? Kızılderililer mi yaşarmış burada?

Evet, bu toprağın ilk sahipleri onlarmış... Zaten Annisquam Kızılderili dilinde "Duru Su" anlamına gelirmiş.

- Bol bol yüzdün mü Duru Su'da?

Bol bol yüzülecek kadar uzun bir yaz yaşamadım orada. Daha çok yürüdüm... Orası bir adaydı aslında, sonradan bir köprüyle karaya bağlanarak yarımada olmuştu. Yarımadanın ortası boştu, kırlık ve ormanlıktı. Bizim köy de bütün diğer yerleşimler gibi kıyı boyunca uzanırdı. Köyün bütün evleri ahşap ve bahçeliydi. Bu bölgede çok kayalık vardı. Bu kayalarda çok önceleri taşocakları varmış. Bunların işletilmesine son verilince yağmur sularının doldurduğu göller oluşmuş burada. Sıcak havalarda bu göllerde yüzülür, kışın donduklarında buz pateri yapılırdı. Kıyıdaki koylar da buz tutardı. Benim gittiğim yıl da sert bir kış geçirmiştik. Michael'la -Amerikalı ailenin yaşıtım olan oğlu- kar küreyerek bahçe yolunu açardık. Bazen güneş açar ve ortalığı ısıtırdı. O zaman belimizden üstünü soyunurduk.

- Okulda derslerle bir sorunun olmadı herhalde High School'dan sonra... Nasıl geçirdi günlerin okul dışında?

Buralarda uzun uzun yürümek en sevdiğim şeydi. Hep yalnız yürürdüm.

Zaten imkân bulduğumda uzun yürüyüş yapmak, bayıldığım bir şeydir. Bırak beni, doğada, yeşillikler içinde saatlerce yürüyeyim. O aynı yerlerde hep gezindim; kar altındaki haliyle, baharda yeşermeye başla-

muş haliyle yaşadım oraları. Doğayla ilk defa ilişki kurdum. Çünkü İstanbul'da doğa bir yere kadar doğa... Ama orada bambaşkaydı. İlk defa doğada hayvanlarla tanıştım. Hayvanlara zaten küçük yaşlardan beri meraklıydım. Ama sincap, ağaçkakan, yılan, geyik, rakun gibi hayvanları orada gördüm.

– Massachusetts, yani New England, en eski Amerikan yerleşimlerinin kurulduğu yer. Çocukluğumuzun çizgi roman kahramanı Çelik Bilek'in de yaşamış olduğu yerlerdi bu ormanlar herhalde...

Olabilir, çünkü Amerikan bağımsızlık hareketi buradan başlıyor. İlk koloniler burada kuruluyor. Burası Amerika'nın manevi mayasının karıldığı bölgeydi. Bireysel Püriten ahlakın burada kök salması boşuna değil yani; buranın sert iklimi, çetin doğa koşulları böyle bir ahlaki adeta teşvik etmiş olmalı...

– Nasıl bir Amerikalı aileydi seninki?

Anne, yani Erma, sadece ailenin değil bölgenin de canlı tarihidi. Res-samdı. Gloucester kurulalı beri denizde hayatını kaybettiği bilinen bütün balıkçıların adlarını şehrin belediye binasına yazmıştı. Michael denizciydi. Komşulardan biriyle amatör orkinos avına çıkardı. Sonraki yıllarda 9 metrelik bir tekne sahibi olmuş zaten. Orta halli bir aileydiler. İki arabaları vardı tabii ki. İlk arabaları olan Volkswagen'i oğullarına vermişlerdi. Biz Michael'la okula o arabayla gidip gelirdik. Hatta Michael bana araba kullanmayı öğretmeyi de teklif etmişti. Ama ben hayatta araba sahibi olabileceğimi aklıma dahi getiremediğimden, bunu gerekli bulmadım.

– O yılların Amerikası'ndan sende kalan izlenimler nelerdir?

Ben oraya gittiğimde ABD'de başkanlık seçim kampanyası sürüyordu. AFS'nin bizi New York'ta karşılayan görevlisi olan kadın yakama hemen bir Nixon rozeti takmıştı. Oysa seçimi tam da o günlerde Kennedy kazandı ve McCarthy'nin damgasını vurmuş olduğu bir dönem kapandı. Tabii dönemler öyle kolayca ya da topyekûn açılıp kapanmaz ama Kennedy'nin seçilmesiyle birlikte hissedilir bir liberalleşme eğilimi çıktı ortaya. Mesela okulda Mr. Feig adında bir Yahudi hoca vardı, uluslararası ilişkiler dersi veriyordu. Liberaldi. Akıllı bir adam olduğu için hepimizi etkilemişti. ABD'de o zamanki sağ anlayış Çin'in BM'ye alınmamasını savunurken, Feig bu tür politikalara karşı çıkardı mesele.. Sonra bir gün bize akşam okula geri gelmemizi söylediler. Konferans olacaktı. Tiyatro salonunun sahnesinde askeri görünüşlü elbise-li adamlar oturuyordu. İrikıym adamlar... Aşırı sağcı John Birch Society'den ve Anti-American Activities adlı örgüttenmiş bunlar. Çin ve Birleşmiş Milletler konuşuluyor. Derken bizim Michael çıkıp Feig'in der-sinde tartıştıklarımıza dayanarak, bunun akıllı bir politika olup olmadığı

ğırı sormasın mı? Adamlardan biri ayağa kalktı, sahnenin önüne yürüdü ve "Bak evlat!"la başlayan uzun bir söylev çekti... Michael'ın iyi niyetinden şüphe etmediğini, ama Amerika'nın felaketini isteyen düşmanların da hep böyle iyiniyetli gözüken tartışmalarla insanların kafasını karıştırdıklarını falan anlattı. Adam evrensel faşist dili ve mantığını öyle bir ustalıkla kullandı ki, zavallı Michael böyle bir soruyu düşündüğü için adeta vatan haini haline geliverdi...

- Senin şansın da Kennedy Amerikası'nda ırkçıların arasına düşmek olmuş...

Çok tuhaf gerçekten de... Böylece faşizmle ilgili ilk yoğun deneyimimi Türkiye'de değil de Amerika'da yaşamış oldum. Bu bizim bu konuda herhangi bir eksiğimiz olduğundan değil tabii ki. Belki de bizdeki normal kültürümüzün çok yerleşik bir parçası olduğu için ayırt etmesi daha zor. Ama yabancı bir ortamda ve kültürde daha kolay görebiliyorsun bunu. Adamın söylediklerinden çok, o konuşması sürdürdükçe, okul arkadaşlarımızın dönüp dönüp Michael'a bakmaları ırkılmıştı beni... Kitle isterisi denen şeyin nasıl yaratılabileceğini gördüm orada. Herif istese, Michael'ı linç ettirebilirdi gibi geldi bana...

- O zamanlar zenci-beyaz ırk ayrımı da had safhadaydı herhalde...

Benim o yılların Amerikası'nda tanıdığım zenciler gettolarda yaşarlardı. Bir mahallede ev satın alabilmek için komşuların rızası gerekiyordu yasa gereği. Bu yüzden beyazların oturduğu yerlerde zenciler yaşayamazlardı. Zenci kadınlar ilaçlarla falan kıvrıkcık saçlarını düzleştirmeye çalışır, uzaktan kalınlığı belli olmasın diye dudaklarının yarısını boyarlardı. Bizim kasabada ise zenci yoktu zaten. Böyle olunca zenci sorunu da yoktu tabii ki...

- Zaten Massachusetts eyaleti WASP denilen beyaz, Anglosakson, Protestan Amerikalıların merkezi sayılmaz mı?

Evet öyledir... Ayrıca Amerikan entelektüalizminin de merkezi sayılır Cambridge yüzünden. Ama benim bulduğum köyde Harvard falan yoktu tabii ki. Bir de şu var, Amerika'daki büyük dönüşüm ben Türkiye'ye döndükten sonra başladı. Martin Luther'in mücadelesi, Siyah Panterler ve Siyah Müslümanlar akımları, Afro modaları vs...

- Başka Kentler, Başka Denizler adlı seyahat kitabında yazdığına göre, yıllar sonra tekrar gitmişsin oraya... Ne tür değişiklikler olmuştu bu arada?

Evet... 33 yıl sonra Boston'daki bir seminere katılmak için Amerika'ya gittim tekrar. Annisquam'daki aynı evde ve aynı odada kaldım yeniden. Böyle bir şeyin Türkiye'de olabilmesi mümkün değil tabii ki, es-

kiden oturduğumuz evlerin yerinde yeller esiyor şimdi. Dolayısıyla hoş bir duyguydu. O seferinde kışla bahar arası, karların erimeye başladığı bir zamana denk gelmişim. Yine de botlarımı filan giyip çıktım yollara. Bata çıka yürürken ayaklarıma sular doluyordu. Patikadan ayrılmamaya çalışsam da bir ara kaybolur gibi oldum. Epey tereddüt yaşadım, öyle mi gideyim, böyle mi gideyim falan. Ama gene aradığım şeyleri buldum. Mesela bir kaya vardı orada, ortasında bir yarık olan... Balina Ağzı denirdi oraya. Orada piknik yapanlar gidip altında ateş yaka yaka, sonunda balinanın alt çenesi çatlayıp devrilmiş. Önceden söylemişlerdi ama orayı öyle görünce üzülmuştüm çok...

- Daha başka ne değişiklikler vardı?

Amerika dünyanın en dinamik toplumlarından biri. Ama bizim orada hem nüfus hem de yapılaşma açısından makul bir değişim yaşanmıştı. Yaşadığım ev de, kasabanın en iyi balık lokantası Captain Smith'in meyhanesi de yerli yerindeydi... Yatlar, tekneler çoğalmıştı. Michael da 9 metrelik bir tekne sahibi olmuştu... Ama orada da aşırı avlanma yüzünden balık bitmişti.

- Amerika'da geçirdiğin o ilk yıldan ne tür kazanımlarla döndün Türkiye'ye?

Bunu değerlendirmem güç, ama öyle çok köklü bir etki olmadı üzerinde sanki... Zaten edebiyatından bildiğim bir ülkeydi, dolayısıyla oraya gittiğimde büyük bir kültür şokuyla falan karşılaşmadım. Buraya döndüğümde ise, kendimi daha bir buranın yerlisi gibi hissettiğimi hatırlıyorum. Tuhaf bir şekilde bunu bilinçli olarak hissetmişim. Ama beni en çok geliştiren şey, orada doğayla kurduğum doğrudan ilişki oldu herhalde... Bunun sonucunda farkına varmadan da olsa bir mekân duygusu edindim. Yeni gittiğim bir şehirde kaybolmam çok zordur benim. Uzun boylu haritaya bakmadan da aradığım yeri kolayca bulurum. Yani kendime göre bir oryantasyon duygum oluşmuş orada herhalde. Sanırım oradaki o yürüyüşler, o doğa ilişkisiyle döndükten sonra İstanbul'a da başka bir gözle bakmamı sağladı. Yani 18 yaşına gelmişim artık, dolayısıyla daha alıcı bir akıl, zihin oluşmuş. İstanbul'un başka yönlerden de çok zengin olduğunu keşfettim, şehrin değişik yerlerini rengiyle, kokusuyla yaşamaya başladım. İşte eski kentin bilmem neresine git, Beyoğlu'nun bilmem ne sokağına bak, ardından Kumkapı'yı dolaş derken, daha önce pek fark etmediğim şeyleri görmeye başladım. Müthiş bir açlıkla gözlemledim her yeri. Sonra da bütün bu gözlemleri bilgiyle takviye etmeye başladım. Böylece İstanbul rehberliğim çıktı ortaya... Tabii o yaşta Amerika'da yaşamış olmak bile başlı başına bir deneyimdi. Kapalı bir ülkeden gitmişsin sonuçta oraya. Yani oradaki okulun farklı, öğretmen denilen adamlarla kurduğun ilişki farklı. Daha eşit bir

ilişki yaşıyorsun. Tabii bir de flört ilişkileri... Bu da az bir kazarım değil o yaşlardaki bir genç için...

– Çok özledin mi İstanbul'u Amerika'da yaşarken?

Bilemiyorum. Belki farkına varmadan... Bilemiyorum... Pek özlemek de değil, çünkü böyle bir İstanbul'u ben bilmiyordum ki daha önceden... Ben öyle vah vatan özlemi diye de dönmedim buraya, öyle bir şey hatırlamıyorum yani. Zaten ben Amerika'dayken Yassıada Duruşmaları başlamıştı. Oradayken öğrenmiştim babanun idamla yargılandığını. Dolayısıyla öyle Türkiye burnumda tütüyor falan gibi bir duygu gelmemişti bana orada.

– Buraya gelince, orayı özledin mi peki?

Yoo, döndüğüm zaman da İstanbul'daki hayata hemen bıraktığım yerden başladım yine ve gayet de memnun olarak...

3. bölüm

“Hayata bir edebiyatçı olarak başlamıştım”

Filoloji yılları

– 1961 yılında Amerika’dan lise diplomasıyla döndükten sonra bir yıl daha High School’da okuyor ve oradan ikinci bir lise diploması alıyorsun. Sonra da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne giriyorsun. Neden böyle bir seçim yaptın?

Benim esas ilgi alanım hep edebiyattı. Hayata edebiyatla başlamıştım. Daha lise yıllarımda İngiliz edebiyatını orijinalinden epeyce okumuştum. O yaşlarda da kendimi edebiyatçı sayıyordum zaten. İngiliz edebiyatını seçmem çok doğaldı, ama zaman içinde daha çok Türkiye’deki edebiyatla uğraşacağım da belliydi. Dolayısıyla edebiyatla ilişkim başından beri biraz karışık bir çizgi izledi.

– Türkoloji’ye girmeyi hiç düşünmedin mi peki?

Türkoloji’yi değil de filolojiyi seçmem tamamen pragmatikti. Türkoloji Bölümü o sıralarda “milliyetçi-mukaddesatçı”ların elindeydi. Benim niyetim ise başından beri akademik kariyer olduğuna göre, görüşlerim itibariyle oralarda barınmam pek mümkün görünmüyordu. Ayrıca filoloji yoluyla dünya edebiyatıyla ilişkiyi sürdürmek de işime geliyordu.

– O zamanlar merkezi sistem yok. Her fakültenin ayrı sınavı var, değil mi?

Evet. Bizim okulda da sertifika sistemi var. Edebiyat veya dil üzerinden alınırdı sertifika. Bu arada bir gençlik dik başlılığı daha yaptım. Edebiyatı yardımcı sertifika olarak alıp Dil Bölümü’nden mezun oldum. O zamanki aklımla iki gerekçesi vardı bu seçim: Birincisi, böylelikle edebiyatla ilişkiyi profesyonelleştirmeyecektim. Edebiyat üzerine konuşarak ya da yazarak para almayacaktım. Edebiyatın müstesna bir yeri olduğu için, edebiyattan para kazanılmaz diye düşünüyordum. Okulda kalıp akademik kariyer yapacağımı biliyordum ama edebiyatı meslek haline getirmeyecektim. Sonra tabii vazgeçtim bu kesin ayrımlardan, çok da anlamlı gelmedi bütün bunlar...

– Yine ilginç bir edebiyat idealizasyonu örneği olduğuna inandığım bir açıklaman vardır: “Ortaokulda Dostoyevski okudum ve roman yazmamaya karar verdim...”

Evet, öyle. Bu görüşümü hâlâ savunurum...

– Edebiyat Fakültesi’ne giriyorsun ve edebiyatçı olmayacağını da daha başından biliyorsun. Hiç denemedin mi “edebiyat yapmayı”?

Kendimi edebiyatçı sayıyordum, ama yalnız edebiyat tarihçisi ve belki de eleştirmen olarak. Yoksa şiir, hikâye, roman yazmaya hiç niyetlenmedim. Tersine yazmamaya kararlıyım. Bunu kendi yeteneklerimin ötesinde görüyordum. İçimden gelmediğine göre zorlamanın da bir anlamı yoktu.

– O yaşlardaki bir genç için çok bilinçli bir seçim bu. Peki ya ikinci gerekçe?

İkinci gerekçem şuydu: Sonunda asıl ilgim nasılsa edebiyatta yoğunlaşacağına göre, bir başka alan üzerine biraz daha derinlemesine bilgi edinebilecektim. Dili seçmem sayesinde Eski İngilizce (Anglosakson) ve Orta İngilizce’yi de öğrendim, ama sonradan kullanmadığım için unuttum bunları. Bu arada epey linguistik de öğrenmiş oldum. Eski İngilizce’yi bilerek okunacak başlıca eser *Beowulf* epiğiydi. Bunu çalışırken, başka epiklerle de uğraşabilirdim. Sonunda çağdaş edebiyata gelecektim, bu da belliydi. Ama yolu kasten uzatıyordum. Ben bu yolu kasten uzatma işini hep yaptım hayatımda. Teorik ilgilerim anlamında yani... Belki de edebiyatı daha iyi anlamak için yaptım bunu. Edebiyatı daha iyi anlamak için tarihten sosyolojiye, felsefeden psikolojiye edebiyat dışı birçok şeyi de anlamaya çalıştım. Bütün bu düşünce dallarında gezindikten sonra da daha sağlam temeller üzerinde tekrar edebiyata vardım.

– Dil Bölümü’nü seçmende o bölümdaki akademisyenlerin de rolü olmuş mudur acaba? Kimler hocan oldu?

Vahit Turhan bölüm başkanıydı. Mina Urgan, Berna Moran, Tatyana Moran, Özcan Başkan linguistikçi, Sencer Tonguç Orta İngilizce ve Amerikan İngilizcesi uzmanı Cevat Çapan ve Akşit Göktürk... Bayağı parlak bir kadroydu bu...

Liberal Vahit Bey

– Hocalar arasında daha önceden tanıdıkların var mıydı?

Mina aile dostuydu zaten. Vahit Bey ise Yakup Kadri’yle Anadolu Kulübü’nde bezik oynardı... Bu Vahit Bey üzerinde biraz durmak istiyorum. Bence akademik yönden bölümün en zayıf hocasıydı. Dekanlık

da yaptı. İdari görevler, akademisyenler için angarya sayılacak işler üstlenen vasat bir akademisyendi. İşin ilginç hiçbir zaman da akademik konularda iddialı davranmadı. Yaşamı seven hoş bir insandı. Ama şimdi iddialı bir şey söyleyeceğim: Türkiye’de benim tarıdığım belki de tek gerçek liberaldi. Vahit Bey solcu molcu değildi, ama bu konuları epey düşünmüş bir adamdı. Bir sürü solcuyu barındıran bir bölümün başkanıydı. 147’likler olayı sırasında –ki o da aslında Muzaffer Özdağ gibi genç radikal subayların tasfiye hareketidir– başta Mina olmak üzere bölümdeliklerin hepsine kol kanat germiştir. Dekanlığı kabul etmesi, bölümündeki akademisyenleri geri alma mücadelesini dekan sıfatıyla daha kolay verebileceği içindi. Vahit Bey çok sevdiğim bir adamdı. Unutuldu gitti... Yaptığıyla var olan bir adamdı o... Yazmadı fannan ama pırl pırl bir hayat yaşadı.

– 12 Mart döneminde senin başına gelenler sırasında hâlâ okulda mıydı?

Evet o zaman da kadromu korudu benim. Hapiste olan bir asistanın kadrosu hiçbir yerde tutulmadı, benimkinin dışında. Ben dava bitmeden affa uğradığım için birikmiş maaşlarımı da alarak işe yeniden başladım. Bu birikimlerle de *Birikim*’i çıkardım zaten...

– Tek liberaldi dedin. Kolay olunmuyor değil mi liberal Türkiye’de?

Tabii. Türkiye’de sahici liberal olmak solcu olmaktan çok daha zor. Solcu olursun ne olacak, olduk hepimiz yani. Türk geleneksel kafasına uygun, monolitik düşünen solcu gayet kolay olursun cumhuriyet ideolojisiyle... Bana çok önemli bir hayat rehberi olmuştur Vahit Bey. Hatta şimdi ben de bölüm başkanı olduğum için Bilgi Üniversitesi’nde, kendimi onunla özdeşleştirdiğim de oluyor zaman zaman. Ben de yaşıma itibarıyla en uygun adam olduğum için bu işi yapmak durumundayım. Çocuklar da her türlü yardımı gösteriyorlar. Akademik dünyadan elimi eteğimi çekmiş değilim ama yıllardır ne tartışılıyor bu dünyada, neler moda, dedikodu nedir, bunları pek de izlemiyorum doğrusu. Öyle iddialarım da yok. Burada başkanı olduğum bir bölüm olacaksa istiyorum ki, öğretim üyesi de öğrencisi de rahat etsinler...

– Yukarıda saydığın hocalar göz önüne alındığında, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü o zamanki Edebiyat Fakültesi’nin muhtemelen en parlak bölümüydü...

Evet öyleydi. Türkoloji ve Tarih bölümlerinde değişik faşist renklerde ve gölgelerde hocalar vardı. Psikoloji öyleydi. Coğrafya Bölümü keza. Bunların elinde olmayan bölümler ise Sosyoloji, Arkeoloji, Felsefe ve Filoloji bölümleri idi.

– Öğrenci profili nasıldı? Bizim üniversite yıllarımızda yabancı okulların, kolejlerin çok da parlak olmayan öğrencileri filolojileri seçerler, diye bilinirdi. Sizde farklı mıydı bu durum?

Haklısın. O zamanlar 70 ila 100 öğrenci alıyorlardı. Bunların 30 kadarı İstanbul, Ankara ve İzmir'deki kolejlerden gelmeydi ve hemen hepsi kız öğrencilerdi. Filoloji kız çocuk okutmak için iyi bir yer sayılırdı. Kızın mühendis, doktor olacak hali yok ya, işte edebiyat okusun, bir üniversite diploması olsun, zihniyetinin sonucuydu bu...

– Sen istisnai bir vakasın o zaman...

Valla işte, bizim bölüme birincilikle girdim ben. Geri kalanlardan İngilizcesi iyi olanlar çoğunlukla Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nden gelen öğrencilerdi. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji mezunları ise az sayıdaydı. Arnavutköy'den mezun olan kızlar arasında meslek sahibi olmak isteyenler daha fazlaydı çünkü. Bağlarbaşı'ndan ise iyi koca bulalım diyenler çıkardı... Benim dışındaki bir istisna da çok sevdiğim arkadaşım Fikret Adanır'dı. Şimdi Bochum Üniversitesi'nde tarih profesörü. Foçalıdır, Söke civarında bir öğretmen okulundan mezun. Yedek subay öğretmenlik yaparken kendi gayretleriyle İngilizce öğrenmişti. O çocuk yedincilikle girdi filolojiye 30 kadar kolej mezunu arasından...

– Başka kimler vardı sınıfınızda?

Nazar Büyüm de bizim sıruftandı... Sinan Cemgil de kazanmıştı ama ODTÜ'ye girince bize hiç uğramadan gitti Ankara'ya.

– Sosyal hayat nasıldı okul içinde?

Fen ve Edebiyat Fakülteleri ayrı binadaydı. Benim girdiğim yıllarda Fen Fakültesi kantini vardı. Kocaman bir yerdi ; burada hep siyaset konuşulur, her taraf sigara dumanı, bağırtı çağırtı... Gayet sevimsiz gelmişti bana, hiç de gitmedim. Okulun karşısında Küllük Kahvesi vardı. İyi havalarda ömrümüz orda geçerci...

Edebiyatçılar dergâhı: de Yayınevi

– Daha önceki edebiyatçı kuşakların da mekânı olmuş meşhur Küllük Kahvesi... Memet Fuat'ın *Yeni Dergi*'sinde yazmaya da o yıllarda başlıyorsun değil mi?

Evet. 1962'de. İlk sayıda çevirim var. Silone çevirmişim galiba... Edebi eser yazmamaya kararlıyım ama çeviri hep farklı oldu benim için. Sevdiğim bir yazarı çevirmek, ona Türkçe'de bir ses bulmak yeterliydi benim için.

– *Yeni Dergi*’nin yayımlandığı de Yayınevi bir tür edebiyatçılar dergahı değil mi o yıllarda?

Öyleydi. Neredeyse edebiyat dünyasından herkesi orada tanıdım. Orada göreceğimi düşünmediğim insanlar da gelirdi. Mesela lisedeki edebiyat hocam Tahir Alangu’yla orada yeniden karşılaştım. Nermi Uygur’la da öyle. Yaşar Kemal’i ilk orada tanıdım. Yeni bir nüfus sayımı olmuştu. Ondan kısa bir süre sonra gittiğimde Yaşar Kemal de oradaydı. O koca sesiyle anlatıyordu: “Yahu herif geldi, sordu işte anadilin ne, yabancı dilin ne? O zaman anladım ki benim anadilim Kürtçe, yabancı dilim Türkçe!” diye... Sonra da Açık hava Tiyatrosu’nda karşılaştık.

– *Açık hava Tiyatrosu*’nda mı?

Orada Talebe Federasyonu uluslararası folklor festivali düzenlerdi her yaz. Genellikle Balkanlar’daki sosyalist halk cumhuriyetlerinden folklor ekipleri çağırılırdı, bir iki tane de göstermelik İngiliz grubu filan. Tabii Sovyetler Birliği de davetli olurdu. O da çok sinir bir şeydi. Mesela Macarların falan gösterilerinin olduğu geceler Açık hava yarı yarıya dolu olurdu. Sovyetler Birliği’nin gecesini iğne atsan yere düşmez, çünkü bütün eski solcular dolardı oraya.

– O zamanlar da bunu “sinir” bir şey olarak mı görürdün, yoksa sonradan yaptığın bir değerlendirme mi bu?

O zamanlar da sinir olurdum. İşte Romenler, Bulgarlar gelir kendi halk danslarını sunarlardı. Zaten amaç da buydu. Ama Sovyetler Birliği işin içine girince en büyük ve güçlü sosyalist devlet o ya, her alanda da en iyisi o olmak zorundaymış gibi, işte herifin biri çıkar bir Kalinka söyler, öbürü çıkar Rachmaninoff icra eder. Akrobat bile getirirlerdi Moskova sirkinden... Neyse işte, Yaşar Kemal’le Açık hava’daki o gösterilerde karşılaştık. Edip Cansever’le de ilk kez de Yayınlar’nda tanışmıştım. Daha o zaman benim Faulkner çevirim yayımlanmamış ama çevrildiği biliniyor. Yabancı dil bilmeyenler Faulkner’i merak ediyor...

– İlk Faulkner çevirmeni sen değilsin ama...

Daha önce Bilge Karasu’nun bir çevirisi var. “Ayı” hikâyesi... Salim Şengil’in *Dost* dergisinde çıkmış. Sonra *Kutsal Sığınak* çıkmıştı, Ender Gürol’un çevirisiyle. Talat Halman *Duman* diye çevirdi bir kitabını. Ülkü Tamer’in de bir hikâye çevirisi vardı, *Kırmızı Yapraklar* galiba. Dergilerde çıkmış birkaç hikâyeden ibaretti Faulkner. Bunları okumuş olan edebiyat çevreleri merakla bekliyordu Faulkner çevirisini..

– Sen neden seçtin William Faulkner’i?

Ben Faulkner’in edebiyatını çok sevdim. Onda anlamak, böyle derin anlamak denen şeyi buldum ve sevdim. 1961 yılındaydı. Bir arka-

daşım, Ersan Birol verdi Faulkner'ı bana. İki roman bir kitaptaydı: *As I Lay Dying* ve *The Sound and the Fury*. Ben *As I Lay Dying*'i bitirir bitirmez çevirmeye başladım, daha ikincisini okumaya bile geçmeden yani... Böyle bir sabırsızlık içinde... High School'dan kalmış bir iki boş defter vardı evde. Hemen oturup el yazısıyla çevirmeye başladım *Döşөгimде Ölürlen*'i.

– Bir tür paylaşma ihtiyacı mıydı bu? Seni öylesine etkileyen bir şeyle karşılaşyorsun ki, derhal bunu başkalarıyla paylaşmak zordurasın gibi bir şey mi?

Çok doğru... Paylaşmak benim hayatım boyunca en fazla önem verdiğim şey oldu zaten. Türkiye'de birçok insana nasip olmayan imkân-lara sahiptim ya, belki de bir tür borçluluk duyuyordum bu yüzden. Bütün bunların sağladığı avantajları paylaşmak istemişimdir hep... Ama Faulkner'ı bu kadar sevmişken daha kitaptaki ikinci romanını okumadan hemen ilkinı çevirmeye başlamam biraz daha farklı bir şeydi; çok tuhaf bir şeydi... Neredeyse bu bir misyonmuş, ben bunu yapmak için doğmuşum gibi bir duyguyla oturup çevirdim onu. Adam güm dedi vurdu yani...

– Faulkner'ın romanlarında derin bir şiirsellik bulunduğunu da yazmışsın bir yazında...

Evet. Düzyazı yazdığı halde yoğun bir şiirsellik vardır Faulkner'da. Bir şeyi kimsenin aklına gelemeyecek bir yoldan yakalayıp anlatır. Çok çarpıcı, çok yeni bir şeydir yaptığı. Ama onu okurken, sanki sen de hep böyle algılamışsındır dünyayı ve çevreni gibi hissedersin. Akıl ile duygunun mükemmel karışımı vardır Faulkner'da.

– Çok zor değil miydi Faulkner çevirmek? Bir tür zoru başarmak, çevrilemezi çevirmek dürtüsü de yok muydu bu işe kalkışmanı tetikleyen nedenler arasında?

Bilmem... Bunları düşünmedim hiç. Ben Faulkner'ı çevirmeyi bir tür kader gibi yaşadım. Aktı gitti her şey... Çok zorlandım çeviriye başladığımda. Ama bir yandan da çok doğal geldi.

– Ne kadar sürdü *Döşөгimде Ölürlen*'in çevirisi?

Çevirim yarım kalmıştı benim. Derken Akşit (Göktürk) geldi ve benden E.M. Forster çevirmemi istedi. *Türk Dili* dergisi "roman özel sayısı" yapacaktı. Ben de "Elinde bir Faulkner var ilgilenir misin?" diye sorunca, alıp Memet Fuat'a götürdü benim yarım kalmış çeviriyi. O da hemen tamamlamanı istedi benden. Bunun üzerine yeniden oturup bitirdim çeviriyi. Sonra da Memet Fuat'la satır satır üzerinden geçmiştik.

– Çok müdahalesi olmuş muydu bu redaksiyon sırasında?

Çok titizdi Memet Fuat. O ne dese kabulümdü benim. Ondan çok şey öğrendim. Memet Fuat “Padre Padrone”dir (Babam ve Ustam) benim için. Biz *Döşegiimde Ötürken*’in üzerinden geçerken, Altunizade’ye onun evine gidiyordum genellikle. Bir gün oraya ipincecik, upuzun bir adam geldi. “Ooo” dedi Memet Fuat ve “Mr. Faulkner – Mr. Faulkner” diyerek bizi tanıştırdı. Rasih Güran’nuş o gelen. Meğer o da o sırada *Sound and the Fury*’yi çeviriyormuş... Sonra onu da de Yayınevi’nde görmeye başladım. O sırada Albert Camus’nün *Başkaldıran İnsan*’ını çevirmişti, o yayımlandı. Esas *Gazap Üzümleri* ve *Bitmeyen Kavga*’yla Steinbeck çevirmeniymiş. Bu arada bir sürü başka çevirisi de var. Kerensky, Deutscher falan... Benim fakülte arkadaşım Ferit Erkman’ın da yakın akrabası Rasih Güran. Çok dost olduk onunla.. Fakat ilk yakınlaşmamız şöyle oldu. Rasih Bey çeviriyi bitirdikten sonra kitabı okumamı istedi benden. 750 liraya anlaştık. “Benim çeviri tarzıma karışma, sadece doğru mu yanlış mı, ona bak” dedi. Bir bölüm okudum, baktım kıyamet kadar yanlış var. Sonra bu kaydettiğim yanlışların üzerinden geçmeye başladık. Zaman zaman direniyor, sonra ikna oluyordu. Sonuna gelindiğinde akşam yemeklerine dönüşmüştü artık ortak çalışmamız. Keyifli bir ahbaplık başlamıştı. Kitap bitti “Bak arkadaş” dedi, “Bu kadar emeğin geçti. İstersen çeviri parasını paylaşalım ve bunu ikimizin adıyla yayımlayalım.” Ben reddedince, kendi yayımlandı ve bir de teşekkür koydu bana. Neyse işte çeviri bitti biz de ahbap olduk. Dünya şekerli bir adamdı. Bir taraftan da işbilir bir adam. Philips, THY gibi yerlerde çalışıyor. Rasih Bey Dostoyevskiye bir karakterdi. Çelişkilerle dolu... Neyse işte tam bu sıralarda bir de solculuk başlıyor.

“Marksist olmamak için çok direndim”

– Nasıl başlıyor, Murat?

Bir de Marksist oluyorum ben. “Olmaam olmaam” diyorum. Bir yandan da oluyorum işte.

– Okuldaki aşı sırasından kaçmaya çalışan öğrenci gibi mi yani?

Ama ben gerçekten de çok direndim bu konuda; olmamak için yani... Bir tür çaresizlik haliydi sanki... Çok hâkim oluyor bana Karl Marx. Okuyorum, çok parlak bir kafa, teorik olarak itiraz etmeme imkân vermeyecek şekilde açıklıyor her şeyi.

– Türkçe okumuyorsun Marx’ı herhalde...

İngilizce’den okuyorum. Mercan Yokuşu’ndaki Redhouse Kitabevi’nde İngilizce Marx’lar buluyordum. Bible House’un kitapçısı! Hatta

bir sefer "Progress Publishers" bile buldum orada. Ne münasebetle oraya gelmişti bilemeyeceğim. Orayı da bir gün tesadüfen keşfettim, içeri girdim ve cebimdeki bütün parayı Hegel üzerine kitaplar falan derken bütün Marksist literatüre yatırdım. Koltuğumun altında epey yekûn tutan bir paketle memnun mesut eve döndüm. Sonra bana bir öğrenci indirimi uygulamaya başladılar ve ben de hep o kitaplardan almaya başladım. Babam o sırada Kayseri'de hapiste, ona yazıp bahsediyorum aldığım kitaplardan. Hatta babam ona yazdığım mektuptan Şevket Süreyya'ya söz ediyor, "Murat şunları şunları okuyormuş" diye. Şevket Süreyya da "İlk gördüğümüzde sakal da bırakmış olur artık" diyor. Hakikaten de ben sakal bırakmış olarak Ankara'ya gidiyorum. Demek ki 1963 yılından itibaren Marksist olarak görmeye başlıyorum kendimi...

- Baban nasıl karşılıyor oğlunun Marksist olmasını?

Babam o dönemde gittikçe sağa kaymaya başlamıştı. 60'ından sonra kendisini hapishanede bulunca başlamıştı bu; çıktığında da bayağı sağcıydı artık. 27 Mayıs'ın vebalini Sovyetler Birliği'nin komplosuna yüklüyor, "Dünya Hitler'i anlamadı" gibi laflar ediyordu. Karşılıklı sükût halinde geçiştiriyorduk bu durumu. O zamanlar onu üzmemeye özellikle gayret ederdim. Siyasi duruşumuzu beyan etmiyorduk birbirimize.

- Ne kadar sürdü bu anlayışlı halin?

En son kanser olduğunu öğrenene kadar sürdü. Ülseri vardı babamın, onu alacağız diye ameliyata sokmuşlar Almanya'da. Bağırsak kanserinin karaciğeri de sarnuş olduğunu görünce kapatmışlar. Bize haber verildiğinde, ben atlayıp gittim hemen. Kötü durumdaydı babam, çok sancısı vardı. O halde bile "Sol kötüdür " anlamında laflar ediyordu bana. Ben de "Öyle diyorsun ama, bu ülkedeki Marksist solcular aslında seni en çok seven adamlar" deyince, "Yok canım kim onlar?" diye sormuştu. Ben de işte "Mehmet Ali Aybar sana çok selam söyledi. Yaşar Kemal'i gördüm, seni çok sevdiğini söyledi" falan deyince çok duygulanıp gözleri yaşarmıştı...

- Peki Türkiye İşçi Partisi'ne kaç yılında üye oluyorsun?

1967'de girdim ama çok önceden platonik ilişkim vardı. 1965 seçimlerinde TİP parlamentoya girmişti 15 milletvekiliyle... Biz de ailece oyumuzu TİP'e vermiştik, nenem de birlikte...

- 1963 yılında Marksist literatürü ciddi bir biçimde hatmetmeye başladığına göre, siyasi angajmana girmen epey uzun sürüyor...

Benim derdim şuydu: Marksist komünist olduğun zaman bu, hayat boyu sürmesi gereken bir angajmandır. Olayların dışında kalınarak Marksist olunmaz. Bu bir *commitment*'tir ve bütün hayatını buna com-

mit etmen gerekir. Ben buna hazır mıyım? Böyle yaşamak istiyor muyum? Bu soruya evet cevabı vermem uzun sürdü. Birkaç yıl öncesine kadar hayatı bir şeye bağlanmadan geçireyim diye, diplomat olmayı düşünen bir adamım; siyasetle çok fazla bir şeyler sağlanacağına falan da inanmıyorum. Ama öte yandan da şunu gördüm ki, bu adamların bütün dedikleriyle mutabık olup “ben Marksist değilim” demek de ciddi bir kaçış aslında.. Sonunda bir nevi namus borcu haline geldi bu...

- O dönemin edebiyat çevresi de büyük ölçüde solculardan oluşuyor. Bunun da etkisi oluyor mu?

Tabii tabii. Hepsi iç içe... Mesela *Yeni Dergi*'ye Silone çevirisini veriyorum, o ay bu konuşuluyor. İşte Silone “İnsana bağlanmak önemlidir” diye bir laf etmiş. Bu da bana “tamam” dedirtiyor. Sonra Berna Bey’le konuşuyoruz. O daha liberal bir çizgide o zamanlar. Ama diyor ki “İnsana bağlanmak soyut bir laf. Marksizm’in bir insan tarıtu var. Hangi insana bağlanmaktan söz ediyoruz burada?” Hadi kafam karşıyor. Her ay yeni bir tartışma konusu oluyor ve bu arada benim defanslarım teker teker elden gidiyor...

- Bu arada Mina Urgan da hayatına girmiş durumda değil mi?

İşte en büyük paradoks da orada. Mina daha fakülte'deki ilk yılmdan itibaren hocam oluyor. Muhabbetimiz hemen derinlik kazanıyor ve Cihangir Sormagir Sokak'taki evine girip çıkmaya başlıyorum. En az haftada bir buluşup, rakı içip laflıyoruz. Mina naif bir kadın ve beni komünist yapmaya çalışıyor. Gayet açık bir şekilde hem de... Ben sonradan Marksist olunca, muhtemelen bunu kendi başarısı olarak görmüştür. Halbuki bu gayreti benim önümdeki en büyük engel, çünkü bana göre Marksist sayılacak en son insan Mina. Hayatımız boyunca bu ilişki devam etti ve hatta öldüğünde de biraz dargındık birbirimize... Kemalistti Mina ve bunun Marksizm’le hiçbir alakası olmadığını bir türlü göremiyordu...

İlk edebiyat eleştirisi: “Yanık Saraylar”

- Yine bu sıralar ilk deneme ve eleştiri yazıların da *Yeni Dergi*'de çıkmaya başlıyor değil mi?

Yeni Dergi'de çeviri yapıyordum ve kendimi eleştirmen olarak falan da düşünmüyordum daha. 1965 yılıydı sanıyorum... Sevim Burak'ın *Yanık Saraylar*'ı çıktı ve çok sevdim o kitabı. O sırada Asum Bezirci'nin çok sığ bir yazısı çıktı bu kitap üzerine. Güya kitabı övüyor, fakat hiçbir şey anlamamış... Bir öfke oturup *Yeni Dergi*'ye bir yazı yazdım. Hatırladığım kadarıyla benim ilk telif yazım odur. Sevim Burak da beni pek sevmişti bundan ötürü...

– Nasıl sevmez... *Yanık Saraylar*'ın Türk edebiyatındaki farklı yerine bir tek sen dikkat çekmişsin o zamanlar... Kitabın farklı dilsel kriterlerle değerlendirilmesi gerektiğini bir tek sen söylemişsin...

Ama çok çarpıcı bir kitaptı. Memet Fuat da fark etmişti bunu...

– Bu senin ilk edebiyat eleştirin sayılabilir herhalde... Görüştünüz mü sonradan Sevim Burak'la?

Ömer (Uluç) ile Sevim o sıralarda evlenmişlerdi. Benim Ömer'le bir yakınlığım yoktu o sıralar. Edip'le iyi arkadaşım, Edip de Ömer'in arkadaşıydı. Sevim Burak'la çok sık görüşmedik; ama onun uzaktan uzağa beni sevdiğini bilirdim.

– Sevim Burak'a ilişkin minik bir biyografik çalışmada okumuştum: Dostoyevski için “Yazarların peygamberidir” dermiş. Son yıllarında elinden düşürmediği kitap da Faulkner'ın senin Türkçeye kazandırdığın *Döşegimde Ölürken*'iymiş...

Bunu bilmiyordum ben...

– Edebiyat eleştirmenliğini konuşuyorduk... 1966 yılında Cemal Süreya'nın çıkardığı *Papirüs* adlı dergide edebiyat eleştirisi yazmaya başladığında henüz 22 yaşındasın... 1967'de de ilk şiir eleştiri yayımlanıyor: T.S. Eliot'ın “The Love Song of J. Alfred Prufrock” adlı şiiri... Bu çok erken bir başlangıç değil mi?

Değildi herhalde... Başlarda *Papirüs* adlı dergide dil üstüne bir şeyler yazdım, sonraları da roman falan derken edebiyat eleştirisine girdim ucundan kenarından. Daha önce de anlattığım gibi, edebiyat üstüne yazmak, edebiyatı bir kariyer konusu yapmaktan ürkmüş, kaçmıştım hep. Ama bir yandan da oraya girmeye başlamıştım işte. Olacağı buymuş sonunda. Etraftan da teşvik ediliyordu yazmam. Niye yazmuyorsun, diyenler oluyordu. Hüseyin Cöntürk çevresi, Güven Turan falan “Bize gel, bu bizim kuşak kavgamız” diyorlardı... Onlar Amerikan *new-criticism* (yeni eleştiri akımı) ekolünden. Ben tarihselci yaklaşımı savunuyorum.

– Tarihselci yaklaşımı açar mısın biraz?.. Bir Marksist olarak, metin analizine başlarken “Bir yapıta ya da metne belirli bir kuramın içinden yaklaşmam gerekir; o kuram da Marksizm olmalıdır” diye mi düşünüyorsun?

Hayır... “Ben Marksist'im ve yazacaksam da bu açıdan yazarım. Ama bunun bir reçetesi yoktur. Ayrıca da bir süredir karşınıza reçete olarak getirilen şeyler yetersizdir. Marksist eleştiri yapacaksam bu mümkün olduğu kadar zengin olmalıdır. Marksist eleştiri yapacaksam Freud'u reddetmem. Ama Freud'un düşünce dünyasına getirdiği şeyi ben Marksist olarak alır kullanırım, eğer mümkünse...” diyorum.

– Peki bu anlayışı oluştururken etkilendiğin kimse var mı?

Birinci derecede Memet Fuat'ın payı vardır bu anlayışa varmamda. Memet Fuat Marksist olduğu halde, bu Allen Tate'lere falan –*new-criticism* akımı o zamanlar çok egemen bir şeydi– çok sempati duyuyordu. Halbuki adamların Marksizm'le en ufak bir ilişkisi yoktu... İkinci etki de herhalde Berna Moran'dır. Benim fakülte'deki birinci yılımda İngiltere'deydi Berna Bey. Ben ikiye geçtiğimde, döndü Cambridge'den. Onun dersini de almaya başladım ve hemen ahabap olduk. Cevat'la mesela edebiyatta ortak bir anlayışımız yoktur. Tersine mesela Faulkner ve Joyce'tu benim en sevdiğim adamlar. Cevat "Bırak bu dekadadan adamları" derdi. D.H. Lawrence'ı çok severdi o.

– Sen de Lawrence çevirdin ama değil mi?

Kayıp Kız'ı çevirdim Ahmet Küflü istediği için. Daha doğrusu Taciser'le çevirdik. Ama hiçbir zaman bayılmadım Lawrence'a. Onunla düz bir ilişki kurmak zordur. Bir yandan bazı söylediklerine önem verirsin, öte yandan da korkarsın ondan. Ben mesela hep faşizan bir şey hissettim Lawrence'da...

– James Joyce'la ne zaman yakınlaştın?

Lise sonda okumuştum Joyce'u. Hep yaşımın ilersinde okuduğum için, mesela lise sonda Dante de okumuştum ben. Teneffüslerde okumuştum Dante'yi... Neyse, o sıralarda annem verdi bana Joyce'u... Onun kitabıydı. *Portrait of the Artist as a Young Man*. Bayağı çarpıldım bunu okuduğumda. Filolojide birinci sınıfta okurken bir Amerikalı hocamız vardı. O da *Dubliners*'ı ders olarak okutmuştu bize. O arada Memet Fuat'la tanıştım. Ve biz onunla Faulkner'ın *Döşegimde Ölürlen*'inin çevirisi üzerinden geçerken, *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*'ni çevirmemi o teklif etti bana. Sonra da *Dublinliler*'i yaptım.

– Joyce'un *Finnegans Wake*'ini de çevirmeye kalkıştığın oldu mu?

Minicik bir parça. Fikir verecek kadar bir şey. Zaten ben bu kitabı baştan sona okumadım hiç. Ara sıra baktım sadece...

– Peki ya *Ulysses*'i?

Ulysses'i de filolojide ikinci sınıftayken okumuştum... Tabii çevirmeyi de düşündüm ve hemen vazgeçtim olmaz bu diye...

– Yıllar sonra Nevzat Erkmen çevirisiyle çıktı *Ulysses* Türkçe'de ve epey tartışma yarattı. Sen nasıl bulursun bu çeviriyi?

Bu konuda konuşmayayım, daha iyi...

– Bu arada Charles Dickens’ın iki ciltlik *Martin Chuzzlewitt* adlı devasa eserinin de Murat Belge çevirisi olduğunu belirtelim. Bunu ve John Berger çevirilerini daha ileriki yıllarda Türkçe’ye kazandıracaksın. Yığınla edebi çevirine karşın daha çok Faulkner ve Joyce çevirmeni olarak tanınıyorsun. Hangisine daha yakın hissedersin kendini?

Faulkner’la kurduğum ilişki çok daha duygusal, çok daha sıcak bir ilişkidir. Faulkner’ın üslubu bana dalga gibi geliyor ve frekansı tutturup o dalgaya bıraktığımda kendimi, kapılıp gidiyorum. Joyce’la daha serebral bir ilişki var. Akdım la bakıyorum ona. Şunun şurasını daha bir törpülemem lazım, gibilerinden bir ilişki. Sevgiyi ortadan kaldıran bir şey değil bu ama sadece sevgi de değil...

– Bütün bu çevirileri yaptığın, metin analizlerini yazdığın sıralarda, bir yandan da Marksist literatür de dahil olmak üzere haldır haldır okuyorsun, değil mi?

Tabii. Shakespeare mesela, çevirisini yapmaya hiç kalkışmadım ama çok severek okurdum onu da. Ya da Pavese de okumuştum mesela. Rus edebiyatını zaten her zaman okurdum. Sertifika sisteminde edebiyat benim için yardımcı sertifikaydı demiştim ya, üçüncü sınıfta bunun imtihanına girmem gerekiyor dört dersten. İkisi Vahit Bey’in: “XVIII. yüzyıl” ile “Roman”. İkisi Mina’nın: “Romantikler” ve “Shakespeare”. O imtihanı bahane edip mesela “Alexander Pope, Complete Poetry” okuyorum. Ya da Amerikan edebiyatı yardımcı sertifikaya gireceğim, Walt Whitman’ın nesi varsa okuyorum. “Sonra bir daha fırsat bulamam” diye. Bu münasebetle ne varsa okuyayım, üstümde kalmasın düşüncesi...

– Nasıl vakit buluyorsun peki bunların hepsini okumaya?

O zaman hayat korkunç yoğun geçiyordu. Bu yüzden olsa gerek zaman zaman kendimi 150 yaşında falan hissettiğim oluyor. Bizim Hale’yi sinirlendiriyor hatta bu. “Niye yaşlıymışsın gibi konuşuyorsun!” diye çıkışıyor bana. Halbuki bir uzun yaşamışlık duygusu konuşturuyor beni böyle...

Bohem hayat

– Korkunç yoğun geçtiğini söylediğin hayatının içinde bir de bohemlik dönemi var. Bu kadar edebiyat konuştuktan sonra, kronolojik olarak biraz gerilere gidelim ve solculuk öncesi yıllarına denk gelen bohem hayatından söz edelim biraz. Ne zaman başladı bu?

Bohem hayatım Amerika’dan döndüğüm yıl, High School son sınıf öğrencisiyken başladı. O sıralar AFS’nin Taksim’deki ofisine gidip gelmeye başladım. O zaman İmam Sokak’taydı ofis. Bir yıl kadar eski

AFS'lilerle birlikte çalıştım, okullara gidip Amerika'ya gidecek öğrencileri seçmek için mülakat yapan ekiplere katıldım. Liseyi epey serseri bir şekilde okurken bu Amerika'dan dönenlerin oluşturduğu arkadaş grubunun içine girdim. Bu grupta, Amerika'ya ilk giden ve AFS'nin Türkiye şubesini ilk kuran Tunç Erkanlı adlı bir mühendis vardı. Yine ilklerden Can Epirden vardı. Gönül Sipahi –şimdi Gönül Çapan– o zaman ofisin sekreteriydi, onun erkek kardeşi Faruk Sipahi, Haluk Şahin, Ersan Birol ve sonradan TSİP'i kuracak olan Yalçın Yusufoglu da grubun diğer elemanlarıydı. Esas mekânımız Lefter'di. Onun üst katındaki latalı küçük odaydı. En fazla iki masa sığardı oraya. Her Allah'ın gecesi ordaydık. En gençleri bendim. High School armasını topluigneye ceketime iştirirdim ki geceleri çıkardığımda normal bir lacivert ceket olsun... Öyle sık giderdim ki meyhanelere, eve biraz erken döndüğümde merak ederlerdi, acaba hasta mı diye...

– Artık yatılı okumuyorsun anlaşılan... Annen ve nenen hâlâ Moda'da mı oturuyorlar o sırada?

Ben Amerika'ya gittiğimde onlar Moda'da otururken, kira mı artıyor, evin yıkılması mı söz konusu oluyor, bizimkiler oradan çıkmak zorunda kalıyorlar. O arada İzmir'de oturan teyzem bir kooperatif evi sahibi olmuş Üst Göztepe'de. İki katlı, bahçe içinde minik evler... Onlardan birinde oturuyorlardı bizimkiler ben Amerika'dan döndüğümde. Alt katta da kiracılar vardı. Bu sıralarda annem epeydir işsiz. En son Emlak Bankası'ndan istifa etmiş. Ben arada sorduğumda "Biz neyle geçiniyoruz?" diye, "Birikmiş paralar var" diyerek geçiştirirdi.

– Babanın Yassıada'da olduğu zaman mı bu?

Babam Kayseri Hapishanesi'nde artık. 1961 yılının sonları olacak. Babamın bana gönderdiği harçlığı halam üstlendiği için, 250 lira gibi bir parayla ben rahatça geçiniyordum. Ama bir gün halamın bu "masraf"tan şikâyet ettiği kulağıma geldi. Hemen kendisine bir mektup yazdım ve parayı istemediğimi çok kesin bir dille bildirdim. "Evlatçığım, ne oldu?" falan dediyse de "Sen bilirsin" diyerek harçlığı kestirdim. Ama özel ders falan ben kendi rızamı çıkanyordum. Derken bir gün annem "Bir sıkışıklığım var bana 5 000 lira borç bulabilir misin?" diye sordu. 300 lira kira ödediğimize göre 5 000 lira bayağı bir para o zaman. Kalkıp AFS ofisindeki muhasip Ali Müderrisoğlu'na gittim. Ali de altı ay içinde geri ödenmesi koşuluyla verdi parayı bana AFS kasasından. Altı ay sonra annemden ses seda yok. O yaşa kadar annem beni para pul meseleleriyle karşı karşıya bırakmamış olduğu için bende de telaş yok. Ama Ali uyarınca beni, gittim annemle konuşmaya. Annem bir panikledi, o zaman anladım ki bir sorun var. On sekiz yaşındayım ve ilk kez para meselesi konuştuk annemle. Ve anlaşıldı ki bütün tasarruflar erimiş. Bir

zamandır kira parası öderuniyormuş teyzeme. Hatta aşağı kattan gelen kirayı da göndermez olmuş annem. Kooperatife ödenmesi gereken bu paralar ödenmeyip birikince, o 5 000 liralık borç çıkmış ortaya.

- Peki AFS'ye nasıl geri ödedin bu parayı?

İşte bütün mesele de bu. Bir pırlanta broş varmış da, rehine verilmiş de. Onu kurtarmak için 500 lira gerekiyormuş da, o kurtarılır ve satılırsa en azından 4 000 lira edermiş de. Bu arada annemin çevirmiş olduğu Agatha Christie romanları var. Acaba bunları satabilir miymişim? O sırada Emil Galip Sandalcı *Yeni Sabah*'ta çalışıyor. Gidip ona sordum polisiye roman tefrika eder misiniz diye. Ben üniversiteye girmişim bu arada. Kasım ayında filanız. Fikret'le (Adanır) tanışmışız. O da dehşetli parasızlık çekiyor. Üçüncü içiyoruz ikimiz de. Veresiye yemek yiyoruz öğlenleri... İşte ben Emil Galip'e gidip annemin polisiye çevirilerini önerince, deşti beni ve anlattım ona meseleyi. "Dur ben bir bakayım" dedi ve ben ayrılırken ısrar kıyamet 100 lira verdi bana borç diye. Biz Fikret'le hemen simit aldık iki tane, 100 lirayı bozdurup. Simit de o zaman 25 kuruştı... Biz ciddi olarak nasıl para kazanacağımızı düşünmeye başladık. Dünyadan da haberimiz yok tabii ki. Oyun çevirip satmaya karar verdik. Oyunu çevirdik de galiba, ama tabii satamadık. Ancak o ilk yıl, yaza doğru, düzenli bir iş buldum. Babamın da ahbabı, İsmet Bozdağ -vaktiyle Bursa'da Çelik Palas'ın müdürüyken tanışmışlar- çok vefalı, iyi bir insandı. Benim bu gibi sıkıntılar çektiğimi işitmiş, haber gönderdi. Yeni iş kurmuş, reklamcılığa hazırlanıyordu. Bana da İngilizce "muhaberat"ı idare etme işi verildi. Yarım gün iş, ayda 750 lira. Büyük cömertlik! Sonunda iş yürümedi. Ama bu arada herkese İngilizce ders vermeye başladım ben. Altı ay sonra İsmet Bey battı... Onun kanalıyla Kemal Tahir'le tanışmıştım. Galatasaray'ın eski kalecisi "Kova" lakaplı Osman Kınalı'da kulüp açmış. Bizler de açılışa davetliyiz. Orada rakı sofrasında tanışıp konuştuk Kemal Tahir'le. İhap Hulusi'nin de Kınalı'da evi var. Kınalı'nın meşhuru o o zamanlar. Ben de bir taraftan İsmet Bey'in sekreteri Sevim'le flört etmeye çalışıyorum... Şimdi kulüp için eski bir evi yıkıp yeniden yapmışlar. Yıkıldıkları evin eski eşyasını da bahçede bir yere yığmışlar. Biz de Sevim'le gide gide oraya gittik. Ben o yığıntının üstüne oturdum ve pantolonumun kızı yırtıldı. Flört vaziyetleri esnasında poposu delik bir halde kaldım... Komik bir durumdu, diye hatırlarım.

- Hangi meyhanelere takılırdınız?

Rum meyhanesi Hristaki vardı, az çok abone olduğum. Nevizade'deki Postacılar Sokağı'nda, eski Friedmann Apartmanı'nın bodrum katında.. Biri akordeon çalan iki üç adam gelir, Rumca şarkılar söylerlerdi. Aynı sokaktaki Lefter'de ise laterna vardı. Oraya Koço ile Lazo gelirler. Koço

laternayı çevirir. Lazo da tef çalardı. Her akşam iki kere gelirler, bahşiş toplar giderler. Aynı sokakta bir de Mavi Boncuk vardı, şimdiki Hasır. İkinci laterna buradaydı... Sonra Lazo öldü. Herkes çok üzüldü. Sonra bu Koço tefi aldı, başka bir adam buldu, ona da laternayı çevirtti. Ama biz uzun zaman Lefter'de gecenin bir saatinde Lazo'ya saygı duruşunda bulunmayı sürdürdük. Meyhanenin kapanmasına az bir zaman kala bekçi gelir. Biz başlarız: "Bekçi baba, bekçi baba neredesin? Bayram geldi davul çal." Bu şarkılar arasında karşılanır, buyur edilir, Lefter onun akşam yemeğini önüne koyar. İşte o doyana kadar artık biz de birer ikişer kadeh daha içeriz. Sonra kravatının bağını hiç çözmeden gevşetip sıkarak boynuna "sefil" bir biçimde iliştiren "başgarson" Vasil, "Eeevet beyler, dedik. Vaktimiz tamamdır dedik" narasını patlatır ve kalkıp evlere yollarız. Bu minval yaşırdık işte... Fıkret benden önce solcu olmuştu. Ben hâlâ direniyordum o sıralar. En el-Hak 1963'te gerçekleşti...

Kumkapı'dan Hilton'un yüzme havuzuna

– Peki ya Kumkapı dönemi?

O sıralar Kumkapı'ya dadandık. Şimdi çokça sözü ediliyor ya tarihi Kumkapı meyhaneleri falan diye... Yok öyle bir şey. Bir Yorgo'nun Rum meyhanesi var, ikide bir mutfağının pis bulunmasından dolayı kapatılır. Kör Agop bile yok o sıralar. Ama Ermeni Minas var. Bir de Türk meyhaneci olarak Çamur Şevket var. Hepsisi o kadar... Balıkçılar falan var tabii ki. Orası içmeyi seven bir semt ve oraya da yetiyor bu saydığım meyhaneler. Kör Agop anlatırdı, öyle Şakir Eczacıbaşı filan gibi birkaç tane burjuvanın kalkıp buralara gelmesi büyük olay olurmuş. Biz buraya dadanmaya başladığımızda, demiryolunun öte tarafında denize bakan bir açık hava meyhanesi vardı Ahmet Namlı diye bir adamıydı orası. Tamamen gecekondu, kaçak bir yer. Bir de alt geçidin öbür tarafında Canlı Balık vardı. O daha doğru dürüst. Alaaddin sobalarının mucidi İbrahim Bey'in yeri... Biz önce bu Namlı'ya abone olduk işte. O arada tabii yine sıkıyönetim var...

– Gül gibi eğlenirken siz, o da nereden çıktı şimdi?

İşte Talat Aydemir'ler filan... Rahat durmuyorlar ki adamlar...

– 22 Şubat'taki askeri darbe teşebbüsü mü?

22 Şubat'tan sonra bir de 21 Mayıs olmuştu ya, işte o sıralar... Bir gece bizim Ersan, Haluk Şahin, Haluk'un bize tanıştırdığı Ataol filan Namlı'dan çıkmışız. Fakat geç kalmışız. Orda nazımız geçtiği için bize bir şey demiyorlar ama Allah'ın Kumkapısı'nda kalakaldık. Sokağa çıkma yasağı başlıyor. Eve gidecek vakit de yok. Bir taksiye atlayıp kendimizi Taksim'e attık. Ersan Hilton'da gece resepsiyonda çalışıyor çün-

kü. Fakat bedava oda ayarlayamadı bize. Sonunda gittik Hilton'un yüz-me havuzuna, orada bir soyunma kabini açabildik kendimize, yani 6-7 tane kazık kadar herife. Ben oradaki tek divana attım kendimi girer girmez. Haluk da ufak tefek. O da yanıma attı kendini. Herkes bir yana yığıldı. En uzun boylumuz basketbolcu Ersan, o duş kısmına soktu bel-den aşağısını ve dik açı halinde sızdı... Sabah erkenden kalkınca, otelin içinden geçmemiz tuhaf olacağı için bahçe çitinden atlayarak Elma-dağ'a çıktık. Taksim'e yürüyerek Pezevenkler Kahvesi dediğimiz Eftali-kos'a gittik. Taksim'in başındaki bu kahvenin önünde halledilirdi gece faaliyetleri. Oraya girdik. Kimseler yok o saatte. Yolda simit almışız, çaylarımızı ısmarladık. Balkon gibi bir yer orası, Taksim Meydanı'na nazır. Oraya oturduk. Bir baktık, otomobilin biri Abide'nin etrafını dö-nüyor, öteki de İstiklal Caddesi'nden çıkıyor. Ortalık bomboş. Bunlar geldiler ve tam bizim önümüzde çarpıştılar! Bize gösteri yapıyormuş gibi. Tabii biz de bunun üzerine ayağa kalkıp alkışladık. Bu da unuta-madığım anılarımdan biridir...

- Ne kadar sürdü bu Namılı müdavimliği?

Valla biz yavaş yavaş Namılı'dan da aşağısına "terfi ettik". Yine Kum-kapı'da dar bir kıyı var, orada asfaltın bittiği yerde adamlar çadırlar filan kurmuş. Oturacak küçük tabureler koymuşlar. Balıkçı bunlar. Bir tanesi Pala Mustafa. Ağları var, bir kayığı var. Sabah çıkardığı balıklarla orda birkaç adanu doyurabiliyor. Ben daha önce olta molta atmışım, çaparı biliyorum ama ağ balıkçılığını ilk kez oralarda görüyorum. Tekir ağ atıp toplamak ya da alamana kayıklarıyla palamuta çıkmak gibi şeyleri bu Kumkapı yıllarında öğreniyorum. Bu Pala'nın Kemal diye iriyarı bir de çırağı var. Biz sevdik bu Pala'yı. O sırada ihtiyar bir Ermeni peydah ol-du, Tütüncü Hayko diye. Kör Agop'un aşçısıymış bu. Kör Agop bu sıra-da Bakırköy'de bir yer açmış, bu da gitmek istemiyor, gelmiş Pala'nın yanına.. Bunlar en sevdiğim en şeker anılarımdır... 1963 yazı oldu. Bu Hayko iki tane kuzu bulmuş. Hani insanların köpekleri, kedileri filan olur ya ev hayvanı olarak, bunun da kuzuları var işte... Derken kuzunun birini banliyö treni çiğnedi. Hayko tek kuzuya kaldı. Evladını kaybetmiş baba halinde sarılıyor buna; bir kesekâğıdı kayısı getiriyor, kayısı yediri-yor kuzusuna.. Biz Fikret'le geceleri de kalmaya başladık burada. Çay hardaklarında şarap içiyor, balık yiyoruz. Akşam ağ atıyoruz, sabah top-luyoruz. Sabah bir uyanıyorum, Hayko yanımda yatıyor kuzusuna sarıl-muş. Kuzunun sırtında bir kedi uyuyor... Hoş vaziyetlerdi yani...

- Tarih Boyunca Yemek Kültürü adlı kitabında "ustalarım" ara-sında saydığın Tütüncü Hayko mu bu?

İşte o! Kör Agop'un aşçısıydı dedim ya. Bira mayasını sulandırırdı Tütüncü Hayko, koyu bir bulamaç elde ederdi. Tencerede zeytinyağını

kızdırdıktan sonra, temizlenmiş hamsileri bu bulamaca daldırıp derin tencereye atardı. Bu hamsiler mayayla kabarıp nefis lezzette bir şey olurdu. Aşçılık konusunda çok şey öğrendim Tütüncü Hayko'dan...

Kaçak meyhanecilik

- Bir aralar Kumkapı'da meyhanecilik de yapmışsın galiba...

Oraya geliyorum işte. Bu arada bu Pala bir kavgaya karıştı. Adam öldürdü. Teslim oldu. Ve hapse girdi...

- Aman Yarabbim! Bir de cinayet tanığı mı oldun yoksa?

Yok cinayet ben oradayken işlenmedi. Ama cinayete sebebiyet veren kavga gözümüzün önünde cereyan etti. Cinayet daha sonra olmuş... İşte böyle böyle hayatı öğreniyorum ben de. Oraya gelenlerin arasında zaten hapse düşmemiş adam yok. Ama bin bir türlü nedenle. İlle herkesin katil ya da hırsız olması gerekmiyor tabii. Ama halkımızla kanun arasında bir uyumsuzluk hep olagelmiş. Onun için de herkes o kanunu bir şekilde bir zaman çiğnemiş oluyor... Neyse işte, bu Pala ortadan yok olduktan sonra bizim gözümüze bir tekne ilişiyor. Eski küçük mendireğin içinde lokanta olarak kullanılmak üzere düzenlenmiş mavna gibi bir şey. Orada boş duruyor. Kör Agop, Haydar diye bir adam ve teknenin sahibi olan Mehmet diye biri bu tekneyi meyhane yapalım derken anlaşamanuşlar. Mehmet çekip gitmiş, Agop Bakırköy'de bir yer açmış, bu Haydar da orda yatıp kalkıyor. Biz bu Haydar'la ahbap olup nevaletimizi alıp teknede yemeye içmeye başlayınca "Bir yerlerden para bulsanız da şu işi beraber yapsak" dedi. Ben de ders veriyorum o sıralar. Biraz biriktirdik ve 150 lira sermayeyle başladık bu işe. İki ay kadar da yaptık...

- Sen aşçılık mı yapıyorsun?

Yok ben garsonum! Ama göre göre orada da öğrendim aşçılığa dair bir şeyler. Oyun gibi başladık ama her gün para kalıyordu bize...

- Neler vardı mönüde?

Ne olacak balık, rakı ve salata. Balığı Kumkapı'dan yok fiyatına alıyorduk; domates, hıyar ve zeytinyağı, bir de rakı koyduk mu masaya tamam...

- Nasıl bir müşteri profiliniz (!) vardı?

Valla işte oradaki adamlarla başladık. Suriyeli öğrenciler dadandı bir ara. Amerikan Barış Gönüllüleri gelirdi... Onların arasında kızlar da vardı. Hatta bir ara Afşar Timuçin de takılmıştı diye hatırlıyorum. Bir de bu Canlı Balık'ın sahibi İbrahim Bey! O divan edebiyatına meraklıydı. Nedim'den beyitler okur falan. Birbirini tutmayan bir tuhaf müdavimler grubu vardı...

– Kaçak mı çalıştırıyorsunuz burayı?

Tabii canım. Zaten bir şey de çalışıyor gibi değil ki dışardan bakıldı-
ğında. Bir iki kere belediye zabıtası geliyordu. Onlar da yediler, içtiler
ve gittiler işte. Topu topu iki ay sürdü bu hikâye de zaten... Bu tekne-
nin sahibi Mehmet çıkageldi bir gün. Bir de baktı para kazanıyoruz
biz. Tekneyi altımızdan çekti aldı, biz de kalakaldık rıhtımda.. Yenika-
pı, Kumkapı falan derken bir de esrar konusunu anlatayım... Bizim
emekçi halkımız esrar sever. O zamanlar elit bir zevk değildi bu. Mari-
huanalar, LSD'ler falan duyulmamıştı daha. Elit olan zevk kokaindi.
Beyaz Ruslar getirmiş kokaini İstanbul'a. Novotni filan gibi eğlence
yerlerinin karanlık, uzak köşelerinde kokain dolaşmış. Adalet Cim-
coz, kardeşi Ferdi Tayfur falan kullanırlarmış kokain... Esrar ise
emekçi halkımızın yemeklerden sonra sarıp, yemeği, rakıyı bastırır di-
ye kahve gibi içtiği bir şeydi adeta. Üstelik de esrarı sevdiği gibi sigara
niyetine ikram etmeyi de severdi halkımız. Dolayısıyla biz de nasip-
lendik ve bir iki kere de fena halde çarpıldık hatta... Ama ben pek haz-
zetmedim bu esrardan...

– Nasıl çarpıldığını hatırlar mısın?

Kumkapı'ya dadandığımız o sıralar, sonradan evleneceğim Ayşe'yle
flört etmeye başlamışız. İşte bir gün Fikret, Ayşe ve ben, Yenikapı'da
bir açık hava kahvesindeyiz. Oranın berduşlarından Necati diye biri
var, esrar sarmış, ikram olarak getirdi. İkramı reddetmek olmaz tabii.
Sabah güneşinin altında, yanımızda bebek arabalı anneler, tahterevall-
ye binen çocuklar vesaire, üçümüz dolaştırmaya başladık orada. Du-
rum biraz tuhaf yani, onun için bir an önce bitsin diye sıra bana gelince
bol bol çekiyorum. Çarptı dolayısıyla çok fena. Bu olay Vedantalar fa-
lan okuduğum sıralar oluyor. Tabii bunları inanarak okumuyorum ama
bir taraftan da kafamda var bunlar. Oturduğum sandalyede eriyerek,
sandalyenin ayaklarından toprağa karıştığını hissettim!

**– Hinduizm'in uhreviliğinden çok, esrarın kafası yüzünden öyle
hissettin herhalde?**

Tabii, zaten o anda senin aklında ne varsa, onu çıkarıyor esrar... Bir
ilginç hikâye daha var Kumkapı günlerimden... Filolojide okurken bir
yaz başı, yine imtihan zamanıydı. Bizim sınıftan birtakım kızlar falan
da var artık, hepsini alıp getirdim Kumkapı'ya. Karşınıza garson ola-
rak meşhur Sülün Osman çıktıydı o gün. Hani şu Galata Kulesi'ni falan
satan meşhur dolandırıcı! Namı'yla ahbablığı varmış, madensuyu geti-
rip götürdü bizim masaya.. Hatta ayaküstü beni de dolandırıyordu göz
göre göre. Bir satranç takımı hikâyesi uydurdu bana. Rehine koymuş
olduğu babadan kalma bir antika satranç takımını "kurtarma" bahane-
siyle 250 liramı ütmeye kalktı...

– Entel takılmış anlaşılan Sülün Osman... Eh tabii, sana da köprü möprü satacak hali yok ya...

Tabii vermedim 250 lirayı. Ama hakkını teslim etmem gerekir, bayağı inandırıcıydı...

– Ne zaman bitti bu keyifli günler?

Üniversitede asistanlık yapmaya başladıktan az sonra bitti tabii... Fakat daha çok da bu Marksizm ve sosyalizmle ilgilenmemle birlikte, yani soyut proletarya sınıfı kafamda yer ettikçe somut halkla ilişkim azaldı. Bu çok tuhaf, paradoksal bir şeydir aslında...

– O zamanki emekçi arkadaşların lumpen proletarya sınıfına giyorlardı anlaşılan. Yani işçi sınıfı ideolojisiyle pek bir bağdaşır halleri yoktu...

Valla, Marksist teorinin içine girdikçe, “proleter şudur budur” diye diye sonunda somut proleterleri çok beğenmemeye başlıyorsun ve hayatını o kitaptaki soyut herifi arayarak geçiriyorsun. O da pek bulunmuyor tabii kolay kolay. Ya da onun karikatürü boktan bir herif çıkıyor karşına. Onlar da aynı kitaptan kendilerinin ne olması gerektiğini öğrenmişler meğer... Sahici proleterlerle alakaları yok yani...

– Senin bir de kız kaçırma hikâyen varmış. O da bu yıllara mı denk düşüyor?

O ben fakültede birinci sınıftayken oldu. Benim o zamanlar Gerald adlı bir arkadaşım var. Fransız olduğunu iddia ederdi. Aslında ağırlıklı Fransızca konuşan Ermeni bir ailenin çocuğuydu. Ama tabii ülkemizde Fransız olmak Ermeni olmaktan daha “iyi” bir şey. Bu yüzden de Gerald’ın kendisine Fransız demesine bir itirazımız yok. Gerald birkaç yaş büyüktü benden. İyi arkadaştık. Boş gezenin boş kalfasıydı, biraz da hayata yabancı bir adamdı... Biz o sıra Göztepe’ye taşınmışız. Onlar yine Moda’dalar. Bu beni bir kızla tanıştırdı. Kız bayağı küçük Gerald’a göre. 17 yaşında falan. Ester diye bir Yahudi kızı. Bunlar sevişmişler falan. Fakat kızın babası sofı bir Yahudi işadamı. Evde kıyametler kopmuş. Kız da Gerald’a kaçmış. Bu akıllılar bana geldiler. Bizde kalmak istediler. Ben de buyur ettim bunları. Buradaki varsayım babanın bu işe üzüleceği, kızını affedeceği yönünde. Fakat adamın varsayım dışı hareket edeceği tutuyor, gidip karakola haber veriyor. Hesapta olmayan bir şey... Gerald’ın kardeşini karakola götürdüler. Kızın yerini de öğrenmek istiyorlar. Eh, ne yapalım, işin içine Jano’yu dövme tehdidi girince, biz de götürüp kızı “verdik”! Bizi ertesi gün mahkemeye çıkaracaklarını söylediler. Sonra saat gece 10.00 sularında bana, “Hadi sen git evine, yarın sabah mahkemeye gelirsın” dediler, fazla kalabalık etmeyeyim diye herhalde... Sabah mahkemeye gittim. Ama hâkim beni çağırmadı bile.

Ciddiye almadı herhalde benim yataklık suçumu. Ama Gerald "ırza geçmek ve zorla alıkoymak"tan yargılandı. Ester 18 yaşından küçük olduğu için başı bayağı derde girdi Gerald'ın. Kızla evlenirse sorun yok. Ama kız reşit olmadığı için, babası da vermediği için evlenemedi. Ama uzattılar davayı. Yahudi baba alıp İsrail'e götürdü kızını. Ester on sekizini doldurunca İsrail'den kaçarak geldi ve bunlar evlendiler...

– Büyük aşk yani... Peki sen ağır entelektüel faaliyetlerden meyhaneçiliğe uzanan bu geniş yelpaze içinde yaşarken, aşka vakit ayırabiliyor musun?

O sıralar ben sınıf arkadaşım Ayşe'yle flört ediyordum. Onu da bazen getirirdim Kumkapı'lara falan. Nitekim ben sonunda Ayşe'yle evlendim. İlk evliliğimdi Ayşe. Ama iki üç yıl sürdü, ayrıldık.

– Ne zaman evlendin? Ne zaman ayrıldın?

Üniversiteden 1966'da mezun olduğuma göre, o yıl evlendik işte. Ben okulu bitirdikten hemen sonra asistan oldum ve o zaman evlendik biz. Böylece Göztepe'deki (Sahrayıcedit) evden hep birlikte ayrılmış olduk. Ben Ayşe'yle evlenip ayrı eve çıktım. Annem Bahariye'de bir yer buldu çıktı. Nenem de başka bir dünyaya doğru bir yolculuğa çıktı. Eski aile dağıldı... 1966 sonbaharında...

– Bu arada baban da artık hapisten çıkmış olmalı...

Evet. 1963 yılında çıktı babam. Zaten şahane tembel bir adamdı. Bir de hapis yatmış ya, artık istiyor ki hiçbir şey yapmasın ve kendisine bunun karşılığında iyi para verilsin. Şimdi tabii böyle bir iş bulmak zor. Mamafih burası Türkiye ve siyasi iktidar dediğimiz şeyler de biraz bunun içindir. Fakat şimdi iktidara Adalet Partililer gelmiş. Bunlar da Demokratların ikinci takımı. Yani eski Demokratların etkin yerlerde olmaları pek işine gelmiyor bunların. Bunu babama hep anlatmaya çalıştım. Serbest bırakıldıkları zaman pek bir fonksiyonlarının kalmayacağını yani... Ama dinletemedim. Sonunda tutunamadı burada babam. Bu arada başka bir mesele daha vardı. Babam dışarı çıktığında evini dayım ve halam tarafından işgal edilmiş buldu. Yakup Kadri bir sorun teşkil etmese de, halam çok ciddi bir sorundu. Ailenin erkeklerinin ilişkisi olan kadınlarla ne yapıp edip mesele çıkarmak zorunda hissederdi kendisini çünkü. Bütün hayatını bu kadınlara hadlerinin bildirilmesiyle geçirmiş bir kadındı. Zavallı Marion da az buz çekmedi halamdan. Babam hapisten çıkıp bu eve geldiğinde halamın tahakkümü kavgaya yol açtı. Bu arada babam Almanya'da bir iş buldu. Almanya'nın Türkçe yayın yapan bir radyosunda... Böylece gidip Bonn yakınlarındaki Bad Godesberg'e yerleştiler. Ama çok da sürmedi bu Almanya macerası. 1964'te gittilerse, 1967'de de öldü babam...

– Baban Almanya'da yaşarken hiç görüşebildiniz mi?

Bir kere o geldi İstanbul'a. O zaman görüştük. Bak bu da matrak bir hikâyedir! Bizim Saffet diye bir akrabamız var. O da bir süreliğine Almanya'da. Bunların ikisi Münih'e geliyorlar, Münih'ten İstanbul trenine binmek üzere... Ben de bir şeyler ısmarlamışım babama. Birtakım soslar, hardallı turşular filan... Babam kendisi de bunlara meraklı olduğundan, benim bu tür siparişlerimden son derece memnun; çünkü o da hayatını dışarıya giden adamlara bunları ısmarlayarak geçir-miş. Menderes'e sık sık "Yahu kaldırın şu gümrükleri, medeniyet dediğin şey biraz da damaktan geçer!" falan demiş ama ikna edememiş... Neyse işte Münih'te benim siparişlerimi ararken treni kaçırmış babam. Biz de Sirkeci'de akraba-i taallukat bekliyoruz onu. Trenden Saffet indi, babam yok! Ertesi gün gelebildi ancak. Biz gene aynı ekip ordayız; kucaklaşmalar falan, çıktık gardan. "Konyalı'ya giriyoruz" dedi hemen. Garın tam karşısı! Demek orayı özlemiş çok ve planlamış. Halep işi falan derken Konyalı'da gerçek hayata başladı... Babamın memlekete bu şekilde avdet etmesi tam da kendisinden beklenilir bir şeydi. Zaten bir mektubunda şöyle yazmıştı bana: "Oğlum! Öğle vaktiydi, Marion bir bonfile pişirdi bana; yanında kuşkonmazlı... Gayet iyiydi fakat nedense aklıma ebegümece geldi. Şu basit otçağz... Canım çok istedi, ama nerede buradaki marketlerde ebegümece? Gördüğün gibi bende memleket hasreti biraz da mutfaktan başlıyor..." İşte böyle bir adamdı babam... O gelişinde bir gece de bende kaldı. Ben de ona balık pişirmiştim... Ama şimdi düşünüyorum da, daha iyisini yapabilirdim herhalde. İnsan bilmiyor ki...

Burhan Belge'nin ölümü

– Ne kadar kaldı baban o son gelişinde İstanbul'da?

Tatil izni sırasında gelmişti. Az kalıp döndü. Halamla da yarı dargın ayrıldı... Sonra da hasta olduğu duyuldu. Halam kırılganlığını unutup koştu gitti ona. Ameliyatına gitti babamın... Metastas. Karaciğere yayılmış. Açmalarıyla kapatmaları bir olmuş... Halamın bütün derdi babamı buraya getirtmek oldu. Burada ölsün istedi. Benim hiç aklım ermediydi buna. Allah Allah adamı burada elbirliğiyle yaşatmadınız, ha orda ölmüş ha burada, daha ne istiyorsunuz adamdan! Bu arada ben gidiyorum Almanya'ya. Babamın durumu belli. Onu son defa görmeye gittiğimde babamı Türkiye'ye getirme misyonu verildi bana. Fikret Frankfurt'taydı o zaman, beni karşıladı, arabayla götürdü Bad Godesberg'e. Birkaç gün kaldım orada. Çok da öyle geri getireyim diye de uğraşmadım açıkçası... Zaten hastalığının adı falan da gizleniyordu kendisinden. Ne diyecektim ki babama, sen ölüyorsun baba, gel de vatanında öl falan mı?..

– Nasıl bir Burhan Belge'ydi Almanya'daki?

Babam orada televizyonla tanışmış, müthiş müptela olmuştu... Her şeyi izliyor, kendine göre yorumlar yapıyordu. Hitchcock seyrediyordu. Bir polisiye film dizisi vardı, bu diziye bayılıyordu. Bu çok ilginçti; çünkü "Ironside" adlı bu dizide bedeni mefluç, dimağı enerjik bir detektif vardı... Herhalde ona iyi bir özdeşleşme figürü gibi gelmişti bu.

– O da çok okuyan biri miydi?

Yok hayır. Hiç kitabı değildi babam. Oturur, en fazlası gazete karıştırır, düşünürdü... Gençliğinde ne yapmışsa yapmış bilemem, benim büyüme çağlarımda hiç kitap okuduğunu görmedim. Ama sözel bir kültürü ve uyanıklığı vardı... Belli ki gençliğinde epey okumuştı.

– Neler konuştunuz o son günlerinde?

Sol hakkında konuştuk... Yaşar Kemal seni severdi filan diye anlatım ona. Çok duygulanmıştı... İstanbul'a dönüşüm de bir tuhaf hikâyedir. Ben bir türlü dönemedim buraya. Uçaklar doluydu hep. Bir türlü yer bulamıyoruz. Sabahları Fikret'le gidiyoruz havaalanına, açılmadı diyorlar. Dönüyoruz. Hatta o arada bir de Viyana'ya gittik geldik..

– Ne kadar yaşadı baban bu son buluşmanızdan sonra?

Ben döndükten bir ay kadar sonra öldü.

– Almanya'da mı gömüldü?

Yok hayır getirdiler Türkiye'ye. Ankara'da Karşıyaka Mezarlığı'na gömdüler. Cenazeye de Demirel'ler falan geldiler, hükümet halinde. İzmir'den beni çocukluğumdan bilen eski bakan Nihat Kürşat da vardı... Bu mezar işi de tam bir Leman komikliği örneğidir bak! Babam öldüğünde halam Karşıyaka Mezarlığı'nda onun mezarını alıyor. Ama almışken kendisine ve Yakup Bey'e de olmak üzere üç tane alıyor. Derken Yakup Bey seksenini falan buldu. Artık öleceğini kendisi de bekliyor... Bizim Selim Karaosmanoğlu adlı hariciyeci bir akrabamız vardır. Ufak tefek, çok sempatik, hep yaşından genç görünür adamlardan... Selim bu konuda Yakup Kadri'nin suç ortağı halinde. Bu ikisi ikide bir Yakup Kadri'nin çalışma odasına kapanıyorlar. Leman da uyanıktır aslında, ama Yakup Kadri'nin genç hariciyeci akrabasına nasihat verdiğini düşünüyor nedense. Meğer bunlar nasihat değil vasiyetle uğraşırlarmış. Yakup Kadri vasiyetini yazdırırken bazılarına resim de çiziyor. Çocuk elinden çıkma gibi çizimler bunlar... "Öldüğüm zaman iki isteğim var: Birincisi, annemin mezarı İstanbul'da Yahya Efendi Mezarlığı'ndadır. Onun yanında yıkık bir duvarın önünde gömülmek istiyorum. İkincisi, cenazede merasim istemiyorum, dini tören de istemiyorum..." diyor Yakup Kadri. Bazı kâğıtların üstüne de duvar gibi bir şey çizmeye çalışmış bul-

duğu yeşil bir boya kalemiyle... Beş kopya halinde yazı makinesinde hazzırlanmış vasiyetnameler. Bunlar zarflara konuyor ve Selim bunları evden uzakta olanlara postahıyor. Dolayısıyla 1974'tü galiba, Yakup Bey öldü ve memleketin çeşitli yerlerinden ellerinde pelür kâğıtlı insanlar geldiler. Ortada vasiyet var. Dolayısıyla Leman'ın "Ben ona Ankara'da Karşıyaka Mezarlığı'nda yer aldım" demesi zorlaştı. Öte yandan Yakup Kadri işin gereğini de yerine getirmiş. Daha önce sözünü ettiğim Saffet adlı akrabamıza -ki o belediyede çalışırdı- Yahya Efendi Mezarlığı'ndaki kayıtları çıkarttırmış ve böylece "yeni müşteri almayan bu müessesede" yerini ayarlamış. Bu da elde var. Leman homur homur bir halde, engelleyemedi Yakup Kadri'nin Yahya Efendi'ye gömülmesini. Ama kocasını merasimsiz de bırakmadı. Dolayısıyla Ankara'da Meclis'in önünden başlayarak İstanbul'da Cağaloğlu'ndaki Gazeteciler Cemiyeti'ne kadar gelindi, insanlar çıkıp seslerini dalgalandırarak konuşmalar yaptılar, ancak üçüncü aşamada gömülebildi Yakup Bey. Sonuç olarak nasip olmadı kendisine tantanasız bir ebediyete yolculuk... şimdi bunlar birbirlerine "cicim" diye hitap ederlerdi. Ancak boşanmaya kadar gidebilecek şiddetli kavgalarında "Cheri" dedikleri olurdu. "Ben cicime mezar yaptıracam" diye tutturdu Leman. Ama adam yıkık bir duvarın altında yatmak istemiş bir kere... Derviş, dergâh kültürü...

- Uhrevi bir yanı da var mıydı Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun?

Yakup Kadri bir çelişkiler adamıydı. Mistisizm boyutu vardı. Uhrevi şeylerle ilgiliydi. Ama hep gerçekçi bir şeyler yazmak durumunda kalmıştır. Realist yazar olmak zorunda hissetmiştir kendini... Neyse işte, Akademi'den birilerini bulup onlara bir mezar sipariş etti halam. Ama vasiyete uygun biçimde mezar yıkık duvar şeklinde yapılacak... Hayaatın sanatı taklit ettiği zamanlar olur ya, bu da onlardan biri işte. Sanat istese de bu kadar yaratıcı olamaz! Bir paket geldi eve, ben de tesadüfen ordayken. Paket açıldı, maket çıktı içinden. Arut gibi bir şey, ama bir yerlerinde de yıkık taş gibi stilize bir şeyler yapılmış. 80 000 lira gibi o zamanın parasıyla inanılmaz bir meblağ tutuyor. Üstelik yeşil kalemle yapmış olduğu için çizimleri Yakup Kadri "Cicim yeşil taş istiyor" diye tutturuyor Leman. Yeşil taşın bazalt olduğuna karar veriliyor, ama bunun daha da pahalı olduğu söyleniyor. "Ahhh cicim hep pahalı şeyleri sever" diyor Leman. Ve vasiyetteki yıkık duvar isteğinin yorumu bu raddelere varıyor... Neyse ki bu fikir uygulanamadı, dalgalanmaya kaldı da Yakup Bey istediği gibi uyuyor mezarında...

- Leman Hanım vefat ettiğinde nereye gömüldü?

1995'te öldü halam. 95 yaşında öldü. Onu babamın yanındaki mezara koyduk. Kendisinin almış olduğu yere... Böylece Yakup Bey'in iltifat etmediği bir mezar boş kaldı orada...

– **Tekrar babanın vefatına dönecek olursak, herhangi bir miras kaldı mı sana Burhan Belge'den?**

Miras mı? Yok canım... Babam Almanya'ya beş parasız gidiyor. Ev tutuyorlar, eşya alınacak. Zaten rahatına düşkün bir adam. Yaşı da gelmiş altınışına. Sefalet içinde yaşayacak hali hiç yok. Dolayısıyla borç alması kaçınılmaz. Kredilerle almış istediği her şeyi. Kazandığı para da tam yetmediği için epey bir borcu vardı. Öldüğünde bu borç kalmış, Leman da bu parayı ödemişti. O zamanın parasıyla 90 000 lira gibi bir paraydı bu. Bayağı da bir miktardı. İşte babamdan kalan bu borcu Leman'a geri ödemek de benim boynumun borcu oldu...

– **İstendi mi senden böyle bir şey?**

Babamın vârisi olarak bu parayı benim ödemem gerektiği bir şekilde "çıtlatıldı" bana. "Cicim, evlatçığım!" bağırta çağrılar arasında... Benim hiç hazzetmediğim şeylerdir bunlar. Dolayısıyla hallettim. Bizim Silivri'de "erazilerimiz" vardır öteden beri; babamın Kadriye Halası'ndan miras... Babam tam satıp yiyen türde bir adamdı. Benim gibi; daha doğrusu ben onun gibi... Neyse işte, babam Almanya'da paraya sıkıştığında bunları satmaya çalışıyor. DP'li milletvekili bir avukat arkadaşı vardı: Mazlum Kayalar. O uğraşıyordu bu işle... Ama babam satışa yetişemedi ölmüştü. Dolayısıyla ben vâris olarak kendimi manen baskı altında hissedince, Mazlum Bey'den satışı yapmasını istedim. Ve 110 000 lira gibi komik bir paraya satıldı o koskoca arazi. Aslında yok pahasına gitti. Ama ben o 90 000'i ödeyip Leman'ın dilinden kurtulmuş oldum...

– **Annen ne durumda bu arada?**

Annem nenem ölüp ben evlenince Bahariye'de ayrı eve çıkmıştı. O sıralarda yeniden işe girdi. Ailenin bir ahababının şirketinde bayağı yüksek bir maaşla çalışmaya başladı. Maddi durumu çok iyiydi. O da eline para geçtiğinde dağıtan bir insan olduğu için, halinden memnundu. Bana bu mirastan kalan iki arazi vardı. Deniz kenarında olan babanın borcunu ödemek için satıldı. Öbürü bana kaldı. Sonra onu da hapisten çıkınca sattım. O paranın da *Birikim*'in kurulmasında epey payı oldu...

Yemek kültürü ve aşçılık zanaatı

– **Şimdi istersen biraz daha keyifli konulara geçelim, babandan tevarüs ettiğin anlaşılan şu yemek kültürü ve aşçılık hakkında konuşalım biraz da... Bu konudaki ustalığın seni tanıyanların malumu. Nasıl başladın yemek pişirmeye? Daha doğrusu neden başladın diye sormak belki de...**

Aç kalmamak için başladım herhalde... Annem de nenem de et tutamaz, balığa bakamaz cinsten kadınlardı. Hele annem çok vahimdi bu

konuda... Evde her Allah'ın günü ayşekadın fasulye, beyazpeynir, ekmek gibi çeşitlerden oluşan bir mönüye talim edilirdi. Babam ise anlatım ya, bu ikisinin de tam tersiydi. Onunla kaldığım zamanlar, ister evde ister dışarıda yiyelim, mutlaka lezzetli şeyler tadıyordum. Damak zevkimin gelişmesinde babamın büyük rolü olmuştur yani... Ama babamın iyi yemeğe düşkünlüğü de aşırıydı bana göre. Abartırdı... Bir defasında eve bir sülün getirmişti mesela. Üç gün kadar sürmüştü yemeğin hazırlanması. İlk gün beyaz şarapla marinad, ertesi gün kırmızı şarapla marinad derken son güne geldik, hayvan fırna konana kadar bir sürü beceri daha... Sonra da on beş dakikada yedik, bitti...

- Bütün bu tantananın sende memnuniyetsizliğe ya da tepkiye yol açtığını söylemeyeceksin herhalde...

Tepki değil de bir tür gereksiz görme hali... Biraz da o yaşlardaki erkek çocuk olarak babayla itişme ve ona benzemekten özellikle kaçınma gibi durumlar da vardı tabii... Bir yaz Karamürsel'de yazlık ev tuttuydu babam. Ben de üç ay kadar kaldıydım orada. Sabah şehre çarşıya gider, birlikte alışveriş ederdik. Babam bamyaya bayılırdı, ben nefret ederdim. Dolayısıyla günaşırı, kendine pişirecek kadar bamya alırdı. Bu azıcık miktarı pişirmek için de küçük bir tencere... Balıkçıların gece ıstakoz tuttuğunu öğrenirdi, hemen ıstakoz kaynatacak devasa bir kazan alırdı. Böyle böyle, o üç ayın sonunda Ankara'ya dönerken orada edindiği mutfak eşyalarını taşımak için ayrıca bir kamyonet kiralamak zorunda kaldıydı. Bunlara gülüp duruyordum ister istemez. Ama kendim de yemek yapmaya başladığım zaman, bütün bu zanaatten farkına varmadan ne kadar çok şey kaptığımı anladım tabii... Abartırdı dedim ya, mesela birlikte yemeğe çıkmışız. Babam lokantada salata malzemelerini sofraya getirtir, kendisi kendi salatasını yapmaya koyulurdu. "Salatanın tuzunu cimri, zeytinyağını da cömert koyacak; bir deli de karıştıracak!" diye bir formülü vardı. Şimdi tuhaf bir şekilde, nazımın geçtiği lokantalarda, bunu ben de yapıyorum, yeşil salatada mısır tanelerine tahammül edemiyorum çünkü...

- İlk yemeğini ne zaman yaptığını hatırlar mısın?

Galiba üniversitenin birinci sınıfındaydım. Kumkapı'yı kendime mesken tuttuğum günlerdi. Balıkla muhabbeti gitgide koyultuyordum. Bir gün eve giderken özenip bir kilo kolyoz aldım. Tavada kızartmayı denedim, ama balığı tavaya atmadan yağı iyice kızdırmayı bilmiyordum daha. Dolayısıyla sonuç felaket oldu...

- İlk başardığın yemek hangisiydi?

Kuzu kapamaydı galiba. Sonra da balık çorbasına kadar vardırımdım işi... Eve gelip giden arkadaşlardan övgüler aldıkça, daha da şevke geldim. Bir zaman sonra evde yemek işi tamamen üstüme kaldı zaten...

– En iyi hangi yemeği yaparsın?

Balık tabii. En sevdiğim ve en çok yediğim şey olduğu için... Geleneksel bir yemek pişirme tarzı vardır ve sen ona uyarsın. Mesela kalkanın tavası iyi olur, onu buğulama yapmazsın. Sonra sıra işin inceliklerine gelir. Mesela küçük balıktan kızartmadan önce biraya yatırırsan iyi olur, falan filan. Yemek bence sanat değil, bir zanaattır. Bütün büyük zanaatlar gibi bunu da bir ustadan öğrenirsin ve onun dediğini yaparsın...

– Senin ustan kimdi?

En eski ustam babamdı tabii ki. Amerika'da evlerinde kaldığım Mrs. Wheeler'dan da bazı şeyler öğrendim. Sonra Rasih Güran'ı da, Kumkapı'daki Tütüncü Hayko'yu da ustam belledim. Daha sonra başkaları da olmuştur tabii...

– Şu yemek yapma sanatı-zanaatı ayırımına dönelim. Nedir aradaki fark?

Yemeğe sanat olarak bakanlar kendi kreasyonlarını oluşturmak için uğraşır. Bir tek onların bildiği yemekler olmalıdır. Ben yediğim geleneksel yemeklere benzetmeye çalışırım pişirdiğim şeyi. Ne kadar benzerse o kadar başarılı sayarım kendimi. Bir de yemeğin seyredilmek için değil, yenmek için yapıldığına inanırım. Süslemek için uğraşmam. Kendi doğal haliyle göze hoş görünüyorsa ne âlâ.. Öyle *nouvelle cuisine* ya da Japon mutfağında olduğu gibi tabaklarda resim yapmaya kalkışmam...

– Türk mutfağından başka ilgi duyduğun mutfak kültürleri de oldu mu?

Türk mutfağında kendime yetecek hale gelince, sıra Çin ve Hint yemeklerine geldi. Özellikle Çin mutfağını severim, felsefesine de değer veririm. Hint mutfağı Çin'e kıyasla kabadır, ama baharat seven birinin ona da fazla direnmesi mümkün değildir. Bir de şu var: Ben bu mutfakları öğrenirken, bunları iyi bilmenin Türkiye'de yararlı olacağını da düşünmüştüm.

– Yine vatanına milletine yararlı olma meselesi mi? Düşünsel ya da midesel, sonuçta hep aynı bakış açısı mı?

Yok yok... Bu işe merak sarmamın tek nedeni daha lezzetli bir şeyler yemeyi garanti altına almaktı. Doğu mutfakları o zamanlar hemen hemen hiç yoktu bizde. Eh bunları kimse pişirmeyince, sen nasıl yiyeceksin? Dolayısıyla öğrendim ben de...

– Yoksa hep bir ilki gerçekleştirmek ihtiyacı da var mı bunda?

Yok değil... Amaç iyi ve değişik şeyler yemek. Böyle böyle öğreniyor-sun yeni mutfakları da. Ama şu da var: Ben yemekte yenilikten yana de-ği-

limdir. Bir mutfağın kendi içindeki bütünlüğü konusunda ilkel derecede tutucuyumdur. Yemek kültürünün bozulmasıyla birlikte, lokantalar da bozuldu. İddialı geçinen lokantalarda adı kapama olan yemeğin içinden havuç çıkıveriyor ya da zeytinyağlı baklayı domatesle pişiriyorlar. Gel de sinir olma şimdi... Dolayısıyla kendim pişirme yolunu seçerek kendimi koruyorum ben de... Yemek pişirmeye ilk başladığımda ev içindeki bireysel kurtuluşum önemliydi. Tarihin bu aşamasında memleket çapında kurtuluş ihtiyacı doğdu. Eh koca memleketi ben kurtaramayacağıma göre de, lokantalardan çok evde yemeği tercih eder hale geldim...

– **Bakınız karşıdaki şekil 1 örneğinde olduğu gibi, seni yemeğe davet etmek de kolay iş değil. İnsan kendisini sınav jürisinin önünde gibi hissediyor yemek yaparken de, servis sırasında da...**

İşte adının iyi aşçıya çıkmasının kötü yanı da bu! Galiba “ Ya beğenmezse” gibilerden bir korku oluşuyor ister istemez. Kimse yemeğe davet etmez oluyor bu yüzden. Halbuki ille de lüks bir şey, ender bir şey yiye-yim diye bir derdim yok ki! Bütün mesele ağız tadıyla bir şeyler yemek, o kadar. Ayrıca senin yemeklerin de gayet iyiydi. Devam edebilirsin yani..

– **Bu arada bu konuda *Tarih Boyunca Yemek Kültürü* başlıklı bir kitabın olduğunu da belirtelim. Yaklaşık dört yüz sayfalık bu kitap 2001 yılında yayımlanmış... Burada değişik ülkelerin mutfakları ve yemek kültürleri konusunda yazmış olduğun deneme türündeki yazılar yer alıyor. Nereden çıktı böyle bir kitap yazma fikri?**

Benim çoğu kitabım, dergilerde yayımladığım yazılardan başlar. Bunları yazarken, sonradan bir kitap haline geleceklerini düşünmem; ama zaman içinde birikir bunlar ve gün gelir bir kitap doğar bunlardan. Bu da öyle oldu... Aslında İstanbul üstüne bir kitap yapmayı tasarlıyordum elimde birikmiş yazılardan...

– ***İstanbul Gezi Rehberi* mi?**

Yok, o değil. O çıkmıştı 1993'te. Orada yer almayan ve daha sonra yazdığım yazılar vardı elimde. Bunları bir araya toplayıp bir İstanbul kitabı yapmayı tasarlariken, içlerinde İstanbul'un lokantaları, meyhaneleri, balık pazarları gibi konuların yer aldığını gördüm. İstanbul bağlamı dışında yemek üstüne yazdığım bir sürü yazım daha vardı. Hepsi bir araya gelince, “Hadi bizden bir kitap yap!” dediler. Ama o kadar basit de değil tabii... Çalışmaya başlayınca yeni yazılar da eklendi bunlara. Kitabın en az üçte ikisi bu yeni yazılardan oluştu...

– **Konuların çeşitliliğiyle ve yazıların aralarına serpiştirilmiş Latif Demirci desenleriyle okunması çok keyifli bir kitap bu da.. Ve galiba günlük hayat konularını ele aldığın ilk çalışman?**

Kitap olarak, evet... Bu “mikro tarih” bir süreden beri kabul görmeye başlamıştı. Giyim kuşamdan başlayarak gündelik hayatta kullandığımız bir sürü nesneye ait yepyeni bilgiler gün ışığına çıkarıldı bu çalışmalarla. Böylece de “makro tarih” daha kolay anlaşılır hale geldi.

– Bu konuyu kapatmadan önce son bir soru: Devrimcilik döneminde eleştirildi mi damak zevkin, parti komiserlerinin “Bu bir burjuva alışkanlığıdır arkadaş!” biçiminde keskin eleştirilerine maruz kaldığın oldu mu?

Valla benim yakın çevremde böyle hödük yoktu. Biliyorum devrimci hareket içinde böyleleri mevcuttu ama ben uzak durdum hep bunlardan. Öte yandan hapiste de yemek pişirirdim ben. Ama o zaman hapis-hanede ortak hayat falan derken benim yemek zevkimin olması onların da işine geliyordu...

4. bölüm

“Edebiyattan uzaklaştım, politikaya yaklaştım”

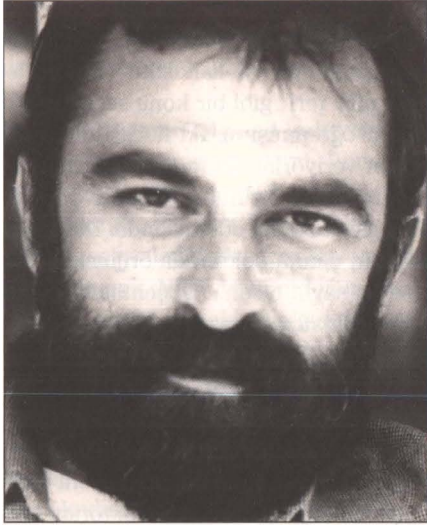
Akademik kariyer

– Şimdi kronolojik olarak biraz geriye gidelim ve akademik hayatta girişini konuşalım artık... 1966 yılında üniversiteyi bitirdikten sonra yine aynı fakültede hemen asistanlığa başlıyorsun. Bu kadar başarılı bir öğrenciyken lisansüstü eğitim için hiç yurtdışına çıkmayı düşünmedin mi?

Şimdi bu yurtdışı meselesi çok ilginçtir benim hayatımda. High School yıllarımdan başlayan bir hikâyedir bu. Bizim okulun müdürü Mr. Birks hayatının büyük kısmını İngiltere dışında, Mısır'dan Türkiye'ye çeşitli ülkelerdeki İngiliz okullarında eğitim vererek geçirmiş bir hoca... En büyük ideali de kendi yetiştirdiği bir öğrencisinin Oxford ya da Cambridge'de okuması ve oradan mezun olması. Bu iş için de daha Lise I'den itibaren beni gözüne kestirdi. Oxford'un içindeki kolejlerden biriyle anlaşmış. Bir imtihan formu yollamışlar. Bana bir “essay” yazdırdılar ve ben bununla Oxford'a kabul edildim. Amerika'dan döndükten sonra okulda son yılını okurken “school captain” ya da “head boy” dedikleri işi de üstlenmişim ve bir tür sınıf mümessilliği demek olan bu görevi neredeyse hiçbir öğrenciye ceza vermeden yürütmüştüm. Bu yüzden kupalar mupalar da almışım. Mr. Birks beni Oxford'a göndermek için can atıyor yani. Ama o sıralar babam hapiste. Ailede para kalmamış. Daha da önemlisi ben o son yılda Lefter'in meyhanesine takılmalar falan derken gayet memnunum hayatımdan. Kalkıp da Oxford'a gitmek hiç gelmiyor içimden... Ama tabii bunu söyleyemeyeceğim için parasızlığınızı ileri sürerek filolojiye girdim. Daha birinci sınıfta okurken bu Birks buldu beni yeniden. Adam meğer Türkiye'deki Oxford ve Cambridge Mezunları Derneği'ni kurdurmuş ve derneğin işlevi de burs vermek...

– Burs almayı da reddetmiş olamazsın!

Valla o da oldu işte... Adama “Sağ olun var olun ama ben istemiyorum” da diyemiyorum... Allah'tan döviz imtihanı diye bir şey var o sıralar. Bu Türk Parasını Koruma Kanunu o zamanlar hâlâ geçerli olduğu için döviz karaborsada ama devletin açtığı imtihana girip onu kazanır-

Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı
bölümünde asistanken.

san resmi kurdan döviz satın alma hakkına kavuşabiliyorsun. O zaman da adamlar benim okul paramı karaborsa kuru üzerinden ödemekten kurtuluyorlar. Ben işte o imtihana gitmedim. "Kaçır-dım" gibilerinden çok da inandırıcı olmayan laflar söyledim. Fakat Birks'ten yine kurtuluş yok... Mecburen ikinci sınıfta gidip girdim imtihana. Gelen soru şuydu: "Bir yabancıyla arkadaş oldunuz. Ona mektupta Atatürk'ü nasıl anlatırsınız?" Bu kompozisyon ödevini yazınca, döviz möviz hak getire tabii ki...

"Oxford vardı da, ben gitmedim"

- Yani "Oxford vardı da, gitmedik mi?" diyecek hal bırakmamışsın.

Yok tam tersi oldu benim açımdan... Oxford vardı da, ben gitmedim.

- Sonradan hiç pişmanlık duyduğun oldu mu Oxford gibi bir okulu geri teptiğin için?

Yok hayır, çünkü ondan sonra da gayet keyifli geçti hayatım. Ben hayatta hep dışsal belirlemelere göre davrandım. Mesela hiçbir zaman "Ben önemli bir akademisyen olacağım, birinci hedefim bu olacak" gibi şeyler demedim. Yurtdışını seçmiş olsaydım, ürün verme, eser verme açısından daha farklı bir yerde olurum belki de. Ama hayatımın hiçbir döneminde her şeyi boşlayıp kendimi tek bir işe veremedim ki ben. Okumayı bu kadar severim mesela, ama hayatı hiçbir zaman sadece bir kitap ilişkisi olarak görmedim. Özel yaşantının da keyfini çıkardım. Bir taraftan kitap okurken, bir taraftan da ne bileyim kafa çekmekten tekneyle denize çıkmaya kadar bir sürü şeyi yapmaktan da geri kalmamaya çalıştım. Bir çeşit hayat bütünlüğü kurmaya çalıştım hep ve bunu başardım da. Dolayısıyla pişmanlık falan yoktur bende... Daha öğrenciyken, asistan gibi bir şey olmuştum zaten. Kadro meseleleri de halledilince asistanlığa kabul edildim işte...

- Asistan olarak derslere girmeye ne zaman başladın?

Hemen başladım. Liberal bir fakülteydi bizim filoloji. Tatyana Moran doktora hocamdı. Doktorada biraz iddialı bir işe kalkıştım. "Epik Edebiyat ve Epik Edebiyatta Doğaüstü'nün Yeri" gibi bir konu seçtim. Eski İngilizceyi *Beowulf*'u sökecek kadar öğrenmiştim. İki hocası oluyordu o zamanlar doktoranın. Bunlar rapor veriyorlar, bu rapor fakülte meclisinde konuşuluyor ve karara bağlaruyordu. Bizim o tarihlerde doktora diye yaptığımız çalışma şimdiki M. A'ye tekabül eder aslında. Doçentlik diye yaptığımız da şimdiki doktora; çünkü doktorada orijinal bir şey söylemen beklenir senden. İsterse on sayfa olsun... Doçentlikte ise belirli bir konuya hâkimiyetini gösteren bir *survey* yazarsın...

"Doktoram berbat bir çalışmadır"

- Doktoranı kaç yılında verdin?

1969'da verdim. Dediğim gibi o zamanlar master yoktu. Doktora dersleri falan da yoktu. Bunu şunun için anlatıyorum: Benim doktoram berbat bir çalışmadır. Ben bu çalışmayı yaparken bütün bu mitoloji konularına girdim. Bunları bizim bölümde bilen de yoktu. Ne yaptıysam kendi kendime yaptım, bir kılavuzluk görmedim açıkçası. O zamanlar Marksist'tim artık ama bu çalışma sırasında bize Marksizm diye sunulan teori yeterli olmamaya başladı. Hele öyle mitoloji gibi konuları ayrıntıyla incelemeye başlayınca, altyapı, üstyapı gibi mekanik terimler yetmez oldu... Ben o sırada Marksizm içinde bir dönüşüm geçiriyordum ve bunu tezi-me yansıttığımı sanıyordum. Halbuki sonradan baktığımda, en ortodoks ve humbl Marksizm'le bir şeyler yazmış olduğumu gördüm. Bu insan bilinci çok matrak bir şey. Değişim falan kolay gerçekleştirilir, içinden çıkılır şeyler değil... Hep söylerim, mesela Aquinolu Tommaso. Önce aforoz edilmiş, sonradan kilise azizi ilan edilmiş. Büyük Konstantinos kendi heykelini diktirmiş Çemberlitaş'a. Apollon kılığında lir çalıyor. Güya Hristiyan azizi herif, ama hâlâ pagan... Benimki de o misal işte. Neredeyse Stalinist kafayla yazılmış bir doktora tezi vermişim. Marksizm'le ciddi meselelerim varken ve bunları tezime yansıttım sanırken, böyle bir şey yapamamışım meğer. Epikler, mitoloji derken antropolojiye girmişim ve tezi yazarken Amerikalı antropolog Morgan'dan etkilenmişim farkında olmadan, bayağı Morgan kafalı işler yapmışım. Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin Kökeni* adlı kitabı büyük ölçüde bu Morgan'a dayanır. Bizde de Hikmet Kıvılcımlı ona dayanarak tarih teorileri yapmıştır. Neyse işte, sonradan benim tamamen reddettiğim görüşlerdir bunlar...

- Yapısalcılığın etkisi de var mı doktora tezinde?

Yapısalcılık daha o zaman yok. Althusser okumuşum biraz. Marksizm'deki bu altyapı, üstyapı meselelerine üstbelirlenme gibi birtakım

başka kavramlar getirmişim kafamda; hepsi o kadar. Ben ancak doktora bitirip Sussex'e gidince Althusser'in kendisini ciddi olarak okudum. Ondan öncesi kulak dolgunluğu...

- Fakülte meclisi nasıl buluyor bu Marksist tezi peki?

Tatyana savunuyor tezimi. İkinci raportör Ortaçağ edebiyatı dersi veren Sencer Tonguç. O berbat bir rapor veriyor. Beş kişi konuşuyor tez hakkında. Mehmet Kaplan, Saadettin Buluç gibi kararlı anti-komünistler tezin aleyhinde konuşuyor. Yalnız, onların getirdiği eleştirinin aslı esası yok. Niçin kötü olduğunu ben biliyorum, onlar bilmiyor. Hep olur bu. Sonunda pekiyiyle geçti tez, çünkü seksen-doksan kişi var fakülte meclisinde. Onlar pekiyi verdiler ama tezin benim gözümdeki notu epey düşüktür. Yalnız bu arada tez için yaptığım okumalar yanıma kâr kalmıştır diye düşünürüm hep... Doktora tezim epiklerin mitolojik malzemeyi nasıl kullandıklarına ilişkin olduğu için mitoloji, oradan antropoloji, genel diller tarihi derken daldan dala sıçrayarak bir sürü şey okudum. Destan edebiyatını bitirdim doktora tezimi hazırlarken. *Mahabharata*'yı da okudum, *Kalevala*'yı da...

- Bu arada şunu sormak istiyorum: Sen hep çok yoğun bir okuma faaliyeti içindeisin. Bunun sekteye uğradığı zamanlar oldu mu?

Evet. 80'li yıllarda İletişim Yayınları sırasında.. Şimdi yine toparladım kendimi. Ama en ideali hapisane yıllarıydı tabii ki. O iki yıl en verimli okuma dönemimi yaşadım.

- Ayda şu kadar kitap diye bir hedef koyar mısın kendine?

Evet koyarım. Mesela şu son dönemde ayda yedi kitap gibi bir hedefim var. Kovboyaların tabancalarına çentik atmaları gibi, ben de hesabını tutarım.

- Tekrar o asistanlık yıllarına geri dönecek olursak, çeviriler de devam ediyor mu bu dönem?

Memet Fuat Bertrand Russell'ın *Sosyalizm* diye bir kitabını vermişti çevirmem için. Sonra Marx-Engels'den *Sanat Edebiyat Üstüne*'yi çevirmiştim. Marx'ın *El Yazmaları*'nı da o dönem yapmıştım. Fethi Naci Gerçek Yayınları'nı kurduğunda ona Marx-Engels'in *Din Üzerine Seçmeler*'ini çevirdim. *Marx'ın Sanat Felsefesi* diye bir kitap çevirmiştim Yaşar'ın (Yaşar Kemal) akrabası Ramazan'ın Ararat Yayınevi için. O dehşet bir kitaptır. Yazarın adı bile yanlış yazılmıştı kitabın kapağında. Marx olarak...

- Çevirilerde edebi romanlardan Marksist literatüre doğru hafif bir kayma ortaya çıkıyor galiba?

Evet. Bir yandan da Marksist okumalar yoğunlaşıyor. Bu arada komik bir hikâye anlatayım. Bu diyalektik denen hikâyeden hiçbir zaman memnun kalmadım ben. Saçma buldum bunu yani...

- Diyalektik materyalizmin temeli sayılan tez-antitez-sentez kuramından mı söz ediyorsun?

Evet, ondan... Ne o öyle tez oluyor, ondan zırt diye anti-tez oluyor. Sonra ondan da pırt diye sentez... Peki ama neden oluyor, niçin oluyor? Lenin'in *Bir Adım İleri İki Adım Geri* adlı kitabını okuyorum mesela. Orada bir kongre anlatıyor. Martov konuştu bunu dedi, sonra Plekhanov konuştu şunu dedi falan... Sonra da tutuyor bunun bir de diyalektiğini anlatayım diyor ve bütün kongreyi tez-antitez-sentez biçiminde anlatıyor. Bunu çok saçma bulmuştum mesela... Olmuş bitmiş bir şeyi açıklamak için kullandığın şablonun bana ne yararı var ki? Ayrıca hangi matrisler içinde, hangi bağlamda ne tez, ne antitezdir? Sürekli burları düşünüyorum. Bir gece bir kâbusla uyandım. Rüyamda tavan arası gibi bir yerdeyim. Böyle tozlu, kalın ciltli kitaplar açıyorum; onlara bakıyorum ve diyalektik materyalizm okuyorum. Elyazmaları gibi şeyler bunlar. Ortaçağ'daymışım gibi bir atmosfer. Ve kendi kendime "Tarihi materyalizm tamam da, bu diyalektik materyalizm saçma" gibi bir şeyler söylüyorum. Ter basıyor bu arada. "Yoksa ben sapıyor muyum?" diyorum. O arada telefon çalıyor. "Zavattini diye bir İtalyan vardır" diyorum kendi kendime, "Benim bu Marksizm'le ne zaman teorik meselelerim olsa, bu herif telefon edip bana soru sorar, bu sefer açmayacağım"... Meğer gerçekten ziller çalıyormuş. O sabah sınav var okulda; ben de gözcülüğe gideceğim için saati kurmuşum erken kalkıp yetişeyim diye...

- Rühayı hatırlaman bir yana, bu Zavattini'yi hatırlıyor olman inanılır gibi değil...

Üstelik de pek rüya hatırlamam ben...

- Bu rüyayı çok anlatmış olmalısın, Zavattini'yi unutmadığına göre.

Kolay unutulur bir şey değil ki bu! Entelektüel otobiyografik bir kâbus... Bu insan bilinci tuhaf bir şey. Herhalde bir yerden bu ismi duymuşum, sonra da unutmuş gitmişim, fakat bir yere yapışıp kalmış bu, diye düşünmüştüm o zamanlar... Sonradan öğrendiğime göre *Bisiklet Hırsızları*'nın senaryo yazarıymış bu Zavattini. Fİlmi gördüğüm zamandan aklımda kalacağına hiç ihtimal vermezdim, ama kalmış işte!

TİP'e katılıyor

- Sosyalist harekete intisap etmen, yani aktif siyasi hayatının başlaması da yine bu yıllara denk geliyor. Biraz da bunu konuşalım mı?

İşte daha doktoramı vermeden, üniversitedeki asistanlığım sırasında Türkiye İşçi Partisi'ne katılmaya karar veriyorum.

– Kaç yılıydı bu?

TİP'e (Türkiye İşçi Partisi) 1967'de üye oldum. Ama öncesinde platonik bir sempatizanlık dönemi yaşadım. 1965 genel seçimlerinde ilk kez seçme hakkımı kullandığımda oyumu TİP'e vermiştim. Ama yine de uzun süre direndim partiye girme konusunda... TİP anti-demokratik Türkiye'nin kanunlarına uymak üzere kurulmuş olduğu için pür Marksist olamayan bir partiydi. İçinde pür Marksist olmak isteyenler vardı mutlaka, ama öyle olmayanlar da vardı. Ben zaten uzun süren gelgitler yaşayarak kabul etmişim Marksist olmayı, bir de bu partiye girmeyeyim şimdi, diye düşünüyordum. Böyle bir direnç geliştiriordum. Ama Doğan Avcıoğlu'nu okuyunca, partiye de girdik işte; başka çare yoktu.

– Neden Doğan Avcıoğlu'nu okuyunca?

1967'de *Yön*'deki bir yazısında ilk kez TİP'i eleştiriyordu Doğan Avcıoğlu. "Burada devrim böyle olmaz, ancak darbeyle olur" diyordu. Türkiye sol hareketi adına darbe savunuculuğu yapılırca, başta da TİP'e girmekten başka seçenek kalmadı.

– TİP yönetiminde çalıştın mı hiç?

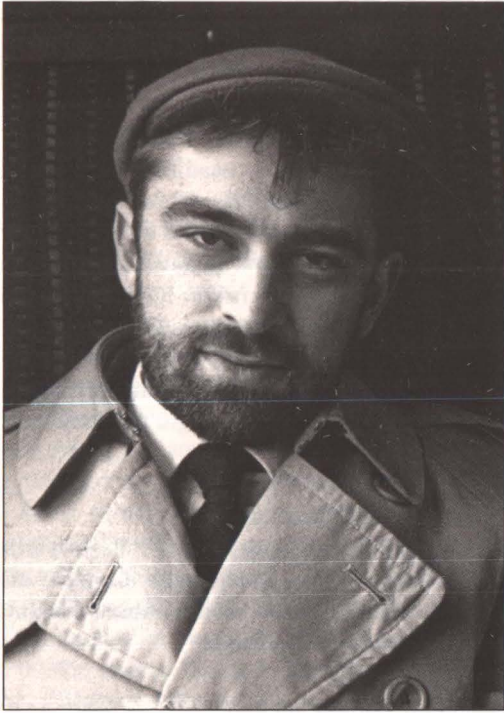
Partiye girdikten sonra, onu da ciddiye aldım tabii ki. Hatta bir ara genel yönetim kuruluna girme ihtimalimiz falan da oldu, Murat Sarıca, Rasih Güran falan. Aybar'ın yanındaki ekip olarak... Ama sonra olamadı öyle bir şey...

– Neden olamadı?

TİP'in daha ilk kongresinde Fethi Naci başta olmak üzere bütün yazar çizer takımı kovulmuştu zaten. Partinin ben üye olduktan sonraki kongresinde Aybar'ın "barışçı yoldan sosyalizm" tezine karşı çıkıldı; bu da bir "cunta" hareketi olan MDD (Milli Demokratik Devrimciler) girişimiydi. Malatya'daki kongrede Aybar-Boran-Aren'in karşısında Mihri Belli takımı yer almıştı. Orada Mihri Belli'nin ekibi tasfiye edildi... Ama tabii ki partideki ilk büyük bölünmeye yol açan olay 1968'de Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği tarafından işgalidir...

– Sen nasıl değerlendirmiştin Çekoslovakya işgalini?

"Olmaz böyle şey" diye düşündüm tabii. Ağustos 1968'di. "Prag Baharı" falan derken Sovyetler Birliği Varşova Paktı'nın öteki üyelerinin simgesel denebilecek katkısıyla Çekoslovakya'ya girdi ve burası birdenbire dünyanın en önemli yerlerinden biri haline geldi...

1969'da Sussex Üniversitesi'ne gittiğinde.

– Ne tuhaf değil mi, otuz beş yıl öncesinden bahsediyoruz ve bugün ortada SSCB diye bir devlet yok artık. Varşova Paktı ortadan kalktığı gibi, Çekoslovakya da sessiz sedasız bölündü...

Ve kimse birbirini bölücülükle, vatan hainliğiyle falan suçlamadan oldu bütün bunlar. Şimdi de hem Çekler hem de Slovaklar Avrupa Birliği üyeliği yolunda ayrı ayrı ilerliyorlar...

– Sen 1968 işgali sırasında Aybar tarafında yer aldın o halde?

Tabii. “Böyle bir şey sosyalizme sığmaz” diyordu Aybar. Başlangıçta parti de bu görüşteydi zaten. Ama dışardan Milli Demokratik Devrimciler ve Doğu Perinçek takımı “Pekâlâ sosyalizmle bağdaşır” diye açıkça savunuyorlardı bu işgali. Behice Boran ve Sadun Aren’in başını çektiği parti içi bir grup da “Olmaması gerekirdi, tamam, ama Sovyetler Birliği de bu kadar eleştirilmez ki” diyorlardı... TİP’in on üç kişilik bir Merkez Komitesi vardı. Aybar derhal tepki gösterdi işgale. Boran ve Aren de çeşitli yerlerde “Böyle şey olmamalıdır” diye konuştular işgalin başında. Nihat Sargın genel sekreteriydi partinin. İnanılmaz bir çalışkan adamdır. Parti merkezi Ankara’daydı tabii ki, Nihat da Ankara’da...

Mehmet Sözümez anlatmıştı: Nihat bir gün gelmiyor parti binasına. Evi de kapalı. Akşama doğru geliyor. "Neredeydin?" sorusuna "Gezdim" diye cevap veriyor. Pek inanmıyor kimse ama... Bundan iki gün sonra Merkez Komitesi toplandı ve Aybar'a karşı tavır alındı. Nihat'ın karısı Yıldız Türkiye Komünist Partisi'nin Yakup Demir adıyla tanınan genel sekreteri Zeki Baştımar'ın kız kardeşiydi. Sanıyorum TKP çevrelerinden bir çağrı geldi Nihat'a, "Sovyetler Birliği'ne bu kadar yüklenilmesin!" gibilerden. Yediye karşı altı gibi bir oyla Aybar'a karşı tavır alındı. Sonra da işte Arenciler Borancılar derken parti toparlanamadı ve 12 Mart darbesi geldi. Parti Kürtçülükten dolayı kapatıldı.

- Ama daha buralara gelinmeden sen İngiltere'ye gidiyorsun...

Evet, 1969'da British Council'den bir yıllık bir burs alıyorum ve doktora sonrası okumalar yapmak üzere Sussex Üniversitesi'ne gidiyorum. 1970'te, haziran ayını da orada geçirip dönüyorum. Eylülde yine TİP'in kongresi var Ankara'da. Bu aşamada artık Aren-Boran ekibinin elinde parti. Aybar TİP'ten istifa etmiş ama 1969 seçimlerinin sonucu olarak milletvekili sıfatıyla Rıza Kuas'la birlikte hâlâ parlamentoda... Ankara'da Dışkapı'da bir hanun üst katında TİP'in kongresi var. Oraya gidiyorum. Mehmet Sönmez de var yanımda... Orada adım başında birtakım kontroller, asık suratlı, böyle işte bıyıklarını sarkıtmış herifler kapıda kimlik alıp kart veriyorlar. Kongre basılmasın diyeymiş bütün bu tedbirler. Ama bir bakıma da haklı adamlar, çünkü sosyalizm adına öyle haydutluklar yapılıyor ki MDD'ciler tarafından. Neyse, çok bunaltıcı geldi bana bu aparatçık havaları. Baktım, bürokratik bir hava, benim o sevmediğim Sovyetik tarz hâkim olmuş partiye. Delege de değilim zaten; seyirci olarak gitmişim ne oluyor diye. Hâlâ bir şey oluyordur inşallah ümidiyle gitmişim ama, Yalçın Cerit'ler falan, bütün o Sovyetik eşhas hâkim olmuş partiye. İçimi kasvet bastı. Kapıdan bakıp vazgeçtim girmekten. Aynı gün MDD'ciler de alternatif kongre yapıyorlar bir sinema salonunda. Mehmet, hadi gidip bir de oraya bakalım, dedi. Onlarda o sıralar hâlâ Dev-Genç havası hâkim. Bir üniformaya sokulamamışlar daha. Sevimli haydutlar halindeler. Tam biz girdik, bir genç konuşuyor kürsüde. Sinan Kâzım Özudoğru... O da öldürüldü 12 Mart zamanında.

- Kızıldere'de Mahirlerle birlikte öldürülmüştü o da...

Evet, işte o. Hızlı oğlanlardan biriydi. Özetle "Ağabeylerimiz olarak bize sosyalizmi öğretmek üzere ortaya çıkan adamlar bizi kandırdılar. Kitapların çevirisinde tahrifat yaptılar. Devrim küçük burjuva önderliğinde olacak dediler, halbuki proletarya..." falan derken, arkamdan bir ses "Yalan söylüyorsun!" diye bağırıyor. Bakıyorum Mihri Belli. O da tam o sırada salona girmiş. Biraz öteden Muzaffer Erdost kalkıp "O bir çeviri hatasıydı, dizgi yanlışydı!" diye bir şeyler söylüyor. Derken bir

İznütlü işçi çıkıp konuşuyor. "Bu iş küçük burjuvalarla olmaz, proleter-yayla olur" falan diye. Epey bir bağış çağırış oldu... Oradaki hava da, gençliğin 15-16 Haziran Olayları'nın etkisiyle Mihri Belli'ye karşı tavır aldığı gösteriyordu.

– Dev-Genç adıyla anılan devrimci gençlik hareketinin bölünmesi sürecine gelmiş oluyoruz böylece. Deniz Gezmiş önderliğindeki THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) bu bölünme sonucunda ortaya çıkıyor, değil mi?

Evet... Devrimci gençliğin bir kısmı THKO'ya yöneliyor. Bir kısmı da Mahir Çayan liderliğindeki THKP'de (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi) toplanıyor. Bu ikisi gidince de Mihri'nin gençler içinde bir gücü kalmadı zaten.. Yani sonradan gerillaya gidecek yol orada açıldı. Doğu Perinçek ise o zaman kurmuştu grubunu ve o zamanlar Maocu olmuştu. *Aydınlık* dergisi çıkıyordu. Bunun bir sayısında Korkut Boratav akademik analitik bir yazı yazdı. Buna göre, mesele "Türkiye feodal midir değil midir?" meselesiydi. Devrim stratejileri tartışılırken çok önemliydi bu. Milli demokratik devrimin gerekçesi Türkiye'nin yapısının feodal olması. Bu yüzden, önce feodal derebeyleri tasfiye edilecek, kapitalistler ortaya çıkacak, sonra sosyalist mücadele verilecek. Böyle birtakım aşamalar söz konusu...

– Tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye sloganı yani...

İşte bu slogandaki tam bağımsız lafı da Amerikan emperyalizmine karşı olmayı ifade ediyor ve dolayısıyla da montaj ve ambalaj sanayiine ve komprador kapitalizmine karşı... Aslında TİP'in görüşü de bundan çok farklı değildi. TİP'e göre her şeye rağmen Türkiye'de kapitalizm biraz var, dolayısıyla işçi sınıfı da var. Ve onların oylarıyla biz iktidara geleceğiz. Yani bizi iktidara getirecek kadar işçi oyu var... Ama TİP'in reel programında da toprak reformu, dolayısıyla da feodalizmin tasfiyesi vardı. Her yerde toprak reformu anlatıyorduk biz. O da biraz tuhaf oluyordu... Öyle Diyarbakır'a, Mardin'e falan değil de İznik'e, Bozcaada'ya gidiyorum mesela. Ve orada da toprak reformu anlatıyorum. Suratına tuhaf tuhaf bakıyorlar tabii. Kimsenin topraksızlık gibi bir derdi yok oralarda çünkü... Neyse işte, Korkut Boratav da Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olduğunu, bu yüzden de burada kapitalist ya da feodal üretim ilişkilerinin değil de, küçük meta üretiminin egemen olduğunu söylüyor. Bu tez çok farklı bir şeydi. Muzaffer Erdost "feodalizm fıskırarak toprağı sıksan, feodalizm" mantığıyla uzun bir cevap verdi bu yazıya. Korkut da buna cevap yazınca *Aydınlık* bunu basmayı kabul etmedi. O zaman Doğu Perinçek ve grubu "Nasıl sansürlersiniz" diye ayrıldılar –herhalde başka görüş ayrılıkları da vardı önceden– ve ön kapağı beyaz renkte yeni bir *Aydınlık* dergisi çıkardılar ve buna *Proleter Devrimci*

Aydınlık dediler. PDA'cılar böyle çıktı ortaya; yani bunlar "Türkiye feodal değildir" tezi nedeniyle ayrıldılar, kısa bir süre sonra da Maoculukta karar kılıp herkesten daha "feodalci" oldular. Bu arada Şahin Alpay da ortaya çıktı ve dünyada üç temel devrim stratejisi vardır diye bir yazı yazdı: "Birincisi Avrupa'ya özgü komünist partiler. Bunlar zaten revizyonist. İkincisi Latin Amerika'daki gerilla hareketi. Küba'da başarılı olsa da bu çizgi yanlıştır, çünkü bu bir küçük burjuva hareketidir. Üçüncüsü ise doğru devrimci çizgiyi temsil eden Çin'dir. Burada halk savaşıyla başarıya ulaşıldı, dolayısıyla doğru strateji de budur." Bu yazıyla birlikte Beyaz Aydınlar Maocu olmaya karar verdiler...

– Yaşadığımız yakın sol tarihe böyle bakıldığında gülünç bir resim çıkıyor mu ortaya Murat? Yok Korkut Boratav bir yazı yazıyor, Kırmızı Aydınlar-Beyaz Aydınlar bölünmesi yaşanıyor. Yok Şahin Alpay bir yazı yazıyor, Beyaz Aydınlar Maocu oluyorlar.

Eh, çıkıyor tabii... Ben o zaman da pek akıl erdiremiyordum bunlara ya, neyse...

– Peki sen? O yıllarda senin model aldığın ülke Sovyetler Birliği mi?

Sovyetler'i genel olarak çok yanlış bulmuyorduk. "Aslında devrimin olduğu aşamada bu iyi bir modeldi, ama kötü uygulandı ve bunu da galiba Stalin yaptı" gibilerinden düşünüyorduk... Ben en çok Troçki'yi sevimli bulmuştumdur. O sıralarda kendime Leninistim derdim, ama hiçbir zaman çok sevmezdim onu. Üslubunu falan saldırgan bulurdum ve çok da yüzeysel gelirdi teorik olarak. Eylem adamıydı Lenin. Ben Marx'ın düşünce derinliğini beğenirdim...

– Üçüncü Dünyacılık fikri var mıydı?

Bende hiç yoktu... Bütün o şablonlar çok itici gelirdi bana. 12 Mart sorgulamalarında MİT'te tuhaf bir entelektüel olma gayreti ortaya çıkmıştı. Hatta 12 Mart'tan önce Veysi Sarısözen'i sorgularken de böyle sorular sorduklarını duymuştuk. Mesela MİT'teki adam oturtuyor seni karşısına ve "Sence baş çelişki nerede?" diye bir soru soruyor. Hayda!.. "Emek ile sermaye arasında mı, emperyalizm ile dünyanın yoksul halkları arasında mı?" Cevabına göre meşrebini çıkartıyorlar. Birincisi diyorsan Sovyetçi bir noktadasın demektir. İkincisi diyorsan Maocu olma ihtimalin hayli yüksektir...

"İkinci Yeni" hareketi

– Sol hareket içindeki bu bölünmeleri ilerde senin pratiğini de etraflı olarak konuşmak üzere şimdilik bir kenara bırakalım ister-

sen. O yılların edebiyat dünyasına dönelim ve “İkinci Yeni” hareketini konuşalım biraz.

“İkinci Yeni”nin önde gelen şairleri de aslında sosyalisttiler. Hepsi de yakın arkadaşlarımdı benim. Bunlar şiirlerini kendi anladıkları şiirsellik ölçütlerine göre yazmak istediler. Dilin alışılmış kalıplarını “Garip” hareketi iyice sarsalamış ve yerine konuşma dilini getirmişti. Ama İkinci Yeni farklı bir “şiir dili” arıyordu. İkinci Yeniciler şiirde hayal gücüne, imgeye yer verdiler. Ama sosyalist gerçekçilerin boy hedefi haline geldiler, çünkü siyasi mesaj veren şiir anlayışını reddettiler ve ince ve karmaşık metaforlarından vazgeçemediler...

– Bir de tabii bireyin yalnızlığı, sıkıntıları, çevreye uyumsuzluğu gibi temalara ağırlık verdiler. İkinci Yeni hareketinin temsilcileriyle olan dostluğunu konuşmaya Edip Cansever’den başlayalım mı?

Edip Cansever’i ilk de Yayınevi’nde tanıdım. Onun “Siz misiniz o Faulkner çeviren?” cümlesiyle başladı tanışmamız. Derken bir gece ben yalnız başıma Lefter’de içerken geldiler bunlar, sosyalist Nuri’yle (Ali Akay’ın babası) birlikte. Ben onların masasına gittim ve böylece başladı arkadaşlığınız. Sonra da iyi dost olduk. Ben hapse girene kadar da devam etti bu...

– Hapishane döneminden sonra niye devam etmedi? Edip Cansever de solcu değil miydi?

Evet ama bu sosyalist dogmatizmden çok çekmişti Edip. Ona da nasıl şiir yazması gerektiğini anlatanlardan, sosyalist gerçekçi edebiyat yapmasını söyleyenlerden, hatta böyle yapmıyor diye saldırılardan yaka silkmişti artık. Benim onlardan olmadığımı bilirdi, zaten bu yüzden de çok anlaşıp sevişmiştik. Ama huysuzlaşmıştı son zamanlarda. Huysuzlaşmıştı derken edebiyat adına kıskançlık yapıyordu. “Bir adamın yeteneği varsa edebiyattan başka şeylerle uğraşmamalı” diyordu. *Birikim*’e falan da bu yüzden karşı çıkıyordu. Tabii gene devam ettik görüşmeye, ama eskisi gibi de olmadı.

– Cemal Süreya’yı da iyi tanırdın herhalde...

Onunla da ilk de Yayınevi’nde karşılaştım. Hatta Cevat (Çapan) da ordaydı. Kapı açıldı, Cemal Süreya geldi. Cevat “Cemal Süreya galiba?” dedi. O da “evet” deyince Cevat “Güzel yüzünüzden tanıdım” dedi ve öylece tanışıldı. Onunla da çok iyi arkadaş olduk. Cemal, Edip, Turgut (Uyar) üçlüsü benim çok iyi arkadaşımdı. İkinci Yeni’yi oluşturan bu üçlü birbirinden çok farklı insanlardı, ama hepsi aynı şiir anlayışında buluşmuşlardı... Edip antikacıydı. Yahudi bir ortağı vardı. Büyük bir disiplinle giderdi dükkânına, ama işle ilgisi yoktu, dükkâna girince disiplin biterdi. Üst katta oturur şiir yazardı. Cemal maliye müfettişiy-

ken durumu iyi, maaşı yüksekti. Ama edebiyat için bıraktı işini. 1966'da *Papirüs*'ü çıkarmaya başlayınca sadece yazı yazarak yaşama yolunu seçti, bunu denedi ve becerdi de. *Papirüs* kapanınca zor geldi yazıyla hayatını kazanmak ve Maliye'ye döndü yeniden. Turgut ise askerlikten ayrılmıştı erken yaşta. O her zaman parasız bir adamdı. O Ankara'daydı. Ben onu daha sonra tanıdım... İkisinin şiiri çok farklıdır. Ama ortak konularda buluşurlardı. Edip'in hep "Ben düzyazı yazmam" takıntısı vardı. Hakikaten çok az yazdı. *Yeni Dergi*'de çıkan "Ecegiller'i Okumak" mesela...

– Üçü de sıkı içkiciydi değil mi?

Evet. Edip'le sık sık meyhanede karşılaşırdık. Lefter'de ama sonra Refik'te. Tanışıklık ilerleyince buluşup birlikte çıkmaya başladık. Üniversiteden çıkardım, Çağaloğlu'na giderken dükkânına uğradım. Birlikte çıktık. Genellikle Refik'e giderdik. Sofyalı Sokak'taki meyhaneye. En köşede bir yuvarlak masa vardı. Yerimiz orasıydı. Ve girdiğimizde masanın üstünde ağ kurmuş bir örümcek gibi Ferit Öngören otururdu. Kapkara kıvrıkcık saçları neredeyse kaşının üstünden başlardı. Onun için "alın-yazsız adam" derdik kendisine... Cemal'le de iyi arkadaştık. Aramızdaki yaş farkı önemli değildi. Bayağı içerdik hepimiz. Edip'in hayatı içkiydi denebilir. Onun için erken öldü herhalde. Turgut da iyi içkiciydi...

– İçki sohbetlerinizdeki ana konu edebiyat mıydı?

Evet. Şiir ve edebiyat temel meselemizdi. Biraz da siyaset ve sosyalizm; felsefi konular... Edip için sosyalizm, bir insan olarak yapılması gereken görevdi. Hayatta ancak sosyalist olunur, başka bir şey olunmaz, diye düşünürdü. Ama asıl merakı bu değildi. Türkiye İşçi Partisi'ne girmişti. Ama partinin daha ilk kongresinde bunlar kovuldular.

– Nasıl kovuldular?

Bayağı kovuldular işte. Bütün bu şair takımı tasfiye edildi. Zaten her kongrede bir mesele çıkarılırdı İşçi Partisi'nde adam atmak için. Birincisindeki şöyle oldu: Tüzükte işçi-aydın dengesi diye bir şey vardı. Yönetim organlarına yüzde 50'şer oranında seçilecekti bunlar. Böylece partinin aydınlara kalması engellenmiş olup emekçiler korunmuş oluyordu. Bu iyi niyetli bir şeydi belki. Ama bir ayrım getiriyordu partinin içinde. Emekçi denilenler de sendikacılar oluyordu genellikle. Bu tüzük maddesi sendikacıların kuvvetle Aybar'a dayattıkları bir şeydi galiba. Bir bakıma Aybar'a da uyan bir şeydi. Fakat Fethi Naci buna karşı çıktı. Fethi Naci bütün bu edebiyat çevresi içinde sosyalizme en akıllı yatan adamdı. Herkesin "Naci bilir!" dediği bir adamdı. Dolayısıyla Edip Cansever, Demir Özlü, Muzaffer Buyrukçu gibi yazar çizer takımı onunla birlikte tavrı aldı ve hep birlikte atıldılar partiden. Halbuki Edip parti-

nin kültür politikasının oluşturulmasında bayağı çalışmıştı. Tabii bütün bunlar bugünün gözüyle bakıldığında çok naif şeyler. Ama o zamanlar böyleydi işte... Çok okuyan insanlardı bunlar. Hepsi harıl harıl okurdu. Ama mesela Edip yabancı dil bilmezdi. Belki de o yüzden onun gözünde önemli bir yere sahiptim ben. Faulkner çevirilerimi beklerdi. Kendimi edebiyata adamamı isterdi. Siyasetle fazla uğraşmaya prim vermezdi.

- Cemal Süreya'nın *Papirüs*'ü çıkarması da bu yıllara denk geliyor değil mi?

Evet. Cemal bu dergi çıkarma fikriyle oynamaya başladığı sıralardı. Tomris'le (Uyar) beraber oturuyorlar. Tomris Ülkü'yle (Tamer) evliymiş, çocukları ölmüş, o sıralar Cemal'le beraber olmaya başlamış. Tomris'in babası zengin bir avukattı. Araları çok iyi değildi, ama yine de Tomris'in Taksim'de bir dairesi vardı. Orada takılırdık çok. Edip'le daha çok dış mekân hayatı yaşıyordu. Edip'in karısı Mefharet'le de ahbablığım vardı benim. Ama Edip zaten kendisi eve gitmekten hoşlanmadığından, dışarda buluşulurdu onunla. Cemal ise beni kendi evine çekti. Ve çok keyifli vakit geçirdik orada. Tomris çok eğlenceli bir yaratıktı. Tangolar, kantolar, takditler, müthiş eğlenirdik... İkisinin arasında iyi bir fikri rabıta da vardı. Ülkü (Tamer) de gelir giderdi. Tomris onunla da dostluğunu sürdürürdü. Sonra da Ankara'dan İstanbul'a gelen Turgut'la (Uyar) evlendi.

- Sezai Karakoç da iyi arkadaşı değil miydi Cemal Süreya'nın?

Evet, ona özel bir önem verirdi. Ama mesela ben hiç karşılaşmadım Sezai Karakoç'la. Şiirinden de fazla hoşlanmadım.

- Peki Ece Ayhan?

Onunla da ilk de Yayınları'nda tanıştık. Ece'yle ahbablık etmek zordu o zamanlar. Bir zaman sonra kolaylaştı. Sonra yine zorlaştı. Neden-se benimle arası bozulmadı Ece'nin hiçbir zaman. Ama başkalarıyla çok kötü oldu. Deliydi Ece. Aslında çok gururlu bir insandı. Minnet borcu altında kalınca çıldırırdı. Bütün meselesi buydu.

- Ameliyatı sırasında başta Can Yücel kendisi için uğraşıp para toplayanlara kızması da bu gurur meselesi yüzünden miydi?

Evet, Ece'nin geçimsiz karakterinin en flaş örneği buydu. Can'ın da söylediği gibi, Türkiye'de ilk defa, muhtemelen de son defa sanat-edebiyat çevresi bir amaç için bir araya gelip bir işi organize ettiler. Ece'yi yurtdışına göndermek, Gazi Yaşargil'i ayarlamak, tedavi için toplanan paranın dışarı çıkarılabilmesi için Bülent Ecevit'i devreye sokmak falan derken az buz iş kotarmadılar. Fakat Ece kendisine yapılan bu iyiliği katiyen affetmedi. Kendisinin de inanmadığı bir hikâyeye uydurdu ve

"Bunlar benim paralarımı yediler" diyerek mahkemeye başvurdu. Onat Kutlar, Ferit Edgü, Cevat Çapan gibi bir sürü insan mahkemeye düştüler yaptıkları iyilik yüzünden. Ben Allah'tan bulaşmamıştım bu işe. Bu yüzden de başıma bir şey gelmedi. Ece biraz da kapalı bir adamdı. Pek öyle kimseyle ilişki falan kurmayan bir adam... Ece ile Cemal de arkadaşmışlar, ama kopmuşlardı birbirlerinden.

– **Tekrar *Papirüs*'ün kurulmasına dönecek olursak...**

Papirüs Cağaloğlu'ndaki bir handa tutulmuş bir odada kuruldu; çıkmaya başladıktan sonra çok gelen giden oldu oraya... Cemal, *Yeni Dergi*'yi beğenirdi, ama fazlasıyla "çeviriye dayalı" buluyordu onu. Ayrıca, sadece edebiyatla sınırlı kaldığını da düşünüyordu. Dört başı mamur bir edebiyat ve sanat dergisi çıkarmaya yetecek bir entelektüel birikim olduğuna da inanıyordu. Bu gibi düşüncelerle işe girişti ve *Papirüs* doğdu. Sanırım bir üç yıl kadar da çıktı.

Aslında dediğim türden birikim Cemal'in kendisinde vardı. Örneğin oturuyor, Bedii Faik gibi bir gazetecinin portresini yazıyor. Öyle bir yazı yazmak için ele aldığı kişiyi enine boyuna adamaklılı işlemiş olmak gerek. O da bunu hakkıyla yapıyordu. Bir yandan da edebiyatla ilgisini gevşetmeden götürüyordu. Bence bunlar Cemal'in en verimli yıllarıdır. Ama çevresindekilerde benzer bir birikim yoktu. Öyle olunca, işin büyük kısmı Cemal'in sırtında kalıyordu... Takma ad merakı vardı Cemal'in. Bir tür maskeydi bu onun için. Maskeli bir adamdı. "Türk şiirinin evde kalmış şairi" diyorsa o birileri için, benim de ona söyleyeceğim, "Türk edebiyat hayatının maskeli adamı" olduğudur. Takma adla yazma merakı vardı, dedim ya; bunlardan en çok bilineni Osman Mazlum imzasıydı. Cemal ne zaman ki Cemal Süreya adını koymayacak yazısına, ama herkes onun yazdığını bilecek, işte o zaman kullanırdı Osman Mazlum'u. Ama mesela *Papirüs*'ün arkasında bir şairler bölümü vardı. Her ay bir şair tanıtılırdı. Diyelim ki Mehmet Kemal'i de tanıtacak Cemal orada, ama Mehmet Kemal'i beğenmiyor. Üstelik yazdıracak adam da bulamamış. O zaman Hasan Gani diye bir isimle kendisi yazardı. Kendisinin yazdığının bilinmesini istemediği zaman böyle adlar uydururdu hep... Bir zaman sonra, bilemediğim nedenlerle biz görüşmez hale geldik Cemal'le. Kavgamız gürültümüz olmanuştu ama eskisi gibi de aramaz olduk birbirimizi. Ben Cemal'in yüzüne baktığım zaman tanıdığım adamı göremiyordum artık. Takma bir maske taşıyordu...

– **Bunun nedeni neydi sence?**

Bilemiyorum. Can Yücel'le de konuşmuştuk bu konuyu hatta. Belki de Tomris'in kendisini terk etmesinden aldığı darbeyle böyle oldu. Bilemiyorum gerçekten... *Papirüs*'ü de bir müddet daha çıkardıktan sonra kapattı.

– Cemal Süreya'nın bir de Bostancı'da Hatay Meyhanesi grubu vardır, değil mi?

Bunu ben dolaylı biliyorum. İlhami Bekir Tez, Ercüment Uçarı, Tevfik Akdağ, Muzaffer Buyrukçu gibi edebiyatçılarla oluşturduğu bir çevreydi bu da... Cemal'e ikiyüzlü denmez. En azından dört yüzü vardı. Adam işletirdi. Etrafındaki herkes hakkında çok başka türlü kanaatleri varken, ilişkileri başka türlüydü. Ancak, bunlar hep onun oyunlanıydı. İşin içine çıkar karışmazdı hiç. Tomris'ten sonra Zuhâl'le evlendi Cemal. Çocukları da oldu. Son döneminde Doğu Perinçek'in çıkardığı 2000'e *Doğru* adlı dergide yazmaya başladı. Niye o dergiye yazdı hiçbir zaman anlamadım. Adam ihbar edenlerin dergilerinde yazdı. Acayip bir adam oldu çıktı Cemal. O sıralarda bizim ilişkimiz de bitti. Ben Cemal'i "Göçebe"yle, "Uvercinka"yla hatırlarım.. Bir miktar da dergilerde çıkan "Sevda Sözleri"yle...

– *Yüzler* adlı portreler kitabında bir de Murat Belge portresi vardır... "Şemsiyesinin marka kısmı biraz kazınmış, hani daha ucuz bir yerden alındı sansınlar diye. Ve şemsiyesini çadır tiyatrosu olarak da kullanmak ister" cümlesiyle biten bu portreyi nasıl bulursun?

Bu portreyi yazarken benimle konuşup bir iki soru da sordu. İngiltere'ye gittiğimde mektuplaştıydık. Her şeyi değişik yapması gereken bir adamdı Cemal. Çaprazlama mektup yazmak falan gibi. Harfler atmaya severdi. "Uvercinka"da olduğu gibi. Bunlar hoş, poetik cinslikler, farklılıklardır.

– Edip Cansever'le dostluğunun sen hapisten çıktıktan sonra artık eskisi gibi olmadığını söylemiştin...

Evet ama sağlam adamdı Edip. Benim siyasete fazla bulaştığımı düşünür, buna karşı çıkardı. Ama sağlam adamdı. 12 Mart oldu. Ben de THKP-C (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi) için çalışmaya başladım. Her şey için olduğu gibi bu iş için de para lazım. Ben de Edip'e gittim ve "Adı lazım değil, bir siyasi direniş örgütlenmesi işinin içindeyim. Para da lazım. Sen bana her ay belli bir miktar verebilir misin?" dedim. Olur dedi ve verdi. Bizim kanunlarınıza göre, böyle bir şey bile ben içeri alınıp da öttüğüm takdirde, onun da örgüt üyeliğinden içeri alınması için yeterliydi. Ayrıca Mina'dan ayda 50 lira alırdım. Rasih Güran'dan, Murat Sarıca'dan da alıyordum...

– Hepsi biliyor muydu paranın ne için verildiğini?

Evet biliyorlardı. Ayda böyle 600-700 lira topluyordum, ki bu o zamanlar için önemli bir miktardı. Neyse işte, Edip bunu yapan bir insandı. Bir sürü adam "bireyci şair" falan diye suçlanıyordu onu, ama Edip yapmıştı bunu... Turgut da ilginçtir bak! Bu da matrak bir hikâye. Şimdi Mehmet Sönmez benim İşçi Partisi'nden arkadaşımı ve 12

Mart'tan sonra THKP-C'de doğrudan ilişki içinde olduğum kişi oydu. Mehmet'le konuşuyorduk; örgüttü, hücreydi, yeraltı direnişiydi falan... "Bunun mesela bir şiiri olsa, elden ele dolaştırsak" dedik. Ben Turgut'la randevulaştım ve ona bunu söyleyecek oldum. "Örgüt nerede?" diye yapıştı yakama. Ben de "Madem gizli bir iş yapıyorum, bunu ona buna söyleyemem" diye düşünüyorum tabii ki. Konuşmayınca ben, bizimki fena halde sinirlendi, "Örgütü benden nasıl gizlersin!" diye... Bir ara gitti tabancasıyla geldi. "Bu benim beylik tabancamdır" dedi, "banka falan da soyacaksınız, ne idüğü belirsiz adamlarla bunu yapacağınız benimle yapın. Nasılsa kimse benden şüphelenmez!" Aldık mı başımıza belayı. Etme eyleme, bizim banka soygunuyla falan işimiz yok. Neyse... O da böyle bir adamdı... Ataol'un (Behramoğlu) "burjuva şairi" diye bağırduğu adam aslında böyle biriydi işte.

"Halkın Dostları" dergisi

- O halde geldik o yıllarda yayımlanan *Halkın Dostları* adlı edebiyat dergisine... Sen Ataol Behramoğlu'yla birlikte çıkarıyordun dergiyi değil mi?

Tabii, Ataol, İsmet (Özel) hep birlikte çıkarıyorduk dergiyi. İsmet'le Ankara'da tanışmıştık. O zamanlar Ankara'ya gidilince Erdal Öz'ün Kızılay'daki Sergi Kitabevi'ne mutlaka uğranırdı. İsmet'le de o uğrak yerinde tanıştık. Hatta konuşurken bir din bahsi açılmıştı. Orada Tevrat'ın çok zengin bir mitoloji barındırdığını, Kuranı Kerim'in ise daha çok bir kurallar bütünü gibi olduğunu söylemiştim. O sıralarda o da ateistti, hak vermişti bana "Ama, onun da bir sesi var" demişti. Ben de buna "tamam" demiştim... Sonra İstanbul'da bir ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) toplantısı yapılmıştı, onun için geldi Ankara'dan. Toplantıdan sonra birlikte benim eve gittik, plaklar dinledik, uzun uzun sohbet ettik. Sonra da yakın arkadaş olduk.

- *Halkın Dostları* ekibi içinde en çok İsmet Özel'e mi yakınlık duyardın?

Tabii tabii. Özkan Mert'le hiç yakınlığım olmadı, tanışmazdık bile... Süreyya (Berfe) da iyi çocuktur, ama böyle sürekli bir işi birlikte götürmeye gelmez. İsmet'le o zamanlar daha kolay anlaşırdık.

- *Halkın Dostları* dergisi nasıl doğdu?

Ben yurtdışındayken doğdu. Daha önceden de sanki İsmet'le, Ataol'la bu konuları konuştuğumuzu hatırlıyorum. Ama o sıralarda aramızda Süreyya ve Özkan'ı hatırlamıyorum hiç... Süreyya'nın soyadı Karupak'tı. Cemal Süreyya bulmuştu ona bu Berfe soyadını da... Neyse işte, 1969'da ben İngiltere'ye gittikten sonra, bunlar "Gerici Şiire

Son!" diye bir manifesto kaleme almışlar ve *Ant* dergisinde yayımlanmış bu. Derken mektuplaşmaya başladılar benimle. "Böyle bir dergi çıkaracağız, senin de kurucu olmanı istiyoruz" diye. Ben pek istemedim başında, çünkü kısmen kuşak farklılığı, kısmen de ideolojik bir farklılık sezdim. Bunlarda "devrimci edebiyat adına devrimci olmayanı telin" gibi ideolojik bir duruş sezdim. Bu "gerici şiir" laflarından pek hazzetmedim. Çünkü o "gericiler" benim arkadaşlarımdı. Israr ettiler. Epey nazlandıktan sonra, ikinci sayısından itibaren yazı vermeye başladım ve kurucular arasında yer aldım. *Halkın Dostları* 1970'te böyle kuruldu..

- Şu "ideolojik farklılık" konusunu biraz açalım mı? "Devrimci edebiyat" adına "devrimci olmayanı telin" hadisesini...

Bunu açmak için altmışlı yıllara dönmek lazım ama..

- Kısaca dönelim istiyorum. O yıllarda Türkiye'deki düşünce hayatında bugünün gençlerinin kavramasına imkân vermeyecek ölçüde bir sosyalizm egemenliği var, öyle değil mi?

Evet, sadece siyasette değil. Sanat ve düşünce alanında da.. Neredeyse hepimiz sosyalistlik ve ötekilerden daha iyi sosyalist olmaya çalışıyorduk.

- Niye öyleydik sence? Niye öğrencisinden hocasına, kitaplarla yeni haşır neşir olmaya başlayanından tanınmış aydırına kadar fikir hayatıyla ilgili herkesin ille de sosyalist olması gerekiyordu?

Yılların yasaklarından sonra sosyalizm, çoğumuz için yeni bir düşünceydi. Özellikle Marksizm, Türkiye'de aydınların ezelden beri yokluğunu hissettiği "sistematik düşünce" imkânını veriyordu. Bu yöntemle dünyayı açıklamak mümkündü ve Marx'ın ünlü tezinde dediği gibi, "dünya üstünde anlamlı eylemde bulunmak mümkün"dü. Ama bunların yanı sıra daha "kişisel" denebilecek durumlar da söz konusu olabilir -sanırım her yerde benzerleri olmuştur bunların. "Kutsal" ya da en azından "yüce" bir dava adına konuşuyorsun, buna uygun hareket etmediğini düşündüğün birilerini dava adına kınıyor, azarlıyorsun. Dünyada bu rolden hoşlanan insanlar olmuştur hep. Savonarola Katolik'ti, Jdanov komünist; ama yaptıkları işlerin benzerlikleri vardı. 60'lardan itibaren bizde de bu işlevi görmeye aday olanlar çıkmıştır. Altmışların başında "Ali Uzunisa" adıyla yazan Ali Dilber ve Ayperi Akalın böyle sığ bir "bağıtlılık" savunuyor, saldırgan yazılar yazıyorlardı. Bir aralık Zühtü Bayar bu işi üstlendi. Her dönemde edebiyatın böyle MP'leri oldu -yani "Marksist Polisler"i. Ama birey olarak bir zaman sonra sıkılıp gittiler, kendilerinden sonra gelene devretmiş oldular.

– Peki... İsteksizce kurucuları arasında olmayı kabul ettiğin *Halkın Dostları*'nda sonuna kadar yazmayı sürdürdün mü?

Tabii tabii, sonuna kadar... Ataol, Ayhan Gerçekler, Nihat (Behram) hep beraberdik. En parlakları İsmet Özel'di. Özkan'la Süreyya'nın dergide çok payı olmadı zaten. Ben İngiltere'den dönünce daha da çok vakit ayırmaya başladım dergiye. "Marksizm Hümanizm değildir" diye Althusser'den aldığım düşünceyi ortaya koyan bir yazı yazdım. "Tarihsel olarak belirlenmemiş bir insan özü yoktur" düşüncesini anlatmaya çalıştım. Althusser'in düşüncesi idi bu: "Teorik anti-hümanizm"... Ama ne yazık ki Türkiye'de "Sınıf savaşı gibi amansız bir mücadelede düşmanın gözünün yaşına bakılmaz!" biçiminde algılandı. Böyle acemilikler de yaptık...

– *Halkın Dostları*'nda doğrudan hedef aldığınız bir grup var mıydı?

Valla benim yoktu. Onların meselesi İkinci Yeni hareketiyleydi. Benim durumum bu açıdan çelişkiliydi, çünkü İkinci Yeniciler dostlarımdı. Dost olmaktan öte, edebiyatlarını da beğenirdim. Hâlâ da beğenirim. Ama aynı zamanda iyi yazılar da çıkardı dergide. Onlardan birini de İsmet kaleme almıştı. "Biz burada devrimci edebiyat yapacağız. Bu daha önce yapılmadı mı Türkiye'de? Nâzım Hikmet, Ahmet Arif gibi şairler sosyalizmin genel kalıplarıyla yazdılar. Biz daha bireysel, daha varoluşsal şeylere girmek istiyoruz" gibilerinden... İsmet bunu yapmaya çalışıyordu, ama Ataol için aynı şeyi söyleyemezdim.

– *Halkın Dostları*'nda savunulan sosyalist gerçekçi şiir anlayışı yüzünden İkinci Yeni'deki dostlarıyla aranda sorun çıktı mı?

Edip'in çok alındığını biliyorum mesela. Bana değil. Ama "Gerici Sanata Hücum!" gibi keskin yazılara... Benimle ahabplığa devam ettiler İkinci Yeniciler. "Ulan ne işin var senin onlarla?" diyorlardı ama benim polemiklerin dışında kaldığını da görüyorlardı. Bana değil ama öncelikle İsmet'e kırıldılar...

– Ama sen de teorik olarak sosyalist şiir anlayışını savunuyordun, öyle değil mi?

Tabii tabii... Marksist'im ben de... Ama edebiyat, şiir, her neyse, bunların verdikleri siyasi mesajlara göre değerlendirilmesine de karşıyım. Hele sloganlarla edebiyat yapılmasını hiç kabul edemiyorum. Yani iyi edebiyatı, şiiri ürünün niteliği belirler, diye düşünüyorum tabii..." Sosyalist gerçekçi" diye adlandırılan anlayışa karşıydım hep.

– Bu bağımsız çizgiyi korumayı başardığını söyleyebilir misin *Halkın Dostları*'nda?

Sanıyorum başardım.

– Hiç eleştiri gelmedi mi bu yüzden?

Yok pek gelmedi. Belki şair arkadaşların bir hayal kırıklığı olmuştur. Şimdi onlar bir devrimci şairler kuşağıydı ya, benim o kuşağın da eleştirmeni olmam, yani onları da değerlendirmem bekleniyordu galiba. Ben de pek yapmadım onu. Ama bu mühim bir mesele olmadı. Ben şiir eleştirisi-ne çok da fazla girmedim zaten. Daha çok romana yönelik yazılar yazdım.

– *Halkın Dostları* Marksist bir edebiyat dergisi olmayı amaçlı-yordu değil mi?

Evet. Yani genel olarak edebiyat, hatta daha da geniş düşünülürse bir edebiyat-kültür dergisi olacaktı. Ama tabii çıkaranların önemli bir kısmı şair olduğu için daha çok şiir ağırlıklı oldu. Fakat ben dediğim gibi romana yöneldim orada.. Eski edebiyat eleştirisi yaptım daha çok. Namık Kemal falan...

Marksist eleştiri anlayışı

– Gelelim orada sergilediğin eleştiri anlayışına... Edebiyat eleştirisinde o güne kadar süregelen Nurullah Ataç-Asım Bezirci karşıtlığına dayalı bir çizgi var. Senin bir Marksist olarak bunun dışına çıktığın söylenebilir mi?

Evet, öyle denebilir...

– Burada yeni bir eleştiri anlayışı geliştiriyorsun ve “yakın okumaya dayalı metin incelemesi” yöntemini kullanmaya başlıyorsun...

Evet... Ve bu çizgiyi hep sürdürüyorum.

– *Halkın Dostları*’nın daha ilk sayılarında çıkan “Namık Kemal, Aşk ve Evlilik Üzerine” başlıklı yazında ortaya koyduğun bu eleştiri anlayışı “tarih bilmeden edebiyat eleştirisi yapılamaz” biçiminde özetlenebilir mi kabaca?

Evet. Ya da “Eleştirel bakışta tarihi perspektifi gözetmek gerekir” denebilir buna...

– Bu derginin değişik sayılarında “eski edebiyat”a giren başka metin incelemelerin de var. Bu yazılarında belirli bir dönemdeki ideolojik yapılanmanın edebiyata nasıl yansıdığını ortaya koyuyorsun, değil mi?

Evet, tabii.

– Türkiye’de bu yaklaşımı benimseyen ilk edebiyat eleştirmeni Murat Belge midir?

Marksist eleştiri yapıyorum gibi bir iddiayla ortaya çıkanlardan bazı-

ları, bir kere bu yakın okumaya gelediler bir türlü. Gene en çok yaklaşanların arasındadır Asım Bezirci. Ama sadece niyet olarak, yoksa yakından bakacak bir gözü yoktu Asım'ın. Bakamazdı öyle. Onu mesela Hüseyin Cöntürk yapmaya çalışırdı; ama onun da tabii tarihle marihile hiç alakası yoktu. Onlar tabii bize göre yaşlı, daha önceki kuşaklar. Ama benden önce bu anlayışa yaklaşan ve iyi bir eleştiri örneği verenler vardı. En başta Fethi Naci tabii ki...

– Marksist eleştiride daha ortodoks bir yerde duranların ölçütü nedir? Onlar neye göre değerlendirirler bir yapıtı?

Onların her roman için, “Toplumcu mu değil mi?” falan gibi soruları vardır. Onlara cevap ararlar, hani devlet dairelerinde yazılı matbu formlar verirler, doldurursun. Biraz öyle bir şeydir o eleştiri; yani orada hazır sorular vardır matbu olarak; kitabı okur, oraları doldurursun. İşte “Topluma yer vermiş mi? Evet topluma yer vermiş, ama toplumcu gerçekçi bir perspektifi yok” falan gibi... Mesela “Hüseyin Rahmi toplumu incelemiştir denebilir mi, böyle bir yazarı toplumcu sayabilir miyiz? Toplumcu olmak için bilmem ne bilinci gerekmez mi?” gibi banal şeylerle yıllarca uğraşırlar.

– O zaman sana ilk diyebilir miyiz?

O yıllarda en başta üretim hacmim çok düşük. Öyle “bir şeyin ilki” olacak halim yok. Benim gibi angaje bir Marksist değildir ama, Berna Moran çok yol açmıştır tabii... *Türk Romanına Eleştirel Bakış* adlı kitabı onun çabasının niteliğini açıklar. Berna Bey’le tanıştığımızda Marksist değil, liberaldi o. Son derece açık fikirli bir adamdı Berna Bey. O sıralarda İşçi Partisi’ydi, şuydu buydu derken, sosyalizm yavaş yavaş Türkiye’de bir vaka haline gelmeye başladı. Hepimiz daha bir sola doğru açıldık. O süreç içinde Berna Bey de değişti; mesela seçimde oy kullarursa, gider TİP’e oy verir, başkasına vermezdi. Kendisi için “Ben Marksist oldum” gibi bir şey söylemedi hiç, ama pek çok konuda bayağı Marksist yaklaşımlar sergiler hale geldi.

– Berna Moran ile Murat Belge arasında ne gibi yaklaşım farklılıkları vardır?

Yaklaşım açısından çok da fark yoktur doğrusu. Yani ikimiz de herhalde şu cümleleri söyleriz: “Her sanat eseri, bizim ona sormamız gereken soruları ima eder; o sanat eserinin kendisi bunu ima eder. Bu yüzden matbu formundan okumaz sanat eseri. Kimisi mesela daha çok psikanalizi akla getirir, o zaman ona öyle bakarsın ve tarihten önce o tür bir bakışla ele alırsın.” Dolayısıyla Berna Bey’in bir başka kitabı da estetik eleştiri kuramlarını ele alıyordu. “Bir sanat eserine hangi açılardan bakılabilir?” sorusunu çok iyi inceliyordu. Yani onun bütün bunlar-

dan çıkardığı şey, benim de kendi adıma düşünüp çıkardığım şeydir. Bütün bu yaklaşımlar kısmi doğrulardır; tek bir yaklaşımdan yola çıkarak bütün bir edebiyat meselesini çözemezsin. Örneğin, “Alımlama Estetiği” diye adlandırılan bir yaklaşım var: “Okurun ne anladığından estetik ortaya çıkar” der. Bunun karşısında “Ne kadar saçma, ne kadar yanlış bir teori” diyemezsin; doğrudur çünkü, söylediği pek çok şey doğrudur. Ama sadece bununla her şeyi açıklayacağız, bitti, mesele çözüldü dediğin zaman gene olmaz. Psikanaliz girer işin içine, onun kol-ları, Freud yöntemi ya da işte arketipçi Jung girer; bunların her birinin söyleyeceği anlamlı, önemli şeyler vardır edebiyat hakkında. Ama sadece onlarla ilerleyip başka şeyleri geçersiz saydığın zaman, gene yok-sullaşırsın, yetersiz kalırsın.

– Marksist yaklaşım yeterli midir peki bütün bunları açıklamaya?

Marksizm için ben şunu söylerim: Marksizm bütün bunları ölçülü ve mantıklı bir biçimde kullanılmalıdır, kullanabilmelidir. Öyle bir yeteneği vardır. Yani Marksizm pekâlâ psikanalizi de içine alır. Ben bir Marksist olarak mesela Oğuz Atay’ın bir karakterinin gördüğü rüyanın psikanalitik açıklamasını yazabilirim; bu benim Marksistliğimi elimden almaz. Tam tersine; Marksist olmak bütün bunlarla iyi geçinmek demektir. Formalizmi de dışlamaz; bir anlamda ahlakçılığı da... Bir Marksist olarak, ne bileyim, bir roman kahramanının gençlik hatalarına burjuva eti-ği açısından da bakabilirsin. O bakımdan Berna Bey benim en çok uyduğum insandır. Burada hoca-öğrenci ilişkisinin çok belirleyici ol-duğunu sanıyorum; ama mutlaka onun da payı vardır. Ondan çok şey öğrendik; özellikle Amerikan *neo-criticism* akımını ve onu temsil eden adamları herkesten önce Berna Bey’den öğrendik, çünkü zaten eleştiri tarihi dersini o verirdi. Ayrıca aynı apartmanda altı üstü otururduk; devamlı görüşürdük, konuşurduk. Onun için çok şey paylaşmışızdır. Bunlar hep yol gösterici şeyler; bunları benden önce okumuş, çok da-ha fazla okumuş bir hocaydı o.

– Eleştiri anlayışını oluşturmada başka kimlerin “yardımı ol-muştur”?

Bir de tabii Memet Fuat vardı hayatımda, daha önce anlatmıştım onu ustam olarak gördüğümü. Memet Fuat akademik olmadığı için Berna Moran kadar konulara hâkim değildi. Ama yaklaşım olarak, edebiyat zevki olarak o da bütün bu söylediklerime uygun bir insandı. Türkçeyi iyi ve doğru kullanmak gibi konularda gerçekten o ustam olmuştur. Ama yalnız oralarda değil, edebiyat anlayışı geliştirmemde de bana yar-dımcı olmuştur. Bu biraz girift bir konu; şöyle anlatmaya çalışayım: Çok erken yaştan itibaren bir edebiyat düşkünü olarak yetiştiğim için, be-nim bir edebiyat zevkim ve anlayışım vardı; yani bunu Memet Fuat’tan

veya herhangi birinden aldım demiyorum. Ama bu sıralarda Marksizm'i okuyor, öğreniyor ve benimseme gereğini duyuyordum. Anlattığım gibi, "Marksist edebiyat anlayışı şöyle bir şey gerektirir; buna göre, falancayı beğenecek, filancayı beğenmeyeceksin" deseler ve bu talepler benim sahip olduğum o edebiyat zevkini iyiden iyiye zorlasa, ben edebiyatı seçerdim. Çünkü asıl sahici "ben", o! Türkiye'deki "eleştiri literatürü" bunu yapıyordu. İşte, anlatıp duruyorum: İkinci Yeni akımı içinde belirli şairler, bence varolan en iyi şiiri yazıyor, ama birileri de onları "Marksizm adına" suçluyordu. Peki, bu "Türkiye Marksizmi"ne özgü bir şey mi, yoksa evrensel bir durum mu? Lukacs mesela, "en büyük Marksist eleştirmen" kabul ediliyor. *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı* adlı kitabını okudum. Hiç beğenmedim. "Mann çok iyi, Kafka kötü" diyor. Benim bayıldığım Joyce, Faulkner gibi yazarlar, bu adama göre "gerici" falan. Mann iyi de, ötekiler niye kötü olsun? Üstelik bunu söyleyen Jdanov falan da değil, Lukacs! İşte burada Memet Fuat'ın yardımını gördüm. Onun Lukacs'a çok saygısı vardı, ama Lukacs'ın beğenmediği edebiyatçıları kendine baş tacı edebiliyordu. Eleştiride, "Yeni Eleştiri" akımının getirdiği önemli katkıların Marksizm'le bağdaşabileceğini değil, bağdaşması gerektiğini savunurdu. Yazarın da her bakımdan özgür olmasından yanaydı; ama sosyalist dünya görüşünü, sözgelişi İkinci Yeni'nin geliştirdiği incelmış üslupla dile getirebilen biri, onun özlemle beklediği "ideal"di.

Daha önce de değindiğim gibi, Fethi Naci'yi de bu entelektüel çevre içinde anmak gerekiyor. Fethi Naci de "bağıtlılık", "sosyalist gerçekçilik" gibi teorik konuları tartışmış, o da sanat ve edebiyatın sanat ve edebiyat olarak haklarını savunur bir çizgiye gelmişti. Ekonomiyle, toplum bilimle haşır neşir olduğu için bir sanat eserine çoğundan daha zengin bir bilgi birikimiyle bakabiliyordu. Ben Naci'nin zevkine de önem veririm. Bu aslında elle tutulmaz, kolay kolay tarınamaz bir şeydir ama bir eleştirmenin en önemli "hassa"sıdır. Naci'de de bu vardır.

- Senin benimsediğin eleştiri anlayışının günümüzdeki temsilcileri kimlerdir?

Orhan Koçak, Nurdan Gürbilek gibi yazarlar var. Onların ben hocası falan olmadım. Tanışıklığımız vardır, arkadaşızdır. Genel olarak hayata ilişkin, sanata, edebiyata ilişkin birtakım değerleri paylaştığımız insanlardır bunlar. Onların yaklaşımları benimkine yabancı değildir. Tam tersine, hepimiz aynı "ekol"ün insanlarıyız diye düşünürüm. Ben altmışların ortamını anlattım uzun uzun (tabii unuttuğum çok şey vardır); ama bugünlerde böyle sorunlar yok. Başlangıçtaki bütün bu çabalara rağmen, bugünlerdeki sorun "eleştirinin yokluğu", tuhaf bir şekilde. Bırak bizim yakınlık duyduğumuz eleştiri anlayışlarını, eleştirinin hiçbir türüsü yok. Sanatta "tarutım"a ilişkin bir şeyler var, ama "eleştiri" yok.

Ama zaten daha sanata varmadan, hayatın içinde de eleştiriye yer kalmadı. Sanki bu en genel düzeyde de "tanıtım" var hep; "Alın şunu tüketin" diyorlar, sonra da "Ama bunu eleştirisiz yapın" diye ekliyorlar. Şimdiki sorun bu!

- 1970'te yayımlamaya başladığınız *Halkın Dostları* 1971'de, 12 Mart Muhtırası verildikten bir süre sonra kapatılıyor. Derginin yayını nasıl sona erdirildi?

Biraz komiktir onun hikâyesi. Burada bir İngiliz Edebiyatçıları Kongresi olmuştu. O sıralar derginin de eylül sayısı çıkıyordu. Mehmet Sönmez bir desen vermiş o sayı için. Ortada öyle bir falaka, falakaya bağlı adamlar, ayaklar, tabanlar görünüyor. Falakaya yatırılmış bir adam deseni... Mehmet'in lakabı askerlik yaptıktan sonra "Asker Mehmet" kalmıştı. O da benimsemiş bu adı. "Asker" diye imzalıyor resimlerini...

- Yani işkenceyi resmedip, altına da "asker" diye imza mı atmış?

Ya, işte böyle bir şey yapmış. Bunun üzerine *Halkın Dostları*'na toplatma kararı çıkmış. Derginin bir bürosu falan da yok; bizim Ferit Erkan'ın Reyo Matbaası gösteriliyor posta adresi olarak. Ferit de teknik sekreterliğini yapıyor derginin. Neyse işte, matbaaya adamlar gelmiş sıkıyönetimden: "Bu dergi kapatıldı, kim bunun sorumlusu?" falan derken Ferit'i alıp götürmüşler...

- Derginin bir sorumlu yazı işleri müdürü yok mu?

Var, Nihat Behram; ama o da ortada yok o sıra. Ferit'i alıp götürmüşler, Maltepe'ye galiba. Orada bir askeri hapisane vardı... Akşama kadar orada tutmuş, sonra salıvermişler. "O Asker kimse, o gelsin; yazı işleri müdürü gelsin" falan demişler. Aslında gerçek neden bu da değil, ama oraya sonradan geleceğim. Ama yani en azından gerekçe bu. Sonuç olarak dergi toplatılıyor ve kapatılıyor. Şimdi ne yapacağız? Durum değerlendirmesi toplantısı yapıyoruz bizim Moda'daki evde. Biz Taciser'le yeni evlenmişiz o sıralar. İsmet (Özel) geldi gene Ankara'dan. Nihat Behram geldi sevgilisi Defne'yle (Sandalcı) beraber. Mehmet de geldi. Mehmet'le biz o sıralar bu THKP hikâyesine girmiştik artık...

- Bir dakika... Sen *Halkın Dostları*'nı çıkarırken THKP için çalışmaya başlıyorsun, öyle mi?

Tabii tabii. Mehmet Sönmez de İstanbul'da THKP'nin Kadıköy sorumlusu zaten... Dolayısıyla Maltepe'ye gidip, "O deseni ben çizdim" demesi söz konusu değil artık. Bunu bizimkilere izah etmeye imkân da yok tabii. İsmet'in haberi yok Mehmet'le benim THKP bağlantımdan. Nihat'ın da yok. Bir komik tartışmaydı bu da... Neyse işte zar zor anlatabildik bunlara, Mehmet'in gitmesinin yetmediğini, sorumlu yazı işleri müdürünün de

gitmesi gerektiğini falan. Nihat'ın gitmesine karar veriliyor sonunda. Peki "Resmi kim yaptı?" diye sorarlarsa, ne olacak? "Paris'te bir ressam yapmış" dersin. "Asker Aykut" diye birisi yapmış dersin. Hatta İsmet espri de yapıyor: "Aykut'un Tankut diye bir kardeşi de olsun!" diye. Biz böyle hazır açılmışken "Soyadı da İlker olsun bari" diyoruz. Neyse, Nihat git-ti ve gözaltına alındı. On-on beş gün kaldı içerde. Çıktıktan sonra bizim Moda'daki eve geldi yine, konuşuyoruz. Fakat bir tuhaflık var Nihat'ta; daha doğrusu kullandığı fiil zamanlarında. Mesela şöyle şeyler diyor: "Kâmil Dede gerilla savaşının kırlardan kentlere yapılmasından yanadır." "Ya Cepheciler ne yapıyor?" "Onlar da aynı fikirde olup önce kentlerden kırlara gidilmelidir demektedirler" gibi bir şeyler söylüyor... Sonradan anlıyorum ki, o da girmiş havaya, gerilla olmaya karar vermiş; bu yüzden demeç okur gibi konuşuyor. Dönem olur herkes gergedanlaşır, dönem olur gerillalaşır. Biz hepsini gördük bu ülkede. Neyse sonra biz girdik hapse. Fransa'dan gelmiş Aykut Ülker diye bir adam getirmezler mi içe-ri. Bizim Aykut İlker olmuş mu sana Aykut Ülker!!!

- İsim benzerliğinden mi kurban gitmiş o zavallı? Hiçbir şeyle alakası yokken yani?

Yok o kadar da değil. Bu zaten THKP'nin adamıymış Fransa'da. Ama biz sahte isim icat edelim derken, sahici bir adama toslamışız bir harf farkıyla.

- Bu anlatılmadı ama değil mi sorgu sırasında?

Yok, hayır. O zaman bilgisayar falan gibi imkânlar olmadığı için bu "bilgi" öbür dosyaya geçmemiş.

- Peki kardeşi Tankut?

Yok artık! Neyse işte, sonradan anladım ki, bunlar benim yakalattır-dığım bir mektuba el koyunca, derginin üzerine gitmeye karar veriyor-lar. Yani esas mesele Mehmet'in deseni değil, benim yakalattırdığım mektup...

Bir polisiye hikâye: "Mektup"

- Ne mektubu? Hangi mektup...?

Bu, komikten çok acıklı bir hikâyedir. 1969'da British Council'in bir yıllık bursuyla İngiltere'ye gitmiştim ya ben... İşte Brighton'a yerleşmiş, Sussex Üniversitesi'nde doktora sonrası bir statüde araştırma yapıyo-rum. Orada gene British Council'den burslu Savel Mitrea adlı bir Ro-men'le tanıştım. İyi arkadaş olduk. Savel Yaş kentindeki Politeknik'te öğretim üyesiydi. Her zaman takım elbiseli –ama tek bir takım elbisesi vardı– bürokrat görünümlü bir adamdı. Anti-komünist değildi galiba

ama ülkesindeki siyasi rejimin insanlara yaptıklarından pek de memnun görünmüyordu. Parti üyelerinin sahip olduğu ayrıcalıklara falan sinirleniyordu. Ben angaje bir sosyalist olduğum için, siyasi konularda pek hemfikir değildik. O bana hep ihtiyatlı olmanı tavsiye ederdi. Neyse işte, bir yıl dolunca memleketlerimize döndük. Bir zaman sonra 12 Mart dönemine girildi Türkiye’de. Bu sıralar Savel’den, beni merak ettiğini belirten bir kart aldım. Ben de ona kısa bir cevap yazarak iyi olduğumu söyledim. O sıralarda askeri yönetime karşı bir şeyler yapmak istediğim için THKP’yle bağlantılı olarak çalışmaya başlamıştım. Ama Savel’e yazdığım kartta siyasi mücadele içinde olduğumu anlatacak halim de yok tabii ki... Derken 1971 yazında uluslararası bir İngiliz edebiyatçıları toplantısı oldu İstanbul’da. Bizim Filoloji Bölümü de işin içindeydi. Toplantıda Romanya’dan gelen öğretim üyeleri de vardı. Bunun Savel’e ne yaptığuma ilişkin haber göndermek için risksiz bir fırsat olduğunu düşündüm ve...

– Aman Allahım! Dost canlılığının da bir sınırı olmalı ama!

Çok haklısın... Şimdi bakınca iyice anlamsız. Çocukça bir “önemli görünme” dürtüsü müdür, nedir! İnsanın kendisinin de anlam veremediği bazı davranışları oluyor işte. Bir şekilde Türkiye’deki askeri rejime direndiğimi de anlatmak istiyordum herhalde. Neyse işte, bu kongre mü-nasebetiyle bir de kokteyl veriliyordu. Ben orada Romen profesörlerden birini kestirdim gözüme. Adama gidip durumu özetledim ve kendisine bir mektup versen, bunu Romanya’ya dönünce Yaş’a postalamayı kabul edip etmeyeceğini sordum. Memnuniyetle kabul etti. Ertesi sabah oturumun bitmesini beklerken, yazmış olduğum mektubu toplantı programının arasına soktum. Bir ara ayağa kalktım, birileriyle konuştum, yerime oturduğumda program ve zarf gitmişti! Bir “yeraltı” örgütüyle çalıştığımı anlattığım mektubu kaptırdım yani... Hayatta kendime en çok kızdığım marifetimdir bu! Baştan başa gereksiz bir işti yaptığım. Hem de sorumsuzluktu... İşte, 1972 ilkbaharında sıra bizim örgüte gelip kendimi Kontrgerilla’da bulduğumda mektubu da koydular önüme...

– Peki Kontrgerilla’nın eline nasıl geçiyor mektup?

Bilmiyorum. Yıllar sonra bu olayı Can Yücel’le konuşuyorduk. “Romanyalı herif ihbar etmiştir!” dedi Can. Bunu hiç düşünmemiştim, ama söylenince aklıma yattı. Herhangi bir bilgi olmadan, gelip o zarfı oradan almalan için hiçbir mantıklı neden yoktu çünkü. Korktu adam herhalde.

– Toplantı sırasında mektubu kaptırdığını anlattığında ne yaptın peki?

Ne yapacağım? Kendimi yerlere atacak halim yok ya! Olan olmuş artık! O akşam Mehmet Sönmez gelecekti bana Moda’ya. Evde bekleme-

dim onu, geleceğini tahmin ettiğim yolda gezinmeye başladım. Neyse ki o da Mühürdar yolundan geldi. Durumu kısaca anlatıp onu geri gönderdim. Bu durumlarda toptan paranoyaklaşmak da mümkün elbette, ama Mehmet'le yolda konuşurken gözüme çalınan o uzun boylu adamı daha sonra Kontrgerilla'da da gördüm gibi geldi bana...

- Örgütle ilişkini sürdürdün mü bu olaydan sonra da?

THKP-C'yle ilişkiyi toptan kesmedim, ama çok dikkatli davranmaya çalıştım. Normal hayatını sürdürüyordum, o sayede benim gözlenmem yoluyla herhangi bir şey çıkmadı ortaya...

- Örgüt ilişkilerine girdiğimize göre 12 Mart'a da yaklaştık demektir, çünkü bütün bu örgütler 68 kuşağı da denilen devrimci gençlik hareketini temsil eden Dev-Genç'in 12 Mart dönemindeki türevleri olarak ortaya çıkıyor. Önce şu şifre gibi THKP, THKP-C, THKO harflerini bir açalım...

İşte THKP'nin açılımı Türkiye Halk Kurtuluş Partisi oluyor. THKP-C de Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi, yani parti ve cephesi. THKO ise Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun kısaltılmışı...

12 Mart'ta kontrgerilla ve hapishane

- 12 Mart dönemi 12 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç başkanlığındaki yüksek komuta heyetinin hükümete bir muhtıra vermesiyle ve sonra da yönetime el koymasıyla başlıyor. 12 Mart döneminin başında sosyalist hareket içinde yer alan bütün bu örgütler nasıl bir siyasi tavır sergilediler?

Milli Demokratik Devrimcilerin başındaki Mihri Belli yine sol Kemalistlerle devrim, yani darbe yapacağını düşünüyordu herhalde. Ama o darbeyi yapacak "sol Kemalist" de pek ortada kalmamıştı artık. THKO ve THKP Latin Amerika modelini savunuyorlardı ve dağınık durumdaydılar. Carlos Marighella *Şehir Gerillası* diye bir kitap yazmıştı. Bu kitabın çevirisini *Ant* dergisi yayımladı. Bütün bu gerilla hikâyesi bize bir mizanpaj meselesinin sonucu olarak geldi, diye düşünürüm ben. Abar-tıyorum ve karikatürize ediyorum ama bir bakıma böyledir bu... İnci Özgüden -Doğan Özgüden'in karısı- *Ant* dergisinin teknik sekreteri. Gazetecilik okulu mezunu. En çarpıcı lafı spot yapacak. En çarpıcı laf en keskin laf tabii ki... Gerillacı spotlar okuya okuya millet gerillacı oldu Türkiye'de. Yani mizanpaj meselesinin sonucu olarak ortaya çıktı bu gerillacılık. Nasıl bomba yapılır, polisin eline düşünce nasıl ötmeyiş gibi bolca çeviri kitap da var hazırda el altında. Marksizm dünyada da skolastik bir hal almış zaten. Dünyada öyle olunca, bizde haydi haydi oldu tabii ki. Mesela temel güç-öncü güç ayrımları yapılıyor. Maocular "Temel güç köylülük, öncü güç proletarya" diyorlar, ötekiler "Temel güç proletarya, öncü güç devrimci subaylar" falan diyorlar. İşte böyle karar veriliyor devrim stratejilerine. Halk savaşıyla devrim olur diyecekse köylülük ön plana çıkacak tabii ki... Türkiye'de Avrupa'sı, Asya'sı, Latin Amerika'sıyla üç kıtanın da devrim deneyleri denendi o sıralar. Avrupa'yı temsilen TKP (Türkiye Komünist Partisi) var. 12 Mart döneminde, adı var kendi yok ama, TİP TKP'nin yerini almaya aday. TİP ve TSİP (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi) başta olmak üzere dört beş tane Sovyetik parti oluştu 12 Mart'ı izleyen dönemde, yetmişlerin ikinci yarısında... Eh bir patent yasası olsa Doğu Perinçek Maoculuğun patentini alacak kadar Asyalı... Ama aynı kulvarda koşan Halkın Kurtulu-

şu, Halkın Sesi, Halkın Yolu, Halkın Birliği de var. Latin Amerika gerilla modelini ise eski THKO, THKP temsil ediyor. Herkeste bir strateji avcılığı var sanki. Devrime bizi en kolay ne götürür sorusunun cevabını arıyor herkes. Çaru Mazumdar diye gerillacı bir adamcağz çıktı Hindistan'da, Bengal'de. Naksalit hareketi diye bir şey. Oraklar, tırpanlarla toprak sahiplerinin kafasını keserek halk savaşı yapmaktan bahsediyor. Burada hemen Çaru Mazumdarıcı bir ekip پیدا oldu. Garbis Altunoglu'nun bavul cinayeti bunun sonucudur...

– O dönemin en korkunç olayı herhalde buydu. Peki ama ders alındı mı acaba bütün bu yanlışlardan?

Bunca yıldır bu ülkede bu kadar devrimcilik, solculuk filan oldu. Bunun bir sürü ders çıkarılacak bir sonucu, akıl besleyen bir tarafı da oldu mutlaka. Ama şimdiki örgütlenmelere baktığında hâlâ ciddi bir damar tıkanıklığı görüyorsun. Ne kadar yanlışlık varsa, orada bir yenden üretim mekanizması var...

– Bu anlattıkların 12 Mart'ı izleyen yıllarda ortaya çıkmış olan gelişmeler... Biz tekrar 12 Mart günlerine, sol grupların o sıralardaki dağılımına dönecek olursak...

İşte adı var, kendi yok TİP askere karşı. MDD'ciler (Milli Demokratik Devrim tezini savunanlar) ise darbeden yana. Ama yavaş yavaş oradan da kopanlarla bu THKP, THKO filan oluşmuş. Bir de Dr. Hikmet Kıvılcımlı var. Onun da bir tarih tezi var. Şimdi 2005 yılında ne söylenir ki böyle bir şey için. Yanlış bir tez bu. Ama bu adam da özgün bir teori ortaya atmak için çırpınmış. Bu da saygıdeğer bir çaba. Onunki Marx'tan çok İbn-i Haldun'dan çıkan bir teori. Döngüsel tarih teorisi: "Medeniyetler doğar, yükselir, yozlaşır çöker. Dışardan gelen barbarlar çökertir medeniyetleri. Ama barbarlarla birlikte yenden taze kan gelir. Bunlar hep tarihsel devrimlerdir. 1789 Fransız Devrimi'ne kadar bu böyle. O ve 1917'deki Sovyet Devrimi ise sosyal devrimler. Bunlar tarihi döngüsel olmaktan çıkarıp çizgisel hale getiriyorlar. Türkiye o gelişkinlik seviyesinde değil. Bir yandan finans kapital var burada, öte yandan da buna bağlı tefeci-bezirgân ekonomisi var. Burada finans kapital olduğuna göre proletarya da var. O zaman proletarya örgütlenmeli, onun çelik çekirdek partisi olmalı. Bir yandan da subaylar (barbarlar) gelecekler, darbe yapacaklar, yolu açacaklar..." falan diyordu özetle...

THKP-C'ye giriyor

– Peki sen neredesin bu arada, neler yapıyorsun?

Ben TİP'ten ümidi kesmişim artık o sıralar. Biz Çağatay Anadol, Orhan Silier, Yalçın Yusufoglu, Oya Baydar, Ahmet Kaçmaz falan bir dergi

çıkarmaya başladık. Derginin de broşür gibi bir adı var: *Sosyalist Parti İçin Teori-Pratik Birliği!* Kurulması mutasavver bir sosyalist parti-nin teori ve pratiği nasıl olmalı konularında yazıyoruz bu dergide. Dört sayı çıkarabildik ancak. Sonuncusu martta çıktı, sonra o da çıkmadı iş-te... Sonra ben de THKP-C'ye intisap ettim işte.

– **Dergi çıkarmaktan THKP-C'ye intisap etmeye giden yolda ne-ler oldu peki? Bir akademisyen olarak üniversitede asistanlık ya-pan Murat Belge çok mu inandırıcı buldu THKP-C'nin çizgisini?**

O da şöyle gelişti... Mayıs başıydı sanıyorum. Biz Taciser'le yeni ev-lenmiştik o sıralar. Bodrum'a gitmiştik birlikte. Dönmemize yakın eski tüfeklerden Müntekim'le karşılaştık. Radyodan tatsız haberler duydu-ğunu söyledi bize. Sonra dönerken İstanbul'a, otobüsün radyosundan biz de duyduk olanları. THKP lideri Mahir Çayan Maltepe'de kuşatılmış ve yakalanmış. Öte yandan bir THKO ekibi Nurhak Dağları'nda askeri bir ekiple çatışmış; üç kişi ölmüş, üçü de yaralı ele geçirilmiş. Ölenler-den biri Hoca lakaplı. Onun Sinan Cemgil olduğunu hemen anladım, çünkü Sinan ODTÜ'lüydü ve orada birbirine hoca deme adetini o baş-latmıştı. Annesi Nazife Cemgil ve babası Adnan Cemgil'i Türkiye İşçi Partisi'nden tanıyorum. Onlar o dönem ne kadar legalistse, Sinan da o kadar tepkili. Çok iyi bir çocuktu o. Aziz, ermiş yaratılışlı bir gençti. "Topluma öncülük etmek için gerekirse ölünür de..." diyordu ve birinci "devrimci görev"in bu olduğuna inanmıştı. Öylece de öldü işte...

– **THKO Deniz Gezmiş liderliğindeki örgüt...**

Deniz Gezmiş en çok tanınanıdır o ekibin, ama asılan üçüncü çocuk esas liderleridir. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve o üçüncü çocuk...

– **Hüseyin İnan...**

Evet, o... İşte bir yerlerden nohut, pirinç yürütüp erzak hazırlıyor-lar, aynı fıkirden olmasa da sosyalist dostlarının evlerinde depoluyor-lar bunları. Biliyorduk yani Denizlerin dağa çıkmaya hazırlandıklarını. Bizim aklımız basmıyor, ama adamlar yapıyorlar söylediklerini işte. Herkes bir arayış içinde... Neyse biz Bodrum'dan dönerken otobüsün radyosundan duyduk ki, bir yandan Mahir Maltepe'deki evde kuşatıl-mış, bir yandan Nurhak'ta Sinanlar ölmüş... İstanbul'a geldiğimizde Erenköy Camii'nde Sinan için cenaze töreni yapıyordu. Ben de git-tim cenazeye. Anne-baba, tanıyan herkes perişan halde. İçim parça-landı. Oradan ayrıldık. Mehmet Sönmez de benimle geldi Moda'daki yeni eve. "Seninle bir şey konuşacağım" dedi. Mehmet Yusuf Küpe-li'nin arkadaşıydı. Yusuf Küpeli Harp Okulu'ndan darbe teşebbüsü yü-zünden atılan eski öğrencilerden. Mihri Belli'nin Milli Demokratik Devrim tezini savunan akımdan kopanların başında geliyor ve işte

THKP'yi (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi) kuruyor. Mahir'den çok Yusuf'tur yani partiyi kuran...

- Bir de Münir Ramazan Aktolga vardı, değil mi?

Evet üçüncü adam da odur... Yusuf Mehmet'in (Sönmez) de arkadaş, çizgileri çok farklı olsa da. Mahir'in yakalanmasıyla birlikte Yusuf Mehmet'i buluyor ve "Biz bu banka soygunlarıyla falan boyumuzdan büyük işlere kalkıştık. Mahir de yakalandı. Artık bu gerilla işini burada keseceğiz. Bir sürü insan var aranan... Bunları yeraltına indirip saklayacağız. Bu askeri dönemi atlatana kadar da eylem meylem yapmayaacağız. Klasik işçi örgütlenmesine döneceğiz" diyor. Kendisinden yardım istiyor. Mehmet de kabul edince İstanbul'da Kadıköy bölgesi sorumlusu oluyor. Bunu anlattı bana ve "Sen de bizimle çalışır mısın?" diye sordu. Ben de kabul ettim.

- Çok da uzun boylu düşünmedin anlaşılan kabul ederken...

Eh doğrusu, kaç yıldır aranıp duruyoruz, ne yapmak lazım diye... Kötü bir askeri yönetim altındayız. 27 Mayıs deneyimim yüzünden askeri baskı dönemlerinden nefret etmek için yeterince sebebim de var. Durup seyretmek istemiyorum olan biteni. Ağrıma gidiyor yaşananlar. Bir şeyler yapmak istiyorum. Gerilla falan olsa, girmezdim. Ama bu başka...

- Gerilla mücadelesi konusundaki görüşünü özetler misin kısaca?

O da şöyle... Daha önce 1969-70 yıllarında İngiltere'de Sussex Üniversitesi dönemim var ya benim. İşte oradayken akademik okumaların dışında sosyalist literatürü de takip ettim tabii ki. O sıralar Regis Debray'ın *Devrimde Devrim* adlı kitabı yeni çıkmış. Che Guevara imajı çok canlı falan... Türkiye'deki TİP legalitesi ile MDD askerciliği arasında bir çıkış göremiyorum ben. Acaba bu iş gerillayla olur mu, diye de sürekli okuyorum. Sonunda, yani Türkiye'ye dönerken vardığım kanaat şu oldu: Birincisi, Türkiye gerilla mücadelesi için uygun bir yer değil. Bu toplumda yürümez bu. *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* kitabımın başında anlatırım bunu... İyi kötü demokratik, parlamenter yapısı olan bir ülkede gerillayla olmaz bu iş. İktidar yayılıyor çünkü topluma. İkincisi, gerilla mücadelesi çok da sosyalizme yakın bir şey değil. İster istemez militarist bir mücadele biçimi getiriyor ve bunu kurallaştırıyor. Savaşyorsun çünkü... Militarizm hiyerarşik bir anlayış öngördüğü için bunu sonradan sosyalizmin gerektirdiği eşitlikçi bir yapıya dönüştürmek mümkün değil. Öncü parti ve onun arkasından gelen toplum ikileminden kurtulamazsın sonuçta... Böyle düşünüyorum artık o sıralar ve gerilla düşüncesinden vazgeçmiş olarak dönüyorum Türkiye'ye. Ve tam da o sırada Türkiye'de gerilla mücadelesi başlıyor...

- Ne zaman döndün İngiltere'den?

Ben dönmeden 15-16 Haziran Olayları olmuştu. Onu orada duydum. İşçi sınıfı nihayet bir şey yapıyor diye müthiş heyecanlandım. Aslında o olay çok şey değiştirdi Türkiye'deki sol harekette. Çok paradoksal bir şekilde gerilla o yüzden ortaya çıktı.

- Bunu açabilir misin biraz?

Şöyle: 15-16 Haziran'la birlikte bütün bu Dev-Gençli kadrolara bir güven geldi işçilerin devrimciliğine ilişkin olarak. Bunun iki sonucu oldu: Birincisi, Mihri'nin "Solcu subaylarla darbe yapacağız" tezi çöktü. İşçiler devrimci olduğuna göre, subaylara muhtaç değiliz diye düşünüldü yani... Ama bu karara varılınca, işçi sınıfı örgütlenmesi yoluna gidilmesi gerekirdi bence. Bu yapılacağına dağa çıkıldı. Buradaki mantık da şuydu: İşçiler zaten devrimci olduğuna göre, kentler sağlam demektir. Biz de gidelim kırları tutuşturalım. "Bozkırı tutuşturan kıvılcım" mantığı yani... Böyle bir şey olmadı tabii ki. Bozkır mozkar tutuşmadı yani. Bir etkisi buydu 15-16 Haziran Olayları'nın. Sol hareketi ordu kuyrukçuluğundan kurtardı ama maceracı bir yola da soktu. Aslında sonra yaşanan olaylar tam olarak da kurtarmadığını gösterdi ya, neyse... İkincisi, "Solcuları da kullanarak darbe yapalım" diye hazırlanan ekip kendi içinde bölündü. 9 Mart-12 Mart Olayı'nın temeli budur. En başta Faruk Gürler, Muhsin Batur, Celil Gürkan, ayrıca emekli zabitan arasında oluşmuş bir sol Kemalist darbeci ekip vardı. Bunlar darbe yapmak için öğrenci hareketini faydalı görüyorlardı.

- 27 Mayıs'taki gibi değil mi?

Evet. Hep bir önceki modele kafayı takmak ve bir sonrakini ona göre planlamak meselesi. Bu arada öğrenciler de biraz fazla komünist olmuşlar ama o kadar da olur artık! Gelip darbelerini yapmalarına engel değil bu. Ama 15-16 Haziran'da işçiler ortaya çıkınca, bu darbeyi hazırlayanlar işin sarpa sardığını düşündüler. Bunun üzerine darbeciler içindeki saflar ayrıştı. 9 Mart'ta beklenen darbe durduruldu. Birkaç gün sonra da 12 Mart'ta Memduh Tağmaç duruma el koydu. Böylece ordu emir-komuta zinciri içinde darbe yapmış oldu...

- 12 Mart Muhtırası'nın verildiği ilk günler, gidişatın darbeye varacağı pek öngörülmemişti ama, öyle değil mi?

Muhtırayı destekleyenler kendilerine solcu diyen Sol Kemalistlerdi. İşte Mihri Belli ekibi, Doğan Avcıoğlu ekibi, *Cumhuriyet* gazetesi çevresi falan. Onların uyanması zaman aldı... Ama Hikmet Kıvılcımlı gibi bir komünist de olayı dergisinde "Ordu kılıcını attı" başlığıyla kutladı. 12 Mart mevcut düzen içinde bir darbeye dönüştü. Sol Kemalistlerin

tasarladığı radikallik biçimleri engellenmiş oldu. Hükümet gitti ama parlamento kaldı. O parlamentodan kimselerle de yeni bir hükümet oluşturuldu...

- 12 Mart Muhtırası verildiğinde, senin ilk tepkin ne olmuştu?

Ben muhtıraya başından beri "hayır" dedim. Bizim o sıralar çıkardığımız dergide, "Gördün mü Doktor (Dr. Hikmet Kıvılcımlı kastediliyor), ordu bu işi ne yaptı?" diye bir yazı da çıkmıştı. Ama dar bir çevreydi bu. Sonradan benim öğrendiğime göre, askeri cuntacılar bu örgütlere falan da çeşitli şekillerde sızmışlarmış. Bunlar bu örgütlere "Askerler darbe yapar, sonra gene 27 Mayıs'taki gibi NATO'ya CEN-TO'ya bağlıyız derler. Askerleri radikalleştirerek bir şeyler yapmalı" demişler mesela. İşte "Amerikalıları kaçıralım, öldürelim" falan gibi görüşler de o zaman çıkmış ortaya...

- Hangi örgütler bunlar?

Yine Dev-Genç kökenli örgütler, işte Mahirler falan... Ama bu gerçekleşmemiş. Çünkü bunların kaçıracakları Amerikalılar zaten ortadan kaybolmuş...

- Sonra Mahirler İsrail Başkonsolosu Elrom'u kaçırdılar ve öldürdüler ama, değil mi? Sonra da Maltepe'de bir evde rehin aldıkları küçük bir kızla kuşatıldılar ve buradaki çatışma sonucunda da yakalandılar. Hatta o çatışmada Hüseyin Cevahir de öldürülmüştü. Ve sen bütün bunlar olduktan sonra THKP'ye intisap ediyorsun...

THKP-C'ye... İşte anlattım ya, Yusuf Mehmet'e gerilla işinden vazgeçtiklerini söylemişti. Yeraltındakilere, askeri yönetim tarafından arananlara yardım etmek gerekiyordu. Teklif gelince, hayır demedim ben de...

- Şu THKP ile THKP-C farkını da anlatabilir misin kısaca?

Ben THKP-C'ye bağlı olarak çalışıyorum... Onu tabii ki hiçbir zaman anlatamıyorsun mahkemeye. Ben cepheden sayılırım, partili değilim, işte uzaktan filan; onu dinlemiyorlar o an zaten. Halbuki bir fark var tabii.

- Ne o?

Bunlar da çok çocuksu ama yine de anlatayım. Bunlar parti olarak vaktiyle kurulmuşlar zaten, benim onlarla tanışmadığım zamanlarda... Şimdi bunlar toplum içinde bir çalışma yapacaklar ya, çalışmayı birlikte yaptıkları herkes cepheden sayılabilir. Yani ben de mesela partiyle birlikte iş yaptığımı bilerek çalışıyorum, ama partili değilim aslında...

Cephe'deki faaliyetler

- Ne gibi işler yapıyorsunuz THKP-C'ye bağlı olarak?

Ben örgüt için para topluyorum bu arada. Maaşa bağladım insanları. Anlatmıştım ya, Mina Urgan, Murat Sarıca, Rasih Güran'dan falan para istedim. O zamanki Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerine göre ayda verilen bu 50-100-200 liralarla örgüt kurmaya girerdi bunların yaptıkları... Rasih Bey Sinan'ın öldürülmesinden sonra toparlayamadı kendini. Bir tür vicdan azabına dönüştürdü solculuk hayatında yapamadıklarını ve "Bu çocuklar bizim yüzümüzden öldüler" psikolojisine girdi. Kendini çekti her şeyden. O eski pıriltısından da eser kalmadı. Cimri bir insan olmamasına rağmen istediğim parayı vermedi. Bir gün hiç unutmam kendisine bu para işini hatırlatınca, "Ben artık deliriyorum Murat" dedi, "ceza ehliyetine sahip olduğumdan emin değilim. Bu parayı vererek başınıza iş açmayayım. Bir gün kendimi kaybeder, orada burada anlatıveririm. Sorumluluğu sen kabul edersen veririm..." Rasih Bey hazin bir hikâyedir hayatımda. Sonra prostat kanseri olduğuna inandırdı kendini. Ben içeri alındıktan sonra Sağmalcılar Cezaevi'nde yatarken, doktor arkadaşlarından biri bu saplantıdan kurtulsun diye Numune Hastahanesi'nde ameliyat etmiş bunu. Ameliyattan uyanığında yanında kimsenin olmadığını gören Rasih Bey de sargılar içinde camdan aşağı atmış kendini. Böylesine takmıştı kafaya ölümü... Ben Sağmalcılar'dayken duydum öldüğünü. Çok fena olmuşum...

- Cephe'nin bütün faaliyeti para toplamak mı o sıralar?

Mehmet'in naklettiğine göre, "Bu dönemi böyle tam siper yatarak kapatmamız lazım, yani adam kaptırmadan falan; işte onun için afişe olmuş insanları saklamak, kimlik değiştirmek, bakkal dükkânı bilmem ne açmak gibi başka türlü işlere bakacağız bu dönem. Bir yandan da işçilerle şu ana kadar kurulmuş ilişkilerimizi sürdürmeye çalışacağız" demiş Yusuf. Yani "Zor durumdayız, sen yardımcı olur musun?" falan demiş Mehmet'e. İşte bunları yapmaya çalışıyorduk...

- Anladığım kadarıyla, Mahirlerin eylem çizgisine yakınlığından çok, bu baskı döneminde susup oturmamak, bir şeyler yapmak düşüncesiyle çalışıyorsunuz THKP-C'ye bağlı olarak, öyle mi?

Yalnız tabii şu da var: Daha önce de anlattım ya, ben İngiltere'den döndükten sonra, TİP'i artık bir şey yapılamaz bir örgüt olarak görüyordum. THKP gibi hareketlere ise İngiltere'ye gitmeden önceki yıllarda çok daha az güvenim olurdu mutlaka. Ama o sıralarda değişmişti bir sürü şey. Bu gençler Mihri ağabeylerini falan aşmışlar, oralarda değililer artık. Bunlarda sanki daha sahici komünist olmaya giden bir haller, ümit verici gelişmeler oluyor gibi geliyordu bana. Sonra pek de öyle olmadığı anlaşıldı;

ama gene de sonraki yıllarda da sosyalizm adına bir şey yapmak, üç buçuk laf söylemek falan onlardan geldi. Yanlışları bir yana tabii...

- Dolayısıyla Mehmet Sönmez sana gelip yardımcı olmanı istediği zaman, kendini pek de uzak hissetmediğin bir yere dahil olmuş oldun...

Yani tabii çok yakın da hissetmiyorum ama, bir risk alacaksın işte! Şehir gerillası çizgisinden vazgeçtiklerini de söylemişler zaten... Hatta benden on kitaplık bir eğitim listesi istemişler ve ben oraya gerillayla ilgili bir iki kitap da eklemiştim. "Bunları niye koyuyor ki bu listeye hâlâ, bunlar artık bitti" falan gibi şeyler bile söylenmişti o zaman. Mahir de Maltepe askeri cezaevinde ve hiçbir itirazda bulunmuyor bunlara, onun da haberi var bu değişimden yani... "Parti karar verir" falan diyor, ama çıktığı anda da tersini yaptı tabii...

- Kaçtıktan sonra demek istiyorsun...

Evet, ondan sonra da tuttu Ünye'nin oralarda İngiliz teknisyenleri rehin aldı...

- Sonra da onlarla birlikte Kızıldere'de öldürüldü, değil mi? Bir tek Ertuğrul Kürkçü kurtulabilmişti o çatışmadan... THKP-C'li olarak neler yaptıklarını konuşuyorduk...

Valla şimdi bir kere benim bir tek Mehmet'le bağlantım vardı başlangıçta. Önemli işlerden biri de şeydi; Kartal'da mı ne, oralarda bir bakkal dükkânı açılmıştı... Orada mesela önemli iki adam saklanıyordu bakkal kimliğiyle. Biri Esat, o zamanların önemli militarıydı, polisin falan da taruduğu bir adam. İşte o orada bakkallık ediyor. İş bulmaya çalışıyoruz yani birilerine. Eylem meylem dedikleri bu kadar işte...

- Yani yeraltına inmesi gereken insanları hayatta kalabilir hale getiriyorsunuz...

Evet öyle. Bir de bu Esat mesela sevdiği kızla buluşacak, onun için bunların orada bir hikâye uydurmaları lazım; işte ortağı Şerafettin memlekete gidiyor, kızı alıyor geliyor, onun memlekete gitme süreci içinde ortadan kaybolması lazım, gelip bizim evde kalıyorlar mesela.

- Dolayısıyla bir tür yataklık yapıyorsun...

Evet evet. Bunlar bizim evde kalınca da bu bakkal dükkânı işinden biraz daha fazla haberim olmuş oluyor; ama bu arada daha başka şeyler de oluyor... Mesela bilmem ne üniversitesinde, işte o işgal zamanlarında, bu fosfor mudur ne halattır, son derece pahalı, bulunması zor ve son derece büyük tahribat gücü falan olan bir şeyi, bir gün lazım olur

diye birileri kaçırmış. Mesela öyle bir şey de var ortada. Orada o bak-
kal dükkânının altında bir çukur kazılıyor, oraya saklanıyor falan.

- Sen de bunları biliyorsun...

Yok, bunu sonradan, tutuklanınca öğrendim, ama bildiklerim de
var. Bilmem ODTÜ'den teodolit denen bir alet yürütmüşler, böyle yol
işlerinde falan kullanırlar. Ayarlara falan bakarsın, işte o aleti ODTÜ
bilmem ne bölümünden kaldırıp götürmüşler. Bunu ortadan kaldır-
mak lazım mesela, işte satmak falan... Yani bir sürü böyle saçma sa-
pan şeyler...

İdamlara karşı imza kampanyası

**- Yani Murat Belge'nin o günkü entelektüel donanımıyla hiç bağ-
daşmayan işler...**

Belki. İşte mesela Denizlerin idamına karşı imza kampanyası düzen-
leniyor. Altı kişi bir araya gelmiştik, sonra o grubun kendi içinde "Bu-
nu iki kademeye ayıralım, birinci kademe üç kişilik bir merkez olsun,
bir de onun etrafındaki üç kişi olsun" falan dediler. Onat Kutlar, Gen-
çay Gürsoy ve ben merkezdeki üç kişi olduk.

- Peki onlar biliyorlar mıydı bunun parti faaliyeti olduğunu?

Bu ikisine söyledim, ama öbür üçüne söylemedim.

- O halde biraz da "hücre usulü" çalışma söz konusu galiba?

Yani ben tabii Gençay'ı da, Onat'ı da THKP hücrelerine falan sokmuş
olmadım. Sadece onlara "Benim böyle bağlantım var, bunu bilmiş
olun" dedim o kadar.

**- Peki böyle mi çalışılıyordu, yoksa bu senin etik anlayışından ya
da sorumluluk duygundan kaynaklanan bir şey miydi bunu söylemen?**

Herkes ne yapıyordu bilmiyorum; ben söyledim işte...

**- Ama Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamına karşı yapılan bu
imza kampanyası için çalışıp, bunun THKP'yle ilgili olduğunu bil-
meyen bir sürü insan da vardı demek istiyorsun, öyle mi?**

Evet. Sonuç olarak iki aşamalı o imzalar yayımlandı ve altı- yedi bin
imzalık bir liste çıktı ortaya. Sonra da onu dokuz bine çıkardılar. Bası-
na, TBMM'ye falan da verildi dilekçeler halinde o imzalar...

- Parti tarafından değil tabii ki...

Yok canım, imza kampanyasını yapanlar tarafından; yani bu tama-
men özel bir şey olarak başladı zaten.

- Ama bunun fikri partiye ait, öyle mi?

Yoo değil, değil.

- Peki parti nerede dahil oldu bu işe, hangi aşamada?

Parti buna dahil falan olmadı.

- Peki ama ben neden deminden beri bunu partinin eylemi olarak konuştuğumuzu zannediyorum?

Şimdi şöyle; dolaylı olarak benim varlığım yoluyla partinin eylemi diyebilirsin, ama aslında öyle değil. Yani parti olmasa da ben zaten yapacaktım bunu. İlk birileri, şimdi hatırlanuyorum, böyle bir şey yapalım diye bir fikir ortaya atmuş... Bana Onat haber verdi. Çocuklar idamla yargılanıyorlar. İdam meselesiyle ilgili bir girişim var gelsene diye. Sinematek'te bir toplantı yapıldı. Ben tamamen kendi inisiyatifimle gittim oraya. O zaman vardı THKP bağlantım, ama aklımda bile değildi bu. Onat, ben, Gençay Gürsoy, Bülent Tanör falan... Bülent ve birileri duygusal bir metin yazmışlar Denizlerin idamına karşı. "Bu memleketin başına bela olmuş bu kadar adam varken, daha yeni yirmi yaşına gelmiş çocukları mu asacağız" falan gibi yani... Ben de dedim ki: "Bu iyi hoş da, bununla biz ancak yüz tane imza toplarız, hepsi o kadar. Bunun da bir etkisi olmaz. Çok imza toplamak istiyorsak, çok daha kısa, çok daha net bir metin yazmak lazım; çünkü böyle uzun bir yazıda her kelime ayrı bir tartışma konusu olur. Zaten adamın içinden çok da gelmiyordur; ipe un sermek için de tartışma açar, yani uzar gider bu iş. Bir de onu bunu suçlamak filan da yanlış. Biz doğrudan doğruya siyasi suçtan ötürü, insanların siyasi düşüncelerinden dolayı asılmalarına karşı çıkmalıyız." Ve açıkçası Bülent Tanör'den çekiniyordum bunları söylerken, çünkü Maocu diye bilirdi o zamanlar ve gereksiz yere tartışma açacak diye bekliyordum. Halbuki çok olumlu yaklaştı önerime. "Böyle daha iyi sonuç alınacaksa böyle yapılmalı" falan dedi. İşte öylece kaleme alındı metin...

- Sonra da imzaya mı açtınız bu metni?

Evet ve istedik ki, sen ben bizim oğlan dışında insanlar da imzalasın. O konuda da tartışma çıktı ya, neyse... İşadamları imzalasın mı imzalamasın mı diye. Sonunda işi Yaşar Kemal çözdü. Tam tıkanışken Yaşar'a verdik bu metinden. Ankara'ya gitti. Seha Meray gibi o dönemin saygıdeğer akademisyenlerinden başlayıp, Yakup Kadri'ye kadar gitti. Hatta Yakup Kadri vermiyorum, demiş, ama Leman Halam "Ben Yassıadalara gördüm. Getir imzalayayım Yaşar" diye dellence o da imzalamış falan. Bu imzaları alınca fotokopileri çektik ve dağıttık. Dolayısıyla 9 000 kişiye kadar çıktı imzalayanların sayısı. Bunu yaparken ben Gençay'a ve Onat'a söyledim THKP-C'yle çalıştığımı. İstanbul'da altı kişiydik biz bu imza toplama işinin merkezinde. Ve üçümüz esas işi kotarı-

yorduk. Dolayısıyla THKP-C'yle ilişkide olduğumu söyleme sorumluluğunu duydum onlara. Çünkü ben aslında THKP'yle birlikte hareket ederken, onların bunu bilmemesi, bilmedikleri bir işin içinde olmaları sonucunu doğuracaktı...

- Peki Ankara?

Ankara'da Erdal Öz müthiş iş yaptı. Kızılay'da kitabevi vardı bir uğrak yeri olan... Oraya giren çıkan herkesten imza topladı. Emil Galip Sandalcı çok çalıştı. Sonra da koskoca Emil Galip'i, Altan Öymen'i falan uçak kaçırmadan içeri aldılar.

- THKP'yle bu işin ilgisi nasıl kuruldu?

Bir zaman sonra ben, bu iş iyi gidiyor falan dedim Mehmet'e. Haberdar ettim durumdan onu. THKP de zaten şöyle olsun, böyle olsun diye bir şey söylemedi. Onlar sadece haberdardılar böyle bir iş yapıldığından. Yalnız bir aşamada yine Mehmet'le konuşurken, Mehmet dedi ki: "Bu girişim sürecinde burada belki bazı kalıcı ilişkiler kurulabilir, başka böyle demokratik girişimler içinde yine bu platformdan insanlar etkili olabilir." O aşamada da ben Onat'a ve Gençay'a böyle bir bağlantım olduğunu söyledim. Onların bir itirazı olmadı ama "Aman biz de hemen örgüte girelim, Cepheci olalım biz de" falan da demediler. Dolayısıyla bir parti faaliyeti olarak yapmadık biz bunu, zaten kendiliğinden gereken bir şeydi. Ben ama işin başından sonuna kadar merkezinde vardım; yani o anlamda benimle birlikte THKP de vardı bunun içinde. Başka herhangi bir siyasi örgütün etkisi, o zamanki THKO'nun ya da Maocuların yahut TİP'lilerin o anlamda bir gücü yoktu orada. Bu yüzden de fazla bir görüş ayrılığı, bölünme falan yaşanmadı. Bir aşamada şöyle bir şey tartıştığımızı hatırlıyorum: Birtakım sanayicilerden de imzalar alınmış, ama bazı keskin arkadaşlar "Böyle adamlardan imza alınması doğru değil; bu arkadaşlarımız bu düzene, bunların düzenine karşı mücadele ettiler, şimdi bunların affına mı sığınacağız?" diye bir retorik yaptılar. Ben o zaman iki şey söylemiştim: Birincisi, pragmatik olarak bu doğrudur; çünkü kamuoyundaki etkili insanların idamı yapalım diyenleri vazgeçirmesi daha kolaydır, etkilidir. İkincisi ise daha etik bir şeydi. Vehbi Koç ya da bir başkası böyle bir şey olduğunu duymuş, "Ben de imzalamak isterim" diyor. O zaman ben kimim de, "Hayır senin imzalamak hakkın yoktur" falan diyeceğim. Sonuçta benim dediğim kabul edilmişti; yani birtakım kritik yerlerde müdahaleler etmiştim.

- Siz yeni evlilerin, Taciser'le senin Moda'daki eviniz de giderek örgüt evine dönüşüyor anlaşılan...

İşte valla gelirler, kahlırlardı bizde. Böyle bir dönemdi o, herkes birbirine giderdi...

- Peki Murat, o dönemde bütün bu olaylara biraz da mizahi yönüyle bakabiliyor muydun? Yoksa sen de ciddi miydin?

Bir yandan ciddiye alıyorduk, bir yandan da gülüyorduk tabii... Ama çok ciddi bir sürü şey de oluyordu bu arada. Mahirler kaçtıktan sonra hızlandı solcu avı. Bir kere adamlar ürktüler, onların da beklemediği bir şeydi bu kaçış.

- Sonradan kaçırıldıkları söylentileri de çıkmıştı.

Yok, bizim izlediğimiz kadınlarla pek öyle bir durum yoktu o zamanlar. Yani tabii cuntacılar vardı ve bu cuntacılar bunlara yardımcı oldular. Onları daha sonra bizimle hapisteyken tanıdık; ajan majan değildiler. Öyle bir komplonun parçası değildiler yani. MİT'ten falan bazı adamlar bunun böyle olacağını duymuş ve "Tamam yapsınlar, gerisini biz hallederiz" demiş olabilirler. Ama Türkiye'de birtakım solcularda müthiş bir komplo teorisi vardır. Ne olsa provokasyon derler. Mahir kaçırılıyorsa, bunu solcuların yapması mümkün olmadığına göre, provokasyon derler, çıkarlar işin içinden... Neyse işte, o zaman adamlar alarma geçtiler tabii. Kaçanlar da paldır küldür kaçıp arkalarında da ha bire iz bıraktıkları için, yoğun bir kaçımaca kovalamacaya yaşandı. İşte o sırada bu benim Bebek'te tuttuğum ev ortaya çıktı.

- Hangi Bebek'teki ev? Sen Moda'da oturmuyor muydun o sırada?

İşte Yusuf'lar İstanbul'a gelip burada saklanacaklar ya, bunlara güvenilir bir ev istediler. O zamanlar da benim İstanbul uzmanlığım var, bana sordular. Bizim Cevat (Çapan) Bebek'te bir evde oturuyordu; ben de birkaç sefer gitmiştim oraya. Sokaktan görünmeyen bir ev; bir bahçenin içinden geçiyorsun, arkasında ahşap bir yapı... Bu saklanmak için en ideal yer mi, onu bilemem; ama olabilir de. Alt katında ressamlar oturuyormuş, bizim Komet falan... Sonra onlar taşınmışlar oradan. Ben Cevat'a "Bir arkadaşım var, ev arıyor. Bildiğin bir yer var mı?" falan diye sorunca, orasının boşaldığını söyledi. Arkadaşım da Mustafa Baykara, partinin İstanbul sorumlusu. İşçidir Mustafa Baykara, çok da zeki bir adamdır. Naci adıyla yerleşti buraya; ailece yerleştiler. Fakat benim onları oraya götüreceğim gün aksı gibi, Yaşar Kemal -zavallı Tilda'yı da almışlardı o sırada içeri- aradı beni. Yabancı bir gazeteci bununla mülakat yapmaya gelmiş, güvенеceği tercüman yok, benim yapmamı istedi. Ben Yaşar'a gidince, Taciser aldı götürdü Naci'yi eve bakmaya. Yani dolayısıyla Taciser de fiilen bulaşmış oldu bu işe. Tabii Cevat'ın hiç haberi yok bütün bunlardan... Neyse işte, Naci orada oturmaya başlıyor. Derken, Yusuf'la (Küpeli) Münir de (Ramazan Aktolga) gizlice gelip oraya yerleşiyorlar. Ama onların orada oturduğu falan bilinmiyor tabii; yani işte karanlıkta girmişler ve bir daha da çıkmamışlar. Sonra Mustafa Baykara başka bir yere taşınıyor, Mehmet İncili vardır, o geliyor karısıyla yerleşiyor, onlar da oturmaya

başlıyorlar orada. İşte o sırada da basılıyor ev. Adamlar Cevat'ı da alıp götürmüşler, kafasına tabancayla vurmuşlar falan... O da "Murat söyledi bunların evi tutmak istediğini; ben tanımıyorum bunları, o tanır" falan diyor tabii. Başka ne denir ki? Yoğun, çok bunaltıcı günler... O günlerde Mehmet'i de aldılar içeri; derken işte Ulaş öldürüldü Arnavutköy'de kuşatıldığı evde. Ensemde nefeslerini duymaya başlamıştım artık. Yani Cevatları aldılar, bıraktılar; aradan zaman geçti, ondan sonra aldılar beni...

- Taciser'i de o zaman mı aldılar?

Yok, Taciser'i benden biraz sonra aldılar. Yani herhalde ona da sıra gelmişti, onu da alacaklardı; ama ben ortadan kaybolunca Taciser beni aramaya çıkmış. Selimiye'ye falan gitmiş, biraz da hadise çıkararak... Sonunda işte "Sen de gel" demişler ona.

Teslim oluyor

- THKP-C bağlantın nasıl ortaya çıktı peki?

Daha önce anlattığım mektup hadisesi vardı ya, ondan dolayı zaten bir ölçüde biliniyordu.

- Yani illegal faaliyetleriyle ilgili olarak, Romanya'daki arkadaşına yazdığın ve İstanbul'daki Edebiyatçılar Kongresi'nde bir anda ortadan kaybolan mektup...

Evet; çünkü o mektup ben Kontrgerilla'da sorgulanırken konu önüme.

- Gözaltına alırp götürülmen, sonra da tutuklanman da o yakalattığın mektup yüzünden mi oldu?

Mektubu biliyorlardı ve beni gözaltında tutuyor, izleyerek diğer ilişkileri de ortaya çıkarmaya çalışıyorlardı herhalde. Ben de bunu tahmin ettiğim için çok ihtiyatlı davranıyordum. Ayrıca bu izleme işini yapacak olanların bilgi-kültür seviyesi de malum. Yakalandıktan sonra sorgulanırken, koskocaman bir dosya açtılar. Sayfaları karıştırıp bir şeyler soruyor adam. "Falan gün Cerrahpaşa Hastanesi'ne gitmişsin. Uzun boylu, ablak yüzlü bir adamla koridorda konuşmuşsun. Kimdi o?" diye soruyor. Hiç hatırlamıyorum. Neyse, o da fazla ısrar etmiyor. Aylar sonra aklıma geliyor ve hatırlıyorum ki, Yaşar Kemal'di o sorduğu. Böyle bir izleme işte! Ama bu son günlerde benim kiraladığım örgüt evi ortaya çıkmış, Şerafettin'in bende kaldığı da çıkmış; gelip beni de almak zorunda kaldılar artık.

- Pardon ama Şerafettin kim?

Anlatmıştım ya, Kartal'da bir bakkal dükkânı açılmıştı diye. Esat Korkmaz vardır Orman Fakültesi militanlarından. O bakkal kıyafetin-

de, bu Şerafettin de bakkalın ortağı halinde oturuyorlar orada işte bütün gün. Esat'ın da bir sevgilisi var Hafize adında; kızı özlüyor falan... Sonunda bunlar kızı getirtmek üzere bir numara çekmeye karar veriyorlar, İşte Şerafettin memlekete gidecek, bakkalın yavuklusunu getirecek ve bunlar birlikte oturabilecekler, kimsenin kuşkusunu çekmeden... Bu parlak senaryoya göre Şerafettin güya gidip Karadeniz'den kızı getirecek ya, iki gece görünmemesi lazım Kartal'da. Bu iki geceyi de bizim evde geçirecek...

- Koskoca Murat Belge yoksa yataklıktan mı düştü Kontrgerilla'nın eline?

Vallahi bütün hikâye böyle şeylerden ibaret aslında. Banka manka soymuyoruz sonuçta... Şerafettin de yakalanınca bütün bunları anlatıyor güzel güzel. Aslında baştan sona çok komik hikâyeler... Şimdi Mehmet Sönmez'in kardeşi Mete Sönmez. Takma adı Fırat. Yanındaki de bu Şerafettin, namı diğer Hüseyin. Benim illegal ismim de Olcay.

- Biraz da kız ismi sanki...

Kendim beğendim. Kimsenin aklına gelmez Olcay'dan beni çıkarmak diye... Benim Olcay olduğumu da Mete, yani Fırat bilmiyor. Bana Atilla diye bir isim taktı. Taciser'e de Necla dedi. Fakat Taciser ha bire bana Murat diyor. Zaptetmeye imkân yok onu. Dolayısıyla benim Murat olduğum anlaşıldı ilk on beş dakika içinde... Birazdan Taciser Fırat'ın Mete olduğunu da söyledi. Gizli örgüt elemanı olarak birinci sınıf bir performans gösteriyor Taciser! Fakat o arada Mete şaşı ve Şerafettin'e Hüseyin diyeceğine "Şeref" deyiverdi. Sonra da düzeltmeye kalkıp, büsbütün çuvalladı. Ben de balkonda ızgara yapıyorum o arada. Taciser bana "Şereef" diye sesleniyor bu sefer. Neyse o iki gece bitti. Gene örgütten bir karı-koca kızı, yani Hafize'yi getirecekler bizim eve. Onların da Hasan'la Seniha oldukları söylendi. Derken çıka çıka Hatice ile Ahmet Alankuş çıkmaz mı karşımıza. Kırk yıldır Moda'dan tanıdığımız insanlar...

- Fars gibi...

Tam fars! Bütün bu takma isimler falan kamuflaj olarak bir işe yaramadığı gibi, bir de yakalandığında başına bela oluyor, örgüt üyesi muamelesi görmekten açısından. Bir tek o işe yarıyor yani...

- Sonuç olarak yakalanmanıza yol açan eylem bu mu yani?

Biri bu. Başkaları da vardır... O günlerde ben artık adanları iyice ensemde hissederken, ha geldi ha gelecekler derken; mesela kapı çalınıyor, "Çarkıbaşı bilmem kim burada mı oturuyor?" diyen şüpheli görüşlü bir adam geliyor. Savıyorum başımdan. Derken bir başkası geli-

yor, "İşte ben THKP'den bilmem kim" diyor; "Bana ne?" diyorum. "Benim tabancam vardı, onlara vermiştim"; çıkarıyor onu gösteriyor kanıtlamak için. O zaman içeri alıyorum tabii. Geleni de Mete yollamış. Mete Mehmet Sönmez'in küçük kardeşi... Basılan evden kaçmayı başarmış; kimlik falan yaptırmak istiyor. Mete'deki de akıl yani! Ben nereden anlarım kimlik işlerinden? "Yok" diyorum ben, "Ev büyük ihtimalle gözleniyor. Benim durumum da sağlam değil. Sen hemen buradan tüy. İzini kaybettir, elini kolunu sallaya sallaya gitme" falan diyorum. Bak-tım olacak gibi değil, kalktık Memduhlara gittik.

- Memduhlar dediğin, şimdi CHP milletvekili olan, eski İstanbul Sanayi Odası Başkanı Memduh Hacıoğlu herhalde. Onun Taciser'in ablası Eser'le evli olmak dışında, hiçbir şeyle alakası yok tabii ki...

Tabii tabii... Çünkü böyle evde oturup beklemek daha sinir bozucu bir durum. Yani saklanmaya falan niyetim yok benim, yurtdışına kaçmayı falan da düşünmüyorum hiç. Orada duyduk ki, bizim eve gelmişler, sormuşlar beni. Haberi alınca ben de gittim Sansaryan Han'daki Emniyet binasına. Ne olacağını da bilmiyorum. Bir süre sonra iki sivil polis geldi...

- Sen yakalanmadın yani, teslim oldun... Peki teslim olurken "Nasıl da fazla bir şey bilmiyorlar, çok da fazla bir şey yapamazlar bana" diye mi düşünüyorsun?

Evet. Gerçi girdim mi birkaç yıl yatacağımı biliyorum. Yani çok belirsiz bir durum var; o gizli örgüt ilişki mi yazdığım mektup muhtemelen bunların elinde, ama ya değilse... O zaman belki çok da fazla belli değil yapılan iş. Cevat'ın evini niye tuttuğunu açıklamak zorunda kalırm, o kadar! Benimle ilgili başka herhangi bir şeyin çıkacağını sanmıyorum; çünkü Mehmet sorguda bir şey söylemediğine dair haber yolladı bana hapishaneye nakledildiğinde. Mektup ellerindeyse, o zaman beş sene yerim diyorum. Ceza Kanunu'nun o maddelerini biliyordum o zaman. 141. ve 142. maddeler. Beş yıl taban, on iki yıl tavan... Beş yıl yersen, iki buçuk yıl yatıyorsun gibilerinden birtakım hesaplar yapıyorum...

- Hangi tarihte oluyor bütün bunlar?

1972'nin mart sonunda içeri girdim. Emniyetten sonra hemen oraya götürüldüm. Orada on dokuz gün kadar kaldım...

Kontrgerilla'da

- Nereye götürüldün? Orası neresi?

Kontrgerilla'ya... O zamanlar o adla bilinen yere.

– O zamanın işkenceleriyle ünlü Ziverbey Köşü'ne yani...

Vallahi ben o zaman nereye götürüldüğümü bilmiyordum tabii... Emniyette beni iki sivil polise verdiler. Bir Volkswagen'e bindirdiler ve Sirkeci'den arabalı vapurla Harem'e geçtik. Vapurda "Seni MİT'e veriyoruz şimdi. Oradan gelen adamları görüyoruz, çok fena vaziyette dönüyorlar. Öyle zincirlenmiş adamlar falan görüyoruz. Sorguda direnmeye kalkma sakın!" dediler. "Biz polisiz, siz bizi sevmezsiniz, ama biz hiç böyle şeyler yapmadık" gibilerden bir şeyler söylediler. Bu da sorgudan önceki klasik bir korkutma konuşması gibi geldi doğrusu... Neyse gittik. Kadıköy İskelesi'nin karşısındaki Kaymakamlık binasına uğradık önce. Orada polisler dizilmişler, yan yana oturuyorlar. En az yirmi kişi var. Beni de oraya oturtular. Polisin biri geldi, oturduğum banka ayağımdan zincirledi beni. Birazdan beni getiren sivillerden biri geldi, "Hadi gel arabada bekleyelim" diyor. Tamam da pek mümkün değil gibi bu! Sivil durumumu görünce "Ulan manyak mısınız siz!" diye çıkıştı karakol polislerine. Neyse çözdüler beni, arabaya yöneldik, ama daha içine girmeye fırsat kalmadan kamyonetle geldi askerler. Thomsonlarla falan. Yanlarında bir de uzun boylu bir sivil adam. Bindirdiler kamyonete, o sivil zincirle bağladı ellerimi. Sonra da gözüme gözlük geçirdiler. Zaten o kamyonetin içinden dışarısının görülmesi mümkün değildi ya... "Kusura bakmayın, emniyet tedbirleri" falan diyerek terbiyeli bir şekilde götürdüler beni. O zamanlar Ankara yolunda bir tünelden geçilirdi.

– Küçükyalı-Maltepe arasındaki tünel...

İşte o tünele girdiğini ses değişikliğinden anlıydın. Biz oradan geçtik yani... Epey bir dolaştıktan sonra bir yere geldik. Bir binaya aldılar beni. Fakat o uzun boylu sivil binadan içeri girer girmez sert ve kaba biri oluverdi. Sonra iki kişi geldi, biri albay olduğunu söyledi. "Senin babandan da nefret ederim. Zaten Menderes yaptı bütün bunları. İcabında yarısı asılır otuz milyon nüfusun, kalan on beş milyon Atatürk yolundan gider" dedi. Bir de "Hükümet var falan diye öyle parlamento, anayasa, babayasa gibi şeylere güvenme. Burada hayatın bizim elimizde" gibilerinden bir şeyler... Sonra soyup bir pijama giydirdiler. Üzerinde kan lekeleri olan... Ellerim zincirli halde yatağa oturtular "Kalkmaya falan kalkışma, bir ihtiyacın olursa nöbetçiye bağırısın" deyip gittiler.

– Neler hissetmiştin orada o halde bir başına kaldığında?

Bir süre sonra bütün duyuların kulağına akmaya başlıyor. Binarın askerle çevrili olduğunu anlıyorsun. Düdük sesleri falan... Yakında bir cami var diyorsun, ezan sesi duyuyorsun çünkü. Yine çok yakında okul olduğunu anlıyorsun, teneffüsteki çocuk seslerinden. Tren sesi, martı sesi derken neresi olduğunu çıkarmaya çalışıyorsun...

– Ne düşünüyorsun bu arada?

Şunu düşündüm: O zamana kadar insanlar emniyete götürülüyordu. Orada falaka ve elektrik verildiğini duyardık. Şimdi burada bilmediğimiz bir yere getirildik. Ve korkutma üzerine kurulu psikolojik bir yöntem var burada. İnsanları konuşturmak üzere kurulmuş bir kurum var ortada. Ve amacı seni korkutmak. Bunlardan kendimi kurtarmanın yolu, kahramanlığa soyunmak filan değil, korkmuş gibi yapmak olabilir. Bu sonucu görünce maksat hasıl olacak onlar açısından...

– Korkmuş gibi mi yaptın yoksa gerçekten de korkuyor muydun?

Bunu düşündüğümü hatırlarım. Korkuyordum da tabii. Dışarıdakiler de nerede olduğumu bilmiyorlar zaten. Dolayısıyla korkmuş gibi yapmak için çok da sıkıntı çekmedim. Her şeyi yazacaksın deyip, kâğıt kalem bırakıp gitmişlerdi. O zaman işin tekniği oydu. Mümkün olduğu kadar düşünüp, “Bunlar ne kadar biliyorlar, benim yazdıklarımın ne kadar itiraf gibi görünüp aslında bunların bildikleri şeyler olabilir. Kendimle ilgili neler söyleyebilirim?” falan gibi soruların cevaplarını hesaplamaya çalışıp, bir şeyler yazdım işte...

– Neler yazdın mesela?

Şerafettin'in bu hikâyeyi anlattığını bilmediğim için, onların bizde kaldığını yazmadım. Yani tabii imza toplamak falan, onları yazdım, ama bunun THKP'yle bağlantısını kuramadılar. “Üniversitede kim var adınız?” diye sordular, üniversiteyi temizlemek için oradan isim öğrenmek istediler. Bizim yoktu zaten üniversitede öyle bir örgütlenmemiz. Tehditle falan birileri hakkında biraz dişe dokunur bir şeyler söylememi istiyorlardı. Kendim hakkında onlara belli bilgiler vermem lazım ki, konuştuğuma inansınlar. Ama başkalarını da tehlikeye sokmam lazım. Örgüt için para topladığımı söylemedim mesela. Kartal'daki bakkal dükkânının basıldığını biliyordum. O dükkânı açmak için parayı benim verdiğimi söyledim. Eğitim broşürleri yazdım dedim. Bazı konularda bir şeyler de yazmıştım. Onlar da bunları bilmiyorlarmış meğer...

– Sonuçta bir şeyler itiraf etmiş oldun...

Evet, yani itiraf etmiş oldum. Broşür yazmak gibi şeyler asistanım diye benden beklenebilirdi zaten...

– Bir dakika... Şu anda burada o zamanlar yapmış olduğun her şeyi konuşmuyoruz değil mi?

Tabii tabii... Herkes ölmedi ki yapmış olduğum her şeyi anlatayım burada. Ne bileyim işte, kimden para aldığımı söylüyorum, çünkü hepsi öldü. Ama karıştığım her işteki herkesi anlatamam tabii ki şimdi de...

- Bu işlere girerken yakalanmanın hayli yüksek bir olasılık olduğunu da biliyorsun herhalde, değil mi?

Tabii ki... Üstelik de aslında içeri alındığımda örgütle, yani partiyle görüş ayrılığı içindeydim. Cephe'yle bir görüş birliği falan zaten yok; biz ne yapıyorsak kendi kendimize yapıyorduk bildiğimiz gibi. Kimin ne düşündüğünden haberim yoktu.

- Ama bir şey yapmadan durmayı da kendine yediremiyordun anlaşılan. Yani çok bilinçli...

Çok bilinçli demeyelim, o kadar da her şeyi çok önceden görmüş olacağımı sanmıyorum. Ama herhalde herkes -bu bana mahsus değil yani- böyle işlere girdiğinde kuvvetli bir yakalanma payı düşünür, düşünmüştür. Ama bir yandan da hiç yakalanmayacaksın gibi davranmak zorundasındır. Böyle de bir şey vardır; yoksa hiçbir şey yapamazsın zaten yakalanacağım diye...

Tuhaf bir işkenceci

- Ne kadar sürdü sorgulanman?

İki günlük bir falaka ve elektrikten geçtim. Korkuyordum falan ama soğukkanlılığı da elden bırakmadım. Mesela falakaya yatırıyorlar; asistanım falan ya, iyi aile çocuğuyum da, onların gözünde muhallebi çocuğu gibi bir şey olduğum muhakkak, avaz avaz bağıriyorum bu yüzden. Daha acı falan duymadan işin başında bağırmaya başlıyorum. Derken farkına varıyorum ki kazık gibi yatmış bağıriyorum. Çünkü o aşamada fazla canım acınuyor. Bunu fark edince rol tamamlansın diye debelenmeye de başlıyorum. Ama iş ilerleyince zaten rol yapmana gerek kalmıyor. Bir süre sonra canın fena acıyor tabii. Falaka tanıdık bir acıydı. O açıdan ürkütücü bir şey değildi. Ama kötüydü, çünkü devam ettikçe kümülatif bir acı söz konusu oluyordu. Ama elektrik! İşte o bildiğin bir acı değil. Cereyan çarpmasını birkaç kat büyüteceksin. Katılıyorsun, nefesin kesilir gibi oluyor. Fakat bunun da acı tarafı yok, başka türlü bir şey. Yabancılığıyla ürkütüyor. Bir yandan da biliyorsun ki, bunun bir süresi var. Adam daha fazla verirse, öleceksin. Eh öyle herkesi öldürmeleri de o kadar kolay değil. Dolayısıyla keseceğini biliyorsun herifin. Kestiği anda da hiçbir şey olmamış gibi hissediyorsun. Bu bakımdan sana yapılan muamelelere bir tür alıştıırıyorsun kendini. Tabii bir de şu var... Bana çok şiddetli işkence yapılmadı. Hayalara elektrik bağlanması falan yaşamadım. Haftalarca işkence görenler vardı mesela. Hatta Ömer Laçiner'in ağabeyi Mustafa Laçiner otuz beş gün işkence görmüştü. Ve aynı güçlü kuvvetli insan olarak çıkmadı Mustafa. Gerçi görünürde gücü kuvveti yerindeydi gene, ama sağlığını bozmuşlardı. Ömer de az buz işkence görmedi benim bildi-

ğim... Benim şöyle bir avantajım da vardı. Mektup yakalatmış adamdım ben. Dolayısıyla "Mektubu yakalattıktan sonra nasıl bir şey yapabilirim ki! Mektubun sizin elinizde olduğunu bile bile..." dediğim zaman inandırıcı oluyordum.

- Gözlerin bağlı olarak mı yapıyor işkence?

Tabii. Ama bir süre falakada debelendikten, elektrik şoku yedikten sonra çözülmüş gibi yapıyorsun ve bir şey hatırladığını söylüyorsun, o zaman gözünü açıyorlar hatırladıklarını anlatman için. Bir süre sonra, bu işkencenin, Şerafettin'in bizim evde kaldığını söyletirmek için yapıldığını anladım. Aslında bunu kendileri ima etti. Ama ben de rolüme sadığım ya.. Unutmuş rolünü sürdürmek için hemen kapmadım ipucunu. Birkaç elektrik şoku daha yedikten sonra, "Yahu, bir şey vardı, unutmuşum; siz onu mu söylüyorsunuz?" filan yollu o konuya girdim. O zaman kestiler. Gözümü açtıklarında işkencecimi gördüm karşımda. Müşekkel olarak! Bir masaya oturttu beni. Kendisi de öbür tarafına geçti masarın. Orada bacak bacak üstüne atarken, ayağı bacağıma hafifçe değdi ve "Pardon" dedi herif! Bütün bu patırtıdan sonra ayağıma çarptı diye özür diledi benden! Hayatımın unutulmaz anılarından biri de budur işte... Ama sonuç olarak Kontrgerilla'da uzun boylu zarar görmedim. Yeni bir "yaşantı" olmuş oldu hayatımda. Kimseyi de ele vermedim... Kahramanlık etmeyi seçseydim, muhtemelen direnemezdim bir noktadan sonra. Çökünce de herhalde birilerini ele vermek zorunda da kalırdım. Bunun klasik hikâyesi vardır: "Şef"lerden birine sormaya başlıyorlar. "Anarın adı?" "Babanın adı?" derken sıra "Mesleğin? sorusuna geldiğinde; "Devrimci" cevabını alınca ezmeye başlıyorlar. Sonunda "Öğrenci" dedirtiyorlar ama sonrası da geliyor. Bu anlamsız konuda direnmeye çalışıp çözümlünce, her konuda birden çözülüyor sonunda.

- Ne kadar kaldın Kontrgerilla'da?

On dokuz gün. İlk gün koydukları yerde somya karyola ve bir yatak vardı; ikincisinde yere konmuş bir yaylı şilte, fakat yayları fırlanmış falan... Onun için ancak öyle kıvrılıp yatıyordum, araziye intibak ederek. US Army yazıyordu bir yerinde. Çok pis bir şilte, üstünde kan lekeleri; çarşaf marşaf yok. Hatta orada da komik bir hikâye geldi başıma.. Şimdi ellerinde ve ayaklarında zincir var ya, ellerin zincirli olarak yemek yemek zorundasın tuhaf bir şekilde. Onun için de bayağı zor hareket etmek. Yemeği getirip bırakıyorlar önüne. Makarna getirmişler. Makarnayı yiyorum, yatağa döktüm. Hani normal olarak hayatta böyle bir şey olsa, eyvah yatak kirlendi denir. Ben "Hay Allah, makarna kirlendi" dedim. Feci bir yatak çünkü. Ama yine de yemek yemeye dikkat ediyorum. Çok az yemek getiriyorlar, bunun da bir zayıf düşürme tak-

tiği olduğunu düşünerek, nefret ettiğim şeyler de dahil her şeyi son kırıntısına kadar yiyorum. Ama o yatağa değen makarnayı yiyemedim, attım yani.

- Geceleri uyuyabiliyor muydun?

Gece gündüz karışıyor orada. Uyuyorsun uyanıyorsun. Gece uyuyamadığın için gündüz uykulu oluyorsun, sızıyorsun falan. Hiç uyuyamadım gibi bir şey hatırlamıyorum, herhalde bir şekilde uyudum. Bir aralık, o ilk işkenceli sorgu kısmı bitince, bir yukarı kata götürdüler, orada atıldığım yer oda olarak en doğru düzgün bir şeydi. Birkaç gün sonra yine geldiler. Bir tanesi "Ben senin ifadelerini okudum, hiçbir şey anlatmamışsın, söyleyeceğim seni, alsınlar aşağıya" falan dedi. Psikolojik baskı yapıyorlar kendilerine göre.

- Yeniden sorgulanmak üzere mi alındın oraya?

Yok hayır, kalmak üzere. Yani yine zincirimiz mincirimiz yerinde de; daha rahat bir yatak, daha temiz bir yatak, işte özellikle kan lekesi falan yok. Yemek üç kaba çıktı, halbuki tek kap bir şey getiriyorlardı başlangıçta. Getirdikleri de matah değil ama, yine de bir şey öncekine kıyasla. Herhalde göze girdim, diyorsun kendi kendine. Sonra birdenbire geri gelip yine aşağı kata götürüyorlar. Böyle psikolojik yıpratma taktikleri uyguluyorlar. Korkacaksın işte "Beni yine niye götürüyorlar; eyvah şimdi yine işkence mi çekeceğiz?" falan diye. O herif yine geri geldi, işte "Hiçbir şey yazmamışsın, ben şimdi göndereceğim seni aşağıya" falan filan diye. Ve tabii arunda yazman lazım. Düşünecek vakit de bırakmıyorlar... Ondan sonra tekrarlanmadı işkence. Yine o kötü odaya götürdüler, ama resmi ifademi işkence odasında aldılar.

- Sana işkence uygulayanların yüzleri açık mı? Mesela yolda görsen tanır mısın onları?

Bu saatten sonra tanımam ama o zamanlar tanurdum. Çok adam geldi gitti... General Memduh Ünlütürk vardı Kontrgerilla'nın başında. Bir defasında o da geldi odama, yanında üniformalı bir albay, bir de sivil biri, binbaşı... O bana mekanik bir sesle "Nasılsın?" falan diye sordu. Daha önce de yalruz gelmişti. İyi adam rolünü üstlenen o kişi Çevik Bir olabilir. Sonradan gördüğüm resimlerine benzettim. Sonradan, Kontrgerilla'da dolandığı çok söylenmişti. Bu söylenti işitildiği için "acaba" diye düşünüyorum, yoksa "oydu" falan diyemem. "Andıç" yazmam gerekse de, emin olamam. Memduh Ünlütürk de "Bak sana üniformamla geldim" falan dedi. Ne demek olduğunu hâlâ çözebilmiş değilim. Çıplak mı gelecektin yani? Üniformasıyla gelince ne oldu ki? Sonra da "Babanın yazılarını okurduk, istifade ederdik, beğenirdik" falan dedi. Numara olduğunu da sanmıyorum söylediklerinin...

- Yakınlaşma çabası mı, daha çok konuşturma çabası mı acaba? Ne zaman gelmişti?

Ben o işkence sonrası kaldığım odadayken gelmiş olabilir. O da aynı katta bir odaydı; merdiven çıkmadıydık hatırladığım kadarıyla oraya götürüldüğümde. "Ben General Memduh" diye başlayan telefon konuşmalarını duyuyordum bir üst kattan gelen... Eski bağdadi bina olduğu için duyuluyordu sesler. Devamlı üç yeri arıyordu. Naci Gür, bizim da-
vanın savcısı Selimiye'de; ona "Falanı filanı yaptık, ifadelerini aldık, şeyi yolluyorum" diyordu. Ondan sonra garnizon komutanlığını arıyor, yeni aldıkları adresleri yazdırıp, adreslerle ilgili "Şuraları şuraları basın, şunları getirin" diyordu. İşkencede bağırانların seslerini de duyardım.

- Ama kim olduklarını falan bilmiyorsun?

Bilmiyorum. Kimseyle de karşılaşılmadım orada, sadece sesler geliyordu. Bazıları teybe alınmış da olabilir, dinletip korkutmak için... Neyse işte, şunu söylemek istiyorum: Memduh Ünlütürk "Babanı biliriz. Kalemi kuvvetliydi. Menderes de iyi adamdı..." falan gibi şeyler söylediğinde epey şaşırılmıştım. Kontrgerilla'ya ilk getirildiğimde gördüğüm albay ana avrat dümdüz gidiyordu Menderes'e, Memduh Ünlütürk övüyordu filan. Anlaşılan bunlar da kendi aralarında değişik kanatlara mensuplardı... Biz yakalandığımızda Mahir kaçmıştı Maltepe Askeri Cezaevi'nden... Demek ki sınıksız korunan askeri cezaevinden kaçabiliyor ya da kaçırılabilirdi. Asker kendi içinde "Nasıl olur bu iş?" demeye başlayınca da daha sert rüzgârlar esiyordu... Bu iş öyle noktalara vardı ki, 14'lerden Numan Esin, onunla birlikte İrfan Solmaz ve Orhan Kabibay gibi eski 27 Mayısçılara kadar bir sürü insanı aldılar içeri. Tümgeneral Celil Gürkan bile getirilmişti Kontrgerilla'ya...

Selimiye'de hücre hapsi

- Kontrgerilla'dan sonra nereye götürdüler seni?

Selimiye'ye... Selimiye'de eften püften hücreler yapmışlar. İşkence-den getirilenleri oraya atıyorlar. Başsavcı Albay Naci Gür başta olmak üzere dört tane savcı var. Onların önüne çıkıp ifade veriyorsun. Sonra bir de mahkemeye çıkıyorsun. İfadeni okuyor, tutukluyorum diyor; hangi hapishaneye gideceksen, oraya post alıyorlar seni. Beni kapalı bir kamyonete koyup getirdiler Selimiye'ye. İki tane köylü şivesiyle konuşan adam var kamyonette. Gözüm bağlı yine. Biri bir şey dedi. Ben de güldüm filan. "Ne gülüyon lan!" dedi ve çaktı bana bir tane. Sonra kamyonetten inince gözümü açtılar. Bu bana vurunu gördüm. Daha doğrusu sesiyle görüntüsü üst üste gelmiş oldu. Siyah takım elbise giydirilmiş, kravatlı, kafa tıraşlı, gariban bir er! Hazirola, son derece sünepe, duruyor. Kahramanlar bunlar işte!... Neyse indik. Götürüp bir hücreye

koydular beni. Epey bitap bir haldeyim, bütün o gerginliklerden sonra. Yatağa uzandım, bir süre yarı uykulu bir halde kalakaldım. Gözümü açtığımda, kapıdaki parmaklıkların ardından iyi yüzü birinin bana baktığını gördüm. İyilik gördüm kapıda. Miğferli falan bir onbaşı çocuk. Kapıda iki saatlik nöbet tutanlardan biri. "Hoşgeldiniz efendim. Nereden geliyorsunuz?" filan dedi. Ben de "Valla, çokça elektrik olan bir yerden geliyorum" diye cevap verdim. "Ayy ay! Kartal Maltepe'den geliyorsunuz herhalde!" gibilerinden laflar etti.

- Kontrgerilla Ziverbey Köşkü'nde değil miydi? Erenköy'de yani...

Bu çok ilginç. Çünkü sonradan Tüccarbaşı, Ethem Efendi falan da dendi, Erenköy'deki Köşk olarak duyuruldu burası. Ve yıllar sonra da ben bir kere gittim oraya. Tabii ancak dışından bakabildim. Ama tabii hiçbir şeyi gözümle görmediğim için bilemedim. Bina duruyordu, bahçesi de boştu. Burası bana bir şey hatırlatır mı acaba diye gezindim falan oralarda ama bir şey çıkaramadım... Yalnız benim hatırladığım tünel sesi kesindi. Bu yüzden orası Maltepe'deydi diye düşünüyorum. Ya da şaşırtma vermek için tünelden geçirip geri getiriyorlardı... Mehmet Sönmez'in babası emekli albaydı. Onunla konuşurken, "O anlattığın yer Maltepe Askerlik Şubesi olabilir" demişti... İnsan o zaman çok merak ediyor tabii acaba neresiydi diye...

"Yılmaz Güney de burada!"

- Selimiye'deki hücrede kalmıştık...

Sonra ertesi sabah oldu. Nöbetçi ekibin başında başka bir onbaşı ya da çavuş var. "Gazete istiyor musun?" diye sordu. Hepsini almasını söyledim. Gitti, sonra geri geldi "Ben sana *Günaydın* getireyim. Öteki gazeteleri okuyanlardan alır getiririm, masrafa girmezsin" dedi. O zaman öyleydi askerler. Saf Anadolu çocukları... Köylerinden de biliyorlar baskının ne olduğunu; üzüyorlardı bizim için herhalde... Taciser'in de öyle bir hikâyesi vardı. Onu içeri aldıklarında, Selimiye'deki sorgudan sonra askeri bir araca bindirip Sağmalcılar Cezaevi'ne gönderiyorlar. Benden yedi sekiz gün kadar sonra. Kapılar kapanmış. Askerler kafalarından miğferleri falan çıkarıp konuşmaya başlamışlar onunla, "Mahkemeye çıktığında öyle ben yaptım filan demek yok. Hepsini inkârdan geleceksin..." diye akıl vermişler. O zamanlar böyle çocuklardı bunlar. Sonradan çok değiştiler. Ben sonradan tekrar Selimiye'ye gittiğimde, aradaki büyük farkı görmüştüm... Neyse işte bu onbaşı sonra büyük havadis olarak "Yılmaz Güney de burada!" dedi. "Benim adım Murat Belge benden selam söyle" dedim. Selamları değiş tokuş ettik onun sayesinde. Meğer Sağmalcılar'da kendisine gösterilen sevgi seliyle başa çıkamayınca, sivilde olmuyor deyip yeni-

den Selimiye'ye göndermişler Yılmaz Güney'i. Sonra da Maltepe Askeri Cezaevi'ne filan gönderdilerdi. O zavallı da bu selam değiş tokuş sırasında ben öttüm de onun THKP'yle ilişkisini söyledim diye bayağı endişelenmiş. Zaten sivil hapishaneden çıkarılıp, gerisin geri Selimiye'de hücreye konmuş olduğu için iyice işkillenmiş... Sonradan anlatmıştı bunu da bana.

- Ne kadar tuttular seni Selimiye'de?

İlk defasında üç gece kadar kaldım orada.. Orada askeri savcılıkta ifadeni alıyorlar. Oradan da hapishaneye, Sağmalcılar'a gönderiyorlar... Sonra, sıkıyönetim kalktıktan sonra, yine Selimiye'ye yollandım... Ama artık hapishane kısmına...

Sağmalcılar Cezaevi

- İstersen sırayla gidelim. Sağmalcılar sivil hapishane değil mi?

Evet... İşte anlattım ya, Şerafettin'le birbirimize kelepçeleyip gönderdiler bizi Sağmalcılar'a. Orada kabarık saçlı, sarışın, tilkiyi andıran bir gardiyan geldi birkaç gün sonra. Fizikman tilki de kurnazlık bakımından geri biraz. "Yılmaz Abi burda mı?" diye geldi bu. "Yok dedik. Onu alıp Selimiye'ye götürmüşler..." Kasketi yere atıp "Tuuh" dedi, "ben onu kaçırmak için gardiyan olmuştum." Yılmaz Güney böyle bir efsaneydi işte. Neyse işte birbirimize kelepçeli olarak getiriliyoruz Sağmalcılar'a. Orada otomobil plakası gibi bir şey takıyorlar boynuna. Üzerinde numara filan. Onunla fotoğrafını çekiyorlar önden, yandan. O arada korkunç bir gardiyan dolaruyor etrafta. Yaşı da ileri. Hamido diye bir başgardiyan. Bana da bir kükredi. Allah'tan muhatap etmediler bu herifi bize. Ondan sonra ancak uzaktan gördük. O arada bu *Midnight Express*'e konu olan velet de yakalanmış esrardan, Sağmalcılar'da yatıyordu. Orada malını da buluyor olmalı ki, rüyada geziyor gibiydi. İşte *Midnight Express*'teki sadist Hamido bu gardiyanı. Yani hayattan alınma bir adamdı filmdeki... Filmdeki, tip olarak, sahicisine hiç benzemiyordu. Ama ilham kaynağı bu. Aftan iki üç gün sonra, salıverilenlerden biri gidip bu Hamido'yu öldürdü. Kim bilir ne çekmiş ki! "Bu film yalan" diye bağırarak kolay da...

- Sağmalcılar'da koğuş sistemi var değil mi?

Evet ama koğuşlara daha sonra verildik biz. Muamele tamamlanıp bizi ilk götürdükleri yer, "müşahede" dedikleri bir yer. İlk girişte musluklar, yıkanma yeri falan var. Sonra bir koridor. Koridorda hücreler var birbirine bitişik... Bunun bir de aynı tertip ikinci katı var. Parmaklıkları camdan avluya bakıyor. İşte "müşahede" dedikleri bu yere yeni gelen adamları koyuyorlar. Arka duvardaki deliklerden de gözlüyor-

lar içeriyi. Böyle bir yer sıkıyönetimin işine geldi. "İhtilattan men" diye bir şey vardır hukukta; yani birbirine karışması yasaklanmış demek. İşte buradaki hücreler sayesinde tutukluları birbirinden ayırmış oluyorlar. Bu da bizimkilere pek kötü geliyordu. Bu Türk milleti birey olarak kendine yetemiyor, bir arada olmak zorunda hep. Halbuki bana tam bir cennet gibi geldi. Masası da var. Okuyorum sürekli. Mükemmel bir durum... Başlangıçta kapılar da kapalıydı. Kapıların hiç açılmadığı bir üç dört ay geçirdik orada. Benim kapı dediğim şey parmaklıklı kapı; onun için yanındakiyle konuşabiliyorsun. Yani öyle ses geçirmez kale gibi bir yerde tek başına değilsin. Benim yanımda Mehmet vardı. Mehmet gardiyanı nasıl ayarladıysa ayarlamış, benim yanıma boş bırakın, arkadaşım gelecek diye rezervasyon yaptırmış bana. Önümüzde koridor ve avluya bakan pencereler... Camdan birbirimizin aksini de görebiliyoruz konuşurken. 10 kişiydik orada yan yana hücrelerde yatan ve o 10 kişi rahat rahat birbiriyle konuşabiliyordu biraz sesini yükselterek, bağırarak falan. Dolayısıyla en uçtakilere de haber gönderebiliyorduk. O uçtakiler ayrıca -orada bir merdiven var- üst kattakilere de sesini iletebiliyor, toplam 40 kişi birbirinden haberdar olabiliyordu yani.

- Gürültülü değil mi peki?

Gürültüye alışmayı öğrendim. Hele bu on kişilik hücre sisteminde, gürültü hiç rahatsız etmedi beni. Sonradan koğuşa verildiğimizde biraz sorun oldu, ama ona da alıştım. Belki de bu yüzden hâlâ her durumda okuyup yazabilirim ben... Koğuştaki ben herkesten geç yatardım, herkesten önce kalkardım. Onun için çoğu zamanımı yine alt kattaki salonda, yani o ortak yaşanan yerde kendi başıma geçirirdim.

Koğuştaki görüş ayrılıkları

- Sen hapisteyken THKP'yle görüş ayrılığı içindeyin, öyle değil mi?

Başlangıçta, silahlı mücadeleyi bırakma kararıyla benim sorunum yoktu. Ama sonra başladı bölünme. Şöyle gelişti olaylar: Mahir Çayan kaçırılmaz, gerillaya devam etme kararı verdi; o zamana kadar "Parti karandır" dediği her şeyi reddetti ve sapma olarak mahkûm etti. Dolayısıyla da THKP'nin o zamana kadar yapmış olduğu her şeyi suçlamış oldu. Yusuf Küpeli'nin "Artık gerilla mücadelesi yok; başka türlü mücadele var" dediği ve benim THKP-C'ye girmeme yol açan her şeyi yani... Ben öncelikle bununla ayrılık içinde oldum, Mahirlerin bu tavırla. Ama Mahirler İstanbul'da, Ankara'da dolaşarak birçok insana "Bu ihanettir" falan deyip, her zaman olduğu gibi kabul ettirdiler, daha sivri ve sol olanın daha devrimci bir yol olduğunu. Bana daha önce gelip de kesinlikle Mahir'den vazgeçtiğini anlatan adam, "Emrinizdeyim

komutanım!" deyip tüm havacı subaylarıyla gitti Mahir'in peşinden. Er-
tuğrul Kürkçü mesela, hemen Mahir'e iltihak etti... Mahir savunuyor si-
lahlı mücadeleyi; bu kadar sıkı devrimciyken o nasıl reddetsin şimdi...
O halde Yusuf davayı satmış gibi bir şeyler oldu... Mehmet Sönmez yi-
ne de Ankara'ya gittiydi onlarla konuşmak için, saçmalamayın falan di-
ye. Etkili olamadı tabii... Dönüşte anlattıydı bunları bana... Sonra biz
de içeri girdik işte...

**- THKP'lilerle aranızda tatsızlık çıkmıyor mu temeldeki bu gö-
rüş ayrılığı yüzünden?**

Bizi hapse girdiğimizde gerillacı olanlar ve olmayanlar diye ayır-
yorlardı. Koğuşta da THKO, THKP-C ayrımı filan yapılmıyor tabii; bü-
tün örgüt militanları bir arada. Başka örgütlerden olanlar da var, ama
ağırlık bunlarda... Gerillacı olanlar ve olmayanlar ayrılmış vaziyette
ve başından beri bunun sürtüşmesi devam ediyor. Başlangıçta biz sol
müşahede denen yerdeyken, öbür taraftaki sağ müşahedede gene bi-
zim tayfa var ama; ağırlık gerillacılarda... Orada bizimkinden daha faz-
la bir hır gür olmuş. Bunun üzerine hapishane müdürüyle konuşuldu
ve oradaki bizim kafadan olan adamlar bizim tarafa geldi. Bizdeki ge-
rilla taraftarları da sağ müşahedeye gitti. İdeolojik tavra göre bir ay-
rım oldu. "Hızlılar" ayrıldı bizden. Yine de görüş ayrılıkları var tabii
başlangıçta en azından, kimsenin kimseyi "Vay sen saptın!" falan diye
suçlayacak hali de yok. Geçinip gidiyoruz işte... Daha çok başlarda
Maltepe'den THKO'lu birini getirmişlerdi oraya, geçimsizlik yüzün-
den... Müebbet almışlardan meşhur Yavuz Yıldırımürk'ü... İdam tale-
biyle yargılanmış olduğu için hapishane idaresinden falan da saygı gö-
rüyor. Başka örgütten de olsa, bizim THKP-C'den dolayı getirilmiş ge-
rilla taraftarlarının gözünde de önemli bir adam oluyor. Fakat bu ara-
da öyle uzun boylu kavga gürültü falan da yok. Koridora açılan hücre-
lerin kapıları büyük ölçüde kapalı çünkü... Sonra çay içmek üzere Ya-
vuz Yıldırımürk'ün hücresi açıldı. Hatırlı olduğu için çay ocağı işlet-
me ruhsatı ona verildi, çayı o yapıyor... Ama berbat bir çay veriyor.
"Devrimciler israf yapmaz" falan gibi şeyler var ya; çayı az koyuyor
adam, berbat bir şey oluyor. Ama zaten satranç oynayacak, sohbet
edecek derken, çaya özenmesi, dikkat etmesi mümkün değil. Herkes
bundan şikâyetçi olmaya başladı; en başta da bu tüketim normlarına
epey önem veren gerillacılar memnun değil yaptığı çaydan. Değişsin,
başkası alsın falan dendi. Yavuz tabii kulis yapmaya başladı. Pasifist-
lerin kendisini düşürmek için böyle bir kumpas kurduğunu gerillacıla-
ra anlattı ve bu konuda oylama yapıldı ve oy çokluğuyla Yavuz'un ça-
ya devamına karar verildi. Benim şikâyet ettiğim falan yok; yani bağı-
ran onlar... "Ama pasifizme taviz vermeyeceğiz!" diye Yavuz'un çayla-
rına razı oldular!

- Teorik konulardan çıkan daha ciddi tartışmalar olmuyor mu aranızda?

Pek değil; çünkü pek de mümkün değildi bu zihniyetteki adamlarla konuşmak... Zeki diye bir çocuk vardı. Bir sefer onunla konuşuyorduk bu gerilla meselesi hakkında. Yani "On beş yirmi ya da bilemedin 200-300 tane adam halk adına devrim yapamaz. Mücadeleyse halka gider, halkla birlikte mücadele yapılır" gibilerden konuşuyoruz, ama dostane bir ortam. Bu Zeki bir ara sinirlendi, galeyana geldi, "Böyle devrimcilik nanay, devrimci dediğin kendini erkek gibi ortaya koyar" lafları etti. Yani halkı işe karıştırmadan, halkı "tehlike"ye atmadan, halk adına devrimi yapmış, "devrimci" dediğin adam. Devrimcilik erkeklik meselesi oldu yine yani... Dolayısıyla bu konuları çok da tartışma imkânı yoktu. Yahut işte kendi aramızda biz birkaç kişi emperyalizm tartışması yaparken, Yavuz Yıldırım Türk gelir ve tartışmayı sabote ederdi. "İmperyaalizm" derdi o. İşte "imperyaaalizm olması için, kapitalizm olması lazım; halbuki Çarlık Rusyası feodaldi" gibi konuşmaya başlardı. Eh, dil böyle olunca, konuşacak fazla bir şey de kalmıyordu doğrusu... Bunlardan ötürü kavga dövüş çıkmadı, ama sürekli bir gerginlik vardı. Hücre kapıları her saat açık değildi. Kapıların açık olduğu zamanlar ha bire uzadı; akşama kadar çıktı sonunda.

Komün başkanı oluyor

- Nasıl yaşıyor orada?

Hapishaneye düşünce hemen bir komün konusu ortaya çıkıyor. Biraz da ihtiyaç bu. Ayrı kafada ama ayrı gelir düzeyinde olmayan insanlar bir arada çünkü. Birlikte yeme, içme meselesini paylaşacaksınız. Bir sandık kurulup, parası olan olmayana yardımcı olacak biçiminde bir asgari geçim düzeni sağlıyorsunuz. O zaman Sağmalcılar'da her tutuklu ya da mahkûma günde iki tas çorba ile bir somun ekmek verilirdi. Doymadıysan kendin temin edeceksin gerisini...

- Bu "temin etmek" nasıl mümkün oluyordu hapishanede?

Hapishanenin bir kantini var. Ziyaretçin oradan bir şeyler satın alıp sana gönderebiliyor. Dışarıdan yiyecek getirmek yasak. Bunun dışında bakkaliye ya da manav hizmeti gören kantin arabaları var. Koridordan bağırıp satıyor. Bir de tabldot var en paralıkar için. Belli bir para karşılığında dört kap yemek veriyor. Bizim için büyük lüks tabii ki... İşte ayrı koridor üzerinde on kişilik hücreler var demiştim ya, bir zaman sonra beni komün başkanı yaptılar bizim on hücre için...

- Neden seni seçtiler?

En büyükleri bendim de ondan. Bu da ilginçtir; hapishane öncesindeki

arkadaşlarımdan hep yaşça küçüktüm ben. Edip'ler, Cemal'ler benden çok büyüktü. Erken büyümüş bir adamdım. Fakat içerde bir de baktım, en yaşlısı benim bunların. Biraz da o yüzden komün başkanı yaptılar beni herhalde. Neyse işte komünü kurduk. En çok para getirenlerden biri de benim, çünkü o dönemde çeviri yaparak bayağı para kazanmaya başlamışım. Şimdi, hapishane içinde ekonomik faaliyet, dolayısıyla da koğuş ağalığı oluşmasını engellemek amacıyla yemek pişirmek yasaklanmış. Bir zaman sonra ordudan bize karavana gelmeye başladı. Bu nasıl oluyor? Efendim bir kanun çıkarmışlar, "Askeri mahkemede yargılanan adam asker kişidir" diye. Bu niye? Asker kişi olarak mahkemede kafa tutunan mümkün olmasın diye. Fakat bürokrat zihniyete göre, asker kişi olduğumuza göre bize asker karavanasını da vermesi lazım. Asker karavanası kötü bir yemek, ama sivil düzende paran yoksa açlıktan ölebilirsin. Bu yine de daha iyi... Kapuska yemeğinden çıkardığı kepçeyle çay koyduğu için tasın içindeki çayın üzerinde yağ tabakası yüzer ama olsun...

- Sen bütün o aşçılık meziyetlerinle hepten elem ve kederlere gark olmuş durumdasın herhalde...

Hem de nasıl! Zaten sonradan meseleyi iyice ele alıp bambaşka bir düzen de kuracağım tabii ki... Yemek meselesi hapishanede çok önemli çünkü. Avluya çık, futbol voleybol oyna, yemek ye, yat uyu. Okumayınca vakit geçmek bilmiyor; bu tür şeyler çok önemli oluyor, kafaya takmalar, saplantılar başlıyor... Ben zaten hep liberal eğilimli bir adamdım. Hiçbir zaman o çileci, katı komünistlerden olmadım. Öyle sefalet paylaşmaktan haz alan bir adam değildim yani... Mesela kantinden herkesin görüşmecisinin gönderdiği şeylere komün lideri olarak el koymazdım. Halbuki diğer komünlerde bunlar da paylaşılıyordu. Komünistiz ya, ne varsa paylaşacağız. Dışardan gönderilen bar çikolatalar bile paylaşılırdı. Ben "isteyenler paylaşsın" derdim. Adamın karısının gönderdiği çikolataya karışacak halim yok ya...

- Derhal eleştiri konusu olmuştur bu liberal tavrın...

Tabii. Öbür koğuşlardaki komünlerden eleştiriler geldi... Halbuki hapishanede yaşıyorsun değil mi? Zaten bir yoksunluk durumu bu. Zaten kısıtlarınımışsın. Şimdi hapishane içinde komün kuruyorsun. Bunu da ikinci bir hapishane haline getirmenin manası var mı? İnsan yaradılışı diye bir şey var. Esnek, hoşgörülü olmak lazım. Neyse işte, askerden karavana başladı. Mesela fasulye pilakisi çıkıyor karavanadan. Domates salçası dökmüşler, makine yağı gibi bir şeyle pişirmişler. Berbat bir şey. Ben onu alıp yıkattırıyorum, süzüyorum. Sonra bunu sahici zeytinyağı, zeytin, yumurtayla filan piyaz haline getiriyorum; ya da mahkemeye giderken bize kumanya olarak verilen paketteki söğüş etleri karavanadan gelen yemeklere katıyorum filan. Derken iyice azıttım, Tac-

ser kanalıyla çamaşırlar içinde kaçak baharat sokmaya başladım içeri. Körili et yapmalara kadar vardırımdı işi...

- Herkes komün üyesi mi peki?

Başlangıçta hücre kapıları kapalıydı. 4-5 ay kadar sonra gece yatar-ken kapatılır hale geldi. Deniz ve arkadaşlarını idam ettikleri gün ilk defa kapıları açıp havalandırmaya çıkardılar bizi. O da bir taktikti herhalde. Tahmin ediyorlardı havalandırmaya çıkamamaktan perişan olduğumuzu. O gün havalandırmaya çıkıp da hadise çakanırsak, o hak elimizden alınacak tabii ki. Demek ki uslu uslu çıkıp uslu uslu dönecekler, idamlara karşı protestoda bulunmayacaklar, diye düşünmüş olmaları. Neyse... Ondan sonra her koridor günde bir saat avluya çıkmaya başladı. Dört beş ay geçtikten sonra da kapılar ancak geceleri kapatılır hale gelmişti artık. Kapılar açılınca tek komün haline geldik biz. Ama kalabalıklaşınca ortaya çıktı ki, herkes komün üyesi değil. Bir kere öğretmenler var. Türkiye’de öğretmenler ayrı bir canlı türüdür. Öğretmenlerden bazıları komüne girmiyorlar. Komün üyesi olmak devrimcilik göstergesi olabilir, bu gibi istihbarat mahkemenin tahliye kararı etkileyebilir düşüncesiyle dışında kalıyorlar. Ama konuşurken çok devrimciler! Neyse... Başka siyasi çizgilerden adamlar ya da aynı siyasi çizgide olup da aralarında görüş ayrılığı bulunan bazı adamlar da girmiyorlar komüne. Derken, benim yaptığım yemeklerin onlara verilip verilmemesi tartışması çıktı aramızda. Komün üyesi değil diye adam niye daha kötü makarna yesin, bunu da anlayamadım hiç. Sonra bizim aramızda da kavga çıktı; dövüş hatta...

- İlle bir kavga olacak sol içinde...

Hem sol içinde, hem de hayatta. Her insan her olaya aynı gözle bakamayacağı için böyledir bu... Hele orada, kavga çıkmaması mümkün değil tabii. Her yeni durumda görüş ayrılığı çıkar. Nitekim bizimkinde de saçma sapan bir konudan çıktı. Hapishanede bir araya konulan Yusuf, Münir, Ertuğrul’dan oluşan altı kişinin “Abdülhamid haklıdır!” falan dedikleri, buradan yola çıkarak “Bütün geçmişimiz bir provokasyondur. Biz bir oyuna getirildik” diye özetlenebilir bir tavır alınması beklendiği falan yayıldı bizim koğuşta. Bu bir rivayet olarak geldi, ama içimizden bazıları böyle böyleymiş diye bize heyecarla anlatıyorlar, yani bundan böyle çizgimiz buymuş diye. Bakalım dedik; bu söylenen şeyler çok akla yakın şeyler değil. Yakında duruşma başlayacak, o zaman öğreniriz, başka da bir yolumuz yok şu anda, dedik.

- Duruşmada nasıl öğreniyorsunuz?

Duruşmada herkesi görebilirsin, konuşabilirsin... Avukat yoluyla falan da birtakım bilgiler gelip gidebilir; ama sonuçta hiçbiri çok güveni-

lir şeyler değil, adamın kendisiyle konuşmak kadar. Bunu böyle çok da yaymayın etmeyin, dur bakalım falan dedik. Bu insan kafası dehşet bir şey. Bir yandan ha bire bu devrim tarihi, parti tarihi kitapları okunuyor; bakıyorsun Bolşeviklerinkine benzer bir Odessa grubu oluşturuluyor filan. Çelik çekirdekli filan, böyle bir sürü lakırdı var ortada. Bunları bir araya getirdiğin zaman da teorisyen oluyorsun! Derken bunlarla dövüştük biz daha duruşmaya kalmadan.

– Dövüştünüz mü? Nasıl?

İyi hatırlıyorum evet, dövüştük. Biz daha kalabalığız ve bunları dövdü bizim çocuklar. Sonra onlar saldırdılar. Mehmet falan da karışmış o kavgaya. Sonra bunlar ellerinde sopalarla bizim koridora hücumla geçtiler. Ben de bunların önüne geçtim. “Sen çekil aradan” filan dediler, çekilmedim. Bana bir şey yapamıyorlar ne de olsa... Sopayla vuramıyor, sonra arkamdan konuşuyorlar ama... Mesela bunlardan biri sonra Kurtuluşçu oldu. Ben hapisten çıktıktan sonra duyduğuma göre benim filtreli sigara içmek için komünü dağıttığıma dair rivayetler anlatırmış sağda solda. Ben hapisten çıktıktan epey bir zaman sonra Birinci’yi bırakıp Samsun içmeye başladım, yıllar sonra yani... Böyle bir şey mümkün değil; tam tersi, komün başkanlığı yaptırdılar bana bütün süre boyunca her zaman. Bunları söyleyebiliyor o adam; çünkü fikriyle, yazısıyla onların davasına zarar veren bir adam olarak görüyor beni. Herkesin kafasındaki Murat Belge imajını bozacak bir şey; herkese inandırıcı gelebilecek bir şey düşünüp söyleyebiliyor; ama sopayla vuramadı o gün... Neyse, derken bunlar müdüre şikâyet ettiler, biz ayrılmak istiyoruz dediler. Müdür geldi gene. Bunlar da “Ya biz gidelim ya siz gidin buradan, oylamaya konsun” falan dediler. Müdür, başka çare yok o zaman dedi. Oylama yapıldı, biz kaybettik. Bu çok komiktir aslında.

– Çoğunluk sizde değil mi?

Biz daha kalabalığız; fakat bütün 40 kişi olarak baktığında, başka gruplardan adamlar var. Mesela Mihrici Mustafa Lütfi Kıyıcı var, o bize tabii çok düşman; çünkü benim Mihri Belli aleyhinde yazdığım yazılar var. Ayrıca iki işçi var bizim takımda. Kıyıcı, onların üstünden hücreleri kilitlemiş gidip oy vermesinler diye. Sonra 6-7 tane öğretmen var. Bunların içinde Hasan diye bir adam var. Karşınızdaki koşu yatan gangsterlerle, eroin yakalatan MHP’li senatörle falan ahbablık ediyor. Onlar da buna çay ismarlıyorlar. Yani bir sürü davranışları insanları tedirgin ediyor koşu yatan. Bizim takımda da Adem diye bir işçi var, o da bizim “devrimci vicdarımız” halinde. İyi bir çocuk; ama o sert, tavizsiz devrimci vardır ya, bütün o sendromları da eksik etmeyen bir çocukçağız. Bu gibi durumlarda, devamlı “devrimci bir tavır ortaya konsun” falan ister. İşte

bu “devrimci vicdan”ımızın sesiyle bizimkiler Kalender denen adarı komünden ihraç ettiler. Ben yapmayın, etmeyin dedimse de çok da ısrar edemedim; çünkü hakikaten iler tutar yarı yok bir adamdı. Şimdi böyle olunca, bizde –özellikle de öğretmen mesleğinde– olan bir durum çıktı ortaya. Bütün öbür öğretmenler buna karşı tavır almak, dayanışmak zorunda hissettiler kendilerini. Böylece onlar da bizim gitmemiz için oy verdiler. Koğuşta 4-5 kişilik bir grup daha vardı; o sırada her türlü grubun dışında kalmaya karar vermişlerdi. Onlar da oylamaya katılmayınca biz kaybettik ve böylece 14 kişi sol müşaheden kovulduk.

– Nereye kovuldunuz?

Bunun üzerine küçük bir koğuşa verildik biz. Sağ müşahedenin karşısındaki koğuşa gittik. Orada artık hücre düzeninden tamamen çıktık. Alt kat günlük hayat için, üst kat da yatakhane olarak kullanılan bir koğuş düzeni... Ama orada da rahat yok. O avlunun karşısında bu hızlı devrimciler, gerillacılar yatıyor çünkü ve havalandırma için aynı avluya çıkıyoruz. Bizim bunlarla ilişkimiz asgari düzeyde. Daha doğrusu bunlar bizimle konuşmama kararı almışlar; gerillacılar ya tavır koyuyorlar bize. Biz de bir iki teşebbüsten sonra vazgeçtik. Üst katta bir hücre var, bizimle aynı avluya bakıyor, ama kapısı falan başka yerden. Orada bir adam var, kaymakam deniyor ona. Sahte kaymakammış diye bir tevatür yayıldı. Dolandırıcı yani, “Ben kaymakamım” diye iş çevirirken yakalanmış. Derken bu gerillacıların sözcüsü geldi bir sabah, “Görüşmeye geldim. Ortak tavır almamız lazım. Bu sahte kaymakam meğer kulamparaymış ve biz mayoyla çıktığınız için güneşlenmeye, oradan bizi dikizliyormuş” diyor. Eee, ne yapacağız?

– Halk mahkemesi mi kuruldu?

Yok, daha parlak bir yol bulunmuş. Karşı koğuştaki gerillacılar bu hususta toplantı yapıp “güneşlenmenin yasaklanması” kararı almışlar. Bunu bize tebliğ etmeye gelmiş temsilcileri. Gel de bunun tartışmasını yap şimdi. Hayır, bu saçma sapanlığa ben karışmıyorum desen, adamlarla birlikte mahkemeye çıkıyoruz bir yandan da. Askeri mahkeme karşısında kaymakam meselesi yüzünden bölünmenin de hiçbir anlamı yok. Peki, dedik sonuçta. Ben öyle bacaklarıma falan hayretle baktığımı hatırlarım, “Bir erkeğin aklını başından nasıl alır bu bacaklar?” diye! Dolayısıyla güneşlenme yasağı uygulamaya kondu. Aradan 15 gün geçti. Ama bu gerillacılar da her türlü fiziksel aktiviteye çok önem veriyorlar. Spor çok önemli. Bunun gerekçesi hapisten sonra yine dağa çıkmak olabilir. Ama “bronze” olmak da önemli. Bu belki de “kamufraj” içindir. Sonuçta, yine geldi bu koğuş temsilcisi, “Biz yine toplantı yaptık, bermuda boyunda şort giyilebilir diye karar verdik” dedi. Bu da unutamadığım bir anımdır işte... Yani soğuk ve gergindi

gruplar arası ilişkiler, ama sol müşahededeki olay dışında yutturuklaşma falan çıkmadı.

- Giyilecek şortların boyu hakkında ortak karar alındıktan sonra da mı selam sabah yok havalandırma sırasında?

Evet... Birbirimizi görmezden gelmeyi sürdürüyoruz... O da geçti aslında bir zaman sonra, ama sonuna doğruydum artık.

- Aflla dışarı çıktığınız 1974 yılına kadar o 14 kişi hep aynı koğuştaydı mı kaldınız?

Yok, ilaveler oluyordu daima. 14'ün üstüne çıktık biz o koğuştaydı... Ama zaten aftan çok önce Selimiye'ye geçtik, sıkıyönetim kalktığında... 1973 seçimleri biz oradayken yapıldı. Ama ayrı kadro değildik artık orada; dağılmıştık.

- Duruşmalar ne zaman başladı peki?

Davanın başlaması bayağı sürdü, bir yıla yakın sürmüştür.

- Bu bir yıl boyunca neyle yargılanacağını bilmiyorsun, iddianamenin ne olduğu da belli değil, öyle mi?

Evet. Ama öyleydi işte o dönem... Bir yıl belki fazlaymış gibi geliyor ama geçiyor işte zaman; zaten toplam iki yıl sürdü içerde kalmam.

- Avukatların kimlerdi?

Gülçin Çaylıgil, onun ortağı Ziya vardı, Ziya Nur Erün. Sonra Uğur Alacakaptan. Bir de Ahmet Tahtaklı... Halam ayarlıyordu bu işleri Ankara'dan. Benim "iyi savunacak" bir avukat falan aradığım yoktu. Askeri darbe olmuş ülkede, Hamurabi'yi getirsen ne olur ki! Ama yine de 12 Eylül gibi değildi o dönem. Avukatlarımızla rahat rahat konuşurduk Sağmalcılar'dayken. Mektup getirir götürürlerdi falan... Avukatın o koşullarda önemi dış dünyayla bağlantıyı kurmasıydı.

- Görüşme günleri ne sıklıktaydı?

Haftada bir.

- Taciser geliyor tabii seni görmeye...

Evet ama başlarda gelemiyor tabii ki. Benden birkaç gün sonra onu da aldılar içeri. O da altı ay yattı. Yataklıktan, 196. maddeden yargılandı...

- Taciser de içerdeyken haberleşme imkânı oluyor muydu aranızda?

Evet. Mektuplar falan gidip geliyordu avukatlar kanalıyla.. Sonra sıkıyönetim kalkınca, herkesi yine Selimiye'de topladılar.

Selimiye'de koğuştta

- Farklı mı Sağmalcılar ve Selimiye koşulları?

Epeyce. Sağmalcılar çok daha iyiydi. Bir kere orada avluya çıkıyorduk. Selimiye'de havalandırma diye üst katta bir koridorda dolaşıyorduk, açık havalandırma değildi. Sağmalcılar'ın yatakları çok daha iyiydi. Bir koğuştta 14 kişi bile kaldığımız oldu. Sonra böceğimiz filan yoktu Sağmalcılar'da. Oysa Selimiye'de böceğimiz, sıçanımız gayet yerindeydi... Sağmalcılar'dan getirildikten sonra bizi Selimiye'de ilk soktukları yer yerin dibindeydi, vaktiyle ahır olarak yapılmış, sonra bizim için hapishaneye dönüştürülmüş. Orası bayağı berbattı. Orada açık hava diye çıkardıkları yer küçük bir oda kadardı ve 50 adam orada yan yana ayakta dururdu...

- Selimiye'de de koğuşt sistemi mi var?

Evet. Orada da sonradan koğuştta koydular bizi. Orada üst katı koğuşt haline getirmişler. Daha doğrusu bir koridor boyunca çeşitli yerleri parmaklıklarla ayırarak 6-7 koğuşt mekânı oluşturmuşlar.

- Yine Mehmet Sönmez'le beraber misin?

Orada da beraberdik ama aynı koğuştta değildik Mehmet'le. Sarp Kuray ve adamları yukardaydı önce. Biz oraya getirildikten sonra, davadan saptılar diye Hava Harp Okulu öğrencisi tutukluların birkaçını dövmüşler bunlar. Bunun üzerine idare ceza olarak Sarp Kuray'ı yeralına indirdi. Sarp Kuray'ı görmüşsem görmüşümdür koridorda; ahbablığımız, tanışıklığımız olmadı. Bir ay kadar sonra biz bir grup yukarı alındık. Sonra da devam etti bu; aşağıdan birileri gelirdi zaman zaman... Yukarısı daha iyi bir konumdaydı aşağıya göre; en azından binanın içinde oturuyorsun yerin altında oturacağına...

- Burada ne kadar kaldınız?

Toplam altı ay kadar sürmüştür benim için bu dönem de...

- Peki Murat, Mehmet Sönmez dışında kendini yakın hissettiğin başkaları da oldu mu bu hapis döneminde?

Evet, tabii. Ömer'in abisi Mustafa Laçiner'le tanıştık önce. Ömer'le ancak duruşma başlayınca karşılaşabildik. Son altı ayda da beraber yattık Selimiye'de. Zaten o sıralarda bu *Birikim* dergisi tasarsını konuşmaya başladık. Mustafa Laçiner'le çok sıcak bir arkadaşlığımız oldu; Ömer gibi öncelikle entelektüel bir ilişki değil, daha çok arkadaşlık... Çok ağır işkence görmüştü Mustafa...

- Hâlâ sürer mi arkadaşlığınız onunla?

Tabii, görüşürüz. Geçenlerde Antalya'da buluştuk mesela, o şimdi

orada oturur. İbrahim Kalyoncu gelir zaman zaman. Akçakoca'dan, işçi. Onunla da arkadaşlığımız devam eder. Tuğrul Paşaoğlu tabii, onunla İletişimYayınları'nda beraber çalıştık. Sağmalcılar'daki o "Kim gidecek?" oylamasında başta bizden yana oy vermeyen 5 kişilik gruptandı Tuğrul; sonra orada duramayıp bizim koğuşa gelmişti... Sonra Mürşit Balabanlılar filan; birçok insan vardı yani. Mürşit ben Selimiye'deyken yeni tutuklanıp gelmişti. Sonra İletişim'de beraber olduk...

- Başka hangi davaların sanıkları yatıyordu Selimiye'de?

En çok Sabotaj Davası ve Bomba davası sanıkları yatıyordu. Bizim koğuşa Talat Turhan, Memduh Eren gibi cuntacılar da vardı. Hasan Yalçinkaya diye 27 Mayısçı bir emekli albay vardı... Hapishanede insan fizikman yorulmuyor. Ben zaten az uyuyan bir adamım. Gençliğimde de gece 02.00'de yatar, 08.00'de kalkardım. Burada içki miçki de yok; hiçbir yorgunluk duymuyorsun. Dört saat uyku yetiyordu. Tabii hiç şikâyetim yok bu durumdan. Haldır haldır okuyup yazıyorum. Bir gece herkes uyuyor koğuşa, ben çalışıyorum uzun masada. Bu Rafet Kaplanı geldi. Polis... Fısıldayarak bir şey danışmak istediğini söyledi. "Yarın bizim önemli duruşma var. Dananın kuyruğu kopacak. Ya aşağı iticem ya da yukarı... Yukarı itersem iş büyüyecek, birileri tehdit altına girecek. Acaba iş daha da büyümesin diye bizi çıkarırlar mı o zaman? Aşağı itersem birkaç kişiyi yakarım ama bu mesele de burada kapanmış olur. Hangisini yaparsam bizi salıverirler acaba? Siyasi havadan ne seziyorsun?" diye sordu. Ben tabii tepedekilerin ortaya çıkmasını istiyorum, bu cuntacı talamundan nefret ettiğim için. Bu minval bir tahlil yaptım ve "yukarı it" dedim. Ertesi gün bunlar davadan geldiler. Bu aşağı itmiş meğer ve tahliye edilmiş. Fakat Hasan Albay içerde kaldı bunun verdiği ifade yüzünden. Birbirlerine girdiler tabii ki... Bu Hasan Albay doğuştan cuntacıydı. 27 Mayısçıydı ama altı ay sonra Milli Birlik Komitesi'ne karşı yeni bir cunta faaliyetine girmiş, yakalanıp yarglanmıştı. Şimdi gene içerdeydi ve en büyük derdi rakı içmemektir. Beni akşam çayına çağırır, "Böyle çay içen adam kim bilir nasıl rakı içer? Hapisten çıkınca mutlaka birlikte kafa çekelim" derdi. O da olmadı tabii...

Hapishane çalışmaları

- Hapiste ne tür kitaplar okunurdu? İçeri her türlü kitabın girmesi mümkün değildi herhalde?

Yoo mümkündü. Lenin, Stalin falan almıyorlardı içeri. Ama matbaacı arkadaşlara onların kapaklarını değiştiriyorduk. Pitigrilli gelirdi mesela. Otuz sayfa *Aşkın Sırları* falan, sonra Lenin'in *Ne Yapmalı'sı*yla devam... Ben onları okumuyordum artık. Edebiyat okudum orada, Halide Edip'ler falan derken Türk edebiyatını devirdim. Ayrıca daha

önce vakit bulamadığım bir sürü teorik kitap, Einstein bile okudum orada. Yabancı dildeki kitaplara ses etmiyorlardı. Ayda ortalama on on iki kitap okuyordum. Bir cennetti o açıdan orası. Bir de adamakıllı bir Fransızca öğrenmeye niyet etmişim hapiste. Ama o olmadı işte...

- Fransızca ikinci yabancı dilin değil mi zaten?

Kanunen öyle. Doçent olmak için ikinci yabancı dil gerekir ya, benimki de Fransızca'ydı. Dil sınavını yapanlar senden de az biliyorlarsa eğer sen de geçiyorsun sınavı tabii ki... Ama fiilen Fransızca biliyorum diyemem. Benim sorunum "pencereyi aç" falan demekte. Yoksa elimde sözlük Baudelaire okurum Fransızca'dan, ya da Althusser'i orijinal metinlerden okumuşluğum vardır...

- Peki neler yazdın orada?

Alunet Hamdi Tanpınar'la ilgili bir çalışma yaptım. *Batılılaşma Sorunsalı ve Tanpınar* başlığıyla sonradan yayımlandı bu. "Mihri Belli hareketi" ve "Milli Demokratik Devrim" eleştirisi yazdım. O hâlâ bir yerde durur, yayımlanmadı, ama içeride herkes okumuştur.

- Ya çeviriler?

Hapishanede yoğun bir şekilde çeviri de yaptım. Charles Dickens'ın iki ciltlik *Martin Chuzzlewit*'ini orada çevirdim; D.H. Lawrence'ı da... *Hegel Üstüne* orada bitti. Ayrıca Ahmed Midhat Efendi'nin *Jön Türk* romanının yeni Türkçe'ye, yeni yazıya transkripsiyonunu da yaptım.

- Elle mi yazıyordun?

Tabii... Yazı makinesi yasaktı zaten. Ötekilere dilekçe yazıp çıkar sağlamasınlar diye idare yasaklamış. Elle çok rahat yazarım ben. Hâlâ öyledir...

- Hapiste bir yıl kadar yattıktan sonra nihayet dava açılıp da duruşmalar başladığında, yataklıktan mı yargılandın?

Hayır, yataklık 296. maddeydi. Örgüte soktular beni de... 141'e 5'ten yargılandım. En tabandaki adam vaziyetindeydim ben. 5 ila 12 yıl arasındaydı istenen ceza...

- Dava sonuçlandı mı?

Hayır. Dolayısıyla da hüküm giymedim.

6. bölüm

Özgürlük ve askerlik

- 1974 yılında Ecevit başbakanlığındaki koalisyon hükümetinin çıkardığı siyasi af sonucunda hapisane dönemin son buluyor, değil mi?

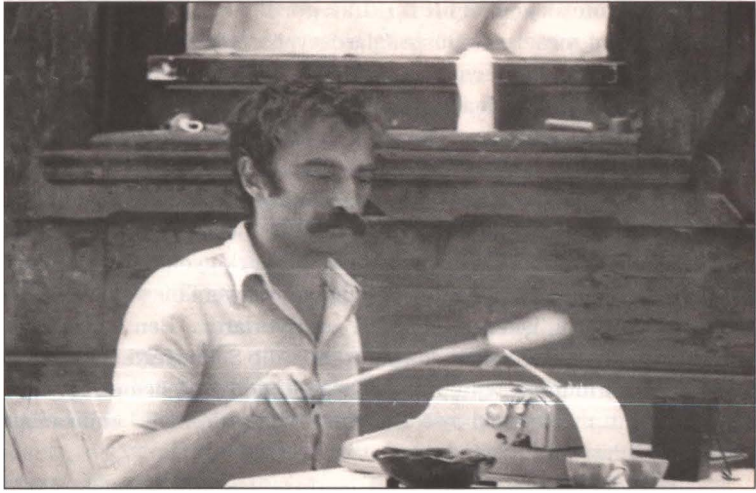
Ben 74 affından sonra çıktım. O 74 affı bir tuhaf çıktıydı ya... Yarısı çıktı yarısı çıkmadı falan Meclis'ten... 1974'te CHP-MSP koalisyonu bu affı çıkarmak istedi. Süleyman Demirel de bu konu gündeme gelir gelmez, "Komünistleri nasıl affedersiniz?" diye bir çıkış yaptı; sağ partiler arasında sonradan Milliyetçi Cephe'ye dönüşecek olan mayayı attı. İşte Demirel Milli Selamet Partisi'ni bölmeye çalışırken, 146. madde oylandı ve 146'dan yargılananlar affa girdi. Sıra 141'in oylanmasına gelince; o zamana kadar yürütülen kulis, baskı derken, MSP'nin yarısı hayır dedi. Biz bütün bu gelişmeleri radyodan dinliyoruz içerde. 146'nın affa girdiğini dinledik, gerisinin de aynı şekilde gideceğini tahmin ediyoruz. Ben sıkıldım, gidip yattım. Sabah Tuğrul Paşaoğlu ayağımdan çekip uyandırdı beni. Meğer 141 için iş tersine gelişmiş. Belli etse de etmemeye çalışsa da, epey bir insan bayağı yıkılmış durumdaydı tabii. Bir süre sonra duruşmaya gittik. Bizim aramızda da 146'dan yargılanan bir sürü adam var; mahkeme onların hepsini tahliye etti. Bir ay sonra beni de tahliye ettiler; çünkü benim de ikinci senemdi artık; süremi doldurmuş gibiydim zaten. Ama 141. maddeden yargılanan diğerleri kaldı içerde. O sırada da Anayasa Mahkemesi şekilden bozdu bu yasayı ve affı çıkarmış oldu böyle bir hukuki prosedür yoluyla. Pek de hukuki olmayan bir yolla yani... Böyle şeyler hukuki olmaktan çok, siyasidir aslında...

- Kaç yıl yattın içerde?

İki yıldan biraz fazla. 26 ay...

- Nasıl bir geçiş yaptın normal hayata?

Üniversiteye döndüm yine. Vahit Bey tutmuştu zaten kadromu; hiçbir şey olmamış gibi döndüm geldim okula. Birikmiş maaşlarımı da aldım. Onlarla da *Birikim*'i çıkardım...

Hapis sonrası yalı hayatında yazı yazarken sinek kovalıyor.

- Hapisten çıktığında, fizyolojik olarak değişmiş miydin? İki yıl bulaan sağlıksız bir yaşamdan sonra, zayıflamış mıydın mesela?

Evet, ama o kadar da büyük bir değişiklik olmadı bende. Kontrgerilla'dayken böyle tuhaf bir şekilde saçını kesmişlerdi makineyle. O zamana kadar benim saçlarım fırça gibiydi ve dik dururdu; gençlik resimlerimde falan öyledir. O makineyle kesildikten sonra dik duramadı bir daha saçlarım. Yani saçımın dik durmasını engellediler başarıyla...

- Başka da bir değişime uğramadın...

Yok... Başka dik duran şeyleri engelleyemediler...

- Hapisten sonra bir de bıyıklı dönemin var galiba?

Evet, hapis çıkışı kısa bir süre... Bütün solcular bıyıklı ya, ben de bıraktım işte. Ama sinir oldum o halime. Kısa süre sonra da kestim.

- Kilo değişikliği oldu mu?

Yok, o da olmadı. Dişler falan da sağlamdı. Aşçılık konusundaki yaratıcılıklar derken, kendimize de iyi baktık herhalde o sırada. Halbuki spor da yapmadım orada. Yani voleybol fırsat buldukça oynuyorduk, ama o kadar. Selimiye'de son altı ayda öyle havalandırma gibi şeyler de kalmamıştı. Ayrıca gece gündüz fosur fosur da sigara içiliyordu. Ama sağlığım etkilenmedi bütün bunlardan...

- Kaç yaşındaydın içeri girdiğinde?

27-28, o civarlarda; yani çok genç değildim.

– Peki psikolojik açıdan bir farklılık gördün mü kendinde?

Olabilir; yani mesela otobüste falan seyahat ederken dar bir yerde sıkılıp kalma gerginliği duymaya başladım. Biraz klostrofobik bir şeyler oldu sanıyorum. Bir de uyuyamamak; yani eskiden de zor uyurdum ama iyice zorlaştı.

– Uzun süre korku içinde yaşamış olmanın sonuçları herhalde...

Hapiste artık korku yoktu ama değil mi?

Hapiste tabii ki Kontrgerilla anlamında bir korku yoktu. Gerçi ara sıra oluyordu bu da; çünkü ha bire gelip hakkında yeni bir şey çıkmış birini götürüyorlardı, işkence edip geri getiriyorlardı... Ben de bir kere götürüldüm böyle Sağmalcılar'da yatarken. Alıp Selimiye'ye götürdüler beni de. Götürülürken "işte yine işkenceye gidiyoruz demek ki" diye düşünerek gittim. Neyse ki öyle olmadı. Birkaç şey çıkmış benim anlatmadığım. Onları sordular sadece...

– Rüyalarına hiç girdiği oldu mu o dönemin daha sonraları?

Çok olmadı.

– Nasıl bir savunma mekanizması geliştirdin ki olmadı?

Benim pek rüya hayatım zaten yoktur.

– Kâbus görmez misin hiç?

Çok nadir. Ben rüya hatırlamam zaten. İyisi kötüsü çok fark etmez yani... Bir arıza çıkarmadığına göre, iyi herhalde böyle idare etmek.

– Peki Murat, hapisten çıkınca Moda'daki eve mi döndün?

Af çıktığı sıralarda Taciser Çengelköy'de yalı tutmuş. Dolayısıyla ben hapisten çıkınca, Moda'da kalmadan yalıya gittik. Yazı orda geçirdik. Sonra Moda'da eskisinden daha uygun bir ev kiraladık ve yaz bitince de oraya geçtik.

İstanbul'da yalı hayatı

– Hücrelerde, koğuşlarda geçen yıllardan sonra kendini yalı hayatının rehavetine bırakmak hoş bir duygu olmalı...

O kötü iki yıldan sonra, daha güzel günler hayaliyle tutulmuş o yalı; ama maalesef planlandığı gibi olmadı... Taciser vapurla geçerken boş duran bir kat görmüş. Kiralıkmuş ama kiralık tabelası falan da yokmuş, önüne gelen girip sormasın diye. Ama o girip sormuş tabii. Ev sahibi Taciser'i sevmiş. Ev sahibi Safinaz Hanım'a "Kocam İngiltere'de asistan, doktora yapıyor, bir aya kadar dönecek" falan demiş; tutmuş evi. Af beklerken biz, af çıkmadı. Yani koca İngiltere'den dönemedi. Taciser'in

ablası Eser'in suratı benek benek, kaşını çıkarmış sıkıntıdan. Derken Mina geliyor, suratından düşen bin parça. Cenaze evi gibi olmuş orası. Bir yandan da bozuntuya vermemeye çalışıyorlar, ev sahibi anlamasın diye bir de parti veriyorlar. Sonra işte, gecikmeyle de olsa ben çıktım hapisten; İngiltere'de de olabilecek bir ufak arıza sonucu gelmiş gibi oldum yalıda. Evin denize bakan tarafında bir balkon var, akşam yemeği orada yeniyor. Bir de arkaya, cadde tarafına bakan balkon var. O da yeşillikler içinde güzel bir balkon. Sabah güneş almadığı için orada kahvaltı ediliyor. Daha ilk gün orada otururken birden gözüm bir yere takıldı; bir de baktım bir asker!.. Süngü tüfek duruyor karşımda..

- Yine mi baskın?

Yok yok.. Kuleli münasebetiyle bir askeri bina vardı orada. Onun duvarına böyle bir resim yapıştırmışlar. Dolayısıyla daha dışardaki ilk günümde, kuş yuvası gibi bir yeşil manzara içinde, askerle karşılıklı, birbirimize bakışarak oturuyoruz orada. Bu da bir başka komiklikti işte...

- Bütün yazı orada mı geçirdiniz?

Evet... Tabii ertesi gün öğle saati, kapı çalındı, Murat Sarıca geldi geçmiş olsun ziyaretine. Buyur otur dedik, biz de yemek yiyecektik zaten. O sırada Tektaş Ağaoğlu geldi, o sıralar o da o civarda bir ev tutmuş. Tektaş'ın öyle incelikleri vardır. Kalkıp gelmiş işte geçmiş olsuna, ilk gün öğleyin... Fakat bunun ardı arkası kesilmiyor. Biz yeni evliyiz, yeni hapisten çıkmışız, Çengelköy'e gelmişiz. Şimdi bir taraftan geçmiş olsun ziyareti, bir taraftan da yalı keyfi mi, artık hangi saikle bilemem; belki biraz da "Arkadaşlarınız yalıda oturuyor, biz de bir uğrayalım" hesabıyla gelen gidenin ardı arkası kesilmiyor. Yeniden bir nevi komün hayatı yani...

- O arada çocuklarınız da oldu, değil mi?

Evet. 1975'te Can doğdu. Bir buçuk yıl sonra da Ceren... Neyse işte, yaz sonu Moda'ya geçtik. Ama galiba oraya da herkes yığıldı yine. Sonraki yaz Vanıköy'de, sonra da Anadoluhisarı'nda yeni bir yalı tuttuk yine.

- Boğaziçi'nde Yalılar, İnsanlar adlı kitabının yavaş yavaş nasıl oluşmaya başladığı anlaşılıyor... Kaç yıl yaptınız bu yazlık olarak yalı tutma işini?

Üç yıl üst üste yaptık; sonra müthiş pahalandı yalılar, yetişemez olduk.

- Peki her yalıda aynı durum mu tekrarlanıyor?

Biraz, ama ilk yılki gibi olmadı hiçbiri. İkinci yıl da şöyle bir durum oldu: Vanıköy'deki yalıda ikinci katta ev sahipleri oturuyordu. Biz alt katta yız ve balkon falan yok yalıda. Onun için yazın daha çok dışarda bahçede

yemek yiyoruz. Dışarıda yemek yenilince de ev sahibi, karısı falan geliyorlar, yahut başka kiracılar var, bizimle ahabalık eden... Onlar geliyorlar.

- Biraz tuhaf tabii. Yani bir davet eden olmasa, her akşam kalkıp niye gelsin ki insanlar?

Hep ayru insanlar gelmiyor tabii. Değişik oluyor gelenler...

- Mutlaka öyle oluyordur... Yemekleri sen yapıyorsun değil mi?

Tabii canım, sorun yorulmak değil. Sorun baş başa kalamamakta. Zaten bu ikincisini Eser ve Memduh'la beraber tutmuşuz, yani o kadar da yalnızlık içinde olmayacağımız başından belli. Üçüncü yalıyı da Bülent (Aksoy) ve Nazan'la (Aksoy) tutmuştuk, yani yine birileriyle beraberiz. Sonra bir bakanz, daha sabahtan başkaları da gelmiş...

- Senin bu açıdan babana çektiğin söylenebilir mi? Dostlar gelsin, hep beraber yenilsin içilsin filan...

Evet severim. Mizacımızda böyle bir buluşma var babamla...

Baba oluyor

- Bu arada baba oluyorsun. Nasıl bir duyguydu bu? Hapisten çıktıktan sonra hazır mıydın baba olmaya?

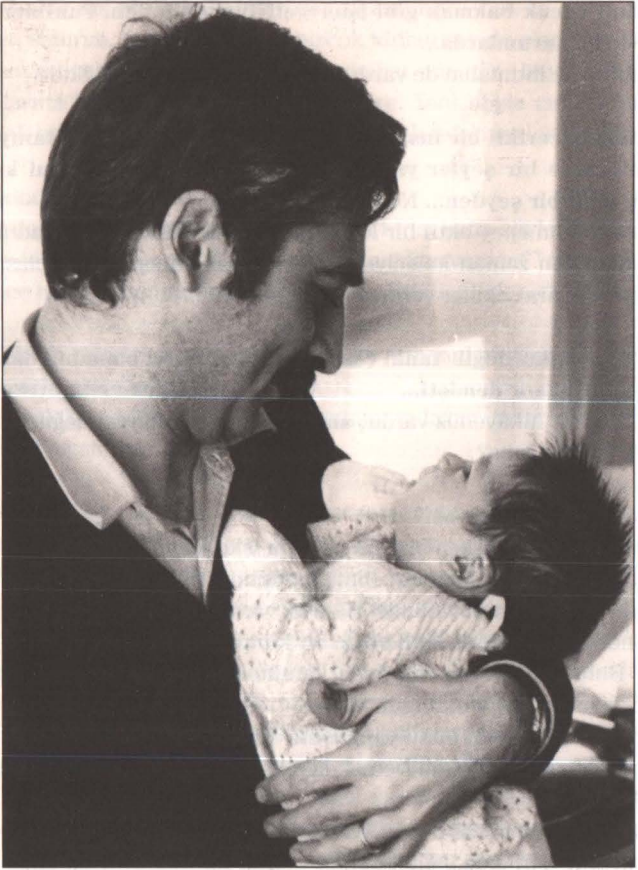
Değildim herhalde... Ama çocuk konusu bizim Taciser'le birlikte karar verip, uygulayıp da iyi sonuç aldığımız nadir şeylerden biri oldu... Halbuki ben çocuk sahibi olmanın üstlenilmemesi gereken bir sorumluluk olduğunu düşünen bir adamdım daha önceleri...

- Oysa iyi de bir çocukluk geçirmiştin. Yani anlattıklarından öyle boşanmış bir ailenin mutsuz çocuğu olduğun anlamı çıkmıyor...

Evet öyle değildim. Ama mutlaka kötü zamanlarım da olmuştur. Çocukluk deyince hani vardır ya "Ah, biz çocukken ne mutluyduk" falan, yani öyle pespembe bir çocukluk da geçirmedim. Zaten doğru değildir bu duygu. Çocukken ben de acılar çektim yani sonuçta.. Ayrıca birtakım romantik düşüncelerim de vardı üniversite yıllarımda. Böyle bir dünyaya bir de çocuk getirmeye ne hakkım var gibi birtakım şeyler. Mina'yla böyle konuları tartıştığımızı hatırlarım.

- Bir de hapisten çıkar çıkmaz *Birikim*'i çıkarmaya soyunuyorsun. Dolayısıyla başına yine nahoş hadiselerin gelmesi kuvvetle muhtemel...

Tabii. Zaten bütün hayatımı böyle görüyordum ben. Nahoş dediğin hadiselere hazırlıklı yani... Bu yüzden de başta çok direnmiştim Marksist olmaya, moral planda çok gelgit yaşamıştım...

İlk kez baba oluyor (nisan 1975).

– **Birikim'i çıkardığın 1975 yılında, Can doğuyor ve sen ilk kez baba oluyorsun. Yani iki babalığı aynı zamanda yapıyorsun...**

Aşağı yukarı, evet.

– **Hangi babalığına daha çok ağırlık veriyorsun?**

İkisine de veriyorum.

– **Nasıl bir babaydın?**

Dünyada 68 sonrası değişen kadın-erkek ilişkilerinden biz Türkiye'de ancak 70'lerde haberdarız. Daha sonraki yıllarda daha çok haberdar olduk; işte çocuk yetiştirmenin geleneksel kalıplardan çıkması gerektiğini vesaire öğrendik. Dolayısıyla ben çocuğumun altını değiştirmesini de biliyordum –sık sık bana düşme de...

– Yani çocuk bakmak gibi işler geliyordu elinden. Paniklemiyor-sun bu tür durumlarda...

Panikleme ihtimalim de vardı, paniklemek lazım geldiğinde.

– Ama becerikli bir insansın galiba. Bu arada, seni iyi tanıyanlar hep ellerinle bir şeyler yaptığından söz ediyorlar. Ellerini kullan-manla ilgili bir şeyden... Nedir bu?

Vücudumun epey aktif bir kısmıdır ellerim. Basketbol oynadım, fut-bol oynadığım zaman kaleciydim. Bir de –anlatmışım ya– plastisinle oynarak, onlara şekiller verme dönemim vardı...

– Yok, bunlar değil. Yankı (Yazgan) söz etmişti bana bundan, Mu-rat'a ellerini sor demişti...

Onunla bir hikâyemiz vardır; ama öyle bir el hikâyesi değil. Onu mu demek istedi acaba?

– Nasıl bir el hikâyesi?

Yankı'yla konuşurken bir gün, işte bu işkenceydi, acıya dayanıklılık-tı konuları açılınca, sigaramı elime bastırmışım. Epey de bir durduydu o yanan sigara elimin üstünde. Hâlâ izi vardır, bak... Daha hapse girme-den önce Bolşeviklerle ilgili böyle bir kitap okumuştum. Koestler'in ro-manı. Buharin'in yerine koyduğu karakter o büyük temizlik sırasında hapse girince, dayanıklılığını ölçmek için sigara sönene kadar eline bastırır falan. Ben de bunu yapmışım Yankı'yla konuşurken. Ama ben o kadar dayanamamışım. Demek ki o kadar da Bolşevik değilmişim...

– İşkence sırasında bütün bu bilgilerin yararı olmuş mudur sana?

Olmuştur herhalde... Yani somut olarak hatırlamıyorum ama, haya-tın her anında o zamana kadarki birikimle varsın o an karşısında. İş-kencede de böyledir bu. Ama anlatmışım ya, dayanıklılık yüzünden kumar oynanmaz işkencede. Nereden biliyorsun ne kadar dayanacağı-nı. Kendini çok analiz eden insanlar vardır; ben öyle değilim. Hayatta en az ilgilendiğim obje benim galiba, üzerinde en az kafa yordüğüm... Kendimle uğraştığım zamanlarda da, kendimi bir kabahat üstünde ya-kalayıp azarlamaktır bu genellikle. Ama yani kabahat üzerindeyken ya-kalarım, öyle sonradan düşünüp didik didik etmem kendimi. Kabaha-tin mahiyeti de şunu iyi yapmak, bunu iyi yapmamak şeklindedir.

– Ahlaki olarak var bu, değil mi? Bir etik tavır koyma kaygısı var...

Var ama sadece etik değil, bir takdir edilme isteği de var galiba. ●Ra-da muhtemelen bir oyun yapıp, sanki hiç böyle bir isteğim yokmuş gibi durmayı beceriyorum ve bunu yakaladığım zaman da “Hadi ordan ser-seri, sen kimi kandırıyorsun?” diyorum.

– O halde dış gözle bakabiliyorsun kendine?

Evet, sarırım. Dış gözle bakıp birçok iddialı şey de söylüyor olabiliyim. Ama diyebilirim ki, büyük bir kabahat etmedim hayatımda; yani başkalarına karşı hainlik etmedim vesaire. Yani böyle ciddi muaheze edilecek bir şey yapmadım. Tabii yine de ufak tefek şeyler olabiliyor.

– Yakalarsın kendini yani...

Yakalarım. Yahut yakalayamadım ama birisi bana söyledi; başta çok itiraz edebilirim "Ne münasebet, nereden çıkarıyorsun?" diye, ama düşününce haklı olduğunu kabul edebilirim. Ettiğim çok oldu.

– Tekrar tekrar yaptığın bir yanlışın var mıdır? Çocukların ellerini ısrarla prize sokmaları gibi...

Çok yoktur tahmin ediyorum. Düşünmem lazım, belki vardır... "Belki vardır" diyebilirim ancak.

– O halde bir yanlışını yakaladığın zaman düzeltirsin...

Evet ama bazı eğilimler var ki, düzeltilmesi zor. Bir yanlış düzeltirsin, onu bir daha yapmazsın; ama eğilim orada kalır. Bir zaman sonra başka bir biçimde gene çıkar o eğilim ortaya. Ama yaşla, tecrübeyle eğilimler de değişikliğe uğruyor tabii ki. Daha eski yıllarda mesela, anlatıyorlar bana, bir toplantıda adamın biri çıkıp, "Murat Belge edebiyat prenslerinin bilmem nesi" gibi bir laf etmiş. Belli ki beni sevmeyen bir adam bu, bu lafı da beni aşağılamak için kullanıyor. O zaman bu aşağılamayı hak etmek için ben ne yaptım deyip, hiç tanımadığım bu adama fena halde içerlemiştim mesela... Şimdi ise bunları törpüledim. Ancak değer verdiğim insanların benim hakkımdaki düşüncelerine önem veriyorum. Mesela geçenlerde Ekşi Sözlük'te benden epey bir söz edildiğini söylediler. Sonra da yolladılar o yazılanları. Hiç içerlemedim okuyunca. Ya da diyelim bana gıcık olan biri. Hakkımda hoş olmayan şeyler yazmış. Şimdi ben 60 yaşındayım artık. Bunu dedi diye, illa adama düşman olmam gerekmiyor. Ama tabii kasıtlı bir hainlik, yalan karşısında yine tepki duyarım. Başkası için yapılmış da olsa, değişmez o tepkim...

– En çok kimi kırmaktan korkarsın?

Kıılmaktan en çok zarar görecekt olanı diyeyim... Yani arandaki bir şeyler parçalanmayacak olan bir insanı kırabilirsin. Senin sevdiğin bir insan bile olsa, bu olur. İnsanlar yakın olduklarını o anlamda kararlar. Ama sonra onu gene düzeltmek lazım. Kırmakla kalınmaz; onu düzeltirsin, hatta o kırıklığı daha sonra daha iyi, daha sağlam bir ilişkinin tutkalı haline getirmek lazım. Zaten ilişkiler öyle devam eder. Ama mesela bir öğren-cime, üstelik çok incinecek birisine haksızlıkta bulunsam, o çok daha fena eder beni. Çocukları kıramam. Bilerek böyle bir şey yapamam.

- Kendi çocuklarıyla ilişkini konuşuyorduk. Nasıl bir eğitim verdin onlara?

Vallahi, her şey çok doğaldı işte... Öyle özel bir şeyler yapmadım. Karşıma alıp "Şu şöyledir, bu böyledir" gibi öğretici şeyler söylemedim. Mesela din lehine ya da aleyhine herhangi bir şey söylemedim. Din konusunu hiç açmadık çocuklara. Çocuklar da zaten böyle bir duygu ve ihtiyaç hissetmediler. Sağdan soldan duydukları bir şeyleri bize soracak olurlarsa da, biraz baştan savardık, çok angaje etmeyecek kaçamak cevaplar verirdik. Onlar uzun zaman Allah'ı, cami diye bir yer var -minaresi falan olduğu için onu tanıyorlardı- orada oturup şarkı söyleyen bir adam olarak görüyorlardı. Sonra, Can ilkokula başladı, ilkokul üçte falandı artık, Ceren de o sıralar başlamış işte, bir de Eser'le Memduh'un oğlu Osman var tabii; o da ilkokul birde olmalı... Bir akşam üçünü sofraya oturtmuşuz, büyükler yok ortalıklarda henüz. Ben de yemek hazırlıklarındayım. Yemek odasıyla mutfak arasında gidip geliyorum, bu arada da kulak kabartıyorum. Üçü birden Allah sohbetine giriştiler. Bir zaman önce 12 Eylül olmuş, *Atatürk 100 yaşında* yazıları var her yerde. Allah nasıl bir şeydir diye konuşuyorlar bunlar kendi aralarında. İşte, nerede oturur, onu görebilir miyiz bilmem ne diye. En büyükleri Can ve biraz okul laflarını da dinlemiş bu konularda. "O, sizin düşündüğünüz gibi bir şey değil" buyurdu. "Yaa" dedi öbürleri, ama çok büyük bir merakla; çünkü Can en büyükleri, abileri ve o biliyor tabii ki; başka birçok konuyu olduğu gibi bu konuyu da biliyor... "Anlatsana, nedir?" Fakat şimdi böyle sorulunca, o da çok fazla bilmiyor. Yani onların dedikleri gibi bir şey değil, o kadarını biliyor, ama nasıl bir şeydir, onun da çok fazla fikri yok. Düşündü, "O öyle orada burada değil, içimizde" dedi. "Hm" falan, bir sessizlik oldu, bunlar düşündüler "İçimizde nasıl olur" diye. O zaman Osman, "Öyleyse Allah yüz yaşında!" dedi. "İçimizde" olanlar "yüz yaşında" oluyor diye akıl yürüterek... İşte zamanla çocuklar da kendi kararlarını verdiler her konuda. Hadisesiz, travmasız, krizsiz geçiş yaptılar. Okulda anlatılanları çok da fazla inandırıcı bulmadılar herhalde.

- Peki çocuklarına vakit ayırabilen bir baba olabildin mi? Oynar mıydın mesela çocuklarıyla?

Evet. Yalnız şu da var: İyiniyet filan bir yana, ben çok serebral bir insan olduğum için bir yandan da, yani istemediğim kadar serebral olduğum için, çocuklarla da böyle çok rahat, spontane bir ilişki kurmakta güçlük çekiyordum. Ne yapacağımı bilemiyordum. Kadınlar genellikle çok daha rahat olabiliyorlar bu konuda. İçgüdüsel olarak belki de... Erkekler için daha zor oluyor bu, hele benim gibi rasyonel biri için bütünü zor oluyor. Çocuklar o anlamda rasyonel değiller çünkü... O anlamda bir ilişki kurabilmem için, kendimi bir yerlerden çekip çıkarmam gerekiyor.

- Babanın seninle ilişkisi de serebral miydi?

Büyük ölçüde öyleydi... Benim çocuklarımla küçük yaşlarından başlayan büyük bir yakınlığım olamadı bu yüzden. Onlar yetişkin olduktan sonra son derece iyi bir ilişkimiz oldu. Bence tabii... Daha kolay iletişim kurabilir oldum onlarla. Ondan önce ben hep kendimi çok eksik, yanlış hissediyordum. Belki her seferinde olmasam dahi, onlara sorsan şimdi belki öyle demeyecekler, ama mutlaka çoğu zaman gergin oluyordum. Bilmeden yanlış bir şey yapma korkusu... Belki de kafamda büyüttüğüm için bu meseleyi, böyle oluyordu. Yetişkin olduklarından beri, daha çok arkadaş olduk.

- Hiç dövdün mü çocuklarını?

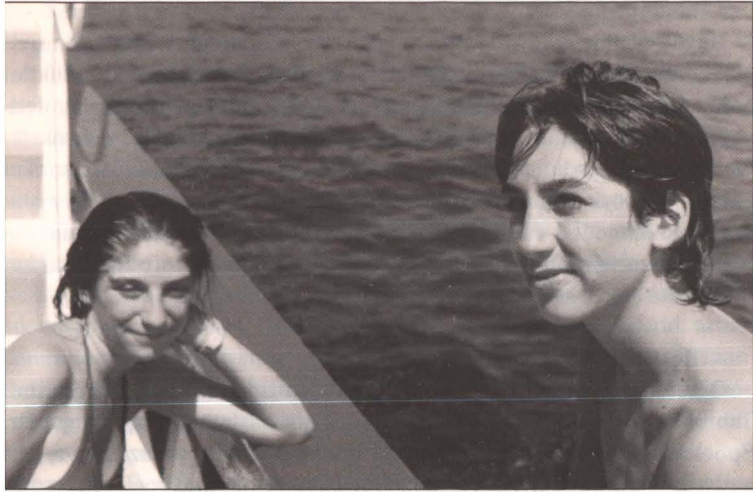
Oğluma bir iki kere vurdum. Ceren'e vurduğumu hatırlamıyorum. Tabii ben çocuğu ilk olarak Can'la tanımaya başladım. Başlangıçta Dr. Spock eğitim modeli falan, o kuşağın sonsuz şefkat, sonsuz anlayış gibi yetiştirme yöntemleriyle ilerlemeye çalışıyorum. Gittikçe bakıyorum, çocuk evrenin nerede bittiğini görmek istiyor. Sen ha bire onun önünde geri çekilirsen, o da gelmek istiyor. Dolayısıyla buradan öteye yok demek lazım bir yerde. Bunun da tabii travmatik olmaması lazım çocuk için. Vurduğumda da, Can bir şeyi deniyordu, zorluyordu yani. Ben vurdum, o ağlamaya başladı. Ben de perişan oldum, onun üstüne sarıldık birbirimize. Ben sana şunun için vurdum falan dedim, artık ne kadar anladı bilmiyorum. Ama öyle dramatik bir an yaşadık. Özür dile-dim ama... İkincisi de buna benzer bir şey. Ben biraz fazla enerjik hareketler yaptım, o da ben onu dövüyorum sandı. Köpekten korkuyordu, köpek sesinden... Ben de onu kucağımda sallayarak, "Korkacak bir şey yok" falan diyordum. Fazla mı salladım, ne yaptıysam, o bunu bir hırpalanma olarak aldı. Ve ağladı işte... Bunlar oluyor çocuk ile ebeveyn arasında; ama kimisi bunu bir kural haline getiriyor, o başka bir şey.

- Dolayısıyla yetişkin babası olmak daha kolay oldu, öyle mi?

Evet. Ama mesela ana, baba ve çocuklar arasında kaldırılmayan mesafeler olabilir. Bazen sen koruyorsun bu mesafeleri, bazen çocuk koruyor. Tavsiye olarak bir şey söylüyorsun, o onu bir kınama olarak alıyor. Bunlar var. O onu öyle alır diye senin söylemezlik edemeyeceğin şeyler vardır. Bunlar hayat boyu da sürebilir, herkes kazık kadar olduğu halde. Kimisi bunları daha bir mesele edebilir, didik didik bunlarla uğraşan insanlar görüyorum etrafında. Biz böyle değiliz, daha rahatız. Biraz bireylerin yapısıyla da belirlenen bu tür mesafeler var, ama sonuçta arkadaş gibiyiz.

- Kız babası olmak ile erkek babası olmak farklı şeyler mi?

Pek bir fark yok aslında. Kurduğun ilişki biçimi değişik olabiliyor tabii de...

Ceren ve Can *Scoop John B.* adlı teknelerinde.

– **Mesela aşk oluyor mu baba-kız arasında?**

Oluyor tabii de, oğlarla da ondan aşağı kalmayan bir yoğunluk oluyor.

– **Babanın oğluyla ilişkisi daha hassas bir ilişki herhalde...**

Evet.

– **Bu hassasiyetlerin üstesinden gelirken de yine serebral'sin değil mi?**

Evet.

– **Onlar da sana benziyorlar mı bu açıdan?**

Can belki yaradılış –yaradılış ne demekse– olarak bana göre daha duygusal olabilir. Ama beni biraz rol modeli gibi alıyor gibi bir durum da var ve o noktada galiba onun bazen kendini denetlemesinde faydalı olabiliyorum. Ama tabii ki sonuçta bu onun becerdiği bir şey...

Askere gidiyor

– **Gelelim vatani vazifen konusuna... Ne zaman ve nerede yaptın askerliğini?**

1974'te hapisten çıktıktan bir yıl sonra gittim askere. Sadece dört ay yaptım ama... *Birikim*'i çıkarmaya başlamıştık, altıncı sayısı falandı. Hatta o sayısında ben ne olur ne olmaz, her an çağrabilirler diye, Mehmet Kadri ismiyle yazmıştım yazımı. Askere gittiğimde, o dört ayın ikinci yarısında hava bayağı soğumuştü. Orta Anadolu sonbaharı başla-

nuştı artık. Ama yazlık elbise giymiştik. Askerliğimi Polatlı Topçu Okulu'nda yaptım. Orada çeşitli nedenlerle askerliğini yapmakta gecikmiş, benimle yaşıt diyebileceğim bir sürü insan vardı. Ben de epeyce yaşı ilerlemişler arasındaydım.

– Kimler vardı askerlik arkadaşların arasında?

Aynı bölükte –zaten daha fazlasını pek taruyamıyorsun o kargaşada, daha önceden arkadaşın olup da tesadüfen orada karşılaşmazsan– Ahmet Kardam vardı. Birkaç solcu bulduk hemen birbirimizi. Amerika'da hocalık yapan İnsan Tunalı vardı. Alp Orçun vardı bizim takımdan. Tanju Akat vardı, Nurcan Akat'la evliydimler o sıralar... Mithat adında bir arkadaşla tanıştık orada.

“Hapishaneyi askerliğe tercih ederim”

– O af sonrası kısa dönem askerlik yapanların komik hikâyeleri vardır. Askerden firar etmeye çalışırken yaşanan tuhaflıklar falan...

Benimki o kadar da komik değildir. Tabii ben askerliği hapishane sonrasında yapmış oldum. Hapishanede bellediğim bir şey var: Sen birilerinin emri altında olmak zorundasın, bir özgürlük durumu yoktur ortada. Orada sana 5 metre yer bırakabilirler çeşitli nedenlerle; ama sen 3 metreden, 4 metreden daha ileri gitmemelisin. Çünkü birdenbire, “Vay, sen burada ne arıyorsun!” diyen birisi çıkabilir. Eşit cevap verme, konuşma, tartışma gibi bir durumun olmadığı için azarlanma, kötü duruma düşme hallerine katlanmak zorunda kalabilirsin. Onun için hapishanede kendi hapishanem vardı benim; özel hapishanem, ki öbürü üstüme gelmesin. Tabii bu askerde belki daha da gerekli bir şey. Onun için çok dikkatli, titiz davrandım her bakımdan. Tabii insanoğlu dalgınlıkları ne kadar kontrol altına alabilir ki? Bir sabah 64, 64 diye bağırıyorlar, 64 benim. Yüzbaşı çağırıyor, dediler. Gittim. Yatağımı yapmadan çıkmışım koğuştan. Bundan ötürü bir şey olmadı. Dikkat et, dediler sadece. Bir takım teğmeni vardı. “Bakın, Murat nasıl yapıyor” diye beni gösterirdi talimlerde. İşte yere atlayıp sürünüyorsun, bilmem ne yapıyorsun ya, yaşımlı ileri olduğu halde hepsinden daha iyi yapmaya çalışırdım ki, ne biçim yapıyorsun falan diye yarı yaşımda bir teğmenden azar işitmeyeyim.

– Çok mu ağızına giderdi azar işitseydin?

Tabii. Benim kişiliğimin bir parçasıdır bu. Başka bir ortamda da istemem; okulda falan da istemem azarlanmayı. Mesela High School'da bodur Ferguson diye bir İskoç herif vardı, jimnastik öğretmeni idi ama matematik falan da verirdi ders olarak. Elinde değneğiyle gezen, o eski İngiliz dayakçı geleneğinden yetişme bir herif. Birisinde bir kusur bulduğunda, ya bir saat ceza ya da beş değnek gibi tercih hakkı

sunardı, demokratik bir şekilde... Birçok öğrenci de değneği tercih ederdi, bir saat cezaya kalmamak için. Ben, değneğin acısından değil ama, bir adamın kçıma değnekle vurması çok haysiyet kırıcı geldiği için, ceza almayı tercih ederdim o zaman. Okul bittikten sonra sınıfta oturup bir saat yazı yazardım... Dediğim gibi, hiçbir ortamda istemem azarlanmayı, ama özellikle Silahlı Kuvvetler karşısında hiç istemem. Bu konuda elbette çok birikimim var, negatif bir birikimim... Mesela deseler ki, askerlik mi yapmak istersin, sekiz ay daha hapis mi yatmak; ben sekiz ay hapsi tercih ederim. Çünkü orada sana bir ceza vermişler, o cezayı doldurmanı bekliyorlar. Öbür taraftaki bir ceza değil, seni, yani koca adamı çocuk yerine koyup adam etmeye çalışıyorlar. Bu çok daha ağır bir şey.

- İzne çıktığın oluyor muydu o dört ay boyunca? İstanbul'a gidip geliyor muydun?

Hafta sonları izne çıkıyorduk. Ankara'ya gidiyordum ben. Yaz sırasında zaten halam, dayım İstanbul'a gelmişti. Onların Ankara'daki evinde kalıyordum. Can da doğmuştu, o da oradaydı Taciser'le...

- Hafta sonlarında aile hayatı sürüyordu yani..

Bir çeşit, evet... Başka evde, başka kentte ama...

- Peki askerlikte babandan ya da hapiste yatmışlığından ötürü özel bir muameleye maruz kaldığın oldu mu? Bunu sana hatırlatan kimse çıktı mı?

Yok. Bunlar tabii o zamanın imkânlarıyla çok çabuk örgütlenemiyorlar, dört aylık bir yedek subay okulu süresinde. Sanıyorum bayağı geç geldi bizim hakkımızdaki dosyalar. Mesela bir çocuk vardı yürürken falan benim arkamda. Teğmen de buna hafif bir gıcık kapmıştı bir şeylerden. Bu da solcu bir çocuk. Askerlik yapmaktan mutlu değil, bunu da çok kontrol etmiyor ya da edemiyor. Bir yemin töreni vardır askerde; bir süre sonra yemin ettirirler "vatan için öleceğim" falan diye. Bu teğmen bir akşam beni çağırıyor, "Siz arka arkaya duruyorsunuz, sesini duydun mu, o da yemin etti mi?" diye soruyor. Daha benim hakkımda raporlar gelmemiş; beni bilmiyor, sadece üniversitede asistan olduğumu biliyor. Onun için de herhalde güvenilir buluyor beni, bana soruyor. Gammazlık yapmamı bekliyor. Sonra hakkımdaki bilgiler gelince benimle de ilişkisi değişti tabii. Yine de çok belirgin bir şey yapmadı, biraz geri çekildi o kadar.

Askerdeki "o ses"

- O halde çok da ağır bir askerlik yaşamadın?

Yok ama benim meselem başka... Şimdi, Polatlı'ya gittik, stadyum

gibi bir yer var orada, tribünlerde insanlar oturmuş bekliyorlar sabahın bilmem kaçında. Çoğu tanışıyor zaten, muhabbet gırgır başlamış. Ben kimseyi tanımıyorum, öyle duruyorum orada. Bir ses duymaya başladım. Anadolu şivesiyle Türkçe konuşan bir ses; diyelim ki bir öğretmen sesi... Ondan sonra dört ay boyunca o ses konuştu durdu dibimde; konuları, tonları, duyguları ve konuşanı da değişerek... Bu aşamada daha tribünde oturuyoruz; vaziyetle gırgır geçen bir ses duyuldu: "Askere geldik, hadi bakalım, görelim hele, inşallah kolay atlatırız" falan diyen... Sıramız geldi, biz de girdik. Ben saçımı kestirip gitmiştim, onlara kalmasın diye. Fakat yine de önce berbere yolluyorlar. Altı yedi tane berber var, kuyruklar halinde giriyorsun, hangisi boşalmışsa ona gidiyorsun. Benimkini neredeyse kökünden götürdü berber. Berber değil cellat! Yedeksubay diplomamda vardır o saçsız fotoğrafım... Neyse işte... Ortalık kalabalık. Sıraya giriyorsun; üniforma, çamaşır, postal falan bir şeyler veriyorlar; onları almak üzere bekliyoruz. Bunları alanlar marş marş yürüyerek geçtiler önümüzden; bir iki üç dört, bir iki üç dört diye bağırarak... Bir iki saat içinde bağirtmaya başlamışlardı herkesi! Sonra işte talim yaparken, yürüyüş yaparken yine bir ses duyuyorsun. Ağlaşıyor bu defa: "Bu kadar da olur mu? Ne zaman bitecek bu! Yoruldum, bittim!" diyor. Derken başka bir yerden "Allah belalarını versin" diyen bir ses geliyor; ters bir durum yaşandığında da hemen özür dileyen, hemen köpeklenen bir ses. Ya da "Doğru dürüst bir üniforma vermediler ki, şöyle giyip bir Kızılay'da dolaşalım" diye ağlaşan... Yani işte bu "yarı aydın yedek subay adayı"nın sesiydi. Ve insanın çok da takdir edeceği bir ses değildi...

– Askerlik boyunca hep bu ses sana eşlik etti mi, öyle mi?

Evet. Bütün oradaki adamların duygularını tek bir ses olarak işittim... Komutan azarladığı zaman o ses nasıl cevap verir, nasıl izin ister, nasıl kaytarmaya çalışır, kendi arasında nasıl gırgır geçer...

– Ortalama Türk erkeğinin sesi miydi bu?

Evet. Ortalama ve ortada; devamlı onu da ister bunu da ister, hiçbir şeyden de vazgeçemez. Bu duyduğum yedek subayın sesiydi. O sesin sahibinin hiçbir etiği olamadı o dört ay boyunca. Kendine hayıflanana, fırsatını bulduğunda başkasını ezen, onu da isteyen bunu da isteyen, subaya kızan ama törenlik üniforma giymek isteyen, vatan millet diye arada bir hıçkıran, ayrıca hakikaten askerlikle ilgili bir soru sorulduğunda inanılmaz şekilde çuvallayan, "karargâh taburu nelerden müteşekkildir" gibi basit şeyleri bile öğrenmemiş... Halbuki bunlar en azından yüksekokul denen şeyi bitirmişlerdi. Onun için çok acıklı bu...

– İstisnalar vardı mutlaka, değil mi?

Ben sistemi anlatmaya çalışıyorum. En geç ikinci gece, hepimiz tek tip olduk tabii üniformalarla. Dört bölük vardır Polatlı'da. Onların da dörder takımdan oluşması lazım; ama altı takıma çıkmış sayı. Normalden daha kalabalık bir vaziyetteyiz biz askerlikleri birikenler... Bölük kıdemlileri ve bölüm yatakhane kıdemlileri seçilecek önce. En geç ikinci geceye kadar bunları seçtiler bu kadar adam arasından. Bu seçim de çok ilginçtir bana göre. Dört ay bitip de, biz oradan ayrılırken, oturup düşündüm, "Daha uygun kim vardı da atladılar, bunları seçtiler" diye... Bu sekiz adamın gayet isabetli bir seçim olduğuna kanaat getirdim. Bu bir şeyin göstergesi tabii ki... Seçenler dahi falan olduklarından değil, ama seçilenler o kadar saydamlar ki... O konuşan sesin özelliklerinden biri de bu; hemen kendini belli ediyor, anlatıyor. Onu tanıyorlar hemen, herhalde bir ocak bilgisi olarak biliyorlar onu. Babasından otçuluğu öğrenen adam gibi. Halbuki bunların hepsi karakter olarak birbirinden çok farklı adamlar; meslekleri farklı, memleketleri farklı adamlar. Ama olsun, seçimler son derece isabetli! Sonra birinci gün mesela, boy sırasına göre seçerler. Onun için birinci takım en uzun boylulardan oluşur, onların da en uzun boylularından biri bölük kıdemlisi olarak seçilmiş. O bölük kıdemlisi bayrak falan taşıyacak resmi gecitlerde. O mesela dangul dungul vatanperverdi. Yani "öleyim komutanım!" diyenlerden... Biz ikinci takımdık. Bizim bölük kıdemlisi gammaz; iyi asker olabilecek bir tip değil. Öncelikle sesi müsait değildi; çünkü iyi asker olabilmek için bayağı bir mütahakkim ses çıkarabilmen lazım. Ama onu seçtiler, kıdemli olarak gammaz lazımdı çünkü. İşte herkesi sorup soruşturacak, öğrenecek, sonra da gidip gammazlayacak... Üçüncü bölük kıdemlisi ise atipik; ama atipikliğiyle onun da mutlaka bu sistemin içinde yeri var. O kaytaran adam. Kaytarabilmek için rüşvetler veriyor. Bu teğmenin kendi adına kabul ettiği bir rüşvet değil. Ama bölüğe bir televizyon hediye ediyor falan. O zamanın büyük şirketlerinden birinde çalışan, sık sık kaytarma ihtiyacında olan ve bunu da Polatlı'ya bazı aynı ödemelerle yapan bir adam. Dördüncü bölük kıdemlisi ise, gayet milliyetçi ve bölüğün en iyi futbol oynayan adamı. O tabii çok lazım. Beşinci ve altıncı takımların kıdemlileri, herhangi bir kişiliği olmayan ama Ülkü Ocaklı adamlar. Yatakhane kıdemlisi dedikleri de her mizaca uygun, eyyamcı bir adam. Öteki bölüklerde de, tahmin ediyorum, vaziyet böyleydi; yani malların biliyorlar. Malları bilenebilir bir mal büyük ölçüde. Zor bir şey ama mesela eskaza bu adamlardan beşi onu bir araya gelir de bir olaya sinirlenirlerse, böyle bir buhran olursa, o zaman derhal geri adım atılıyor. Orada hemen düğüm çözülüyor, ortalık sükûnet bulduktan sonra gerekirse hepsi teker teker dövülebilir. Ama bir kolektivite durumu olmayacak; karşıdakının irrasyonel bir zıvalık yapabileceği bir tansiyon anında müdahale edilmiyor.

Mesela bizim bölük kıdemlisi, angut bir çocukçağızdı. Bir hafta sonu –pazar geceleri dönüyorduk– sarhoş gelmiş, birisiyle dövüşüyordu. Bir binbaşı vardı, o girdi dövüşün olduğu odaya, vaziyeti gördü ve derhal dışarı çıktı. Bölük kıdemlisini sarhoş dövüşürken gördüğünde görmemek daha iyidir görmekten. Çünkü ne yapacağı belli olmaz; binbaşı “Ne yapıyorsun?” dese mesela, ona da ters bir şey söyleyebilir. Adama orda ceza verilmedi. Sonra aldılar kıdemini. Onun yerine angutlukta geri kalmayan bir başkasını getirdiler, var çünkü bunlardan çok. Ama mesela sıraya dizilmişiz cuma akşamı, orada bir tanesine “Senin postalların niçin öyle bağlanmış?” deyip herkesin önünde “Bu hafta sonu izinsizsin” denebiliyor. O da “Başüstüne komutanım!” diye bağırıyor öyle bir durumda. Zaten onu çok seviyorlar cezalandırırken, böyle cezalandırılmayı bilen bir Türk askeri istedikleri ideal biri. Onu seve seve haftasonu izinsiz bırakıyorlar, o da seve seve kahıyor. Hak etmişimdir, diye düşünüyor. Bir de tabii “Askerlik bitince bizim de anlatacak şeyimiz çıktı. Bir hafta sonu beni de bırakmamışlardı; bizim bir yüzbaşı vardı diye biz de anlatırız” diye düşünüyor... Türkiye’deki askerlik sistemi budur işte; temeli budur. Askerlik öğretmezler bizde. Adam olmayı öğretirler...

- Ne demek askerlik öğretmezler?

Askerlik dışında her şey öğretirler işte. Bir kere şunu öğretirler: “Bu kurumla başa çıkılamaz, askerle başa çıkılamaz.” Birinci dersi budur askerlik denen şeyin... Sonuçta bize yaptırdıkları talimi, Amerikan ordusu yapıyor. Zaten onun talimnamelerini tercüme ederek yapıyorlar bizimkiler. Talimname tercümesi dolayısıyla kimi komiklikler de ortaya çıkabiliyor: Sahra topu yerine tarla topçusu falan gibi! Belli ki esaslı İngilizce bilen biri çevirmiş bunu, parlak bilgileriyle! Neyse, 40 gün bu temel piyade eğitimini her askerin görmesi lazım, hangi sınıftan olursa olsun, askerliğin temeli budur derler. Ama tabii her ordunun kendi dünya görüşü içinde, o temel fonksiyon belli nüanslarla ayrışabilir. Bizde şöyle oluyor: Sahraya çıkmışsın ve mesela 15 dakika kendi kendine bireysel talim yapıyorsun. Ama bireysel talimde kendine sağa dön diye bağırıyorsun ve sağa dönüyorsun, sonra sola dön diye bağırıyorsun ve sola dönüyorsun. Sonra mesela bir dala bir subay şapkası asılıyor ve onun önünden geçerek selam veriyorsun. Yani bir absürdite üzerinden gidiyor her şey. Bu 40 günü bu şekilde yaşadıktan sonra artık yapmayacağın bir şey yok! Bunu kendileri de söylüyorlar: “Askere girdiğin anda mantığını vestiyere bırakacaksın, bizim verdiğimiz mantığı alacaksın. Sonra işin bittikten sonra defolup giderken, gene eski mantığını alabilirsin. Ama burada o geçmez” diyorlar. Şimdi, bu niye böyle? Bu evrensel olarak böyle olmak zorunda. Sadece Türk ordusuna mahsus bir durum değil. Çünkü askerlik

yaptığın zaman, öğrenmen gereken bir temel şey var: Ya öleceksin, ya öldüreceksin. Bu iki olguya dayanıyor askerlik. Bu olabilir de, olmayabilir de; ama sen bunu öğrenmek için askerlik yapıyorsun. Öldürülmemek için öldüreceksin! Bunların ikisini de normal bir insan yapmak istemez. Birinciyi gayet normal istememesi. İkinciyi de mecbur kalmadıkça yapmak istemez. İle de böyle yüce ideallere sahip olmaya falan gerek yok. Zahmetli bir iş, tehlikeli bir iştir birisini öldürmek; kolay bir şey değildir yani... Hele günümüz şartlarında... Dolayısıyla mantığınla düşünmekten vazgeçmen gerekiyor. Askerlikte ses bu yüzden önemlidir; çünkü komutla bir şey yapacaksın. Sana komutu veren sesin, arkasında o otoriteyi taşıması lazım. Yani o sesi duyduğun zaman mecbur olduğunu hissedeceksin. "Rahaaat!" komutunu veren ses de böyle bir ses olduğuna göre, düşün işte artık nasıl rahatlayacağını! Mesela talimnameleri falan hazırlayan Amerikan ordusunda, adamı savaştırma birinci derecede motivasyon olabilir. Bizimkinde buna bir yan motivasyon katılıyor: iç düşman olmamak, otoriteyi benimsemek, bu otoriteyle başa çıkılamayacağını bilmek, hizaya gelmek... "Hizaya gel" komutu gayet önemli bu bakımdan... Disiplin nutukları neden atılıyor hep? Askeri dergilere falan bak, disiplin üzerine şiirler görürsün. Subayın biri yazmıştır. Disiplin ve şiir ne kadar bağdaşır şeylerse artık! İç eğitim; yani askeri eğitim aynı zamanda sosyopolitik eğitimidir. Vatandaş olma eğitiminin önemli bir aşaması. Üniversite bitirdikten sonra elektrik mühendisi oldun, avukat oldun, doktor oldun; ama en son bir yedek subay eğitimi alıyorsun ki bu memlekette nasıl bir adam olacağını iyice bilesin. Bu iç eğitim meselesi rasyonelitenin de ayağına dolanıyor. Mesela dünya bugün tekrar küçük, profesyonel orduya giderken; Türk ordusu "Biz bunu yapamayız" diyor. Buna da "Etik bulmuyoruz" falan gibi açıklamalar getiriyorlar. Oysa bunun etikle alakası yok. Profesyonel orduda bu vatandaşlık eğitiminden vazgeçilmesi gerekir; bundan vazgeçemezler bizimkiler. Kolay değil bu! Herkesin bu ocaktan, 40 gün de olsa payına düşeni alması lazım. Bunun dışında askerlik öğretmezler ki askerde... Biz altı el tüfekle ateş ettik, üç el tabancayla ateş ettik; hepsi bu! Topçulukla ilgili bir şeyler de gösterdiler; o da şuydu: İleri gözetleyici diye bir şey var topçulukta –en çok ölen adamdır bu topçu birlikleri içinde, çünkü ileri gözetleyicidir, en kolay o hedef olur– ileri gözetleyiciliği açıcı maçı, iyi kötü biraz matematikten, geometriden falan anlayan bir adamın yapması lazım ki, güllenin nereye düştüğünü görüp, birliğine şu kadar sağa çek, sola çek desin. Dolayısıyla biraz okumuş adam gerektiriyor, yedek subaylar için tam ideal bir görevdir bu. Onu biraz çalıştırmışlardı işte. "Nasıl ilerici bir ileri gözetleyici olunur?"u bir miktar öğretmişlerdi. Ama bunun önemli kısmı da o dersi veren genç subayın işini ciddiye almasındandı.

- Bütün bu anlattıklarına bakılırsa, bayağı öğretici olmuş yine de askerlik dönemi...

Bir bakıma öyle tabii. Sonuçta askerliği daha yakından, içinden gözlemlediğim, nasıl bir zihniyet olduğunu gördüğüm bir dönem oldu bu. O bakımdan o dört ay aslında önemlidir hayatımda. Polatlı gibi bir yerde yapmam da ayrıca iyi oldu... Tabii edebiyat fakültesi mezunu olarak beni neden topçuya aldılar bilemiyorum; ama sonuçta her şey olup bitikten sonra - bütün askerlik hatıralarında söylendiği gibi- iyi oldu...

7. bölüm

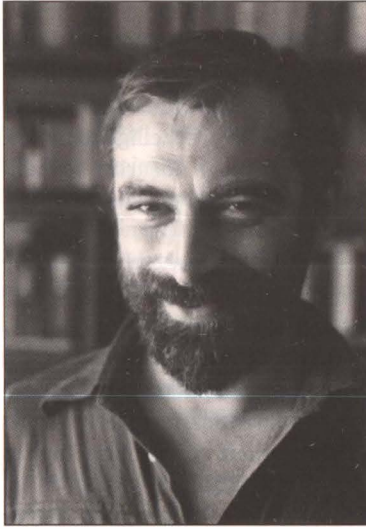
“Birikim” dergisi

– Bu askerlik parantezinden sonra kronolojik olarak biraz geri gidelim ve *Birikim* dergisini konuşmaya başlayalım artık. 1974 yılının mayıs ayında dışarı çıktığında, siyasi çizgi olarak epey farklı bir yerdesin ve bunu yeni bir dergiyle ortaya koymaya hazırlanıyorsun...

Evet... Adı yoktu ortada ama, sonradan *Birikim* olacak o dergiyi fikir olarak daha hapisteyken konuşmaya başlamıştım arkadaşlarla. Dolayısıyla *Birikim* hapishane dönemimin bir ürünüdür diyebilirsin. Daha önce *Halkın Dostları* var; ama onu ben çıkarmamıştım, yani ben kendi inisiyatifimle ille böyle bir şey olsun diye tutturmamıştım. Ama bunda ben tutturdum. Daha *Halkın Dostları* çıkmadan önce kafamda vardı böyle bir dergi fikri. *Halkın Dostları* gibi bir edebiyat dergisi değil de bütün alanları kapsayan bir Marksist dergi fikri yani. Sonra ben İngiltere’deyken ilk defa *New Left Review*’i görmüş ve kafamda tasarladığım şeye çok uygun bulmuştum. Ortodoks komünist çizgide olmaması tam da istediğim şeydi. Ama *Halkın Dostları* öyle bir dergi olmadı işte... Adından başlayarak, farklı bir tasarımın ürünüydü. Sonra işte hapiste tekrar canlandı kafamdaki bu dergi fikri...

– Bütün alanları kapsamak derken neyi amaçlıyordun?

Galiba çok şeyler gördüm ben hapiste, insan acısı gördüm. Ruh hastalığı denen şeyi gördüm. Psikik sorunun tamamen bireysel olmasını beklersin. Oysa bu bizde böyle kızamık çıkarır gibi, “salgın” haline gelebilir; insanlar birörnek arıza göstererek aynı şekilde saçmalamaya başlarlar. Bireylere mahsus bu duruma yakından tanık oldum hapiste... Bu yüzden de farklı bir şey amaçladım bu defa. *Birikim* de siyasi bir dergi olacaktı tabii ki, aynı zamanda da edebiyat ve sanatı dışlamayan bir dergi olacaktı. Ama esas olarak hayatla, gerçek hayatta yaşananlarla bağınu koparmamaya çalışan bir dergi düşünüyordum... Bir de öteden beri zihnimi kurcalayan bir şey vardı: Türkiye’de akıllı çalışan insanlar var, Marksist olan yahut olmayan, ama Marksizm’e düşman da olmayıp, haklı veren insanlar. Genel olarak teorik ürün ortaya koyan insanlar bunlar. Bir de cesur, iyi niyetli, inançları doğrultusunda hare-

*Birikim'i çıkardığı yıllar.
Üniversitede asistanlık yaparken.*

ket etmekten çekinmeyen bir topluluk var, kendini Marksist gören. Fakat bu devrimci yürekle devrimci zekâ bir türlü bir araya gelemiyor. Böyle bir sorun var gibi geliyordu bana. Dergiyi biraz da bunların bir araya gelebileceği bir şey olarak düşündüm.

- Bunu yapabildiğini düşünüyor musun *Birikim*'de?

Çok da yaptım denemez. Yani akıllı bir dergi çıktı sonuçta; ama o akıllı dergi çok fazla kişiye hitap edemedi. Satışlar aslında bazı sayılarda yükseldi; 3 000-4 000 satan, 5 000 satan sayıları oldu. 1 000'in altına pek düşmedi bildiğim kadarıyla. Birçok sayısı 1200-1400'lerde seyrederdi. Bu böyle heyecan verecek bir satış değildi. Devrimci Yol gazete gibi bir şey çıkarıyor, 100 000 satıyordu mesela.

- Ama *Birikim* slogan üreten bir yayın olmaktan çok, teorik bir dergiydi. O söylediğin yayınlar silahlı eylem çağrısında bulunurken, *Birikim*'de "Türkiye'nin Doğu-Batı sorunsalı ve kültür" başlıklı yazılar çıkıyordu.

Evet ama gene de önemli bir tiraj değildi bu. Fakat şu da var: Aradan yıllar geçti, 12 Eylül yaşandı, *Birikim* kapatıldı; o zaman *Birikim*'in hayatlarında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu falan anlatan insanlar çıktı ortaya. Üstelik bu insanların pek çoğu 12 Eylül'e kadar durdukları yeri de değiştirmemişlerdi; demek ki gizli gizli etkilenmişler. Mesela Kıvılcımlı sayısı yaptığımız zaman, kendi dağarcığında Kıvılcımlı hakkında söyleyecek bir iki laf bulunsun isteyenler hemen koşup *Birikim* alırlardı, şefleri derginin okunmasını men ettiği halde ya-

parlardı bunu. Ama yine aynı şefler *Birikim*'de işlerine gelen bir şey söylendiğinde, "alın şu sayıyı okuyun" diyebiliyorlardı. "Aydınlık" hareketinden türemiş birkaç tane "Kurtuluş" dergisi çıkıyordu, *Halkın Kurtuluşu* falan gibi... "Halkın" epeyce bir yayını vardı zaten; "halkın teferruatı" derdik biz onlara o zaman. Türkiye'nin bir özelliği de budur. Dünyada bir atletin koştuğu kulvarda, üçer beşer koşarlar burada. Kendi aralarında da o kulvarın asıl koşucusu benim yarışması vardır. Kulvarlar arası yarışma da ayrı tabii...

– *Birikim* olarak bütün bu çizgilere eşit mesafede miydiniz?

Evet, ama bizimle iyi ilişki kuranlar Çinciler ve Sovyetçiler dışındakilerdi. Devlet sosyalizmi savunuculuğu yapmayanlardı, dolayısıyla daha çok Kurtuluşçular ve Dev-Yolculardı. Bu ikisinin içinden de, tepedeki adamlarından da tanıdıklarımız, ahablık ettiklerimiz vardı. Bir itiş kavgamız yoktu onlarla arkadaş olarak. Görüşlerimiz çok uymasa da sosyalizm gibi temel meselelerde bir diyalog devam ettirebiliyorduk.

– Biz derken, siz kimsiniz?

Ben, Ömer (Laçiner), Tuğrul (Paşaoğlu)... Ama gençler de öyleydi. *Birikim* çıktıktan bir süre sonra, bunu ciddiye alan genç insanlar gelip gitmeye başladı dergiye. Onlar da bulundukları yerlerde çevreleriyle genelde bu tarz ilişkiler kurabilen kimselerdi. Bana gelince, daha önce-sinde birlikte dergi çıkarmış olduğum Çağatay (Anadol), Yalçın (Yusufoğlu) gibi sosyalistlerle her zaman arkadaşlığım devam etmiştir zaten. Arada teorik meselelerde itişip kavgıştığımız, kavga ettiğimiz olurdu; ama sonuçta arkadaştık.

– *Birikim*'i fikir olarak hapishanede oluşturduğunu söylemiştin. Kimlerle paylaştın bu fikri?

Ömer'le (Laçiner) tabii... En çok onunla konuşurduk. Yavuz Çizmeci de bana bu tür bir girişime yatkın gibi görünüyordu. Bir de Yılmaz Güney'le konuştuyduk. Dışarıdan da Can Yücel ile Onat Kutlar vardı aklımda. Yılmaz "Ben girmem" demedi açıkça, ama öyle bir şekilde dedi ki, imkânsızdı bize katılması. Yavuz da sonradan epey mırın kırın etmişti; çünkü o sırada TİP'e girmişti. Zaten bir süre sonra da sildirdi adını. Biz geri kalanlarla yola devam ettik... En çok katkı Can'dan geldi.

12 Mart solculuğuyla iç hesaplaşma

– *Birikim*'i kafanda tasarlarken, 12 Mart dönemi solculuğuyla hesaplaşmaya girmeyi de düşünüyor muydun?

Tabii, özellikle de bu sol Kemalizm dedikleri alametle sosyalizm arasında kurulan ucube ilişki en önemli meseleydi benim için. O kendile-

rini sol Kemalist olarak lanse eden adamlar, resmen kullandılar solcu gençleri kendi iktidarları için. Daha sonra biz bunlarla ayrı koşullarda yattık, ne biçim insanlar olduklarını yakından gördük. Bu arada ben sık sık şunu düşünüyordum: Bunun birçok solcu için daha çok bir “yanlış taktik” olduğunu düşünsek bile, sonuç olarak ortak olunabilmiş bir yanlış taktikti bu. Ama bu yanlış taktik olabiliyorsa, böyle yaygın bir şekilde benimsenebiliyorsa; demek ki daha derinlerde başka yanlışlar var ki, onun üzerinde böyle bir şey ortaya çıkabiliyor. Bunun ne olduğunu Türkiye’de araştırmaya başladığında, ne kadar süre Türkiye ile sınırlı kalabilirsin? Yani acaba dünyadaki sosyalizmde neler var da, burada böyle olabiliyor deyince; biz Çin/Sovyet özel sayısı gibi noktalara geldik kısa vakte. Dolayısıyla bu mesele sadece Türkiye’yle sınırlı bir şey olmaktan çıktı. Bütün dünyada herkes sosyalizmi iyi ve doğru yapıyordu da, Türkiye’dekiler mi yanlış yapıyordu yani; olur mu öyle şey!

– *Birikim*’in ilk sayılarında anti-emperyalizm/anti-kolonyalizm ayrımı gibi ya da Osmanlı’ya yaklaşım gibi genel teorik meseleler ele alınırken, 5. sayıda 12 Mart döneminin sadece teorik düzeyde kalmaması gereken bir iç hesaplaşmayı zorunlu kıldığını açık açık yazmışsın. Bu tür yazılara nasıl tepkiler geldi diğer sol fraksiyonlardan?

Zamanında hiç kimse ağzını açıp bana tek bir lakırdı etmedi. Sosyalist deneme yazmak zaten ilgi çekmiyordu; bu yüzden yazdıklarımla ilgili olarak da bir şey söylemek gereğini duymuyordu insanlar. “Lenin’in emperyalizm teorisinin şöyle bir özelliği vardır” diye yazsam, buna yirmi tane cevap yazısı gelirdi hemen. Ama bu yazılara tepki vermediler işte... Yıllar sonra gelip de bana “*Birikim* hayatımızda şöyle şöyle önemlidir” gibi laflar edenlerin belki o zamanlar da dikkatini çekiyordu bu yazılar. Ama kimse bir şey söylemiyordu işte...

– Sosyalist deneme yazmak dedin; bunu açar mısın biraz?

Bu, sosyalist deneme diye bir deneme türü, böyle bir edebi tür vardır anlamına gelmiyor tabii... Ben hapishanede gördüğüm, yaşadığım şeylerden yola çıkarak böyle bir yazı tarzı tutturdum; çünkü tam da orada her Allah’ın günü karşılaşmıştım bunun eksikliğiyle. Mesela daha önce anlattığım kulampara kaymakam hikâyelerinin falan deneme yazan, deneme okuma alışkanlığı olan bir kültürde yaşanmasını beklemezsin, değil mi? Ama sosyalistler polemik yazısı ya da teorik yazı gibi şeylerle sınırlanmışlardır kendilerini. Deneme gibi gündelik hayatta alınan tavırlardan söz eden yazılara yüz vermemişlerdir, girmemişlerdir. Girmeyince de, mesela bir sosyalist tavla oynamaktan utanmalı mı utanmamalı mı, yahut kadınlara bacım demezse olur mu falan gibi tuhaf acemilikler, sakarlıklar yaşanmıştır...

- **Birikim**'de yayımlanan "12 Mart Romanları" başlıklı bir yazında da edebiyat üzerinden 12 Mart devrimciliği anlayışını eleştiriyorsun. Bu yazıya tepki almadın mı?

O yazıyı içeride yatmış olanlar bayağı iyi anlamışlardı. Eleştirdiğim insanlar, yani yazarlar ise çok mutlu olmadılar herhalde, çok da anlamadılar zaten onları niye eleştirdiğimi. Çünkü hakikaten iyi niyetle yazmışlardı o 12 Mart romanlarını. Ama işte benim anlatmak istediğim şey çok farklıydı orada.. Hapishaneden kahraman gibi çıkmış olmaktan rahatsızlık duyuyordum. Çünkü çıkar çıkmaz "içerde yatmış olmayı" yücelten bu atmosferle karşılaştık; ama yani biz öyle pirüpak falan değiliz, normal insanlarız. Saçma sapan işler yapmışız, yarılmışız hatta. Birçok yanlış yapmışız; öyle idealize edilecek, kahramanlaştıracak bir halimiz yok. Zaten bu idealizasyon hiçbir zaman yapılmaması gereken bir şeydi, kötü bir şeydi. O romanlarda da böyle bir yüceltme vardı; halbuki çok adam döküldü o sorgularda. Ayrıca bizim hapishanede çektiğimiz kadar, ne bileyim, temiz çamaşır getirmek için hapishanelere taşınan karılarımız, analarımız da çekti. Onlardan mesela hiç kimse bahsetmez o romanlarda, ama bizler birer kahraman... Bunlardan rahatsız oluyordum, o yazıda da bu efsaneyi dağıtmaya çalışmıştım.

- Daha yaralar sarılmamışken, 12 Mart döneminin baskısına ve zulmüne maruz kalan insanların davranışlarını eleştirmeye kalkışmak da bayağı hassas bir iş...

Evet tabii... Garip bir şekilde Aclan Sayılğan bir mektup yazdı bana o "12 Mart Romanları" yazımdan sonra. Kendisinin de hapishanede benzer şeyler yaşadığını falan anlatan bir mektuptu bu. Daha sonra benimle tanışmak da istedi. Ben de "Tanışmasak iyi olur" dedim. O zaman çok alındı tabii. Belki ben de kabalık ettim, biliyorum...

- O da 1951-52 yıllarındaki meşhur TKP tevkifatı sırasında yatmıştı hapiste. Sonra da o sansasyonel *İnkâr Fırtınası* adlı kitabı yazmıştı. Onun MİT ajanı olduğu da söylenirdi, değil mi?

Anladığım kadarıyla sonradan olmuşsa olmuştur. Muhtemelen de işkencede biraz zayıf çıktı, konuştu; onun üzerine hepsi birden bunu ha-in, ajan falan ilan ettiler, işlerine geldi. Neyse işte... Burada şaşırtıcı olan, bugün yine aynı kaba solculuğun tekrarlanması. Bu benim çok fazla çözemediğim konulardan biri. Yani bilgi eksikliği var, bilgiye ulaşmada tikanıklıklar var, gerçeklerin ne olduğu, neler yaşandığı bilinmiyor hâlâ. Mesela sana klasik bir örnek anlatayım: 12 Mart zamanları, bizim Nihat Behram geldi bir gün. Yaşlı bir devrimciye rastladığını, adamın *Halkın Dostları*'yla ilgilendiğini, 500 lira bağışta bulunduğunu falan anlattı. Sonra aradan zaman geçti; Harun Karadeniz ve Masis Kürkcügil bu adamın evinde yakalandılar. Meğer adam MİT ajanıymış.

Şimdi bu olabilir. Fakat bir de şu var: Bu yaşlı devrimci(!) İzmir Tevki-fatı'nı yaptıran adam ve takına isimle falan değil, hâlâ aynı isimle çalışıyor. E, bu ne şimdi? Tamam, TKP farklı bir hareket, sol artık çok büyümüş falan filan; ama demek ki TKP'nin bilgileri daha sonraları bu işlere girmiş olanların eline geçmemiş.

– Aynı şekilde, 12 Mart'ı yaşamış olanların bilgileri 12 Eylül'ü yaşayanların eline geçmedi, 12 Eylül'ü yaşayanlarındaki bugünlere geçmedi, denebilir mi?

Tabii, bilgiler gönderilmedi de geçmedi değil herhalde. Biz burada bilgi örneği veriyoruz ama belki daha da önemli olan şey, düşünce tarzı... Hayatını beni nasıl çürüteceğine, nasıl başkalarının gözünde küçük düşüreceğine harcamakla geçiren bir devrimci, mesela o emeğinin onda birini bir yazdığını anlamak için harcasa, biraz daha kazançlı çıkabilirdi gibi geliyor bana. Bunun gibi pek çok örnek var. Sadece ben değilim tabii dünyayı kurtaracak olan... Bunu bunların düşünce tarzının hâlâ çok kapalı olduğunu anlatmak için söylüyorum. Daha geçenlerde mesela, Boğaziçi Üniversitesi'nde YÖK'le ilgili bir panele çağıldılar beni. Batı'daki sanayi devrimi gibi şeylerin bilgi tanımını, bilgi üretimini nasıl değiştirdiğini anlatıyorum orada; YÖK'e geçmek için bir girizgâh yapıyorum yani... Genç biri kalkıyor, cümle olarak da ne anlama geldiği anlaşılmayan, ipe sapa gelmez şeyler söylüyor. Sonra kimdi o falan sorunca, ÖDP'li diyorlar. İşte, "Edward Said de söylemiştir Batı'nın hegemonyacı olduğunu, nasıl Batı'dan bilim çıktı dersin?" falan diye konuşuyor. Peki sen ne diyorsun, nereden çıktı bilim? Çin'den mi geldi, Hindistan'dan mı geldi, Antarktika'dan mı yola çıktı? Edward Said nereden öğrendi bildiklerini, Filistin geleneğinde mi vardı yani bu? Batı'ya emperyalist diyeceksek, bilgi tanımını da mı inkâr edeceğiz? Bütün bu soruların cevabı yok tabii... İşte bu genç mesela, bütün bu rekabet ortamı içinde Boğaziçi Üniversitesi'ni kazanıp orada okumaya hak kazanmış ama böyle konuşmayı, daha doğrusu böyle düşünmeyi başarıyor. Bu hakikaten başarı, bu kadar kapalı kalabilmek büyük başarı. Bu tabii, solculuktan kaynaklanan bir durum değil; Türk olmaktan ötürü solcu olamamaktan kaynaklanan bir durum...

– *Birikim*'e dönecek olursak, 1977 tarihinde "Stalin ve Stalinizm Üzerine" başlıklı yazınla sosyalizmin en büyük tabusunu yıkmaya girişiyorsun. Buna ne tür tepkiler gelmişti?

Stalin konusunda daha *Birikim*'in ilk sayısında bir şeyler söyleyebildik tabii. Daha o zamanlar çok netti kafamız bu konuda. Ama Birikim'i yerleştirdikten, yani belirli bir saygınlığa ulaştırdıktan sonra bu konuya el atmayı daha doğru buldum. Ancak o zaman daha etkili olacağımızı düşündüm.

– Etkili olabildiniz mi peki?

Dar bir çevrede olmuşuzdur herhalde...

– 1970’lerin sonlarına gelindiğinde, Milliyetçi Cephe iktidarı sırasında terör olayları ve karşılıklı şiddet giderek tırmanıyordu. O vurdulu kırdılı günlerde, sesinizi duyurabilmek artık hiç mümkün olmuyordu, herhalde...

Topluma sesimizi duyurmak gibi bir beklentimiz zaten yoktu.

– Toplumu değil, sokakta o terör ve şiddetin içinde yaşayan sol grupları kastediyorum.

Dediğim gibi değişik fraksiyonlardan tanıdığımız insanlar vardı; onlarla yan yana gelince konuşup tartışıyorduk. İşte ne kadar etkili oluyorduksak artık! Mesela Mahir Sayın’la oturup “Solculuk artık tamamen silahşörlük haline geldi” diye konuştuğumuzu hatırlıyorum. Solculuğun “Orası ona mezar olacak! Bilmem kimler ölmez!” sloganlarından ibaret hale geldiğini uzun uzun konuşmuştuk. Bir mezarlıktır gidiyordu. Ama Mahir de bu sloganları savunuyordu; çünkü bunları yapan hareketlerden birinin başındaydı. Diyordu ki: “Bilmem nerede bekliyor gece gündüz altı tane adam; bilmem ne mahallesinin bilmem ne sokağını, kahvesini koruyorlar. Ve bu adamlar sabah kalktığında “Bakalım bu gece sağ çıkacak mıyım?” diyor, gece “bakalım yarın sabah başıma ne gelecek?” diye siperine giriyor. Bu adamın ölmemesi için karşısındakini öldürmesi lazım. Zihninde ötekini öldürmekten başka bir şey yok; bana değil ona mezar olacak, demekten başka çaresi yok. Ancak böyle yaşayabiliyor bu adam. İşler bu noktaya geldi artık!” Biz de biliyoruz bunun böyle olduğunu da, yine de uzun uzun konuşuyoruz bu mezarlık slogancılığının yanlışlığını falan... Sonra da öpüşüp ayrılıyor; arkadaşız... Birkaç hafta sonra duyuyorum ki, Ankara’da bilmem ne mahallesinde “Faşistler gidecek, hayat sürecektir!” diye bir şey yazmış Kurtuluşçular. Yani Mahir’in bütün o konuşmaları-mızdan sonra aklına hiç değilse böyle bir slogan gelmiş işte! Bu slogan işleri hakikaten akıl alır gibi değildi. Biraz da tuhaf psikolojik koşullarda bulunduğu için çocuklar, ne yazacakları hiç belli olmazdı. Korkunç sloganlar hatırlarım bu 70’lerden. Bursa’da, Dev-Sol’un hâkim olduğu mahalleler vardı; “Allah affeder, Dev-Sol affetmez!” yazıyordu mesela. Yani Dev-Sol bölgesine geldiniz uyarısı! Karadeniz’de “Tek yol devrim” yazmışlar bir taş, altına da “TKP” imzası atmışlar. Bunu duyunca, nasıl olur dedik, akıl sır erdiremedik. Sonra ortaya çıktı ki, orada da bir grup genç “Tek yol devrim” sloganını öğrenince, bunu yazmışlar; ama örgüt mörgüt bilmiyorlar. “Bu lafı kim söyler?” diye düşününce, komünistler söyler deyip, TKP diye imza atmışlar; çıkmışlar işin içinden...

“Teorisyen Ömer Laçiner’di”

– *Birikim*’e dönecek olursak; sol hareketteki dogmatizmin karşısında yer alan derginin teorisyeni sen misin?

Yoo, Ömer’di teorisyen... Ömer aslında benden çok daha özgün düşünen bir adamdır. Çok da cesurdur; çevresine hiç bakmadan, doğru gördüğü şeyi savunur. Acaba ben bunları söylersem bilmem kime, bilmem neye ters düşer miyim gibi kaygıları yoktur. Daha hapisten çıkmadan öncesinden biliyorum, bu sınıf meselesini bir hayli farklı görmeye başlamıştı ve bu konuda bir şeyler yazmıştı. Sınıf meselesinin proletaryaya, bilmem neye falan değil de, bilgiye dayalı olduğu tahlilini getirmişti. Bütün o üretici güçler kavramını da buna göre yorumlamıştı. Ben bu kadar cesur şeyler yapmadım doğrusu...

– Ömer Laçiner’le hapishanede mi tanıştınız?

Önce ayrı hapishanelerdeydik. O Selimiye’de, biz Sağmalcılar’daydık. Ben Ömer’in abisi Mustafa’yla beraberdim. Mustafa bahsetmişti kardeşinden bana; epey değişik şeyler düşünüp yazdığını, cins bir adam olduğunu söylemişti. Mustafa teorik konularda iddialı bir adam değildi, ama bana güvenirdi. “Sen de bir okur musun, bakar mısın bu yazılara?” diyerek Ömer’in notlarının yazılı olduğu defterleri ilettiler bana. O notlarda orta sınıfların, mühendis, doktor, avukat gibi eğitilmiş orta sınıfların devrimde asıl önemli işleri yapabilecek adamlar olduğunu yazıyor ve onların seferber edilmesini ön plana çıkaran bir devrimci mücadele tarzı ileri sürüyordu Ömer. Bu, ortodoks Marksizm’den çok farklı bir şeydi. Tam tersine küçük burjuva falan diye küçümşenen adamlarla ilgili, orijinal düşüncelerdi bunlar. O tarihe kadar pek kimseden duymadığım şeylerdi. Yani ben daha Ömer’i görmenden defteriyle tanıştım ve defterinde de böyle bir özgün düşünürle karşılaştım. Bu fikirler Marksizm’e uyar mı uymaz mı, diye düşünmedim. Bunlar başlı başına ilginç ve önem verilmesi gereken düşünceler gibi geldi bana ve bunları düşünen bir adamın da önemsenmesi gerektiğini düşündüm. Sonra ikimiz de aynı hapishaneye verildik ve tanıştık işte...

– Çok ilginç... Peki *Birikim*’de çıktı mı Ömer Laçiner’in bu özgün düşünceleri?

Biz *Birikim*’i yayımlamaya başladığımızda, Ömer bunları tam olarak formüle edip söylemedi tekrar. Demek ki o da başka şeylere doğru yönelmişti artık. Gene o hepimizi belirleyen Marksist düşüncenin içinden konuşuyorduk. Bu da çok yanlış bir şey değildi; çünkü ben Marksizm’in temelleri olan, esinlendirici bir düşünme tarzı olduğunu bugün de düşünüyorum... Ama yine *Birikim* sıralarında, “Dünyanın bu aş-

masında insan üretici güç haline gelmiştir" de dedi Ömer bir zaman sonra... Yani işte yine üretici güçler gibi kavramları tamamen bırakmış değil, ama o kavramlarla hiç söylenmemiş bir şey söylüyor. Öyle bakılabilir mi, doğru mudur değil midir; ben olsam onu o kelimelerle mi ifade ederdim, bunlar ayrı. Ama, bugün bilgi toplumu denilen şey de bu aslında ve o zamanlar, 1976 yılında falan daha ortada yoktu bu laflar, hele Türkiye'de hiç yoktu. Ben de o tarihe kadar hiç bu kadar radikal bir şey söylememiştim doğrusu. Bu bayağı ciddi, özgün bir şeydi. O yüzden benim açımdan çok nettir Ömer'le aramdaki fark.

- Ama Murat Belge pırıltısıyla bir *public figure*'dür Türkiye'de; Ömer Laçiner ise senin söylediğin özellikleriyle ancak dar bir çevre içinde bilinir...

Ama işte hep böyle değil midir hayat? Benim sınıfımdan, şuyumdan buyumdan gelen özelliklerimle toplumda daha fazla reklamım oluyor haliyle... Bu gayet doğal bir ayrım hayatta.

- O halde, siz ikiniz birbirinizi tamamladınız. O teorisyenliği üstlenirken, sen *Birikim* yoluyla Batı'daki yeni düşünce akımlarını getirdin Türkiye'ye...

Evet, yabancı dil bilen ben olduğum için o tarihlerde -Ömer'in yabancı dili yoktu- bana kalmıştı işin o tarafı...

- Bu kadar mütevazı olma istersen, sonra sahi sanırlar!

Birikim'deki rolümü sordun, ben de söyledim işte...

- Senin *Birikim*'de yaptığın şey, yabancı dil bilmekle açıklanabilir basitlikte bir "iş" değil ama... Marksizm bilgisi birazcık Marx, esas olarak da Lenin, Stalin ve Mao'dan oluşan Türk solunu uluslararası Marksist literatürün önemli teorisyenleriyle tanıştırıyorsun o tarihlerde. Althusser ve Gramsci'den başlayarak, Poulantzas, Balibar, Lukacs, Laclau gibi düşünürler tarafından Marksizm'e yöneltilen eleştirilerden haberdar ediyorsun.

Evet, *Birikim*'de yaptığımız önemli işlerden biri de, ciddi bir Marksist eleştiri koleksiyonu oluşturmak oldu. Eleştirel Marksistleri taruttuk burada... *Birikim*'in "Yapısalcılık" özel sayısını yaptığımızda, Türkiye'de yapısalcılığı tanıyanlar, bilenler vardı; kendini yapısalcı olarak tanımlayacak kimseler de vardı hatta. Ama yapısalcı düşünceyi topluma tarutma bakımından fazla bir şey yapılmamıştı.

- Yapısalcılık, epistemoloji derken Foucault ve Barthes'a kadar uzanıyor, eleştirel sosyolojiye de giriyorsunuz...

Tabii, sosyoloji, antropoloji konularına da girdik...

– Oradan da gündelik hayat sosyolojisine... Türkiye'deki düşünce hayatına açtığın kapı az buz bir genişlikte değil yani...

Ben Türkiye meseleleriyle uğraşırken, hep Batı'yı da izlemeye çalıştım, Batı'daki düşünce hayatından kopmamaya çalıştım. Belki kendime dair övünmek için söyleyeceğim ilk şeylerden biri budur. Hayatım boyunca bunu yapmış olmayı önemserim yani... Daha 60'ların sonlarında Althusser'den de, *New Left Review*'dan da haberdardım. Sonra 69-70'lerde İngiltere'yi daha yakından izledim. Althusser'i daha o zaman, İngiltere'de okumuştum. Sonra da diğerlerini okuyup, izledim. Bir de şu var tabii. Sadece öğrenmek yetmiyor bana. Öğrendiğimi ille başkalarına da anlatacağım, paylaşacağım yani... *Birikim*'de bunu yapmış oldum işte. Bunu bugün de yapıyorum. Bugün Türkiye'nin AB üyeliği için uğraşmam da gene üç aşağı beş yukarı aynı şey. Bu benim hayatımda bir tutarlılık çizgisidir diye düşünüyorum. Türkiye'nin sağıyla soluyla milliyetçi kesildiği durumlarda durmadan dış dünyanın önemini, dış dünyadan kopmamanın önemini vurguluyorum...

– *Birikim*'de gündelik hayat sosyolojisi konusunda yazdığın yazıların sloganlarla konuşmaya alışmış dogmatik solcular tarafından önemsenmediğini kibarca anlattın daha önce. Peki Marksizm'in "içerden sorgulanması"nı gerçekleştiren Gramsci ve Althusser gibi kuramcılar Türkiye'de tarıma çabaların bir yankı bulabildi mi? Bir tartışma yaratılabildi mi?

Yok. O da olmadı. O zamanlar politize kadrolarda bunları okuyan, bunlara ilgi duyan pek kimse yoktu. Dar bir çevre dışında yani... Yine hatırlıyorum, hapiste olduğumuz sıralarda Althusser falan konuşurduk biz. O arada mesela vaktiyle Edebiyat Fakültesi'nde öğrenci temsilcisi olmuş, sonra da Kıvılcımlı hareketine katılmış bir çocuk Althusser yerine "Abuzer" diyordu. Yanlış bildiği için değil, dalga geçmek için. "Bana aşına değilse, reddederim" tavrı. Enternasyonalizmin tam karşıtı. Böyle şeyler o zamandan beri vardı; hatta sol hareket içindeki hâkim tavır Marksizm'i Sovyetler Birliği'nin "bilim işçilerinin" yazıp "Progress"ın yayımladığı o Lenin kitaplarını yahut Mao'nun *Seçme Eserler*'ini okuyarak öğrenmekti... Mesela yine sempatican bir genç varmış hapiste. Yürüyüş sırasında gözaltına alınmışlar, sonra da atmışlar içeri. Bu da hapiste yatarken öğreneyim bari diye *Kapital*'i almış eline. Birinci cildini –artık ne anlayacaksa– okumaya başlamış. Bunun ranzasının altında da TİKKO'lu bir çocuk yatıyor. Bakmış bu *Kapital* okuyor; "Yahu okuyacaksan temel kitapları okusana" demiş. Bu zavallı şaşırmuş; "en temel" diye bunu biliyor çünkü... "Nedir o temel kitap dediğin, hangisini okuyayım?" diye sorunca da *Mao'nun Askeri Yazıları* cevabını almış.

“Althusserci” miydi?

- Marksizm’in Althusserci yorumunu, “üst belirlenme”, “dola-yım” kavramlarını Türkiye’ye getirdiğin yıllarda, Althusser’in *Le-nin ve Felsefe* adlı kitabını da Türkçe’ye kazandırdın. Bütün bun-lardan sonra da “Althusserci” olarak damgalandın, çünkü güzel yurdumuzda yeni bir şeyler söyleyen bir aydının derhal bir klişeye sokulması adeta kaçınılmazdır. Doğru muydu bu, sen de kendini o yıllarda böyle tanımlar mıydın?

Marksizm’in yeni dünyada bazı şeylere cevap veremez durumlara düşmesi sırasında, Althusser önemli bir “çağdaşlaştırma” işine girişti. Benim ilgimi çekmesi bundan. Onun sorduğu sorular, aynı netlikte ol-masa da, benim kafamı da kurcalıyordu. Althusser bu işte yapısalcılık-tan yararlandı. Bu da, yakınlıklardan ötürü, normaldi. Ama sıkıştırılın-ca bunu yaptığını reddetti. “Teorisist sapma”dan dem vurdu. Çünkü sa-nırım Marksizm’in Marksist olmayan bir düşünce tarzıyla “rektifiye” edilmesi durumundan korktu. Althusser sanki bir çeşit “zaman maki-nesi”ne biner, önce Lenin, sonra da Marx’ın düşüncelerinin henüz saf olduğu döneme geri gider. Marksist düşüncenin Stalin falan gibi tarihi arızalarla çarpıtılmamış “öz”üne döner. İlginçtir, Althusser gibi “öz” kavramına karşı bir adamın bunu yapması... Oysa ortada insanın dü-şünce eylemi, bilimsel pratiği gibi şeyler var. 1860’larda, 70’lerde for-müle edilmiş düşünceleri yüz yıl sonra gene aynı düşünceyle pekiştir-mek, “Ben Marksist’im” demeyen herhangi birinden yararlanmayı red-detmek, Marksizm’den başka bir insan düşüncesi olabileceğini de red-detmek demektir.

“Teorinin sağlaması da kendi içindedir” deyince Althusser’den uzak-laştım. Bunu matematik için söylersin, ama mutlaka ampirik yanı olan tarih ve toplum bilimi için söyleyemezsin. Ayrıca, “yapı” kavramı içine “somut tarih” sızdırmadığı için uzaklaştım –bunu fark edince...

- Althusser’le bir de kişisel tarihin var, denebilir. Kitaplarını Türkçe’ye çevirme amacıyla yazdığın mektuba cevap vermesi üzeri-ne, karşılıklı yazışmalarınız olmuş. Sonra da 1977 sonbaharında Paris’e gittiğinde, Ecole Normale’deki odasında tanışıp görüşmüş-sünüz de... Bu görüşmeden ne gibi izlenimlerle ayrılmıştın?

İçine kapanık bir adamdı. Bana yakınlık gösterdi, Maspero’ya götür-rüp, “Beni Türkiye’de yalnız bu adam temsil edecek” dedi. Ama formel bir yakınlıktı. Sarırım o psişik yapısı kendi içinden çıkmasına engeldi.

- 1980’lerin başında yıllarca felsefe hocalığı yaptığı “Ecole Nor-male Supérieure”ün binasını ateşe verdikten sonra karısını boğa-rak öldüren Althusser, ruhsal dengesinin bozukluğu yüzünden yar-

**glanmaktan kurtuldu ve bir psikiyatri kliniğinde tedavi gördü. Bu-
nu öğrendiğinde neler hissetmiştin?**

Hüzün tabii ki... Bütün bunlar olduktan sonra yazdığı otobiyografik kitabındaki tutumu da son derece abartılıydı. Kendinden başka bir şe-
ye gerçekten bakamıyordu, elinde değildi. Karısını öldürmesini anlatır-
ken bile karısından çok kendisine acıyordu. Hastalığı olan bir adamdı.
Bu halini anlayabiliyorsun. Ama onaylamak mümkün değil tabii.

Birikimci gençler

**- *Birikim*'den *Yeni Gündem*'e uzanan çizgide, etrafında sana
hayranlık duyan bir çevrenin oluştuğunu söylemek çok yanlış ol-
maz herhalde. Hatta Moda'da Taciser'le evliyken yaşadığınız evde o
hayran çevresiyle aile düzenini de paylaştığın; birlikte yenilip içi-
len, gece yatıya kalınan bir dönem de yaşandı... Bu dönemde yakın
çevrendeki "Birikimci" gençlerin senin parlaklığından beslendikle-
ri söylenebilir mi?**

"Beslendiler"de kötü bir şey var sanki... Yani paylaşmak çerçevesin-
de bunlar oldu tabii. Ama bir suiistimal etme durumu da olmadı; bu
söylediğinin oraya kaymasından endişe ediyorum.

**- Belki de haklısın bu endişende; çünkü o zamanlar çevrendeki
bu genç hayran kitlesiyle bir tür şeyh-mürit ilişkisi içinde olduğun
dahi söylenmişti...**

Değil, hiç alakası yok. Bu tarz ilişkiler kurmamak çok bilinçli, tutarlı
kararlarımdır benim. Yapılmaz böyle şeyler ve bir adam yapmaya kalkı-
yorsa o da zaten bellidir, benim yapmadığım da çok bellidir. Ama işte,
her türlü şey söyleniyor insan hakkında, bunu da söyleyen olmuştur.

**- Kendisini "Birikimciler" olarak adlandıran genç bir grup vardı
ama, değil mi?**

Birikim'i çıkarırken, soldaki bütün grup ve fraksiyonlara kendimizi
dinletebilmek için bizim bir siyasi alternatif olmamamız lazım, demiş-
tik; böyle bir mantıkla çıkmıştık yola. Ama bizim etrafımızda da bir
grup insan toplandı ister istemez. Bu, o zamanki sol gruplara bakıldı-
ğında, kantitatif olarak onlara yakın bir şey değildi; ama gene de bir
gruptuk sonuçta. Dolayısıyla da *Birikim* siyaseti diye bir kategoriye
sokulabildik.

- Kaç kişilik bir gruptu bu?

Vallahi hesaplamak zor. Elli-altmış kişidir çekirdeği, ama etrafında-
kilerle birlikte birkaç yüz kişiyi bulur. O grubun ortaya çıkması, dergi-
nin yazıhanesiyle ilişki kurması, Ömer kanalıyla oldu; benim kanalımla

değil. Hatta bana biraz emrivaki gibi geldiğini de söyleyebilirim. Ümit'tir (Kıvanç) daha çok bu ilişkiyi kuran ve bu grubun özü de İstanbul Erkek Liselilerdir. O günlerin havası içinde solcu olan bu arkadaş grubunun bir ağabeyi, lideri gibiydi Ümit. O gelmiş Ömer'i bulmuş dergide. Dergiyi beğendiklerini, benimsediklerini falan söylemiş. Sonra ötekiler de gelip gitmeye başlamışlar falan... Bir zaman sonra Ömer biraz da mahcup bir şekilde anlattı bunu bana. Ama o zaman da zaten olan olmuştu. Ben de bundan çok mutlu olmadım açıkçası.

– Ne açıdan?

Birincisi, grup kurmama konusunda o kararımız ihlal edilmiş oldu. Belki de böyle elli-altmış kişi değil de, mesela beş bin kişi bulunsa, bu olabilirdi! Ama bu elli altmış kişi o beşbin kişinin gelmesini engelleyebilirdi... Böyle bakılabilirdi ve ben böyle baktım. Tabii bundan şöyle bir sonuç çıkabilir: Önce beş bin kişi olacak, oradan ellibin kişiye ulaşacak, ben de bunların başına geçeceğim falan... Yok böyle bir şey. O başa geçme işini de, böyle sorumluluklar almayı da hiç sevmem. Sol düşünce zaten dünyanın her yerinde bazı riskler içeren bir düşünce. Bunun Türkiye'de insanın başına getireceği tehlikeleri de düşününce, bu insanların önderi olmak çok korkutucu bir şey demekti benim için. Grubun oluşmasından mutluluk duymamamın ikinci nedeni de buydu. Ama oluştu işte; oluştuktan sonra da insanlar seni seviyor, sen onları seviyorsun falan... Verimli, üretken ilişkiler oluşuyor ve bu seni de teşvik ediyor; birçok şey kazandırıyor. Sadece sen başkalarına bir şey kazandırmış olmuyorsun yani. Sonuçta iyi bir şeyler oluyor. Ümit mesela hep şunu söylemiştir bize: "Siz bizim hayatımızı kurtardınız. Biz o yaşta gençler olarak bir sürü aklı fikri olmayan örgütlerde, şuralarda buralarda heba olabiliydik..."

– 1975-1980 arasındaki yıllarda 60 küsur sayı çıkan *Birikim* bir ekol müdür sence?

Öyle olduğu, sarurım söylenebilir. Devamlılığıyla, kolayca saptanabilir farklılıklarıyla öyledir.

Kültür üzerine ilk yazılar

– *Birikim*'deki çalışmalarını ve yazılarını sürdürürken, 1976-1980 yılları arasında *Milliyet* gazetesinde kültür konularında yazmaya başlıyorsun. Farklı bir kulvarda yazma ihtiyacı nereden hasıl oldu?

Bende yoktu o ihtiyaç da, *Milliyet*'ten istediler bu yazıları. *Milliyet* o zamanlar, yıl sonunda "Ekonomide neler oldu?", "Kültür alanında neler oldu?" gibi değerlendirme yazıları yayınlardı. Ali Gevgilili yapardı bunu. Kültür konusunda da benden istediler yazmamı...

– Bu yazıları sosyalist kimliğiyle yazmadığın, burada *Birikim*’den farklı bir dil geliştirdiğin söylenebilir mi?

Evet, tabii... Yani bakış açım aynı da, konular farklı tabii.. İşte orada devletin tepeden inme kültür politikalarını eleştiriyorum; demokrat kültür anlayışı falan onları anlatıyorum.

– Bu yazılar sonradan 1983’te yayımlanan *Tarihten Güncelliğe* adlı kitabında yer alacak... Murat Belge’nin en önemli ilgi alanları olan edebiyat ve siyaseti bu yıllardan itibaren kültür temeli üzerine oturtmaya başladığını söylemek doğru mudur?

Önceden büsbütün yok değil ama yavaş yavaş olgunlaşıyor.

– 1978 yılının sonlarında Türkiye siyasi açıdan yine karışmaya başlıyor. Sağ-sol çatışması, Türk-Kürt çatışması ve Sünni-Alevi çatışmasının iç içe geçmesiyle Kahramanmaraş’ta korkunç bir katliam yaşanıyor. 1979 başında da sıkıyönetim ilan ediliyor. Aynı tarihlerde *Milliyet* gazetesinde bir yazın var: “Maraş’ın Dehşeti ve Türkiye’de Kültür” Böyle bir olay karşısında siyaset filan yazılamaz artık, ancak kültür yazılır gibi bir tepki mi bu?

Evet, o da var tabii. Ama şu da var: Türkiye’deki bu tür siyasal olayları, davranışları anlayabilmek için bunların temelinde yatan kültürü anlamak lazım diye de düşünüyorum. Ama sonuçta *Milliyet* gazetesi için yazılmış bir yazıydı o... Aslında biz Ömer’le “Maraş’tan Sonra” adında bir broşür çıkardık ve orada bu olayın siyasi analizini yaptık. Gerçi o siyasi analizin esas önemli kısmı Ömer’indi. Yani bu düşünceleri ilk kim düşündü diye bakarsak, Ömer’indir büyük kısmı. Ama sonuçta beraber konuşup düşündük ve ortak imzayla çıktı...

– Türkiye’nin 12 Eylül darbesine doğru yol aldığını söylüyor muydunuz orada?

Türkiye’deki faşist hareketin iktidarı devralacak, toplumu teslim alacak bir şey planladığını; bunu provoke etmek için de geleneksel Türk-Kürt, Sünni-Alevi çatışma dinamiklerini dinamitlemek üzere harekete geçtiklerini söylüyorduk orada. Türkiye’nin esas olarak karanlık bir yere doğru gittiğini söylüyorduk; ama yani 12 Eylül olur demiyorduk. Bir askeri darbe düşünemiyorduk doğrusu. Toplumu yine de olduğundan daha iyi görme ihtiyacındaydık herhalde. O gün gördüğümüz Türkiye’nin 12 Eylül ve Kenan Evren’i hak edecek kadar müptezel olduğunu düşünmüyorduk. Sanki biraz daha bir iler tutar tarafı olan bir toplumdu. Dolayısıyla da Kenan Evren kadar ortalama bir kişilikle toplumu ezmeyi başaracak bir darbe tahayyül edemiyorduk yani. Daha satanik, daha diyabolik, zeki bir şey olur diye bekliyorduk. Halbuki lazım değilmiş Türkiye’ye, onlar daha iyi biliyorlar neyin lazım olduğunu.

Doçent oluyor

- 12 Eylül'e gelmeden önce, tekrar bir İngiltere dönemin var... 1979 yılında Türkiye'de karşılıklı şiddet ve terörün tırmandığı sıralarda, sen akademik çalışmalarda bulunmak üzere Londra'ya gidiyorsun...

Üniversitede o zamanlar asistanların bilgi, görgü edinme çerçevesinde gidip bir yıl yurtdışında kalma hakları olurdu. Benim de sıram gelmişti. 200-250 sterlin gibi bir para veriyorlardı. Bununla geçinmek pek mümkün değil, ama benim bir miktar param vardı o zaman. Onun için biz ailece gittik; ama 1 yıl kalamadık, 6-7 ay kadar sonra döndük...

- Hangi üniversitede sürdürdün çalışmalarını?

Üniversiteye bağlı değildim. Benim zaten doktoram vardı. Doçentlik tezimi modern romanın doğuşu üstüne yazmaya karar vermiştim. Orada yine sistematik okumalar yaptım, bol malzeme topladım. Ama sonra o konudan vazgeçtiğim için o malzeme de kullanılmadan kaldı...

- Neden vazgeçtin o konudan?

Çünkü bu konuda çok çalışma yapılmış, çok işlenmişti... Tabii bir de şu var: Yolu kasten uzatmak diyebileceğim bir özelliğim vardır benim. Epey ironik bir durumdur bu. Bir çalışmaya başlarım, derken anayoldan yan yollara saparım. Uzun ve dolambaçlı yollar yürümeyi severim. Bütün o uzun yolları yürüyüp gelmem gereken yere en yaklaştığım noktada da, bir takım başka kaygılarla oraya gitmekten vazgeçerim. Aynı şeyi Türk edebiyatında da yapmışımdır bir bakıma. Eski edebiyatı okumaya çok vakit ayırıp onları da yazıya yansıtmadan öylece bırakmışımdır. Yüzlerce kart üstünde durur bu notlar; bir gün değerlendirilmeyi bekler. Ömrüm ne kadarına yetecek bilemiyorum tabii... Neyse, işte orada da Marksist estetik gibi genel bir alana yöneldim. Tez üzerine çalışırken, Türkiye'de çıkmamış yığınla kitap buldum, onlardan da yararlandım. Öyle bir iyi tarafı da oldu İngiltere'deki çalışmamın.

"Marksist Estetik-Christopher Caudwell Üzerine Bir İnceleme"

- Tezin sonra kitap olarak da yayımlandı... *Marksist Estetik-Christopher Caudwell Üzerine Bir İnceleme* adı altında Birikim Yayınları'ndan çıktı...

Evet. Ben bunu Marksist eleştiri diye yazmaya girişmişim. Ama o da çok işlenmiş bir konuydu. Tabii Marksist estetik de öyle bir konu. Ama orada gene de daha mümkün gibi göründü bana, Marksizm'de söylenmemiş, yeni şeyler söylemek. Althusseryen görüşlerim olduğu

için, Marksizm'e bakışında farklı teorik pozisyonlarım vardı. Bunları estetiğe daha kolay uygulayabileceğimi düşündüm. O sıralar Terry Eagleton vardı, bir de olduğu kadar Macherey, Hacınikolau gibi yazarlar... Her ikisi de Althusseryen. Başka da pek yoktu öyle bir yaklaşım. Tezi yazdım, verdim; bu birinci tez reddedildi. Reddedilmesini sağlayan Özcan Başkan oldu. Jüride onun dışında Engin Uzmen vardı, Emel Doğramacı vardı, bu teze çok düşmanca tavır alan Edip Uysal vardı. Ayrıca benim doktora tezime çok aleyhte bir rapor veren Sencer Tonguç da vardı başlangıçta, ama sonra o ayrıldı, bıraktı jüriyi.

- Nasıl bir gerekçeyle reddettiler?

O raporu aslında bulmam lazım; muhtemelen bende yok, Edebiyat Fakültesi'nin kayıtlarında bir yerde... Raporu zaten jüriyi ikna eden Özcan Başkan yazmış. Bir kişi muhalif kalmış. Başta bunların lehte bir raporu varmış. Özcan Başkan jüride benim kendi bölümümden olan tek adam. O son derece olumsuz bir raporla geliyor; bu tür durumlarda genellikle bölümden olan varsa ona uyarlar. Reddediyorlar sonuçta. Top-tan ret değil de, bazı düzeltmeler yapmam isteniyor...

- İtiraz noktaları neler?

Bunlar çok komik şeylerdi, aklıma geldiği kadar söyleyeyim: Ankara Dil Tarih'ten Ahmet Edip Uysal mı ne, bir profesör gene bu jüride. Bu adam tam Komünizmle Mücadele Derneği kafasında bir adam. Tabii ben de Marksist düşünür pozisyonunda... Durum böyle olunca, adam raporunda dehşet içinde, derhal polise teslim edilmeli falan diyor benim için, neredeyse. Özcan Başkan ve bu adam aleyhte oy kullanmışlar. Emel Doğramacı, Engin Uzmen, bir de biri daha; bunlar lehte rapor vermiş. Tez 3'e karşı 2'yle reddedilmiş yani... Özcan Başkan ise verdiği raporda çeviri yanlışlarına işaret ediyor, örnekler gösteriyor. Şimdi burada şunu söyleyeyim: Ben bu tezi Marksist estetik diye yapıyorum; ama bu YÖK öncesi üniversite. O zaman da şah yani; sonra şahbaz oldu, ama şah olduğu zaman gene de... Dolayısıyla bayağı bir siyasi strateji kurman gerekiyor. Berna Bey bana şunu demişti: "Tezin başlığını 'Marksist Estetik' diye koyarsan, kim bilir kimleri bu jüriye yollarlar. Bunu İngiliz edebiyatıyla sınırlı tutalım ki, edebiyat dışı adamları jüriye dahil edemesinler." Bunun üzerine "Christopher Caudwell'in Estetik Anlayışı" diye yazdım tezin başlığını. Yani Marksist lafını koymadım. Demek ki böyle sınırlı tutmak da yetmeyebiliyormuş. Tezin başında bir adamın Caudwell için bir değerlendirmesi var. Caudwell'in eseri için "*a quarry of ideas*" diyor. Ben de bunu "fikirler madenidir" diye çeviriyorum; ama "*quarry*" dediği için madenin yanına da parantez içinde orijinalini koyuyorum. Özcan Başkan buna "yanlış çeviri, '*quarry*' taşocağıdır" diye itiraz ediyor. Buna göre "Fikirler taşocağıdır" demem lazım

mesela. Böyle itirazları vardı... Mesela birey teorisinden bahsediyorum: özne birey, edebiyatta bu önemli vesaire... Lacan'dan bahsediyorum; "Freud'a bazı şeyler ekleyen Lacan şunu söylüyor, bunu söylüyor, bütün bunlara rağmen psikoloji hâlâ çok genç bir bilim ve şu anda da elimizde yeterli bir birey teorisi yok, dolayısıyla benim de birey konusunda böyle bir eksiğim var" diyorum. Bu da "hazırlıksız ve bilgisiz olduğumu itiraf etmem" oluyor. Raporda bir de, yukarıdan atmalar diye bir eleştirisi var. Tezimde Caudwell'in bütün bir edebiyata bakışı değiştirdiğini söylüyordum ben. "Sanatın yaratma olarak anlaşılması romantizmden sonra ortaya çıkmış bir şeydir. Sanat o zamana kadar yansıtma olarak anlaşılırken, çok köklü bir değişim olmuştur. Wordsworth'un buna katkısı vardır. Ama Wordsworth yarattığı bu değişikliği kendisi düşünemezdi, kavrayamazdı..." diyorum. Bu benim yukarıdan atmam oluyor; Caudwell'i aptal yerine koymam oluyor. Benim kibirli bir adam olduğuma çok kaniydi Özcan Başkan...

- Burada neyin nasıl okunduğu meselesi söz konusu galiba?

Kötü niyet var temelde, kötü niyet olmasa böyle okumaz. Öğrencisi olarak tanıyordu beni bir kere. Sonra kendi tezi de reddedilmiş bir adamdı. Şimdi Özcan Başkan'ın bir sürü kusuru olabilir, ama bilimsel olmayan bir adam diyemezsin onun için. Tezini anlamayıp saçmasapan gerekçeler yazarak reddetmişler zamanında. Kendi başından böyle bir şey geçmiş bir adam sonra bunu yapabiliyor işte... Ama Özcan Başkan'ın çevresi de kendi kafasına göre düşmanlarla doluydu; o da gelgitler yaşırdı, bir taraftan düşmanlarını çok sevdiği de söylenebilir. Mina Hanım'ı mesela... Aslında habisi bir adam falan değildi hiç, hatta iyi bir insandı da. Fakat çekilmez bir insandı; çok zor, herkesten çok kendi için zor... Onun için bütün o bilimsellik iddialarına rağmen, nefretle ve paramparça etmek hırsıyla okuyor ve bunları buluyor. Mesela dalgınlıkla "nüans farkı" demişim bir yerde, bunu bulmuştu. Ben de sadece bunu değiştirdim, başka bir şey değiştirmedim... Bir yıl mı ne, bir uzatma süresi vardı. Ben de Özcan'ın eleştirileriyle ilgili şeyleri değil de, kendi yapmak istediğim birtakım şeyleri ekledim veya değiştirdim. Sonuçta aynı tezi verdim.

- Yine aynı yapıda mıydı jüri?

Hayır, bu sefer birkaç kişi değişmişti; Uysal yoktu, ama Emel Hanım vardı. Ve kabul edildi doçentlik tezim.

- Haksızlığa uğramışlık duygusu yaşadın mı?

Bekliyordum, pek yaşamadım. Doçentlik akademik bir titr olduğu için jüri kararıyla alınan bir unvandır. Sonunda Emel Hanım merasimle bana kendi mor Hacettepe cüppesini giydirdi.

- Niye Hacettepe cüppesini giydiriyor?

Hocalardan biri kendi cüppesini verir. Onu Emel Harun yaptı, Özcan da tebrik etti. Herhalde artık yapacağını yapnuş, hursı geçmiş, belki de biraz "Acaba kötü mü yaptım?" diye düşünüyordu. Bilemiyorum; sanki öyleydi. Neyse, bütün bunlardan sonra, o zamanın kuralları içinde, Üniversite Kurulu seni var olan doçentlik kadrosuna tayin eder. Bunun için de oylama yapılır. Doçentlik kadrosuna alınmam ancak 1980 yılında söz konusu olduğunda, artık hepsi iyice biliyorlardı beni, solculuktan hapis yatnuş bir adam olarak... O oylamada, anlı şanlı Edebiyat Fakültesi'nde o zamana kadar görülmemiş bir çoğunlukla reddedildim ben. 92'ye 40 falan gibi, yani iki katından fazla bir farkla...

- Marksist olduğun için mi?

Evet, tamamen ondan... Doktoramda beş kişi reddedilsin diye oy vermişti; doçentlik kadromun verilmesi sırasında daha büyük bir çoğunluğa ulaştığım anlaşıldı, aradan geçen yıllar içinde! Ama ders vermemi engelleyemediler. Zaten asistan olarak ders veriyordum. Ama asistan kadrosunda kaldım, yani doçentlik maaşı vermemiş oldular. YÖK öncesi özerk üniversite de buydu işte! Fakülte Meclisi karar veriyor, gizli oyla. Zaten kimseye hesap soramazsın, niye böyle oldu diyemezsin. Ancak tekrar tekrar meclise gelecek, tekrar tekrar oylanacak ve herkesin yaptığı gibi ben de o süre içinde kapı kapı dolaşıp insanlardan oy dileneceğim. "Ben sizin bildiğiniz gibi bir adam değilim" diyeceğim, "Hocam, elinizi öpeyim" diyeceğim. Bir akademik yolu yok buna müdahale etmenin... Zaten o sıralarda 12 Eylül oldu. YÖK çıktı. Ben de ayrıldım üniversiteden...

8. bölüm

12 Eylül Askeri Darbesi

“Darbe emrini gördük”

**– Artık 12 Eylül’e gelmiş bulunuyoruz... 12 Eylül askeri darbesi-
nin yapıldığını duyduğunda neredeydin, hatırlıyor musun?**

Evdeydim. 12 Eylül’den bir gün önce, sabah karanlığında kapı çaldı. Baktık, gelen bizim *Birikim*’deki genç arkadaşlardan biri. “Darbe oluyor, giyin de gidelim” dedi.

– Daha 11 Eylül’de nasıl oluyor da “Darbe oluyor, gidelim” diyor?

Genç subaylardan biri emri getirmiş. Biz sonra o emri ‘*Yeni Gün-
dem*’de –haftalık halindeyken– yayımladık da... Ama tabii o zaman hiç-
bir haber değeri kalmanuştu, o sayı hiç satılamadı zaten.

– Bir dakika, siz darbe emrini mi gördünüz?

Tabii.

**– Ne demek tabii Murat. Darbe emirle mi yapılıyor? Nasıl bir şey
o emir, anlatır mısın?**

O Kadıköy bölgesine gelen bir emirdi. Şimdi çok fazla hatırlamıyo-
rum... Ama işte “Memlekette vaziyet kötüye gidiyor, ordu müdahale
edecek” falan diyor. Dahası da var. “Ya cumartesi ya pazar, ya 12’si sa-
bahı ya 13’ü sabahı müdahale başlayacak; fakat şimdiden bilmem nele-
ri bilmem nereden bilmem nereye getirin... Harekât pazar sabahı başla-
yacak, ama yeni bir emirle cumartesi sabahına da çekilebilir” diyor. Bu
tabii Kadıköy bölgesindeki birliklere giden bir emir olduğu için, Kadı-
köy bölgesinde birtakım adresler de veriyor; “Şunlar şunlar gözaltına
alınacak...” diye. Biz yoktuk o liste içinde.

– Siz bayağı hazırlıklı karşıladınız darbeyi yani...

Tabii, hem biz hazırlıklı karşıladık, hem de haber verdik gerekli yer-
lere. Ben zaten evden çıkıyordum; sabahki konuşmalardan sonra ilk iş
Demokrat’a gittim. İşte oradakilere “Durum çok ciddi, Oğuzhan (Müf-
tüoğlu –Dev Yolcuların lideri) istiyorsa gelsin konuşalım” dedim. O ak-
şam geç vakit geldi de Oğuzhan. Onların da örgüt hiyerarşisi var ya, an-

cak o saatte haber iletebilmişler. Cuma akşamıydı galiba. İşte vaziyet böyle böyle diye anlattım ona... "Ne yapalım, silahlı direniş başlatalım mı?" diye sordu. Tavsiye etmem, dedim. O emirdeki havadan bile hissediliyor ki, gayet gerginler ve herhangi bir durumda bir tak tuk ses geldi mi, ne olduğunu bile anlamadan son derece gaddar davranabilirler. "Ama" dedi, "tam da böyle bir durumda, kendilerinden emin olmadıkları bir zamanda bir direnişle karşılaşılırsa ne olur?" Oğuzhan muhtemelen bunları tarihe geçsin diye söyledi. Bana böyle açıklamada bulunursa, ben de bunu tarihten esirgemem diye düşündü herhalde. Ve bak burada bunu da yapmış oluyorum şimdi! Neyse işte, Kurtuluşçulara haber verdik, DİSK'e haber gönderdik, Çağataylara, TSİP'e falan da haber verdim. Onun dışındakine vakit yetişmedi, ancak bu kadarına yetişebildik. Aslında en sevdiklerimize, en yakın olduklarımıza yetiştik. Yani Doğu Perinçek'e de haber verelim, TKP'ye haber verelim, gibi bir derdimiz olmadı. Vakıt de yoktu zaten, imkân da olmadı...

- Kaçanlar oldu mu bu sayede?

Herhalde bir miktar olmuştur. Yücel Top vardır sendikacı, bizim 12 Mart subaylarından. Muhabere teğmeniyken 12 Mart'tan sonra DİSK'e girdi; DİSK'in avukatlığı vesaire, bir sürü iş yaptı. Ona söyledik "Geliyor darbe, başlıyor sabah" diye. O gidip haber vermiş. Sonra bu Fehmi Işıklar, onun böyle bir haber verdiğini söyledi yakalanınca; ama Yücel tüymüştü zaten. Fakat yani bunu söylemesi üzerine, "Peki Yücel nereden biliyor?" falan da diyebilirlerdi tabii... 12 Eylül'den önce yaşanan bir tuhaf hikâye de şuydu: Yine bu 12 Mart dönemi teğmenlerinden biri vardı, emekli teğmen, Dev-Solcu ayağında... Meğer o da devrime katkıda bulunmak üzere, Bulgarlarla anlaşıp casusluk yapmaya başlamış! Bir de Ömer'in tanıdığı, 12 Mart tasfiyesinden bir şekilde artakalan genç subaylar var. İşte bizimle alakası olmayan bu genç subaylar geliyorlar, Ömer'i buluyorlar, "Bu adam bize bazı şeyler soruyor, birtakım bilgiler istiyor; biz bundan huylandık" falan diyorlar. Ömer bakıyor; bu soruları soran ancak casusluk faaliyeti içinde yer alabilir, diye düşünüyor. Türkiye'de, malum, devrimci gruplar içinde gözü kara, yapacağım edeceğim, basacağım vuracağım bilmem ne diyen keskinler hep olabilir. Ama bunların isteyecekleri türden bir bilgi değil bu! Bunun üzerine huylanıyor Ömer, gidip bu adamı buluyor ve "Sen ne yapmaya çalışıyorsun?" falan diye sıkıştırıyor. Öbürü hukuk ediyor tabii, anlatmak istemiyor. Ömer de "Bak, seni fena ederim, çocukları böyle şeylere alet etme" diye ağır bir şekilde bunu haşlıyor. Bu adam da yakalandı bir süre sonra, 12 Eylül sırasında tutuklandı, o zaman anlatmış bunları. Böyle casusluktan falan yakalanınca, iyice sıkıştırmışlar bunu herhalde. Yani her bildiğini anlatıyorsun, o zaman işte casus statüsüne giriyorsun, sıranı bekliyorsun; karşı taraf da bir tane yakalarsa, değiş tokuşa

giriyorsun falan. Böyle birtakım şeyler oluyormuş. Her şeyi anlatmazsan, o zaman idama kadar yolu var bunun. Bu da anlatmış, dolayısıyla Ömer'in adı falan da çıkmış ortaya. Neyse işte, bu anlattığım adam, o sıralarda Bulgar casusu olarak öğrenmiş 12 Eylül darbesinin olacağını. O da bunu Yücel'e söylemiş. Yani Yücel'in haberi bizden aldığı kısmı gizli kalabildi. Bulgar istihbaratına kaldı! Ama onlar da darbenin olacağını biliyorlarmış zaten.

Birikimci subayların tasfiyesi

- Kimler, Bulgarlar mı?

Haklarını yememek lazım; Bulgar istihbaratı bayağı başarılı... Bu başkasının biyografisine girer, ama yine de anlatayım; Ömer Laçiner benim çok yakın arkadaşım... Şimdi, 12 Eylül'ün başında *Birikim* okuyan subaylar tespit edildi ordu içinde ve bunları bayağı işkencelerden geçirdiler. 50 kadar Birikimci subay atıldı ordudan...

- Sadece *Birikim* okudukları için mi?

Biraz daha da ileri ilişkileri olduğu için. Benimle bir alakaları yoktu. Ben hatta bunların varlığından bile haberdar değildim. Benim ilk haberdar oluşum, bu emrin gelişile başlar... Zaten *Birikim*'in böyle bir örgütlenmesi falan yok. Ya da, ben bilmiyordum ama, zaman zaman böyle bir şeyler yapmaya kalkmış bazı gençler var. *Birikim*'i seven, okuyan, büroya gelen giden... Herkes örgütleniyor ya, o tarihlerde. Onlar da kendi aralarında böyle toplantılar falan yapmışlar.

- Subay mı sivil mi bunlar?

Siviller. Ama o sivillerden bir kısmının tanıdığı subaylar da var. Hatta bir eğitim toplantısı falan yapmışlar. İşte, dünya meselelerini konuşmuşlar falan...

- "Türkiye nasıl kurtulur?" konusunu da konuşmuşlardır herhalde...

Olabilir de... Ama yine de Türkiye tarzında bir ülke dışında gizli örgüt çalışması olarak adlandırılacak bir şey değil bunların hiçbirisi. Ama burada tabii hemen o kategoriden bakıyorlar bu tür toplantılara. Dolayısıyla bir sürü insanı ordudan attılar sonuçta. Yani, ne bileyim, Devrimci Yol'un mesela muhtemelen bize göre çok daha geniş sempatizan grubu vardı ordu içinde... Bilmiyorum da, tahmin ediyorum, ama *Birikim* okuyan, izleyen 50 küsur adam az şey değil tabii ki. Bunları tasfiye ettiler, yani orduyla ilişkilerini kesip emekli mi ettiler ya da ihraç mı ettiler, ne yaptılarsa, ordudan attılar; ama bir örgüt üyeliği tutturamadılar. Mahkemeye veremediler yani...

– **Birikim'den dolayı herhangi bir dava açıldı mı peki?**

Yok, öyle bir şey olmadı... Ama bunlarla birlikte bizim Ümit'ler (Kıvanç) falan da o işkencelerden geçtiler, gözaltında tutuldular. Mesela Ümit epey bir zaman Mamak'ın o korkunç dayak şartlarında yattı.

– **Ümit'ten başkaları da var mıydı?**

Olabilir, şimdi tam hatırlamıyorum. Ömer'i de arıyorlardı. Bu arada Ümit'i gözaltındayken bir arabaya koyuyorlar, benim eve getiriyorlar, evi göster diye. Arabanın dibine yatırıyorlar, orada birkaç saat bekliyorlar, niye... Benim bunlardan hiç haberim yok tabii ki... Bir şeyler hazırlıyorlardı herhalde; ama sonra vazgeçmiş olmalılar ki, evin önünde bekledikleriyle kaldılar.

– **Sen Moda'da mı oturuyorsun o sıralar?**

Moda'da, Yeni Fikir Sokağı'nda oturuyordum... Fakat bu subaylarla hakikaten hiçbir temasım yoktu benim, haberim bile yok insanların varlığından. Onların da benimle bir görüşmüşlüğü yok; tabii beni biliyorlar *Birikim*'i çıkaran adam olarak, ama tanışıklığımız yok. Bir iki tanesini tanıştığım var; ama onların da böyle ilişkiler içinde olduğundan haberim yok. Sola sempati duyan sivil kıyafetli bir subayla bir yerlerde tanışmışımdır belki, o kadar işte. Bir şey de gelmedi başıma zaten...

– **Ömer niye aranıyor peki?**

Ömer'i bunların birçoğu şahsen tanıyor. Ömer'in bunlarla konuşmuşluğu var. Bu yüzden aranıyor. Ömer de o zaman yurtdışına çıkmıştı zaten... Fakat beni aramamaları ilginç değil mi? 12 Mart'ta böyle 50 tane subayın *Birikim* ya da bir başka solcu dergiyle bir ilişkisi olsun, o dergiyi çıkaran adamı içeri almasınlar; çok garip olurdu herhalde. Ama bunu yapmadılar 12 Eylül'de. İçeri aldıklarına, 12 Mart'la kıyaslanamayacak ölçüde hunharca davrandılar; ama yine de içeri alma kararında biraz daha hukuki davrandıkları söylenebilir. Ama bunun da hukuk saygısından ileri geldiğini sanmıyorum. Çok fazla adam vardı ellerinde, başa çıkacak halleri kalmamıştı; ellerinde kesin bir ihbar, itiraf falan yoksa, almadılar içeri.

– **Belki de sizin gibilerin değil de, gençlerin peşindeydiler... Belki de 12 Mart döneminde Altan Öymen, Emil Galip Sandalcı gibi şahsiyetleri uçak kaçırma gibi saçma sapan iddialarla tutuklamalarından dolayı yaşadıkları fiyaskoyu tekrar etmek istememişlerdir artık...**

Evet, olabilir... Mesela şöyle bir şey hatırlıyorum... Adamın biri –bir Troçkistti galiba– Diyarbakır'da yakalanmış ve “Murat Belge, Attilâ İlhan, Şakir Eczacıbaşı, hepimiz aynı hücrede çalışıyorduk” gibilerden saçma sapan bir ifade vermiş. Sonra adamı ifadesiyle birlikte İstanbul'a yolla-

muşlar. Ama burada bunu kimse ciddiye almamış olmalı ki, bundan ötürü gelip de bana “Sen Şakir Eczacıbaşı’yla neler yaptın?” diye sormadılar. Halbuki 12 Mart’ta pekâlâ diyebilirlerdi böyle bir şey... Neyse işte Ömer de kaçtı sonunda. Galiba Dev-Yol kaynaklarını kullanarak –bizim yoktu böyle inkârlarımız– sahte kimlik, pasaport edinip kaçtı. “Başkasının biyografisi” derken, bunu düşünüyordum. Bulgaristan’da hemen anlamışlar sahte pasaportu. İki saat sonra da Ömer olduğunu bilmişler.

– 12 Eylül’de *Birikim* hemen mi kapatıldı?

Daha 12 Eylül olmadan, sıkıyönetim ilan edildiğinde kapatıldı. Mayıs sayısında yayımladığımız 1 Mayıs’la ilgili yazılardan dolayı kapattılar dergiyi.

– 12 Eylül’den önce hissediyor muydun yavaş yavaş bir darbenin daha gelmekte olduğunu?

Hayır.

– Hiç mi? Sıkıyönetim ilan ediliyor, terör ve şiddet karşılıklı tırmanarak sürüyor. Bütün bunlara rağmen, darbe ihtimalini beklemiyordun, öyle mi?

Beklemiyordum değil. Böyle bir şey aklına gelmez mi insanın, gelir... Ama kafayı buna takmış vaziyette değildik. Yani bir darbe yaklaşıyor, dur bakalım, olayları yaklaşan darbeye göre değerlendirelim falan gibi bir durumda değildik. Ama bu her an olabilirdi; yani aklımın bir yerinde böyle bir şey vardı. Konuşuyorduk zaman zaman. Mesela Mahir Sayın “bunlar darbe yaparlar” diyordu. Ömer’le ben de “Yaparlar ama ordu içinde sağ-sol bölünmesi başlarsa, bununla nasıl başa çıkarlar?” diyorduk. Biz onların nasıl daha akıllıca bir darbe yapabileceklerini düşünmeye çalışıyorduk; ama onlar adına çok da sağlam bir yol bulamıyorduk... Mahir çok fazla bir akıl beklemiyordu; onun için de “Olur bu, sonuçta da tutar” diyordu. O haklı çıktı. Çok da sofistike düşünmeye gerek yokmuş anlaşılan.

– 1992 yılında ilk baskısı yapılan *12 Yıl Sonra 12 Eylül* adlı kitabında 12 Eylül’ü “Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük katarofu” olarak tanımlıyorsun. Oysa mesela 27 Mayıs İhtilali’nde bu ülkenin başbakanı ve iki bakanı darağacına gönderildi ve sürekli tekrarlanan bir askeri müdahaleler tarihinin yolu açıldı. Ayrıca sen babası idamla yargılanan bir genç olarak, kişisel yönden de büyük bir dram yaşadın bu süreçte. Ama yine de “12 Eylül’ün üstüne darbe tanımam” diyorsun. Neden?

Şimdi, sadece darbe olarak baktığımızda, aralarında çok fazla bir fark olmayabilir. Darbeler yolunu açması bakımından da dediğin gibi

bir özelliği vardır 27 Mayıs'ın. Ama 27 Mayıs, ondan sonraki darbelerin bir anlamda modeli oldu, bir anlamda da olmadı: Bir kere hiyerarşiyle yapılmamış bir darbeydi; bir de yapıldığı konjonktür, onun gündeme geliş koşulları vesaire farklıydı. Sonuçları bakımından Türkiye'de –darbecilerin kendi amaçlarından tamamen bağımsız olarak– düşünceyi boğan değil, tersine genişleten bir şeydi. Benim temel görüşüm böyledir. Halbuki 12 Eylül'e gelindiğinde, 27 Mayıs'taki o ilk açılımla birlikte artık epey bir genişleme yoluna girmiş bir düşünce iklimi vardı ve bu boğuldu. Demek ki çok sağlam bir düşünce gelişimi değilmiş ki; boğulabilmesi hem bu kadar kolay oldu, hem de hâlâ bir dirilme emaresi göstermiyor.

– 12 Eylül konusu 20 yılı aşkın bir süredir Murat Belge'nin fikir hayatının bir *leitmotiv*'i haline geldi diye düşünüyorum. Başta *12 Yıl Sonra 12 Eylül* olmak üzere, hemen hemen her kitabında bu konuya değinen yazılara yer verdin. Türkiye hâlâ 1982 Anayasası'nı değiştirememiş bir demokrasi olduğuna göre, her yeni siyasal olayda yeniden 12 Eylül'e dönmek, oradan referansla tahlil yapmak kaçınılmaz oluyor herhalde. Bu konuda kitaplarında yazdıklarına ek olarak söylemek istediğin bir şey var mı?

Sanmıyorum; çünkü sözümü pek esirgemediğim için, o kitaplarda olanlar yeterli gibi geliyor bana. Onlara özellikle ekleyeceğim bir şey yok. *Radikal* gazetesinde yazdığım bazı yazılar da kitap olarak çıktığına göre, söylenecek fazla bir şey kalmadı...

– O halde bu biyografik çalışmada 12 Eylül'ü sadece yaşamını doğrudan etkileyen yönleriyle ele alalım. 12 Eylül'ün bir askeri diktatörlük olduğunu söylüyorsun hep; bu karara hemen mi vardın?

Evet. Daha başlarda... O ilk gece Oğuzhan gittikten sonra, saat 11.00 gibi de Memduh'a gittim. Memduh'un kuvvetli anteni olan bir televizyonu var; polislerin telsiz konuşmalarını duyduk oradan. O odada "Burda ne oluyor, tanklar geçiyor" falan gibi polis konuşmaları duyuluyordu... Sonra birkaç gün o evde geçti. Biz yoktuk bu emirde, ama ne olur ne olmaz diye kendi evimizde kalıyorduk. Sonra Nazanların (Aksoy) Kabataş'taki evine geçtik. Bir sabah oradan Kabataş vapur iskelesine bakıyordum. Arabalı vapur bekleyen bir arabanın bagajını açtırdılar. Şoför bir şeyler söylemiş olacak ki, başlarındaki subay çok kızdı; adama arkasını dönmesini söyledi ve vurmaya başladı. Daha ilk günlerden başlayarak böyle sahneler hatırlıyorum. Topluma yetkilerini gösterdikleri sahneler bunlar... Toplumu çok kısa zamanda etkileri altına almaları da zaten böyle mümkün oluyor. Neyse... Bu arada ben de "Ne yapmalı?" diye düşünüp duruyorum sürekli... Hep bu soruyla meşgul kafam...

- Yine aynı soruya cevap arayışı... 12 Mart dönemini yaşamış biri olarak, bu defa biraz sessiz kalayım bari, diyemiyor musun?

Hayır. Tabii ortama da bakıyorsun, bu ortamda ne yapılabilir, ne yapılamaz diye... Zaten öyle erken vakitte pek de bir şey yapmadım ben. Çevrede bu tür durumlarda ilk ağızda hemen bir yeraltı yayını düşünülür. Zaten böyle şeyler de konuşulmaya başladı hemen. Bunu yurtdışında yayımlayıp, oradan postayla göndermenin en güvenli yol olduğu gibi fikirler ortaya atanlar oldu. Ben o zaman itiraz ettim. 12 Mart döneminin *Şafak* yayını gibi bir şeyin içinde olmayacağını söyledim. Düşünsene bir, biz böyle bir yayını birilerine göndererek adamı tehlikeye sokacağız; tehlikeye sokmasak bile o adam kendisini tehlikede hissedecek ve tabii ki "Manyak mı bu herifler, niye bana yolluyorlar bunu" diye bir de bize küfredecek! Ama öyle bir yayın olur ki bu; ya da öyle bir toplum vardır ki Türkiye'de, insanlar kuyruğa girerler bunu alabilmek için. O başka tabii... Mesela Jön Türklerin gidip Avusturya postanesinden, Fransız postanesinden kuryeleri alıp okudukları, kapıda zaptiyenin ya da hafiyenin beklediğini bile bile kendilerini onu okumaya muhtaç hissettiği gibi bir durum vardır; o zaman başka tabii... Böyle bir durum yoksa ben niye giyeyim ki böyle bir şeye... Bunları söylediğimi hatırlıyorum.

- Peki bunları "Birikimciler"le mi konuşuyorsunuz?

"Birikimciler"de vardı aralarında tabii. Şimdi şöyle: 12 Eylül'e gelirken bu "ÇBS", yani "Çizgisi Belirsiz Sosyalistler" en yaygın grup haline gelmişti... O sıralar faaliyette bulunan bütün bu örgütler ve fraksiyonlar o kadar yanlış işler yapmışlardı ki; vaktiyle bunların içinde ya da yakarında bulunmuş, ama artık bunlara tahammülü kalmamış bir yığın insan vardı ortada. Tabii o tür insanlar *Birikim* çizgisine zaten sempati duyuyorlardı. Bunların çoğu zaten kişisel ilişkimiz olan insanlardı; bir de onların tanıdıkları, tanıdıklarının tanıdıkları vardı. Yani o anlamda biz *Şafak* gibi bir yayına niyetlensek, çok sayıda adres bulabilirdik. Ama o "adresler" bunu isterler miydi? Pek sanmam. Ben de onlar istemeden yayın yapmayı istemiyordum.

- Dolayısıyla bu defa 12 Mart'taki gibi illegal değil, legal bir yol benimsiyorsun...

Evet. Legal bir yol var ise bunu kullanmamak olmaz diyorum. Bunun bizi illegale mahkûm eden bir yapısı var mı, ona bakmak lazım. Evet, bu bir askeri diktatörlük; ama bir yandan da basın devam ediyor. Yani hiçbir şey söyleme imkânı kalmadı denebilecek bir durum yok ortada. O halde Türkiye'de kalmak ve bu imkânlar içinde öncelikle ne yapılabileceğine bakmak gerekir. Çünkü "Diktatörlük kötüdür" anlamına gelecek bir lafı legal bir basın organında söylediğin zaman bunun etkisi başka; bir adamın evine gizlice, acayip bir zarf içinde "Diktatörlük kö-

tüdür" diyen bir bildiri ya da yayın göndermek tamamen başka. Onu alan adam "Evet, hakikaten diktatörlük kötü" falan demiyor; "Hangi pezevenk bunu bana yolladı?" diyor. Küfredilen diktatörlük değil de sen oluyorsun yani...

- Bu defa 12 Mart dönemindekinden daha akıllı ve deneyimli bir Murat Belge'den söz edilebilir herhalde, değil mi?

Aradan 10 yıl geçmiş, 10 yıl daha yaşlıyım... 1970'te bana THKP-C için çalışmam teklif edildiğinde, benim zaten dünyada kendi adıma uzun boylu bir iddiam yoktu. 10 yıl sonra olduğum Murat Belge değilim daha o zaman. Bu var tabii. Ama bir de şu var: Birisi benden bir yardım istemiş, ben de yaparım demişim. Böyle baktığında, bunun bir benzerini 12 Eylül'de yine yaşayabilirdim pekâlâ. Sonuçta birilerinin birşeyler yapmasına yardımcı olmaktı 12 Mart'ta yaptığım da; bunun ötesinde aman aman birşey değil, gerçekçi bir gözle bakıp değerlendirsek. Bunu bu işlere hem sıkıyönetim savcısı gibi bakmamak anlamında söylüyorum, hem de "Ben ne devrimci kahramanlıklar yaptım" havalalarına girmemek açısından... Yine de darbe olacağını duyduğum anda birilerine haber veriyorsam...

- O da zaten illegal faaliyet, değil mi?

Tabii, elbette. Bunu yine yaparım, her zaman. Ama kendi gizli örgütümü kurmak ya da var olanlardan birine girip tekrar çalışma yapmak; orada yokum işte... Ben o örgütlerin hiçbirinde olamadığım için başka bir yerde duruyorum zaten. Dolayısıyla 1980 yılında darbe oldu diye gidip onlara yazılacak değilim, kendi illegal örgütümü kuracak hiç değilim.

YÖK ve üniversiteden istifa

- Bu dönemde ne tür mücadele yöntemleri geliştirdiğini konuşmadan önce YÖK'ten söz edelim biraz; çünkü 12 Eylül'ün seni doğrudan ilgilendiren sonuçlarından biri YÖK...

Evet ve YÖK Yasası çıkar çıkmaz, hemen istifa ediyorum. İstanbul Üniversitesi'nden ben ve Şirin Tekeli, Boğaziçi'nden Taha Parla ve Reşit Canbeyli... Dört kişi istifa ettik, hepsi bu.

- Bu senin için bir ilke sorunuydu herhalde. "YÖK'ün üniversiteyi tanımladığı maddeleriyle -geri kalanı ayrı sorun- aynı odada oturamazdım" diyorsun bir yazında... Bunu YÖK'le yetişmiş genç okurlarımız için açar mısın biraz...

YÖK'le birlikte fakülteler dekanlarını seçemeyecek, üniversiteler rektörlerini seçemeyecek diye birtakım kurallar getirdiler. Türkiye'de başka türlü bir anlayış olsa, bunlar olabilir tabii. Örneğin Avrupa'da, Amerika'da

üniversiteler oturup rektör seçmeyeabilirler, mütevelli heyetleri seçerler. Başka türlü bir sistemdir o. Burada bunun getirilmesi, bunun devlet eliyle bir kuruma verilmesi, üniversitedeki öğretim üyesine güvenilmemesinin sonucuydu. Aydınlar Dilekçesi'nde de söylemiştik: Toplumun büyük bir kısmı cahildir gerekçesiyle, onlar adına en iyi kendi hareket eder gibi bir anlayışı ve inancı var bu devletin. Bununla da yetinmiyor. YÖK yasasıyla üniversitesinin profesörüne bile kendine rektör seçme hakkı tanıyor. Bu toplumun en eğitim görmüş kesimine de güvenmiyor. Tabii ben bir yandan diyorum ki, özerklik verdiğin zaman da gizli oylama gibi şeyler oluyor. Bunu da eleştiriyorum. Ama YÖK'ü getiren adamın şikâyetçi olduğu uygulama benim eleştirdiğim şey değil. Yani benim doçentliğimin reddedilmesi mesela, aslında üniversitenin tam da kendini ispatlaması demek onun için. Komüniste bunu yapıyor, böyle yapması lazım. Yapmadığı üç tane durum varsa, bunu zapturapt altına almak için çıkartıyor YÖK yasasını... Bir de tabii müfredat meselesi var ki, o tam bir cinayet! Milli Eğitim Bakanlığı ilkokuldan lise sona kadar müfredat adı altında derslerde ne anlatılır ne anlatılmaz denetliyor ya, işte bunlar aynı zihniyeti üniversiteye getirmek istiyorlar. Rektör seçiminden, dekan seçiminden de daha önemli bir mesele bu. Üniversite kavramıyla hiç örtüşmeyen bir şey... Bir de kanunların dibaceleri vardır hani, YÖK kanununun dibacesinde benim şimdi hatırladığım iki şey var. Bir: "Üniversite mensubu olmak, üniversitede ders vermek için, Atatürk ilkelerine sadık kalacağımıza ant içiyorum." İki, "Türk aile değerlerine sadık kalacağımıza söz veriyorum." Beni en fazla çileden çıkaran bu ikisidir. Muhtemelen üç beş tane daha böyle şey vardı, nelere bağlı kalacağımıza yemin etmem gerektiği hakkında. Yemin ettirmediler kimseye; ama bunu bilerek orada kaldığın zaman, o yemini ettiğin varsayılıyor. Bu, Atatürk'ü sempatik bulmak, antipatik bulmak meselesi değil. Diyelim ki ben Marksist'im, -ki öyleyim- demek ki Marx'ı sempatik buluyorum. Ama herhangi bir üniversitede ben Marksist ilkelere bağlı kalacağım, buradan ayrılmayacağım diye taahhütte bulunmam. Benden bunu talep eden bir üniversiteye girmem. Çünkü üniversitenin "bilimsel özgürlük" kavramıyla çelişir bu. Ben biliyor muyum, hangi gün Marx'ın hangi ilkesini yanlış bulacağımı? Yeniden okurum, yeniden düşünürüm ve bir gün "Ben buna senelerdir böyle bakıyordum, ama böyle değilmiş" derim. Bilim de budur zaten... Nasıl bilim yapılır ki böyle bir üniversitede?

- Bütün bu anti-demokratik yapılanmaya rağmen, YÖK Yasası üniversitede geniş bir muhalefetle karşılaşmadığı gibi, bu uygulamanın 20 yıldır süregelmesine de bir türlü son verilemedi. Bunu nasıl açıklıyorsun? Burada üniversitenin kendisinden de kaynaklanan bir zihniyet sorunu yok mu?

Tabii var... Şunun gibi: İstanbul niye böyle oldu falan deriz ya; 1960'lardan başlayarak İstanbul'un nüfusundan bir 200 000 kişi falan bu-

rayı terk edip gitmek zorunda kaldı. 1965'e geldiğimizde 1 milyon civarındaki bir nüfusun beşte biri burayı terk etti. Bunlar da İstanbul hayatını en iyi bilen kesimdi. Ondan sonra bilmem kaç milyon adam geldi Anadolu'dan; onun için böyle bir İstanbul'da yaşıyoruz bugün... İşte sadece o yıl en azından 1 000 küsur kişinin ilişkisi kesildi üniversiteyle. Bu arada da dışarıdan adamlar girdi üniversiteye; hem gidenlerin yerine girdi, hem de üniversite büyüyordu bu taşra üniversitesi dediğimiz harikulade buluş sayesinde. Bunlar tabii Yeşil Kuşak politikasının geçerli olduğu zamanlar... Yeşil Kuşağa her türlü tarikattan yeşil adam yetiştirecek bir kadrolaşma oldu taşra üniversitelerinde. Onların rektörlerinden oluşan kurulun başında da İhsan Doğramacı oturuyordu. Düşün artık! Bütün dünyada zordur bir kurumun kendini düzeltmesi. Türkiye'de de özellikle devlet-toplum ilişkisine hâkim olan devlet felsefesi itibarıyla, herhangi bir kurumun kendini reforme etmesine umkân yoktur. Çünkü bir kurum derhal düşük kalitenin örgütlendiği ve kendi hayat alanını kendisinin yarattığı bir yer haline gelir; dolayısıyla da kendi niteliğinden daha üstün bir nitelik oluşmasını dışıyla tırnağıyla önlemeye çalışır. Bu ancak dışardan değiştirilebilir. Dışarıdan topa tutar, yıkar, yerine başkasını yaparsın ancak... 12 Eylül olduğunda zaten Türkiye'deki bütün üniversitelerin rektörleri Kenan Evren'e tebrik telgrafı çektiler, biri dışında.

- Kimdi o?

Teknik Üniversite Rektörü Prof. Kemal Kafalı. O da Adalet Partiliydi işte.

- Kenan Evren'e fahri hukuk diploması da verilmişti, değil mi?

Evet İstanbul Üniversitesi tarafından... En köklü, en eski üniversitemiz! Üstelik de hukuk diploması; yani meteoroloji falan değil, hukuk!

- YÖK'ü protesto için hemen istifa eden dört kişiden söz ettin.

Bu istifalar bağımsız olarak mıydı bireysel kararlar mıydı?

Öyleydi... Ben tabii hem Şirin'i hem Taha'yı tanıyordum, istifa etmek lazım diye konuşmuştuk; ama yani toplantı yapıp karar vermek gibi bir durum olmadı...

- Hiç başkalarıyla da konuşulmadı mı peki?

Konuşuldu, evet. Derhal istifa etmek lazım diyen arkadaşlarımız vardı, etmediler ama... Bir kısmı da mesela doktora öğrencilerini yarı yolda bırakmadıkları için istifa etmediklerini söylediler. Bunu söyleyen kişi sonra istifa etti, 6 ay sonra... Ne anlamı kaldı ki?

- Daha sonra ikinci bir istifa dalgası gibi bir şey gelmemiş miydi?

Hayır. Üniversiteden tasfiyeler başlanıyordu artık o zaman. Siyasal Bil-

giler Fakültesi'nden Haluk Gerger'i attılar, Ömer (Madra) o zaman da-
yanamadı Haluk Gerger gibi bir adamın atılmasına ve istifa etti. Ama o
zamanlarda da istifa eden çok azdı... Öyle bir istifa dalgası diyebilecek
bir şey olmadı. YÖK attı adamları yani...

Anayasa referandumu

**- Bu arada 1982 yılında anayasa referandumu yapılıyor ve ezici
bir çoğunlukla kabul ediliyor 12 Eylül Anayasası. Böyle bir sonuç
bekliyor muydun?**

Beklemiyordum. Hatta belki hayır bile çıkabilir diyecek kadar iyim-
serdim. En azından yüksek bir hayır çıkması için elimizden geleni yap-
malıyız diye düşünüyordum. O günlerde ya da aylarda Cindoruk'la
epey ilişkimiz vardı, ha bire Cindoruk'un bürosuna gidiyorduk.

- Kim olarak gidiyordunuz?

Faruk Birtek tanıştırdı bizi, onun baba dostuymuş. Ama Taha Parla
falan da katılırdı bu görüşmelere. Orada derdimiz, Adalet Partisi cena-
hına -biliyoruz tabii, Cindoruk'un Demirel'le temas halinde olduğunu-
bu 1981 Anayasası'na hayır denmesi gerektiğini anlatmak. Onların da
başlarına bir sürü şey gelmiş olduğu için, -12 Eylül'den sonra Zincirbo-
zan'a gönderilmişler filan- önem veriyoruz onlarla ilişkiye, anayasa re-
ferandumu konusunda ortak hareket edebiliriz diye düşünüyoruz...
Ama "anayasa anlayışı" olarak belledikleri şey aslında zaten bu anaya-
saya çok uygun olduğu için, şunu diyebiliyorlardı mesela: "Bu askerler
nasıl olsa gene gider, sivile dönülünce yine biz seçiliriz, o zaman da bu
bizim istediğimiz anayasa olmuş olur." Böyle düşündükleri hissedili-
yordu temaslar sırasında...

- Cindoruk dışında, kimlerle temasınız oldu?

Her gittiğimizde başka insanlarla karşılaşıyorduk orada. İlginç kar-
şılaşmalar da oluyordu. Mesela bir gittiğimizde, işadamları Erman Yerde-
len ve Murat Sökmenoğlu'yla tanıştık. Orada Büyük Türkiye Partisi'nin
kuruluşu konuşuluyordu. Kim başkan olacak aşamasına gelmişler.
Aralarında bir de Üçüncü Ordu Komutanı emekli bir orgeneral vardı:
Ali Fethi Esener. Onun başkan olması gibi bir durum söz konusu. Tabii
tarih tekerrürden ibaret ya, Gümüşpala modeli konuşuluyor. Sökme-
noğlu ise "Biz bu askerlerle dövüşerek siyaset yapacaksak, bir askeri
başkan yapmak gibi ucuz numaralar yapmamalıyız" diyor ve Cindo-
ruk'un başkan seçilmesini istiyor. Diğerleri de "Kim olursa olsun, za-
ten bu geçici bir iştir" falan diye lafı döndürüyor ve generale ortam ha-
zırlamaya çalışıyor. Sonra çıktık, Murat Sökmenoğlu'yla Nişantaşı'na
kadar aynı arabayla gittik. Hatta arabada "İşte bu adamlar böyledir!"

falan diye şikâyet etti. Dolayısıyla sonradan MHP'ye girmesi, çok şaşırtıcıydı... Hatta o aşamada daha beterini yaptı ve MDP'ye, Sunalp'ın partisine girdi. Ben kendisine ilişkin öyle bir kanaat edinmişim ki o bir günlük görüşme sırasında; bunu yapınca, "Herhalde" dedim, "bunlar buna görev verdiler, Sunalp'ın partisini içeriden fethetmek üzere!" Sonra Cindoruk'a sorduğumda, Cindoruk hiç önem vermedi buna, "Evet, yapmış, ne olacak?" falan dedi. "Nasıl yapar?" diye üsteleyince ben, "Subay kesimi içinde babasını çok severler, babasından ötürü onu da severler, öyle bir çevresi vardır, oradan çok baskı gelmiş" dedi. Böylece izah edilmiş oldu durum! Ben de aslında pekâlâ bildiğim şeyi bir kere daha öğrenmek durumunda kaldım. İnsan Türkiye'de hep aynı şeyi bir daha bir daha öğrenmekten yorgun düşüyor. Belki artık bir şeyler değişmiştir diyorsun, sonra gene bakıyorsun, meğer ayrıymış. Tabii Anayasa yayınlanıp, o geçici maddeler ortaya çıktığı zaman, bunlar fitili aldılar...

- Peki sosyal demokratlar? Onlarla hiç bağlantın yok muydu?

Çok yoktu; çünkü onların otomatikman hayır diyeceklerini varsayıyordum. Zaten doğal çevrem olduğu için birçok kişiyle temasım vardı, ama sosyal demokratları ikna etmeye çalışmaya, anayasa kötüdür falan demeye gerek yok, diye düşünüyordum. Bu yüzden onlarla da aynı şekilde görüşmeler yapmayı iş edinmemiştim. Bayağı naifmişiz yani o zamanlar.

- Kaç kere görüştün Cindoruk'la?

Epeyce görüştük. Yani bayağı ahabap olduk. Ben severim de Cindoruk'u. Bütün o AP'lilik özelliklerine rağmen, aynı zamanda da iyi bir insandır, dürüst bir insandır. Sonra, Meclis başkanırken falan da görüştük. Kürt meselesiyle ilgili bir heyetle, yabancılar falan da vardı aramızda, gittiydik onunla görüşmeye. O da önce gene itişerek başlayıp sevişerek biten bir görüşmeydi...

- Cindoruk'la görüşmeler sırasında iyinıser bir havaya girdin mi?

Yok. AP'nin bir şey yapmadığını ve ancak çok az bir zaman kala harekete geçtiğini görünce, biraz demoralize olmuştum. Ama gene de anayasanın böyle bir sonuçla kabul edileceğini beklemiyordum; yani yüzde 30 ret çıkar falan diyordum. Uyarı bir tek bizim Savaş'tan geldi, Asaf Savaş Akat'tan... Referandumdan bir gün önceydi. Savaş telefon etti "Yahu ihtiyar, bu iş galiba kötü gidecek" dedi. "Niye?" dedim ben. "Bu toplumu bölen bir şey yok burada" dedi, "ordu var bir tarafta; öbür tarafta da toplum var. 27 Mayıs'ta mesele sonuçta Halk Partisi-Demokrat Parti meselesiydi; orada toplum bölünebiliyordu. Ama burada öyle bir şey yok; herkesi karşılarına aldıkları için, karşılarında bölünecek bir şey yok. Dolayısıyla orduya evet, orduya hayır... Böyle olunca da

orduya hayır demez bizim ahali" dedi. "Yok ulan!" falan dedim ben, istemediğim için böyle olmasını. Ama tabii sonra öyle oldu...

– Peki, o seçim gecesi, referandum yapılırken, ne yaptığını hatırlıyor musun?

Herhalde unutmuşum.

– *Cumhuriyet* gazetesindeymişsin.

Evet, doğru.

– Geceyarısına doğru da ayrılmışım oradan bozguna uğramış halde...

Çok kötüydüm tabii, hatırlamıyorum ayrıntısını ama, insan topluma ilişkin inancını kaybediyor böyle durumlarda. Ama hâlâ da öyle galiba.. Yani bizim gibi düşünenler hâlâ o yüzdelerdedir, daha fazlalaşmış değil. Başka türlü konuşan bir ton adam var, ama kalk borusu çaldığı anda gene dillerini değiştirirler; biliyorlar boru çaldığı zaman hangi dilde konuşulacağını... Bunu tekrar tekrar yaşamak da bıkkınlık duygusu yaratıyor tabii...

"Bir baktım ki her akşam içmeye başlamışım"

– Bu bıkkınlık duygusu içkiye kaçma gibi bir şeye yol açıyor mu zaman zaman?

İçkiyi ben oldum olası, çocuk yaşlardan başlayarak, çok severim. Bayağı küçük yaşta ikide bir orada burada içki keşfedip içerek epey rezalet de çıkardım. Ama içkiye kaçış diye bir şey değildi bu. Bunun bir istisnası –çok bilerek olmasa da kendiliğinden gelen bir şey– 12 Eylül dönemi oldu. 12 Eylül dönemine kadar ben haftanın belirli günlerinde içki içen, ama içince de oldukça geç vakte kadar bol miktarda falan içen bir adamdım. Ya da ne bileyim yılın iki üç günü öğle rakısı diye başlayıp, ta yatana kadar içtiğim olurdu... Mavi yolculuklarda mesela böyle şeyler yapabilirdim. Ama 12 Eylül'den bir zaman sonra fark ettim ki, ben her akşam içiyorum. Yemek vakti akşam haberleri saati oluyor genellikle; televizyonda Kenan Evren anlatıyor, ben karşısında rakı içiyorum. Böyle bir şey olmaya başladı ve bu bayağı uzun bir zaman da devam etti. Şimdi tekrar toparladım.

– Gençlik yıllarında da epey miktarlarda içtiğini anlatmıştın bohem hayat dönemini konuşurken...

Gençken miktar artması dediğim şey daha sık olurdu tabii. Onu anlatmış mıydım: AFS'den yeni dönmüştüm daha. O sırada Amerika'dan çocuklar gelmişti, onları Ankara'ya götürmüştük. Tunç Erkanlı diye,

"Ben içkiyi oldum olası severim..."

bizden daha büyük, ilk AFS'lilerden biri var, o da içki sever, birlikte Lefter'e falan gittiğimiz bir arkadaş... O sırada Ankara'da yedek subay diye hatırlıyorum. Onun evine gittik. Çok az uyuyarak iki üç gün geçirdik orada, 72 saatte belki altı saat uyuyup, geri kalanında non-stop içerek... Tunç'un evinde mutfakta adım atacak yer kalmanuştı, boş şişe doluydu ortalık. Her türlü vardı; votkalar, cinler, Türk kanyakları.. Yani zaman zaman olurdu böyle şeyler... Bir kere de mavi yolculukta kendimi bir ölçeyim dedim, ben ne kadar içerim diye. Öğleyin başlamuştum rakıya, balık da vardı; hadi bir tane daha koyayım falan. Sonra "Ben ne içerim acaba böyle devam edersem?" dedim. Şişemi de sakladım, başkaları almasın da, ölçebileyim kendi miktarımı diye. Bütün gün sürdü bu. Sonra gece yine balık tuttuk, ağ attık, ayıkladık falan. Böyle böyle, gece üç buçuğu bulduk, iki büyük içmiştım...

- Kaç yaşındaydın?

Otuzlarımdaydım herhalde... Ama tabii arada denize atlayıp yüzüyorsun falan; o ayıltıyor. Gündüz içtiğinin büyük bir çoğunluğunu buhar olarak çıkartıyorsun...

- Laf içkiden açılmışken, Osman Kavala'nın Şile'deki evinden dönüş hikâyesini de anlatır mısın?

Anlatayım: Bir yılbaşı arifesi falandı. Yine 12 Eylül dönemiymi, ama artık muhtemelen seçim olmuş... Özal seçimi kazannuş, ama hâlâ büyük ölçüde 12 Eylül döneminin içindeyiz. Önce Polonezköy'e gittik, ba-

yağı kalabalık, birkaç araba insan. Biz oradayken kar yağmaya başladı ve tuttu her taraf; pek İstanbul'a dönülecek gibi değildi hava. Zaten otelci kadın da bizi uyarmıştı, eğer dönmeyi düşünüyorsanız hemen çıkın, yoksa dönemezsiniz diye. Biz de tamam kalalım dedik, kaldık. Ama o pansiyonun servisinden memnun kalmadık. Onun üzerine kalktık, Osman'ın Şile'deki evine gittik. Orada da bayağı içildi ve hâlâ kar var. Nedense İstanbul'a dönmeye karar verdik, kalan şişeleri yarımuza alıp... Gerçi epey şişe boşaltmıştık da, daha boşaltamadıklarımız da vardı... Derken azıttık; o arada birtakım komiklikler de oldu. Daha bahçe kapısından çıkarken, araba çarpıp kapıyı fırlattı attı. Tabii kafalar kıyak, çok güldük bu duruma. Derken iyice yaramaz çocuk havasına girdik. Çeşitli oyunlar keşfetmeye başladık... Önde giden arabadan biri kanyak şişesinden bir yudum diyor, sonra şişeyi kara bırakıyor – arabalar da ağır ağır gidiyor tabii karda– arkadan gelen araba şişeyi alıp, onlar içiyorlar... Yani işte, arabadan inip yanında koşmalar, giderken araba arkasına atlamalar... İyi araba kullanan insanlar da var Allah'tan, bütün bu kepezelikleri kaza çıkarmadan yapabilen! Böyle epey matrak bir İstanbul dönüşümüz olmuştur...

– O sıralar sen *Cumhuriyet* gazetesinde mi yazıyordun?

Evet, kısa bir süre sonra da ayağımı kaydırdılar oradan tabii...

– Önce oraya ayağını nasıl soktuğunu konuşalım istersen. Daha doğrusu YÖK'le birlikte üniversiteden ayrıldıktan sonra geçim meselesini nasıl hallettiğini...

Aslında oldukça kısa bir süre içerisinde biraz da rastlantı sonucu birtakım şeyler oldu. Mesela Ankara'da bir kitabevi vardı, Dost Kitabevi. Onun sahibi Erdal, şeker bir adamdır, yayıncılık yapmaya karar vermişti o günlerde. Benim de istifa ettiğimi duyunca, part-time olarak kitap seçmek, nelerin yayımlanacağına karar vermek falan gibi gibi bir editörlük işi teklif etti. Ondan sonra yine böyle part-time bir iş daha aldım...

– *Biriktim* de kapatılmış. Zor bir dönemdi herhalde?

Ama bir şeyler yaptırmaya çalışanlar da var... İşte o sıralar *Cumhuriyet* gazetesinden de teklif geldi ve haftada bir gün bir sayfa yapmaya başladım orada. Çarşambaları çıkan bu sayfanın adını "İnsanlar ve Sanat" koymuştum. Bütün bunlardan, aklımda kaldığı kadarıyla, ayda doksan bin lira falan gibi bir para alıyordum. Tabii şimdi bu rakamlar komik geliyor, halbuki ayrıldığım zaman üniversiteden aldığım maaş otuz beş bindi. Yani üniversiteden istifa etmekle bir mali sıkıntı içine düşmedim, ama böyle bir garantim de yoktu tabii istifa ederken... O sayfa da toplam bir yıl kadar sürebildi zaten.

- Kimler kaydirdi ayağını oradan?

Gazetenin üst yönetimi... Nadir Nadi zaten benim akrabalarımı pek sevmeyen biri. Onlar insana birey olarak bakmazlar, ailesiyle bakarlar ya, Burhan Belge'nin oğlu, Yakup Kadri'nin yeğeni olarak pek makbul bir adam değilim onun gözünde. Esas İlhan Selçuk tabii kaydirdi ayağını gayet iyi bildiği yöntemlerle. Nasıl yaptıysa artık, belki dolaylı biçimde, Atilla Dorsay'ı dolduruşa getirdi. O da benim yaptığım sayfada sinema yazısı çıkmasını protesto etmeye başladı. Oymuş gazetenin sinema yazarı, başka sinema yazısı nasıl olurmuş falan. Sonra ben gene bir sinema yazısı koydum; Hasan Cemal de çıkartmış yazıyı sayfadan. Durumu görünce, ben de vazgeçtim artık, ayrıldım. *Cumhuriyet*'teki iş bittikten sonra başka işlere başladım... Sonra İletişim'in kurulmasıyla birlikte, bu part-time, *freelance* işleri bıraktım artık.

İlk kitabı: "Tarihten Güncelliğe"

- Bu "İnsanlar ve Sanat" sayfası o zamanlar biz *Cumhuriyet* okurları için büyük bir yenilik olmuştu, diye hatırlıyorum.

İşte edebiyat, siyaset, popüler kültürü kapsayan, biraz telif ve biraz da çeviriden oluşan bir sayfaydı bu... Daha çok gündelik hayat sosyolojisi yapıyordum orada; sanatı yüce bir kültürel ürün olarak değil de, mütevazı bir ürün, bir nesne olarak alan yazılar çıkarıyordum. Roland Barthes'lar falan... Batı'yı hep yakından izlediğim için, hep Batı'da yazılıp çizilenlerden haberdar olduğum için, aslında şimdilerde çok moda olan bir şeyi Türkiye'de ilk ben başlatmışım gibi oldum...

- Popüler kültüre günlük hayatta nasıl yaşandığına ilişkin davranış biçimleri ve değerler bütünü giriyor, değil mi?

Evet. Bu da zaten bugünün *cultural studies* denilen -Türkçe'de kültürel incelemeler/kültürel araştırmalar dense de henüz tam bir karşılığı yok- disiplinin alanına giren şey.

- Aynı dönemde *Milliyet Sanat* dergisinde de görüyoruz deneme türündeki bu yazıları. Bunlarda da Türkiye'deki gündelik hayat sosyolojisini yapıyorsun ve arabesk konusundan pop müziğe, günümüzün mitlerini anlatıyorsun...

Evet ve bunlardan yola çıkarak toplumda egemen olan ideolojik yapılanmayı da anlatıyorum...

- Bu yazıları da 1983 yılında *Tarihten Güncelliğe* adlı ilk kitabında bir araya getiriyorsun....

Bir kısmını... Daha 12 Eylül'den çok önce *Demokrat* gazetesinde yazdığım yazılar da vardır o kitapta. O ağlayan çocuk resmini anlattı-

ğım “Poster” ya da “Bayan Yarı” gibi yazıları yazdığım sırada *Demokrat* gazetesindekiler de dahil çok insan bunun ne olduğuna pek bir anlam verememişti. Türkiye’de yeni bir şeydi bu ve çok da yadırganmıştı... Bu kişisel imaj meselesinden de kaynaklanıyordu biraz. “Solda teorisyen olarak tanınan bir adam, oturup Çin yemeği anlatıyor, bu da nereden çıktı şimdi!” gibilerden bir tepki vardı. Ama yadırganmasının nedeni sadece bu değildi tabii. Böyle bir tür de yoktu hiç. O zamanlar Emil Galip (Sandalcı) de *Demokrat*’taydı ve bir tek o bu yazılara bakıp bir anlam verebiliyordu... Halbuki şimdi bu en çok yazılan yazı türü oldu, aradan yirmi küsur yıl geçti tabii.

– “Ölürsem Kabrime Gelme”, “Charlie’nin Melekleri” ve seksenli yıllardaki gündelik hayat üzerine daha nice deneme... Ama hepsinin arasında Zeki Müren’in “Kahır Mektubu” üzerine yazdığın yazının yeri bir başkadır benim için...

“Kahır Mektubu” dedin de... Sevim Burak da yıllar sonra telefon etmişti bana o yazı yüzünden. Okuyup çok beğendiğini söylemişti falan. Telefonda konuşurken hâlâ gülüyordu...

– O sıralar bir de *Yazko* dergisinde yazıyorsun, değil mi?

Evet, ama o çok profesyonel bir iş değildi. Para almıyordum o yazılardan... *Yazko*’dan sonra Mustafa Kemal’in kurduğu Bilsak’ta kültür etkinliği olarak Türkiye gezileri falan başladı o sıralarda. Mustafa Kemal de benden İstanbul’u gezdirmemi istedi... Haliç’le başladı bu geziler, sonra başka semtlere de yayıldı... O da tabii gerçek anlamda profesyonel bir iş değildi; ama sonunda hayatımın bir parçası oldu İstanbul’u gezdirmeye faslı. Faruk Pekin’in isteği üzerine Fest Turizm için de yaptım bu gezileri. O gezilerden de *İstanbul Gezi Rehberi* doğdu on yıl kadar sonra..

Kanaat önderi ya da “medya maydanozu”

– İlginç olan bir nokta da, 12 Eylül döneminde susup köşene çekilmek yerine, kültür konularında hem çok yazan, hem de çok konuşan bir adam, bir *public figure* haline gelmen... Tam da o günlerde giderek bir kanaat önderine dönüşmen, aydın düşmanlığıyla özdeşleşen rejim açısından paradoksal bir şey değil mi?

Rejim açısından böyle olabilir ama toplumun da bir direnişi var tabii rejime karşı. Toplumun da ihtiyacı var konuşan insanlara. Benim bir avantajım da çeşitli konularda söyleyecek lafırın olması. Bu, medyanın ilgisini çekiyordu; çünkü medya da bunu arıyordu. İşte bu adam Hint mutfağı da anlatabilir, bilmem tekne tipinden de anlar diye, her şeyi soruyorlardı. Ama şu da var tabii... Ben bilinçli olarak seçtim böyle olmayı. Bilinçli olarak bir one-man-show haline getirdim kendimi. Hem ilgi

alanlarının çeşitliliğini ortaya koyan yazılar yazdım, hem de kendimi ortaya koyabileceğim her yerde konuşmaya, görünmeye başladım.

– Bilinçli olarak mı dedin?

Evet... Böyle bir dönemde köşeye sıkıştırılmamak için bilinçli olarak yaptım bunu. Yani bütün bu magazin denilen konularda konuşabiliyordum, o zaman sırası gelince bu anayasa hakkında da bir şeyler söyleyebilmek istedim. Konuşma yeteneğimi açık tutmak istedim yani. Böylece başıma bir şey geldiği takdirde, bunun ses getirmesini sağlamış olacaktım... Diyelim ki anayasa üstüne bir şey söyleyip mahkemeye düştüm yahut gözaltına alındım; benden –ne bileyim– makarna sosu tarifi okumuş bir kadın da bunu duyunca bir tuhaf olsun, “Allah Allah, bu adamı nasıl içeri alırlar?” desin, istedim. Konuşan adam olma avantajı bir tür dokunulmazlık zırhı da getiriyor çünkü... Bu zırhı sağlamak önemliydi benim için.

– O sıralar başta *Nokta* dergisi, medyada aydınlardan her konuda görüş alınırdı, değil mi?

Onlardan biri de bendim işte... Ama her konuda belli aydınların görüşlerine başvurulur olunca, bir süre sonra da tutup medya maydonozu dediler bize. Bunu diyenler de gelip o soruları soranlardı. Bu da başka bir seviyesizlik örneğidir...

– Bu konuyu kapatmadan şunu sormak istiyorum: Başta edebiyat ve siyaset, bir aydın olarak Murat Belge’yi oluşturan bütün ilgi alanlarının dönüp dolaşıp bu kültür meselesine bağlandığını söylemek mümkün müdür?

Evet, böyle söylenebilir herhalde...

– Popüler kültür üstüne yazdıkların bir yana birkaç yıldır Bilgi Üniversitesi’nde “Osmanlı Kültürü” diye bir ders de veriyorsun. Orada farklı bir “kültür” söz konusu herhalde...

Orada –kitabını da bitirdim– yüksek kültürü anlatıyorum. Divan edebiyatı, musiki, görsel sanatlar, minyatürler...

– Sanat tarihi gibi bir ders mi bu?

Tam öyle değil. Osmanlı’da sanat... Bilim, felsefe de anlatıyorum, Osmanlı’da olduğu kadarıyla tabii. Dünyanın en ince kitaplarından biri olur herhalde yazılacak olsa. Vardır ya, İngiliz yemekleri, Alman mizahı kitapları. İşte Osmanlı’da bilim ve felsefe de öyle bir şey olur...

– Seninle yapılmış olan İngilizce bir mülakatta kendini *man of letters* olarak tanımlıyorsun. Bunu edebiyat adamı anlamında mı

kullanıyorsun, yoksa Rönesans adamı anlamında mı?

En geniş anlamda kullanıyorum; yani edebiyatı da aşan bir şekilde, yazı çiziyle işi olan bir adam anlamında...

– Eski kültürü derinlemesine bilen, yeniye de herkesten önce kavrayan ve savunmasını üstlenen bir aydın olarak, kendine Rönesans adamı der misin peki?

Benim kendime böyle demem olmaz da; en azından o tür bir idealle yaşadığımı kabul ederim. Tabii şimdi artık mümkün değil Rönesans adamı olmak.

– Uzmanlaşma meselesi yüzünden mi?

Evet, tabii... Ama işte, tam olarak mümkün olmasa da, öyle bir bilgi biriktirmek mümkün sonuçta. Yani bir insan kafasının akılda tutabileceği kadar şeyi, değişik alanlardan bilgiyi akılda tutmak. Sonunda fark şudur. Diyelim ki Leonardo'nun kafasında beş kilo bilgi var ve o zaman bilgi olarak bilinen on beş bin kilo var yeryüzünde... Şimdi bugün aynı o zamandan alınan beş kiloyu, dört buçuk kiloyu –neyse, daha mütevazı olalım Leonardo'ya göre– aklında tutarsın; ama bu artık bir buçuk milyon kilonun içindeki dört buçuk kilodur. Bilgi deyince artık hakkikaten bir buçuk milyon kilodan söz edilebilir ve sen onun ancak o kadarını aklında tutabilirsin. Böyle baktığın zaman haddine mi şimdi Rönesans adamı olmak...

İletişim Yayınları

– Artık gelelim kasım 1983'te kurulan İletişim Yayınları'na. Bu projenin fikir babası da sensin... Türkiye'nin 12 Eylül ortamının ağırlığı altında yaşadığı günlerde, bu defa bir yayıneviyle yeni bir nefes borusu açma çabasına mı girişiyorsun?

Daha önce *Birikim* vardı zaten; hem dergi olarak hem de Birikim Yayınları olarak... Yani yayınevi yeni bir fikir değildi. Daha önce anlattığım gibi, o dönemde illegal yayın çıkarmak falan da istemiyorum...

– Nasıl gelişti bu yayınevi fikri?

O sıralarda bir gün Moda'daki evde akşama misafir gelecekti yine. Izgarada balık yapacağım, ocağı çalı-cırpıyla tutuşturmak üzere hazırlamaya çalışırken, yırttığım gazetede sayfa sayfa ölüm ilanları gördüm. Mehmet Kavala'nın cenazesi için... Baktım, oğlu Osman Kavala diye yazıyor. Osman Kavala'yı da tanıyordum; ilk tanıştığımızda da öyle bir aklımdan geçmişti acaba bu o Kavala mı diye, ama Kavala adı da çok nadir rastlanan bir isim değil. Osman ODTÜ öğrencisi, sevimli, sosyalist bir genç... Bizim *Birikim*'e de uğrardı. Sonra bir defa Sevan Nişanyan'la birlikteyken karşılaştık; meğer onlar kolejden de sınıf arkadaşısı-

nuş, komikliklerle dolu bir Doğu Anadolu gezisi yapnuşlar, onu anlatıyorlardı. Doğu Anadolu her zaman MİT gözetimi altında, tehlikeli bir yer. Bu ikisi oralarda gezerken; para kaptırmalar, pasaport kaybetmeler, yanlış anlaşılmalara falan derken polisin eline düşmüşler, sabıkalı olmuşlar falan... İşte gazeteyi okuyunca, acaba Mehmet Kavala'nın ölüm ilanlarında adı geçen Osman o Osman mı diye düşündüm. Ama o sırada Osman ODTÜ'yü bitirip yurtdışına gitti diye biliyordum ben. Neyse işte, bundan iki gün sonra kapı çaldı, karşımda Osman Kavala... Benim aklımdan geçen soruya cevaben gelmiş gibi sanki... Meğer babasının ölümü üzerine Türkiye'ye dönmüş işi devralmak üzere.

- Masallardaki gibi "Dile benden ne dilerse!" mi dedi?

"Bir dergi çıkaralım mı?" dedi. Ben de düşündüm; dergi çıkarılabilir tabii, ama eğer para varsa, ki anlaşılan para var.. "Bir dergi değil de, daha kalıcı ve daha geniş bir etki yapabilecek, kurumlaşma sağlayabilecek bir şey yapalım, ne dersin?" dedim. Dergi çıkarmak tek tabanca bir şey, sadece onun başarısına bağlı bir iş yapıyorsun. Bir yayıneviyle birlikte olursa, biri öbürünün zararını kapatabilir. Ben tabii iyimser tarafından bakıyorum; yayınevi daha büyük bir yıkım da getirebilir tabii ki, daha büyük ve daha pahalı olduğu için ve zaman zaman da öyle göründü zaten. Ama dergiyi bırakanca, yayınevi havalandı; yani sonuçta safra o dergiymiş.

- Safra dediğin *Yeni Gündem* olacak herhalde... Daha oraya gelmedik ama değil mi?

Evet, daha kimsenin böyle bir dergi projesi yok o zamanlar. Neyse işte... Yayınevi fikri daha cazip geliyordu bana. Osman da "Olabilir, böyle bir şeyi finanse edebiliriz herhalde" dedi. Tabii bir sürü ayrıntı aklımda kalmamıştır ama şöyle gelişti işler: *Birikim* vasıtasıyla etrafımda genç insanlar, yeni üniversite bitirmiş gençler toplanmış... *Birikim*'de son sayılarında, teorik bir Marksist dergiyken, aynı zamanda da dünyada güncelliği izleyen bir yayına dönüşmüştü zaten... Bu arada onlarla bir konuşayım dedim. O sırada Ömer de yurtdışında; böyle konuları ilk konuşacağım insan her zaman odur. Ömer Osman'ı da tanırdı zaten. Ama Türkiye'de değil işte... Bu münasebetle o çocuklardan birinin evinde bir toplantı yaptığımıza hatırlıyorum.

- Yani yine *Birikim* grubuna gittin yayınevi projesi için...

Evet, ama *Birikim* grubuna ilk söylediğim şeydi: "Böyle bir imkân var. Burada siz de çalışmak istiyorsanız tabii ki... Benim de ilk olarak düşüneneğim, sizlerle çalışmak. Ama şunu biliyorum ki, bu yalnız "Birikimciler" in yapabileceği bir iş değil. Büyük bir iş yapacağız, iddialı bir iş yapacağız, bu iş bir sürü teknik bilgi, beceri falan gerektirir. Bu hem

zaruretin dayattığı bir şey, hem de aslında benim istediğim de böyle olması. Bunu beraber yapacaksak, benim de sizden beklediğim bir şey var. Burada böyle "Birikimci" silah arkadaşlığı gibi şeyler olmayacak. Yayınevi işinin gerektirdiği ölçütlerle yapılacak bu; buna var mısınız?" Birçoğu, varız, dedi; böylece bir önemli adım atılmış oldu. Bu insanlar da bayağı yetenekli, genç insanlar sonuçta. Ama dediğim tarzda bir yayın tecrübesi yok bunların...

- Dolayısıyla yayın politikasıydı, programıydı... Hepsini sen oluşturduğun yine...

Biraz... Ama bütün bu konuşmalara, garanti vermelere rağmen, iş böyle yürümedi. Yani hemen sosyalistler ve profesyoneller gibi bir ayrım çıktı. Aslında tek tük birkaç kişi dışında profesyonellerin de hepsi solcuydu; "Birikimci" değildi, ama solcuydu. Problemler çıkmaya devam etti. Bunu sadece "Birikimciler" çıkardı diyemem, ama bu durum karşılıklı bir paranoya yarattı. Yani beklenen izdivaç olmadı, tam tersine iki taraf da birbirinden huylanmaya başladı ve her gün bunu yeniden üretmeye başladı o yapı. Onun için ben hayatımın en sıkıntılı, en kötü günlerini bu süreçte yaşadım.

- Bu sorunlar başlangıçtan itibaren mi ortaya çıktı, yoksa zaman içinde mi oluştu?

Aşağı yukarı başlangıçtan itibaren... Daha *Yeni Gündem* yokken bunlar başlamıştı. Dergiden önce bir ekonomik bülten çıkarmaya başlamıştık. Bülteni çıkaranlar da Elmadag'da bir yerde çalışıyorlar. Savaş (Asaf Savaş Akat) vardı bu işlerin bir tarafında; o gelip bülten şöyle olsun, böyle olsun diye görüşünü söylüyor. Bu görüşler mesela çok liberal olup, bizim yapmak istediğimiz şeye uymayabiliyordu. Şu haklıdır, bu haklıdır diyemem; ama daha orada ilk gerginlik çıktı. Sonra Çağaloğlu'nda bir yer tuttuk, ansiklopedi işine gireceğiz: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Büyük oda kimin olacak falan diye kavgaya çıktı; "Birikimciler"le oluyor bu kavgalar. Ondan sonra, işin can damarı kabul edilen *Yeni Gündem* yaklaştıkça, gerginlikler iyice büyüdü.

- Peki, yayın politikası konusunda da çıktı mı bu görüş ayrılıkları? Hangi kitapların seçileceği konusunda...

Yok. İş kitap dışı yayına geldiği zaman, oluyordu bütün bunlar..

- Kitapların yayın politikası nasıl saptarıyordu? Ona da sen mi karar veriyordun?

O işi Mürşit Balabanlılar'a bırakmıştık. Mürşit benimle konuşuyordu tabii; ama onun sorumluluğundaydı. O konuda sorun çıkmıyordu da, mesela Dev-Yol'dan gelme Bülent Özukan vardı müessese müdürü ola-

rak... Onunla bazıları arasında kan davası oldu adeta ve bu bir şekilde de sonuna kadar devam etti.

– **Birikimciler-Dev-Yolcular çatışması oldu yani...**

Tam olarak o da değil; mizaç farklılıkları filan da var tabii. Birbirini bir şekilde tanıyan, karşılıklı güvenen insanlar hemen bir ekip, bir takım kuruyorlar ve kendileri gibi davranmayanlara da başka türlü bakmaya başlıyorlar. Halbuki baştan konuşulmuş; onlar senin gibi bakmak zorunda değiller diye. Sonra da “Ben bizim gibi davranırsın demek istemiyorum, ama bunların yaptığı da yanlış” noktasına geliniyor. Turhan Ilgaz mesela *Yeni Gündem*’in başına gelecek adamdı, geldi de. “Bunun *Yeni Gündem*’de yapacağı yayın bizim istediğimiz çizgide mi, yoksa satacak mı bizi?” endişeleri başgösterdi. Tabii bunlar olurken Turhan Ilgaz da “Bunlar beni kullanıyorlar mı?” kuşkularına kapıldı. Ayrıca müessesese müdürüne de güvenemiyordu. Oysa o da ötekilerle sorunları olan biri! Ama Turhan karşısında monolitik bir yapı görüyor muhtemelen; burada bir kabileden Marksist adamlar toplanmış, diye bakıyor. Halbuki onlar kendi içlerinde ayrıca itişip kakşıyorlar. Bütün bunlar tabii sonunda bana yansyordu.

– **Sen hakem görevi mi görüyordun?**

Evet, ama artık ben de iyice dağıldım, hakikaten çok ağır geçti bu yıllar... Bir aşamada Turhan Ilgaz bıraktı gitti. Bir süre eldeki elemanlarla götürdük; ki orada bu tür şeyler olmadı, ama başka birtakım itişler kakışlar devam ediyordu yine. Sonuçta kim karar verecek, yönetim kimin elinde olacak meseleleri sürdürdü gitti. Aslında orada kurulmuş demokratik bir yapı da vardı. Benim Türkiye’de –bu da dahil olmak üzere– edindiğim tecrübe şudur: İnsanlar konuştukları zaman hiyerarşiden şikâyet ediyorlar –etmekte de haklılar herhalde; çünkü hiyerarşi ve iktidar şikâyet edilecek pek çok şey yaratıyor– ama sonuçta en rahatsız oldukları durum, eşit ilişkiler durumu oluyor. Yani “Hiyerarşi yok sizin aranızda, halledin meselenizi” dediğin zaman iş orada duruyor, çözüm ümkânı kalmıyor. Çünkü meseleleri hiyerarşiyle halletmeye alışmış insanlar...

– **Ve senden bir şekilde o hiyerarşiyi kurmanı talep eder hale geliyorlar, öyle mi?**

Tabii iş oraya varıyor. Görünürde herkes demokrasi peşinde, ama aslında öyle değil. Sonunda çok yoruldum ben. Bana bir şey anlatıyorlar, “Tamam doğrudur, öyle yapın” diyorum; ne dediklerini dinlememişim mesela, gidip yapıyorlar. Sonra “Ne yapıyorsunuz!” diyorum, “Sana anlattık ya” diyorlar, “ben duymadım ki” diyorum falan... Yani böyle komik durumlara kadar vardı iş, erken bunama haline geldim ben. Sonra da bir tür self-defence olarak kapattım kendimi. 1990’dan sonra da çekildim zaten...

– Yayın politikasına da mı karışmadın?

Evet; tabii yine danışmanlar kurulu gibi bir şey vardı. *Yeni Gündem*'i kapattık, öbür birtakım dergiler yürümedi, kapattık. Tarih ve Toplum dergisi ise kendine bir kulvar açmıştı, uzun zaman devam eden birşey oldu...

– Bu arada 2003 yılında İletişim Yayınları, on bine yakın kitap çıkarmış bir yayınevi olarak, yirminci yılını kutladı. Bütün bunlar yaşanırken, bu çapta bir üretim de sürebilmiş bir yandan da...

Kitap yayını iyi yürüdü, evet... Siyasi söz söyleme meseleleri bitince, kavgalara da gerek kalmadı. *Yeni Gündem* bitince yani... Ondan sonra mesela *Sosyalizm Ansiklopedisi* çıkıyordu. Orada da Ertuğrul Kürkçü vardı. “Çalışanlar” diye bir grup oluştu –sanki ötekiler çalışmayan– bunun liderliğini ve sözcülüğünü de Ertuğrul Kürkçü üstlendi. Zam istiyorlar; ben de diyorum ki, bu çok zarar etmiş bir kurum şu ana kadar, Kaval veriyor bunun parasını, başka verecek birisi de yok. Şu sıra gidip zam isteyemeyiz. Burada hiyerarşi olmasın deniyor, tamam da bütün bunların karşılığı sorumluluk almaktır. Bilmem zam mevsimi gelince biz şu kadar para isteriz demek değil, bunun kazancını nasıl artırabiliriz demek gerek. Hiçbirinizden bu konuda bir şey gelmiyor, talep geliyor sadece. Hiyerarşi yok, bilmem ne yok, geldiğin saate bakmıyorum, gittiğin saate bakmıyorum, haftanın kaç günü gelmişsin gelmemişsin, ne kadar iş teslim etmişsin, bakmıyorum. Bu kadar laçkalaşmış bir şeyi senin bireysel sorumluluğunla üstlendiğini varsayıyorum. Bunları yapmıyorsun, sorumluluk almıyorsun, zam istiyorsun. Ben yapamam; bu kadar yılın deneyiminden sonra, zaten genel olarak işleri kötü giden Osman Kavala'ya tekrar gidip “Bizim arkadaşlar zam istiyorlar” diyecek halim yok. Bunları dedikten sonra ben çektim gittim. Masaya tırmanıp bir şeyler bağarmış Ertuğrul Kürkçü. Bir de işveren olmuşuz biz yani, maaş yükseltmeyen işveren! Ondan sonra iyice sıtkım sıyrıldı ve ilişkiyi kestim.

– Kitap yayınıyla da mı ilgilenmiyorsun?

İşte o seçici kurul toplantılarına gidiyorum. Bir süre onu da yapmadım; ama en son diyebileceğimiz bir yapılanması daha oldu İletişim'in; o zamandan beri ben de oradayım. Parasal her türlü ilişkiyi kestim. Kitapların dışında tabii, kitaplarının teliflerini alıyorum.

– Yirmi yıllık süre içinde yayın çizgisinde bir değişiklik oldu mu? Mürşit Balabanlılar'dan sonra Ümit Kıvanç geçti İletişim Yayınları'nın başına, sonra o da ayrıldı, değil mi?

Evet, evet. Bu kavgalar bitince çok asude bir yer oldu. Şu anda bir yayın kurulu var. Bu kuruldakilerin bir kısmı yayınevinde editör olarak vs olarak çalışıyor zaten; bir kısmı orada çalışmayan ve hiçbir zaman İletişim'de çalışmamış, ama İletişim'i bir proje olarak kabul etmiş, bu

anlamda kendini angaje hisseden insanlar. Bunlar oturup karar veriyorlar ve onların kararlarına göre yayınevi yürüyor; bu da iyidir bir yayınevinde bence. Mesela yayın işinde en çok çalışan, zaten fiilen de orada çalışan Tanıl Bora'dır. Dergiler mergiler, bir sürü şeyle ilgilenir. Ama Tanıl'ın Ankara'da kendine özgü bir danışma kurulu vardır, pazar-tesi günleri oradaki İletişim'de toplanan genç bir entelektüeller grubu vardır. Ankara'da Murat Gültekingil vardır, eski arkadaşımız. O mesela başından beri bu projede elinden gelen her şeyi yapar ve o kurulda bulunur. Ümit, mesela, çalıştı ve çalışırken de sonrasında da bu kurulda vardı. Şimdi gelmiyor, son birkaç toplantıda görmedim. Ama bu kurul şunlardan şunlardan oluşuyor veya seçim yaptık, bu sefer sen yoksun diye birşey yoktur. Ümit, geldiği zaman bu toplantıya girer. Can Kozanoğlu çalıştı, uzun zamandır çalışıyor; ama Can Kozanoğlu'nun da o kurulda yeri vardır, geldiği zaman. Ömer de vardır kurulda tabii ki. Yani formel bir kurul değildir yayın kurulu...

– İlk kadrodan kimler var hâlâ, senin de ilgilendiğin ölçüde ilgilenen?

En baştan beri olduğumuz Nihat Tuna vardır mesela; ama o daha çok idari olarak ilgilenir. Yayın politikasıyla ilgilenen Tuğrul Paşaoğlu, Asuman Oktay vardır; bunlar başından beri olan insanlar. Bir de Tanıl Bora tabii...

– Peki kendini kurtarıyor mu bütün bu dergilerin kapanmasından sonra?

Evet. Osman'a bir borcumuz kalmadı uzun zamandır. Hatta İletişim'in Osman'a para yetiştirdiği zamanlar bile oldu.

“Yeni Gündem” dergisi

– Demin yol açtığı sorunlar ve sıkıntılarla değindiğin *Yeni Gündem* dergisini biraz daha etraflı konuşalım mı?

Daha İletişim Yayınları'nı kurduğum sıralar böyle bir dergi çıkarma fikri vardı zaten kafamda.. Hepsini birlikte düşünüyordum.

– “Projeci Muhlis Bey” gibisin adeta...

Ama bütün bunlar zaten bir bütünün parçaları. Ben yayınevini hep şöyle görürdüm: 12 Eylül döneminde koyu bir faşizan baskı vardı ülkede. Askeri benzetmelerden hoşlanmam ama, savaş gemisi vardır mesela; uzun menzilli topları vardır; bunların daha yakına atanları vardır; daha başka türlü hedefler için makineli tüfek olabilir. Yani bu çeşitli yayınlar, toplumun değişik kesimlerine değişik zamanlarda ve değişik düzeylerde sonuç almak üzere atış yapan birtakım toplar gibidir. An-

siklopedi başka bir yer doldurur; *Tarih ve Toplum* dergisi başka bir yer... Kitaplar da olacaktır tabii ve bir dergi de olacaktır, mümkün olduğunca geniş bir alana bir şeyler söylemeye çalışan...

- Tam bu noktada bir şey sormak istiyorum: Güzel yurdumuzda belirli aralıklarla yapılan darbeler yoluyla demokrasi kesintiye uğratılırken, bunun doğal sonucu olarak düşünce üretimi istenmiyor, hatta açıkça aydın düşmanlığı yapılıyor. 12 Mart'ta da, 12 Eylül'de de aynı durum söz konusu. Sen ise buna her seferinde yeni bir dergiyle cevap veriyorsun. Yani neredeyse sınır bir şey bu... Peki bütün bunları yaparken, hınzırca bir zevk aldığın da söylenebilir mi?

Tabii... Hınzırlık benim bütün hayatımda vardır zaten. Her yaptığının içinde vardır bu... Hayatta her şeye bir de mizah tarafından bakıp, oradan da bir şey yakalama imkânı vardır. Bunu tabii kullanmak istiyorsan vardır, istemiyorsan yoktur. Ben bunu kullananlardanım; çok da keyif alırım ayrıca.

- İletişim Yayınları'ndan altı ay sonra 1 Mayıs 1984'te çıkıyor *Yeni Gündem*. Bu kararı vermende siyasi koşulların rolü oluyor mu? Yoksa pratik nedenlerle mi gündeme geliyor *Yeni Gündem*?

Tamamen pratik nedenlerle... Kitap için uzun boylu hazırlanmaya gerek yok, kitap yayıncılığı görece kolay bir şeydir. Dergi dediğinde; dergi ne olacak, dergiyi doğrudan doğruya üstlenen insanlarla bir mutabakata varman lazım. İkincisi, o mutabakatı oluştururken, derginin bir de dolaysız dış çevresi olacak. Oralardan kimleri bulacağız, kimlerle ilişki kuracağız?.. O bakımdan dergi hazırlığı vakit alan bir şey. Bunlara ek olarak söyleyebileceğim bir de şu var: Tecrübesiz ama yetenekli olduğuna inandığım bir kadro var. Bu yeteneklerin somut bir şey üretecek aşamaya gelmesi, bir eğitim süreci de gerektiriyor. Onun için kitapları çıkarırken, bir yandan da bunu yapıyoruz içimizdeki genç insanlarla. "Haber nasıl yazılır?" çalışmaları yapıyoruz. Bir haberi bir *l'Humanité*'den bir de *Le Monde*'dan okuyoruz mesela.. Bunların üsluplarına bakıyoruz. Diyelim ki bilmem ne krizi olmuş, komünist gazete "kapitalizmin krizi" diye veriyor bunu. Öbürü çok daha somut, ayrıntılı tahlillerle yazıyor aynı şeyi. Veya İstanbul'a sis çökmüş. Bunun *Hürriyet*'te verilmiş şekliyle, *Cumhuriyet*'te verilmiş şeklini karşılaştırıyoruz. Birisi "Kıyamet yaklaşıyor!" derken, öbürü de "Bilmem ne orandaki azot" falan diyor. Birisinde ciddiyet eksikliği öbüründe bilimsel bir felaket tellallığı... Yani üslup analizleri yapıyoruz, "diskur" analizleri yapıyoruz. Bizim ne tür bir yayın istediğimizi tartışıyoruz. Bunlar vakit alıyor tabii ki. *Ekonomi Bülteni* mesela bu eğitim sürecinin bir parçasıydı; ama tabii *Ekonomi Bülteni* çok sınırlı bir eğitim biçimiydi. Bunlar yapılırken, hesap kitap da var, bunlar da bir dakikada karar veremeyeceğin şeyler. Yani elimiz-

de her türlü maddi imkân yok; haftalık mı, on beş günlük mü olacak, hangi formatta çıkacak?.. Bütün bunlar tartışılıyor tabii.

– **Yeni Gündem**’in kadrosunun oluşturulmasında da rolün olmuş-
tur mutlaka. Kimler vardı kadroda?

Tabii oldu... Ama zaman içinde birçok değişiklikler de oldu. Turhan İlgaz başındayken derginin, Nejat Bayramoğlu vardı, yazı işleriyle ilgilenen... Ama mesela dış haber kısmını Jülide Ergüder’e vermiştik. Seyfettin Gürsel vardı, ekonomi konularına bakıyordu, ama ayrıca başka şeylerle de ilgileniyordu. Bilim kurulum vardı benim. Burhan Şenatalar, Şirin Tekeli, Oruç Aruoba gibi çeşitli alanlardan bilim adamlarıyla ayda bir toplanıp; daha entelektüel, doğrudan doğruya dergiye yönelik olmayan beyin fırtınası yapardık. Dergi çalışanları da katılırdı o toplantılara. *Consciousness* yükseltmek, *awareness* genişletmek için aklımıza gelen, bazıları muhtemelen çocukça tedbirlerle, böyle bir şeyler yapmaya çalıştık. Sonra kapattılar dergiyi işte. Daha haftalık formata geçmeden, Aziz Nesin’in bir fıkrası üzerine kapattılar... Hani babası oğlunu, “Sen adam olmazsın!” diye azarlarmış ya. Sonra çocuk büyümüş, paşa olmuş. Babasını çağırıp “Bak gördün mü?” deyince baba da “Ben sana paşa olamazsın demedim, adam olamazsın dedim” deyivermiş ya, işte o klasik fıkranın anlatıldığı yazı yüzünden kapattılar. Zaten bir gerekçe göstermek zorunda da değiller, kapattık diyorlar o kadar. Süresi de belli değil. Bundan iki ay sonra artık çıkabilirsiniz diye tebliğ ettiler...

– Bir süre sonra haftalık olarak çıkan, yayın hayatı da yaklaşık üç yıl kadar süren **Yeni Gündem** 12 Eylül döneminde etkili bir muhalefet dergisi oldu. Hem ele aldığı konular, hem de siyasi literatüre soktuğu kavramlar açısından bilgilendirici olduğu kadar keyifle de okunan bir dergiydi... Senin **Yeni Gündem**’i sosyalist bir yayın olarak tanımladığını okumuştum bir yerde. Oysa ben ayrı derginin o yıllarda ülkedeki tek demokratik yayın olduğunu düşünüyorum. Bu nasıl oluyor?

Solla demokrasi arasındaki, belki yalnız Türkiye’ye özgü olmayan, ama Türkiye’de başka yerlerden daha fazla hissedilen temassızlığı gidermek gibi bir derdimiz hep vardı. Galiba onu başardık **Yeni Gündem**’de. **Birlik**’in de birincil meselesi buydu... Türkiye’de durmadan askeri darbelerle kesintiye uğrayan bir siyasi hayat var ve bu siyasi hayat gene aynı darbelerden ötürü öncelikle kendi içinden bir demokratik dinamik çalıştıramıyor. Solun Türkiye’ye yapabileceği yardımın bu ülkedeki demokrasiye katkı olduğunu düşünüyorum ben, o zaman da öyle düşünüyordum. Sol bir derginin kendine vazgeçilmez bir yer edinmesinin, “Türkiye’de her şey devletleştirilmelidir” demekle sağlanacağına inanmıyorum. Her şeye hayır diyerek, protesto ederek, miting yaparak, işçiler ik-

tidara diye bağırarak değil, demokrasiye yapılan somut katkılarla bu toplumun geleceğinde sol da bir yer edinir diye düşünüyordum. Onun için, solun çıkardığı bir dergi, ama demokrasi için çıkardığı bir dergi, dolayısıyla demokrasinin asgari müştereklerinde –bu deyimini kullanacak-sak– birleşen herhangi birinin de fikirlerini ortaya koyacağı bir platform olacak bir dergi çıkarmak istiyordum.

– *Yeni Gündem*'de Seyfettin Gürsel, Asaf Savaş Akat gibi Marksist olmayan sol kalemlerin de köşe yazıları vardı. *Birikim*'de olduğundan daha geniş bir okuyucu kitlesi mi hedefleniyordu burada?

Evet, *Birikim* nihayetinde Marksistlerin Marksistler için çıkardığı bir dergiydi. Oysa bu, Marksistlerin toplum için çıkardığı bir dergi oldu... Bütün o mizanpajıyla falan, üzerinde orangutandan bozma birtakım proleterlerin zincirlerini kıldığı kaba saba resimlerle, eline aldığı zaman ürkütücü, vapurda okuyunca “Nedir o adamın elindeki?” diye etraftakilerin çekinerek baktığı bütün o sol dergilerden farklı olmak gibi bir derdimiz vardı. En yetkin mizanpaj neyse, kapak neyse, onu amaçlıyorduk... Bunları becerdik becermedik, ayrı mesele; ama niyetimiz buydu. Bence bayağı da becerildi o dönem açısından bakıldığında. Onbeş günlük dergiler, hani, hep daha militan yayın formatında çıkar. Ama daha haftalık formata geçmeden önceki sayılarda da öyle bir şey yapmadık biz, hep bir estetik kolladık.

Köşe yazarı Sadık Özben

– *Yeni Gündem* konuşulurken, orada Murat Belge'nin yanı sıra Sadık Özben imzasıyla yazdığı yazıları konuşmadan olmaz, diye düşünüyorum...

Olur, konuşalım onu da...

– Sadık Özben Manisa doğumlu. O yıllarda 68 kuşağının kalesi okullarda eğitim görmüş bir Türk aydını. *Yeni Gündem*'deki köşesinde ciddi ciddi memleketi kurtaracak yazılar yazıyor, fakat son derece de komik... Kim bu adam, Murat Belge'nin alter egosu mu?

Hayır, değil. Aslında kompoze bir şeydi bu. Kaynakları vardır, tek bir kaynağı yoktur ve benimle de hiç alakası yoktur.

– **Nedir kaynakları?**

Şunu söyleyeyim önce: Bu, benim dergiye bakaşımın, dergide olması istediğim mönünün bir parçası... Ben derginin okuruyla tiryakilik ilişkisi kuran bir yayın olması gerektiğini düşünürüm hep. Bir siyasi yayının tabii siyasi bir tiryakilik yaratması lazım; ama bu kendi başına yeterli değil, içine başka şeyler de katmak lazım. Yani bir insanın nelere

ihtiyacı varsa, komple orada olmalı. Dergi, kitapçı dükkânı gibidir ben-
ce, insanı bütün kişiliğiyle birlikte gören ve kabul eden... Bir kitapçıdan
poster de alabilmelisin, kaset de alabilmelisin. Bunun içinde kültür de
vardır, mizah da vardır. Mizahla bir ayna tutma durumu yani. Çok ger-
çekçi bir ayna tutarsan çok iyi olmaz; biraz panayır aynası gibi deforme
edecek ki, sen kendine gülünecek şeyleri orada bulup onlara gülesin.
Dolayısıyla böyle bir komik karakter yarattım; biz nereden geliyoruz, ne
biçim adamlarz, ne gibi kaygılarımız var falan, bu adam bunları göste-
recek bize. Herhangi bir roman kahramanıdır bu adam. Benimle alakası
yoktur. Ben kendimi bilmem ne yaparak yazmayı hiç düşünmedim.

- Nasıl "kendimi bilmem ne yaparak"?

Yani alter ego diyorsun ya, benimle bağlantılı, benim saklı kalan tara-
fım vs... Hiç böyle şeylerle alakası yok. Kaynakları vardır dedim ya; bir
tanesi, XVIII. yüzyıl'da İngiltere'de çıkan *Spectator*'dır. Orada Addison
adında bir yazarın yarattığı Sir Roger de Coverley diye bir karakter var-
dır mesela.. Bu bir taşra centilmenidir; ama Londra'ya yerleşmiştir. Ro-
ger hafif kaba sabalıklı olan, taşralı olduğu için adabı muâşeret hataları
yapabilen, ama temiz kalpli, iyi, biraz saf, biraz komik bir karakterdir.
Addison, onu terbiyevi amaçlarla kullanır, yani onun çeşitli durumlarda
davranışlarını okuyarak ve bunlara gülerek insanlar da el sıkışmasını,
merhaba demesini falan öğrensinler diye... Bu çeşitli durumlar içinde Sir
Roger'ın tutarlılığı kollanır hep. Sadık Özben'in de böyle bir tutarlılığı ol-
ması lazımdı benim için. Gündelik olaylar üzerine tepki gösterirken, yo-
rum yaparken falan hep bir roman karakteri gibi tutarlılık gösterecekti iste-
dim. Bir de Calvin Trillin diye bir Amerikalı yazar vardır, *The Nation*'da
falan bu oldukça düzenli bir şekilde yazardı. Ben bu dergiyi alırdım ve
bu adamdan da hoşlanırdım. İşte, Sadık tipi bir mizah yapardı o da; o
ama ben diye anlatırdı yazarken, yani kendi adıyla sanıyla. O da kendini
bir tip, bir karakter gibi kullanıyordu. Onun da karısı, iki kızı var falan...
Nejla, kızı Ayşe falan biraz Calvin Trillin'den alınmadır.

- Peki bu Nejla nereden çıktı?

Nejla gayet pragmatik, soğukkanlı, *cool* bir kadın. O, Sadık'ın karşı-
tı... Sadık vıdı vıdı bir küçük burjuva; Nejla ise aristokratik -ya da en
azından zengin- bir aileden gelen, o bakımdan *anxiety*'leri olmayan bi-
ri. O çeşit bir *contrast* Sadık tipine.

- Sadık Özben ismini sen mi buldun?

Tabii... Sadık tabii sonuçta bir solcu olacak. Ama bir de şunu da söy-
leyeyim de öyle geleyim oraya: Genel olarak bu tiplerde -mesela Ten-
ten falan- bir esas karakter, bir de onun çevresi olması lazım. Duruma
göre ortaya çıkan bir çevresi... Dolayısıyla onlara da bir karakter veril-

mesi lazım. Yani Tenten'in kaptarı, yanlış konuşan polisleri, sağır profesörü gibi, bu tür *idiosyncrasy*'leri olan bir çevresi... İşte düz devrimci Azmi dediğim büro arkadaşı yahut patronu Behlül Bey gibi karakterlerden oluşan bir çevresi de oldu Sadık Özben'in... Bu devamlı kadronun merkezinde de bir solcu adam... Bu tabii ismini de getiriyor. Solcu, ama tabii düz devrimci Azmi solculuğu da değil; olup bitenlere kendini biraz daha sıyrarak bakabilen, daha medeni olmaya çalışan, ama bir yandan bütün o solcu geçmişine bir şekilde sadık... Öte yandan da her şeyle dövüşen bir adam, hiçbir şeyi arzasız değil, bir türlü hadisesiz, kavgasız geçmiyor hayatı! Çok fazla "ben ben" diyen bir adam. Sadık Özben işte... Dolayısıyla bu adamın benimle hiç alakası yok.

- Bu adamın maceralarını yazarken çok eğleniyordun herhalde... Genellikle evet, hoşuma gidiyordu.

- Daha önce hiç mizah yazmış mıydın?
Hayır. İlk ve son oldu Sadık Özben...

- Sonra da bu yazılar 1988 yılında *Gergedan*, *Şehir* gibi dergileri çıkaran Dönemli Yayıncılık tarafından Sadık Özben *Toplu Eserleri-I* adı altında kitaplaştırılarak, yayıncılık tarihimizdeki yerini aldı... O da çok komik oldu; çünkü özellikle Anadolu'daki kitapçılar bilmedikleri için Sadık Özben diye birini, bunun kitabı gelince geri gönderdiler." Kim ulan bu hıyar ve toplu eserleri!" diyerek...

- Sadık Özben'in *Toplu Eserleri-II*'si çıkmadı maalesef ve Marx, Lenin ve Mao külliyatlarının yanı boş kaldı... Kitabın kapağında Sadık Özben'in düşünen adam kompozisyonunda bir portesi de vardı. Latif Demirci çizmişti onu da...

Evet, Latif çiziyordu *Yeni Gündem*'deki haftalık yazıları da... Sonra bir ara Latif *Hürriyet*'e girince, onun başka yerde çizmesini yasak ettiler. O zaman Yankı Yazgan çizmeye başladı Sadık'ı... Ama ben onu saklı tuttum bir süre, Sadık kendi çizdi falan gibi yaptım. Onunla ilgili olarak da epey bir mavra sürdü gitti.

- Sadece bir baskı yaptır değil mi o kitap?
Evet. Maalesef pek başarılı olamadı yayın hayatında...

- 1987 yılında *Yeni Gündem* kapatılıyor. Bu defa siyasi baskılar sonucu değil de kendi elinizle kapatıyorsunuz dergiyi. Neden?

Biliyorsun, önce on beş günde bir yayınlarken, sonra haftalığa çıkardık dergiyi. Ama hiçbir zaman kendini kurtaracak bir tiraja oturamadı. İlanda da zorlandık hep. İlan verenlere göre yine de fazla sol bir der-

giydi, tehlikeli bir dergiydi. Kaçındılar ilan vermekten. Çok uğraştık, iyi de uğraştık, öyle baştan savma işler de yapmadık. Sonra dedik ki, demek ki bu iş bir yere kadar...

– **Madde sorunlar yüzünden kapandı yani...**

Evet...

– **Biz bu konuyu kapatmadan şunu sormak istiyorum sana: Türkiye’de neredeyse belirli aralıklarla tekrarlanan askeri darbeler sonucunda, adeta sarkaç gibi bir demokrasi tarihi yaşanıyordu. Hep birinci kareye geri dönülüyor gibi bir duygu hasıl oluyordu ister istemez. Sen ise bunun karşısında *Halkın Dostları*’ndan başlayarak, *Birikim*’e ve *Yeni Gündem*’e kadar birbirinden farklı dergilerle yeni mücadele araçları geliştirdin. Nasıl buluyordun bu gücü?**

Doğrudur, sarkaç izlenimi verir, ama bu yanıltıcı bir şeydir. Tabii sonuçta şuna karar vereceksin: Tarihte hareketin yapabileceği nedir: teker-rür mü, spiral mi? Bir kere oradan bakıyorum olanlara. O zaman da, bazı şeylerin geri dönüş, tekrar gibi görünse de, aslında spiral biçiminde ilerlediğini görürsün. Dolayısıyla yapacağın şeyi o başka şeylerin üstünden kurup yapmak, onlar nedir, onları görerek tanıyarak yapman lazım. Daha önce konuşmuştuk, magazine doğru gidiyor her şey güldür güldür. Şimdi bu yokmuş gibi davranmak mümkün değil. Ama sonunda magazin’in üstünde bir kanoya binip gitmek de değil mesele. “Ben bunu başka türlü bir hale getirebilir miyim?” diye düşünürüm orada. Mesela *Cumhuriyet*’te yaptığım sayfada, hatta Demokrat’ta yazdığım ilk yazılarda başladığım şey oydu. Bunu *Yeni Gündem*’de devam ettirdik biz; insanlar diyor-duk, toplum diyor-duk, bir sürü siyasi dergide olmayan şeyleri katmaya çalışıyorduk derginin konularına.. Hepsinin bir bütünlüğü var çünkü; orada olan bu tarafta olandan bağımsız değil. Hayat hakkında düşünme-ye başladığın zaman da, bu abajurun dizaynı niye böyle diye başlayıp, oradan da faşizme varabilirsin. Bunlar birbirinden kopuk şeyler değil. İş-te bunu anlatmaya çalışıyorduk. Aynı zamanda da güler yüzlü olmaya çalışıyorduk. Bir de ben dışarıyı izliyordun hep. Hiçbir zaman dünyada olup bitenlerden kopmadım. İstedikim kadar yakından izleyemedim belki, ama kopuk da olmadım. Dolayısıyla şunu yapmalı ya da şöyle yapmalı derken, enternasyonal bir yerden bakabiliyordum. Başka ülkelerde yapılmış şeylerin birikiminden bakabiliyordun. Çok da zor olmuyordu yani...

– **Var mıydı o zaman örnek aldığın *Yeni Gündem* benzeri dergiler?**

Yoktu. Türkiye gibi tarihi olan toplum olmadığı için...

– ***Birikim* gibi dergiler vardı ama...**

Evet, öyle çok vardı.

– Bugüne baktığımızda, bugün hâlâ bu çoğulcu-demokratik platform ihtiyacına cevap veren periyodik bir dergi yok. Böyle bir yayının eksikliğini duymuyor musun? Yoksa gücün mü tükendi artık?

Yok, artık bende o kadar enerji yok. Ama böyle bir enerjiyi talep eden bir nesnel durum da pek yok gibi geliyor bana.

– Bugünkü haftalık dergilerin mesela bir dönemin *Nokta* dergisinin karşıladığı haber ve yorum ihtiyacını karşıladığını söyleyebilir misin?

Nokta'nın açtığı kanaldan *Aktüel*'e gidilirdi, *Tempo*'ya gidilirdi, gidildi de zaten... Artık gidişat başa çıkılamayacak boyutlara geldi. Akıntıya karşı bir dergiyle dayanılmaz; bu akıntı çok kuvvetli. Bu akıntının ancak kendini tüketmesiyle bir şeyler düşünülebilir... Öte yandan da kendi içinde bir sürü çeşitlilik taşıyan yayın organları vesaire var. Yani bir anlamda bir normalleşme de var. Şimdi mesela İngiltere'de "Demokrasi topluma lazımdır, arkadaşlar, bu konuda bir dergi çıkaralım" diye insanlar bir araya gelme ihtiyacı duymuyorlar. O anlamda, kendine dergi gibi özel bir taşıt, araç bulan bir demokrasi hareketi gerekliliği yok artık burada da. Türkiye'nin de daha olgunlaşmış, o anlamda da çeşitlenmiş bir aşamada bulunduğu söylenebilir artık. Ama bu dediğim, ayrı zamanda da çok bataklık, vıcık vıcık bir şeylerle beraber gidiyor. Çünkü o olgunlaşmayı bu şekilde istismar edenler var, özellikle de yayın alanında. Ama onlar kendi barutlarını tüketene kadar –bu bir momentum meselesi– böyle gidecek bu, epey ağırlıklı bir biçimde...

– *Yeni Gündem* kapandıktan sonra İletişim Yayınları'nda devam ediyorsun ama değil mi?

Evet. Ama sonra orada –anlatmıştım ya– maaşlara zam isteme meselesi çıktı, ben de ayrıldım. İletişimle parasal ilişkiyi bitirdim. 1990 yılıydı galiba...

– 12 Eylül'de kapatılmış olan *Birlikim* 1989'da yeniden çıkmaya başlıyor. Senin bu *Birlikim*'deki varlığın eskisi gibi değil artık. Arada yazı vermekle yetiniyorsun. Neden?

Çünkü artık çok fazla işim var. Hele Bilgi Üniversitesi'ne de girince –95'ten beri yani–, işim iyice başımdan aştı. Ama şu yenilerde edebiyat üstüne yazdıklarımın bir kısmını *Birlikim*'de yayımlıyorum.

– *Birlikim*'in bu dönemde *New Left Review* gibi dergilerden çok farklı bir yörüngeye oturduğu söylenebilir mi? Sen nasıl değerlendiriyorsun bu yeni çizgiyi?

Benim çıkardığım *Birlikim*, şiire, yani dolayısıyla "yaşantı"ya yer

vermesiyle, başta *New Left Review*, klasik Marksist dergilerden ayrıldı. Ama bunun dışında çok da farklı olduğu söylenemezdi.

– 60'larda *Halkın Dostları*, 70'lerde *Birikim* ve 80'lerde de *Yeni Gündem* olmak üzere Türk solunun fikir hayatında çok önemli yeri olan üç dergi çıkarıyorsun. *Halkın Dostları*'nın olmasa da *Birikim* ve *Yeni Gündem*'in fikir babalığını da yapıyorsun. Peki ya isim babalığı? Bunların isimlerini de sen mi koydun?

“Halkın Dostları” adını Rusya'daki malum tartışmayı hatırlatmak üzere, İsmet Özel buldu. “Birikim” adını Can Yücel buldu. “Yeni Gündem” ise ortaklaşa bulundu. Anlayacağın, “isim babalığı” yeteneğim pek yok.

Aydınlar Dilekçesi

– Yine o yıllarda, *Yeni Gündem*'in doğuşu sıralarında, mart 1984'te bir de “Aydınlar Dilekçesi” girişimi vardır. Bunu konuşmayı kayda değer bulur musun?

Olur, önemli bir olaydır.

– Kamuoyunda “Aydınlar Dilekçesi” olarak anılan bu girişim 12 Eylül rejiminden çıkış sancıları yaşanan bir dönemde, “Türkiye’de Demokratik Düzene İlişkin Gözlem ve İstemler” uzun başlığını taşıyan bir dilekçenin kaleme alınması ve imzaya açılması faaliyetiydi. Basında her türlü eleştiriye yer verilmesi, örgütlenme ve katılım haklarının güvence altına alınması gibi talepler içeren bu dilekçe dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren’e ve Meclis Başkanlığı’na sunulmak üzere kaleme alınmıştı. Fikir babalığını Aziz Nesin’in yaptığı bu aydınlar hareketinde sen de aktif olarak çalıştın mı?

İmza toplanmasında çok aktif çalıştığımı söyleyemem. Ama metnin yazılması sürecinde, evet... Aziz Bey daha önce bir grupla toplantı yapmış, ikinci toplantıya beni de çağırmıştı. Benim başından beri aklımdaki başlıca soru “İmzacılar kim olacak?” sorusuydu. Bu tür girişimleri sadece solun eylemi olmaktan çıkarmamız gerektiğini uzun zamandır düşünüyordum zaten...

– Solun tıkarıklığı meselesini aşmak için mi?

O da var, ama sağ kesimi demokrasiye sahip çıkmaya teşvik etme de var bir yandan da... Sağcılar, zaten ülkede hep bir sağ hegemonya olduğundan, demokratik ilkeler adına o hegemonyayla hesaplaşma yoluna gitmiyorlar hiç. O zaman da hep bir şeylere hayır diyen biz oluyoruz, ha bire açıkta kalıyoruz. Ama bu bir türlü bir araya gelinip konuşulamıyor.

Temel ilkelerde olsun anlaşabilir miyiz arayışına bir türlü girilmiyor. Ben bunu anlattım o toplantıda. Aziz Bey “Katiyen sağcı istemem” diye bir tavır takınmadı, ama istemediği de belliydi. Güvenmiyordu onlara çünkü... Daha metni kaleme alma aşamasında, imza aşamasına gelmeden yani, Ankara’ya gidildi. Ben de vardım o süreçte. O da komik bir süreçti biraz; çünkü Yalçın Küçük vardı işin içinde... Toplantılar Prof. Bahri Savcı’nın evinde yapılıyor, oraya Uğur Mumcu’lar, Yalçın Küçük’ler bir sürü insan geliyor, dilekçenin muhtevası tartışılıyor falan. Daha o aşamada, Yalçın konuyu ağıdalı cümlelerle edebiyata boğup, anlaşılmaz hale sokmakta birer birer... Bir sabah İlhan Tekeli falan gecikerek geldiler, “Yahu, kusura bakmayın, Tuğrul Akçura ölmüş; onun evine gittik, ondan geciktik” dediler. Herkes Ankaralı olduğu için tarıyor onu, üzülüyor falan. Oradan Yalçın Küçük, “Ben Tuğrul için salı günü üzüleceğim” diyor mesela, “planlamacı olduğum için kendimi planlıyorum, salı günü üzüleceğim; şimdi işimizi yapalım” diyor! Uğur Mumcu da, “Siz planlılar, üzülmenizi planlıyorsunuz, ama düzülmenizi planlayamıyorsunuz” diyor! Veya gene böyle bir şeyler konuşulurken, “Ben bir dakika kestireceğim” diyor Yalçın ve gidip orada bir kanapeye uzanıyor. Ama kestirdiği filan yok. Dikkat çekmeye çalışıyor; çekiyor da zaten... Tabii o kadar adam arasından biri de çıkıp “Sen hep böyle kestirir misin?” diye soruyor. O da bunun üstüne atlayıp anlatmaya başlıyor. Napolyon falan yaparmış bunu; aşırı zihin yorgunluğu yüzünden gider on beş dakika uyur ve kalkarmış bilmem ne... Ama kendisi uyumuyor tabii, orada o on beş dakikayı konuşarak geçiriyor. Sonra kalkıp geliyor. Bu arada herkes onu dinlemiş ve beklemiş oluyor. İş kesiliyor... Bu minval birkaç gün üst üste Bahri Hoca’nın evinde toplandık. Bir haftada bitmişti metnin yazılması...

– Metni kim kaleme aldı, sonuç olarak?

İşte bu anlattığım şekilde yazıldı. Son şekli Ankara’da Bahri Hoca’nın evinde verildi. Onun için ben son şekilden çok da mutlu değilim; çünkü biraz fazla “edebiyat yapan” bir metin oldu.

– Bu dilekçede esas olarak 12 Eylül Anayasası’na ilişkin rahatsızlıklarınızı dile getiriyorsunuz, değil mi?

Evet, tabii... 12 Eylül’ün var olan anayasasında tecessüm eden hukukundan mutlu olmadığınızı, bunun yanlış olduğunu, toplumun gelişmesini engellediğini söylüyoruz. Büyük ölçüde anayasayla ilgili bir metin... Tabii uygulamasına ilişkin şeyler de var içinde. Ama dilinden memnun kalmadım işte ben... Derken imza toplama faaliyeti başladı...

– Kimlerin imzasına açılacağı da ayrı bir tartışma konusu oldu herhalde...

Tabii, benim derdim de o zaten. Sağ kesim olarak gördüğümüz

adamlardan da imza toplayabilecek miyiz? Konuşmalar sırasında bir tek Vedat Türkali, özellikle Müslüman sağ kesimden imza alınmasını istiyor. Dediğim gibi Aziz Nesin yasak koymuyor, ama bundan çok mutlu olmadığı da belli. Bundan önce birçok insanı bir araya getirip toplantılar yapmış Aziz Bey. Ne yapmak istediğini anlatmış falan... Orada Ekrem Akurgal "Ben sağcıyım, efendim" falan demiş, "estağfurullah" demişler adama! Zihniyet bu olunca tabii, sağcılara gitmek zor biraz. Sonra Ekrem Akurgal imza attı mı bilmiyorum, belki o da caymıştır son anda; çünkü bizim sağcıların da sağı solu belli olmaz. Ben de Demirel'e gittim işte imza için...

- Süleyman Demirel'e mi?

Evet... Demirel artık dönmüştü Güniz Sokak'taki evine. "Emanetçi" yürütüyordu partiyi. O yıllarda görüşüyorduk biz Demirel'le. Yani bir şey görüşeceğim deyip de, hayır cevabı aldığım olmamış hiç. Kalktım gittim bunu da görüşmek için... Ve yan çizdi Demirel. "Hele bir yapın bakalım! Bir yere kadar getirmişsiniz zaten, şimdi bundan sonra olmaz" bilmem ne dedi. Benim en başından beri söylediğim şey oldu yani: Başından konuşulmazsa bu adamlarla, bunu söylecekler, işlerine gelecek; diyecekler ki, "Siz yapmışsınız zaten, şimdi artık devam edin". Ve aynen de öyle oldu. Öbür türlü olsaydı, ne yaparlardı; tabii o konuda garanti verilemez, gene savsaklayabilirlerdi. Bu Türkiye'de hiç yapılmamış bir şeydir, bu yüzden bilinemez... Ben bu arada Abdurrahman Dilipak, Hüseyin Hatemi, Ali Bulaç'la konuşmuştum. Onlar da benim pek anlamadığım, teolojik bir terminolojiye boğdular işi; işte "tagut mudur, değil midir" diye. Tagut mu, tanut mu neyse, İslam teolojisinde bir şeyler... Yani "Drakula'dan anti-anemi hapı istenir mi?" gibi bir teolojik anlamı olduğunu sanıyorum! Ne karara vardıklarını ben anlamamıştım tartışma sırasında.

- Sonunda imzaladılar mı peki?

Hayır, onlar da imzalamadılar. Ama Abdurrahman sonradan iki kişiden daha imza alarak geldi. Ben sevinç ve heyecan içinde "Üç kişi daha buldum" diye telefon ettiğimde, Aziz Nesin "Vallahi kapattık artık, dilekçeyi notere verdik" dedi.

- Ama bu arada İbrahim Tatlıses'e gidilmişti mesela. Anlaşılan sağcı aydınlara gidilmiyor ama sağcı ünlülere gidilmesinde bir mahzur görülmüyordu. İbrahim Tatlıses de dilekçe sonradan dava konusu olduğunda, "Ben kooperatife imza attığımı zannediyordum" deyivermişti kendi sorgusu sırasında...

Evet, böyle komiklikler de yaşandı... Ama imza için kime gidileceğine karışılmıyordu. Ben mesela bu sağcılara takmıştım kafayı.

- Daha önceki konuşmamızda Hüsamettin Cindoruk'la ilişkin olduğunu söylemiştin. Ona gitmeyi düşündün mü?

Onunla ne olduğunu hatırlamıyorum şimdi. Belki onunla da konuşmuşumdur, o da "Demirel'e git" demiş olabilir –ama şimdi, günahına da girmeyeyim... Tam hatırlamıyorum...

- Aydınlar Dilekçesi toplanan 1 300 imzayla birlikte basında da yer aldı değil mi, sonunda?

Bunun Meclis'e ve Cumhurbaşkanlığı'na verilmesi kararlaştırılmıştı ya, bunu götürecek heyet de tespit olundu. İki ayrı yere iki ayrı heyet gitti... Dilekçe basına da verildi tabii ki. Ama yayımlamadılar önce, o zamanın koşullarında. Yalruz orada hatırlanması gereken, Özal konuştu gazetecilerle bu konuyu ve böylece basına çıkmasını da o sağladı. "Aydınlar da dilekçe mi bildiri mi ne, bir şey getirip vermişler. Şikâyetçi olanlar da var" gibi bir laf etti Özal; yani kendini bunu savunmaya anjaje etmeden konuştu; fakat Başbakan'ın bunu açıklamasıyla basın da metni yayımladı. Yani Özal'ın sayesinde yayımlanmış oldu.

- Sonra da Kenan Evren tarafından "vatan hainliği"yle suçlandınız. 56 kişi hakkında soruşturma da açıldı, değil mi?

Evet, bir kısmımız yargılandık da. Hiç unutmam, Selimiye'ye gittik ifade vermeye. Benimle birlikte Ruhi Su ile Sıdika Harun da geliyorlardı. Ruhi Bey zaten çok hastaydı artık; kanserliydi, her halinden de belliydi bu. Onun yüzündeki –yeis mi denir– o ifadeyi hiç unutamam. İşte, hayatın ucunda bir insan... Bundan birkaç ay sonra da öldü gitti zaten, bütün hayatı boyunca bu memlekette sadece bunları görmüş, yaşamış bir insan olarak... Bütün bunlardan bir gün gelip de çıkılabilecek mi konusunda bir fikri bile olmadan... Onlar bana hep çok ağır gelmiştir; ölen yaşlı solcular... Şu anda da belki "Çıktık, kurtulduk" denecek bir durum yok ama bizim gördüğümüz kadarını da göremedi birçokları... Neyse... Sonra orada küçük bir sürpriz de yaşadım. Hapis yatarken kaldığım koğuşmuş meğer o ifade verdiğim yer de, Selimiye'de...

- Çok amaçlı kullanıma açmışlar orayı zahir. Nasıl ifade verdiğini hatırlar mısın?

Ben herkesin ne dediğini bilmiyorum; öyle bir haberleşme olmadı zaten aramızda. Ben orada dilekçeyi imzalamış bir adam olarak ifade verdim. "Bana getirdiler; doğru buldum, imzaladım" dedim. Yani metni yazanlardan olduğumu söylemedim. Sonra bizi mahkemeye çıkardılar. İmzalayanları değil de kaleme alanları yargıladılar yani. O zaman bunu açıklamak gereğini duydum tabii ve çok da mahcup oldum; "Sakladığımdan değil, herkesin ne dediğini bilmediğim için böyle ifade verdim, yoksa çekindiğim yok" falan dedim. Sonra da alaylı bir savunma yap-

tım: “Bunlar Atatürk diyorlar, Atatürk’ün vasiyeti olan Dil Kurumu’nu değiştiriyorlar. Anayasa’nın geçici maddeleri değiştirilemez demenin ötesinde, aslında bizim getirdiklerimiz değiştirilemez diyorlar. Bunu yaptıkları zaman yeryüzü katını bırakarak ilahi kata nail oldular...” Askeri hâkımın hayretle dinlediğini hatırlıyorum...

– 1986’da da dava düştü ve yargılananların hepsi aklandı, değil mi?

Evet, iyice laçkalaşmıştı artık... Biliyor musun, üstelik de dilekçe yüzünden değil, bildiri yüzünden yargılandık biz. Yani dilekçeyi yazarlar olarak o dilekçede söylediklerimizden ötürü değil, bildiri yayımlamak ve dağıtmaktan yargılandık. Çünkü bildiri yayımlamak yasak! Ben de bunun üzerine “Mahkemeniz bunun dilekçe olduğuna karar verip bizleri beraat ettirebilir, ama ben tarih huzurunda kendimi çok rahat hissetmiyorum, bu adamlara dilekçe vermiş olmaktan ötürü...” diye laflar etmiştim savunmanı yaparken. Herkes savunması yaptıktan sonra da dava düştü zaten...

Sosyalist rejimler çökerken teori ve pratik

“Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek”

– Geldik 1989 yılına... Bu tarih XX. yüzyıl açısından bir dönüm noktasına işaret ediyor. Kasım 1989'dan başlayarak Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimler ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği birbiri ardından yıkılıyor. Ama bu gelişmelerden önce, yine aynı yıl senin *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* adlı kitabın yayımlanıyor. Bu kitapta “yaşanan tarihle malul fiili kurumsal yapılar” diye adlandırdığın sosyalist rejimlerdeki “proletarya diktatörlükleri”ne ciddi eleştiriler yöneltiyorsun...

Evet... Bunların Marksizm adına savunulmasını doğru bulmuyorum çünkü... Ama bunların hemen o yıl sonuna kadar çökeceğini de öngörmüyorum tabii kitapta. Öyle bir falcılık durumum yok yani...

– Ama burada sadece yürürlükteki sosyalist uygulamalarla da yetiniyorsun. “Diyalektik materyalizm”den “bilimsel sosyalizm”e, “silahlı devrim” tezinden “proletarya diktatörlüğü”ne Marksist literatürün temel kavramlarının eleştirisine de giriyorsun. Dikkat çeken bir başka husus da, bu teorik çalışmayı bir sohbet üslubunda yazmış olman... Okuması kolay olsun diye mi böyle bir tarzı benimsedin?

Yok, böyle bir niyetim yoktu başlangıçta... Aslında iki yıla yakın bir süre çalıştım bunun üzerinde; ama araya hep başka şeyler girdiği için bu kadar uzun sürdü... Ele aldığım konular yıllardır üzerinde kafa yorduğum konulardı zaten. Dolayısıyla yazmak da zor olmadı. Dediğin gibi kolaylıkla okunabilir bir metin çıktı ortaya. Kendiliğinden böyle oldu yani... Ama tabii şu da var: Bu yazılarda ileri sürdüğüm sosyalizm anlayışı, yılların birikimi ve deneyimleri sonucunda oluşturmuş olduğum bir şeydi. Bunu ortaya koyarken, yazarken yani, tartışmaya değer bulunup bulunmayacağı da kafamdaki önemli bir soruydu herhalde. Bu yüzden böyle bir yazma biçimi benimsemiş olabilirim.

– Teorik bir üslubun fazla iddialı, bu yüzden de “itici” olabileceği endişesi mi yani?

Tam olarak öyle de değil... Tartışmaya değer bulunursa, bu sosya-

lizm anlayışının teorik öncülleri daha etraflı bir şekilde ortaya konabilir diye düşünüyordum herhalde... Teorik metin o zaman ortaya çıkabilirdi belki...

- Tartışıldı mı peki? Ne tür tepkiler aldın bu kitaba ilişkin?

O sırada Sadun Aren bir dergi çıkarmaya girişiyordu. *Gelecek* diye bir dergiydi doğru hatırlıyorsam ve onun birinci sayısını bu kitaba ayırmıştı. Orada insanlardan benim bu kitabımı eleştiren yazılar yazmalarını istedi. Bana da "Sen de cevap yaz" dedi. Orada Alunet Kaçmaz'ın yazısı vardı mesela, ben ona bir cevap yazdım ve dergide onu da yayımladı Sadun Bey. Nail Satlıgan'ın vardı bir yazısı. Cem Eroğul falan, birileri bir şeyler yazdı. Ben çok uğraşmaya değer bulmadım doğrusu bunları... Ahmet ile biz anlaşamayabiliriz sosyalizm meselelerini değerlendirmekte, ama arkadaşımıdır, sevdiğim bir insandır; dolayısıyla onunla tartışır gibi yazdım. Ötekilerle öyle bir ilişkim yok, onun için cevap vermek gereğini de duymadım. Sonra ilginçtir, o yılın sonunda, kasımda, ben Almanya'ya gittim; Essen'den başlayarak bir konferanslar dizisi vermek için. Ben Berlin'deyken de Berlin Duvarı yıkıldı...

- Sonra da bütün Doğu Avrupa sosyalist rejimleri ve sosyalizmin kalesi Sovyetler Birliği arka arkaya çöktü. Dolayısıyla zamanlama olarak da ilginç bir durum ortaya çıktı kitap açısından, değil mi?

Tabii ben kitapta "Sovyetler Birliği şu tarihte yıkılacak" falan dememişim; bunu bilebilmemin imkânı da yoktu. Ama Sovyet sistemine ilişkin bütün o teorik eleştiriler falan doğrulanmış oldu...

Berlin Duvarı'nda bir fars

- Teorik olarak tamam da, pratik olarak kaçırmışsın ama Berlin Duvarı'nın yıkılışını...

Bunu yazdım da zaten, Berlin'de olduğum halde, haberim olmadı benim Duvar'ın yıkıldığından...

- Nasıl kaçırdın bu tarihi olayı?

Berlin'e geldim, ilk akşam, bizim Arif Çağlar ile karısı Ayşe Berlin'deler, onlara yemeğe gittim. Gece çıktık, beni biraz dolaştırarak, işte Duvar, Batı Berlin-Doğu Berlin falan göstererek, kaldığım yere getirdiler. Orada Tarık Seden diye bir çocuk var -kütüphane memurluğu yapıyor, çok sevdiğim bir arkadaşım oldu sonradan- onun evinde kalıyorum. Ertesi gün konferansımı verdikten sonra oyuncu Sevgi Özdamar -onu da buradan tanırım, arkadaşlığımız vardır- bana "Doğu Berlin'e götüreyim mi seni, ister misin?" dedi. Metroyla geçtik Doğu Berlin'e... Metrodan çıkınca zaten, hemen Doğu Berlin'in göbeğindesin, Berliner

Ensemble falan orada. Böylece gezdik oraları. Akşamüzeri oldu, iyice acıktık. Doğu'da öyle lokanta falan da kolay bulunmuyor tabii. Zar zor bir yer bulduk. Gökdelen gibi bir binanın yedinci katı, tuhaf bir yer. Ama çok iyiydi. Sosyalist ülke lokantası diye bir felaket vardır ya hanı, Rusya'da falan yaşanan, öyle değildi... Neyse, sonra çıktık. Hava da karıyor zaten. Yine geldik Friedrich Strasse'ye, Batı'ya geçmek üzere... Bayağı kuyruk var dışarıda ve yağmur çiselemeye başlamış. O yağmurun altında kuyrukta bekliyoruz. Kuyruk çok ağır ilerliyor; ben de söylenip duruyorum, "bak, *progress* ediyoruz hedefe doğru!" diye. Sonunda girdik binanın içine, orada bekle bekle, nihayet bayağı yaklaştık kontrol noktasına. Bu arada bir polis geliyor, üniformalı falan, yanında birkaç tanıdığı belli ki; onları önden alıyorlar, götürüyorlar; herkes homurdanıyor. Sıra bana gelince, suratımı bayağı sağa sola çevirip pasaporttaki fotoğrafla karşılaştırıyor adam. Sinir içindeyim yani... İşte tam o sıralarda başlamış duvar yıkılmaya.

- Ama sizin haberiniz yok bundan, değil mi?

Yok canım, nereden olacak? Biz öbür tarafa, Batı'ya geçtik nihayet. Sevgi bir aktör tanıdığına rastladı. Benim de bir Alman arkadaşım var kaç yıllık, onun Polonyalı karısı var, onunla buluşuruz diye konuşmuştuk. Gardan ona telefon ettim ben de. "Sen orada bekle, ben hemen geliyorum" dedi Monica ve arabasıyla geldi on-on beş dakika içinde. Sevgi gitti, biz de Monica ile yeni bir lokantaya gittik. Saat sekiz buçuk-dokuz falan saat, akşam yemeği saati gelmiş artık...

- Doğu-Batı, bütün Berlin ayakta; Duvar orasından burasından çekiçleniyor ve sen lokantada yemek mi yiyorsun yine?

Valla işte bu sefer de Kreuzberg'in kıyısında bir yerdeyiz. Lokantadaki en ilginç şey, arada bir bir şeyler bağırın bir papağan; ama duvar yıkıldı falan demiyor ki bize! Biz yemeğimizi yedik; şişmiş, patlayacak bir haldeyim. Çıktık, bilmem ne Strasse'ye gideceğim; "E işte, o gideceğin yer burası" dedi Monica. Tesadüfen Tarık'ın evinin sokağındayız, onun da farkında değilim ben. Eve girer girmez Tarık "Nerede kaldın, sen mi yıktın!" dedi. Ben de her şeyden habersiz, "Neyi? Ben bir şey yıkmadım!"...

- Fars gibi!

Öyle valla.. Tarık televizyondan duymuş olan biteni. Heyecan içinde gitmiş bakmış Duvar'ın yıkılışına o da. Ama artık geceyarısı olmuştu ben eve geldiğimde. Tekrar çıkmadım dışarı...

- Geceyarısı mı? Ben de Brandenburg Kapısı'ndaydım o gece. Sabaha kadar ayaktaydı bütün Berlin. Duvar'da açılan gediklerden karşıya geçen Batı Berlinliler Doğulularla buluşurken, hepimiz si-

lahlı nöbetçilerin ateş açıp açmayacaklarını endişeyle bekliyorduk meydana. Sonra iki taraftan gençler askerlerin gözleri önünde Duvar'a tırmanıp kucaklaşıyor, kâh ağlayarak kâh şarkılar söyleyerek kutluyorlardı birleşmeyi. Bütün bunlar yaşanırken yatıp uyudun mu yani?

Yani... Televizyonu açtık falan, çok da birşey göremedik. Ertesi sabah erkenden Nürnberg'e gidecektim program gereği. Yattım ben de... Nürnberg'de Duvar'ın yıkılmasının şoku yaşanıyordu. Benim konferansın "Türkiyeli olmak, Türk kimliği nasıl bir şeydir?" gibi bir konusu vardı. Aslında *Türkiye Dünyanın Neresinde?* adlı kitabımda o konuşmalarda söylediğim şeyler vardır ana hatlarıyla... Beni dinlemeye gelmiş TİKKO'lu bir herif vardı orada da; bana hakaretler etti, revizyonizm, oportünizm falan filan diye... O gece orada kalıp, Stuttgart'a hareket ettim ertesi gün. Stuttgart'ta TKP'li bir ekip vardı. TKP'liler beni hiç sevmez, bu defa beni nereye oturtacaklarını bilemediler. Orada olanların kitabını yaznuş adam muamelesi gördüm ilk defa... Böyle pozitif tepkiler de oldu.

- Kitapta yazdıklarını tarih doğrulamış oldu, ama o tarih yazılırken sen muşıl muşıl...

Evet...

Marksizm'in bugünü ve geleceği

- Marksizm'in 80'lerdeki krizi 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, Doğu Avrupa rejimlerinin çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla noktalanıyor. Bu süreç içinde Batı Avrupa'daki "eurocommunism" gibi hareketler de yok oluyor. Dünya değişiyor değişmesi-ne, ama bambaşka parametrelerle bambaşka bir yönde değişiyor. 1960'larda dünyayı değiştirmek üzere Marksizm'i benimsemiş olan Murat Belge, Marksizm'in bugünü ve geleceğini nasıl görüyor?

Buna biraz dolaylı bir cevap vereyim: Çelişki diye bir kavram var hani Marksizm'in pek sevdiği... Bütün bu diyalektik falan dediğinde de, herkes bu çelişkiden tutturur gider. Antagonist diye bir sıfatı da olabiliyor çelişki denilen bu kavramın. Türkçe'ye uzlaşmaz çelişki diye çeviriliyor. Bu konuları biraz dogmatik, sekte anlamaya yatkın olan kesim, bu antagonist veya uzlaşmaz lafını pek sever, çelişkiden önce onu benimser. "Çelişki uzlaşmadığına göre, ben de uzlaşmayacağım!" der bunun sonucunda da... Yani "Yaşasın kurtuluşa kadar savaş!" diyorsan, böyle bir hissiyatın var demektir. Aklın demiyorum da hissiyatın diyorum, bu çok da akılla izah edilir bir şey değil çünkü... Halbuki ben -bu konuda bana en çok Althusser yardımcı oldu- çelişkilerin üstbelirlenmesine inanırım. Bir tane çelişki yok çünkü ortada. İşte o üstbelirlen-

mede uzlaşmazlıklar, kopuşlar, devrimler, olayların nasıl bir seyir alacağı, nasıl bir nitelik göstereceği falan ortaya çıkar; o gidişatta ortaya çıkar yani... Bu girizgâhtan sonra şunu söyleyeyim: İşte Marksizm çelişkiye, sınıflara, sınıflar arası ilişkilere çok vurgu yapmış bir düşünce. Bu düşünceyi ortaya koyan o adamların bu dünyanın gidişatına baktıkları o noktada, o zaman dilimi içinde henüz daha yeni gelişmekte ve olgunlaşmakta olan bir kapitalizm var. Onun yarattığı burjuvalar ve işçiler karşılıklı sıralanmışlar ve onlar bu ikisinin kapışacağını ve bu kapışma sonunda da dünyanın olumlu yönde değişeceğini düşünüyorlar.

- XIX. yüzyılın sonlarından söz ediyorsun burada...

Evet. Aradan yüzden fazla yıl geçmiş ve koşullar değişmiş. O sınıflardan bir tanesi, o zaman vaat ettiklerine erişememiş. Hiç mi erişemezdi, başka türlü gelişseydi erişir miydi falan, onlar ayrıca tartışılacak şeyler.

- O sınıf işçi sınıfı, değil mi?

Evet, işçi sınıfı. Şu anda da bu sınıfa baktığında, artık iyice kapitalizmin şekillendirdiği bir işçi sınıfı görüyorsun. Yani hem iş hayatında makinenin uzantısı haline getirilmiş, hem de geri bırakılmış... Aldığı eğitimle, şunla bunla, düşünce, hayat pratiği, davranış bakımından toplumun bayağı bir gerisinde bulunan bir işçi sınıfı var bugün... Marx'ın düşündüğü gibi model alınacak insanlardan meydana gelmiyor bu sınıf. Tam tersine o maddi koşulların sonucu olarak, neyi aşmak istiyorsak, kendimizi nereden kurtarmak istiyorsak, onları fazlasıyla temsil eden adamlar var bu sınıfın içinde. Ayrıca kapitalizmin kendisi de değişmiş. Yani sermaye ve emek denilen şeylerin karşılıklı ilişkileri değişmiş. Değişmiş derken, tamamen başka bir nitelik almış değil tabii. Başka bir sürü şey gene eskisi gibi; ama hisse senetleri, borsalar, şunlar bunlar, Marx'ın, Engels'in yaşadığı dünyada olmayan bir yığın yeni faktör; olgu var. Yine o zamanlar bir olgu olarak var olmayan, bu beyaz yakalı dediğimiz bir kesim var şimdi ve üretimi asıl o kesim yapıyor. Kafa emeği-kol emeği, bunlar bambaşka bir hale gelmiş. Şiddet denilen olay, bunun insanlar tarafından kavranması değişmiş.

- Şiddet derken proletarya diktatörlüğünü mü kastediyorsun?

Bu, onun bir parçası olabilir, yani ihtilal denilen şey... Şiddet içeren şeylere insanlar eskisi gibi bakmıyorlar, bundan kaçınmaya çalışıyorlar, başka türlü çözümler arıyorlar. Bu arada birçok çözüm de bulmuşlar; demokrasi denilen şey gelişmiş. Yani bütün bunlar olurken, Marksizm'in eskisi gibi kalması mümkün değil. Şimdi içinde bulunduğumuz evrede, öyle antagonist sınıf çelişkileri, şunlar bunlar yok. Ya da bunları olduğu kadarıyla da, vaktiyle var dediğimiz yerde değil, başka yerler-

de aramak lazım. Yani a'den z'ye başka türlü düşürmek lazım. Marksizm'i dar bir biçimde kavrayıp, bu budur diye tutturuyor insanlar; sonra şartlar değişince Marksizm işe yaramıyor, duruma cevap vermiyor deyip çıkıyor işin içinden, gidip başka yerlere savruluyor. Yani o dar Marksizm anlayışıyla bu dünyayı kurtarmak mümkün değil. Ama bunun karşılığı Marksizm saçma sapan bir şeydir de değil. Gene Marksizmin genel kavramları içinde açıklarsın bir sürü şeyi, açıklanmaması için hiçbir sebep yok. Mesela bugün iyi bir tarihçinin Marksist olmaması mümkün değil bence.

- Marksist olmadan iyi bir tarihçi olunamaz mı diyorsun?

Evet. Ama bu, adam proletarya diktatörlüğüne inanacak demek değil tabii. Bütün bu maddi koşullar dediğimiz koşulların nasıl iç içe geçtiğini, ideolojinin nasıl oluştuğunu, bütün bunları şimdiye kadar bize en iyi anlatan Marksist temelli yaklaşımlar olmuş. Hâlâ da böyle bu... Marksizm'i insanların ömürleriyle mi sınırlı tutacağız. O zaman zaten aşmaya mahkûm. Bir adamdan ibaret düşünce nasıl dayanır ki çağa, zamana?

- Marksizm senin için "hayatı açıklamaya dair bir yöntemdir", denebilir mi?

Evet... Bir de tabii aynı zamanda da belirli değerlere bağlı olarak yaşamak demektir. Hayatı anlamlandırmak demektir. Bir duruş demektir. Özgürlükten yana olması, eşitlikçi olması, insanların eşitliği için mücadele veriyor olması, sömürü kavramına karşı olmasıyla böyledir bu... Bu genel kavramlarla bakıp bugünü açıklamaktır Marksizm... Yani bu anlamda Marksizm bence artık bir yanıyla sosyal bilimin bir parçasıdır; artık benim işime yaramıyor, diye bir kenara atılamayacak kadar ayrılmaz bir parçası olmuştur sosyal bilimin...

- Bir yöntembilim olarak, öyle mi?

Evet. Aynı zamanda da tarihin bir döneminde bizlere anlatılmış bir "Gelecek dünya nasıl olmalı?" formülasyonudur. O bakımdan da gene geçerlidir. Ama sen kalkıp bugün hâlâ proletarya diktatörlüğünü savunursan, yöntem ile amacı özdeşleştirmiş olursun. Bir amaca gitmek için değişik koşullarda, değişik zamanlarda, değişik yöntemler düşünülebilir. Böyle bakamayan adamlar, Marksizm'in ömrünü bitirdiler. Ben "Aman ille Marksist olalım, kendimizi böyle adlandıralım, bu isimden vazgeçmeyelim" filan gibi kaygılarla söylemiyorum bunları. Ama Marksizm'in kredisini kaybetmesi söz konusuysa, başka bir yöntem düşünülmeli denecek hale gelindiye, böyle bakamayan adamlar yüzünden gelindi bu noktaya...

- Peki Batı'daki Marksist teorisyenler bugün ne diyor?

Pek de bir şey demiyorlar. Orada da bildiğim kadarıyla Marksizm

çok tartışılan, konuşulan bir şey değil artık. Biraz belki normal de... Dünyanın sorunlarını tartışmak için, Marksizm olmazsa olmaz değil; çünkü artık hakikaten çok karıştı sosyal bilime. Yani sosyal bilimle bakmak yeterli. Marksizm'in zaten temel özelliği, kitaplarda da yazmış olduğum gibi: Bir sorunu anlamak için olsun, ona bir çözüm bulmak için olsun, bilimi azami derecede yardıma çağırma tavrı olmasıdır. Marksizm'in kendisi bilim falan değildir, işçi sınıfının bilimi falan gibi laflar var ya, yok öyle bir şey... Marksizm, bu işi mümkün olduğu kadar bilimsel yapalım, demektir.

- Bir de gene senin daha 1987 yılında söylemiş olduğun bir cümle var: "Marksizm adıyla bu dünyanın statükoya karşı en ciddi direniş hareketi başlamış, bu bölünmenin dışına düşmek istemiyorum ben şahsen" demişsin. Bu hâlâ geçerli mi?

Evet, o gelenek benim hâlâ saygı duyduğum, önem verdiğim bir gelenek. Kendimi de onun bir parçası gibi görmeye devam etmek isterim. Ama şunun gibi: 1960'larda Türkiye İşçi Partisi kurulduğunda, gidip üye oldum. Bugün kendi geçmişime baktığım zaman, iyi ki bunu yapmışım, bu memlekette olan biten çeşitli şeyler içinde en makul oları oymuş, diyorum. Ama 12 Mart'tan sonra yeniden Türkiye İşçi Partisi kurulduğunda, ona bir yakınlık duymadım. Yani Marksizm adına birileri bir şeyler savunuyorlar, bir bakıyorsun o da bir tür statüko savunmasına, bir tür muhafazakârlığa dönüşmüş. Türkiye'de de var, dünyada da var bu. Ve bununla bir yakınlığım yok benim. Ama ben kendi adıma, bilmem Torino'daki işçilerin direnişinden, Paris Komünü'ne ya da iktidarı kazanmış Bolşeviklerin yok ettikleri Kronştad'da ayaklanan adamlara kadar, bütün bunların hepsine yakınlık duyuyorum hâlâ...

- Seninle yapılan bir görüşmede "Türkiye'deki Marksizm'in altı kazanınca, altından bütün çıplaklığıyla din veya devletçilik çıktı" demişsin. Seninkinin altından da liberal demokrat bir aydın çıkabilir mi? Çıkabilir tabii.

- Yani sen kendi Marksizm anlayışını, böyle bir liberal-demokrat anlayış üzerinde temellendirdin. Denebilir, evet.

- Bugünkü düşüncelerinin aslında sosyalist değil, liberal demokrat çizgiyi temsil ettiği de sana yöneltilen eleştiriler arasında...

Doğru denebilecek tarafları var bunun. Daha ideolojik ve politik bir liberalizm düşüncesi var bende, ama ekonomik liberalizm yok. Şu anda ekonomik liberalizmin yerine koyulacak, onu tamamen geçersiz kılacak şöyle bir sistem var diye bir şey getiremem doğrusu, o başka.

Ama benimsemem de... Bir de şu var: Liberalizmin mutlaklaşma eğilimi taşıyan o bireyciliğini –yani ahistorik (tarihdışı) bireyler, onlar arasındaki ilişkiler ve bunlardan oluşan bir toplum düşüncesini– kabul edemem ben. Bireylerden bağımsız ve büyük ölçüde bireyleri belirleyen yapılar var ve bunlar tarih içinde oluşuyor; o birey dünyayı kavramak için iyi bir teorik alet de değil.

– Bireyin bu kadar mistifikasyonu da yanlış diyorsun...

Evet. Şu konuştuklarımızı ideal liberalizmi düşünerek söylüyorum. Ama gerçekte var olan sosyalistler gibi, bir de gerçekte var olan liberaller var. Onlar zaten o ideal liberalizmin çok gerisindeler. Yani onların kabul ettikleri, onların eyvallah dedikleri, onların önerdikleri şeyleri düşünürsek, o zaman hiç liberal değilim de diyebilirim.

– Mesela?

Mesela Türkiye’de bir Kürt sorunu var diyelim. Türkiye’de hangi liberal kalkıp da buna doğru düzgün bir çözüm önerisi getirdi. Cem Boyner gibi birkaç isim haricinde... Ama zaten Cem Boyner bunu yaptığı zaman, Türkiye’de solcu gibi duruyordu liberalden çok.. Sadece Türk-Kürt çatışmasında değil genel olarak milliyetçilik konusunda da, ben doğru dürüst bir çıkış görmedim Türkiye’de kendisini liberal ilan eden insanlardan... Halbuki milliyetçilik bir sosyalist için ne kadar benimsememez bir zihniyetse, bir liberal için de öyle olmalı. Liberal de enternasyonalisttir aslında. Liberalizmin özünde bu vardır, dünya birliği diye bir şey vardır...

– Bu konuda şunu sormak istiyorum son olarak: Daha önce konuştuklarımızdan, senin kendi dünyayı iktidar sahiplerinin, iktidar hırslarının dışında kurmak ve yaşamak gibi bir kaygın olduğu sonucunu çıkarıyorum. Yani iktidara yönelik bir adam değilsin... Bunun demin sözünü ettiğin o Marksist değerler sistemi, etik çerçevenin bir sonucu olduğu söylenemez, değil mi? Çünkü Marksizm’de sonuç olarak iktidar amaçlanır...

Benimki herhalde daha çok mizaç işi... Bu sorduğun ciddi bir şey... Marksizm’in böyle bir amacı yoktur denemez tabii... Ama zaten Althusser de bir konuşmasında söylemişti, “Marksizm bir zaman sonra muhtemelen gereksiz bir hale gelecek ve kalkacaktır ortadan” demişti. Ben de şimdi aşağı yukarı öyle düşünüyorum, o lafı ilk duyduğumda garipsemiş olmama rağmen... Ama şu da var: Demin konuştuğumuz şeylerden ötürü Marksizm’in geçerliliğinin ortadan kalkması için bir sebep yok. Yani yalanlandı, işe yaramazlığı kesinleşti, ispatlandı, onun için bunu atalım, sandık odasına koyalım falan... Böyle bakmıyorum ben. Böyle bakmıyorum ama gene kendi söylediğim laflar var ya, sosyal bi-

limin ayrılmaz bir parçası haline geldi, kazanımlar getirdi insan düşüncesine falan... Öyle olunca da ille hâlâ Marksizm'in eski halinde ısrar etmemize, ille de Marksizm dememize lüzum yok.

- Yani Marksizm yenildi demekten çok, Marksizm dönüştü diyor-sun. Doğru mu anlıyorum?

Dönüşmek zorunda. Yani mesela Kant diye bir adam kalkmış bir felsefe sistemi kurmuş. Ya da Spinoza... Bunların hiçbirisi felsefe denen soyut düşünsel alandan kalkarak dünya meselelerine uzun boylu müdahale etmemişler. Bu konularla çok ilgilenmişler ama bunu da yapmamışlar... Marx'ın düşünce sistemi, bir felsefe sistemi olarak ele alındığında, Kant'la kıyaslandığında zayıf görünebilir, bir bütünlüğü olan sistem yaratma çabası yoktur Marx'ta. Çünkü o politika, tarih gibi çok daha başka şeylerle meşgul. Onun için bir hayli eklektik, birçok şeyi çok fazla düşünmeden söylemiş geçmiş. Mesela Hegel'den çok etkilendiğini düşünmüş kendisi, bence o kadar da etkilenmemiş. Bunlar tartışılabilir şeyler tabii... Ama sonuçta milyonlarca insan Marx'a atfedilen sistemler içinde yaşamışlar, milyonlarca insan da yine bu sistemleri kurmak için mücadele etmiş... Onun için Marksizm, bir Kantizm gibi değil. Dolayısıyla Marksizm bitti mi, devam ediyor mu, bunu konuşmak Kantizm bitti mi devam ediyor mu diye konuşmak değil. Kantizm bitti mi? Yoo, o da devam ediyor, o da dünya düşüncesi içinde var. Zaman zaman bir düşünür çıkar -mesela Althusser adlı bir Marksist düşünür çıkar- filozof olarak en çok Marksist olmayan Spinoza'ya yakınlık duyar. Kendi Marksist önermelerini, hep Spinoza disiplini içinde sıralar... Tabii pek çok ortodoks Marksist de Hegel'den yola çıkmıştır. Bir adam da kalkıp da Descartes ile Marx'ı yorumlarsa, öyle bir şey olamaz denemez. Onun için bunlar bitmez, bunların hepsi insan düşüncesinin parçasıdır çünkü. Ama bunların hiçbirisi Marksizm gibi değil, çünkü hiçbirisi aynı zamanda milyonları kapsayan bir siyasi dalga olmamıştır. Bu yüzden bitip bitmediklerinden söz edilmiyor. Halbuki hepsi aynı problematiğin içinde ve hepsi de devam ediyor. Bu anlamda da Marksizm olarak Marksizm belki de gereksiz; eğer onu diyorsa Althusser, ona katılırım ben de. Marksizm ilerki bir tarihte bir fazlalık haline gelebilir. Yani dünyanın sorunlarını şimdiye kadar sadece Marksizm içinde düşündüğümüz şeylere sığdıramaz hale gelebiliriz, çünkü sorunların mahiyeti çok değişmiş olacak. Mesela insanlık sınıf tahakkümü meselesini bir sınıf öbürünü tepelemeden çözebilirse; o zaman da sınıf tahakkümüne karşı ne yapacağız diye düşünmemize gerek kalmayabilir. Eh Marksizm'in çok önemli bir kısmı da bunlarla ilgili olduğuna göre, çok fazla gereği kalmaz, hakikaten sınıfsız bir dünyaya doğru evrilmişizdir... Bu tabii ki sorunlar bitecek demek değil. Gene sorunlar çıkacak, gene onlara çözümler düşüneceğiz, düşünüürken gene aklımızda bütün bir insan

düşüncesinin hinterlandı olacak. O hinterlandın en uzak yerlerinden değil de, o sorunlara daha yakın duran yerlerinden bir şeyler derleyerek onları tartışacağız. Ya da tartışacaklar!

“Kantodan Tangoya”

– Peki... Şimdi biraz da Murat Belge’nin diğer ilgi alanlarında gezinelim; mesela müzik konuşalım. Ciddi boyutlarda bir CD koleksiyonu görüyorum burada...

Ciddi boyut sayılabilir mi, bilemem. Hiç saymadım ama birkaç bin CD vardır. Tabii ayrıca kasetler de vardır bazıları uzun metrajlı kasetlerdir. Bir miktar da taş plakların vardır, alaturkadan dünya pop müziklerine kadar... Rum müzikleri de vardır.

– Ağırlıklı olarak ne tür müzik bulunur bu CD koleksiyonunda?

Hani yarışma programlarına falan çıkan adamlara sohbet olsun diye sorarlar, “Ne çeşit müzik seversiniz?” diye. Onlar da “Ben her türlü müziği severim” diye cevap verirler. Ben tabii tam olarak öyle cevap veremiyorum, çünkü sevmediğim müzikler de var. Mesela Türk sanat müziği denen şeyi sevmiyorum. Veya arabesk denen şeye hâlâ ısınmadım. Teorik olarak buna daha olumlu bakılmasını savundum, onun şampiyonluğunu da ben yaptım. Ama kendim oturup da hayatımda dinlemedim.

– Nasıl dinlemedin? Orhan Gencebay’ın bir “yenilikçi” olduğunu söyledin, ama hiç dinlemedin, öyle mi?

Bu müziği biliyorum tabii, dinlememek mümkün mü Türkiye’de yaşıyıp da... Ama evimde yoktur arabesk müzik. Oturup dinlemedim hiç yani. Genel olarak pop müziğe de çok fazla merakım yoktur. Ne Türkçesine, ne de dünya pop müziğine. Klasik Batı müziğinden sonra en çok folk severim. World music severim. Klasik Türk müziği severim. Uzakdoğu müziğinden çok fazla bir şey anlamam. Oturup müzik dinleyeceğim diye, Endonezya müziği, Japon müziği dinlemem. Ama Hint müziği severim, o istisnadır.

– Senin bir de kanto merakın olduğu bilinir. Bu nasıl çıktı ortaya?

Evde bu kültürü bilen insanlar vardı, annem, teyzelerim falan... Onlar gençliklerinde son kantolar dönemine yetişmişler. Arada bir tek tük bir şeyler de söylerlerdi evde. Fakat bendeki merak ilk şöyle başladı: 60’larda Altunizade’de voleybol falan oynanan Altınyurt Kulübü diye bir yer vardı. Memet Fuat’ın da içinde olduğu bir ekip burada Ramazan eğlenceleri diye bir tiyatro gösterisi yapmaya başladı. Ramazan boyunca Musahipzade falan oynanırdı orada. Ama oyundan önce 15-20 tane

kanto söylenirdi, o eski zaman tiyatrolarında olduğu gibi. Bunları söyleyenlerin bir kısmı da eski adamlardı. Altunizade'de o zamanlar bağ, bahçe, konaklar falan var tabii. Bu konaklarda oturanlar, sandık odalarını karıştırmışlar; eski plakları, eski kıyafetleri bulup çıkarmışlar ortaya. Birinci sınıf bir performans yapıyorlardı. Bir sürü genç insan da merak sarmıştı buna. Ben de her yıl gidiyordum. Hani kantoları daha çok Ermeniler söylerdi diye bilinir ya, bunlar da Ermeni şivesiyle takdit yaparak söylüyorlar falan... Aralarında zaten Ermeni olanlar da var. Zavallı Ermeni'nin gayet iyi de Türkçesi var tabii, ama olsun o da Ermeni şivesi taklidi yaparak söylüyor! Çok eğleneliydi yani... Bir yıl da komedi değil, tragedya oynamışlardı; işte o en büyük komediydi!

- Ne kadar sürdü bu?

Benim bildiğim yedi-sekiz yıl falan... Belki daha da fazla sürmüştür. Ben üniversitedeydim; asistan falan da olmuştum artık. Hatta 71'de -son gidişim oydu- biz oradan çıktığımızda, Mahir Çayanların Maltepe'den kaçtığı haberini almıştık. Çok eğleneliydi ama... Bir kaptan vardı, çok da şeker bir karısı... Kaptan davul çalardı. Vural vardı, doktor, o da piyano çalardı. O ikisi, trombonları falan yok tipik bir kanto orkestrası gibi, ama pekâlâ idare ederlerdi. Bir yandan şarkı söyleyenlerle atışlırdı, şakalar, şunlar bunlar... Kaptan istediği zaman çok da güzel göbek atardı. O göbeği ayrı bir şahsiyet olur, adeta adamdan bağımsız hareket ederdi böyle! Bir de inanılmaz bir dili vardı, kürek gibi derler ya, dilini çıkarır, dolaştırır etrafta tekrar içeri sokardı. "Müthiş Yalan" diye bir kanto vardır, Sevgi Özdamar söylerdi onu. "Yalan, yalan" diye bağırıyor kendisine yalan söyleyen adama. O bağdırdıkça bizim kaptan, Necdet miydi neydi adı, o kocaman dilini çıkarıp yalanıyordu! Yani böyle çok keyifli bir şeydi kanto dönemi. Orada tabii ben de bir sürü yeni kantolar, düetler falan öğrendim.

- Sen de kanto söyler misin?

Söyledik sesim çıktığı zamanlar kendi aramızda. Benim çok yakın arkadaşım Ferit'in (Erkman) karısı Tanyeri de bazen çıkardı Altunizade'de. Çok iyiydi sesi. Onunla kalabalık gruplarda, toplanıp beraber yiyip içtiğimizde, düetler yapardık. En son Açık Radyo'da İstanbul üstüne müzikli bir program yapıyorduk birlikte. Ama Tanyeri kanser olmuştu ve pek uzun yaşayamayacağı belliydi; o programı yaparken de öldü.

- Nurhan Damcıoğlu da dinledin mi hiç?

Bence Nurhan Damcıoğlu, kantonun artık olmadığını kanıtlamak üzere vardır! Aslında Nurhan Damcıoğlu bildiğim kadarıyla doğrudan Fehmi Ege'den öğrenmiştir kantoyu. Hatta bende onların konuşmalarının kasetleri falan da vardır... Ama tabii Nurhan Damcıoğlu'nun sahne-

ye çıktığı dönemin gece kulübü kültürü, o eski kantonun tadını çıkaracak bir ortam değildi artık. Herhalde onun için o bol çığlıklı kanto üslubunu geliştirdi, oralarda iyi gitsin diye...

– Bir de senin, TRT için çekilen “Kantodan Tangoya”adlı bir belgeselde danışmanlık yapmışlığın vardır, değil mi?

O da şöyle: Galeri Nev’in kurucularından Ali Artun vardır, benim arkadaşım. Bu Galeri Nev’i Ankara’da ilk açtığı zaman insanların ayağını alıştırmak üzere galeriye ek birtakım şeyler yapıyordu. Bana da “Kanto, tango bir şeyler dinletebilir misin senin kasetlerle, böyle bir gün düzenlese?” dedi. Yaptık onu, bu kanto hikâyelerini falan anlattım, örnekler çalarak. Tomris Giritlioğlu da dinlemeye gelenlerden. Bundan iyi bir belgesel olur, dedi. Başladık çalışmaya. Tomris o sıralar belgesel yapma aşamasındaydı, ama bir süre sonra konulu film yönetmenliğine geçmek istiyordu. Ve o projeyi alıp, bunu dramatize etmeye kalktı; şunu da koyalım, bunu da koyalım derken, aldı yürüdü. Sonunda buna uygun bir senaryo falan gerekince, ben devam etmedim artık; o benim işim değil çünkü. Ama Tomris ile bizim ahbaplığımız devam eder hâlâ. Filmleri için benden mekân sorar... Bir keresinde Ahmet Muhip Dranas belgeseli yapıyordu. Karısına yazdığı bir şiirde “Biz ikimiz aynı kökten büyümüş iki çınarız” gibi bir laf etmiş Dranas. Göksu’da aynı kökten çıkma üç tane çınar vardır, onu göstermiştim Tomris’e. O da bir sinemacı olarak o üç çınardan birini yok edip, o dizeler okunurken iki çınarı göstermişti...

– Tangodan konuşurken, bir zamanlar Nişantaşı’ndaki evinde bize Arapça tangolar dinlettiğin geldi aklıma...

Doğru, onlar da vardır bende. Arjantinli Gardel uçak kazasında ölmüş. Biliyorsun tangoyu dünyaya tanıtan belli başlı adamlardan biri... Bir de böyle dramatik bir ölüm... 40’larda falan Avrupa’ya ve Avrupa’nın periferisindeki bütün ülkelere yayılıyor tango. İşte Alman tangoları; İspanyol tangoları vardır; bayağı bol miktarda Yunan tangosu vardır. Rus tangoları vardır birkaç tane. Tabii Fransız falan da var. Arapça niye olmasın? Bir Cezayir Yahudisi var, Bonish diye bir adam. O orada, Kazablanka’da falan parlıyor. Magrib bölgesinde de bizde olduğu gibi bir gece hayatı var o zamanlar anlaşılan. Beyrut’ta falan da söylemiş. Aslında o daha bir yakın zaman, işte 50’ler gibi... Çünkü “Bambino” falan gibi o zamanların popüler şarkılarını da söylüyor. Ben aslında Türkçe tangoya bayılmam, yani bu tip tangoyu insanın bir kusurunu falan sevmesi gibi severim. Matrak geçilecek bir sentimentalizm vardır tangoda ama bir yandan da tabii hoş bir şeydir. Kantoyu daha çok otantik ve ilginç bir tür olarak görürüm Türkiye bağlamında. Üstün müzik anlamında değil tabii bu. İşte özgün, buraya özgü; tabii bir sürü

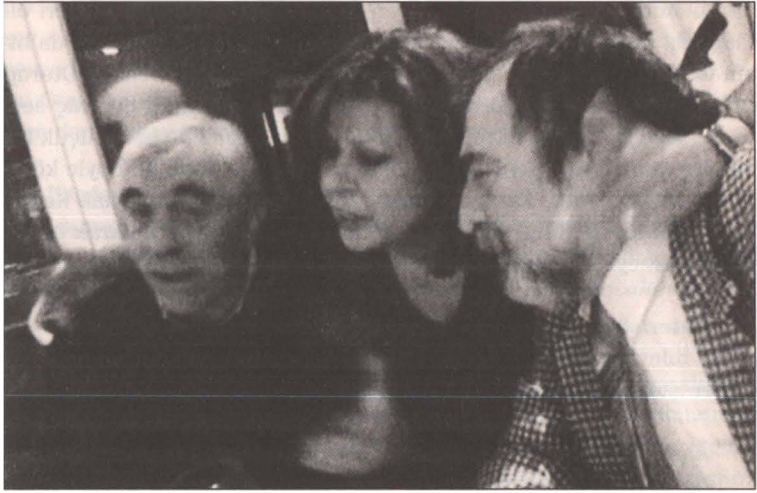
yerden etkilenmiş her türlü yabancı müzik ögesi var içinde, ama olsun. Tanpınar'ın lafı gibi, "Bu yayı tutan el bizim elimiz" sonunda. Ancak burada olabilecek bir şey, bir kentleşme başlangıcı ve daha da yaratıcı bulurum. Tangoda büyük ölçüde, olan bir tangoyu alıp ithal etme durumu vardır. Kantoyu sosyolojik olarak da daha ilginç buluyorum. Çünkü bir kere kanto çok sınıflar arası, sınıfları bir araya getiriyor. Elizabeth devrinin tiyatrosu gibi, işte zengin de oraya geliyor eğlenmeye, fakir de geliyor. Dolayısıyla yani sahne olarak da, seyircisiyle de, tüketicisiyle de yüz yüze bir ilişki içinde. Şarkıyı yazan adam da akşam temsili seyrettiğinde oradaki alımlanmasına göre şuraya da bilmem ne ilave edeyim falan diyebiliyor. Halbuki tango tek bir sınıfa yönelik, belirli bir gelir diliminde olan insanların bir eğlence aracı.

- Ama tango Buenos Aires'teki İtalyan göçmenlerin yaşadığı li-man semtinde, Boca'da yoksulların müziği ve dansı olarak ortaya çıkıyor ve orada hâlâ sokaklarda da yapılıyor...

Bu dediklerim Arjantin tangosu için geçerli değil zaten. Ben görmedim Arjantin'i ama gidip görenlerin anlattığına göre, dediğin gibi, orada her sınıfın paylaştığı, herkesin sevdiği, sokaklarda yapılan bir şeymiş hâlâ. Ama Avrupa'ya gelir gelmez sınıf atlıyor...

- Müzik konusu açılmışken, son yıllarda Amerikan folk müziğini severek dinlediğini biliyorum. Bu AFS yıllarından kaynaklanan bir sevgi mi?

Evet. 60'ta ben Amerika'ya gidene kadar, burada İstanbul radyosu ne çalarsa onu dinliyoruz. Klasik müzik iyidir demişler ailede, klasik Batı müziği öyle bir fikir olduğu için kafamda önyargısız dinlemişim, dinleyince de hoşuma gitmiş. Biraz da işte küçükten beri ben çok okuyan bir çocuk olduğum için, işte Beethoven'di, Mozart'tı, Mendelssohn'du falan okuyorum, hayatlarını falan öğreniyorum. İlgi duyuyorum yani... Onun dışında da pop müziği dinleniyor radyoda. Bir de alaturka var, ama onu pek sevmiyorum o zamanlar. Annemin etkisiyle, onu müzikten saymıyorum. Ama büyükannem seviyor, Münir Nurettin'i çok seviyor özellikle. Onun için Münir Nurettin mutlaka çalıyor bizim evde. Ben Amerika'ya gitmeden önce High School'da yatılı okuyorum ya, pazar geceleri çok geç yatardım. Bir türlü uyku tutmazdı beni. Geç vakitlere kadar müzik dinlerdim. O saatlerde Kıbrıs'tan yayın yapan bir radyo istasyonu top ten'i tanıtırdı. Orada ilk defa Kingston Trio çalmışlardı. Çok hoşuma gitmişti. Sonra Amerika'ya gemiyle giderken, yedi-sekiz kişi ayrı kamarada kalmıştık. Bunlardan biri de gitar çalıyordu. Hep beraber "Sloop John B." şarkısını söylediler. Bu da bir başka Kingston Trio şarkısıymış. Amerika'da kalırken Kingston Trio yeniden çıktı karşıma. Sonra orada Kingston Trio'nun konserine

Çandarların evinde bir Kingston Trio konseri.

gittik. Harvard Square'de bir akşam tesadüfen Joan Baez'i dinledim. Ve bu tarz müziği baktım ki seviyorum. Bir sürü long play alıp geldim Türkiye'ye. Sonra bu getirdiğim plaklar çeşitli nedenlerle yok oldu ortadan. Dışarıda da bulunmazdı bunlar. Öyledir ya, bütün bunlar dönem-seldir. Ancak aradan uzun zaman geçtikten sonra bunları tekrar yaparlar. CD döneminde tekrar rastladım bunlara. Tekrar aldım o bildiklerimi. Şimdi yeniden keyifle dinliyorum.

- Peki Türk folk müziği?

Ondan sonra başka memleketlerin de folk müziklerini öğrenmeye başladım, merak ettim. Tabii otantik folklor dediğin zaman insana baygınlık verebilir. Bir yerden fazla süsledin mi de bu sefer otantıklığı kaybolur. Yani ne kadar otantik olmalı, ne kadar yapay olmalı, karar vermesi zor bir şey. Bu arada Türkiye'ye döndüğümde, 1961'de, Ruhi Su'yu tanıdım. Dolayısıyla Türk folklorü de girdi işin içinde. Bir de Gerald diye bir arkadaşım vardı, belki bahsettik... Bir gün elinde eski bir kitapla çıkageldi. Kıs kıs gülüyor, komiklik olsun diye getirmiş. Bir şarkı güfteleri kitabı... Sayfaları çevirip bakıyoruz. O okudukça devamlı "ciğerimden vuruldum, kalbim sızladı, çeşmimden akar gözyaşım" sözlerini, bir de baktım ki ben bunların hepsini biliyorum. Bu matrak laflarla dalga geçiyoruz falan ama bir yandan da söylüyorum. Melodisi böyledir diyorum, şurada yükseltirsin diyorum falan. Birdenbire kafama dank etti ki, ben bilmeden alaturkayı biliyorum. Çünkü devamlı duymuşum radyolarda çalınırken. O zaman niye ben bunu sürekli küçümsedim ve hiç ilgilenmedim dedim ve ilgi duymaya başladım. Aslın-

da bu sıralarda gene 60'ların hayatı içinde bütün bunların bir yeri olmaya da başlıyordu. Etrafımdaki insanların arasında alaturkayı da bilen ve seven insanlar vardı. Mesela Cevat Çapan, Vuslat Bener... Oturup onlarla da şarkı söylüyorduk. Bundan yıllar sonra Ruhi Su –hiç sevmezdi alaturkayı– bir kere gene Cevat'ın evine geldi ve bize küçük bir konser verdi. Sonra gene laf açıldı, alaturka şöyle kötüdür, böyle kötüdür falan gibilerden. Fazla oturmadı gitti. O gidince Cevat, Onat, Kemal Özer, ben sandalyeleri koyduk yan yana, bir fasıl heyeti olarak başladık söylemeye... Oooh!..

– Neler söylemiştiniz?

Ne bileyim, “Titrerim mücrim gibi baktıkça istikbalime” falan gibi şeyler işte... Ruhi Su'yu çok severim, o başka da...

– Âşık İhsani'yi de sever miydin o yıllar?

Yok, sevmezdim! O zamanlar İşçi Partisi'nin âşıklar gecesi falan olurdu. Ben de partiliyim ya 67'den itibaren, öyle gecelere gidiyorum, gitmek de gerekiyor. Ama facia şeyler de vardı aralarında. İşte, Mahsunî en dinlenebilir adam. Ama yani sazlarını tıngırdatıp “elalem gitti aya, biz kaldık yaya, ay dost” falan gibi bir sürü manasızlıklar böyle, bet sesli adamlar... Bir de geleneksel türküler değil de, çağdaş sorunları ele alan, “irdeleyen”! Şahturna falan, o dönemin insanları... Bir felaketti bunlar... Nesimî'yi severdim ama. Veysel tabii çok bambaşka, o öyle politik falan değil, iyi ki değil. Ali İzzet iyiydi, dinlenir bir adamdı.

– İyi bir kulağın olduğu söylenebilir mi?

Evet, çabuk öğrenirim şarkıları...

– Sesin nasıldır?

Valla şimdi kalmadı ama bas bir sestî bir zamanlar. Sevimli bir ses gelmedi bana hiçbir zaman. Ama yanlışsız söylerim.

– Müzik konusunda başka söylemek istediğin bir şey var mı, benim aklıma gelmeyen?

Bir de Bilgi Üniversitesi'nde müzik dersi verdim ben, Batı müziği tarihi gibi bir şey... Tabii benim böyle bir ders vermem saçma olabilir; böyle bir uzmanlığım yok, nota okuyamam falan. Ama bu da zaten uzman olanlara verilen bir ders değildi. Ben Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nü ilk kurduğum zaman, buraya gelen öğrencilerin ne gibi ihtiyaçları olabilir diye düşünmüştüm. Yazarlık öğretilmez zaten. Ama mesela buradan çıkan insanlar çevirmen olabilir. Çeviri dersi koyalım ki, o şekilde gelişecek olan insanlara bir temel vermiş olalım. Ya da, bu bir “meslek” olmasa da, edebiyat eleştirmeni olmak isteyebilir. Eleştiri ya-

pacak insana faydalı olabilecek şeyler öğretilmeli burada. Bir de ille bir şey olmak istemeyebilir, edebiyat sevdiği için gelmiş olabilir. Edebiyat seven insan büyük bir ihtimalle resim de sevecektir, müzik de sevecektir. Onun için bir yıl “music appreciation”, bir yıl da “arts appreciation” diye dersler koyduk. “Music appreciation”ı ben vermeye başladım.

– **Türkçesi neydi bu dersin?**

“Appreciation”ın tabii yok tam bir karşılığı. Değerlendirme, zevk alma, bunların hepsini bir arada ifade eden bir kelime olduğu için iyi bir kelime, lüzumlu bir kelime, ama yok maalesef bizim dilimizde.

– **İngilizce mi veriyordun bunu?**

Yoo, zaten İngilizce ders vermiyorum. Ama kronolojiye uyarak, çok genel birtakım arka plan bilgileri vererek, esas olarak müzik dinletmek üzere bir dersti. Ortaçağ’dan başlatıyorduk, Şostakoviç’e kadar getiriyorduk işte... Onun için benim gibi hiçbir müzik uzmanlığı olmayan birinin de verebileceği bir dersti. Zaten gelenler de müzik bölümü öğrencisi değildi. Hayatında başka işler yapacak, ama belki de müzikten zevk almak isteyecek çocuklardı bunlar. Ama sonra sorunlar çıktı: Böyle bir ders olunca ne yapacağım ben, nasıl imtihan yapacağım? Gelmiş, ilgi göstermişse çocuk, ben de geçiriyorum işte. Bu duyulunca – bunlar çok kötü şeyler tabii– ipini koparan gelir oldu. 80 kişilik bir sınıf haline geldi. Ama sadece 3 tane bedava kredi almak için geliyorlar. O zaman bıraktım ben de. Birkaç yıl sürdü gene de...

Seyyan Hanım

– **Demin Fehmi Ege’den söz ettin. Tabii Fehmi Ege deyince akla hemen tangolar geliyor. Tango deyince de büyük aşkın Seyyan Hanım... Onun hikâyesini anlatır mısın?**

Bu hikâye tam Roxanne’ın *Cyrano de Bergerac*’taki repliği gibidir: “Bir tane adamı sevmişim, onu ikinci kere kaybediyorum” der ya, asıl sevdiğinin Cyrano olduğunu öğrenince. İşte benimki de öyle! Bendeki taş plakların çok azı aileden kalmadır, büyük çoğunluğunu sağdan soldan toparlamışımdır 70’lerden başlayarak. İşte o sıralarda bilmediğim bir isimle karşılaştım: Seyyan. Şarkıları biliyorum tabii, meşhur “Özle-yiş” tangosu Necip Celal’in. Ama sesi duymamışım hiç. Olağanüstü bir ses! O sese vuruldum. Bundan böyle plak aranırken Seyyan’ın adına bakmaya başladım, gördüğüm her Seyyan’ı da aldım. Plaklarda tarih yok tabii ama belli ki 30’lardan kalma bu Seyyan Hanım... Hayatta mı değil mi, hiç bilmiyoruz. Belgeselde de Seyyan’ın yerini tutacak bir şey koyuyorduk, sonradan Seyyan’la tanışınca... Neyse, ona sonra gelirim... Bu Ankara’daki Galeri Nev’de yaptığımız kanto gününü anlatmış-

tım ya, oraya Rona Aybay ile karısı da geldiler. Ben tabii orada da epey bir Seyyan çaldım. Onların da pek hoşuna gitti. Sonra Rona tesadüfen bir yerden duymuş ki Seyyan Hanım hayatta, Maltepe'de bir yerde oturuyor. Telefon numarasını da almış, bana soruyor ister misin, diye. Tabii istiyorum. Hem de nasıl istiyorum! Telefon ettim, kendi açtı. Yaşlanmış tabii, 70'lerinde bir kadının sesi telefondaki ses. Plaklardaki ses değil, çok daha alto bir ses. Biraz çekingen, yani pek de istemedi görüşmek, nereden çıktı şimdi bu diye... Ben biraz ısrar ettim, o da kabul etti; nazık bir hanım... Adres verdi, kalktım gittim, bir mülakat yaptık. *Yeni Gündem* çıkıyordu o sıralar, orada yayımladık.

- Nasıl bir evde oturuyordu?

Bir apartman katıydı; kızı vardı yanında. İki kızı vardı, biriyle beraber oturuyordu. Bir muhabbet kuşu vardı evde, "canım" falan diye içerdiden bağırıyordu o da arada bir. Gayet çekingen, utangaç, eski zaman hanımefendisi, durmuş oturmuş bir hanım böyle.

- Güzel miydi hâlâ?

Değildi çok, yani hiçbir zaman çok güzel olmamış. Ama herhalde çok sevimli ve çekici olmuş. Spor yaparmış, gayet canlıymış gençliğinde. İttihatçı bir avukatın çocuklarından biri. Kendisinden büyük iki ağabeyi var; kızımı onlarla eşit tutarım anlamında ismini Seyyan koymuş babası. Sonra Anadolu'ya geçerken savaş sırasında, vapur batmış ve adam yok olmuş ortadan. Onun için aile maddi sıkıntıya düşmüş ve o arada Seyyan da şarkı söylemeye başlamış. Kaptanzade Ali Rıza Bey'le beraber Kadıköy'de bir konser veriyor falan. Sonra da kısa bir dönem şarkı söylüyor. O sırada Moulin Rouge diye bir yer açılıyor Atlas sinemasının olduğu binada, orada çıkıyor. Orası yemekli bir yer, bir lokanta, ama herhalde dans falan da ediliyor. Safiye Ayla söylüyor, bu söylüyor, başkaları da var falan. Fakat Seyyan Hanım'da müthiş bir antipati var bu sahne hayatına karşı. "Oraya annemle giderdik" diyor, "şarkım biter bitmez hemen annemle beraber dönerdik" diyor. İşte yine orada evlenme teklifi geliyor kendisine, kabul ediyor ve bir subayla evleniyor. Evlendikten kısa bir süre sonra da adamın görevi nedeniyle Muş'a gidiyorlar. Ben buna belgeselde şöyle yer vermiştim: Anlatıcı "Bu sesin sahibi herhalde bir gün trene bindi ve Paris'e gitti" diye konuşuyor. O sırada iskarpinler, ince çoraplı bir çift bacak... Yürüyüp bir trene biniyor. Ama tren Muş'a doğru hareket ediyor!

- Böylece de son buluyor müzik hayatı Seyyan Hanım'ın, öyle mi?

Bitmiyor. İstanbul'daki müzik piyasasında çok bilinen ve beğenilen bir ses olduğu için plak şirketleri özel anlaşmalar yapıyorlar onunla. Yılda bir kere geliyor, İstanbul'da bir iki ay kalıyor ve on

plak dolduruyor önlü arkalı. Onlardan aldığı para da kocasının yıllık maaşının üstünde bir fiyat... Kocasıyla nasıl bir ilişkisi olduğunu ben bilemiyorum, kendisi de anlatmıyordu. Belli ki seviyordu kocasını, ölmüştü adam çoktan; ama çok da arızasız bir ilişki değildi gibi geliyor bana.

– Sordun mu bunu?

Sormadım, sordurmuyordu zaten. Yani neyi sorup sormayacağını, o bana gösteriyordu.

– Senin gibi yani... Özel hayat konuşmayı sevmiyor o da...

Evet... Sonra işte bir gün oturup bütün plaklarını imha etmiş kendisi. Bunu Nedim Eragan'dan öğrendim. Ben Seyyan Hanım'ın müzik hayatının kocasıyla aralarında bir sorun teşkil ettiğini düşünüyorum. Öyle birtakım sinyaller geldi bana; ama kendisi bundan hiç bahsetmedi. Ve bu da doğru bir şey tabii... Biz daha sonra filmün hikâyesi için Tomris'le tekrar gittik oraya; sonradan ben birkaç kere de yalnız gittim evlerine. Ziyaretlerimden birinde kızı "Anlaşılan bu şarkılar sizde var, bizde hiç yok; ne olur bize de bir kaset doldurur musunuz?" dedi. Ben de doldurup götürdüm. Bir de bir tevazuu vardı Seyyan Hanım'ın; söylediği şarkıları yeterince saygıdeğer bulmuyordu anladığım kadarıyla. Mesela bir gün konuşurken, "Yıldızların Altında'yı ne kadar farklı, ne güzel söylemişsiniz" dedim. "Ben öyle hafif şarkılar hiçbir zaman söylemedim" dedi. Halbuki bende plağı var. Onları unutmuştu anlaşılan...

– Silmiş gibi mi sanki?

Evet. Kanto lafından hiç hoşlanmıyordu; halbuki kantonsu şeyler de var söylediklerinin arasında. Mesela bir "Daktilo" kantosu vardır, onu söylüyor. Ve çok da hoş söylüyor. Zaten değişik renkler taşıyan inanılmaz bir sesi ve bir duygu canlandırma yeteneği var; o ses, bütün edasıyla her türlü duyguyu veriyor... Ama kendi böyle gayet püriten... Ben tabii çok sevdim onu...

– Yani aşkına ilişkin bir hayal kırıklığı yaşamadın onu tanıyınca da...

Hayır, tuhaf bir şekilde de, acaba nasıl bir kadındı diye oturup düşündüğümü hatırlamıyorum. Ama herhalde insan düşünmese bile o sesi dinleyerek bir imaj yaratıyor. Tabii karşımda gördüğüm insanın o imajla hiçbir alakası yoktu. Ama bu bir hayal kırıklığı da olmadı, çünkü gördüğüm kadarıyla onu daha da çok sevdim yine ve ondan sonra da işte öldü Seyyan ve ben ikinci kere onu kaybetmiş oldum.

– Siz karşılaştıktan kısa bir süre sonra mı öldü Seyyan Hanım?

Kısa sayılır; 80'lerde karşılaştık, 10 yıl sonra öldü.

– **Bu cevap üzerine, biraz duralım istersen...**

Olur, duralım...

– ... **Peki ölümü hiçbir yankı getirdi mi?**

Yok hiç...

– **Sen de yazmadın mı o zaman?**

Yok ben de yazmadım ölümü üzerine. Ama işte Seyyan'ı epeyce tanıtmış oldum. Böylece Kalan Plak eksik olmasın, CD'sini çıkardı. Bir kere de Nedim (Erağan) onu televizyonda bir programa çıkarmış. O tabii onu çoktan tanıyor, biliyor, görüşüyorlar. Ben o programı seyredememiştım ama başkalarından duydum sonradan. Hepsi o kadar işte...

– **Acıklı bir hikâye...**

Evet acıklı bir hikâye... Sonra bir de şöyle bir şey oldu. Nedim'in bir Tango Sevenler Derneği vardı. 12 Eylül'de bütün derneklerle birlikte bu da kapatılmıştı. Yıllar sonra onu tekrar açmak üzere Pera Palas'ta bir yemek düzenledi, bir tango gecesi yaptı. Biz de gittik oraya. Seyyan'ın kızları da gelmişti. İşte onlar masanın bir tarafında biz bir tarafında oturuyoruz, aramızdakiler birbirleriyle konuşuyorlar falan... Ama bir yandan da teypte Seyyan çalıyor. Biz uzaktan karşılıklı bakışıp ağlıyoruz... Öyle bir gece yaşandıydı işte...

– **Bir kahve molası verelim mi?**

Olur... Birer kahve içelim balkonda...

Çoğulculuk-diyalog-sivil toplum

– 90'lara gelindiğinde, Murat Belge adı “çoğulculuk”, “konsensus”, “diyalog”, “sivil toplum” gibi kavramlarla anılır oluyor. Aslında daha Berlin Duvarı yıkılmamışken, yani iki kutuplu dünyada yaşanırken, *Tarihten Güncelliğe* adlı kitabında Türkiye toplumundaki gerçek birliğin farklılıkların kabulüyle gerçekleşeceğini yazmışsın, farklı kimlikler arasında uzlaşma ihtiyacını dile getirmiştin. *Sosyalizm Türkiye ve Gelecek*'te ise “sivil toplum” konusuna uzun bir bölüm ayrılmış...

“Sivil toplum” da Türkiye’de kavram kargaşasına yol açmış bir konu tabii. Özellikle de sol kesimdeki ortalama sosyalist militan yeterince anlayamadığı bu kavrama lanetler yağdırdı durdu. Böyle olunca da biz de nasibimizi aldık tabii bu cehaletten. Kitapta onu açıklamaya çalıştım.

– Ama ortalama sosyalist militanın ötesinde, kendini aydın sa-
nan bir sürü insan da sivil “toplum”dan “askeri olmayan toplum”u anlamadı mı?

Tabii tabii, öyle oldu. Bu kargaşa da sözde üst düzey teorik tartışma yapan birilerinin polemikçi amaçlarına yaradı. Sivil toplumu savunmanın burjuva rejimini savunmak olduğu söylendi. Biz de burjuva yöneticilerle ittifak arayışına giren hainler durumuna düşürüldük... Halbuki sivil toplum çeşitli Marksist klasiklerde de geçen bir kavram. Batı toplumlarında ortaya çıkışının da neredeyse bin yıllık bir geçmişi var...

– Gramsci’nin görüşlerinden hareketle oluşturduğun sivil toplum kavramını burada uzun uzadıya konuşamayız tabii ki... Ama “Toplumsal bazı sorunlarını devletten bağımsız olarak çözdüğü alan sivil toplum alanıdır” ya da “Sivil toplum iktidara gelmez. Varlığıyla iktidarın oluşmasının biçim ve ilkelerini belirler” biçimindeki formülasyonlarını buraya almadan edemeyeceğim. Bu konudaki görüşünü özetlemek ister misin kısaca?

Ortodoks bir Marksizm’den “Gramsci’ci Marksizm”e geçmek, bir bakıma, liberalizmden Marksizm’e geçmek gibi büyük bir adımdır. Özgül-

lügü, coğrafyayı, toplumun gerçek dokularını kavramakla ilgili bir şeydir. Her Marksist'e, yaşadığı "toplumsal formasyon"a, Gramsci'nin İtalya'ya bakışındaki dikkatle bakma çağrısı gibi bir şeydir bu. Ben de böyle yapmaya çalıştım hep.

İslami kesimle diyalog arayışı

- Çok "şık" bir "özetin özeti" oldu bu cevap; keşke bu teorik konuları biraz daha sürdürebilseydik... Ama bu çalışmanın "mahiyeti" gereği, burada maalesef teoriden çok pratiği, dolayısıyla da Murat Belge'nin sivil toplum girişimlerinin sürecini konuşmak durumundayız. "Öteki" konumundaki toplumsal aktörlerle, yani İslami kesimle ve Kürtlerle diyalog arayışına girmen ne zaman ve nasıl başladı?

Kürtlerle biraz daha sonra, ama İslami kesimle, daha 70'lerden başlayarak ilişki kurulmasını savundum ve bunu yaptım da... Biz hapisteyken Nurcuları da getirip atmışlardı bizim koğuşa. Nur ayininde basılmış; işte böyle ay yüzlü, pembe yanaklı adamlar... İdamlık komünistlerin içine düştük diye korkudan tir tir titiyorlar. İşte "Mahir Çayan'ı kaçıran adam bu!" falan diyorsun, yüzleri kireç gibi oluyor zavalıların. Bütün solun "kara sakallı, yobaz" diye bellediği adamlarla böyle karşılaşmak çok ilginçti aslında. Bunun da evveliyatı vardır. Mesela Konya'da bir sıkıyönetim komutanı, Faruk Güventürk diye bir general bir adamı yakalamış, "Vay hain, yobaz!" diye yerlerde sürüklüyor. Talat Aydemir'in darbe teşebbüsünü izleyen sıkıyönetim günlerinden kalma böyle fotoğraflar vardır, aklımda kalmış. Sonra "Kanlı Pazar" oldu. Bu yaşanınca, kalkıp da "Biz aslında bu adamlarla kardeşiz" falan demek çok zor tabii... Ama o tarihlerde de, Çetin Özek, İdris Küçükömer ve Murat Sarıca'yla *Ant* dergisinde bu meseleleri konuştuğumuzu hatırlıyorum. İdris'in *Düzenin Yabancılaşması* adlı kitabının yayımlanmasından önceydi yanlış hatırlamıyorsam. Biraz çekinerek de olsa, "Bunlar aslında memleketin çarpıklığı" falan diye konuşmuştuk aramızda...

- Kanlı Pazar'da 6. Filo'nun İstanbul'a gelişini protesto yürüyüşü sırasında çıkan olaylarda sokağa dökülen "dinciler" solculara sopalarla saldırmışlar ve bir kişi bıçaklanarak öldürülmüştü. Kara sakallı bir adamı bir gence bıçak çekerken, yanındaki polisi de öylece seyrederken gösteren fotoğraf Kanlı Pazar'ın simgesi olmuştu o zamanlar. Bütün solun "dincileri" -o sırada İslamcı adı yoktu- düşman bellediği sıralarda mı konuşuyorsunuz bunları?

Evet, daha o sıralarda milliyetçi faşistlerle bu dincileri ayırmaya

başlamıştık biz. Ama o zamanlar *Ant* dergisi de çok fazla bir ayrım yapmadan son sayfasında sağa vururdu, basından aldığı alıntılarla. Mesela o sıralarda ilk sıkınabaş diye ortaya çıkan Şule Yüksel Şenler konferanslar verir, salonlar dolar taşardı. *Ant* dergisi de bunları verirken “Kuran’a göre kocalar karılarını nasıl döver diye konferans veriyor” diye yazardı. Şimdi bu akıldışı tabii... Kadın gelecek bana, beni nasıl döveceklerini anlatacak, ben de bir koşu gideceğim onu dinlemeye, salonları dolduracağım falan... Olur mu böyle şey? Sonra öğreniyoruz ki, bu Şule Yüksel Şenler, “Üç koşulda böyle bir hak verilmiştir erkeklerle; bu koşulları yaratmayın ve bu koşullar dışında böyle bir muameleye uğruyorsanız, o zaman hakkınızı arayın” diyormuş. Şimdi bu bizim istediğimiz kadın özgürlüğü değil tabii ki ama yazılanlarla da alakası yok. Sonra yine tuttular o kadının vaktiyle Ahmet Arif’le ilişkisi olduğunu iddia ettiler ve mayolu resmini bastılar falan... Doğrusu bunlar da hiç hoşuma gitmemişti... Neyse işte, 68’deki üniversite gençliğinin sağ kesiminde ülkücü gençler vardı, ama onlardan olmayan dinci sağcılar da vardı. Camiden çıkan her adam ille de “Komünistleri ezelim!” falan demiyordu; ama ülkücü kesim bu amorf Müslüman kesimi manipüle edebiliyordu. Provokasyona son derece açık bu insanların kafasında Rus, Moskof, komünist, ırz düşmanı, hepsi bir arada yer etmiş durumdaydı. O zaman şöyle bir tahlil yapıyorduk: Burası sonuçta muhafazakâr bir toplum. Bu muhafazakârlığın önemli bir unsuru da İslam, yani din. Peki din düşmanımız mı bizim? Eğer düşmanımız diyorsak, o zaman burada biz bir kitle hareketi falan düşünmekten vazgeçmeliyiz. Eğer cunta yapacaksan, bir sol cunta olarak iktidara geleceksen; dinin mahiyeti seni çok fazla ilgilendirmeyebilir. İktidar olduktan sonra o adamları döve döve doğru yola getirmeyi düşünüyor olabilirsin. Ama uzun vadeli, seçime dayalı, demokratikleşme yoluyla bir sosyalist mücadeleleyi savunuyorsan, o zaman böyle düşünmemen lazım. Bu adamlardan oy alacaksın ve onlarla birlikte yaşayacaksın çünkü. Bunu yaptığın zaman daha baştan azınlık olarak konumlandırıyorsun kendini, nüfuz edemeyeceğin bir Müslüman kesimi de karşına almış oluyorsun. Yani sağ-sol ayrımını din üzerinden kurmamaya daha o tarihlerde başlamıştık biz. Ama genel olarak sol kesim meseleye böyle bakmazdı tabii. Onlara göre Aleviler vardı çünkü. TİP’in “âşık geceleri” olurdu; ipini koparan Alevi gelir, eline sazını alır, “Herkes gitti aya, biz burada kaldık yaya” diye tuhaf kalkınma türküleri söylerdi. Herhalde “iktidar” sorunu gerçek boyutlarıyla düşünülmeyişi için, bu da yeterli “kitle desteği” kabul edilirdi. Derken biz hapisteyken bu MSP (Milli Selamet Partisi) ortaya çıktı; orada Erbakan’ın seçim konuşmalarını falan dinliyoruz. Hacivat gibi konuşuyordu adam ve gülüyorduk biz de, fakat çok da düşman gibi görmüyorduk, hatırlıyorum. O da çok düşman gibi konuşmuyordu zaten.

“Tarihi yanlış”ı düzeltme fırsatı

– **CHP-MSP koalisyon hükümeti dönemine gelmiş oluyoruz böylece...**

Evet, bu CHP-MSP koalisyonu bana bayağı makul gelmişti, çünkü o zamanlar Kemalizm’le ilgili olarak bugün bulunduğum noktaya gelmiştim artık. İki yıllık hapishane deneyimim vardı; dolayısıyla koalisyona gelindiğinde o saate kadar neler olup bittiğini biliyordum artık. İşte bu sol cunta, Milli Demokratik Devrim hikâyelerinin arkasında Marksist çocukları nasıl kullanmışlar; bütün o Mahir’lerin Sol Kemalistlerden medet ummalarının ardında neler var hepsini duyup öğrenmişim. Bu Kemalistlerin hapse düşecek kadar sola yakın elemanlarının ne biçim insanlar olduklarını da şahsen görüp tanımışım; bir arada yıllar geçirmişiz; ağızlarından çıkanlar falan, hepsi ortada. Onun için Kemalizm ile sosyalizmin beraberliği konusunda herhangi bir beklentim kalmamıştı artık. CHP-MSP koalisyonu sırasında Mümtaz Soysal, “tarihi yanlış”ı düzeltme fırsatı” gibi laflar etmişti ya –yani ilericiler ile Müslümanların birbirini düşman görmeleri yanlışını– ben de öyle düşünüyordum doğrusu, öyle düşünmeye de ben devam ettim. Mümtaz etmedi.

– **Bu düşüncelerin pratiğe nasıl yansiyordu o yıllarda?**

Doğrusu 70’lerde bu kesimle bir temasımız olmadı. Ama şunu anlattım: Hapisten çıktığımda Yalçın Yusifoğlu’na falan yakındım ben; yani TSİP kuruluşuna. Onlar *İlke* ve sonradan *Kitle* dergilerini çıkarıyorlardı o zaman ve benden yazı istemişlerdi. Türkiye’de din ve siyaset ilişkisini değerlendiren bir yazı göndermiştim ben de. Yazı kurulunda bakmışlar ve beğenmemişlerdi yazıyı. Tabii ayrıntılar neydi, tam hatırlamıyorum ama reddetmelerinin nedeni, onların ölçütlerine göre Müslümanlara fazla hayırhah yaklaşan bir yazı olmasıydı. Mesela “Hiç sınıf tarafından bakmamışsın; oysa bunlar da burjuva” gibi eleştirileri vardı. Tabii bunlar da burjuvaydı; Batı-Doğu hikâyesi... Ama sosyalistlerin de ciklet çiğnerken yürüyememek gibi, sınıf farkından başka bir şey yok ki gördükleri! Oysa yaşanan tarih bin türlü farklılık yaratıyor, bunlar birbirine eklemleniyor. O orijinal eklemlenmeye bakmak lazım...

– **Birlik sırasında mı başladı ilk yakınlaşma?**

Birlik sırasında bir tek Cemil Meriç’le ciddi bir temasımız oldu. Cemil Meriç’in bir yazısı da yayımlandı *Birlik*’de. Ben daha önce onunla konuşmaya gitmiştim. Caddebostan plajında bir lojman kiralamışlar; yazın kızıyla birlikte orada kalıyordu. Uzun bir öğle yemeği yemiş ve sohbet etmiştik. Gayet de keyifliydi, sevişmiştik çok. Tabii Cemil Meriç İslami kesimden denilecek bir adam değildi; o ayrı mesele...

– Ama sol kesim tarafından da dışlanmış bir düşünce adamıydı...

Evet ve İslami kesimin çok sevdiği, sözüne değer verdiği bir adamdı... Onun dışında başka kimseyle böyle, bu ölçüde bir yakınlaşma hatırlanuyorum. Ama onlarla bir ilişkimiz olmasa da, İslami kesimi karşımuza alan bir yayın yapmadık *Birikim*'de. Artık analizlerimizde onları ayırıyorduk, başka yere koyuyorduk. Bu yüzden de, sanıyorum, o kesimden bize kulak veren insanların sayısı artmıştı. Bu büyük bir yekûn tutmaz sonuçta; ama önceleri böyle bir şey hiç yokken, bir miktar böyle insan oluştu. Mesela İsmet (Özel) vardı. 12 Mart döneminden hemen sonra Müslüman olmaya karar verdi İsmet. Bunun üzerine sol kesim ona cephe aldı. Ama İsmet'in şair olarak önemini anlayan solcular, onunla bir şekilde ilişkilerini sürdürmeye çalıştılar. Bunların içinde ayrıca İsmet'e insan olarak değer verenler vardı. Barış Pirhasan gibi... İsmet benim bir de eski arkadaşımdı, *Halkın Dostları*'ndan... Yaşıtız, daha önce birlikte mücadele etmişiz; şimdi bu arkadaşım Müslüman olmaya karar vermiş. Ben adamla selamı sabahı mı keseceğim, nasıl olur böyle şey! Tabii İsmet de çok da fazla İslami kesimin temsilcisi denebilecek bir kişi değildi...

– O halde dini kesimle esas temas *Yeni Gündem* döneminde başlıyor?

Evet, ama önce şunu anlatmak istiyorum: 12 Mart askeri darbesinden sonra 1973'te ilk serbest seçim oldu ve CHP-MSP koalisyonu oluştu. Yani o "tarihi yanlış"ı düzelten, halkın oylarıyla ortaya çıkmış bu somut durumdu... Fakat tabii bir tarafta Ecevit, diğer tarafta Erbakan olunca; onlar değil yanlış falan düzeltmek, en az otuz tane daha yeni yanlışla düşmek durumundalar. Üstelik yan yana gelip düzelttik deyip, sonra da gayet seviyesiz bir şekilde koalisyonu bitirmeleri daha da kötü bir etki yaptı. "Gördünüz işte, bunlarla olmuyor" düşüncesinin yerleşmesine ve Milliyetçi Cephe hükümetlerine giden yolu açtı... Sonra da 12 Eylül'e girildi ve dini kesim daha baştan cezalandırılanlar arasında yer aldı. Bu toplumda olup da cezalandırılmayan kalmadı ama, bazıları daha öncelikliydi... İşte o tarihlerde benim onlarla kişisel tanışıklıklarım başladı. Ali Bulaç'la tanıştım. 1983 falan olmalı, *Tarihten Güncelliğe* çıkmıştı. Sahafılar Çarşısı'nda oturup konuşmuştuk. Kitabımı okumuştum ve "Batılılaşma tahlillerinizi çok beğendim" gibi sözler etmişti. Sonra Abdurrahman Dilipak'la tanıştık BİLSAK'ın açılış kokteylinde. Hüseyin Hatemi'yi eskiden beri tanırdım. 68 öğrenci hareketi sırasında biz asistanlar işgal altındaki üniversiteye girerek öğrencilerle dayanışma göstermek üzere hızlı bir harekât yapmıştık. 50 kişi falan toplanıp Küllük'te, üniversiteye girmiştik; aramızdakilerden biri de Hüseyin Hatemi'ydi o zaman. Dolayısıyla *Yeni Gündem* çıkmaya başlayınca onlarla doğal olarak ilişki kurduk. Ankara'ya gittiğimizde Ertuğrul Günay'la da

konusmuştum. O da Halk Partili olup da Müslümanlara anlayışla yaklaşan solcular grubunun içindeydi o zamanlar, İdris'in (Küçükömer) öğrencisi olduğu için bu konularda bize yakın düşünürdü. "Kimi görmeli?" diye sorduğumda, "Recai Kutan" demişti. O tarihte Recai Kutan, Oğuzhan Asiltürk ve Temel Karamollaoğlu, bunların üçü bir şirket kurmuşlardı. Orada görmeye gittik. "Biz komünistiz, böyle bir dergi projemiz var, sizi de bekleriz" dedik! Hiçbir şey saklamadan, açık açık konuşarak –tabii bu kadar kısa değildi sohbetimiz– dergiye destek istedik. Sonra kalkıp Erbakan'ın evine gittik. Erbakan "Çok hayırlı bir teşebbüs muhterem kardeşim" deyip, daha da yakın ilişkimiz olsun diye, onların matbaalarında basılmasını önerdi *Yeni Gündem*'in...

– *Yeni Gündem*'e yazı yazmalarını istemek için mi gidiyorsunuz onlara?

Evet, hem dergi projemizi anlatıyoruz, hem de yazsınlar istiyoruz. Sonra yazdılar da zaten. Hatemi yazdı. Ali Bulaç da.. Açıkoturumlar, toplantılar yaptık birlikte. Yani liberal sağ diyebileceğimiz kesimden çok onlar yazdılar *Yeni Gündem*'de.

– Liberal sağ kesimden kimlerle temas kurdunuz?

Anayasa referandumu öncesinde, anlatıyordum ya, Cindoruk çevresiyle... Fakat dergi aşamasına gelince, "Demirel'e gidelim artık" dedik ve Aydın Köymen ve Turhan Ilgaz'la birlikte kalktık gittik. Bütün o temaslardan sonra ilk mülakatı *Yeni Gündem*'de çıktı Demirel'in.

– Burada kısa bir parantez açmak elzem oldu: Nasıl değerlendirsin Demirel'i?

Evet. Demirel tabii çok zekidir. İnsan çok güldürür o halk adamı, Ispartalı, kaba saba şivesiyle; otantik adamdır... Ama o imajına göre daha rafine bir insandır. Ama yine de Cindoruk gibi değildir tabii. Çok farklı bir kültürün ürünüdür Demirel; sonuçta bir Ispartalıdır... Herkesi kabul ettiği salon –evinin daha içlerine girmedik tabii– tamamen bir Anadolu kabul salonudur, yan yana dizilmiş koltuklarıyla vs... Bir de Tuzla'daki evine, yazlığına gitmiştik. Ama en çok Ankara'daki evinde gördük. Gene başbakan gibi, her şeyi izlerdi evinden.

– Başka kimlerle temas kurdunuz liberal sağ kesimden?

Gökberk Ergenekon vardı. Hatta onlar Aydın Köymen'le çok iyi ahbap oldular bu süreç içinde. Bu arada Nazif Kocayusufpaşaoğlu'yla biz ahbap olduk. Nazif'in kardeşi Necip de siyasete pek fazla bulaşmayan, ama liberal, medeni, anti-komünist olmayan, ılımlı sağ bir adamdı. Nazif de öyleydi. Ama o daha politize bir adamdı, DYP'nin kuruluşuna giden Büyük Türkiye Partisi sürecinde daha aktifti. Biz o zaman bir ana-

yasa semineri yapmıştık, orada geldi konuştu. Ayrıca dergiye yazı falan da verirdi. Hem tarikat bağları falan vardı, hem de çok içki içen bir adamdı –biraz da o yüzden erken öldü. Sonra Mehmet Dülger vardı... Benim –arkadaşım değil ama– çocukluktan tanıdığım biri. Babam onun babası Bahadır Dülger'i tanır... Bu dönemde de gördük birbirimizi. Ben çok değer veririm Mehmet'e. Demirel'in evinde İsmet Sezgin'e de rastlardık. İsmet Sezgin çok medeni bir adamdır, babacan, hemen muhabbet kurar. Bir gittiğimizde Nahit Menteşe vardı, bir gittiğimizde Çağlayangil'le konuştuk... Orada ben Çağlayangil'e Nâzım'ın iyi şair olduğunu söyletmişim.

– Peki, Özal'la da temasın oldu mu hiç?

Hayır.

– Ya ANAP'la?

ANAP'ı ben başından itibaren hep askeri cephenin bir uzantısı olarak kabul ettim. Onun için, ANAP'tan da tanıdıklarımız oldu ama, hep daha mesafeliydim. Ankara bürosundan arkadaşlar tanışıyorlardı onlarla. İsmail Özdağlar'la falan... Benim Adnan Kahveci'yle iyi bir ahabplığım oldu. Gecenin on ikisinde telefon açıp, fikir sorardı. Ya da kalkar gelirdi İletişim'e, konuşurduk.

– Esas itirazın Özal'a öyle mi?

Tabii; Kenan Evren'i itirazsız kabul edip, o şartlarda bakanlık yapan bir adam Özal. Ama seçimlerde eldeki mevcutların içinde en aykırısı Özal'ın partisiydi ve halk da gitti ona oy verdi. Yani demin söylediğim şey gene doğrulandı. Sonra da Özal gittikçe askerlerden ayrı bir çizgi tuturmaya çalıştı. Tutturdu da... Ama ben onun o çizgisine hiçbir zaman sempatiyle bakmadım, onu bir ehvenişer olarak gördüm. Demirel, diyorum ya, çok ayrı bir kültürün adamı; Özal da öyle, ama ikisi aynı kültürün adamı da değiller... Biri daha otantik bir Anadolu kırsal kültürünün adamı, diğeri oradan çıkmış olsa da bir sürü başka şeyle karışmış, daha melez bir şey. O melezlik sonucunda belki daha az tabusu var ve bu yüzden de çok da faydalı olmuştur sonuç olarak. Yani bunu reddetmem hiçbir zaman. Ama oturup Özal'la konuşmayı düşünmedim hiç. Bana Demirel'den de aykırı gelmişti. Hiç karşılaşp konuşmadığım için kesin bir şey de söyleyemiyorum; ama ailesiyle falan aykırıydı banna... Demirel daha katı, daha duygusuzdur aslında. Zaten benim Demirelli Adalet Partisi çizgisinde gördüğüm şey –bu aslında daha önceden Demokrat Parti'yle başlar– kavgacılıkları ve her durumda kendilerini haklı görmeleridir. Bu bir Türk tavrıdır. Adam gelir sana arabasıyla bindirir, sonra da “Niye önümde duruyorsun?” diye kavga çıkarır ya! Bu tavrı Türkiye'nin en otantik partisi olarak DP-AP çizgisine de hâkimdir

tabii. Yani Demirel herhangi bir fikir tartışmasında, herhangi bir polemikte kaybetmeyecek. O her zaman haklıdır, onun dediği doğrudur. "Dün dündür, bugün bugündür" demek durumunda da kalsa, gene o ayrı iddialılıkla çıkıp lakırdısını söyler. Onun hep katı, bükülmez bir tavrı vardır. Onunla kıyaslandığında, Özal'ınki biraz daha çapaçul, pejmürde, ama biraz daha insanidir... Ama tabii hep böyle şallak mallak, takunyali geliyor gözümün önüne o çizgi bir yandan da. Öbürü de ayakları tokyolu, üstü kravatlı olabilir, ama onunla daha çok konuşacak zemin var, eğer kavga etmiyorsan...

- Böyle bakmanda ilk gençlik yıllarında eski DP'lileri yakından tanımış olmanın payı var mıdır acaba?

Olabilir, tabii. Tabii, Mükerrrem Sarol'du, Samet Ağaoğlu'ydu, Tevfik İleri'ydi, onların hepsinde de bu kavgacılık üslubu, haklılık iddiası vardı. Daha alışkın olduğum tür adamlardı bunlar. Öbürü çok arabeskti benim için...

- Bu arada birey olarak Murat Belge'nin dinle ilişkisine biraz değinelim diyorum. Ailenin dinle olan ilişkisini, daha doğrusu ilişkisizliğini daha High School yıllarında kendini bir ateist olarak tanımladığını biliyoruz.

Evet... Namaz kılmasını bilmem, dua bilmem, hiçbir şey bilmem yani. 12-13 yaşlarımda da "Tarı yoktur" diye yazıp bitirmişim bu meseleyi.

- Nerede yazmışsın?

Bir defterim vardı, aklıma gelenleri yazdığım... Bak mesela geçenlerde Macaristan'a gittik bir toplantı için; Can Parker'le de beraberdik. Ben unutmuşum gitmişim, o da zaten "Sen hatırlamazsın, ben anlatayım" dedi: Biz orta l'deyken falan, o da düşünüp bu Allah fikri epey saçma gibi bir sonuca varmış. Sonra okulun bahçesinde yanıma gelmiş ve "Din konusunda ben böyle böyle düşünüyorum" diye açılmış bana. Ben de gülmüşüm, sen daha yeni mi başladın bunları düşünmeye diye! Yani epey erken bir tarihte inanç meselesini halletmişim kafamda..

"Din kutsal metinler olarak büyük bir edebiyattır"

- Ama din konusunda okumalar yaptın değil mi?

Okudum tabii. Üniversite yıllarımdan başlayarak hep okudum. Taoizm'i, Zen'i, çeşitli Hint dinlerini, Upanişadlar, Vedantalar, Batı mistik-leri, Üstat Eckhart, Aquinolu Tommaso, bunların hepsini okudum. Tasavvuf okudum yine bu yıllarda. Sonra hapishanedeyken Kuran'ı okudum. Kuran'ın iki tane İngilizce çevirisi, bir de Baltacıoğlu'nun yaptığı Türkçe çevirisi vardı; bu üç metni bir arada okudum. Fakat yine de iyi

çeviriler değildi sanırım... Türkçesi zaten iyi değildi de, İngilizceleri de öyle. Şimdi var bir tane bende; daha dikkatli çevirmişler, notlanmışlar vesaire. Ama benim okuduklarım öyle değildi. Dört İncil'i de okudum. Tevrat'ı da... Tevrat'ta müthiş zengin bir mitoloji var. Bütününü okumadım, ama kısmı küllisini okudum diyebilirim. İncil ve Tevrat'ı edebiyat olarak okudum ve çok da zevk aldım ikisinden.

- Bütün bu dini metinleri mitoloji ya da edebiyat gibi mi okudun?

Evet. Mesela Bach'ın kantatlarını da ilahi duygularla dinlemiyorum. Onu nasıl dinliyorsam müzik olarak, bunu da edebi olarak okuyorum. Din tabii kutsal metinler olarak çok büyük bir edebiyat. Ama Kuran bunlarla aynı ayarda değil bence. Burada tabii başka türlü problemler de var. Kuran'ın yazılışı kronolojik değildir, biliyorsun; vahiy gelişine göre ya da başka türlü bir mantıkla tekrardan belirlenmiştir. Bu tabii birtakım yerlerde insanı sendeletebiliyor; yani tarihi bir okuma yapmak istiyorsan, *critical-historical* bir gözle bakmak istiyorsan, kronolojik olması gerekir. Bir şey nasıl evrilmiş, nereden nereye gitmiş... Bu durumda onu tabii göremiyorsun. Kuran'ın kronolojik olmaması, o anlamda sakıncalar getiriyor, kendi kafanda *reconstruct* etmen gerekiyor... İlk vahiyler zamanında çok daha mistik, tam da ne anlama geldiğini kestiremeyeceğin, vahiy şekline daha uygun metinler. Ama mesela sonraki zamanın ayetlerinden birinde, "Seferden ve zaferden dönen kocanızın başına niye bana hediye getirmedin diye bela olmayın" diyecek kadar da dünyevi. Belli ki karıları hediye istemişler ve evde kavga çıkmış! Bunlar, bir dinden beklediğin şeyler değil. Din, daha üst düzeyde, daha yüksek bir soyutlama düzeyinde hitap edebilmeli insanlara. Dünyevi hayatı tanzim eden kurallar bütünü olmamalı...

- Peki ya dil olarak?

Dil olarak, Tevrat'ın o hikâyeleri, mitolojik zenginliği yok Kuran'da. O hikâyelerden çok azı, çok daha özet halinde, referanslar halinde, arada bir geçiyor; anlatı dolgunluğu ve dolayısıyla anlatıların o simgesel zenginliği yok. İncil'de de belki çok fazla hikâye yok; ama bir İsa hikâyesi var; o "Günahı olmayan ilk taşı atсын" gibi birtakım sözlerde ifadesini bulan çok derin bir sevgiye dayalı bir felsefe var. Kuran'da bu da yok. Kuran'da ben devamlı bir mukavele anlayışı görüyorum; yani çok pragmatik, materyalist: "Şunu yap ki cennete git." Şeriat kısmı, yani kurallar kısmı zaman ve mekânla sınırlı; küçük bir topluluğun mantığına göre düzenlenmiş. Dolayısıyla çağ değişiyor ve bu kısım birdenbire arkaik, anakronik bir şey olarak kalıyor. Biraz büyük bir devlet kurduğun zaman, o kurallarla idare etmen mümkün değil. Bu söylediğimi İslam dünyasında da tek tük birileri söylemeye başlıyor kendi itikatları çerçevesinde. Yani "Kurani Kerim, evet, Alla-

h'ın kelimadır, insan yazması değildir, Allah'ın gönderdiği vahiydir; ama belirli bir zaman içinde belirli bir halka gönderilen mesajlardır bunlar. Dolayısıyla başka bir zaman ve başka insanlar olunca, bu mesajların da böyle değil başka türlü anlaşılması normaldir" diyenler çıkmaya başladı.

- İslam'a bakışın ve İslamiyet'le ilişkin bu merkezdeyken, yazdığın yazılarda "inanmış bir Müslüman'ın laiklik kavramını içtenlikle benimsemesini beklemeye hakkımız yok" diyebiliyorsun. Ya da "istedikleri takdirde kendi inançları doğrultusunda okullar açabilmelerini" savunabiliyorsun... Bir Marksist olarak savunduğun bu görüşler nasıl karşılandı sol çevrelerde?

Çok eleştirildik tabii, çünkü bu konuda ortodoks sosyalist çizgiden de Kemalist çizgiden de ayrılıyorduk. Resmi düzenin dini tartışmayıp dindarların Müslümanlık biçimlerine müdahale etmesi benim kabul edebileceğim bir şey değil. Ben inanan bir adamın inancına müdahale etmem, o inancı bir başka düzeyde tartışırız. Adam tartışıyorsa ben de varım o tartışmada ve zaten o tartışmanın olmasını da isterim. Halbuki burada "İslamiyet nasıl bir dindir?" tartışması yok; ama "Öyle değil böyle inanacaksın, böyle yapacaksın" diye bir dayatma var. Bu bana göre değil. İncelediğim çeşitli dinler arasında; inanç ihtiyacı duyan bir adam olsam, muhtemelen Hristiyanlığı seçerdim veya Uzakdoğu dinlerinden birini seçerdim; ama herhalde en son seçeceğim Müslümanlık olurdu. Yahudilik de istemem; hikâyesi çok güzel, ama o da korkunç bir şey. Onda da son derece haşın, gaddar bir Yehova var, cezalandırıyor falan... Ama bizdeki durumda da bir terslik var. "Bizim dini-miz iyidir" diye anlatılıyor adama; "ama bir koşulla iyidir, bizim anlat-tığımız gibi olduğuna inanırsanız" deniyor. Yani "mümin ol!" diyorsun, adam da mümin oluyor, sonra "Vay, niye mümin oldun!" diye kızıyor-sun adama. Şimdi sana mı inanacak adam, kitabına mı inanacak? Bana göre dini inanç ihtiyacı, bu "ezel ve ebed" meselesine bağlıdır. Bir genel doğrultu olarak, felsefe yaptığım zaman, bu süreci bir materyalist olarak değerlendiririm ben. Bunun başlangıcında veya sonunda Tanrı gibi bir bilinçli irade yoktur, olamaz derim. Bu cevap bana yeterli gelebilir, ama adama gelmiyor. Adam ölüm meselesini halledemiyor ve bu türden varoluşsal sorunları var, kaldıramayabilir bu dediğimi. Kendisi ölecek ve geriye ondan bir şey kalmayacak; kolay bir düşünce değil bu. Ben de kaldırmakta zorluk çekiyorum doğrusu. Üzülüyorum yani öleceğime! Şimdi adam böyle bir şeye tutunmak istiyor, bunu elinden zorla alamam ki. Adamın benim gibi düşünmesini isterim, ikna etmeye çalışırım; ama benim gibi düşünmeye başlaması, adamı sonunda korkunç bir buhrana götürecektse, onu da istemem. Ben de öleceğime üzülüyorum, ama sonuçta mutlu bir şekilde yaşıyorum, iyiyim

yani. O da iyi olsun. Ölüm meselesi yüzünden adama hayatı zehir etmek istemem.

- Güldürme beni yine; ciddi ciddi konuşurken...

Ama ben de ciddi konuşuyorum. Dolayısıyla hep pratikte de öyle oldu; "Ben ateistim, ama senin inancına da saygım var" diyerek lafa başladım onlarla konuşurken. Hatta bir defasında biri sinirlenmişti biraz, "Canım her lafa ben ateistim diye başlamak zorunda mısınız?" diye. Ama kendileri merak ediyorlar, soruyorlardı, "Müslüman değilsiniz, anladık, ama başka bir dini inancınız da yok mu?" diye... Bir de şu var tabii: Türkiye'de Müslümanlık doğrudan doğruya din değil, kültürel boyutu da var. Adam İslam'a sarılıyorsa, o sadece bir inanca sarılmıyor; emperyalizmin bayağı etkin olduğu bir dünyada "bunlar benim" dediği birtakım şeylere, bir hayat tarzına, değerlere sahip çıkıyor. Doğrudan doğruya sosyo-politik denebilecek bir tarafı da var bu meselenin. Bizdeki gibi bir Batılılaşma yaşayan bir toplumda böyle bir dini tepki olmasını doğal karşılamak lazım. Bu da işin öbür boyutu; teolojik alanda olandan daha önemsiz değil, hatta daha önemli de denebilir. Toplumun kılığını değiştiriyorsun, her şeyini değiştiriyorsun; adamın da değişmek için direnç göstermek gibi bir hakkı var tabii. İslamiyet yüzlerce yıl insanların hayatını tanzim etmiş, dolayısıyla o hayat tarzını değiştirdiğin zaman, doğrudan doğruya İslam devreye girmiş oluyor bir şekilde. Bir direniş olarak ortaya çıkıyor. Bir de tabii İslam'ın bütün dünyada yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkması durumu var...

- Türkiye'deki laik kesim-İslami kesim arasında var olan kutuplaşma, kimlik meselesi, toplumsal farklılaşma konularında kitaplar dolusu yazı yazdın. Burada uzun uzun bu tahlillere giremeyeceğimize göre, şunu sorayım sadece: O yıllarda sivil toplumun aktive edilmesi için başlattığın bu diyalog girişimleri adeta kişiliğinle birlikte anılır oldu. Peki sonra...

Sonra, 12 Eylül'ün etkileri yumuşayınca, İslami kesim kendisini iktidara çok yakın bir yerde buldu. Onlar da bildiğimiz özellikleri gösteren Türk vatandaşları nereden baksan! Dolayısıyla bu konumu sevdiler. O zaman da iktidara yaklaşan her Türk'ün tipik davranışlarını göstermeye başladılar doğal olarak. Biz de o zaman doğal olarak "Allah selamet versin!" dedik...

- Son olarak şunu sormak istiyorum bu konuda: AK Parti iktidarının toplumda var olan İslamcı-laik kutuplaşmasının çözümünü sağlayabileceğini düşünüyor musun? Yani böyle bir partinin iktidara gelebilmesinin, demokrasi çerçevesinde bunun olabilmesinin, bu sorunun yumuşamasına ve çözümüne katkısı olabilir mi?

Aslında evet olmalı, ama tam da bunun tersi oluyor. Yani gördüğüm kadarıyla partinin sözcüleri, temsilcileri vs bu sorunu çözecek donanımında görünmüyorlar.

Bunun çözümü için çok düşünmüş gibi de görünmüyorlar. Ortada bir güdüklük, bir çaresizlik var gibi. Ama işte partinin bu oyu alması, bu konuna gelmesi gibi gelişmeler, belki bütün toplumun bu meseleye biraz daha makul perspektiflerden bakmasına yol açabilir. Yani o daha ümit verici, partinin kendisinden çok...

Helsinki Yurttaşlar Derneği

- 12 Eylül döneminin bir sonucu da, neredeyse bir bumerang etkisiyle, Türkiye’de insan hakları meselesini gündeme getirmesi oldu. Bu süreç içinde İnsan Hakları Derneği, İnsan Hakları Vakfı gibi örgütler ortaya çıktı. Sonra da sen uluslararası bir sivil toplum örgütü olan Helsinki Yurttaşlar Meclisi’nin Türkiye’deki kolu olan Helsinki Yurttaşlar Derneği’nin kuruluşuna öncülük ettin... Bu süreci anlatır mısın?

İletişim’in Çağaloğlu’ndaki bürosunu yeni kurduğumuz günlerdi; ama daha tam faaliyete geçmemiştik. *Yeni Gündem* de daha çıkmaya başlamamıştı... Hapishaneler Türkiye’nin çok ciddi bir sorunuydu, açık yara gibi bir şeydi, dokununca acıyordu orası. Solda bir adam olarak tanıdıklarımın yarısı hapiste, öbür yarısı da onların yakını zaten... Dolayısıyla tutukluların yakınlarıyla ilişki içindeydik, daha dergi çıkarmaya başlamamış olsak da... Bu arada belki legal bir imkân sağlanır düşüncesiyle sanık yakınları arasında bir dernekleşme işine girildiğini duydum. Sonra bir gün Esra Koç geldi, bunu da yapamadık, lanet olsun gibi bir ruh haliyle. Anlaşıldı ki, Dev-Solcular erken davranıp kendi TAYAD’larını (Tutuklu ve Hükümlü Aileleriyle Dayanışma Derneği) kurmuşlar. Oysa Esra’nun istediği bütün sol grupların birlikte çalışabilecekleri bir platform oluşturmaktı. Biz orada konuşurken, “Şimdi mecburen biz de kendi derneğimizi kuracağız” dedi Esra. Ben de “Niye mahkûmlarla dayanışma yerine insan hakları konusunda çalışacak bir şey düşünmüyorsunuz?” diye sordum. Birdenbire çok akli yattı buna. Fakat ben bunu söyler söylemez kendi lafımdan korktum. Esra daha çok kadınların sorunlarıyla uğraşıyordu. Başka kadınlar da vardı Kurtuluş’tan. Onlar geldiler gittiler, konuştuk falan...

- Bir saniye... Niye korktun kendi lafından?

İnsan haklarıyla uğraşacak kurum, ciddi bir şey. İnsan hakları konusu ciddi uzmanlık gerektiren, uzmanlıktan öte de serinkanlı bakış gerektiren bir şey, yani yakınları hapiste olan bizim solcu annelerinin ya-

pacağı türden bir şey değil. En azından bir kere tarafsızlık temeli olmaz böyle bir durumda. Nitekim de böyle gelişti gitti o olay.

“İnsan hakları fikri ilk benden çıktı”

– Onlar İnsan Hakları Derneği’ni kurdular, değil mi?

Evet. Daha sonra da İnsan Hakları Vakfı kuruldu. Ankara’da, sonradan kanserden ölen Haldun Özen öncülüğünde Mahmut Tali Öngören, Yavuz Önen kurdular onu da... Aslında hem spesifik bir amaçla –yani işkence görmüş insanlara yardımcı olmak için– kurdular, hem de biraz İnsan Hakları Derneği’nden ayrı durmak için istediler bunu. İnsan Hakları Derneği fikrini ilk ortaya atan benim, söylediğim şekilde. Ama fiilen gerçekleştirenler öncelikle Esra (Koç), Filiz gibi kadınlardır. Bu arada şöyle bir şey de oldu: Yaşar Kemal, Onat Kutlar, Zülfü Livaneli ve Gençay Gürsoy’la oturduk, “Bu yöntem iyi bir sonuç vermeyebilir, biz ayrı bir güzergâh tutturup insan hakları konusunda bir şeyler yapalım” diye konuştuk. Geliştirdiğimiz modele göre, sağ ve sol kesimden, toplumda saygınlığı olan kimselere gidilecek ve bunlardan kurucu olmaları istenecekti. Muhtemelen bir vakıf şeklinde örgütlenilecekti ve vakfın mali olarak toplumdaki varlıklı insanlar tarafından desteklenmesi sağlanacaktı. Vakfın işleri de doktorlar, avukatlar gibi profesyoneller tarafından yürütülecekti. Dolayısıyla militan bir örgüt değil, toplumda tarafsızlığıyla bilinen bir vakıf olacaktı bu; insan hakları konusunda bir uygulamayı eleştirdiği zaman da, bir ağırlığı olacaktı... Böyle bir model düşündük. Buna Gençay karşı çıktı.

– Bu anlattıkların hangi yıl oluyor?

İşte, İnsan Hakları Derneği 1986’da kurulduğuna göre, bundan 7-8 ay önceydi. Gençay, “Bu iş böyle olmaz. Ayrıca öbür tarafta da bir hareket var, onu da durduramazsınız” dedi. Haklı çıktı. Sonra bizim çok da tasvip etmediğimiz bir şekilde o İnsan Hakları Derneği kuruldu işte. Ben daha başında orada olabileceklerden ürktüm ve kendi fikrim olmasına rağmen bulaşmak istemedim; çünkü kuruluşa giden yolda, hani bu çok harfli örgütler var ya, işte oralardan birtakım adamlar gelip sloganlarla dolu konuşmalar yaptılar. Ben bundan bir şey çıkmaz, dedim. Fakat mucizevi bir şey oldu: Emil Galip Sandalcı bu derneğin başkanlığını kabul etti ve yanında da onun kim olduğunu, ne yapmaya çalıştığını anlatan genç bir ekip –Esra Koç gibi, Murat Çelikkan gibi insanlar– olduğu için de başardı. Ötekiler yapmadıklarını koymadılar adamcağıza, epeyce bir perişan ettiler; ama en azından yanında “Emil Abi aldırma, biz bildiğimizi yapalım” diyenler oldu. Böylece de dernek bir tür ehlileşme sürecine girdi. Tabii dernek kurulurken, Maocuları dışlamak gibi bütün o sekterlikleri de yaptılar. Öte yandan Maocu’yu dışlamayıp (du

ne yaparsın, o da var tabii! Türkiye’de gerçek demokrasiyi savunursun; ama demokrasi adına hakkını koruduğun adam, tutar en olmadık şeyi yapar sonra... Neyse işte, dernek böyle kuruldu ve sonra da benim beklemediğim kadar başarılı oldu. Eleştirilecek şeyleri vardı tabii, o ayrı konu...

- İHD’nin kurulmasından Helsinki Yurttaşlar Derneği’ne kadar geçen o süre içinde insan haklarıyla ilgili hiçbir faaliyette yer almadın, öyle mi?

Hiçbir faaliyette yer almadım.

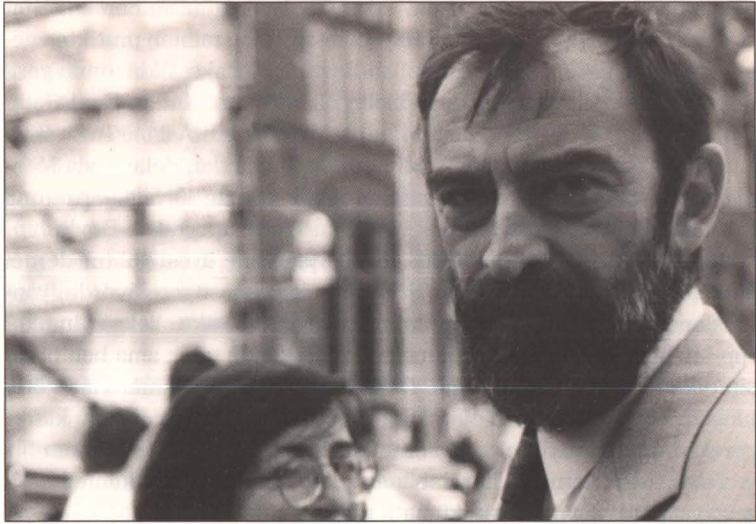
Helsinki Yurttaşlar Meclisi Prag’da kuruluyor

- Peki senin Helsinki Yurttaşlar Derneği’nin kuruluşu için harekete geçmen nasıl oldu? Ne oldu da böyle bir gereksinme duydun?

1989’da Berlin Duvarı yıkıldı. 1990 yazında da Prag’da büyük bir toplantı olacağını duydum. Bu toplantıyı organize eden ekip İngiltere’deki bazı arkadaşlarıma hangi ülkeden kim davet edilmeli, diye soruyor. Onlar da Türkiye’den benim adımı veriyorlar. “Seni de çağracaklar, git, önemli bir toplantı” dediler. Sonra çağrı geldi. Taciser de katılmak istedi; kalktık gittik birlikte. Toplantıyı izledik ve birkaç gün kaldık orada...

- Helsinki Citizen’s Assembly (Helsinki Yurttaşlar Meclisi) o toplantıda mı kuruldu?

Evet, bu kurucular toplantısında... Şimdi o tarihlerde daha başka birçok ulusal NGO (Non-Governmental Organization), “hükümet dışı gönüllü kuruluş” vardı faaliyet gösteren... Ama Helsinki Yurttaşlar Meclisi uluslararası NGO olarak kuruldu o zaman ve tarihte hiçbir örneği olmayan uluslararası siyasi parti statüsü kazandı bir anlamda. NGO olarak kuruldu elbette, ama sanki bilinçaltımızda “uluslararası siyasi parti” gibi benimsedik onu. Bu çok önemliydi bence... Türkiye’ye dönmeden önce kuruculardan Mary Kaldor’la kısaca konuşabildim, “Bu iş bana ilginç geliyor, bunu Türkiye’de yapmak isterim, ne dersiniz?” diye sordum; o da “ Tabii yap, gel, bizimle görüş; biz sana şunu yap, bunu yap diye bir şey söyleyecek durumda değiliz; sen özerksin, sağ ol var ol, hoş geldin” dedi özetle... O arada bu Körfez Savaşı hikâyesi başladı. Helsinki Yurttaşlar Meclisi’nden “Biz hem Saddam’a, hem Bush’a savaşı durdurun telgrafları çekiyoruz. Siz de Türkiye’de yapabildiğinizi yapın” mesajı geldi. Biz de basındaki imkânlarımızı kullanarak, Bush ve Saddam’a savaşı durdurun telgrafları yollanması için bir iki gazetede çağrı yayımlattık. Dolayısıyla Türkiye’den ciddi bir katılım oldu... Bu arada Prag’daki toplantıda Meclis’in bir genel yürütme

Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin yurtdışı toplantılarından birinde.

kurulu olması kararlaştırılmış; her ülkeden iki kişinin katılımıyla oluşan bu genel yürütme kurulunun da kendi içinden bir prezidyum seçmesi fikri benimsenmişti. Ben Türkiye'ye döndükten sonra bu konuda çeşitli temaslar yapmıştım. Sonunda Türkiye'den genel yürütme kuruluna gidecek ikinci kişinin Adalet Ağaoğlu olmasına karar verdik. Prezidyumu seçecek olan genel kurula Adalet ve gene Taciser'le birlikte Viyana'dan trenle gittik. Orada hararetle karşılandık; çünkü Türkiye'nin kampanyası başarılı olmuş, diğerleri o kadar becerememişler. Dolayısıyla beni daha ikinci karşılaşmamızda prezidyuma aldılar.

- Nasıl bir yapısı vardı Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin?

Bir ulusal komiteler vardı, yani Yurttaşlar Meclisi'nin çeşitli ülkelerdeki kolları... Bir de faaliyet alanlarına göre örgütlenmiş uluslararası komisyonlar... Mecliste Helsinki Nihai Senedi'ni imzalamış bütün ülkeler temsil ediliyordu. Bu ülkeleri temsil eden insanların hepsi siyasi deneyime sahipti. Batı'dakilerin çoğu barış hareketinden gelme solculardı genellikle; sağ partilerden gelenler yok denecek kadar azdı... Bir de Doğu Avrupa'daki eski rejim muhalifleri vardı ki, bunlar a'dan z'ye politize kişilerdi...

- Meclisin Türkiye kolu olan Helsinki Yurttaşlar Derneği'ni kurarken, kurucuları saptamada nasıl bir kriter kullandınız?

Kurucuların hem toplum gözünde, icabında hem de devlet gözünde saygıdeğer insanlar olmasını istedik. Ne bileyim, işadamları da olsun, sen-

dikacı da olsun, sanatçı da olsun, yazar da olsun, biraz militan da olsun –mesela Murat Çelikkhan ve Esra Koç da sanırım o militan pratikten gelen kişiler– diye düşündük. Abdullah Baştürk olacaktı, öldü, onun yerine Süleyman Çelebi'yi aldık sendikacı olarak. Onat Kutlar, Emül Galip Sandalcı katıldı. Kürtler olmalı dedik; Mehmet Ali Aslan, Tarık Ziya Ekinci'yi çağırdık... “32. Gün” çok popülerdi o sıralar, dolayısıyla Mehmet Ali Birand'a teklif ettik. İşadamı olarak Osman Kavala –artık ona ne kadar işadamı denilebilirse– vardı kurucular arasında... Böyle *representative* bir şey kurduk. Hâlâ da 200 tane bile üyesi yoktur derneğin. Derneğin *international affiliaton*'la kurulması gerekiyordu, yani uluslararası örgütün buradaki kolu olarak kurulacaktı. Yoksa yine kurup kitabına uydurmayı düşünmek de mümkündü tabii; ama ben prensip olarak istemiyordum bunu. Dolayısıyla 12 Eylül kanunlarına göre, uluslararası örgütün kolu olarak kurulması için Bakanlar Kurulu kararı gerekiyordu, İçişleri Bakanlığı'na bildirilmesi yetmiyordu. Nitekim bir yıl falan sürdü derneğin kurulabilmesi, ki o tarihlerdeki hükümetler bize gayet yardımcı olacak hükümetlerdi.

– “Şimdi buna kökü dışarıda denir” kaygısı duyanlar çıktı mı kurucular arasından?

Yok çıkmadı. Zaten benim teklif götürdüğüm insanlardan sadece Yaşar (Kemal) ile Zülfü (Livaneli) istemedi kurucu olmayı –herhalde iş gücü nedeniyle; onların dışında herkes kabul etti.

– Derneğin faaliyet alanları kısaca nelerdi?

NGO dediğinin kendini sınırlaması gerekir, çünkü ne kadar sınırlı ve tanımlı bir faaliyet alanı varsa, o faaliyetlerin başarılı olma şansı da o kadar büyük. Bir şeyi sonucuna vardırarak, o anlamda da etkili olmak için bu şarttır. Ama onu da yaparım, bunu da yaparım diyorsan bu yapmak istediklerinin her biri siyasi partinin bir koluna oturuyor. Helsinki Yurttaşlar Derneği'ndeki komisyonların faaliyet alanı çok genişti. Dört komisyon vardı: Birincisi çevre, ekoloji vs. İkincisi ulusal/etnik/dini vs. çatışmaları durdurma, barışçı politikalar üretme. İnsan hakları, demokrasi vs diye bir üçüncü komisyon. Dördüncü de Barışçı Ekonomi komisyonu... Şimdi bunların hepsi siyasi partilerin hedefleriyle örtüşen şeyler. Bu anlamda Helsinki hedeflerini çok iddialı ortaya koydu ve bu nedenle de başarılı olamadı diye düşünüyorum.

– Sen bir ara uluslararası Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin eşbaşkanlığını da yürüttün, değil mi?

Bir ara, evet. Prezidyum dediğimiz yürütme kurulunda da hep bulundum. Genel kurul aşağı yukarı iki yılda bir toplanırdı. Son toplantıyı İstanbul'da yaptık, ondan sonra zaten yavaş yavaş dağılmaya başladı.

– Neden dağılmaya başladı?

Dünyanın gündemi değişmeye başladı da ondan. Assamble'nin kuruluşundaki temel meselesi Avrupa'nın birliğiydi, sivil toplum düzeyinde Doğu'nun ve Batı'nın birleşmesiydi... Geçen yıllar içinde, AB'nin genişleme sürecinden de görüldüğü gibi o hedef büyük ölçüde gerçekleştiği için, havada kaldı kuruluş felsefesi... Bu arada tabii çeşitli iç meseleler, görüş ayrılıkları vesaire de oldu. Mesela Doğu Avrupalılar bu örgüt kurulduktan sonra bir süre bunu kendilerinin Avrupa'yla bütünleşmesinin aracı olarak gördüler; bu gerçekleştiği ölçüde de ilgilerini kestiler, gevşettiler. Başlangıçta Helsinki'de olan insanlar, daha paralı işler yapan Soros gibi yerlere girdiler. Orada profesyonelleşebiliyorlardı çünkü...

– Ya Helsinki Yurttaşlar Derneği?

Bizimki ise dediğim gibi, zaten başta çok iddialı olarak tanımlanan işlevini yitirmeye başladı. Mesela Ortadoğu'yu komisyonlara dahil etmeye yönelmek bir yoldu. Ama o tarihte Doğu Avrupalıların hepsi buna karşıydılar. "Bu bir Avrupa örgütüdür, orası bizi ilgilendirmez, çünkü Ortadoğu Amerika'nın güç alanındadır" diyorlardı. Öte yandan Doğu Avrupalı rejim muhaliflerinin Amerikalılara bir yakınlığı hep oldu, Sovyet rejiminden çok çekmiş oldukları için...

– Türkiye'de ne tür faaliyetlerde bulundu dernek?

Türkiye'de derneği kurarken benim kafamdaki modeli belirleyen unsur, Türk aydınının kendine özgü konumuydu. Yani ne Batı Avrupalı aydın gibi ilgi alanları tamamen dışadönük, ne de Doğu Avrupalı gibi sadece kendi meseleleriyle ilgilenen içedönük bir aydın kitlesi var Türkiye'nin... Bizim ilgimizi içe yöneltecek epey meselemiz var, ama dış dünyanın meselelerine de uzak değiliz. Dolayısıyla Türkiye'deki Helsinki, gerekiyorsa iç sorunlara enternasyonal destek sağlar ve Türkiye'deki ilgili insanları dış enternasyonal sorunlarla bağlantılandırır diye düşünüyordum. O tarihlerde, Kafkasya'ydı, Yugoslavya'ydı, yakın çevremizde yeterince mesele vardı zaten –Irak'ta çıkan ilk Körfez patirtısını saymazsak...

– Anlaşılan o mesele zaten faaliyet alanınızın dışında kalıyordu, Ortadoğu olduğu için...

Ama biz Uluslararası Helsinki olarak Ortadoğu konulu ilk sivil toplum sempozyumunu burada yaptık gene de. Dolayısıyla buraya Saddam'dan kaçan ve yurtdışında yaşayan Irak muhalefeti ilk o münasebetle geldi. Ayrıca yine yurtdışında yaşayan Kuveyt sosyal demokrat muhalefetinden üç kişi, üç Iraklı, üç tane İsrailli barış aktivisti –biri Yahudi, ikisi Filistinli olmak üzere– ve Türkiye'den de Türk ve Kürt meselelerini konuşabilecek insanlar katıldı bu toplantıya. Ayrıca 1992'de İs-

tanbul'da Kürt meselesi konulu uluslararası bir toplantı yaptık. Gözlemci olarak yurtdışından gelen siyasetçiler, gazetecilerle defalarca Diyarbakır, Cizre, Silopi'ye gittik. Yabancı öğrencilerin de katılımıyla sivil toplum, sivil aktivizm, bölge sorunları konularında eğitim veren yaz okulları düzenledik. Türk aydınlarını Bosna, Kafkasya gibi çatışma bölgelerine götürdük, yardım kampanyaları düzenledik...

- Yaz okullarına daha çok Balkanlar'dan gelen öğrenciler katılıyordu değil mi?

Evet. Ama Ermenistan'dan, Gürcistan'dan, Azerbaycan'dan da gelenler oldu. Zaten Karabağ'dan Ermeni geldi diye durdurdu bu faaliyeti İçişleri Bakanlığı bir seferinde.

- Bu etkinlikler dava konusu oldu mu Türkiye'de?

Olanlar oldu; ama düştü hemen, ciddi bir şey olmadı.

- Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin bugününü nasıl değerlendirirsin?

Helsinki Yurttaşlar Derneği zaten çok sayıda olmayan üyelerinin hayat tarzı vesairesiyle militan bir insan hakları örgütü değil, genel olarak sivil toplum örgütlenmesi oldu. Sivil toplum faaliyetleri gibi işin daha çok teorisiyle ilgilenen, bu anlamda da diğer sivil toplum örgütlerine bir know-show sağlamak imkânına sahip bir örgüt haline geldi. Yani Helsinki'nin kendisi yapmasa da, nerede bir sivil toplum bilinçlendirilmesi olsa, bizler yine çağırıyoruz oraya.

- Derneğin maddi kaynakları neler, üye aidatları değil herhalde...

Üye aidatları, üyelerin aidiyet duyguları açısından çok hayati sivil toplum örgütleri için. Ama aidattan toplanan parayla işler yürümez, daha yüklü paralar lazım. Bunun Türkiye'de kaynağı yok şu aşamada. Devletten para alamazsınız NGO olarak. Öncelikle zaten almak istemezsiniz. Belediyeler gibi yarı resmi yerlerden de nakit para istemek çeşitli sakıncalara yol açabilir. Bunlardan daha çok aynı yardım diyebileceğimiz destekler gelebilir sadece. Burjuvazi ise para vermez sivil toplum faaliyetleri için Türkiye'de. Burjuvazi Kızılây'a, Türk Hava Kurumu'na falan bağışlarını yapıp, vatani vazifesini yerine getirmiş sayar kendini. Milliyetçi-mukaddesatçı, devletle ilişkili kesimi zaten unut... Burjuvazinin kendini benim görüşlerime yakın hisseden kesimi de korur. Başına bir şey gelmesinden ödü kopar. Dolayısıyla proje bazında Avrupa Birliği gibi kuruluşlardan gelir para...

- Derneğin geleceğini nasıl görüyorsun?

Bu şimdilik böyle devam edecek gibi gözüküyor. Avrupa Birliği'ne entegrasyon konusunda Türkiye'de artık dananın kuyruğunun kopması

noktasına gelindi... Nasıl kopacağını anlamadan, Helsinki'nin bundan sonra ne olacağını düşünmek kolay değil. Hatta olup olmayacağını da...

Kürtlerle diyalog arayışı

– Helsinki Yurttaşlar Derneği kalmasa da, Türkiye'nin demokrasi kültürüne yaptığı katkılar kalacak ama... 90'larda Helsinki Yurttaşlar Derneği bünyesinde öncülük ettiğin sivil toplum inisiyatiflerinin başında Kürt sorunuyla ilgili faaliyetler geliyor. Şubat 1992'de "Kürt Sorunu İçin Barış İnisiyatifi" adı altında başlatılan çalışmayla Türkiye'de ilk kez farklı kesimlerden Türk ve Kürt kökenli aydınları bir araya getiriyorsunuz...

Evet... Türk ve Kürt yazar, çizer, politikacı, konuyla ilgili insanların gelip konuştukları önemli bir toplantı yaptık. Sonra da yurttaş kavramı çerçevesinde bir izleme grubu oluşturduk. Nevruz döneminde Güneydoğu'ya giderek yerinde inceleme yaptık... Çatışmayı durdurma amacıyla, çünkü o tarihte de kanlı olayların meydana gelmesinden korkuluyordu.

– Ama senin etnik ya da kültürel kimlikler sorununa olan yaklaşımını bundan çok daha önce ortaya koyduğunu söyleyebiliriz, değil mi? Kürt meselesinin barışçı çözümü için Kürtlerle diyalog arayışına girdiğin, bu konudaki yazıların *Yeni Gündem* yıllarında mı başlıyor?

Tam olarak değil. O zaman daha henüz Türkiye'de Kürt yok, biliyorsun. *Yeni Gündem*'de de yok o yüzden.

– Nasıl yok? Kürtler ne zaman çıkıyor ortaya?

Yeni Gündem'in sonuna doğru. O zamana kadar bir avuç terörist var, biliyorsun; karlı havada kart kurt ses çıkarıyor. Bu yüzden dergiler kapatılıyor; başka bir şey söyleyemiyorsun yani...

– O halde ne zaman yazmaya başlıyorsun Kürt meselesine ilişkin ilk yazılarını?

Yeni Gündem'in son demlerinde falan... O zaman İsveç'in emperyalist olduğuna karar verdi Abdullah Öcalan. İsveç'ten PKK'lıları mı atmışlar ne, ona misilleme olarak, "İsveç'in Kürdistan topraklarındaki petrolde gözü var" gibi anlamlı(!) laflar etti. İsveç'in istihbarat örgütünün adı da SAPO'ymuş. "Apo'ya karşı SAPO!" falan diye gülüyorduk aramızda. İlk o zaman adını koyabilerek yazdık galiba bir şeyler. Şimdi tam olarak hatırlamıyorum; ama önceleri böyle birtakım olaylar oldukça, "Kürt sorunu" diye tam adını koymadan bir şeyler yazıyorduk. Aslında bu "üç beş terörist" bir türlü durdurulamayınca, Orgeneral Necdet Üruğ "Bu etnik meseledir, çözümü kolay değildir" demek zorunda kaldı da, basın da böylece "Kürt" deme hakkını kazandı. Sonra 1991 yılında Diyarbakır'da Vedat

Aydın'ın öldürülmesi üzerine *Cumhuriyet* gazetesine bir makale yazdım. Bu konuyla ilgili kayda değer ilk yazım odur. Bu yazı önemli bir dönüm noktası oldu. Sadece benim için de değil... Bunu bizim Çağatay Anadolu gördü ve "Bu doğru bir yazı; bunu başkalarına okutsak da, altında hepimizin imzalarıyla çıksa" dedi. Sonra da yaklaşık yüze yakın imza topladı; öyle yayımlandı o yazı. O sıralar ben artık Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin yürütme kurulunda çalışıyordum. Bu yazıyı İngilizce'ye de çevirerek yurtdışında HYM çevresine de dağıttık.

"Türkler ve Kürtler: Nereden Nereye"

- "Diyarbakır Olaylarının Düşündürdükleri" başlıklı bu yazı daha sonra, 1995'te çıkan *Türkler ve Kürtler: Nereden Nereye* başlıklı kitabında da yer aldı. Bu kitap, *Yeni Gündem*'de 1986 yılında çıkan "Doğu Olayları" başlıklı yazıyla başlıyor. Son yazı ise 1995'te yazdığım "Kürt Parlamentosu Konusu" başlığını taşıyor. Bu yazı başlıkları bile Kürt sorununun tartışılması sürecinde nereden nereye geldiğini göstermeye yetiyor aslında...

Evet... O kitap da biraz yine toplama, biraz da doğrudan o kitap için yazılmış yazılardan oluştu. Kitabın hikâyesini anlatan bölümler de vardır içinde; Helsinki çerçevesinde Kürt sorununa ilişkin olarak ne yaptık, ne ettik, onları anlatan kısımlar da... Bu kitap en az satan kitabım oldu benim. Çok ilginçtir bu... Çünkü Kürtler de istemediler, okumadılar; Türkler de beğenmediler, okumadılar. Herhalde Türk milliyetçiliğine olduğu kadar Kürt milliyetçiliğine de karşı çıktığım için oldu bu...

- Belki de erken yazılmış bir kitaptı. *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* adlı kitabının aksine, zamanlama olarak yanlıştı. 1995 yılında Güneydoğu'daki "düşük yoğunluklu çatışma" devam ediyordu hâlâ...

Bilmem, hiç böyle düşünmedim. Belki de o yüzden okumadı insanlar. Türkler Kürt sorununa Kürtlere arka çıkarak baktığını biliyorlardı; onları ilgilendirmiyordu benim ne söyleyeceğim. Kürtler ise Apolarından hoşlanmadığını bilirler, kitapta bu gayet açıktır zaten; eh o zaman bunlar da böyle bir adamın kitabını okuyacak değiller tabii ki...

- Bir de toplama yazılardan oluşan bir kitap olarak, biraz dağınık olduğu söylenebilir belki... Daha önce yayımlanmış siyasi analiz yazıların ile Yeni Demokratik Oluşum toplantıları ve Helsinki etkinliklerinin anlatıldığı bölümler derken, Murat Belge'nin Kürt konusundaki bireysel tarihi gibi adeta...

Bunu bilemem tabii... Aslında 1995'te "Kürt sorunu" devam ederken -bitecek gibi de görünmüyor zaten- ve tabii benim de bu konudaki faaliyetlerim devam ederken, bir noktaya geldim ben. O aşamada olup biten-

lere baktığımda bu sorunun çözümüne ya da daha iyiye gideceğine dair bir umut ışığı göremedim. İşte o zaman sanki içimden gelen bir sesi dinledim ve bütün bu yazıları toplayıp bir kitap haline getireyim, dedim. Sanki sürecin o güne kadarki bir özetini yapmak istedim. Ne kadar bireysel tarih bilemem... Ama şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Ben kendi adıma epey bir şeyler yaptım bu konuda. Yaklaşık on yıl kadar bir süre siyasi angajmanımı “Kürt sorununun barışçı çözümü” konusuna ayırdım. Uluslararası Helsinki’de ağırlıklı olarak bu konuyla ilgili olarak çalıştım. Yurtdışında ve burada bazıları kendim düzenlediğim, bazıları konuşmacı olarak bulunduğum uluslararası toplantılara katıldım. Şimdi bakıyorum da, o dönemdeki dergi ve gazetelerde çıkan siyasi yazılarımda da en çok bu konuya ağırlık vermişim. Bütün bunlar o kitapta var. İlgilenen okur...

– Bu kitabın sunuş yazısında, “Sorun bitmedi, ama benim takatım bir anlamda bitti” diyorsun zaten. Bu ilgisizlik de takatını iyice bitirmiş olmalı...

Bir anlamda, evet... Bu, başka şeylere takatım kalmadı anlamına gelmiyor tabii.

“İmralı’ya rehin durumu oluştu”

– Bu konuyu biraz konuşmaya takatın var mı peki?

Çok değişti her şey... Bir rehin durumu oluştu artık... İmralı’ya rehin durumu oluştu... Herkes Apo diyor ya, benim Apo demeye elim ve dilim gitmiyor. Apo sempatik bir isimdir nihayetinde. Abdullah Öcalan’ın ise sempatik olmakla hiçbir alakası yok. Neyse... Benim o kitapta da söylediğim gibi, Türkiye’deki Kürt hareketi ister istemez bir büyük ailenin elinde yürüyen bir şeydir. Kürtlerde aşiret yapısı hâlâ güçlü olduğu için böyledir bu. Abdullah Öcalan bir kere aşiretten falan gelmiyor, proleter Kürt. Bunu planlayarak yapmış olması söz konusu değil, ama kurduğu hareket kendiliğinden bölgedeki en yaygın sosyal tabakaya hitap etti. Bu tabaka ilkökul mezunu veya değil, nadiren ortaokul okumuş, yani iyi okumanuş; kır kökenli, ama kente gelmiş ve işsiz kesim. Yaygın bir kesim yani... Bu kitle üzerinde çekicilik kazandı Apoculuk hareketi. Acımasız bir hareketti bu, şiddetiyle namı... Dolayısıyla bu adamlara hitap edebiliyordu. Ama işte zaafı da bu, bu adamlarla sofistike bir şey yapılamaz çünkü... Ama tabii Apo’nun da başka türlü bir adama pek fazla tahammül yok, kendinden daha akıllı bir adamı kaldıramaz.

– Sen başından itibaren sol bir hareket olarak değerlendirmedin bunu, değil mi?

Hayır. Milliyetçi bir harekettir bu. Kürt milliyetçisi yani... Ama adanın da “Bağımsız Kürdistan kurayım” diye ortaya çıkmadı. Adanın niyeti

solculuktu. Zaten dünyada Vietnam olmuş, Kamboçya olmuş, bu adam da Türkiye'yi komünist yapmak üzere çıktı ortaya. Proletaryanın önderliği falan diyordu. Zaten partinin (PKK) adı da Kürdistan İşçi Partisi; işçiler yok ama olacak ileride inşallah! Aslında proletarya önderliği diyen bir çizginin Kürtlere çok fazla hitap etmesi, çekici gelmesi pek mümkün değildi. Ama elleri mahkûm kaldı Kürtlerin. Ortada sadece bu adamlar vardı ve bir şeyler yapıyorlardı. Bunlar sadece vurmasını bilen adamlar oldukları için, 12 Eylül olunca da bunu yaptılar, bildikleri şeyi yaptılar. Başka herkes tırsmış otururken, birdenbire bunların bir şeyler yapıyor olmasıyla gözler bunlara çevrildi. Kürtler adına bir şey yaptıkları için, geri kalan insanlar yapılanları tasvip etmeseler de, Kürtler için yapıldığını inkâr etmelerine ırkân yok. Öte yandan onların başına gelen şeylerin Kürt oldukları için başlarına geldiği de gayet açık. Böylece yaygınlık kazanmaya başladılar Kürtler arasında...

- Ama Kürtler adına Kürtleri de öldürdüler...

Eruh baskını diye geçer, sanki PKK o zaman başlamış gibi. Halbuki 1970'lerde başlamıştı Öcalan örgütlenmeye. 1976'da Kürtleri öldürerek, Bucak aşiretiyle savaşarak var oldu; çıkışı odur. Ulusal kurtuluş savaşının Marksist-Leninist olanı kendisi ya, var olan feodalizme karşı mücadele ederek kurulacak falan ya kendi proletarya diktatörlüğü, herhalde etrafta feodal olarak Bucakları gördü. İşte Siverek'te Bucak aşiretine saldırdılar ve genel olarak da Kürtleri öldürdüler. "Hain Kürtler"i öldürmek üzere yola çıktıklarını iddia ettiler. Bununla nam yaptılar. Sonra 12 Eylül ilan edilince herkesle birlikte bunlar da ortadan kayboldular. Ondan sonra tabii PKK, KPP, neyse, bir direniş hareketini yaratacak ortamı daha çok Türk tarafı ihdas etti; insanları döverek, hakaret ederek, köy meydanlarında soyup aşağılayarak.. PKK o sıralarda Avrupa'da başka devrimcileri öldürüyordu.

- Bir de Diyarbakır Hapishanesi'nde yaşananlar var...

Tabii en büyük pay orada. Bütün o cezaevi korkunçlukları yaşandı. Tabii o ortamda akrabaları, yakınları baskı ve zulüm görmüş insanlar da yardımcı olmaya başladılar bunlara. Tuhaf bir şekilde, tüm Kürtlerin hayatında bir yer edinmeye başladılar. Sevmedikleri, onaylamadıkları bir adam ve bir hareket, ama bir Kürt hareketi işte. Başkası da yok zaten... Sen Kürt'e, Kürt'üm demeyi bile yasaklıyorsun. O zaman Kürt'ün özgür olabileceği tek yer dağ, başka bir yer yok. Bir tek dağa çıktığı zaman adam yaşabiliyor inancıyla, kendiyle. Tası bir tarafa eğdiğin zaman, içindeki su da oraya doğru akar yerçekiminin sonucu. Burada bu şartlar yaratılınca, tabii ki PKK'ya doğru akan derecikler yaratılmış oldu bütün o bölgede. Sonunda da Apo dışında kimse politika yapamaz oldu. Bir de tabii şöyle bir kıştırma var Kürtler açısından: Devlet Kürt-

leri konuşturmuyor, tamam da; Apo da konuşturmuyor. Orada da kalıp "Türkiye'nin sorunlarını ortaklaşa çözelim" diyecek barışçı bir parti olsa, bunu yaşatmayacak olan da yine Öcalan. Rakipler birbirini buluyor, aynı mantığın iki türevi bunlar. Birbirinin amansız düşmanı olarak dövüşüyorlar, ama bir taraftan da her ikisinde de aynı düşünsel sistematik egemen. Tabii bu hareketin büyümesiyle birlikte, bunların sivil kadroları olarak da çok sayıda hiçbir yerde dikiş tutturamamış taşra politikacısı gibi adamlar ortaya çıktılar. Bizim Kürtlerin Sein Finn'i de onlar oldu yani. Dolayısıyla oldukça akıl fukarası bir hareket... Zaten Türkiye'nin yanlış politikaları olmasa, kendi başına, kendi potansiyelleriyle, bu olduğu kadar da bir şey olmaları mümkün değildi ya...

- Böylece senin hayatına bir yurttaş hakları meselesi olarak girdi bu, öyle mi?

Evet. Ben hiçbir zaman Kürtler Türkiye'den ayrılınsın, bağımsız bir Kürdistan kurulsun, diye düşünmedim. Bugün de bunun iyi bir çözüm olduğunu düşünmüyorum. İnsanların bir arada yaşamalarından yana-
yum, ayrılarak yaşamalarından değil. Ayrılarak yaşamak, en az marifet gerektiren varoluş biçimi. Hiçbir zaman daha medeni bir dünyanın doğmasına yardımcı olmaz ayrılmak. Ayrılırsın, sonra kendi aranda yine ayrılırsın. Yani bugün Kürdistan diye bir yeri ayr, bilmem kaç yıl sonra Alevi olanlar-olmayanlar diye gene ayrılabilir, kuzeylisi-güneylisi diye ayrılır, her zaman bulunur ayıracak bir şey. Ve bunlara teslim ola-
la yaşadığın sürece, sonunda gene aşirete maşirete, aileye falan, böyle birimlere dönersin. İyice içine kapanır; kendinden başkasına güvenemez olursun. Çoğulculuğu savunan bir adam olarak Kürt bağımsızlığını savunmam mümkün değildir benim... Ama bu kadar birbirini gırtlaklayarak yaşayacaklarsa Kürtler ile Türkler, o zaman ayrılınsınlar daha iyi diyebilirim. O çerçevede de bunu söylerim yani. Çekler ile Slovaklar efendi efendi ayrıldılar; iyi mi ettiler, belki iyi etmediler, ama eğer Türkler ile Kürtler haline gelecek idilerse, o zaman elbette ki ayrılma-
ları daha iyi oldu. En azından birbirlerini öldürmezler artık...

- Senin ilişkide bulunduğun Kürtler, Kürt aydınları, kımilerdi?

Mesela Abdülmelik Fırat... Ben daha çocukluğumdan bilirim onu; DP milletvekili olarak Kayseri'de hapis yatarken tanışmıştım onunla... Çok sevimli bir gençti o zaman, şimdi tonton bir ihtiyar. Bizim Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin kurucu üyeleri arasında Tarık Ziya (Ekinci), Mehmet Ali Aslan, Şerafettin Elçi, Ümit Fırat vardır, Diyarbakır'dan Doktor Mahmut Ortakaya vardır. Ahmet Türk'tü, falandı filandı, bir sürü siyasi kişiyi tanırım. Öte tarafta da Mehdi Zana, Leyla Zana, Hatip Dicle, Orhan Doğan, Sırrı Sakık vs... HADEP döneminden tanıdığım çok insan vardır. Oraya çok gittim geldim yıllar içinde. Mesela Felat

Bey vardı –Felat Cemiloğlu, bu yakınlarda öldü, meşhur Cemilzadelerden– onunla tanışmıştık Diyarbakır’da. Epeyce mesaim oldu Kürtlerle. Bu saydıklarımın bir kısmı zaten HADEP içinde olan adamlardı... Mesela biz Helsinki olarak İstanbul’da bir heyet toplamaya çalışıyoruz 1992’de... Yani gözlemci statüsünde Diyarbakır’a gideceğiz Nevruz kutlamaları sırasında, çünkü korkunç şeyler bekleniyor Nevruz’da. Herkesin ödü kopuyor. O heyeti doğru dürüst toplayamıyoruz, gelmiyor insanlar. Sonunda biz Çağatay, Ömer, Taciser, Mazlum-Der’den Cihangir İslam diye şeker bir doktor, kalktık gittik. Yanımızda bir Amerikalı gazeteci de vardı. O gidişimizde Haşim Haşimi’yi tanıdık Cizre’de.

– O Cizre belediye başkanı değil miydi?

Evet. ANAP’tan... Evine gittik o akşam, evin bahçesinde sığınak kazıyordu aile.

– Saklanmak için mi?

Evet... Belediye başkanının ailesi sığınak kazıyordu. Yanımızdaki Amerikalı gazeteciden yazmama sözü aldı; yazılmamak kaydıyla yani, bir sürü şey anlattı o akşam. PKK’ya hiçbir sempatisi yoktur Haşimi’nin. Bilinir bu. Ama anlattıklarını dinlerken, acaba mı sorusu gelebilirdi aklına, çünkü PKK aleyhine de hiç konuşmadı. Öte yandan bir başka kentte kaymakamı ziyarete gitmiştik, onun da yanında belediye başkanı var, bir de polis müdürü var. Belediye başkanı Kürt, “Allah belasını versin PKK’nın” diye başlıyor lafa. Yani harfî tarif gibi bir şey bu. Sonra öğrendik ki, PKK’nın seçtiği adammış. Yani her şeyin başka türlü bir mantığı var. Ama benim anlatmaya çalıştığım tutum, Haşimi’ninki... Böyle bir vakaa var, bunu tasvip etmiyor, bunun içinde değil, yanında değil, ama karşısında da olamıyor. “Bunlar kötü” diyemiyor. Bunlar da onlar çünkü, kendileri, kendi çocukları... Neyse işte dönüşte, Ankara havaalanında Perinçek’in dergisini –2000’e *Doğru* muydu neydi o zamanlar– gördük. Bu Ferit İlsever’i göndermişler Apo’yla konuşmaya. Bu ve Yalçın Küçük gidip görüşmüşler Apo’yla o günlerde. Adamın demecini yayımlıyorlar ve benim de adım geçiyor orada... Apo “Onun babası TKP’yi tasfiye etmiş, kendisi de Dev-Yol’u tasfiye etti, ama bize gücü yetmez” diyor. Bizim derneği de herhalde *Helsinki Watch* sanıyor; “Böyle saygıdeğer, kabul edilen bir örgütün, emperyalizmin ajanı olacak adamlarla iş yapmasına akıl erdiremiyorum” diyor. İşte, malum lakırdılar...

– Marksist Murat Belge de kurtaramadı yani kendini “emperyalizmin ajanı” olmaktan?

Mümkün mü? Biz Diyarbakır’a gitmeden daha önce İstanbul’da, Tepebaşı’ndaki Etap Pullman otelinde ilk Türk-Kürt aydınlar toplantısını

tertiplenmiştik. Sonra da o toplantılarda yapılan konuşmaların metnini kitap olarak basmıştık. O zamanlar bu Halkın Emek Partisi (HEP) vardı; bu kitabı okutmak için dağıtmak üzere satın almışlardı. Sonra Abdullah Öcalan'ın bu demeci çıktı işte Perinçek'in dergisinde. Aradan epey bir zaman geçti, bir gün "Ne oldu o kitaplar?" diye sorduğumuzda, bütün kitapların bir depoda durduğunu öğrendik. Serok "emperyalizmin ajanı" deyince bize, durdurdular kitabın dağıtımını...

- Serok Apo mu?

Serok: lider, başkan, yani evet o... Ona yakın olan Kürt aydınları ve politikacılarıyla zaten Serok'un dışına çıkan diyalog kuramıyorduk. Onlarla konuştuğumuz zaman, bu konuşmanın sahiden birbiriyle konuşan, anlaşılan, dost olan adamların diyalogu olmadığı belliydi. Orada bir başka çıkar meselesi var: O seni kendisini ezen ulusun demokrati olarak kendi davasında şöyle veya böyle kullanabileceği bir adam olarak görüyor, başka türlü görmüyor. Bunlar çok yaşandı tabii... Ama Felat Bey'di, Haşimî'ydi, bunlar da başka türlü insanlardı. Onlarla pekâlâ konuşursun, anlaşırsın. Öte yandan, PKK'lı olmayanlar içinde de, PKK'yı masum bırakacak kadar koyu milliyetçi olanlar vardır. Bu sefer de o nedenle diyalog kuramazsın. Ben, Türklerin Güneş Dil Teorisi'ne itibar etmezken, Kürtlerin Güneş Dil Teorisi'ne niye itibar edeyim ki!

"Kürt Sorunu İçin Barış İnisiyatifi"

- Demin sözünü ettiğin o toplantı 1992'de Helsinki Yurttaşlar Meclisi olarak başlattığınız "Kürt Sorunu İçin Barış İnisiyatifi" toplantısı mı?

Evet. Helsinki Yurttaşlar Meclisi'ne bağlı Helsinki Milliyetler Komitesi olarak düzenledik bunu. Kürt ve Türk aydınlarının ve sivil toplum temsilcilerinin katıldığı bir toplantı oldu bu. Türünün ilk örneği idi, denebilir bunun için... Ama daha önce de Helsinki Yurttaşlar Meclisi olarak faaliyetlerimiz oldu bu konuda. Ben Yürütme Kurulu'na seçildikten sonra 1992 şubatında bir Türkiye ziyareti gerçekleştirdik biz. İngiltere, Hollanda, Danimarka, İsveç, Bulgaristan, Amerika gibi değişik ülkelerden ve Helsinki örgütü dışından insanların da katıldığı üç günlük bir programdı bu. Birinci gün İstanbul'da Kürt aydınlarıyla görüştük; ikinci gün Diyarbakır'a gidildi ve oradaki yerel örgüt temsilcileriyle konuşuldu; üçüncü gün de Ankara'da iktidar ve muhalefet partilerinden politikacılarla görüştük. 1992 baharının Nevruz korkusunu o Diyarbakır gezisinde öğrendik.

- Bu üç günlük programda kimlerle görüşebildiniz?

Diyarbakır'da Mehdi Zana, Fehmi Gümüş, Mehmet Vural gibi pek

çok insanla konuştuk. Ankara'da SHP grubunun sözcüleri Aydın Güven Gürkan ve Mahmut Alınak'la görüştük, DYP'den Melik Fırat'ı ziyaret ettik. Leyla Zana'yla uzun bir görüşme olmuştu. Son olarak da Cindoruk'a gittik. İşte "Barış İnisiyatifi" etkinliği bu geziden sonra gerçekleştirildi. Bu arada şöyle bir gelişme daha oldu: 1991 sonu gibi bir tarihten itibaren *Cumhuriyet* gazetesine haftada birkaç yazı vermeye başladım. Dolayısıyla hem DYP- SHP koalisyonu hem de Kürt sorununun gidişatı konusundaki düşüncelerimi oldukça sık yazabiliyordum.

- "Barış İnisiyatifi" toplantısında mı aldınız Nevruz'da Diyarbakır'a gitme kararını?

Evet... "Yurttaş" kavramı çerçevesinde bir izleme grubu oluşturmaya karar verdik. Bir hafta kadar süreyle orada bulunacak, orada yaşayan yurttaşlarımıza yalnız olmadıklarını gösterecektik. Sonunda kimse gelmedi korkudan. Biz demin anlattığım dört beş kişi gittik oraya. Diyarbakır'a indik, sonra Silvan ve Batman'a gittik. Ertesi gün Mardin üzerinden Cizre'ye gittik. Sonra da Silopi'ye. Sonunda da Nevruz'u çevre kasabalar da değil, Diyarbakır'da geçirmeye karar verdik. Güvenlik nedeniyle...

- O Nevruz kutlanmalarında da kanlı olaylar olmuştu, değil mi?

Tabii, genel ayaklanma bekleniyordu zaten. İşte çatışma falan çıktı. Nevruz seksene yakın ölüyle kutlandı... Sonuçta PKK'ya değil, halka darbe vurulmuş oldu... Dönüşte bunları da yazdım tabii. Derken *Cumhuriyet* gazetesinde yeniden yönetim değiştiği oldu. Ben de gelen kadronun Kemalist bakış açısıyla bağdaşamayacağım için orada yazmayı kestim...

- Sonra da haftalık *Nokta* dergisinde sürdürüyorsun Kürt sorununa ilişkin yazılarını... Üstelik de bayağı sıkı yazılar bunlar...

O da tuhaf bir durumdur. O sırada yayın yönetmeni olan Bülent Denli istemişti yazmamı benden. Dergi o sıralar sallantıdaydı. Benim pek de ilgilenmediğim anlaşmazlıklar yüzünden sık sık yayın yönetmeni değişip duruyordu. Ama kimse bana "git" demediği için, yazıları sürdürdüm ben de...

- Musa Anter'in öldürülmesinden sonra orada yazdığın yazıda, "Dünyada Madame Tussaud'dan sonra balmumu heykel müzeleri popülerleşti. Türkiye'de faili meçhul cinayete kurban gitmiş olanların balmumu heykellerinden bir müze açmalı artık" diyorsun.

Bu yazı fazla etkili olmuyor anlaşılan, kısa bir süre sonra da Uğur Mumcu öldürüldü çünkü...

- Sonra Halkın Emek Partisi'nin (HEP) kapatılması, Apo'nun tek yanlı olarak ilan ettiği ateşkesi Bingöl'de katliam yaparak boz-

ması derken, “Barış Galiba Yok” yazısını yazıyorsun. Burada Kemal Burkay ve benzeri Kürt aydınlarını olayı kınamadıkları için eleştiriyorsun. Bundan sonraki yazılarda da, “Kürt sorununun barışçı çözümü” konusundaki umudunun yerini karamsarlığa bıraktığı görülüyor artık.

1993'te Özal-Demirel-İnönü'den sonra Tansu Çiller başbakan olmuştu o sıralar... Başka bir şey söylemeye gerek var mı?

– Sonra da Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin büyük uluslararası kongresini Ankara'da düzenliyorsunuz. Buradaki tartışma konusu da yine Kürt sorunu, değil mi?

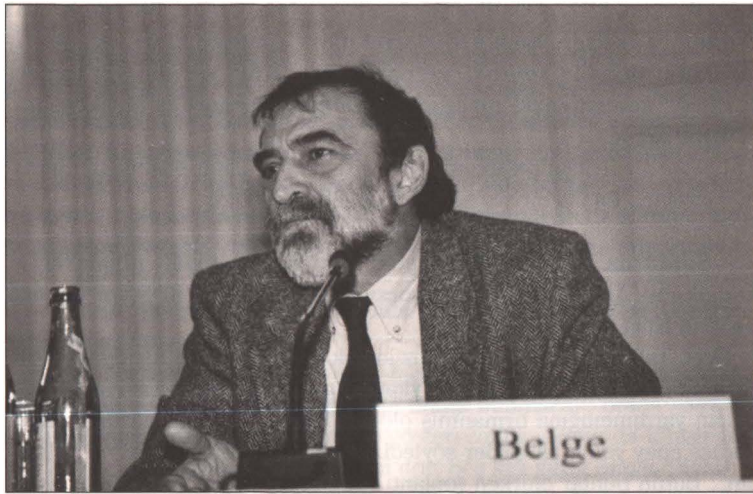
Evet. Yabancı ve Türk yedi yüz kişilik büyük bir organizasyondur bu. Bu arada bizim belediye başkanırken anlaştığımız Murat Karayalçın başbakan yardımcılığına tırmanmış olduğu için, açış konuşmasında resmi görüşe epey yakın bir şeyler söyledi. Bu da yeni tartışmalara yol açtı. Bütün bunlar olurken toplantı salonunda sivil polisler cirit atıyorlardı. Bunu Karayalçın'a bildirdik ve müdahale etmesini istedik. Etti de... Ama bir sonuç alamadı koca Türkiye'nin koca başbakan yardımcısı!

– Kürt sorunu konusunda katıldığın toplantılar Helsinki Yurttaşlar Meclisi etkinlikleriyle sınırlı değildi, herhalde...

Hiç olur mu? Yurtdışı ve yurtiçi çok sayıda toplantıya katıldım. Hele yurtdışındaki toplantılar... Senin orada konuştuğun konu bilgisayar teknolojisindeki son yenilikler de olsa; birisi kalkar, Kürt sorunu hakkında ne düşündüğünü sorar mutlaka. Bu olmazsa olmaz bir şeydir. İkinci olmazsa olmaz da, senin buna verdiğin cevaptan sonra hakarete uğramandır. Memnun edemediğin birkaç kişi çıkar mutlaka. Bu memnuniyetsizlerin ille Kürt olmaları da gerekmez. Yurtdışında yaşayan devrimci Türk militanlar ya da yabancı devrimci militanlar değme PKK militanına taş çıkartırken sen de çileden çıkarsın tabii... Yurtiçindekilerin çoğu “iç dökme”nin ötesine geçemezler. Bazen de radikal solcular gelir, toplantının “tertip komitesi”nde yer almanı rica ederler. Adını kullanırlar, ama hiçbir şey danışmazlar. Onlar her şeyi herkesten daha iyi bilirler; ilkeleri sağlamdır; hiç taviz vermezler. Senin sırtından radikalizm kahramanlığı yaparlar yani... Bile bile evet dersin, çünkü Kürt sorunu öyle boyutlara varmıştır ki, hayır demeye dilin varmaz... Sen barış istediğin halde, bambaşka konuşmaların yapıldığı bir toplantıda bulursun kendini. Böyle şeyler de çok gelmiştir başıma...

– Bütün bu toplantıların, Güneydoğu'ya gidip gelmelerin, bu diyalog arayışlarının Kürt sorununun barışçı çözümü yolunda bir katkısı olmuş mudur?

Ortada bir çözüm mözum olmadığına göre, olamamıştır herhalde...

Münih'teki bir uluslararası toplantıda konuşmacı.

Ama bunun tartışılmaya başlanmasına, toplumun gündemine sokulmasına falan katkısı olmuştur tabii. Bir de bizim kişisel deneyimlerimizin zenginleşmesine yaramıştır. Bak yine komik bir şey anlatayım: Biz yine Doğu'ya gitmiştik bir defasında. Bu sefer iş değil de, gezmeye gitmiştik. Yine Helsinki Yurttaşlar Derneği'nden bir grup. Emel, Yase-min –o zaten bizim turizmcimiz, bilir otelleri, şunları bunları– öyle kalktık gittik. Biz gezmeye gittik; ama oradaki polisler bunu bilmedikleri için, yine onlarla eskort halinde dolaşıp durmuştuk tabii. Gel de anlat adamlara, turistik seyahat yapıyoruz, diye. Anlatsan da inanmazlar zaten... Hatta çok komiktir; dönüşte uçakta ben çantamda kitap falan bir şey aranırken, elime yabancı bir tomar geçti, bu nedir diye çıkardım, baktım ki imtihan kâğıtları. Din ve ahlak dersinin imtihan kâğıtları... Otelde herhalde polis çantaları ararken, bir başkasının tomarını yanlışlıkla benim çantama koymuş! Sınav sorularının cevaplarını okuyarak geçirmiştım uçak yolculuğunu. Düzey de çok felaketti yani... Daha sonra yazdım da bunu, "Gerekliyorsa gönderebilirim, tomar bende" falan diye! Ses seda çıkmadı. Neyse, işte biz oradayken, o gün İmralı Mahkemesi'nde Abdullah Öcalan'la ilgili karar veriliyormuş. Onu hesaplamamışız tabii ki. Dolayısıyla bir gerginlik hissediliyor Diyarbakır'da. Herhalde polis falan da bu yüzden bu kadar telaşlı... Akşam yürürken, karanlıkta surların etrafında bir iki yerde lastik yakan birkaç genç gördük. Bir sürü çayhane vardır ya orada; oralar tıkaş tıkaş dolu, çatır çutur okey sesleri, yani bütün halk öyle bir olay oluyormuş gibi bir havada. Hani zannedersin ki herkes evine kapanır böyle bir durumda. Yok öyle bir şey! Bu tabii, biraz OHAL'den olabilir,

biraz da aldırılmıyormuş gibi yapmak hali olabilir. Sanki bir rahatlama hali de ayrı zamanda...

– Bir rahatlama hali mi? Apo mahkûm olunca mı?

Evet öyle... Öcalan'ın Kenya'da yakalanmasından sonra da oraya her gidişimde –Van'dır, Diyarbakır'dır, neresiyse– bir ferahlama hissetmişimdir insanlarda. Bu şeye benziyor, 12 Eylül olduğu zaman da bir rahatlama olmuştu. Yani halkta zaten olmuştu da, solcular falan da hiçbir zaman itiraf edemeyecekleri bir şekilde rahatlamışlardı. Öldürülme korkusu ya da çıkışı görünmeyen bir yerde kısırlılık korkusu bitmişti. Bir yere kilitlenmişsin, ya öleceksin, ya öldüreceksin, her şey bombok ve bir düzelme ümidi yok, ama bunun aktörü de sensin. Birdenbire biri geliyor, çalıyor borusunu birdenbire; artık o aktör ve senin üstünden gidiyor o yük. Yani bir tür istemeden ferahlama biçimi... Böyle bir şeyi orada da hissettim. Çünkü fiilen günübirlik yaşamının koşulları korkunç derecede zorlaşmıştı. Orada bir rahatlama gelince sen de rahatlıyorsun ister istemez...

– Bundan sonra o koşullar geri gelmez artık, değil mi?

Tabii onu bilemezsin. Bir tarafta PKK var hâlâ. Bunca yıldır dövüşmeye alışmış bir örgüt, savaşın devamına yatırımı var. Demin bahsettiğim tipte adamlar işte... Bir şekilde her şey güllük gülistanlık oldu diyelim, herkes memnun hayatından, bunlar da dağdan indiler aşağı, oturuyorlar. Ne yapacak bu adam şimdi? Gidip kahvede tavla mı oynayacak? Adam ya orduda komutan ya da hiçbir şey değil. Savaş bittiği zaman kimse bunlara merhaba bile demeyebilir, ister tabii savaşın devamını. Bunlar mesela –tabii ne olduğu çok da belli olmuyor ama– ateşkes filan dedikten sonra kendileri bozabilirler ateşkesi. Dolayısıyla Öcalan hapisteyken de devam etmek isteyecekler olabilir. Tabii Türk tarafında da savaşın devamında kendi çıkarı olan bir sürü insan vardır orada. Çünkü bu gibi durumlar kendi ekonomisini falan yaratıyor, oradan besleniyorlar. Korucular mesela, herhalde çok mutlu olmayacaklar yeni durumdan...

– Bitmiş gibi görmüyorsun yani...

İşte görmüyorum bu nedenlerle. Yine bir şeyler çıkarabilirler... Şimdi ortada bir Avrupa Birliği meselesi var; Avrupa Birliği'yle müzakere süreci başlayacak beklentisi var. Ama işte Öcalan'ın yeniden yargılanması gibi yeni gelişmeler de var. Kürt sorunu her şeyiyle AB'ye bağlanmış vaziyette. AB perspektifi ortadan kalktığı anda, yine faşizan baskılar başlayabilir. Ama Türkiye'nin AB yolundan tamamen vazgeçeceğini; burada faşist bir rejim kurulacağı düşünemiyorum ben. Birtakım gecikmeler olabilir. Bu yoldan sapma girişimleri de olabilir belki. Ama bunların uzun erimli bir şey olacağını düşünemiyorum... Bunu Almanya'daki Südoest Europa adlı vakfın dergisine de yazmıştım bir tarihte.

“Otuz yıl sonra memleketiniz nasıl olacak?” diye projeksiyon yapan yazı istemişlerdi, saptadıkları on üç Balkan ülkesini temsil eden birer kişiden. Ben de özetle şunu yazmıştım orada: Otuz yıl sonra Türkiye AB'ye girmek için gerekenleri yapmış olarak AB'ye girer. Rasyonel süreç budur ama Türkiye çok rasyonel davranan bir ülke olmakla maruf değil. Rasyonel davranmazsa, ne olur? O zaman otuz yıl sonra Türkiye “Milli Park” gibi bir hale gelebilir. Turist kabileleri gönderebilirler buraya, bakın “Eskiden insanlar nasıl yaşıyorlardı” diye... Ama buna çok ihtimal veremiyorum. Yani böyle bir rasyonel davranmama hali olsa bile, otuz yıl süremez bu; bu kadar dayanamaz. Otuz yıl sonra tekrar AB'ye girmiş olur Türkiye. Aradaki fark, bir adam gibi girmek var, bir de gözü patlamış, bir kolu askıda girmek!!!

- Bugün itibariyle Kürt sorununun çözüm ihtimalini görüyor musun?

Şimdi genel bir çerçevede konuştuğumuzda benim bütün sorunlara önereceğim çözüm demokrasi. Burada da başka bir şey söyleyecek değilim. Şimdi burada bir şey oldu, işte Öcalan yakalandı ve devam eden bir süreç kesintiye uğradı, yani bu savaş durumu kesilmiş oldu. Bunun üzerinden de epey bir yıl geçti. Epey bir yıl da onun üzerinden geçti. Ama şimdi tekrar birtakım çatışmalar başlıyor, bir şeyler oluyor. Bu çatışmaların dinamikleri mi egemen olacak bundan sonraki döneme yoksa o yaşanmış barışın devamını istemek mi ağır basacak, bakalım göreceğiz. Yine de mesele sadece bu iki faktörün terazide tartılması değil tabii; teraziyi değiştirecek bir şeyleri Türkiye'nin yapması lazım, Türkiye'deki siyasi yapının getirmesi lazım. Ama yani birtakım böyle aşırı, zaten olması akla zarar şeyleri olmaz hale getirmekten ibaret değil mesele; pozitif olarak bir şeyler yapmak lazım. Orada güçlü bir ayak sürme olduğunu hissediyorum.

- Bugünkü hükümetin Kürt meselesi konusunda bir duyarlılığı olduğunu düşünüyor musun?

Özellikle duyarlı olduklarını pek fazla düşünmüyorum. Yani Türkiye'de bugün var olan sorunları –işte din sorunu, Kürt sorunu– bu son seçimle ortadan süpürülen ya da meclise girmeyi başarmış olan Halk Partisi gibi *mainstream* partilerle kıyasladığımızda, onlara oranla biraz daha sorun edinebileceklerini, edindiklerini düşünüyorum. Ama tabii başka birçok konuda olduğu gibi, yine her taraftan eli kolu bağlı ve çok da çekingen olduklarını düşünüyorum.

- Bu meselenin Türk tarafı. Bir de meselenin Kürt tarafı var...

Valla şimdi onu, orada ne olduğunu ben çok fazla izleyemiyorum, bilemiyorum. Yani İmralı'ya gitmeden önce genel olarak Kürt kesiminde

bir tane görüş vardı. O görüşe katılmayanlar da yüksek sesle görüşlerini söylemiyorlardı zaten.

Şimdi biraz daha farklı sesler çıkabiliyor. Daha her şey çok yeni ama PKK dışı iradeler var gördüğüm kadarıyla. PKK'nın içinde de "Madem bu adam esir düştü, biz de kendimize yeni bir başkan buluruz, yolumuza devam ederiz" diyenler vardır herhalde. Dolayısıyla PKK'nın daha askeri ve daha sivil kanatlarının oluşacağını sanıyorum. Daha askeri kanadın ne halt edeceği beni ilgilendirmez, hayırlı bir şey çıkacağını bekleyemem onlardan. Ama daha sivil kanat ne yapabilecek, ne kadar potansiyeli var; genel olarak Türk toplumunun unsurlarıyla ne kadar bir araya gelebilecek, yani PKK olmaktan ne kadar çıkabilecek gibi yeni gelişmeler olabilir. Bunlar önemli, ama öyle Kürt sorunu iyiye gidiyor falan dedirten bir durum yok ortada. Bir kere, Kürt tarafında, sorun "Kürt sorunu" mu, "Abdullah Öcalan sorunu" mu, bunun netleşmesi gerekiyor.

Sivil Anayasa girişimi

– 80 sonrası dönemde başlattığın bir de "Sivil Anayasa" girişimi var. Buradaki kalkış noktan mevcut anayasanın "demokratikleştirilmesi" yerine, "demokratik bir süreç" sonucu oluşmuş, toplumun katkısıyla biçimlenmiş yeni bir anayasa hedeflenmesiydi, denebilir mi?

Evet. Aslında bu fikir arkadaşım Ahmet Asena'dan çıkmıştır. Ama o daha sonra çok üstüne gitmedi. Anayasanın kendisi, yani metni, "demokratik" olmalı. Bu şüphesiz çok önemli. Ama siyaset süreçlerinin böylesine dışında tutulmuş bir toplumda, herkesi ilgilendiren bir konuda halkı "demokratik sürecin" içine katmak daha da önemli.

– Kitlesele katılıma dayanan bir anayasa oluşturma fikri ne derece gerçekçiydi? Böyle bir girişimi omuzlayan bir kitle partisi olmaksızın, birtakım aydınların öncülüğünde başlatılan bir girişim bütün toplumu nasıl kucaklayabilirdi? Bu girişim nasıl sonuçlandı?

Şüphesiz zorlukları var. Ama olma ihtimali varsa, buna bir partinin değil de bağımsız aydınların önyak olması daha gerçekçi görünüyor. Bir sonuç çıkmadı, ama bir yerlerde tartışılmış oldu. Belki bizler de bir sonuç çıksın diye fazla uğraşmadık. Konuştuğumuz seçkin veya yarı seçkinlere bu "fıkri" anlatmak bile zordu. Bir de "zamanlama" sorunu-muz oldu. Sanırım daha önceki bir dönem daha uygun olacaktı ama onu kaçırdık. Sonunda bir şey çıkmadı.

Mavi sularda tekne kaptanı

– Burada hayatının siyasi alanlarından biraz da keyif alanlarına kayalım artık... Sen de öyle yapmış olmalısın ki, 1991 yılında mavi yolculukları anlattığın *The Blue Cruise* adlı kitabın yayımlanıyor. Neden İngilizce yazdın bunu?

Bu kitabı dışarıdan gelip burada mavi yolculuk yapmak isteyeceklerle bir “kılavuz” olsun diye yaptık. Zaten çeviridir o.

Mavi yolculuklar

– Bütün bu siyasal faaliyetlerin, sivil toplum girişimlerin yoğun bir şekilde devam ederken, mavi yolculuk gibi keyiflere de bol bol vakit ayırabiliyorsun. Bunlar birbirini dışlamıyor anlaşılan...

Daha önce bir yerde daha söylemiştim bunu: Ben hayatımı bir “çalışma” kısmı, bir de “boş zaman-eğlence” kısmı diye ikiye ayırmaktan kaçındım hep. “Şu an boş zamanımı yaşıyorum, dolayısıyla aylıklık edebilirim” gibi düşünmedim hiç. Çalışmaktan zaten zevk duyan, keyif alan insanlardan biriyim. Öte yandan arkadaşlarımla rakı içip konuşuyorsak, bu da aylıklık demek değildir benim için. Orada da “iş” konuşuyoruzdur zaten. Sohbet konularımız da hayatımıza ilişkin sorunlardır genellikle. Ya da mavi yolculukta tekne üstündeyken, elime alıp okuduğum bir kitap, “eğlence” olduğu gibi pekâlâ bir “çalışma” da sayılabilir benim açımdan. Bu bakımdan fazla bir ayırım yoktur yani... Yaptığım işler gereği bu böyle biraz da tabii, ama bu hayat bütünlüğünü kurmak da ayrıca önemlidir benim için. Bunun için de en büyük keyiflerden tut da en ciddi konulara, ne bileyim en ince teorik meselelere kadar hayatımda hepsinin birliğini sağlamaya hep önem verdim diyebilirim. Bu, belki de kendi hakkımda söyleyebileceğim, en temel özelliklerden biridir...

– Aksi olsaydı, dergi yayıncılığından tekne kaptanlığına, edebiyat eleştirmenliğinden gurmeliğe, akademisyenlikten gezi rehberliğine ve şurada sayamayacağım daha birçok alana yayılan çok yönlü kişiliğe sahip bu Murat Belge olamazdın herhalde... Yeri gelmişken,

Simi Adası'nda Yorgo Papandreu'yla zeybek oynarken.

senin yaptığın mavi yolculukları konuşalım biraz. Sen ilk mavicilerle çıktın mı hiç?

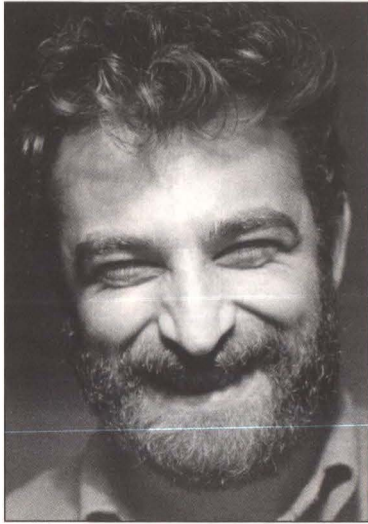
O ekipten olan Mina'yla (Urgan) bir kere çıktık beraber... Ben ilk 70'lerde, hapisten çıktıktan sonra çıktım mavi yolculuğa. Çağatay Anadolu falan vardı, Memduh Hacıoğlu vardı. Ondan sonra hemen hemen her yıl yaptık biz bu işi.

- Hep aynı ekiple mi çıktın?

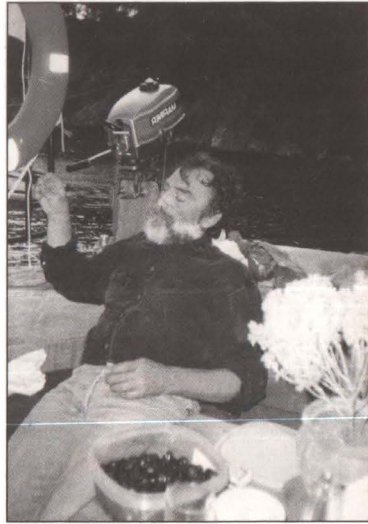
Yoo, değişik kimselerle de çıktık. Memduhlar, Çağataylar, biz esas çekirdektik. Her seferinde başka birkaç kişi daha eklenirdi. Daha sonra İngiltere'den gelen arkadaşlarımızla çıktık. Bu Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nde çalıştığım yıllardaydı artık. Üç yıl üst üste çıktık onlarla da... O zaman da Osman (Kavala) ile Ayşe (Buğra) , Taha (Parla) ile Jale (Parla); biz böyle bir çekirdek oluyorduk, bir de İngiltere'den gelenler katılıyordu...

- Doğa içinde deniz kadar barışık olduğun, sevdiğin başka şeyler var mıdır? Mesela dağa tırmanmayı sever misin, aynı şekilde heyecan verir mi sana?

Yok, aynı şekilde heyecan vermiyor dağ bana. Mesela Ömer bizim, Laçiner, o çok dağ sever. Yani ben de severim, bütün doğayı severim, doğada kendimi bayağı rahat hissederim. Hayvanlardan korkmam mesela... Ama denizin verdiği heyecanı, denizden başka hiçbir yerde bulduğunu söyleyemem. İşte, şırıl şırıl akan şirin bir derecik de iyidir

Mavi sular da tekne kaptanı.

Kendi teknesinde bir akşam keyfi sırasında.

hoştur da, deniz başka... Öyle derede, gölde yüzmeyi falan da sevmem. İşte öyle Köyceğiz'de, şurada burada girdim bir iki defa. Aman ne kadar berbat yani...

Sloop John B.

– Denizi konuşuyorduk... Kendi teknen de vardı, değil mi?

Evet... Onunla çıkmanın keyfi başkaydı tabii...

– Ne zaman tekne sahibi oldun?

Evet... 90'a doğru yaptırdım galiba. Bir on yıl kadar da kullandım. Sonra sattım. Yaş ilerledikçe, işler çoğaldıkça, istediğin sıklıkta kullanıyorsun. Başında bulunmayınca masrafı artıyor falan. Tekne hep Bodrum'da duruyordu.

– Teknenin ilginç bir adı vardı...

Sloop John B.

– Kingston Trio'nun şarkısındaki gibi mi?

Evet. O şarkıyı bütün ev halkı çok seviyorduk. Tekneye isim düşünürken, "adı öyle olsun" dedik. Ama başımıza iş almış olduk. Türkiye'de böyle bir isim dünya kadar zorluk yaratıyor. İnsanlar telaffuz edemiyorlar... Hele telsizde filan. Kaldığımız marinada bile "Şibob" falan gibi şeyler söylerlerdi. Oysa "sloop" Türkçe'ye "şalupa" olarak girmiştir.

- Kendi teknem olduğuna göre kaptanlık yapıyordun. Miçon da var mıydı?

Yok. Tabii çocuklarla çıktığım oldu, o zaman miçoluk işini onlar yaptı. Daha sonraki yıllarda Hale'yle (Soygazi) çıkıyorduk. Hale'ye demir atması falan önce biraz zor geldi; ama sonra öğrendi, gayet iyi yapıyordu. Tekne deyince, yat falan değildi tabii. Bu bizim mavi yolculuk ekibinde Akın diye bir arkadaşım vardı, gidip kendine Karadeniz'de bir tekne yapmıştı, onunla da mavi yolculuk kaptanlığı yapmaya başlamıştı. Sonra başka bir arkadaş, Hüseyin, Karadeniz'de Kurucaşile'ye bağlı bir yerde bayağı bir tersane kurdu. Ahşap tekneler üretti ve hâlâ da üretiyor. Bana da o yaptı tekneyi... Adamın teki balıkçı teknesi olarak başlamış, karinasını o şekilde yapmış. Sonra ne olduysa devam edememiş, orada öyle kalmış. Onu aldı yaptı bana. Dolayısıyla Karadeniz tipi... Onların salması derin değildir, sekiz buçuk metredir boyu. İşte bir tane kamarası, tuvaleti, mutfakı vardı.

- Kaç kişi çıkardınız bununla?

Dört kişi çıkabiliyorduk, kamarada yatmak şartıyla. Bodrum'a getirirken dört kişiydik. Biraz rahatsız olmakla birlikte başardık. Dışarıda da yatıyorsun iyi havada. O zaman daha çok da adam alır; ama sekiz buçuk metre boyunda böyle bir teknede, dört kişiden fazla oldu mu herkes birbirinin üstüne basmaya başlıyor. Bir kere Ceren'le ikimiz çıktık. O bana miçoluk yaptı. Taciser'le boşanmadan önce Söke'de bir köydeydik. Aşağı bağlıyorduk tekneyi. Gününbirlik çıkıyorduk o zaman...

- Denizden korkar mısın?

Çok severim ama bir anlamda korkarım tabii, denize karşı hep dikkatli davranmak gerekir. Deniz müthiş disipline edici bir nesnedir. Yapman gerekeni yapman gerektiği gibi yapmazsan, canına okur senin. Ciddiye alırsan yani denizi, almaya çalışırım. Ama tabii en çok konsantre olmaya çalıştığın zaman, belki de konsantre olmaya çalıştığın için bir sürü dalgınlıklar, saçmalıklar da yapabilirsin. Onları da yapmaktan geri kalmadım.

- Hayati tehlike geçirdin mi deniz üstünde?

Yok, hayati tehlike geçirmedim; ama tatsız, tehlikeli denebilecek şeyler oldu. Mesela Gökova içinde bir yere demirlemeye çalışıyorduk. Hale'nin acemi zamanıydı, hızlı hareket edemediği için... Bir de kaçtan götürüp ip bağlamak benim işim; dümeni idare edip, ondan sonra atlayıp yüzmek... O sırada Hale dümene hâkim olması gerekirken olamıyor, ben gidip bağlayacak noktaya geldiğimde tekne açılmış oluyor. Allah kahretsin deyip tekrar dönüyorum, tekrar motoru çalıştırıyorum. Bir de bakıyoruz ki motor duruyor, çünkü o ipi tekrar almamışım ben içeri. Motoru çalıştırmamla birlikte, ip sarıyor tabii. Ama tam o sırada

da biz kayalara doğru yaklaşıyoruz. Ben dalıyorum, bıçakla pervanede-ki ipi kesiyorum; başka yolu yok. O sırada işte kayalıklara toslayacağız. Bindirip batmazdık tabii, o kadar fırtına falan yok, sakın bir Akdeniz havası. Ama işte dalga seni ha bire vuracak, ben o ipi kesene kadar boyası gidecek, yara bere kalacak... Ama lastik bot arada kaldı ve bizi kurtardı, o sırada kıştan takma motor düştü denize, lastik botun motoru düştü yani. Tabii denize düşen motordan da pek hayır gelmez.

- Yanlışlıklar komedyası gibi... Böyle iki kişi çıktığınızda, yemek-bulaşık işlerini kim yapıyordu?

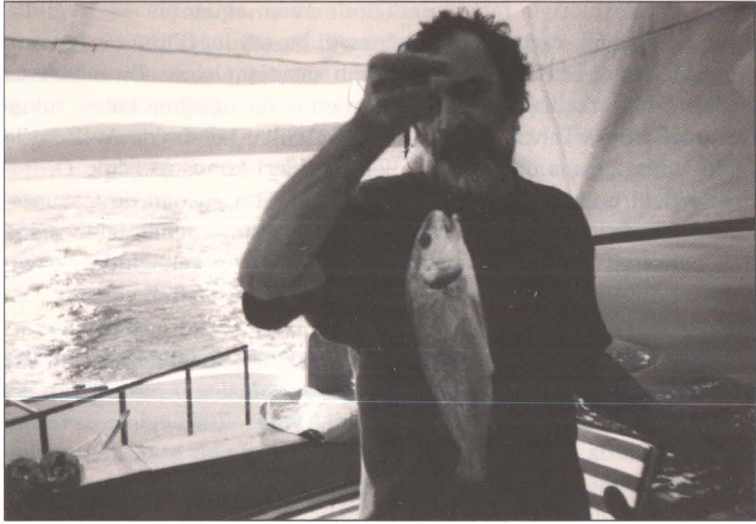
Genelde ben yapardım. Teknenin temizliğini beraber yapıyorduk. Onun devamlı yapılması gerekir zaten, ihmal edilesi bir iş değildir. Yoru-cu bir iştir tekne ama işte o yorulmayı da seviyorsun. Hep hayatın meta-foru gibi gelir bana denizde olmak. Yani her şey var onun içinde. Aslında denizin üstünde o denize yabancı bir nesnesin sen. Sen, teknen, her şeyinle yabancısın... Onun için bir kere denizle tekne aranda sürekli düş-manca bir ilişki var. Bu ille denizin fırtınalarla gelip seni pataklaması an-lamında değil tabii. Durduğu yerde de tekne bağlı olarak sallanır; paslan-maya uğrar. Yani deniz devamlı onu yok etmeye çalışır, sen devamlı onu denize karşı, tuza karşı, suya karşı korumaya çalışırsın. Şakası yoktur denizin, demin söylediğim gibi, müthiş bir terbiyecidir. İhmalinin anında karşılığını görürsün. Görmediğin de olur, ama güvenilmez durumlardır bunlar ve deniz seni cezalandırmaya karar verirse fena cezalandırır. İşte bütün bunları, yani "Hayat bir mücadeledir" gibi bütün klişeleri düşün-düğün zaman, niçin hayatın bir mücadele olduğunun bütün cevapları in-san-deniz ilişkisi içinde vardır. Aynı zamanda tabii işin büyük bir zevk ta-rafı vardır. Zaten o olmasa neden bütün bunları yapasın ki? İşte, ben böyle bir müthiş denizciyim diyecek halim yok tabii...

- Kaptanlık ehliyetin var değil mi?

Var var, kaptanım, kıyı kaptanıyım. Şöyle benim denizciliğim: Hayatın İstanbul'da geçtiği için, Moda'dan başlayarak, her zaman benim denizle bir ilişkim oldu. Ama hiçbir zaman da formel olarak öğrenmedim, ta bil-mem kaç yaşına kadar tekne sahibi olmadım. Ama kürek çekmekti, şuy-du buydu, her zaman deniz üstündeydim. Moda Kulübü'nden arkadaşlar kiralatır, biz de gideriz ya da bir sürü arkadaşım vardır, kayığı olan... Onun için de bilirsin bir sürü şeyi. Ama bir sürü şeyi de öğrenmemişsindir. Onun için ben bazı şeyleri çok iyi bilen, bazı şeyleri hiç bilmeyen bir hal-de kaptan oldum sonunda. Ama mühim bir felaket geçirmeden öğrendim.

- Yelkenli de kullanır mısın?

Yok, mesela onu bilmem. Çok meraklı da değilimdir. Yelkenin hasta-lık derecesinde meraklıları vardır; yelken seven de öyle seviyor, onlar

Oltasına düşürdüğü koca sinariti gururla gösteriyor.

motor sesi olmadan gitmeye bayılıyorlar. Benim esas tutkum galiba balık tutmak... Balık tutmak olunca da, onu en pratik hale getirecek şey tekne. Yelkenle balık falan tutulmaz, balık için motor lazım. Onun için motordan bir şikâyetim yoktur. Yalnız tabii benim denizciliğimin en zayıf tarafı da, motordan anlamamam. O işin teknik kısmına giriyor. Yağına bak, suyuna bak ki o motora bir şey olmasın. Tamam, onları yaparım. Ama bozuldu mu ben çaresizim. Allah'tan öyle yolda kalmak gibi bir şey yaşamadık hiç. Bir kere böyle su kaynatır gibi olduk, ama çabuk farkedip tedbir aldık; biraz durduk, soğuttuk falan. Yani yolda motor durması gibi şeyler olmadı. Ama şöyle şeyler çok oldu; tamam kazasız belasız bir yere geldin, gece de yattın, ama sabah çalışmaz motor. Öyle durumlarda benim çok fazla yapacağım bir şey yok. Yani ben bilmem nereden kaynak yapıp bunu çalıştırmak gibi şeylerden anlamam. Onun için ya etrafta anlayan biri aranır yahut karaya çıkıp tamirci çağrılır. Çözülür bir şekilde... Ama pes etmezsin. Pes edecek olursan, bu iş olmaz zaten. Bunu devamlı yapar bu alet edevat, bu makineler, motorlar. Deniz onu yok etmek için her şeyi yapıyor; o ona yabancı bir şey. Balık değil, fok değil...

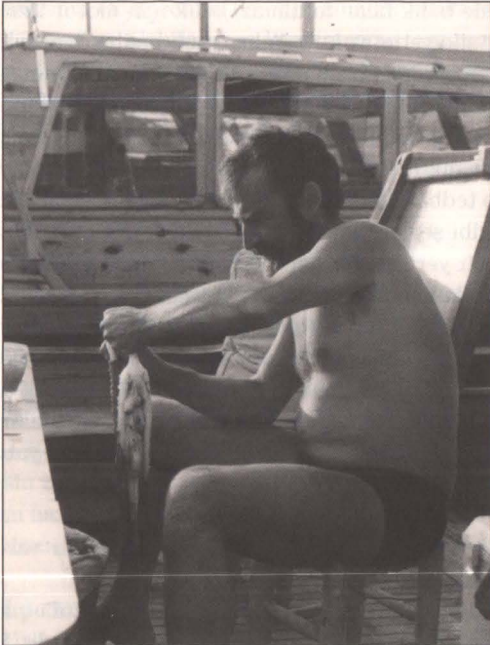
- Tekneyle çıktığında karaya adımını atmayanlar vardır... Sen de onlardan musun?

Zamanın çoğu teknede geçer tabii. Ama karaya da çıkılır... Çeşitli mavi yolculuklarda oğlak alıp ateş üstünde çevirmişizdir. Bunun tekniğini de iyice öğrenmiştim. Oğlak eti mesela şehir hayatında tabak, ça-

nak, sofra örtüleriyle falan yendiğinde aman aman bir şey değildir. Ama bir Akdeniz koyunda bayağı lezzetli bir şeydir. Bütün bir hayvanı ateşte çevirmenin ritüeli başka bir iştah katar işin içine... Bir defasında İngiltere'den arkadaşım Anthony Barnett'le bir oğlağın bahse tutuşmuştuk... Berlin Duvarı'nın yıkıldığı sıralardı... Londra'da Anthony'le öteki Doğu Avrupa ülkelerinde olabilecekleri konuşuyorduk. O, Romanya'daki polis rejiminin güçlü olduğunu, bu yüzden de Çavuşesku'nun bu dalgaya direnebileceğini söyledi. Altı ay içinde gideceğine dair bahse girdim onunla. Bahsi kazanınca, yazın geldiğinde oğlağın parasını Anthony ödedi; keyifle çevirmek de bana düştü...

- Nasıl geçer teknede zaman? Yüzmeyi sever mısın, yoksa sırf deniz üstü muhabbeti, balık tutmak falan mı?

Balık tutarm tabii, tutabildiğim kadar yanı... Yüzmeyi de severim, son zamanlarda daha az yüzüyorum. Gidip böyle bir saat, iki saat kesintisiz yüzdüğüm olurdu. Artık öyle yapmıyorum. Yoruluyorum, sıkılıyorum. Eskiden sırf girmek için girerdim, şimdi bir şey için giriyorum; mesela kabuk toplamak, yok yem bakmak, böyle bir vesileyle... Paletle filan dalarım. Vaktiyle sekiz on metreye dalarım. Ama balık vuramam daldığım halde.

Kendi tuttuğun balığı ayıklamanın tadı başkadır.

– Neden? Kıyamıyor musun balıklara?

Sanırım gözümden dolayı.. Ben nişan alamıyorum. Yoksa fiziksel bir engelim yok da, işte, astigmatı, bilmem neydi... Herhalde sualtı koşullarında nişan alıp balığa rastlatamıyorum zıpkını. Vurduğum oldu daha eski yıllarda, ama o da bir tuhaftır. Koskoca kırlangıcı kaçırıp, ondan sonra saçma sapan bir sarıgöz vurmak gibi!.. Bu anlattığımın mantığına uymuyor, aslında o daha küçük, onu kaçırmam lazım... Sonra ben vazgeçtim o işten. Yoksa balık vurmaya teorik, vicdani herhangi bir itirazım yok...

– Yemeye de yok zaten...

Yemeğe hiç yok... Ama tüple dalıp vurmaya var itirazım. Artık cina yet o, olacak bir şey değil. Öbürü iyi kötü eşitlik şartlarında. Senin elinde tüfeğin var, o anlamda daha kuvvetlisin, silahlısın. Buna karşılık o kendi suyunun içinde, onun sende olmayan avantajları var. Yani bir bakıma denk... Ama tüple dalıp vurma işinde o denklik ortadan kalkıyor. Veyahut gece girip vuruyorlar uyuyan balığı. Bunun karşısında da vicdani rahatsızlık duymamak mümkün değil.

– En çok hangi balığı seversin?

Vallahi benim böyle “en”li tercihlerim yoktur. Sadece balıkta da değil. Sorarlar İstanbul’da en çok nereyi seversin. Ayrımam, hepsini severim. Balıkta da öyle, gayet demokrasiğimdir. İnsanlar arasında demokrasi sağlamak çok zor ama, balıklar arasında vardır bence. Zamarı zemini bulacak, taze olacak, o sırada yenmesi gereken balık o olacak... Çapariye çıktın, istavritini tuttun, şimdi onu yemekten daha keyifli bir şey olabilir mi? Herhalde istavrit aman aman en güzel balık denecek bir şey değil. Ama işte o anda öyledir tabii. Kendi tuttuğun balığın tadı başkadır. Zıpkınla ahtapot vurduğum da olmuştur. Bütün o kabuklu hayvanlar, onları da tutmuşumdur. Ağda istakoz falan bile yakaladım. Bayağı bilirim yani denizi...

– Peki denizin seni sevdiğini düşünür müsün?

Deniz çok nötr. Prensipleri de olan bir yaratık kendine göre. Yani sevmesi sevmemesi başka bir düzeye onun. Allah’ın sevmesi gibi bir şey...

“Türkiye Dünyanın Neresinde?”

– Bu cümleden sonra yeniden hayatının siyasi alanlarına dönmek biraz zor ama “ruhsuzlaşma” pahasına devam edelim... 90’lar her bakımdan hayatının çok üretken yılları... Uluslararası toplantılar, sivil toplum girişimleri sürerken, art arda yeni kitapların da yayımlanıyor. 1992 yılında *Türkiye Dünyanın Neresinde?* adlı kitabın çıkıyor.

Bu kitap, aslında 1989 kışında yayımladığım *Sosyalizm, Türkiye ve*

Gelecek'in devanu sayılabilir. 1989 ve 1990 yıllarında Doğu Avrupa sosyalizminin çökmesiyle dünya çok büyük değişime uğradı. Türkiye o çöken sosyalist toplumlardan biri değildi. Hatta buradaki rejim oradaki sisteme şiddetle karşıydı. Ama ideolojisiyle, devletçiliğiyle, bürokrasiyle o çöken yapılarla büyük bir benzerlik gösteriyordu. Ve hiç değişmeden, bütün bu gelişmelerden fazla etkilenmeden yaşıyor gibiydi. Bu yüzden uluslararası bağlamdan yola çıkarak, yani Doğu Avrupa'da neler olup bittiğini anlamaya çalışarak, Türkiye'nin nerede durduğunu görmeye ve göstermeye çalıştım bu kitapta...

- Kitabın en çarpıcı bölümlerinden biri, "fundamentalizm" alt başlığında yer alan şu satırlar: "Düşüncesi hiçbir zaman özgürleşmemiş, hiçbir zaman eleştirel olmamış, dolayısıyla hiçbir zaman yaratıcılığa erişememiş bir toplumun üyeleri, Türkiye Cumhuriyeti devletinin her zaman ıslaha muhtaç haylaz çocukları olarak, biz hepimiz *fundamentalist*'iz... Ama kimimiz Müslüman olarak, kimimiz Atatürkçü olarak, hatta kimimiz de sosyalist olarak öyleyiz"...

Değil miyiz? Fundamentalizm bizde sadece dini bir düşünce biçimi değil ki... Bu düşünce tarzı; yani dogmatik, mutlakçı, tümdengelimci düşünme alışkanlığı bütün siyasi akımlar açısından geçerli burada. Türkiye'nin ciddi sıkıntısı hâlâ, hayatın her alanında, eleştirel düşüncenin önüne inancı koyma alışkanlığı değil mi?

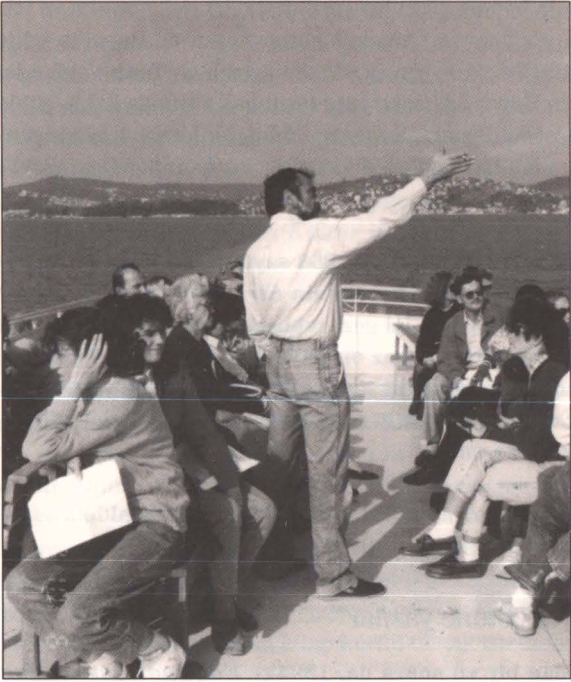
- Türk milliyetçiliğinin anlatıldığı bölümlerde işi mizaha yapıyor sun ve "... girmek istediğimiz o dünyada, Avrupa'da; dağda bayırdaki sokakta okulda, 'Ne mutlu İspanyol'um diyene' ya da 'Bir İsveçli dünyaya bedel' gibi sloganlara rastlıyor musunuz?" diye soruyor sun...

Evet; ama mizah ciddi bir iştir ve ciddiye alınması da gerekir...

"12 Yıl Sonra 12 Eylül"

- Yine ayru yılın ekim ayında *12 Yıl Sonra 12 Eylül* adlı kitabın yayımlanıyor. Ama bu daha çok bir derleme niteliğinde... 1984-87 yılları arasında *Yeni Gündem*'de yazdığın, 12 Eylül'e muhalefet yazıları bunlar...

Ama uzun bir önsözü de vardır o kitabın, sonradan yazmış olduğum... Ama sonradan düşünülmüş değildir. 12 Eylül ve sonrasındaki olaylar yaşanırken o önsözdeki düşünsel çatı kafamın içinde hep vardı. Dolayısıyla o olayları değerlendirdiğim yazıları da hep bu çatı belirlemişti. İşte o önsözde uzun uzun açıklama fırsatım oldu bunu da...

Vazgeçemediği İstanbul gezi rehberliği sırasında yalıları anlatıyor.

“İstanbul Gezi Rehberi”

– Bir yıl sonra, 1993'te bambaşka bir alanda *İstanbul Gezi Rehberi* adlı kitabını çıkarıyorsun. Birdenbire rehber Murat Belge olarak çıkıyorsun karşımıza...

İstanbul rehberliği –daha önce de anlatmıştım– uzun yıllar yaptığım işlerden biridir. Benimle birlikte İletişim'de çalışan Bülent Özükan vardır. O İletişim'den ayrıldıktan sonra, Boyut diye bir başka yayınevi kurdu ve turistik gezi rehberleri yayınlamaya başladı. Sevan Nişanyan'ın getirdiği kitaplar falan da vardı. Bu gezi kitapları bölümünü çekip çevirmek de bir aralık bana düştü.

– Bir tür editörlük mü?

Gibi... Bir süre çalıştım; fakat sonra Bülent'in işleri bozuldu.

– Osman Kavala'nın maddi desteği yok muydu Boyut Yayınevi'nde de?

Vardı... Zaten Osman'ın hanlarından birindeydi yayınevi, ilk başta. Sonra taşındık. Karadeniz, Efes, Antalya üzerine gezi kitapları çıkar-

ken, ben de İstanbul için bir gezi kitabı önerisi getirdim ve yazmaya da başladım. Çağatay'ın (Anadol) karısı Ayşen de Boyut'ta editör olarak çalışıyordu. Sonra Ayşen Boyut'tan ayrıldı ve Tarih Vakfı'nda çalışmaya başladı. Boyut da başka yere taşınmak zorunda kaldı, çünkü Osman hanı satıyordu. Bu sırada Ayşen, "Yahu, bir kitaba başlamuştun, şunu bitir de buradan basalım" dedi... Öyle çıktı *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yayınları'ndan...

- "Öyle çıktı" dediğin şey, 350 sayfalık koca bir kitap... Gerçi sen orada Sumner-Boyd'la Freely'nin *Strolling Through Istanbul*'unun bu konuda yazılmış en iyi gezi rehberi olduğunu söylersin, ama İstanbul'a ilişkin olmazsa olmaz bir kaynak kitaptır bu çalışman...

Onları de çok iyidir ama... Bende tarih hikâyesi, anekdot daha çoktur. Gezilen yerlerde geçen olaylar ve mekânlarla ilgili kişiler hakkında hikâyeler vardır.

- En çok baskı yapan kitabın da bu oldu herhalde...

Evet, dokuz on baskı yaptı galiba... Hâlâ da yapıyor.

"Edebiyat üstüne yazılar"

- Bundan bir yıl sonra da, 1994'te *Edebiyat Üstüne Yazılar*'ı çıkarıyorsun Yapı Kredi Yayınları'ndan. Neden İletişim'den değil de farklı bir yayınevinden çıkıyor kitap?

Bu kitap Enis'in (Batur) fikriydi de ondan. Bir gün konuşurken, "Senin bir sürü edebiyat yazın var, şunları bir kitap yapalım" diye önerdi Enis. Öneri Enis'ten gelince, ben de "Bu iyi fikir, ben bunu İletişim'den bastırayım" diyemem herhalde. Bu da eskiden yazılmış yazılardan oluşturulmuş, toplama bir kitap...

- Bu kitap, "hayata bir edebiyatçı olarak başlamıştım" diyen Murat Belge'nin bu alanda 1960'lardan itibaren yazmış olduğu yazılardan derlenmiş. Roman türleri üstüne görüşler, politik roman eleştirileri, Türk yazarlar üstüne denemeler ve metin incelemeleriyle ve en az hepsi kadar önemli uzun önsözüyle çok değerli bir kitap... Murat Belge'nin edebiyat eleştirmenliği ve eleştiri anlayışını ortaya koyan bir belge... Keşke devamı gelseydi bu çalışmanın...

Sonra 1998'de İletişim yeniden bastı *Edebiyat Üstüne Yazılar*'ı. O zaman birkaç yazı daha ilave etmiştim...

- Daha önce yazılmış yazıların toplanmasıyla oluşturulan derleme kitap fikrinden hoşlanmadığını okumuştum bir yerde...

Evet doğru... Kitabı kitap olarak tasarlayıp yapmak önemlidir benim

için. O ayrı bir kurgu, yapı kazandırır kitaba. Ama benim durumunda çoğu kitaplarım açısından öyle olamadı işte. Bu tabii çok yazı yazar bir adam olmamdan da kaynaklanmış olabilir. Derlenecek, kitap haline getirilecek çok yazı birikiyor bu durumda... Ama bunun benim bir türlü oturup kitap olabilecek çalışmalara vakit ayıramamış olmamla da ilgisi var tabii... Galiba çok da ciddiye almadım kitap işini. Son yıllarda değişiyor ama bu da... Artık yaşım da geçiyor. İş aceleye bindi yani. Şu sıralar üstünde çalıştığım *Osmanlı'da Kültür ve Kurumlar* öyle istediğim gibi bir kitap oluyor...

“Kendimi kitap kurdu saymam”

– Yazdığın kitaplardan söz ettiğimiz bu bölümde, biraz da okuduğun kitapları, kitaplığını konuşalım. Çocukluk yıllarını konuşurken, çok erken yaşlardan itibaren annenin kitaplarından başlayarak ciddi bir okuma alışkanlığı edindiğini konuşmuştuk. Kendini bir “kitap kurdu” olarak tanımlar mısın?

Hayatı boyunca kitaplarla fazlasıyla haşır neşir olmuş bir adam olduğum doğru; ama bir kitap kurdu saymam kendimi... Aslında kitap kurtlarına saygım da vardır. Ama hayatı sadece bir kitap ilişkisi olarak görmediğim için olacak, hiçbir zaman kitap kurdu olmak istememiştir.

– Kendi kitaplığını ilk ne zaman oluşturdu?

Lise son yıl herhalde... Bunun bu kadar geç ortaya çıkmasının nedeni annemin kitaplığının zenginliği idi. Türkçe, İngilizce, Fransızca kitaplardan müteşekkil bu hazineyi tüketmek epey zaman aldı. Lisede, eh benim de artık kendi kitaplarım olsun, dediğimde de bir sorun çıktı ortaya: Elimdeki parayı zaten annemde olan bir kitaba mı yatıracağım, yoksa “Nasıl olsa evde var” deyip, yeni kitaplara mı yöneleceğim? Akla yatkın olan ikincisiydi. Annem de bunu söylüyordu bana. Ama bir kitabı elime alıp, “İşte bu benim Dostoyevski’m ya da Tolstoy’un” demek de bayağı hoş bir duyuydu... Böyle böyle başladım kendi kitaplarımı satın almaya. Ama esas Amerika’dan döndükten sonra, lisenin son sınavından itibaren kendi kitaplarım yığılmaya başladı odamda. O zamanlar bizimkiler Göztepe’ye taşınmışlardı. Oradaki küçük odamda doğru dürüst raflarım falan yoktu. Dolayısıyla, satın aldığım kitaplar, üst üste yığılarak tavana doğru yükselmeye başladı...

– Ne türde kitapları bunlar?

Batı edebiyatını Yüksekalkadırım’da, yabancı dilde elden düşme kitaplar satan dükkânlardan alırdım. Mercan Yokuşu’ndaki Redhouse Kitabevi’nden de felsefe, tarih, sosyoloji, eleştiri konusundaki teorik kitapları... Orada çalışan Nubar özel indirim de uygulardı bana. Beyazıt

sahaflarına dadarmaya da o yıllarda başladım. Oradan da Türk edebiyatını topladım.

– İlk kitaplığın muhafaza edilmiş halde bulunuyor mu bugün burada hâlâ?

Kitaplık denebilecek bir mobilyaya ancak üniversitede asistan olup, evlenince sahip olabildim. Ayşe'yle Moda'da tuttuğumuz evde, marangoza raf yaptırıp kitaplarımı sıraya koyabildim. Hiç ev sahibi olamadığım için, taşınmalar falan derken sonraları epey eksilme oldu kitaplar da. Boşanıp ev ayırmalar falan da girdi araya tabii... Üstelik çok da kitap da kaptırışlığım vardır. Haddinden fazla yani... "Kitaplarımı vermem" demeyi öğrenemedim bir türlü. Hayatım boyunca öğrencilerimle de yakın ilişkim oldu. Öğrenci zaten, fazla parası olmayan bir tür olduğu için, "Hocam bunu ödünç alabilir miyim?" diye sorması kaçınılmazdır. Gel de verme şimdi! İade edenler olduğu gibi, üstüne yatanlar daha çok oldu. Kitaplığımın yaklaşık dörtte biri böyle böyle eridi gitti. Çoğunu yeniden almak zorunda kaldım. Gidenler arasında, bir daha bulup yerine koyamadıklarım da oldu tabii. Hatta bir ara sinirlenip, *Yeni Gündem*'de ilan bile verdim, "Kitaplarımı geri istiyorum" diye... Geri getiren olmadı da hiç tanımadığım biri, sınırimi alsın diye olacak, bir İnti İlimani kaseti gönderdi bana. "Bu kaset sizden alınma değil. Ama yine de gönderiyorum. Zaten ben de pek sevmemiştim" gibilerden sevimli bir açıklamayla...

– Senin başkalarından alıp da iade etmediğin kitaplar var mıdır?

Valla, bu da tuhaf bir iştir. Şimdi, kitaba değer veren bir adam olarak, başkalarından aldığım kitapların üstüne oturmam tabii ki. Ama çeşitli nedenlerden dolayı bir türlü geri veremediklerim de oldu. Bunları kendi kitaplarımın arasına yerleştirmedğim için, bir yerlerde sittinsene muhafaza ettim. Bir süre sonra insan unutuyor da tabii, o kitabı kimden aldığı falan. Şimdi bile vardır herhalde bunlardan, bir yerlerde...

– Çalışma odanın yanı sıra evin merdiven altlığı gibi yerlerinde de raftan geçilmiyor. Şu anda burada kaç adet kitabın vardır takriben?

Hiç saymadım ama sekiz-on bin cilt vardır herhalde. Eve sığdıramadıklarım da var tabii. Üniversitedeki odam da tıka basa dolu. Zaten bulunduğum yerde kitap olmadan var olamam ben. Yurtdışı seyahatlerimde de, kaldığım odayı kitaplığa dönüştürürüm hemen.

– Nasıl bir düzenleme vardır bu rafların diziminde? Alfabetik mi, kronolojik mi?

Raflar alanlara göre ayrılmış, gördüğün gibi. Bazıları kronolojik olarak düzenlenmiş, mesela felsefe kitapları böyle. Edebiyat kitaplarında

ise alfabetik bir sıralama var. Eleştiri kitapları bölümü daha karmaşık: Burada da genel edebiyat tarihleri, edebiyat üzerine inceleme kitapları, Antikçağ ve Ortaçağ edebiyatı üstüne olanlar sıralanmış; sonra şiir, roman, eleştiri kitapları ve Marksist eleştiri olarak ülkelere göre ayrılmış. Sonuç olarak, kendime ait bir sistem var burada, bunun ne kadar sistematik olduğu tartışılır tabii. Böyle dizmiş olduğum için, alışmışım buna. Aradığım kitabı kolayca buluyorum.

– **En büyük ağırlık hangi tür kitaplarda burada?**

Edebiyat herhalde... En çok da dünya edebiyatı... Ama tabii Dostoyevski, Dickens gibi yazarların bütün kitapları vardır. Şairlerin çoğunun külliyatları da... Edebiyat-sanat eleştirisi kitapları da ağırlıklı yer tutar. Ama felsefe ve toplumbilim olarak bakarsan, yani sosyoloji, antropoloji, psikoloji, siyaset bilimi, bunlar da epey kalabalıktır...

– **Kütüphanedeki en değerli kitaplar hangileridir?**

Sevdiğim yazarların kitapları... Benim için içerik önde gelir. Bana imzalanmış olanlara da değer veririm tabii ki. Bazı insanlar için ilk baskılar önemlidir mesela ya da deri ciltli, eski kitaplar falan... Onlardan bende de bir miktar var; ama azdır, çünkü bu ölçüte göre kitap aramadım hiç. Bir tesadüf sonucu yoluma çıkmış olanlar bunlar. Mesela Yüksekaldırım'da bulmuş olduğum, William Cowper'ın *Toplu Şiirler*'i vardır burada. 1820 baskısı. Cowper 1800'de öldüğüne göre, bu iki cilt demek ölümünden sonra yapılmış ilk "Toplu Şiirler" baskısı oluyor. En eski kitabım *Compendio dell'Historia Generali de Turci*. Baskı tarihi 1662. Müzayede kitapları arasına girmiş olan *Moeurs des Turcs, Turquie d'Europe* da var burada. Bu da Ricaut'un kitabı... Yakup Kadri'den bana kalan *numerauté* kitaplar da var. Bunlarda Picasso Sappho'yu, Leger Rimbaud'yu, Bonnard da kendi mektuplarını resimlemiş. Bunlar ressamlar tarafından imzalanmış litografler. Bunlar da değerlidir tabii ki...

– **Dayanamayıp hiç kitap yürüttün mü hayatında?**

Hayır, kendim yapmadığım gibi yapanlardan da hazzetmem. Hele öyle üniversite kütüphanelerinden kitap çalınması ya da makale jiletlenmesi gibi şeylerden nefret ederim.

"Boğaziçi'nde Yalılar, İnsanlar"

– **Okuduğun kitaplardan yazdıklarına geçelim yine... İstanbul'a duyduğun büyük sevgi ve ilginin bir başka ürünü de 1997'de yayımlanan *Boğaziçi'nde Yalılar, İnsanlar* oluyor... Ağırlıklı olarak Ara Güler'in çekmiş olduğu fotoğraflarla, eski resimlerle bezenmiş, ku-**

Şe kâğıda basılmış bu kitap, içerik olarak da diğer çalışmalarından çok farklı...

Bir gün bankanın birinden bir sipariş olduğu söylendi. Müşterilerine promosyon olarak dağıtmak üzere böyle bir kitap istediler benden. Bana da ilginç geldi bu; kabul ettim. Fakat sonradan proje durduruldu; sipariş verilirken bankanın nihai onayı alınmamışmış falan. Ama ben yazmaya başlamışım kitabı, keyif de alıyorum çok. Yarım bırakmaya kıyamadım, nasıl olsa yayımlanır diyerek bitirdim... Bu bir "Boğaziçi tarihi" kitabı değil; yalıların mimari özelliklerini de anlatmadım uzun boylu. Yalıların sahiplerinin, yalılarda yaşayanların hayatları üstüne bir kitap oldu daha çok...

- Bir tür biyografik çalışma yapmış oldun yani sen de...

Evet, ama yalıların sahiplerine, oralarda yaşananlara ilişkin çok az malzeme bulabildim. Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in başlangıç yılları boyunca bu ülkede adı geçen herkesin bir şekilde Boğaziçi'yle bağlantısı olmuş. Ama Türkiye'de biyografi yok gibi bir şey... Bu bayağı sorun oldu kitabı yazarken. Bu yüzden yoğun okumalar yaptım kitabı yazarken. Yine de yığınla eksiği vardır tabii...

- Türkiye'de biyografi yazımı neden gelişmemiş, gelişmemiş sence?

Bu, Batı'daki gibi bir burjuvalaşma olmamasından kaynaklanıyor olabilir. Burjuvazide aile tarihi ve süreklilik önemlidir. Birey kendisinin atalarına borçlu olduğunu bilir ve onların anılarını yaşatır. Ayrıca kendi yaşadıklarını çocuklarına, torunlarına da geçirmek ister. Dolayısıyla anılar sürekli korunur ve aktarılır. Halbuki Osmanlı'da ne aristokrasi oluşabildi, ne de burjuvazi. Yükselen ailelerin ikbali birkaç kuşak sonra dağılıp gitti. Yaşanan evlerin dağılması, korunamaması da ayrı bir sorun...

- Bir de demokrasi kültürümüzün eksikliği meselesi var galiba...

Tabii... Bu ülkenin siyasi alışkanlıkları, sürekli yaşanan güvenlik meselesi elvermiyor arşiv oluşturmaya. İnsanlar kendileriyle ilgili belgeleri toplayıp saklamaktan çekiniyor. Ne olur, ne olmaz... Bakarsın evin basılır, hiç istemediğin birilerinin eline geçer bunlar. Dolayısıyla günlük tutmaktan, anılarını yazmaktan da çekiniyor insanlar. Sonuçta bilgi birikmiyor, saklanmıyor bizde...

- Bu, hayatta olmayanlara ilişkin bir sorun... Halen yaşayanlar da pek bayılmıyorlar hayat hikâyelerinin başkaları tarafından başkalarıyla konuşularak yazılmasına, öyle değil mi?

Evet, tabii. Bu da birey olmakla, daha doğrusu olamamakla ilgili bir

mesele. Kitaba ilişkin komik bir hikâye de vardır böyle: Kafamda bu projeyi oluştururken, Çelik Gülersoy'la konuştuydum bir gün. Yahılardan çok, yalılarda yaşayanların hayatları üstüne bir kitap yapmayı düşündüğümü söyleyince, “Anladım” demişti bana, “binadan çok zina yazacaksın”... Bunu kitabın önsözünde aktarmıştım.

12. bölüm

Yasak bölgede kısa bir gezinti

– *Boğaziçi'nde Yalılar ve İnsanlar* adlı kitabından da görüldüğü gibi, özel hayat alanının insanların hayatlarına dair bir çalışmanın dışında kalması neredeyse imkânsız. Edebiyat ve siyaset alanlarında bu kadar dolaştıktan sonra biz de girelim mi bu alana artık?

Peki onu da konuşalım... Biraz...

İlk aşk ve diğerleri

– Ben de bayılmıyorum bu konuları konuşmaya Murat. Hele özel hayat teşhirciliğinin popüler kültürü esir aldığı bu dönemde ödüm kopuyor bu konulara girmekten. Ama maalesef biyografik bir çalışmada bunlara da yer vermek gerekiyor işte... İlk aşkını Amerika'da yaşadığın söylenebilir mi?

İlk aşka benzese de, ilk cinsellik demek daha doğru galiba...

– Pardon... İlk girl friend mi yani?

Denebilir, yani ilk öpüştüğüm, seviştiğim kızla orada karşılaştım. Oraya gittiğimde lise yıllarındaydım daha. Burada yoktu öyle şeyler o tarihlerde...

– Nan diye bir kız vardı, ondan söz etmiştin daha önce. Hariciye'ye girme ya da edebiyatı seçme konusundaki tartışmalarınızı anlattığın kız... İlk girl friend'in o muydu?

Yok, Marsha diye başka bir kızdı. Bir Katolik, bütün bu Katolik ikiyüzlü ahlakıyla donanmış. Öpüşür, ama vücuduna el sürdürtmez!

– Ama o dönemlerde vardı o ayrımlar; Amerika'da da vardı, öyle değil mi?

Tabii. Ama mesela 288 oğlanla *date*'e çıkmış, kafası da devamlı bu işle meşgul! Yine de çifte standart işte. Zaten o beğenmişti beni, o bulmuştu; öyle bir-iki *date*'e çıktık. Nan onun arkadaşındı, ben oradan oraya aktarıldım. Nan aslında beni çok sevdi, ama ben bir türlü ona ay-

nu şeyi hissedemiyordum. Sonra başka kızlar da oldu. İşte ilk kez bir kızın karşısında soyunmak, onunla sevişmek gibi şeyleri ben ilk defa Amerika'da yapabildim.

- Ama 1960 yılının Amerikası'nda liseli kızlar böyle şeylere çok daha kapalıydılar, öyle değil mi?

Kapalıydılar da, okuldaki kızlar için argoda "to go down" diye bir terim vardı. "She goes down" denir ve kimlerin "go down" ettiğini de bütün oğlanlar bilirdi...

- Bu Amerika yılından daha önce yaşadığın bir de genelev deneyimin var. Onu da anlatır mısın?

Bunu ben bir röportajda anlatmıştım. Dolayısıyla burada da anlatmamda bir sakınca yok artık. High School'da ortaokul öğrencisi olduğum sıralardı... Bir genelev sokağı vardı o zamanlar, ünlü Abanoz; şimdi adı "Halas" oldu -çok komik. Dört arkadaş gittik oraya. O kapılarda delikler olur, oradan kendine kadın beğenmek için bakarsın. Bizimki işte tam *window shopping*! Ortaokul öğrencisi merakıyla işte orada öyle yarı çıplak kadın vücutlarına bakacağız, pek güzeli de bulunmuyordu o tarihlerde ya neyse... İşte biz öyle bakarken, "Mektep talebeleri gelin sizi ben ucuzdan alayım" diyen bir kadın... Bana kalsa ben hemen oradan tüyerdim, ama içimizden biri girelim dedi. Öbürleri de destekledi... Böylece biz kendimizi yukarıdaki odada bulduk. Tuhaf bir durum, dört çocuk o odada, kadın gidiyor yatıyor yatağa. Tabii önden ben gideyim falan diye düşünecek halim yok. Buradan nasıl kurtulacağım diye düşünüyorum kara kara. Orası loş bir yer. Bu iş yapılıyor, ötekiler seyrediyor. Hadi bitiyor; kadın bir ışık yakıyor; orada bir leğen var; orada yıkanıyor falan... Bu manzaralar korkunç... Sonra benim sıram geldi. Bir şey de söyleyemiyorum, fakat çok mide bulandırıcı bir durum. Bende bir ereksiyon yok, hiçbir şey yok. Utandırıcı bir durum falan... Ama işte olacağı da yok bu işin. Tabii sonra biraz düşününce bundan daha normal bir şey olamayacağını anladım. Allah'tan da erken anladım ki, bunu bir sorun haline getirmedi. Getirebilirsin çünkü... Bir de öteki çocuklar benim için ne düşündüler falan diye de dert edinebilirsin. Onu da pek yapmadım Allah'tan... Kolay atlattım yani...

- Amerika'daki beraberliklerindeki kızları girl friend olarak nitelendirdin. İlk aşkın kimdi peki?

İstanbul'da bir kızla flört ediyordum ben, Moda plajına gittikçe. O sırada daha 16-17 yaşlarımız. O da yüzücü bir kızdı. Ama hiç öyle el ele tutuşmaktı, bilmem neydi, böyle şeyler yoktu tabii... Herhalde oydu ilk aşkım...

- O 27 Mayıs sonrasındaki mitingler sırasında, "Herhalde babanı da asarlar!" diyen kız mı?

Evet. Belki de âşık değildim; yani herhalde bir aşk duygusu değildi o da. Aşk, içi boş bir kalıp; yani o yaşlarda bir ihtiyaç. Dişi bir yaratığa bir ihtiyacın var; ama onunla bir arada olmanın kalıbı da bu. Bunu yüceltmeye eğilimsin vesaire, bir sürü şey.

- Yani çok büyütüyorsun o ilk aşk kavramını sen...

Hayır... Ben Amerika'dan döndükten sonra aşk diyebileceğim şey oldu. Belki liseyi bitirmiştım artık, yani hemen değil, bir yıl falan sonra... Ama onu anlatmak istemiyorum burada...

- Peki, çok âşık oldun mu Murat?

Hayır.

- Aşk acısı çektin mi hiç?

Evet.

- Sen mi terk edildin?

Evet.

- Nasıl üstesinden gelirsin böyle bir acının? Yani serebral bir adam olarak aklını devreye sokarak mı halledersin, yoksa yeni bir aşk mı bulursun hemen?

Herhalde biraz zamanın halletmesine bırakırım. Aşk acısı dediğin şey, hakikaten acı bir şey. Çok acıtıyor. Bir yandan da bünye meselesi herhalde, yani senden bağımsız; yani ben bunu durdurayım deyip durduramıyorsun hemen. Öte yandan muhtemelen bünyen de onu durdurmaya çalışıyor ki gündelik hayatına devam edebiliyorsun. Bu süreci "zamanın iyileştirici eli" falan gibi klişeler anlatıyor herhalde. Ben de uzun zaman o acıyla var olduktan sonra, geçti. Tabii o sırada başka insanlar da oluyor; onlar senin aklını alıp başka bir tarafa götürüyor.

- Senin romantik ve hayalperest bir adam olduğunu düşünüyorum, en azından gençliğinde... Doğru mu bu?

Olabilir...

- Hayal kurar mısın mesela?

Çocukken kurardım, hatırlıyorum. Yani uyuyabilmek için –her zaman uykusuz bir velettim– yatağa yatıp uyuyana kadar uzun uzun hayaller kurardım. Hayali sevgililer falan filan. Okuduğum kitaptaki kahraman Louise diye bir kıza âşıkça, ben de Louise diye bir sevgili hayal

ederdim kendime. Sonra giderek azaldı bu. Pek kalmadı. Şimdi hiç yok öyle hayal diyebileceğim bir şey...

– Kadın-erkek ilişkisinde sedüksiyon sever misin?

Seducer'a bağlı.

– O halde daha çok karşı taraftan mı gelir sedüksiyon girişimleri?

Evet, pek bunu yapmadım ben. Belki farkına varmadan paylaşmışızdır, işbirliği yapmışızdır.

– Çok isteyip de elde edemediğin bir kadın oldu mu hayatında?

O ilk aşk olarak tanımlayacağım şey öyleydi diyebilirim. Sonra da tuhaf bir şekilde yine bir şey olma ihtimali belirdiğinde, bu sefer de ben üstüne gitmedim.

– Çok mu güzeldi?

Hayır ama daha çok kafasıyla, o yönüyle, o tür özellikleriyle kendime yakın bulduğum bir insandı. Yani o zaman siyaset henüz çok önemli bir şey değildi hayatımda, ama o bakımdan da yakındık birbirimize. Birçok şeyi paylaşabildiğim bir insandı.

– Peki vazgeçme yolunu mu seçersin böyle bir durumla karşılaştığında, yoksa ısrarcı mısındır?

Israr edebildiğim kadar ettim.

– Kadınları en çok hangi özelliğiyle etkilediğini düşünürsün?

Hiç bilemiyorum.

– Şöyle sorayım o zaman: İlişki yaşadığın kadınlar senin en çok hangi özelliğini vurgularlar?

Aldım, bilgim, çalışkanlığım, birçok şey olabilir. İlişkimde dürüstlüğümler olabilir. Böyle şeyler duydum yani. Biraz tabii insanına bağlı. Epey de meşhur bir adam olduğum için, müptezel denebilecek nedenlerle yaklaşanlar da olmuştur mutlaka. Yahut bizim tür insanların kendilerinden bağımsız ve kendiliğinden bir çekiciliği olabiliyor. Bu özellikle de bir genç kıza çok dayanılmaz gelebiliyor. Bunların hepsi olabilir. Yalnız şunu söyleyeyim, ben çapkın adam dedikleri bir tip değilimdir. Buna karşılık, kıyaslanamayacak kadar kadın dostum vardır benim erkek dostuma göre... Bu kadınlarla dostluk meselesi, potansiyel bir flört durumu da yaratıyor olabilir, yani benim böyle bir mizacımdan olmasından da kaynaklanabilir bu. Tabii ki bana bakan her kadınla hemen flört edeyim diye düşünmüyorum ve hiç flört etmediğim kıyamet kadar eşim dostum, tanıdığım, sevdiğim insan var. Ama yani öyle bir potansiyel de

yaratıyor olabilir... Hani soruyordun ya, kadınlar sende ne buluyor diye. Onlar da belki bende kadına daha yakın bir erkek buluyor.

- Bir de bildiklerini başkalarına aktarmayı seven, paylaşımcı bir özelliğin var senin... Kadın-erkek ilişkisinde de geçerli midir bu? Yani paylaşırsın değil mi geniş bilgini, kültürünü?

Tabii.

- Bu da herhalde kadınları cezbeden bir şey...

Sıkabilir de. Bilmiyorum, ben onun biraz kontrolünü kaçırıp fazla diktik de oluyor olabilirim, bilemiyorum...

- Bu tür eleştirilerle karşılaştığın oldu mu?

Zaman zaman. O zaman da o şekilde bir eleştiriye maruz kalacak bir davranışta bulunmuş olmaktan dolayı canım sıkılır. Bu tabii haksız bir şekilde de söylenmiş olabilir.

- Yani bilginle karşıdakini ezmek gibi bir şey mi bu?

Yok da yani, ne öyle dar dar anlatıp duruyorsun, gibi bir şey mesela. Bana çok da ilginç gelmiyor işte bu anlattığın hikâye, gibi bir şey... Bana benzer şeyler olmuş olabilir. Hale bile bazen söylüyor ukala olduğunu falan...

- Peki sen bunu karşıdakinin yanlışını düzeltmek amacıyla mı yapıyorsun, yoksa bildiğin bir şeyi paylaşmak için mi?

İkincisi. Ama ne bileyim, tarzım kötü olabilir falan. O anda öyle bir şeye karşıdaki insanın hiç ihtiyacı yokken, ben kaptırıp ille de Portekiz ile İspanya arasındaki savaşların sonuçlarını anlatmaya kalkabiliyim yani!

Dostluklar

- Biraz da dostluklar konusunu konuşalım. En yakın dostun kimdir?

Arkadaşlarımdan birkaç tanesiyle hakikaten çok köklü ilişkim vardır. Bunlardan biri Ömer Laçiner'dir. Ömer Laçiner'le ayrıca iş arkadaşlığı gibi bir yakınlık durumumuz da var. Ama birtakım konulara benzer gözle bakmak, birtakım değer yargılarını paylaşıyor olmaktan ibaret değil dostluğumuz. Ömer'le aynı zamanda çok köklü ve sağlam, hiçbir şeyin bozamayacağı bir arkadaşlığımız da vardır. Ferit Erkman da benim kırk yıllık arkadaşımdır. Ta Memet Fuat döneminden... Ömer'le olduğundan farklıdır onunla olan arkadaşlığımız. Tabii yaptığım her işte o da bulundu -grafikerdir Ferit- mizanpajıyla, bilmem nesiyle; ama

mesela “Çin konusunda şu tavrı alalım” şeklinde değil. Onun için Ferit’le olan daha klasik arkadaşlıktır, yani tam arkadaş arkadaşlığı... Ferit şimdi hasta, ben onu yokluyorum artık.

– Bir de Fikret vardı galiba, daha önce anlattığın... Bochum Üniversitesi’nde öğretim üyesi olan...

Fikret Adanır Ferit’den de eski, bir yıl daha eski arkadaşımıdır. Ama onunla yıllardır ayrı memleketlerde yaşıyoruz, çok seyrek bir araya geliyoruz... Burada hemen şunu söyleyeyim: Erkek arkadaşlarım vardır tabii ki, ama çok daha fazla sayıda kadın arkadaşım vardır benim. Belki etrafta kadınların çokça olduğu bir ortamda büyümüş olmamdan kaynaklanır bu. Bu çok kadınlı ortamlar bazı adamlar için boğucu olabilir. Bende öyle olmadı. Hayatımın en sevgili iki varlığı, iki kadındı benim: Ninem ve annem... Yatılı okula gidip de kadınlar hakkında anlatılan o mide bulandırıcı, iğrenç erkek çocuk konuşmalarını duyduğumda, çok sarsılmıştım. O kelimelerle konuşmayı reddetmiştim. Ama tabii çocuk çok konformisttir bir yanıyla da. Arkadaşları arasında kendine saygıdeğerlik kazandırmak için, o sırada neler yapıyorsa o da hemen onları yapmaya girişir. Dolayısıyla ben de bazı şeyler yapmış olabilirim farkında olmadan. Ama mutlaka farklı olmuşumdur. Beni oradan hatırlayanlar bilebilirler bunu... Tabii bu arada en eski arkadaşım Can Paker vardır benim. Can’la okul yatakhanesinden arkadaşız.

– Can’la arkadaşlığını hâlâ o yoğunlukta sürdürüyor musun?

Yok, onu da ancak seyrek görüyorum. Arada uzun bir zaman hiç görüşmedik. Ama çok sevişiriz. O da beni çok sever, ben de onu. O eski arkadaşlığın başka hiçbir şeye benzemeyen bir güveni vardır... Evet, yani bu kaba saba erkek muhabbetini oldum olası sevmedim ben. Kadınlarla çok daha rahat konuşabilirim, kendimi daha rahat anlatabilirim, onların kendileriyle ilgili anlatacaklarını daha can kulağıyla dinleyerek anlayabilirim. Empati, sempati gibi duygular çok daha fazla vardır kadınlarla aramda...

– Bu anlamda cinsinin ender örneklerinden birisin herhalde...

Şimdi bunu günlük hayattaki bir tercihim gibi anlatıyorum ama, sadece psikolojik boyutta bir şey de değil bu. Sosyolojiye, hatta siyasete dayanarak da söyleyebilirim aynı şeyi. Bu dünya büyük ölçüde erkeklerin yaptığı bir dünya sonuç olarak. Kurumları falan hep bunlar yapmışlar ve burada da kadına ast bir konum vermişler. Bu ast konum, bir yandan kadınların haklı olarak başkaldırdığı şey. Ama aynı zamanda erkeklerde olmayan bir sürü de erdem edinmiş kadınlar bu durumdan ötürü. Erkek gibi saldırgan değil kadınlar, onlar kadar sert, insafsız değil. Öyle olanları da var, özellikle de bizim yaşadığımız bu çağda, erkek rollerini benimseyen

Tatyana'nın 96. doğum gününde Hale Soygazi ve Jale Parla'yla.

kadınlar da var, bunları biliyoruz. Ama kadınlar, benim erkeklerde bulamadığım şeyleri barındırırlar. Erkekler savaşıp bir şeyleri yok ederken, kadın çocuğundan başlayarak hayatın devamını sağlamaya yöneliyor. İster istemez yapıyor bunu. Bir felsefesi olmasa da koşulları onu oraya getiriyor; ona göre programlıyor, dolayısıyla ona göre hasletler geliştiriyor. Bunlar da bana çok daha sevimli geliyor. Benim de rahatça bağ kurabileceğim şeyler bunlar... Daha anlayışlı olmak zorunda kalıyorlar. Çünkü erkeklerin rap rap gittiği bir dünyada kadına anlayışlı olmak düşünüyor, ki kendisi de kötü bir vaziyette kalmasın. Yani bunlar tuhaf bir şekilde –çok şematik bir şekilde söyleyecek olursak– ezilmekten ileri gelen, ama sonunda meziyet haline gelmiş şeyler ve bunların korunması çok önemli. Yani eşitlik diye diye bunları kaybederse kadınlar, çok üzülürüm.

– Kimlerdir en yakın kadın dostlarınız?

Jale Parla, Ayşe Buğra (Kavala), Asuman Oktay... Çok farklı bir yerde Adalet Ağaoğlu... Sonra iyi arkadaşlarımdan olan Anthony'nin karısı Judith vardır, o da çok iyi arkadaşımıdır... Vardır, daha vardır...

Mina vardı tabii ki ve Tatyana var hâlâ... Dost değil de daha çok bir an-ne ilişkisi gibidir onunki...

– Anne ilişkisi kadar yoğun mudur?

O kadar yoğun değil ama ilişkinin tipi öyle. Tabii yaş faktörü de var ama hep böyleydi bu ilişki... Mesela işte Mina'yı her şeye rağmen o kadar sevmedim. Tuhaftır, Mina'yla insan çok daha keyifli vakit geçirir. Tatyana'yla zordur keyifli vakit geçirmek. Ama Tatyana'yı çok sever-sin. Mina bencildir, kendine hiçbir şey değdirmeyen bir insandır. He-men anlarsın... Derinleşmez, derinleştirmez. Belki ister de beceremez, bilemiyorum...

– Senin az sayıda, ama derin dostluklar kurduğun söylenebilir mi?

Evet; ama arkadaşlarının hepsi bu kadar değildir tabii... Osman (Ka-vala) vardır mesela çok sevdiğim adamlardan; ama aramızda epey bir yaş farkı var. Arkadaş deyince ben öncelikle üç aşağı beş yukarı aynı yaşta olduklarımı saydım... Osman deyince, tabii o zaman bütün *Biri-kim* çevresi gelir akla; yaşı benden epeyce küçük olan birçok insanla yakın ilişkilerimiz oldu o sıralar. Bunların bir kısmı hâlâ devam ediyor, onlar da benim hayatımın bir parçası. Ümit Kıvanç, Cengiz Turhan; da-ha tonla sayabilirim. Ceyda (Can) vardır... Ama orada tam arkadaşlık olmuyor, sen biraz ağabey gibisin... Bunlara göre Osman'la daha bir ar-kadaş ilişkisi denilebilir. Tabii Tuğrul (Paşaoğlu) vardır, öbürlerinin abi dediklerinden...

– Hayatının büyük bölümünü siyasi angajmanlar içinde geçirmiş bir insansın. Siyasi çevrelerdeki dostluklar ise biraz nankörlük de barındırır. Dostun sandığın yol arkadaşları kopar gider insanın ha-yatından. Senin için de geçerli midir bu, yoksa uzun süreli midir si-yasi dostlukların?

Benimkiler uzun süreli oldu aslında. Biraz istisnai bir durumum var galiba. Hapishaneye kadarki bir dönemim vardır, ta o dönemden arka-daşlıklarım sürer hâlâ. Sonra hapishaneden birtakım adamlar bir arada çıktık dışarı, onlarla da arkadaşlığımız devam etti. Belki siyaseti bıraktı birçoku ama, görüşmeyi sürdürürüz.

– Dava arkadaşlıkları dışında, farklı çevrelerden de yakın dostla-rın var mıdır?

Diyorum ya, en eski birkaç arkadaşımdan biri Ferit. Ferit'le arka-daşlığımı dava arkadaşlığı diye tarımlayamam. Doğrudan doğruya ar-kadaşlık... Mesela bir çocukluk arkadaşım vardır, şimdi İsrail'de yaşı-yor. Yahudi değil, Katolik Levantenlerinden İstanbul'un, ama çeşitli ne-denlerle oraya yerleşti. Siyasi hiçbir bağımız yok. Orada oturduğu için

sık görüşemiyoruz tabii, ama görüştüğümüz zaman hâlâ eski arkadaşsınız... Şimdi, burada düşündürücü olan şu: Hayatımın önemli bir kısmı da edebiyat benim. Ama edebiyatçı arkadaşlarım dediğim zaman, çok kimse yok... Mesela Edip Cansever'le çok iyi arkadaşım veya Turgut'la çok sevişirdik. Bir ara Cemal Süreya'yla da öyle. Onlar öldüler, erken öldüler. Yoksa sanıyorum o arkadaşlıklar devam ediyor olacaktı. Bir de ben genç yaşta Faulkner çevirmeni falan diye ortaya çıkınca yaşımdan büyük adamlarla arkadaş oldum. Onlar da göçtü gitti işte...

- Ya Yaşar Kemal?

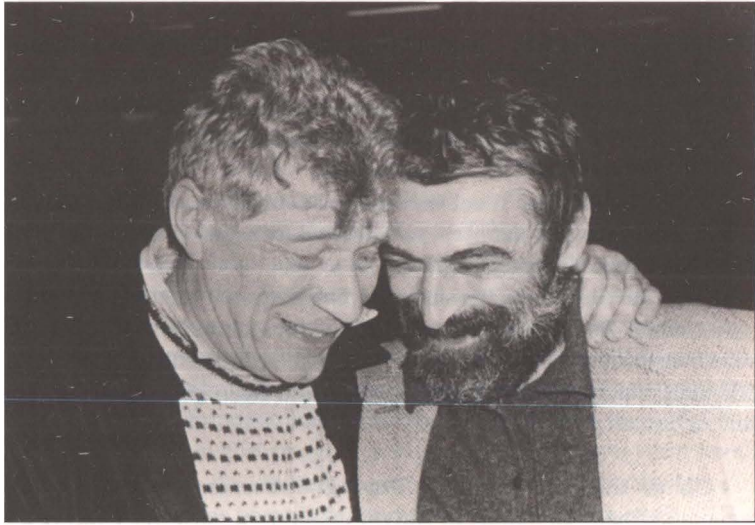
Yaşar daha başka bir şey. Yani Yaşar'ı sevmemek zor. Ama Yaşar'la arkadaş olmak da zordur. Bir kere o hiç kendini ele vermez aslında. Tek kişilik cumhuriyetlerden biridir o da. Ama onun kendi içinde kendi politikaları, kurumları vardır. Onlara ancak bir kadına el sürdürtür! O da biraz aşk ilişkisidir, biraz da partnership'tir. Tilda'yla öyleydi, bildiğim kadarıyla şimdi Semiha'yla da öyle. Öte yandan da hakikaten Yaşar'ı insanın sevmemesi için, o insanda bir tuhaflık olması lazım gibi geliyor bana.

- Sıkı bir entelektüel olmanın hayatla ilişkini, hayata bakışını şekillendirdiği malum. Dostluklarında da geçerli midir entelektüel kaygıların?

Tabii geçerli... Ama her şey de demek değil bu. Mesela çok sevdiğim bir arkadaşım vardı, Akın... Mavi yolculukları konuşurken de geçti adı. Akın entelektüel olarak tanımlayacağım bir insan değildi, çünkü yaptığı iş öncelikle kitaplarla, akademik dünyayla falan ilgili değildi. Ama her solcu gibi okuyan bir adamdı. Yani, ne bileyim, falancanın yazdığı roman iyi midir, kötü müdür konularında tutardı değer yargılarımız birbirleriyle. Ama bizi arkadaş yapan da öncelikle bu değildi. Bunlar belki ilk adımdı, yani ilk tanıştığımızda birbirimizi sevimli göstermiştir öbürüne. Diyalektik maddeciliğe nasıl baktığımızdan değil, denize nasıl baktığımızdandı diyelim bağımız. Onun için entelektüellik, evet, mutlaka önemlidir; ama arada bir sıcaklık olmadan da arkadaşlık olmaz yani. Sadece entelektüel arkadaşlık olmaz.

- Bir sosyalist olarak işçi sınıfından da dostların oldu mu? Yoksa bu hep soyut bir sınıf sevgisi olarak mı kaldı?

Aslında daha önce de galiba oradan buradan değinmiştik buna. Yani diyebilirim ki, bohem hayat yaşadığım erken gençlik yıllarımda tanıdığım işsiz ya da işçi insanlarla çok daha duygusal, sıcak dostluk ilişkilerim vardı. Ama proletarya tabii karşıma soyut bir kavram olarak çıktı ve proletaryayla çok da fazla somut dostluklar kuramadım. Burada TİP'e girdiğim yılları kastediyorum artık. Orada proletaryayla arkadaş

Yabancı dostlarından yazar John Berger'la.

olmak gibi soyut bir sorunun oluyor sonuçta. Ve bu tabii karşılıklı yaşanan bir şey. Bir proleter de aydın dostu olacak; o da onun gerginliği içinde. Onun için bu nasıl olacak; kim kime gidecek, evde mi yoksa dışarıda mı görüşülecek gibi sorunlar çıkıyor... Hatta küçük çapta infilaklar da yaratabilir bu. Mesela ben iddialı işçi lideri, sendikacı gibi birtakım insanlarla karşılaşmalarında müthiş tepkiler görmüş, durup dururken mana veremediğim tavırlarla karşılaşmışımdır. O tavırlar bir tür kompleksin kendini dışavurmasıdır. Birtakım sorunlar çıkar ortaya: O işçi olduğu için sen onun bütün yaptıklarını beğenmek zorunda mısın? Sen aydın olduğun için o işçiye nasıl devrimci olunacağını öğretmek diye bir yükümlülüğün var mı? Bunlar o dönemde cevabı olan şeyler değildi tabii; birilerinin el yordamıyla cevap aradığı şeylerdi. Özellikle İşçi Partili olup da, proletarya kavramına büyük saygı duyanlar arasında çıkardı böyle sorunlar... Sonra o iki yıllık hapisane deneyimi yaşandığında, aslında sosyalist olmadan önce bildiklerimizin daha geçerli olduğu çıktı ortaya. Yani işte, insanlar vardır çeşit çeşit; bunların hangi sınıftan geldiği de çok önemli değildir. Sınıf vardır, önemli de bir şeydir, belirleyicidir, şudur budur; ama her şeyi belirlemez. Onun için adam proleterdir diye, onun teni mis kokmaz! İşçi olup da katiyen tahammül edemeyeceğin tipler de vardır. Pekâlâ arkadaş olabileceğin insanlar da.. Nitekim benim de oldu, daha önce anlattığım İbrahim gibi Mehmet Rüzgâr vardı. Karısıyla gelirlerdi, birlikte oraya buraya giderdik. Hatta birlikte hastaneye bile gitmiştik, midemize baktırmaya. Sonra ne oldu bilmiyorum, hayat koşulları falan, görüşemez olduk onunla da...

- Biten dostlukların da var ama... Mesela Cemal Süreya'yla bir dönem çok yakın arkadaşken, sonradan dostluğunuzun bittiğini söylemiştin...

Evet ama Cemal bir başka düzleme geçti kendi hayatında ve bütün arkadaşlarından koptu. Bunda benim payım yok.

- Peki, mesela Can Yücel vardı yine edebiyat çevresinden aklıma gelen... Onunla çok uzun ve yakın bir dostluğun vardı, o da bitti Can Yücel ölmeden, değil mi?

Evet, Can Yücel bana bir şiir yazıp hakaret etti. Can'ın da son yıllarıydı aslında. Benim Bilgi Üniversitesi'nde ders vermeye ve *Radikal* gazetesinde yazmaya başlamama çok fazla akıl erdiremediğim nedenlerle öfkelenip hakaret dolu bir şiir yazdı. *Leman* falan gibi mizah dergilerinden birinde yayımlandı o şiir.

- Bir de Helsinki Yurttaşlar Derneği'ni kurmuş olmana çok kızmışmış galiba..."Helsinki. El .ikiyle demokrasi ve insan hakları mı olurmuş!" tarzında eleştirileri varmış...

O da varmış, evet. Başkalarından duymuştum ben de... Benim tepemi artıran, o şiir oldu. Helsinki konusunda söylediklerini sonradan duydum.

- Bunu bir tür dost kazığı olarak mı gördün?

Tam da değil... Hakarete uğramakla kazık yemek ayrı değil tabii. Yani Can benim paramı dolandırmadı, o anlamda bir şey yapmadı. Sevdiğim bir insandan beklemediğim bir davranışla karşılaştım ve kırıldım işte...

- Affedici misindir dostluklarında, yoksa kin tutar mısın?

Kin tutmadım kimseye doğrusu. En dediğine yakın duyguyu gene Can için duymuşumdur herhalde. Ama nefret duygusu gibi bir şey değil bu. Sadece çok alındım. Hasta olduğunu öğrendikten sonra da aramadım onu. Şimdi ben bir adama kalkıp eşsoğlueşek diyorsam, bunu içimden geldiği için ve onun hakkında böyle düşündüğüm için derim. O eşsoğlueşek bana gelip nasılsın dediğinde, çok da mutlu olmam; vay iyi ki geldi bana, diye. Bana o şiiri yazmış, o lafları söylemiş bir adamın herhalde bir kanaati olmalı bana dair. Kendisi o kanaatin öyle olmadığını söylemeden, nasılsın iyi misin, demek benim işim değil. Bu yine biraz serebral düşündüğüm bir şey tabii...

- Başka var mıdır böyle bitmiş arkadaşlıkların?

Yok aslında, hatırladığım yok. Tabii insan hayatının çeşitli zamanlarında çeşitli insanlarla daha bir yakınlaştığı oluyor, sonra kendiliğinden nedenlerle ya da o ilişkinin zaten takati o kadar olduğu için, soğuyor falan...

– Peki Mina (Urgan)?

Valla Mina'yla da bir tatsızlık olmuştu aramızda. Mina'yla ilişkim, Can'la ilişkimden farklıydı tabii. Ben Mina'yı severdim; ama onu Marksist olarak görmezdim. O kendini öyle görür, bizi de kendi istediği gibi olmadığınız için kendince eleştirirdi... Zaten o kötü lakırdıları da o yüzden etmiş... Ben askeri rejime karşı demokratik bir platform oluşturmaya çalışırken, demokraside uzlaşan farklı kesimlerin diyalogu için uğraşırken, ona göre sağcılarla düşüp kalkıyormuşum meğer. Bunu da milletvekili olmak için yapıyormuşum. Bu laf da doğrusu sevimsiz bir laf. İnsan yaşadığı toplumu sever, çeşitli fedakârlıklarda da bulunabilir. Ama bu toplum için yapacağım fedakârlığı milletvekili olmaya kadar götürmeyi hiç düşünmedim doğrusu... Böyle düşünenler belirli tipte adamlardır; tanırız, biliriz onları. Mina da beni onlardan biri olarak değerlendiriyorsa, zaten görüşmememiz lazım diye düşünüp kesmiştim o zaman görüşmeyi. Sonradan onun da farkına varıp kendi ettiği laftan dolayı üzüldüğünü duymuştum. Derken oğlu Mustafa (İrgat) öldü, ben de ona başsağlığı ziyaretine gittim. Barıştık böylece. Birkaç sefer de buluşup görüştük. Fakat tuttu bir dergiye bir demeç verdi. Orada gene benim hakkımda bir tuhaf laf "Ona da kimbilir neler oldu? Hiç girmeyelim o konulara.." falan diye. Kendi öyle söylemediğini iddia ediyormuş ama, yayımlanan şey bu...

– Ne anlamda neler oldu? Yani solculuk anlamında mı?

Evet herhalde. Ben sapmışım, ihanet etmişim falan yani... Zaten Mina'yla ilk anlaşmazlığımız bu Müslümanlar meselesini konuşurken çıkmıştı... "İktidara geldiğinizde ne yapacaksınız bu adamları, öldürecek misiniz?" Ben bunu hep sorardım solcu arkadaşlarıma. Kimisi halisane, iyi niyetli olarak, "Tabii öldüreceğiz" diye cevap verirdi. Mina Hanım "Öldürelim" dememişti ama, "o adamlar aptaldır" demişti; Müslüman olmak ancak aptallıkla açıklanabilir bir şeydi ona göre. Ben de bunun üzerine "Mina Hanım, siz halk düşmanısınız" demiştim ona. O da epey içerlediydi buna. Yine de benim söylediğim laf, nesnel olarak daha doğru gibi geliyor hâlâ, benim Marksizm'den sapmış olmam iddiasının yanında! Neyse işte... Barıştıktan sonraki buluşmalarımızdan birinde de Tatyana falan, Koço'ya gitmiştik Moda'da. Biz Hale'yle birlikteydik. Yine bu konular açıldı. Ben de "Hem Marksist hem Kemalist nasıl olunduğunu şu ana kadar anlamış değilim" dedim orada. O da pek bir cevap vermedi hatırladığım kadıyla. Belki de ona kızmıştır, "Murat'tan hiç bahsetmeyelim" lafı da ona bağlı olabilir, bilemiyorum. Ondan sonra görüşmedik gene. Ama ben ona yeniden küstüm gibi bir şey değildi bu; sadece fırsat olmadı. Bu arada son günlerinde bizim Melek'le (Ulagay) konuşurlarken, "Ah Murat ah!" gibilerinden bir laflar etmiş. Melek de "Saçmalama, ben şimdi telefon ederim, Murat gelir buraya, yok öyle küslük falan" demiş. Melek

bunu bana anlatınca, "iyi ki öyle demişsin", diye sevinmiştim. Kızgınlığım çoktan geçmişti... Ama dediğim gibi, Mina'yla olan ilişkim, Can'la olan ilişkim gibi değil. Can Yücel gerçekten arkadaşımı benim, her bakımdan. O zaman alınma dozu da farklı oluyor.

- Peki Murat, dostluklarında sezgiye yer verir misin? Ya da sezgilerin doğru çıkar mı?

Büyük ölçüde çıkar, evet...

- Sezgilerinde yanıldığın da olmuş mudur?

Olmuştur tabii. Ama uzun uzun düşünmek lazım buna gerçekten iyi cevap vermek için. Aslında bu sorduğun önemli bir şey, düşünülmesi gereken bir şey. "Vay bu adam bunu nasıl yaptı, hiç beklemezdim!" diye yanılmış oldukların en çok siyasette var galiba. Demin sen de söylüyordun ya, siyasette dostluk zordur diye. Öyledir, hakikaten öyledir. Mesela hapishanede aynı komünde yaşadığımız adamların sonra tutup "O, Samsun sigarasından başka sigara içemediği için komün bozmuştu" diye şeyler anlatmaları falan... Halbuki o zaman ben Birinci içiyordum, herkes de bunu görüyordu. Bana Samsun sigarası gelse bile başkalarına veriyordum, çünkü onu içmiyordum. Ama bütün bu yalanlar mutlaka siyasi idealler için söyleniyordu, yani benim sapık fikirlerimden başkalarını korumak için yapılıyordu bunlar. Siyasette her şeye bir kılıf bulunabilir çünkü...

Artık hayatta olmayanlar

- Artık hayatta olmayan, ama boşluğunu sık sık hissettiğin Turgut Uyar ya da Edip Cansever gibi dostlarına ilave edeceğin başka isimler de var mıdır?

Rasih Güran çok sevdiğim, çok özlediğim bir insandır. Tabii Emin Galip (Sandalcı) vardı. Bambaşka bir insandı; onu sevmemek mümkün değildi. Mesela bu bahsettiğim Akın, çok özlediğim bir arkadaşımıdır. O dertliydi ve hayatla bir tür kumar oynar gibi bir haldeydi. Anlamsız bir otomobil kazası yaparak gitti... Yine aynı kategoride sayılmaz ama, Berna Moran vardır tabii... Yani bütün insanlar ayrıdır ve hiçbirinin yeri doldurulmaz elbette. Ama bazılarının senin hayatında kapladığı yerin büyüklüğü bir farklılık yaratır sonuçta. Berna Bey öyleydi, Memet Fuat kesinlikle öyleydi. Onu da mesela son zamanlarda hemen hemen hiç görmez olmuşum. Yollarımız kesişmez olmuştu. Ama zaten o kadar köklü bir yer tutmuş ki hayatımda, ağaç gibi duruyordu; gene de duruyor içimde. Vahit Bey de çok bambaşka bir adamdı. Türkiye'de tanıdığım, liberal diyebileceğim bir numara odur, ikinciyi söylemekte zorluk çekerim...

– Mehmet Sönmez?

Evet, Mehmet Sönmez, o da tabii... Sevgi de (Soysal) çok özlediğim bir insandır. Ne eğlenceli kadındı! Esprisi yerinde, çok akıllı. 12 Mart'ta tanıştım onunla. Hepimiz yeni çıkmıştık hapisten; onlar Mümtaz'la beraberdiler... O da erkenden öldü. Benden kaç yaş büyüktür ki Sevgi?...

– Dostlarıyla özel sıkıntılarını, dertlerini de paylaşan bir insan mısındır, yoksa daha çok bir dinleyici misindir?

Daha çok dinlerim...

– Mesela hastalığını paylaştın mı dostlarınla?

Hastalığımı Hale'yle birlikte yaşadık diyebilirim.

– Kadınlarla dostluğa çok önem verdiğini konuştuk. Buradan hareketle bir soru sormak istiyorum sana: Bir kadın olarak dünyaya gelmiş olsaydın, aynı verili aile, eğitim koşullarında yetişmiş olarak, bugün ne noktada olurdun, hiç düşündün mü?

Hiç düşünmedim vallahi. Şimdi sen sorunca hayretle bakıyorum!

– Halbuki kadınlar bunu düşünür ara sıra...

Bizimki herhalde *taken for granted*, yani zaten başka ne olarak doğabilirim ki gibi bir şey...

– Dikkat et Murat, çünkü maço anlamlar yüklenebilir bu söylediklerine...

Bu laf öyle zaten, bilerek söylüyorum. Yani mutlaka biz erkeklerde çok farkında olmadığımız bir maçoluk vardır.

– Sende bile varsa bu, yandık demektir! Peki, mesela ikinci kere dünyaya gelsen, yine erkek olarak mı gelmek isterdin?

Tabii bunu da hiç düşünmedim. Ama şimdi sen bunu söyleyince, birdenbire kadın olarak dünyaya gelmek, sanki tedirgin edici bir şey gibi geldi. Eteklerime falan hâkim olmak gereğini duydum rüzgârda uçuşurken! Yani daha *vulnerable* bir şey galiba kadın olmak... Erkek olmak rahat, birden onu fark ettim. Bu bizim için kurulmuş bir dünya sonuçta.

– Tamam da, benim söylediğim şey, “Keşke erkek olsaydım, şu hayatta amma da rahat ederdim” gibi bir şey değil. İkinci bir şansım olsa öteki cinsin de nasıl düşündüğünü, nasıl hissettiğini, nasıl yaşadığını öğrenmek isterdim. Ama bir erkeğin böyle bir merakı aksi yönde duyması bayağı güç bir şey anlaşılan...

Galiba... Ben şunu yaptım, bunu yaptım diye yaptıklarımı sayabiliyim. Bunları yaptığım için memnunum. Bir daha dünyaya gelsem gene

bunları yapmak isterdim, böyle düşünüyorum. Bunlar da erkek olduğun zaman daha kolay, daha rahat yapacağın şeyler. Kadın olarak benim yaptıklarımı yapmak bayağı zor olurdu sanıyorum.

- Neden? İyi bir edebiyat eleştirmeni olamaz mıydı, kadın olarak?

Tabii olabilirdi, tabii... Hayır, siyasete ilişkin düşündüm bunu. Yani akademisyen de olur, eleştirmen de olur, ama siyaset daha zor kadın olarak... Yani benim hayatının tehlikeli bir tarafı da oldu hep. İki sene içeri girdim sonunda. Bütün bunları kadın olarak yapmak daha zor Türkiye'de. Benim "siyaset" dediğim şey, Türkiye'de Marksist olmak. Hani konuştuk Kontrgerilla'yı. Kimse işkence görmekten mutlu olamaz ama, oraya kadın olarak düşmeyi düşün. Sana neler yapabilirler! Galiba öncelikle, zorluğundan ötürü özenmedim kadın olmaya.

- Ama hapse girip yatan kadınlar da oldu...

Doğru tabii, düşününce mantıklı olmaktan çıkıyor. Bunları hiç düşünmemişim önce... Türkiye'de kadın olmanın hâlâ aşılamayan zorlukları var. Esas mesele başına buyruluk galiba ve başına buyruluk hususunda kısıtlamaları var kadının. Siyaset falan diyoruz ya, ona hiç benzemeyen bir şey ama, İstanbul konusu var mesela. İşte ben orada burada sürterek İstanbullu oldum; o da benim parçam haline geldi sonunda. Bir kadının bunu yapması zor işte... Ya da denizcilik, balıkçılık falan... Tabii sonuçta kadın kaptan da vardır. Her birini yapan bir kadın çıkmış olabilir. Ama...

- Yani "Bir bütün olarak Murat Belge'yi oluşturmak zor olurdu; ben almayayım" mı demek istiyorsun?

Evet, herhalde...

İnsani zaafılar

- Eleştiriye açık bir yapın olduğu söylenebilir mi Murat?

Söylenebilir. Eşim dostum eleştirir tabii. Ben de tartışırım yani. Sen şöylesin diyorsa biri, ben de tam olarak öyle olduğumu düşünmüyorsam, o zaman tartışırım. Hatta o an ikna olmayabilirim, ama sonradan düşünüp haklı bulabilirim o eleştiriye... Özel hayatında insan eleştiriyiyle karşılaşılıyor tabii, en çok da eş-sevgili ilişkisinde geçerli bu. Kamusal düzeyde, aleyhimde söylenmiş çok şey var ama bunlara çok da eleştiri diye bakamıyorum doğrusu. Kalkıp adam bana hakaret ediyorsa, buna eleştiri demem mümkün değil tabii. O anlamda da çok fazla eleştirilen biri değilim ben. Ya hakaret ediyorlar ya da bir şey söylemiyorlar zaten.

- Peki kendi hakkında duyduğun en sıkı eleştirisi nedir?

Hiç eleştiriyeye gelememişim! Bütün söylediklerimi mahvettim, değil mi? Bu tabii şey biçiminde, "Hayır öyle değil, böyle" biçiminde oluyor.. İnsanların gerçek motivasyonlarını birbirlerine anlatmaları kolay bir şey değil genellikle. Sadece benimle ilgili değil, benden bağımsız birçok durumda da, bunu hep hayatın bir tragedyası gibi görürüm. Diyelim ki, Ahmet'i de Ayşe'yi de tanıyorum; bunların arasında bir ilişki var ve o ilişkide bir yanlış anlama oluyor; birinin şöyle dediğini öbürü böyle yorumluyor. Ben en çok bundan sıkıntı duymuşumdur, en çok bunu düzeltmeye çalışmışımdır çevremdeki insanların hayatlarında. Fakat bu her zaman mümkün olmuyor, çok zor. İnsanın kendi hayatında daha da zor galiba. Aynı şekilde ben şöyle bir şey düşünerek şunu yapıyorum; karşımdaki de bana niye böyle yaptın diyor. Ben de "Hayır, onu bunun için değil, şunun için yaptım" diye anlatmaya çalışıyorum, çünkü yakın ilişkide bunu anlatmak önemli diye düşünüyorum. O zaman da bana söylenen eleştiriyi kabul etmiyormuşum, hep "Hayır öyle değil" diye itiraz ediyormuşum gibi bir izlenim yaratıyorum. Bazen insanın kendi kendini kandırıldığı da oluyor tabii. Yahut bir şeyi olduğu anda yanlış anlayabiliyor. O anda da bunun farkına varmayabiliyor. Bir zaman sonra farkına vardığında böyle olmuş diyebiliyor hakikaten. Şimdi bazı şeylerimi değiştirmemekte inatçı olabilirim; ama bunlar kesinlikle başkalarına zarar vermediğine inandığım şeyler. Yani bu yaşma kadar böyle gelmişim, bundan sonra da benim bu tarafıma fazla ilişmeyin diyebilirim. Ben aslında çok dışadönük ilgilerim olduğu için, kendimi çok da analiz etmeyen biriyim. Bunu bu yaşa kadar pek yapmadığıma göre, bundan sonra uygulamaya kalksam da çok iyi sonuç alacağımı sanmıyorum. Dolayısıyla bundan sonra da yapmıyorum, beni böyle kabul edin diyebilirim.

- Kendini çok fazla analiz etmek daha çok kadınlara özgü bir özellik galiba. Erkekler çok fazla iç hesaplaşma yaşayıp, kendilerine haksızlık edecek ölçüde ağır davranmıyorlar genellikle... Belki de bu tür eleştiriler daha çok kadınlardan geliyordur sana...

Belki de, evet... Bir de şu var: Ben kişisel hayatıyla kamu hayatı bir hayli iç içe geçmiş bir insanım. Benim gibi kamuyla iç içe yaşayan insanlar ister istemez kalabalığın ortasında yalnız kalmak gibi bir durum yaşarlar. "*Alone among the crowd*" durumu yani... İster istemez olur bu; çünkü bunlar daha mesafeli ilişkilerdir vs. Çok insanla yaşıyor olmak, seni çok kendi başına bir adam haline getirir ister istemez. Yani kendimi çok fazla didiklemediğim gibi, o anlamda etrafımdakilerin de bir sürü özelliğini gözden kaçırabilirim. Bu da gene farkına vardığımda canımı sıkıran bir eksiklik gibi. Bir yandan da bunu başka bir şekilde yapabilme imkânım yok; bu hayat tarzı böyle devam ettikçe...

- Bu anlattığını bir insani zaaf olarak mı değerlendiriyorsun, yoksa sadece bir özellik olarak mı anlatıyorsun?

Bu özellik belki ama zaaf da olabiliyor. Çünkü sonuçta çok sevdiğin insanları ihmal etmiş oluyorsun. Bu da hoş bir şey değil. Elinde olmadan ediyorsun. Ettiğimin farkına vardığım zaman da kötü hissediyorum kendimi, suçluyorum da tabii.

- Bu anlattığın, bir tür egosantriklik mi?

Gibi bir şey, tabii.

- Bu yönde şikâyet geldiği zaman hak veriyorsun, ama değişmem, ben buyum mu diyorsun?

Evet. Bir de deminkine bağlı olarak, eleştiriye gelemezsin, ama biraz pohpohlanmaya da meraklısındır. İşte öyle bir zaafım da var galiba. Ama yani kimin yok ki diye de ekleyebilirim. İngilizce'de "*everybody and his wife...*" diye bir laf vardır, işte kim var kim yoksa... Bununla beraber yaşamaya baştan karar vermiş olmak, zaten dış dünyaya ait olmak demek. Yani mahcup bir insan aktör olamaz gibi... Demek ki benim içimde de performans çıkma ve alkış almak gibi bir içgüdü var. Bu da tabii zamanla oluşan bir şey. Ben Amerika'ya ilk gittiğimde -daha 18 yaşlarımda- biz AFS'li yabancı öğrenciler "*speech*" verirdik...

- Evet. Okullardan kiliselere bizim için düzenlenen toplantılarda, ülkemizin yerini bile bilmeyen genç ihtiyar Amerikalılara kim olduğumuzu, nasıl bir kültürden geldiğimizi falan anlatırdık...

İşte ben bu speech'lerde çok başarılı oluyordum. Espri yaptığımda insanlar gülüyorlardı, alkışlıyorlardı. Mesela o yılın sonunda bir veda konuşması yapmıştım, birileri gözyaşları dökmüştü falan... Bunlardan etkileniyordum, hoşuma gidiyordu... Hatta Michael "Orada baştan sona rol yapıyordun, alçak!" demişti bana. Ben de gülmüştüm; bundan ötürü kızmamıştım Michael'a; haklıydı çünkü... Sonra demek ki hayatımda o tarafımı geliştirerek yol almışım. Şu oluyor tabii: Kişiliğinin daha da olgunlaşmasıyla, bu yeteneklerini hayatının moral çerçevesini bozan değil destekleyen unsurlar olarak geliştirmeye gayret ediyorsun. Birilerini istismar etmek üzere değil, bir şeylerin iyi olmasını sağlamak için ben bu yeteneklerimi kullanayım, diyorsun... Bunun tabii nihai değerlendirmesini yapmak bana düşmez, ama en azından kendi adıma hep böyle bir şey için uğraştığımı biliyorum.

- Yani parlaklığını oluşturan unsurları etik değerler doğrultusunda iyiye yönelik olarak kullanmaktan mı söz ediyorsun?

Evet... Bu tarafımı bildiğim için, kendime kızdığım ve eleştirdiğim zaman, bu özellikleri abartıp gülünçleştirerek, bana dışardan bakan bi-

rini taklit ederim. Böylece sık sık “Nasıl bir izlenim oluştu acaba, ne dediler?” derken ya da “Kimse düşüp bayılmadı, demek ki çok beğenmediler” diye dalga geçerken yakalıyorum kendimi. Hatta “Bu 24 saat az geliyor, biraz daha vaktim olaydı da biraz daha kendime hayran olaydım” falan gibi şeyler de dediğim oluyor kendime zaman zaman...

– Peki Murat, sosyal kişiliğinin en belirgin özelliği nedir? Ya da şöyle sorayım: Dostların, arkadaşların en çok hangi özelliğini ön plana çıkarırlar?

Bilgi galiba... İşte daha ilkokulda kalkıp “Öğretmenim o aslında bilmem neydi” diye anlattığın zamandan itibaren, yani büyümüş de küçülmüş dedikleri bir veletken başladı bu ve benzer süreçlerle de gelişti. Sonra daha ilerki yaşlarda kişiliğimin bir parçası olmasını istediğim şey *sense of humor* oldu. Bunun hakkımda öbürü kadar söylendiğini pek duymuyorum, yani “Murat Belge bilgilidir” deniyor da, bu söylenmiyor ya da söyleniyor ama benim kulağıma gelmiyor. Daha otuz yaşlarındayken falan, “Ben sizi yazılarınızdan bilirdim, sizi kel kafalı, göbekli, elli-altmış yaşlarında bir adam sanırdım” diyen çok insan tanıdım. Bilgiyi daha net görüyor insanlar. Öbürünü görmek için herhalde daha yakın tanımak gerek.

– Peki, hiç dâhi olduğunu düşündüğün oldu mu? Daha küçükken çevrendekilerden bu yönde telkinler oldu mu sana?

Tabii, ama onları da çok ciddiye almadım küçükken, çünkü dâhi olmak için gereken unsurlara sahip olduğumu düşünmüyordum pek. Bir kere orijinal olmak lazım, ben değilim öyle orijinal...

– Küçükken mi düşünüyordun bunu, şimdiye mi geçtik?

Şimdiye geçtik. Ama bu şimdi nasıl anlaşılabilirse, küçükken de gene öyle bir şekilde anlıyordum. Mesela halam beni bilmem kim paşanın karısıyla taruştırıyordu, ben de bir laf ediyordum, paşanın karısı da “Aman, bu çocuk bir dâhi!” diyordu falan... Böyle şeyleri o zamanlar da pek önemsemedim. Daha büyüyünce de, galiba temelde yine aynı şey oldu. İnsanların bu konuya ilişkin olarak hakkımda ne düşündüklerine önem vermedim. Benim birinci özelliğim, bilgili olmam... Zaten başka bir şey olmayı da seçmedim. Ama yine de dâhi denen adamın hakikaten bu tür şeylere takılmadan yürüyüp gittiğini düşünüyorum ben de. Onu zaten hiçbir şey zaptedemiyor. Benim kendim için söylediğim, kalabalık içinde yalnız olmak falan gibi şeyler, o mertebelerde bir şey değil... Ben hâlâ birçok insanla çok somut ilişkiler yaşayan bir insanım. Ben iyi bir sistematizör olabilirim –böyle bir laf varsa eğer! Yani bir düşünceyi alıp oradan anlamlı bir şeyler çıkarabilirim; bunlar özgün de olabilir. Ama deha olma iddiasından

anladığım şey bu değildir benim... Benim dâhilere özgü bir yaratıcılığım yok. Birtakım dayanakları olmadığı zaman düşünebilen bir adam değilim, hep dayanaklarımla varım. Doğru seçimler yapabilirim, onları iyi bir sıralamaya oturtabilirim, sistematığe sokabilirim vesaire. Sonuçta tabii bütün insan düşüncesi böyledir; hiç kimse hiç düşünülmemiş bir şeyi yumurtlamadı. Ama bunun bir derecesi var... Ansiklopedist denilen adamlar vardır mesela, ben onlara belki daha yatkınım. Ama Rousseau değilim tabii ki... Hayatımda sanatın yeri önemli ya, oradan örnek vereyim. Hazırlık II'de *Suç ve Ceza'yı*, orta I'de *Karamazov Kardeşler'i* okumuştum. Yani erken başladım. Ama kendim, ne şiir, ne hikâye, hiç yazmadım. O kadar beğendiğim bu insanlardan biri olma isteğini duymadım. "Plastisin"den söz etmiştim daha önce. Çamura parmaklarıyla biçim vermekte olağanüstü bir maharet kazandığımı anlatmıştım. Bu yıllarımı hatırlayan arkadaşlarım plastisinden yaptıklarını hâlâ hayranlıkla anlatırlar. Ama ne oldu? Bir tane "büst" yapayım, bir "insan başı" yapayım, bir "Discoboulos" yapayım diye bir şey düşünmedim hiç. Demek ki yok böyle bir yaratıcı tarafım.

Evlilikler

– Çok kısa süren ilk evliliğini kısaca konuşmuştuk. Daha doğrusu bu konulara girmek istemediğin için konuşamamıştık. 90'ların başında sona eren ve yaklaşık 25 yıl süren ikinci evliliğini de konuşmayacak mıyız peki?

Yok. Konuşmayalım. İki insanın arasındaki özel meselelere girmeyelim.

– Sizin Taciser'le uzun bir evliliği paylaşmanın yanı sıra siyasi kader ortaklığı yaşadığınız da söylenebilir herhalde. Evlendikten çok kısa bir süre sonra 12 Mart döneminin gadrine uğramaktan başlayarak 1990'ların başında Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin Türkiye'de kurulması sürecine kadar siyasi yol arkadaşlığı da yaptınız. Ayrılmaya karar verdiğinizde de, sen Uluslararası Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin eşbaşkanlığını yaparken Taciser de Türkiye'deki derneğin faaliyetlerini yürütüyordu, değil mi?

Evet... Bunlara da yeri geldikçe değindik zaten...

– Peki evlilik kurumuna nasıl bakarsın, onu konuşalım.

Valla evlilik kurumundan hiç hazzetmediğimi söyleyebilirim.

– Ama iki evlilik geçti başından sonuç olarak...

Daha evlenmeden önce de evlilik meselesine gayet mesafeli bakar-

dım. On sekiz on dokuz yaşındayken, çok okuyan, her konuda ukalalık eden genç bir entelektüel adayı olarak ciddi bir evlilik aleyhtarıydım. Ama evlenmediğin takdirde, bu tür bir toplumda yaşadığın için, bu kasaba ahlakı yüzünden birçok sorunla karşılaşıyorsun. Dolayısıyla evlendim ben de. Hatta Taciser “Evlenmek şart değil” derken, ben bunları düşünerek ısrar ettim. Ama gençken hayatımızda sorun olabilen şeyler artık sorun olmamaya başladı. Şimdi pek öyle evlilik cüzdanı soran kimse kalmadı. Artık ben de bir müessese haline gelmişim bu memlekette. Bir de tabii Türkiye de değişti. Eskiden flörtünle bir tanıdığının evine gittiğinde, komşular falan, kepazelikler yaşırdık. Bunlar artık kalmadı... Evlilik denen şeyin fikrinden hazzetmem. İnsanlar beraber olacaksa olurlar, bunun için evlilik yapmak gerekmez diye düşünürüm. Bu eskiden beri toplumsal bir ihtiyaç aslında, bireysel bir şey değil. Ve ben bir bireyle ilişkimin bireysel kalmasını tercih ediyorum. Bir kurumun, kanunun vs zorlaması olmadan yaşanmasını istiyorum.

Hale Soygazi

– Hale’yle (Soygazi) güzel bir beraberlik yaşıyorsunuz. Bunu anlatmak ister misin biraz?

On yılı aşkın süredir devam eden ve edeceğine de sandığım bir beraberlik, bir ilişki yaşıyoruz. Mutluyuz birlikte. Başlaması rastlantılarla oldu. Daha önceden tanışıyorduk zaten. Ama ikimizin de birer “partner”i vardı. Hiç düşündün mü, bazen rastlantılar ne kadar belirleyici olabiliyor! İkimiz de rastlantı sonucu, bir ilişkiyi bitirirken karşılaşmasak, birbirimiz için “Aa, o mu? Çok iyidir, çok sevimlidir” filan deyip, bir arada bulunmayı hiç aklımıza getirmeyebilirdik. Oysa, işte sonradan görüldüğü gibi, öyle yalnız “sevimli” filan değil, bambaşka bir ilişki kurabileceğin biri... Aslında o günlerde o da, ben de, “hayat önüme birini çıkarsa” beklentisi içinde değildik. Belki de en iyisi bu. Böyle bir “ihtiyaç” yokken, birbirimize “birbirimiz” olduğumuz için yaklaştık. O sırada Hale iki kedisiyle oturuyordu. Evlerimiz ayrıydı. Bende buluşmaya başladık, bir süre öyle gitti. Sonra birbirimizden memnun kalma durumu devam etti. Böyle akşamdan akşama görüşmek yerine aynı evi paylaşmaya karar verdik. Çünkü ikimizin de aklı kesti, bunun daha iyi olacağını. Böylece benim de üvey kızlarım oldu...

– Üvey kızların Hale’nin kedileri mi?

Evet...

– On tane mi kedisi var toplam?

Yok canım, iki tane.

– Evde iki tane, ama balkonda beslenenlerle birlikte?

Evet, ama onlar onun kedisi gibi değil... Yani evdeki o ikisi çocuğu gibi...

– Hayvanlardan söz açılmışken, demin kediyle olan ilişkine bakıyordum. Kedi yanında uyuyor, rahatsız olmuyorsun. Ama kediye alıp kucağına sevmek, okşamak gibi şeylere de pek bayılmıyorsun galiba.

Evet, çok fazla bir ilişkim yok öyle. Hayvan beslenen bir evde oturmam uzun zaman. Babamın Alman karısının bir köpeği vardı, gittiğim zaman onunla ilgileniyordum. Ama kendim hayvan beslemedim. Yani sevmemek değil benimki... Olmamasının nedeni, fazla sevme korkusu. Genellikle hayvanlar çok daha az yaşıyor, ölüyor falan, böyle evlat acısı gibi bir şey olabilir diye. Pek de öyle olmuyor, bakıyorum da etrafa. Hemen yenisi alınıyor falan... Hayvan sevgisi de ciddi bir iş... Bunu herhalde daha erken bir çağda ciddiye alacak olmamışım, sonra da öyle devam etmiş. Ama hayvan severim, rahatsız olmam etrafımda hayvan olmasından.

– Kediler arasında senin favorin olan var mı?

Başlangıçta vardı; büyük kediye, anne kediye daha bir kişilikli ve güvenilir, ilişki kurulabilir bir şahsiyet gibi görüyordum. Öteki çok küçük ve çocuksu, büyümemiş, olgunlaşmamış... Zaten adı da Bebek. Doğduğunda bir yere vereceklermiş, fakat bir türlü verilememiş. İşte o sırada bebek diyorlarmış, sonunda bebek denile denile kedi üstüne alındı herhalde. Ama şimdi onu da seviyorum bütün o bebeklikleriyle... Neyse, böylece Gümüşsuyu'ndaki bu eve geldik. Beş yıldır da aynı evi paylaşıyoruz.

– Özel hayatını saklı tutmaya önem veren bir insan olduğun çok açık. Ama ünlü bir sanatçıyla beraber olunca, bunun da kamuya mal olması kaçınılmaz oldu. Bir ara gazetelerin baş sayfalarına bile konu olmuştunuz aşkınızla. Bunları nasıl karşıladın?

Bu gibi konular yüzünden basında yer almaktan hiçbir zaman hazetmedim. Başlarda olmuştü böyle bir iki şey...

– Burhan Belge-Zsa Zsa Gabor ikilisine karşılık Murat Belge-Hale Soygazi ikilisi benzetmesi bile yapılmıştı o sıralar...

Öyle mi, bilmiyorum... Allah Allah! Aslında herhangi bir benzerlik de yok, çünkü Zsa Zsa babamla beraberken sadece güzel bir kadıymış, o kadar. Babamdan ayrıldıktan sonra Amerika'ya gitmiş ve o zaman filmlerde oynamaya başlamış... Hale ise zaten tanınan, bilinen bir sinema oyuncusuydu, yalnız "güzel" değil...

“Hastalığımı Hale’yle birlikte yaşadık”

– Hale’yle beraberliğinizde önemli bir sağlık sorunu yaşıyorsun. Bunu dostlarınla değil Hale’yle paylaştığını söylemiştin daha önce...

Evet... Hastalığımı Hale’yle birlikte yaşadık. Teşhis konulduktan sonra beraber İngiltere’ye gittik tedavi için. Sonra Hale döndü, ben radyasyon tedavisini yalnız bitirdim orada. Sonra tekrar geldi Hale ve beraber döndük buraya...

– Ne kadar sürdü toplam tedavi?

Martta gittim Londra’ya, hazıranda döndüm; demek ki üç aya yakın.

– Hastanede mi kaldın bu süre içinde?

Hastanede değil, bizim Oğuz’un (Özerden) orada kiraladığı mı, satın aldığı mı, bilmiyorum, bir ev vardı. Onun evinde kaldım, King’s Cross’ta. Özel bir bahçe kapısından giriliyordu; büyük daireleri olan yeni modern bir apartmandı. Kanalin yanında, etrafı yeşillik hoş bir yerdi. King’s Cross şimdilerde Londra’nın biraz dökülür yerlerinden biri halinde. Ama bir zamanlar İtalyanların çok oturduğu, yerleştiği bir yermiş. Sonra o evi satın başka bir ev aldı Oğuz. Tam o sırada ben döndüm. Bu yeni ev de Hampstead’de, cadde üstünde, çok hoş. Eski tarz bir İngiliz binasında bir kat. Daha sonra gittiğim zamanlar da orada kaldım.

– Nasıl geçiyordu tedavi sırasında Londra günleri?

Valla tedavi dediğin haftada beş gün radyasyon işte... Uzun zaman bir şey hissetmedim. Kümülatif etkisiyle bir zaman sonra ses iyice kısılmış oluyor, sonra biraz sersemlemiş gibi oluyorsun, ama çok da değil. Dolayısıyla gayet normal bir hayattı. Ha bire kitapçı geziyordum. Bilgi Üniversitesi kitaplığını oluşturmak için para da veriyorlardı bana. Demin müzik konuşurken, söylemiştim ya, bir parçanın modası geçince piyasada bulunmaz diye... Edebiyat kitaplarında da böyledir bu. Bizim edebiyat bölümünün kütüphanesini oluşturmak için çok uğraşmışım ben. Katalogları tarayarak edebiyat, genel tarih, sosyal bilimler konularında gerekli olduğuna inandığım bir yığın kitap işaretlemiştim. Ama çoğunun baskısı tükenmişti. Eski kitapçıları dolaşarak elden düşme olarak bulabiliyordum. Böyle epey bir miktar, beş on bin pound’luk kitap satın alıp gönderdim.

– O halde orada da çalıştın?

Evet.

– Nasıl bir psikolojik durumdaydın, anlatır mısın? Herhalde daha önce ciddi bir hastalıkla karşılaşmamıştın, değil mi?

Yok. Ameliyat falan da olmamıştım hiç...

- Artık atlatmış olduğun için daha rahat konuşabiliriz bunu herhalde? İlk teşhis konulduğunda neler hissettin? Ölümsüzlük duygusu geldi mi aklına?

Günün birinde sesim kısıldı. Soğuk alnuşluğım falan da yok. Değişmiyor, böyle devam ediyor ses kısıklığı, ama bir anzam yok başka. "Ne bu yahu?" diye söylenmeye başladım. O zamanlar -2000 yılında oldu bu- Hale'yle beraberiz, ama aynı evde oturmuyoruz daha. Hale, "benim bir kulak-burun-boğaz uzmanı doktorum var, gidip ona bir görün" dedi. Hem doktoru hem de arkadaşı Mehmet Ömür'den randevu aldı benim için. Gittim ben de, baktı bazı aletlerle Mehmet. Nodül var, gibi bir laf etti; ama önemli değil anlamında bir şeyler de söyledi. "Kanser de çıksa kolay alırız" dedi. Allah Allah, yoksa kanser miyim, nereden çıktı şimdi bu falan diye de düşündüm. Ama çok da üstünde durmadım. Sonra ses seda yok.. Meğer Mehmet konuşmuş Hale'yle bu arada, böyle böyle diye. Ona da mühim değil falan demiş gerçi, ama Hale bunu duyunca, yatağa girip yorganı çekmiş kafasına ve birkaç saat öyle yatmış. Hastalığı benden saklamış. Bu arada Mehmet hastalığı tam olarak anlamadığını düşünüp tekrar aramış Hale'yi ve ayrıntılı olarak anlatmış, halledilir bu, çok önemli bir şey değil diye. Bütün bunlar bir günlük olay aslında.

- Muayene sırasında mı anlıyor doktor bunu, yoksa tetkiklerden sonra mı?

Tabii, onları da yaptı. Ama sanıyorum hemen anladı da. Çünkü o ses teli üzerinde birtakım benekler oluşmuş, belli ki o. İki gün sonra Hale söyledi, böyleymiş ama korkulacak bir şey değilmiş diye. İyi, dedim ben de, ne yapalım...

"Kanser lafını duyunca öleceğimi düşündüm"

- Nasıl "iyi" dedin!

Yani biraz erken oldu diye düşündüm. Çünkü kanser lafını duyunca ister istemez öleceğimi düşündüm hemen. Tuhaf bir şey geldi aklıma: Ben ilkokuldayken 2000 yılının nasıl olacağını konuşmuştuk sınıfta. Ben de hesaplar yapmışım, 2000 yılına kadar 57 yaşına gelmiş olacağım. Herhalde o zamana kadar ölmüş olurum falan diye. O zaman 57 çok büyük geliyor insana. Bunu hatırladım, yahu daha o zaman bunu düşünmüştüm ben, diye... Sonra 57 erken dedim kendime. Benim annem de erken öldü, ama o da 60 küsur vardı kanserden öldüğünde. Babam da 67 yaşındaydı öldüğünde, o da kanserden. Demek ki bende de bir kanser yeteneği var diye düşündüm, ama bu kadar erken olmasının da manası yok yani! Aklıma ilk gelenler bunlar oldu. Sonra Hale'yle birlikte gittik Mehmet'e. O da uzun uzun anlattı o zaman, "Bu başka yere sirayet etmez, lokaldir. Bunu hemen alabiliriz de... Ama sen sesini kullanan bir adamsın meslek haya-

tında, onun için istersen ameliyattan önce radyasyon tedavisini deneyelim. Bu yüzde 90-95 sonuç veriyor zaten. Bunu da en iyi İngiltere’de yapıyorlar, varsa imkânın git. Daha olmazsa ameliyat ederiz, istersen şimdi de ederiz, yani bu ölümcül bir kanser değildir, olabilecek en iyi kanser türüdür” diyerek. Bunları anlatınca benim de aklım yattı herhalde. Adam da, hastasını teselli eden doktorlar vardır ya, pek öyle değil, ciddi ciddi anlatıyor. Bizim çocuklar, yani bizim çocuklar derken Bilgi Üniversitesi’nden Yiğit, Oğuz falan telaşlandılar. Yiğit, “Aman, benim de çok iyi tanıdığım bir doktor var, bir de ona git, içimiz rahat etsin” dedi. Bunun üzerine bir doktora daha gittim, o da aynı şeyleri söyledi. O da “Bir kere bundan ölmezsin!” diye söze girince, ben de bunun esprisini yapmaya başladım. “Bu kadar uğraştık kanser olduk, kimseye beğendiremiyoruz!” diye... Epey de yaptım bu espriyi...

- Espri hoş da, kanser de ölüm çağrıştıran bir hastalık... Böyle bir durumla karşılaşınca, doktorların dediğine inanmayı mı yeğliyor insan?

Ben sakın bir şekilde karşıladım bunu. Öyle bir disiplinim vardır genel olarak, yani talihsiz bir durumla karşılaşınca, o zaman şey yapmamak lazım diye...

- Paniklememek mi?

Evet paniklememek, soğukkanlılığı korumak. Başkasında görürsem ayıplayabileceğim şeyleri yapmamak gibi; kontrolü elden bırakmamak gibi bir şey... Yani tersi bana ayıp geliyor biraz. Soğukkanlılığı elden bırakmamak lazım. Böyleyse böyle yani... Bu bir fatalizm değil, başa gelen çekilir meselesi. Böyle düşündüm, hâlâ da böyle düşünüyorum tabii. Bunu atlattıktan sonra, çünkü atlattım, öyle görünüyor, böyle düşünmeyi sürdürüyorum yine. Radyasyonu yaptık, orada da ben dalga geçip duruyordum, mizah içinde geçti her şey.

- Kendi kendinle mi dalga geçiyordun?

Kendi kendimle de, etraftakilerle de. Bana şua veren kızlarla şakalaşıyorduk devamlı. Mask gibi bir şey takıyorlardı kafama, onu da alıp asacaktım bir yere. Hani bu avcılar geyik kafası falan asarlar ya duvara, ben de asacaktım böyle, kanserli kafam diye!

- İşte o zaman Hale seni sahiden öldürürdü herhalde!

Hâlâ bir yerlerde duruyor. Hale’nin bunu duvarda görmekten hoşlanacağını ben de sanıyorum. Sonra geldik buraya, gelir gelmez Mehmet’e gittim. O baktı, pek memnun kalmadı vaziyetten. Zaten İngiltere’deki doktorlar da, “Biz şimdi başka bir şey yapamayız, sen git, sonbaharda tekrar gel” demişlerdi. Sonbahara kadar bakmakla anlaşılamayacağını

söylemişlerdi. Ama Mehmet baktı ve hemen huylandı; bunun üzerine ameliyatımsı bir şeyle parça aldı. Gönderdiği laboratuvarı da beni tanır-lar-mış, severlermiş. Onların müthiş bir titizlikle yaptıkları tahlil sonucu, ilk gönderdiği parça temiz çıkıyor, ikincisinde tekrar bir patoloji buluyor-lar. Bunun üzerine Mehmet lazerle aldı o nodülü... Sesim böylece kısılmış oldu, bir daha eskisi gibi olmayacak. Ama epey de bir toparladı bu arada, ilk halindeki gibi değil. Bir süre mikrofonla ders verdim, şimdi mikrofon-suz bile veriyorum artık. Yani onca şıaynı biraz boşu boşuna yemiş oldum. Neyse, buna da bir kulp buldum. "Yüzde doksan beş sonuç alınır" demiş-lerdi ya. Bu çok yük-sek bir oran, "avam"ın içinde kalıyorsun. Oysa ben yüzde beş'le gene seçkinler arasına girmiş oldum.

- Böylece tedavi de bitti, öyle mi?

Evet, onunla bitti. Önce 15 günde bir kontrole gidiyordum. Sonra ya-vaş yavaş arası açılarak devam eden 5 yıllık bir kontrol süresi var... Bu-nun ilk 2 yılı riskli. Ben şimdi 5 yılı da doldurdum.

- Artık gitmiyor musun?

Epeydir gitmiyorum, yaz sonunda falan tekrar bir giderim. Ama on-dan sonra herhalde bir daha gitmeyeceğim. Şimdi başka bir yerimden bir şey yapmam lazım, bakalım...

- O ne?

Yani bundan yapamadık!..

- Hiç komik değilsin!

Yani bu kanser niye var? İnsan dediğin yaratığın bir şekilde ölmesi lazım.

- Tamam da onun da bir zamanı var değil mi?

Tabii, benim de bir acelem yok zaten. Diyeceğim, bunu bir şekilde at-lattım. Ama bunu geçirmiş olmak, ister istemez seni çok yakından ölüm düşüncesiyle ilişki içine sokuyor. Dolayısıyla kanserin geçmiş olması, kafandan o düşüncenin çıkması anlamına gelmiyor. Hatta daha sonra-sında epey sık düşünür oldum ben ölümü. 62 tabii çok genç bir yaş değil artık. Ama bire bir kanser atlatmadan 62 yaşına gelseydim bu kadar yüz yüze hisseder miydim kendimi ölümle, bilmiyorum tabii onu. O dedi-ğin ölümsüzlük mümkün değil tabii, olsa iyi olurdu da.. İşte mesela be-nim çok daha fazla yazmamın arkasında galiba böyle bir şey var...

- Ben de onu kastederek sormuştum zaten. Ölümsüzlük, bir ad bırakma, bir eser bırakma anlamında...

Başka türlü mümkün olmadığına göre...

– Belki de bu kadar disiplinli çalışmazdın başına böyle bir şey gelmemiş olsa?

Yoo, gene çalışırdım. Hep çalışırım ben çünkü... Ama belki daha ciddi bir programa sokmuşumdur kendimi, bilemiyorum...

– Bir de tabii sigarayı bırakma gibi faydaları da oldu...

Doğru. Sigarayı bırakabileceğimi hiç düşünmüyordum. Mehmet daha kanser lafını eder etmez, yalnız sigarayı bırakacaksın, dedi. Bırakamam, dedim.

– Kaç paket içiyordun?

Valla, üç paket içtiğim olmuştur zaman zaman. Gitane içerdim üstelik... Fakat şöyle de bir şey var: Bu hastalık 2000 yılında başıma geldi demiştim ya, 2000'e girdiğimizde, daha böyle bir şey yokken ortada, sigarayla ilgili bir şeyler düşündüm ben. Yani "Bu artık çok oluyor, bir gün birisi bana bununla ilgili çok kötü şeyler söyleyecek. Birisi söylemeden önce ben bir şeyler yapmalıyım" deyip, azaltmak üzere birtakım çabalara giriştim. Üç paket içtiğim zamanlar olmuştü; bunu ikiye indirdim, ikiden de bir buçuğa indirdim. Daha bir pakete indirememişim, öyle bir mücadele içindeyim, o sırada bu oldu. O zaman da Mehmet'e bırakamam dedim. Günde üç tane dedi o. Valla bilemiyorum dedim, üç tane zor. Bu arada üç tane, beş tane derken, üç beş gün de öyle geçti. Bilinen bir şeydir, üç tane içilir, dördüncüyü yaksam mı yakmasam mı ezaları çekilerek beşe altıya kadar çıkılır... Sonunda "Bu böyle olacak gibi değil, toptan bırakman lazım" dedim işte...

– Bir de hastalığın ses teli kanseri. Doğrudan sigarayla ilgili herhalde...

Bir gün, Lale'yle –benim asistanlarımdan biri– konuşuyorduk, bana "Sizin bünyeniz bu içtiğiniz sigaraya bir reaksiyon vermiş, reaksiyon kanser ve siz sigara içmeye devam ettiğiniz zaman yine aynı reaksiyonu verecek" dedi. Bunun üzerine bırakayım dedim ve bıraktım cart diye. O zaman da bu şaşırtıcı geldi. Yahu ben bunu madem bu kadar kolay bırakabiliyordum, nasıl olup da bu kadar sene böyle içtim diye, şaşırdım kaldım. Ama tabii kanser, ölüm, bunlar büyük kavramlar; herhalde o nedenle böyle cart diye kesebildim.

– Daha önce hiç denemişliğin var mıydı?

Bir iki kere denemiştım, olmamıştı.

– İçki etkilemiyor mu bu hastalığı?

Etkilemiyor.

– Bu hastalık hayata bakışını ne ölçüde değiştirdi? Yaşadığın şeylerin daha bir kıymetini bilmek gibi duygulara yol açtı mı?

Belki... Tam bilemiyorum. Özellikle de şundan bilemiyorum: Bu oldu, hiç olmasaydı ne olurdu, onu hayal etmekte zorlanıyorum. Ama mesela şöyle bir şey oluyor: Hayatında bilmem ne olsun istersin, daha vakit vardır onun olmasına. Duruma göre, bir saat sonra da olabilir, bir ay sonra da olabilir, neyse o olmasını istediğin şey. Vakit bir an önce geçse de şu istediğim olsa dersin... Böyle bir durumda ise, “O istediğim şey olacağı zaman olur, zaman o kadar da çabuk geçmesin” diyebiliyorsun. Böyle bir fark oluyor yani... Ama mesela çok sevdiğim arkadaşım Jale Parla’yla konuşuyorduk geçenlerde. Onun da zamanın çok çabuk geçmesi diye bir derdi varmuş. Demek ki benim de olabilirdi. Bu ille de hastalığa bağlı olmayabilir; ama olabilir de, insan ölçemiyor.

– Hiç mi istemiyorsun zamanın geçmesini? Mesela şu kış bir bitse, yaz gelse, ben de denize girebilsem gibi bir düşünce gelmiyor mu aklına?

Acelesi yok, gelmeyiversin daha!

“Kısılmayan Ses”

– Hastalıktan sonra daha çok yazıya yönelik yaşamaya başladığın söylenebilir mi? Sen anlatmayı çok seven, konuşarak paylaşan, bir anlamda “şifahi” yaşayan bir insandın. Kişisel tarihinde bir tür “sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş” gözlemliyor musun hastalık sonrası hayatına baktığında?

Evet, yüz yüze ve konuşarak ilişki azaldı, aslında daha da azalmalı. Ders verdiğin sürece, zaten kesinlikle bitmesi söz konusu olamıyor. Derslerle ve yılda birkaç anlamlı konferansla sınırlı kalmalı bu “sözlü gelenek”. Hâlâ tam istediğim kadar azalmadı.

“Radikal”de köşe yazarı

– 2000’lerde Bilgi Üniversitesi’ndeki akademisyenliğini sürdürürken, *Radikal* gazetesinde köşe yazarlığına da başlıyorsun. Bir günlük gazetede haftada dört gün yazı yazmak, bambaşka bir iş, bir uğraş... Nasıl karar verdin buna?

Ben karar vermedim ki! Mehmet Yılmaz öyle istedi. Hatta başında yazıların adedi haftada beşti de, zorla dörde indirdik.

– Gazetecilikten gelme köşe yazarı olmadığın için, gerek yazıların içeriği gerekse üslubu açısından epey farklı bir köşe yazarı olduğun söylenebilir... Eskilerin deyimıyla “fıkra yazarı” gibisin...

Tam da değil... Deneme üslubuyla yazdığım doğru. Her zaman siyaset yazmıyorum mesela. Daha çok toplumsal konular hakkında yazıyorum.

– Bazen de kendinle konuşur gibi yazıyorsun...

Bunu bilinçli seçiyorum. Yazma ile konuşma arası bir söylem kurmak istiyorum. Kitaplarımda da vardır bu... Boşlukları da olabilir bu söylemin, tekrarları da... Ama hep bir sürekliliği vardır. Tek tek yazıları aşan bir sürekliliği...

Bilgi Üniversitesi'nde öğrencilerine diploma verirken.

– **Radikal**'deki köşe yazarlığının ya da Bilgi Üniversitesi'nde ders vermenin Can Yücel ya da Mina Urgan gibi dostlarıyla olan ilişkini etkilediğini anlatmıştın daha önce. Sen bunları sosyalist kimliğiyle çelişen şeyler olarak görmedin mi?

Yok hayır... Bütün bu kanalları kendi yapmak istediğim şey için kullanabilirim. Bu anlamda üniversite gazeteden çok daha önemlidir benim için.

– Teorik olarak kendini hâlâ sosyalist olarak adlandırıyorsun, değil mi?

Tabii tabii.

– Peki pratik olarak?

Valla sosyalist bir davranış kalıbı yok ki... Bir sosyalist eylemim yok mesela... Yazı yazmak dışında.. Ama olabileceği zamanlar da oldu...

“Türkiye’nin Halleri”

– 2003 yılında *Türkiye’nin Halleri* adlı kitabın yayımlanıyor. Başındaki sunuş yazısından anlaşıldığı kadarıyla bu kitabın oluşturulmasında hiçbir katkı yok gibi... “Türkiye toplumunun bunalımı, resmi ideoloji, silahlı kuvvetler ve demokrasi, eğitim üniversite ve YÖK, XX. yüzyılın mirası ve XXI. yüzyıl” ara başlıkları altında, ağırlıklı olarak *Radikal* gazetesinde çıkmış köşe yazılarından oluşturulmuş bu kitap senin liberal yanını vurguluyor denebilir mi? Bir “önsöz” bile yazmadığın bu kitap fikri nerden çıktı?

Evet, tam da söylediğin gibi bir kitaptır o... Liberte Yayınları diye bir kısım liberalin bir araya gelip kurduğu bir yayınevi vardı ve burada çok sevdiğim Emrah adında bir genç çalışıyordu. Bu çocuk biz tanışmadan önceki yıllarında hayata solcu olarak başlamış ama bazı solculara toslayarak vazgeçmiş ve liberal olmuş. Bense liberal olup sonra solcu olan bir insan olarak siyasal liberalizmi hiçbir zaman kaybetmedim. Daha önce de konuştuğumuz gibi, her zaman da önem vermişimdir liberal düşünceye. İşte Emrah böyle bir kitap yapmak isteyince, kabul ettim. Bu tamamen onun yaptığı bir derleme oldu, ben parmağımı dahi oynatmadım...

“Osmanlı’da Kurumlar ve Kültür”

– 2005 yılında yayımlanan son kitabın ise bunun tam tersi denebilir. 563 sayfalık –normal kitap ölçülerine göre 1000 sayfayı aşar herhalde– devasa bir tarih kitabı bu: *Osmanlı’da Kurumlar ve Kültür*... Önsözünde belirttiğin gibi kitabın temeli Bilgi Üniversitesi’nde Tarih Bölümü’nün henüz kurulmadığı dönemde verdiği derslere dayanıyor...

Bu kitabının temeli Bilgi Üniversitesi’nde daha Tarih Bölümü’nün kurulmadığı yıllarda verdiğim bir derse dayanıyor. Bu ders de Aydın Uğur’un kafasından çıktı. Akademik kurul toplantılarından birindeydik. Aydın Uğur öğrencilerin Osmanlı konusundaki bilgilerinin zayıf ve yetersiz olduğunu, bütün bu yarım yamalak bilgileri takviye edecek bir derse ihtiyaç olduğunu söyledi. Biz de hak verdik kendisine; bunun üzerine bu dersin konması kararlaştırıldı. O zamanki öğretim kadromuz da çok dar. Sonuç olarak ben talip oldum bu dersi vermeye ve birkaç yıl da verdim...

– Ders notlarına dayanarak mı hazırladın kitabı?

Hayır. Bu da şöyle oldu: Bir gün Oğuz (Özerden), Yiğit (Ekmekçi) ve Aydın Uğur Bilgi Üniversitesi’nin yayın faaliyetlerini konuşuyorduk. Orada dünyadaki yeni tip textbook’ları model alan bir kitaplar dizisi

başlatmaya karar verdik. Kolay okunur, hoş bir üslubu olan, dinamik mizanpaja sahip öğretici kitaplar yapalım dedik. Bu arada da benim Osmanlı tarihi üstüne verdiğim o dersten böyle bir kitap çıkıp çıkıncayacağını tartıştık. Buna karar verilince de bana yazma kolaylığı olsun diye dersler teybe alındı, sonra da deşifre edildi. Kitabı yazmaya başlacağım aşamaya kadar bu deşifrasyon işi tamamlandı ve metinler bana verildi. Ama ne yazık ki pek yararlanamadım o derslerde şifahen anlattıklarından. Deşifre edilmiş biçimi de kötü olabilir ama sonuç olarak içinden çıkılabilir gibi değildi. Doğrusu bir faydası olmasını beklerdim bunların, ama hiç olmadı... Bir iki denemeden sonra hiç bakmaz oldum onlara kitabı yazarken. Ne tuhaf değil mi?

- Bu, konuşma dili ile yazı dilinin çok farklı şeyler olmasından kaynaklanan bir şey herhalde. Bunu duymak ne kadar sevindirdi beni, bilemezsin...

Neden?

- Bu sözlerinden aldığım cesaretle ben de şunu söyleyebilirim şimdi: Seninle yaptığım bu kitap çalışması da konuşmaya dayalı olduğu için yazım süreci çok yavaş ilerliyor ve bu yüzden de bir türlü bitmek bilmiyor...

Bitmesin; benim acelem yok ki!

- Benim de acelem yok ama mahcubiyet duygusuna benzer sıkıntıları var, bu kadar uzadığı için... Peki, hayata bir edebiyatçı olarak başlayan Murat Belge tarihçiliğe mi soyunmaya başlıyor?

Tarih gençlik yaşlarımdan beri edebiyattan sonra en çok ilgi duyduğum alandı zaten. Bir edebiyat tarihçisi olduğumu söyleyemem tabii. Yine de, insan varoluşuna dair her şeyin açıklamasının tarihte yattığını düşünürüm hep... Demek ki, kader bunu da uygun gördü bana sonunda...

- Bir tür kurum ve kültür tarihçiliği yaptığın söylenebilir mi bu kitapta?

Evet ama kurum tarihçiliği -ciddi anlamda yani- çok daha kapsamlıdır. Bir hayli de sıkıcıdır. Benimki öyle kurum tarihçiliği değil... Tam tarihçilik de değil, tarihle konuşma kitabı bu...

- Yine kitabın önsözünde "Tarihçi değilim, ama tarih teorisi yapabilirim" diyorsun. Ardından da kitabın akademik bir iddiası olmadığını vurguluyorsun...

Araştırılmamış bir alanı araştırıp yeni bilgiler ortaya çıkarmıyor bu kitap. Bunu söylemek istiyorum.

- Ama burada var olan bilgileri belirli bir yaklaşımla ele alıp onun teorisini oluşturuyorsun, öyle mi?

Evet.

- Bunları bu kadar vurgulamanda mütevazı kişiliğinin yanı sıra tarihçilerden gelebilecek olası tepkiler karşısında bir ön alma isteğinin payı olabilir mi?

Olabilir tabii.

- Tarihçilerden olumlu veya olumsuz bir tepki geldi mi bu bir iki hafta içinde?

Şevket'ten (Pamuk) geldi. Hoş, sevindirici bir e-mail yolladı... Zafer Toprak da, bana değil ama Fahri Aral'a iyi bir kitap olduğunu söylemiş galiba. Hepsi bu kadar... Şimdilik...

- Dil konusunda alışılmış ders kitaplarının sıkıcı havasını adeta tekzip eder bir üslup tutturmuşsun burada. Bu Murat Belge'nin deneme yazarlığının bir sonucu mu, yoksa tarih pekâlâ böyle de yazılabilir mi diyorsun?

Çok düşünmedim herhalde bunu ki, şimdi böyle soruyla karşı karşıya kalınca nasıl bir üslupla yazılmış, diye duraladım bir an. Ama genel olarak rahat okunan bir kitap olmasını istiyordum. Demin de anlattığım gibi, o toplantıda da konuşmuştuk bunu... İşte dipnotları falan asgariye indirerek ve klasik formatın dışına çıkılarak yapılan akademik kitaplar meselesini... Zaten bunu artık bir sürü insan da yapıyor yurtdışında...

- İçeriğe gelince; burada "Kültür", "Kronoloji" ve "Kurumlar" başlıkları altında Osmanlı'nın kuruluşundan III. Selim'e kadar olan klasik dönemini incelerken milliyetçi ve Türk-İslamcı tarih anlayışıyla hesaplaşmaya giriyorsun...

Evet, doğru... Kitabı eğitim sistemine hâkim olan geleneksel, daha doğrusu "resmi" Osmanlı tarih yazımıyla bir polemik içinde yazdım. Türkiye'de o tarihçilik devam ettikçe, bu polemik de zorunlu olacak, diye düşünüyorum çünkü... Bir de ezberci tarih anlayışının karşısında olmak, sürekli olarak merak uyandırmak, soru sordurmak başlıca amacım oldu...

- Bu tarih kitabının devamını getirmeyi düşünüyor musun?

Evet, düşünüyorum.

- III. Selim sonrasını ele alan kronolojik bir devamlılık gösterecek mi bundan sonraki çalışman?

Valla işte Tanzimat hatta Abdülhamit'le pek uğraşmak istemiyorum. Onu sadece İttihat Terakki'nin prehistoryası olarak almak istiyorum. Yakın tarihi, yani modernizasyonu ele alacağım. Yani ağırlıklı olarak İttihat Terakki ve Cumhuriyet'le başlatmak istiyorum. Cumhuriyet'i anlatacağım için de aklıma şu geldi: "Biz kan ve irfanla kurduk bu cumhuriyeti" denildiğine göre, *Kan ve İrfan* olsun yeni kitabın adı dedim.

- Yine bir ironi mi?

Eh biraz... Tabii bu arada bir araştırmacı olarak marifetimi özellikle irfanı bulmak için harcamam gerekecek. Öteki daha kolay bulunacak bir şey ne de olsa... Şimdi burada da benim bulunmamış bilgileri bulmak gibi bir iddiam yok yakın dönem olsa da. Ben gene yazılmış şeyleri söyleyerek kendi yorumumu getirmek istiyorum. Özellikle de son döneme ilişkin olarak okunmamış fazla bir şey bırakmamalıyım, diye düşünüyorum. Bu nedenle biraz daha ileriye sarkabilir. İleriye bırakma sürecinde söylediğim şeyler de değişebilir. Tanzimat'tan mı başlayacağım gibi meseleler filan. Karar vermeye daha vakit var.

- Başladın mı peki yazmaya?

Başladım ama şimdi üzerinde çalıştığım başka bir kitap daha var. Bunun adı *Ulus-Devlete Militarist Geçişler: Türkiye, Japonya, Almanya* olacak. Burada ağırlıklı Türkiye olmak üzere, üç ülkede ulus-devletin oluşum öncesi dönemlerini ele alacağım. Dolayısıyla görece kısa bir süreyi incelemiş olacağım. Örneğin Japonya ve Almanya'daki İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem beni ilgilendirmiyor. Çünkü bu iki ülke İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra militarist olmaktan çıktı. Ama Türkiye'nin bu dönemi de ilgilendiriyor, çünkü hâlâ militarist olmaktan tam çıkmadı. Adından belli olduğu gibi karşılaştırmalı bir çalışma olacak bu. Ulus-devlete militarist geçişler dediğime göre, militarist olmayan geçişler de var. Bu klasik örnekler ulusal devlet kurmak amacıyla olmadan ulus-devletin ortaya çıkmasını sağlamış ve gerçekleştirmiş örnekler: Amerika, İngiltere ve Fransa. Bu üçünü anlatacağım. Bu üçünde de aristokratik diyebileceğimiz bir kurulu düzen, bu kurulu düzene karşı bir özgürlük mücadelesi veren orta sınıf ve onun yanına alabildiği köylülerin ortak mücadelesi var. Bu mücadele sonucunda ortaya çıkmış bu demokratik ulus-devlet örnekleri... Almanya, Japonya ve Türkiye'de ise, böyle bir orta sınıf olmadığı gibi; köylülerin, halk tabakalarının da bir şey yapması söz konusu değil. Alttan gelen bir baskı yok ama ulus-devlet ideali de bir ideal olarak ortaya çıkmış ve bunu yapabilecek tek örgütlü güç olarak ordu var. Yukardan aşağıya ve ordu eliyle kurulan militarist ulus-devletler bunlar. Sonra ikinci bir karşılaştırma unsuru daha giriyor kitaba. Bu bölümde de bu üç ülkeyi aynı medeniyet çemberi içinde yer alan benzer geçmişli ül-

kelerle karşılaştırmak istiyorum: Almanya'yı İtalya'yla, Japonya'yı Hindistan'la, Türkiye'yi de Yunanistan'la...

– **Bu da kapsamlı bir kitap olacak o halde...**

Öyle görünüyor... Militarizm denince ağırlıklı olarak kültür meseleleri de giriyor işin içine. Yani militarizmi sadece kurumlarla sınırlı kalmayan, bütün bir toplumun kültürünün dokusuna nüfuz eden bir şey olarak gördüğüm için, bu çalışma aynı zamanda da bir kültür incelemesi olacak.

– **Kültür incelemesi dediğin zaman bu, zihniyetler bağlamında mı olacak, yoksa bu ülkelerin edebiyatlarını da ele alacak mısın?**

Daha çok zihniyet bağlamında olacak. Edebiyatlarına da kısmen gireceğim ama onu da başka bir proje olarak tutuyorum.

– **Başka bir kitap projesi daha mı var?**

Evet. Kitaplar projesi belki de... Türk edebiyatını bu açıdan inceleyeceğim: Kurtuluş Savaşı'nı anlatan romanları ve Türkiye'nin kökenini anlatan "Kuruluş Romanları"nı... Bir de Balkanlar ve Kafkaslar'da ulusalcı edebiyatların oluşumunu karşılaştırmalı olarak ele aldığım bir çalışma var. Eh, işte bunlarla da seriyi tamamlayacağım artık. Bir kısnu da bitmiş durumda zaten...

– **Allah zihnine açıklık eline de kuvvet versin! Eline de diyorum, çünkü yaklaşık 600 sayfalık *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*'ü el yazısıyla yazmış olduğunu özellikle belirtmek istiyorum. Metnin baskıya verilmeden önceki son halini gördüğümde gözlerime inanamamıştım; inci gibi bir el yazısıyla yazılmış, üzerinde sadece bir-iki düzeltme yapılmış koca bir deste halinde duruyordu çalışma masanın üstünde... Bunun bir müsveddesi de var mıydı?**

Yok. Müsveddem olmaz benim. İletişim Yayınları'nın, başta Hüsnü Abbas olmak üzere, çok başarılı bir dizgi ekibi vardır. İletişim'in kurulduğu tarihlerde daktiloların klavyeleri değişmişti; ben de yeni klavyeye alışmadığım için elle yazıyordum.

– **Çeviri yapmaya başladığında, Memet Fuat'ın tavsiyesiyle daktiloyla yazma alışkanlığı edindiğini söylemiştin daha önce...**

Ama o klavye kalmadı işte, benim alıştığım Amerikan klavyesiyle makine kalmadı...

– **Olur mu Murat? Her iki klavye de var...**

Ben bir yerde koptum; son makinem de iflas ettikten sonra bir türlü bulamadım kendi istediğimden, Türkçe harfleri de olan, ama diğer

klavyeden olan. O zaman iyice elle yazmaya döndüm. O sıra da zaten bilgisayar çıktı. Ben de bunu öğrenemem şimdi, uğraşamam falan dedim. Sonra baktım ki bilgisayar benim alışık olduğum klavye.

– Dolayısıyla bilgisayara başladın? Ne kadar kolay değil mi artık yazı yazmak?

Yoo.

– Ama senin alışmış olduğun daktiloyla aynı klavye diyorsun. O zaman çok hızlı ve kolay olmalı artık bilgisayarı kullanmak...

Evet ama başka bir sürü numarası var. Daha onları pek öğrenemedim. Kesmeler, biçmeler falan... Şimdi bu Balkanlar'la ilgili bir seminer düzenliyoruz. Bütün yazışmalar e-mail yoluyla yapılıyor ya, ben de mecburen e-mail kullanmaya başladım. Bir yandan da, madem buna başladım dedim, bari *Herald Tribune*'ün pazar bulmacalarını yaparken internetten yararlanayım, çünkü onlar yaparken yararlanıyor. Kopya çekmenin en iyi kaynağı bu. Bu münasebetle adım atmuş oldum internete. Ama yazı yazma alışkanlığı farklı bir şey... Anlatıyordum ya, İletişim Yayınları'nın dizgi ekibindeki çocuklar *Yeni Gündem*'deki yazılar, şuydu buydu derken alıştılar benim el yazıma. O gün bugündür onlar dizerler; bana dizili olarak gönderirler sayfaları. Bunların üzerinde biraz oynarım. O anlamda bir müsvedde vardır denebilir. Gayet rahattır bu benim için. Hatta bana kalsa namütenahi böyle gidebilir.

Tuğrul Paşaoğlu'ndan bilgisayara geçiş dersleri alıyor.

– Düşünceyi kafanda oluşturup kâğıda dökmeye başladığın andan itibaren kayda değer sentaks ya da imla hatası yapmadan yazabiliyorsun yani ve koskoca kitaplar bu şekilde ortaya çıkıyor, öyle mi? Evet...

– *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*'ün dikkat çeken bir özelliği de, ihtiva ettiği ironi...

Tabii ki... Böyle bir konuda yanında bulundurman gereken şeylerden biri de ironi zaten, o zaman yazmak daha da keyifli oluyor. Zaten şimdiye kadar keyif almadan hiç yazdığım olmadı, diye düşünüyorum. Yani öyle bir şansım var hayatta. Tarih de dünyanın en keyifli konusu zaten...

– Senin için başka bir keyif konusu da, iki yıllık bir çalışmanın sonucu bu devasa eserin tam da Ermeni meselesiyle ilgili fikirlerin yüzünden saldırı oklarına maruz kaldığın zamanda yayımlanması olmalı. “Tarihi tartışmak filologların işi değildir” şeklindeki eleştirilere ironik bir cevap olmadı mı bu tarih kitabı?

Evet ama, belki de o açıdan bakanlar “Biz dememiş miydik!” diyebilirler.

Ermeni meselesine bakışı

– “Filolog” Murat Belge'ye tarih dayandırmak güç anlaşılan, tartıştığı yetmiyormuş gibi, bir de yazıyor çünkü... Bu arada hastalık sonrası siyasi hayatına bakıldığında, “kısılan ses”inin tam tersi bir metaforla çıkıyorsun ortaya. “Kısılmayan Ses”ini bu defa da Türkiye'nin bir diğer önemli tabusu olan Ermeni meselesinde yükseltiyorsun... Bu konuyu konuşmak ister misin kısaca?

Şimdi önce şunu söyleyeyim: Türkiye'de yaşayan insanların çoğu bu gibi konularda ya ciddi bir eğitime ya da bir yayın hayatına muhtaçtır. Özellikle bu konu buralarda lakırdısı edilmeyen bir şey olduğu için çoğu insan bayağı ileri bir yaşa kadar bunu duymadan gelir. Duyduğu zaman da genellikle şartlanmış bir haldedir artık ve bunu bir şok olarak yaşar. Böyle şeylerin olmadığına inanmak daha rahatlatıcı bir şeydir çünkü. Şimdi benim böyle bir durumum yok. Geldiğim ailenin mahiyeti nedeniyle Türkiye tarihi benim için fazla sır değil. Hangi tarihte böyle bir şey duydum ilk hatırlamıyorum ama çocukluğumdan beri Ermeni kıymını biliyordum. Anne evinde, baba evinde, dayı evinde, bütün eş dost ahbap arasında konuşulurdu bu. Şevket Süreya'dan başlayarak tanıdığım hiç kimsenin bunu saklayacak bir durumu yoktu. Kimse de çok iyi bir olay olarak anlatmazdı bunu. Türkiye'de ise hakikaten hiç tartışılmadı bu konu... Önce biz Taner'in (Akçam) kitabını çıkardık ile-

tişim Yayınları'ndan 1992'de. *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu* adlı kitabını...

– **Kitap çıktığı zaman bir olay yarattı mı?**

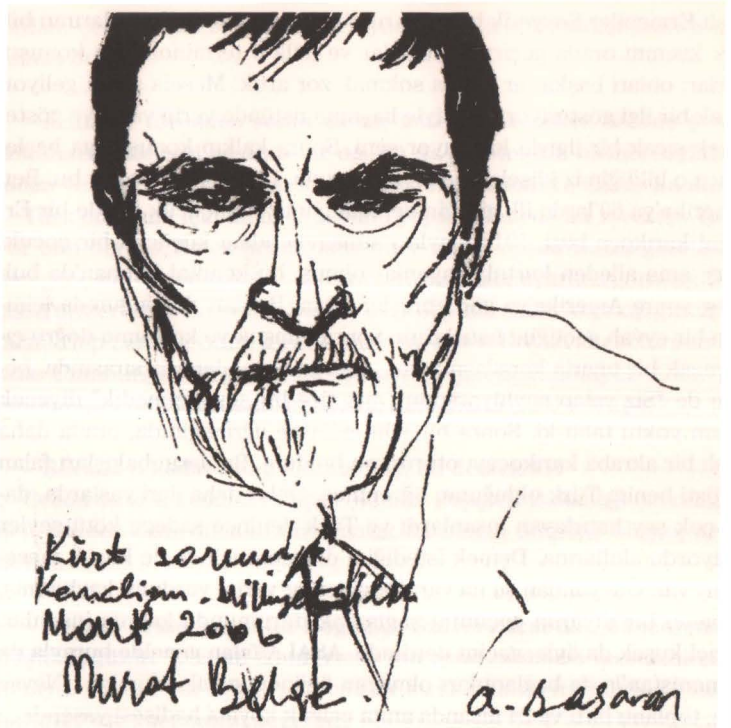
Hayır. Epey de okundu hatırladığım kadarıyla. Yani iyi satış yaptı. Bunlar hep zaten bunun ciddi bir patoloji olduğunu ortaya koyan emareler... Bilinçli bir sessizlikti bu.

– **Sen bu konuda yazdın mı hiç?**

Benim demin anlattığım *Kan ve İrfan* başlıklı kitap projesinin bir bölümü de budur. Yıllar önce yazmıştım, duruyordu ama çıkması erteledim hep. Bu konuda bir yazımın yayımlandığı doğru hatırlıyorum. Ama mesela 80'lerde Hollanda'ya gidip Leiden Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde modern Türk edebiyatı üstüne bir konuşma yapmıştım. Konuştuğum konunun bununla ilgisi olmamasına rağmen, orada o yıllarda sürgünde yaşayan devrimci çocuklar beni sıkıştırmışlardı güya, "Soykırım konusunda niye hiçbir şey söylemiyorsun!" diyerek. Sanki modern Türk edebiyatını anlatırken, bu konuya da değinmek gerekirmiş gibi devrimci durumlar(!) yaratmaya çalışmışlardı. Orada mesela uzunca bir tartışma yaptığımızı hatırlıyorum. Hatta Hollandalılar böyle bir soruya muhatap olduğum için çok mahcup olmuşlardı. Ben alışık olduğum için böyle şeylere, çok da umursamamıştım. Ama orada da bunun bir kıyım olduğunu, korkunç bir şey olduğunu, fakat buna jenosid denmeyeceğini söylemiştim. Çok daha önceleri, 70'lerden başlayarak eski arkadaşım, sonradan tarihçi olan Fikret Adanır'la bu konuları tartıştığımızı da hatırlarım. Yani buna jenosid denir denmez meselelerini... Fikret beni olmadığına ikna etmişti. Oysa şimdi o "jenosid" diyor. Yine Taner'in kitabının çıktığı sıralarda Ahmet Altan ile Neşe Düzel'in yaptıkları bir televizyon programında, resmi tarih konusu tartışılırken, bir ara Ermeni kıyımı gibi bir laf ettiğimi de hatırlarım. Karşı gruptakiler pek bir hayret etmişlerdi o zaman... Yani çok konuşup tartışım bu konuları ama özellikle de yazmadım... Şimdi bu olayların 90. yılında Ermenilerin bir şey yapacağı belliydi. Türk tarafı da bunu bildiğinden gelecek saldırıyı göğüslemek üzere çalışmaya başladı. İşte bu sıralarda Anma Toplantısı için Ermenistan'dan davet geldi. Biz de kalktık gittik Hrant'la (Dink) birlikte. Baskın Oran da vardı...

– **Ama daha önce ABD'de, Chicago Üniversitesi'nden başlayarak Michigan ve Minnesota'da da Ermeni kıyımı konusunda bir konferanslar dizisi düzenlenmişti, değil mi?**

Evet, ben de bir yıl Minneapolis'teki toplantıya gitmiştim... Bunlar uluslararası düzeyde bilimsel toplantılardı...

Ermeni Konferansı sırasında ressam Arzu Başaran'dan bir Murat Belge eskizi.

– Belki bu yüzden de büyük yankı uyandırmadılar burada... Eri-
van'daki Anma Toplantısı'nda anıta çelenk koyma hadisesi ise bir
sansasyona dönüşerek Türk basınının birinci sayfalarına taşıdı
seni...

Evet, ama şunu anlatayım önce... Biz oraya gittiğimizde ilginç bir
şey gözlemledim ben. Anıta gidilmeden daha önce orada Dışişleri Ba-
kanlığı'nun düzenlediği bir toplantıya katıldık biz. Bir toplantı yapıldı.
Burada, gerek Ermenistan tarafından, gerekse diaspora tarafından top-
lantıya katılanların, sorunun artık çözülmesini isteyen ılımlı insanlar
olduklarını gördüm. Benim sezdiğim kadarıyla, kan ve intikam diye ba-
ğırarak kesimden insanları çağırmamaya özen göstermişlerdi. Zaten
Dışişleri bakanı Oskanyan oldukça liberal, Ter Petrosyan çizgisinde iz-
lenim bırakan bir adam; konuşması da oldukça iyiydi. Dolayısıyla ga-
yet medeni ve ılımlı bir yaklaşım sergilendi orada. Bizim gibi Türkleri
de oraya davet ederek, bakan Türkiye'de meseleye böyle yaklaşan in-
sanlar da var, demek istemişlerdi herhalde. Diaspora Ermenileri ara-
sında da ılımlılar çoğunluktaydı diyebilirim. Bir de yaş durumunun
önemli bir faktör olduğunu düşünüyorum ben. Ermenistan içindeki

yaşlı Ermeniler Sovyetik bilim kurumlarında yetişmiş, hayatlarının büyük kısmını orada geçirmiş insanlar ve hâlâ o terminolojiyle konuşuyorlar; onları başka bir kalıba sokmak zor artık. Mesela adam geliyor, sıcak bir ilgi gösteriyor, iki eliyle başımın üstünde yerin var diye göstererek sıcak bir ilgiyle karşılıyor seni. Sonra kalkıp konuşmaya başlarken o bildiğimiz klişelerle çıkıyor karşına. Diasporada da var bu. Ben Amerika'ya 60'larda ilk gittiğimde, kaldığımız o küçücük köyde bir Ermeni karıkoca bitti. 1915 olayları sırasında adam küçücük bir çocukmuş; ama aileden kurtulamayanlar olmuş; bu kendini Lübnan'da bulmuş; sonra Amerika'ya göç etmişler falan. Bunları duyduğumda içimden bir eyvah geçtiğini hatırlarım. Sonra tanıştık ve korkumu doğru çıkaracak bir tavırla karşılaşmadım. Ama konuşmalarımız sırasında, benim de "Siz yalan söylüyorsunuz, biz size bir şey yapmadık" diyecek halim yoktu tabii ki. Sonra bir gün evlerine uğradığımda, orada daha yaşlı bir akraba karıkocayı otururken buldum. Bunların bakışları falan değişti benim Türk olduğumu öğrenince. Onlar daha ileri yaşlarda, daha çok şey hatırlayan insanlardı ve Türk denince sadece kötü şeyler geliyordu akıllarına. Demek istediğim diaspora içinde de kuşak meseleleri var. Öte yandan şu da var: İlk gidenler yerini yurdunu kaybetmiş, yabancı bir diyarda geçimini sağlamak durumunda kalmış insanlar. İkinci kuşak da öyle, geçim derdinde. ASALA falan genelde burayla da Ermenistan'la da bağlantıları olmayan üçüncü kuşak adamlar... Neyse işte, toplantı bitti ve 24 nisanda anıta çelenk koyma hadisesi yaşandı...

- Orada senin gözyaşlarını tutamaman Türk basınında büyük olay oldu...

Evet, ben zaten böyle konularda gayet yufka yürekliyimdir. Tutamam kendimi. Öyle böyle değil, yani insan orada anlıyor olup biteni. Hiç şamata yok, onun için çok dokunaklı. Büyük bir sükûnet içinde yaşıyor her şey. Bir müzik sesi var uzaktan gelen, sonra onun ilerdeki bir koro olduğunu görüyorsun. Solo kısımları falan da var. Ama gerisi sessiz, dingin...

- O güne özel bir seremoni miydi bu?

Her gün anıta çiçek koymaya gelen oluyormuş tek tük. Ama o gün bütün Erivan falan da değil nerdeyse bütün Ermenistan kalkıp gelmişti. Kalabalık olduğu için tabii kuyruklar oluşuyor. Çeşitli yönlerden gelenler var. Anıtın içinde havuz gibi bir şey var. Çiçeğini oraya koyuyor-sun. Bir tane değil, iki tane koyuyorsun. Neyin simgesi bilemiyorum. Arada gelip bir kısmını toplayıp götürüyorlar.

- Çelenk değil çiçek, öyle mi?

Çiçek. Orada birkaç saniye bekliyor ve çıkıyorsun. Gene çeşitli yol-

lardan, çeşitli yönlerle doğru dağlıyorsun... Bir milyondan fazla insan gelmiş bu sene.

– Anıttaki törenden sonra da bir kafede otururken üstüne şarap dökülmesi hadisesi yaşandı bir de. Bu da gazetelerin birinci sayfalarından verildi. Türk olduğun için mi böyle bir hakarete maruz kaldın?

Türk olduğum için tabii, ama bunu yapan adam da bir meczup. Tanıyor onu herkes. Zaten adam daha önce anıtın orada *Vatan* gazetesinden genç bir hanım gazeteciyi fotoğrafçısıyla konuşurken görmüş, “Faşist Türkler” diye bağırmuş; bunlar olay büyümesin diye çekip gitmişler falan. Hep beraber oturuyorduk masada. Zaten Erivan küçücük yer; bir tane Cumhuriyet Meydanı var, oradan geçmeden olmuyor. Adam da oradan geçerken tanıdı onları. Geldi, beni buldu şarabı dökecek...

– Burada o kadar konu edilen olay, bu demek ki?

Orada da konu edildi. Perişan oldular. Dışişleri Bakanlığı çevrelerinden resmen özür dilendi. Bir kuyruk da benim önümde oluştu, neredeyse.

– Bunun arkasından da Boğaziçi Üniversitesi’nde düzenlemeyi düşündüğünüz Ermeni Konferansı’nın iptal edilmesi meselesi çıktı ortaya. Bunun yol açtığı polemikler sırasında da neredeyse “vatan hainliği”yle suçlandın, değil mi?

Evet, Gündüz Aktan’ın *Radikal*’deki sütununa mektup gönderip Türkiye’deki Ermenilerle bir meselesi olmadığını, ama benimle kan uyuşmazlığı içinde olduğunu yazan bir diplomat da çıktı... Bana şunun bunun denmesine artık bu yaşa gelmiş bir insan olarak alıştım. Belki en fazla lafı da solculardan duymuşumdur bugüne kadar. Benim meselem “Bana vatan haini dedi, vay bunu nasıl der!” meselesi değil yani. Tarihümüzde korkunç bir olay varken, bunu ölü sayısı üzerinde oynanan ipe sapa gelmez bir hesap kitap, bir aritmetik meselesi haline getirebilmeleri benim esas meselem. O zaman görüyorsun ki, sayılarla uğraşan aynı adam “Biz yapmadık!” diye bağırıyor. “Yaptıysak iyi yaptık” diyebiliyor. “Türkiye’de böyle bir toplantıya kim izin verir!” diye bağırıyor. “Görüyor musunuz biz ne kadar demokratiğiz” deyip sonra “Bu toplantı derhal durdurulmalıdır!” diyor. Bütün bu cazgırlığın ardında “Bugün olsun gene yaparım!” var. İşte benim tahammülümü taşıran da bu. Karşımda insanlık adına bunu gördüğümde, tahammül edemiyorum artık. Yani kişisel bir şey değil bu. Bu mesele öncelikli olarak insanı ve vicdani bir mesele benim için, siyasi değil...

– Peki Murat, bu bağlamda kıyım ya da soykırım kelimelerinin de anlam kaybına uğraması söz konusu olabilir mi senin açından? Bū-

tün bu tartışmaların sonunda artık böyle bir noktaya geldin sanki... Çünkü sen önceleri hep kıyım derken...

Evet. Gene öyle diyorum, ama bu sonuçta hukukçuların karar vereceği bir şeydir. Ben bir hukukçu olarak tartışmam ama bunun bütün insanlığı ilgilendiren bir mesele olduğunu söylerim. Bu jenosid kapsamına girer mi girmez mi benim için tali bir mesele...

– Çözüm önerin nedir bu konuda?

Şimdi "Bu jenosid kavramına sokulmaz, bunun için toprak veya tazminat istenemez" deyip duruyorlar ya, anladığım kadarıyla bu gerçekçi. Toprak talebi zaten mümkün değil, tazminattan emin değilim; o büyük mesele çıkarabilir. Devlet olarak Ermenistan değil, ama bu muameleye maruz kalan aileler tazminat isteyebilirler; Loizidu davası falan var ya, onun gibi... Böyle meseleler çıkabilir. Cumhuriyet dönemi Talat Paşa'nın kemiklerini Türkiye'ye getirerek, caddelerine Vali Doktor Reşit Paşa Caddesi adı koyarak, bunları yapanları bağrına bastı bir anlamda da... Gene durup dururken sorumluluk almış oldu.

– Çözüm önerini konuşuyorduk...

Bunun olduğu kabul edilirse ve böyle olması çok kötü oldu diye özür dilenirse Ermeni tarafının asıl büyük beklentisi karşılanmış olacaktır. Tabii uzun süre inkâr politikası güdülmesi yüzünden meseleye sadece intikam isteğiyle bakan Ermeniler vardır; olmaması düşünülemez. Artık Türklerle dost olmaya bakalım diyecekler olduğu gibi, Türkiye'nin cezalandırılmasını isteyecekler de olacaktır. Ama Türkiye'nin bu konudaki tavrını değiştirmesiyle bunlar marjinalize olacaklardır. Ermenistan'da yaşayanlar arasında –ki asıl nüfus orada– çok da doğrudan muhatap olan yok aslında. Daha çok diasporada var uzlaşmama durumu. Diaspora ne yapabilir ki? Türkiye inkâr ettiği sürece, bulundukları memlekette lobi yapma kozu verilmiş oluyor bunlara. ABD olsun, Fransa olsun, böyle bir durumda "Adamlar kabul etti, özür dilediler, daha ne istiyorsunuz?" diyecektir bunlara sonunda. Yani kabul etmekle Ermeni meselesi mesele olmaktan çıkar. Bir de tabii, Ermenistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi, sırurların açılması vs gerekiyor. Güya tanıyoruz Ermenistan'ı, ama diplomatik ilişki kurmuyoruz. Bütün bunların düzelmesi gerek...

– Sonunda 2005 eylülünde "İmparatorluğun Son Döneminde Osmanlı Ermenileri" başlıklı bir toplantı da yapılabildi İstanbul'da. Önce ertelendi, sonra durduruldu, en sonunda da planlandığı gibi Boğaziçi Üniversitesi'nde değil de Bilgi Üniversitesi'nde yapılabildi. Bu toplantıyı düzenleyenlerden biri de sendin ve bütün bu süreç boyunca suçlamalardan epey nasibini aldın...

Evet... Açıkçası bir ara endişelendim de, bu toplantı Türkiye'deki demokrasi konusunun önüne geçti, diye... Neyse, bütün engellemelere rağmen Türkler ilk kez bu konudaki resmi tez dışındaki görüşleri de kendi aralarında tartışabildiler nihayet. Bu da bir şeydir...

– Bu konuya ilişkin ilginç bir gelişme de hakkında dava açılmış olmasıydı... Hasan Cemal, İsmet Berkan, Haluk Şahin, Erol Katırcıoğlu ve sen, bu konuya ilişkin yazı yazarak mahkemeyi etkilemeye çalışmak yüzünden birlikte yargılandınız ve sonra da düştü bu dava, öyle değil mi?

Evet, ama bu saçma sapan davayı konuşmak istemiyorum. Ne hukuki açıdan, ne de hayatımda bıraktığı iz açısından kayda değer hiçbir tarafı yoktur.

Kırgınlıklar/bıkkınlıklar

– Bu konuyu kapatırken, son dönem çalışmalarınla “milliyetçilik” konusuna yeni açılımlar getirdiğini söyleyelim. Berat Güncikan'ın seninle yaptığı söyleşi kitabı *Linç Kültürünün Tarihsel Kökeni: Milliyetçilik* bu konudaki analitik düşüncelerine etraflı bir şekilde yer veriyor. Ben şunu görmek istiyorum. Bütün bunlarla karşılaşınca, “Bu ülkede beni anlayamadılar hiç!” gibi bir duyguya kapıldığın oluyor mu?

Türkiye'de devamlı bir anlaşılma durumu var zaten. Ama, şu son olaydaki adamlar için “anlamamak”tan söz edilemez. Bir de çok iyi anlayanlar var. Bunun burada bütün memleketlerde olduğundan daha fazla olduğunu sanıyorum. Çünkü burada kavramların, terimlerin yerli yerine oturmamasından ötürü, çok fazla yanlış anlaşılma ihtimali var. Mesela bir “Siyaset Meydanı” programının ertesi günü Beyoğlu'nda insanları gezdiriyorum, akşam televizyonda beni seyretmiş bir adam yanıma yaklaşıp “Niye dün gece o yanında oturana iki tane patlatmadın?” diyebiliyor. Programda yanımda oturan da Mehmet Altan, aynı fikirleri savunmuşuz ikimiz de! Ama nedense o adam böyle anlamış işte! Yine mesela bir panele katılıp konuşmuşumdur. Konuşmadan sonra da malum soru-cevap faslı gelir, ki o sorular da genellikle soru kılığındaki alternatif konferanslardır... Soruyu soran adamı dinlediğinde, senin görüşlerine ilişkin olarak söylediğiyle senin konuştuğunun alakası olmadığını görürsün. Konu aynı olabilir, adam da o konuda bir şey söylüyor olabilir; ama hepsi o kadardır işte. Bambaşka şeyler anlamıştır adam. Bu gibi durumlarda, her şey boş galiba duygusuna kapılıyorsun. Sakalım var ya, mesela sokakta herifin biri gelir yanıma, “Nasılsınız Emin Bey?” deyiverir. Ve Emin Bey (Çölaşan) olduğum için beni iltifatlara boğar! Bunun benim için ne kadar ağır bir hakaret olduğunun farkında

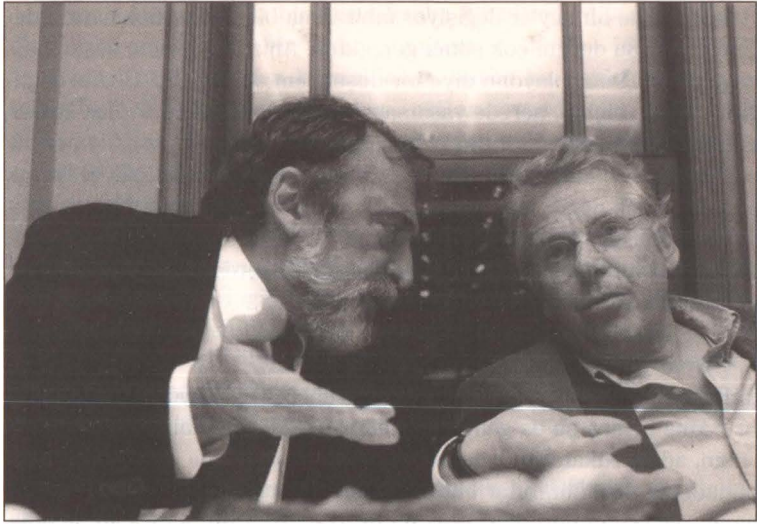
bile değildir. Bunlar ha bire gelir başıma... Bu gibi durumlarda, her şey boş galiba duygusuna kapılıyorsun ister istemez...

- Bir de kişiliğine yöneltilen saldırılara maruz kalıyorsun...

Evet, tabii. Mesela bu yakınlarda herifin biri oturmuş bir gazetede "Söylediklerinin hangisi doğru çıktı ki" diye yazıyor. Kırk yıldır aptal saptal şeyler yazıp çizdiğimi iddia edebiliyor. Şimdi her şey olabilir de, benim için bu söylenemez. Bunu söyleyemez kimse, çünkü söylediklerimin, yazdıklarımın çoğu doğru çıktı. Çıkmayanı ne, bilmiyorum. Övünmek gibi olmasın ama böyle oldu bu! Sadece Türkiye toplumuna dair yazdıklarım da değil. "Bu Sovyetik sosyalizmle olmaz. Çin sosyalizmi de bunun alternatifi değildir. Bunların temelinde sosyalizm değil milliyetçilik yatıyor; bir zaman sonra görülecektir bunun yürümeyeceği" dediklerim de çıkmadı mı? Bunların hepsi oldu şu dünyada... Şu tarihte Sovyet sosyalizmi yıkılacak demedim, ama yani herhalde onu kimse diyemezdi zaten... Ama yıkılacağını söyledim. Yıkılırken Reagan orada nükleer şemsiye kuruyordu. Koskoca CIA farkında değildi, Sovyetler'in yıkılacağını. Ben daha iyi farkındaydım onlardan. Ama adam kalkıp bugün bunu koca gazetede yazabiliyor. Acaba ben ne diyorum diye bir kaygısı da yok. Aslında sadece sana eşşoğlueşek demek geliyor içinden. Yazdığı o cümleyle onu söylemiş oluyor ve onu söylemek istediği için de çok mutlu oluyor, onun meselesi orada bitiyor. Bunlar bıkkınlık duygusu yaratıyor tabii... Ama bir de düşününce, zaten bin bir türlü sorunu olan bir dünyada yaşıyoruz ve o sorunlarla mücadele etmeyi seçmişiz işte. Etraftaki herkesin birinci sınıf insan olması zaten bu tanımlarla birbirine uyan şeyler değil. Bu kadar çok sorun üreten bir dünyada, elbette kendisi de iflah olmaz derecede sorunlu olan bir sürü insan olacak. Ağzlarını kapatamayacağına göre de konuşacaklar, böyle laflar edecekler. Bu da hayatın bir parçası ve ben onlara küsüp, onlar yüzünden yapacağım işi yapmaktan da vazgeçemem.

- Bazen de bu ülkede hiçbir şey değişmiyor gibi bir duyguya kapıldığın olmuyor mu?

Oluyor... Olmaz mı, tabii oluyor. O zaman da toplumların zamanı ile bireylerin zamanı farklı diye düşünmek lazım. İkisinin tempolarının farklı olduğunu unutmamak lazım, yılgınlığa düşmemek için. Toplumların zamanı bireylere göre daha ağır işler çünkü... Tabii Türkiye'ninki biraz daha ağır işliyor; bizim zorluğumuz da burada zaten. Ama bir yandan da bakarsın, beklemediğin değişiklikler olur bu ülkede. Şu son zamanlarda yaşananlar gibi; Avrupa Birliği yolunda atılan adımlar gibi... Ama bunu söylerken de korkuyorum mesela, çünkü tam sevinirsin değişiyoruz diye, bir de bakarsın, birisi çıkar bir laf eder, gerisin geriye çark edilir. Bu tabii, Türkiye'deki devlet-toplum ilişkisinin de-

Yabancı bir "muhalif aydın" Daniel Cohn-Bendit'le.

ğişmemesinden kaynaklanıyor. Esas tıkanıklık siyasi yapıda yani... Bir de zihniyet var, çok zor değişen. O da siyasi yapıdan kaynaklanıyor zaten. Türkiye'deki insanlar, buradaki demokrasiden bir şikâyetleri olmadan yaşayabiliyorlar genellikle; çünkü böyle bakmayı öğrenmişler, böyle görüyorlar. Gördükleri şeyden de memnun olabiliyorlar. Ama tabii dışarıdan bakıldığında, görülen ve anlaşılan şey farklı biraz... Ben de bunu anlatıyorum işte. Dışardan bakarak bu zihniyet meselelerini anlatıyorum...

- Sen 70'li yıllarda *Birikim* kanalıyla Türkiye'deki sosyalist hareketi dış dünyaya açmaya çalışırken, o sıralar çoğunlukta olan dogmatik sol çevrelerin eleştirilerine maruz kalıyorsun. Dolayısıyla bir yalnız kalma durumu yaşıyorsun. 80'li yıllarda *Yeni Gündem* vasıtasıyla Türkiye'deki devletmerkezci, Jakoben paradigmayı sorgulamaya başladığında yine yalnızsın. 90'lara gelindiğinde ise bir değişim oluyor, sürekli olarak savunduğun katılımcı demokrasi, insan hakları, sivil toplum, diyalog ve uzlaşma gibi kavramlar toplumun geniş kesimlerinde yankı bulmaya ve yayılmaya başlıyor. Bugün ise bu kavramları Avrupa Birliği sürecindeki Türkiye'de bizatihi iktidar partisi savunmak durumunda kalıyor, kalacak... Ama yine de gerek sol adına konuştuklarını iddia edenler, gerekse milliyetçi sağ tarafından "vatan hainliği" dahil çok ağır suçlamalarla karşılaşıyorsun. Bütün bunların sonunda "Keşke başka bir ülkede doğmuş olsaydım..." noktasına geldiğin oluyor mu hiç?

Türkiye’de bir şeyler değişiyor tabii. Ama bir şeyler de bir türlü değişmiyor. Bu durum çok sıkıcı gerçekten. Ama bu yüzden, keşke başka yerde doğmuş olaydım diye bir düşüncem olmadı hiç. Benim seçtiğim varoluş biçimi, nerede yaşarsam yaşayayım orada var olan sorunlarla hesaplaşmayı içerir. Bu benim için, varoluşun onsuz edilemez bir unsuru gibi... Varoluşsal bir mesele yani. Hayat tabii ki sadece kavgaya etmek demek değil. Ama yapılacak kavgayı da yapmadan bırakamam. Tabii ki dünyaya açılmak hep istediğim bir şeydir, ama öncelikle içinde yaşadığım yer ilgilendirir beni. Yani başka bir yerde doğmuş ve yaşıyor olmak beni sorunlardan sıyırmazdı...

– Gene bir muhalif aydın olurdun, öyle mi?

Evet, ama o zaman bu kadar ilkel sorunlarla uğraşıyor olmazdık belki... Ama hemen şu da geliyor aklıma: Mesela, solcu bir Alman’la tanışsın, adam Nikaragua uzmanı olmuştur. Almanya’da yapacağı bir şey olmadığını düşünür, tutar bütün ilgisini bir başka memleketin bilmem hangi davasının sorunlarına yöneltir, o davanın militanı haline gelir. Çok insan gördüm, tanıdım böyle, her defasında da şaşırırdım. Almanya’da bu kadar da sorun yok değil sonuçta. Orada da olmalı uğrunda mücadele edeceğin bir sürü şey... Burada ilkeldir falan uğraştığın sorunlar, ama senin sorunundur işte... Yani Türkiye’de yaşamaktan memnunum ben, seviyorum burayı...

– Türk olmaktan da memnun musun peki?

Yani en azından bir şikâyetim yok. Bunlar karmaşık şeylerdir; yani Türk olmak, Alman olmak, Amerikalı olmak... Mesela bir Alman imajı vardır, kısmen de tabii gerçek tahlile dayanan bir imajdır bu; büsbütün saçma sapan, yalan dolan diyemezsin. Ama işte bütün bu filmlerde gördüğümüz, Alman Nazi imajı olarak kanıksadığımız bir Alman imajı. Şimdi Alman’san, Almanlığı benimsiyorsan, ille de böyle olman gerekmez tabii... O anlamda yani, ben de öyle bir Türk imajına uyan bir Türk değilim, olmayacağım da. Ama bu tabii Türk değilim anlamına gelmez. Nereli olursak olalım, sonuçta asıl büyük ailenin parçasıyız. Bunu hiçbir zaman aklımdan çıkarmadım. Enternasyonalizm dolayısıyla hep o büyük aileye ait hissettim kendimi. Daha doğrusu, öyle hissettiğim için “Enternasyonalist”im.

– “Önce sosyalist, sonra Türk’üm” gibilerinden bir cümle okumuştum yazılarından birinde. Kendini tarif ederken, edinilmiş kimliğinden yola çıkarak mı yaparsın bunu?

Evet, yani Türk olmak doğuştan olan bir şey. Özel çaba da gerektiriyor, marifet de değil. Ama ötekini kendin oluşturuyorsun. Bu anlamda daha önemli tabii...

– Senin donanımında bir insan başka bir ülkede dünyaya gelseydi, uluslararası çapta bir aydın olabilirdi belki de... Türkiye'deki demokrasi eksikliğinden kaynaklanan bütün bu hapisler, işkenceler; zihniyet sorunları yüzünden verilen mücadeleler, büyük bir emek ve zaman kaybına yol açıyor. Bundan yola çıkarak, keşke demokratik Batı ülkelerinden birinde dünyaya gelmiş bir aydın olsaydım, der misin bazen?

Demem. Demem de, niye demeyeceğimi açıklamam zor biraz. Galiba daha önce de konuşmuştuk; Türkiye'de Batı edebiyatını seçmiş bir akademisyen olarak, İngiliz dilinde çalışan bir Türk olarak, yapabileceğin şeylerin sınırlılığı meselesini... O bağlamda tabii ki bir şeyler yapma şansın artıyor bir Batı ülkesinde doğmuş olsan... Ama burada da sonunda Türk edebiyatında eser veriyorsun, yazıyorsun, bilmem ne yapıyorsun, bir şekilde telafi ediyorsun işte...

– Bir akademisyenden çok muhalif aydın kimliğinden yola çıkarak sormuştum yukardaki soruyu...

Oraya geliyorum zaten... Türkiye'nin insanı aşağı çeken birtakım lüzumsuz ağırlıklarla dolu olduğu doğru; hiç tartışmasız bu böyle. Bu tuhaf sorunlar da sonuna kadar işgal edebiliyor herkesi. Mesela insan hakları mücadelesi veriyorsun burada. Gelip sana, niye şehitlerin haklarını savunmuyorsun diye soruyorlar. Dünyada böyle bir şey olmaz. Bir adam asker ya da polis olmuşsa, bunun riskini almıştır. Onun riskini karşılayan kurum devlettir. Yani öldürülen askerlere sahip çıkmak insan hakları derneklerinin meselesi değildir. Şimdi bunu anlatmak zorunda değilsindir İngiltere'de, Avusturya'da, İspanya'da... Burada bu bayağı bir vaktini alıyor. Bu ve benzeri tikanıklıklar yüzünden daha rafine, bütün dünya açısından daha önemli sorunlarla uğraşmaya vakit kalmıyor; bunlar doğru. Ama sonuçta bunları anlatabilmişsem bir çevreye, o zaman da kendi yaşadığım yerde dişe dokunur bir işe yaramış oluyorum. Yani bu daha rafine birtakım lafları Fransa'da söylediğim zaman, acaba orada o kadar sayıda insana faydam dokunmuş olacak mı, diye soruyorum. Böyle baktığımda da, muhtemelen hayırdır bunun cevabı diyorum. Burada bu ilkel denilen sorunlarla uğraşsam da, sonuçta kaydadeğer bir mücadele veriyorum, diye düşünüyorum.

– O zaman topluma sesimi bu kadar duyuramazdım mı demek istiyorsun?

Birçok insan var orada bunu yapan, birçok şey de zaten sorun değil... Başka bir düzeyde oluyor o işler. Evet, yani kişisel tatmin açısından baktığımda, burada bunu yaşadığımı görüyorum. Yani sokakta beni tanıyor insanlar, yanıma geliyorlar ve fikir soruyorlar veya "Haklısın, destekliyoruz" diyorlar. Doğru, böyle bir boyutu var işin.

- Yani verdiğin mücadele sonucunda sokakta tanınmak derecesinde bir ün sahibi olmuş oluyorsun...

Evet...

- Peki Murat, sever misin ünlü olmayı?

Ünlü olmak gibi bir şey mi bu, bilemiyorum. Ünlü olmak biraz absürd bir kategori... Şimdi, benim hayatımın kamu alanına dönük tarafı çok fazla. Yazı yazmak da bunun parçası... Dolayısıyla insanların beni tanuması, o verdiğim mücadelenin boşa gitmediğinin karutı olarak ortaya çıkıyor. Bu yüzden de sevindirici... Bu "Ne güzel herkes beni tanıyor!" gibi bir şey değil. Demek ki bütün bu lakırdıları boşuna söylemişim; bunları alan, bundan yararlanan, bu dünyada benim olmamdan mutlu olan adamlar var. O halde ben de onların olmasından mutluyum ve böyle karşılaşıyor olmaktan da karşılıklı olarak mutluyuz...

- Bu "Happy together!" çok hoş da, sonuç olarak gene de ünlüsün ve üstelik de ünlü bir sinema oyuncusuyla, Hale Soygazi'yle beraberisin. Nasıl halleşiyorsun bu kadar ünle?

Bu ün denen şeyin bazen rahatsız edici tarafları da oluyor tabii. Tanınmadan şuradan şuraya rahatça gitmek varken yani... Tabii Hale'nin durumu daha zor. Sinema, tiyatro oyuncularını çok daha fazla tanıyorlar tabii ve o popüler kültür dediğimiz kültürün kalıpları içinde davranan insanlara muhatap olmak durumundalar. İmza isteyenler, fotoğraf isteyenler oluyor sık sık. Daha zor, yıpratıcı bir ünlülük biçimi onlarınki...

- Hale'nin yanındayken böyle durumlarla karşılaştığında sıkılır mısın?

Şimdi, tevazu bir erdemdir tabii de, ne desin ki böyle bir insanla karşılaşınca? O insan kendisini sevdiği için "Ne hakla beni seviyorsun?" mu diyecek? Tabii ki durup verecek o imzayı ya da fotoğrafı... Üstelik sinema oyunculuğu öyle bir iş ki onu iyi yaptığın zaman sonucu bu olacaktır. Dünyanın her yerinde böyle bu. Başka türlü de olamaz. Onun için böyle durumlarda bir rahatsızlık duyduğumu söyleyemem. Tabii işin gırgır yanı ayrı. Ben Hale'ye "Sen 'popüler figür'sün" numarası çekerim. Kendimse ancak seçkinlerin tanıdığı seçkin aydın! Çoğunluk, yani avam onu tanır, beni tanımaz! İkimizi tanıyan orta halliler de vardır. Ama onu tanımayıp yalnız beni tanıyanlar "kremanın kreması"dır. Gırgır iyi de, memlekette böyle bir "krema" yok, Hale'yi tanımayana daha hiç rastlamadım. Öte yandan benim karşılaştığım tuhaf durumlar vardır; adamı gelir mesela, yazılarınıza bayılıyorum diye başlar, ondan sonra hayatta senin aklından geçirmediğin bir sürü düşünceyi sana izafe ederek devam eder. Bunlar çok tatsız, sıkıcı durumlardır, sık sık da başıma gelir... Ama de-

min sorduğın soruya cevaben aklıma gelen bir şey daha var. Şimdi, uluslararası çapta olmak falan dedin ya, şu açıdan önemlidir bu benim için:

Sonuç olarak herkesin yaptığı bir şey vardır ya hayatta, esas olarak insanın yaptığı şey kendisidir. Bazen hiç farkında olmadan, bazen de farkında olarak kendini yapar insan. Ben farkında olarak kendimi yapmaya önem veririm. Bu adeta sanat eseri üretmek gibi bir şeydir, diye düşünürüm. Giydiğim gömlekten, taktığım kravata kadar daha giyimimden başlayarak dikkat gösteririm kendime. Hayatta nasıl bir varlık olacağın, elinde olan şeylerden biridir. Bütünüyle senin elinde değildir ama epey bir katkı olabilir buna. Böyle düşünürüm yani ve kendimi yapmaya önem veririm. Ama sonunda yarattığın kendin olduğu için, bu sanat eseri de fani... Öteki eserlerin kalıyor; ama belki üzerinde en çok uğraştığın eser yok olup gidiyor. Böyle de bir paradoks var hayatta. Ama bu ayrı bir mesele... Benim burada anlatmak istediğim şey şu: Hayatta neye önem veriyorsun? Doğduğun şeye mi, olduğun şeye mi, kendi yaptığın şeye mi? Ben her zaman kendi yaptığım şeye önem verdim. Kendi yaptığım şey de kendimi enternasyonal bir insan yapmak, bir dünyalı yapmak oldu. Kendimi bir Türk yapmaya çalışmadım yani...

– “Önce sosyalistim, sonra Türk...” cümlesi şimdi daha da oturdu yerli yerine... Hatta belki de Murat Belge'nin kimlik kartını oluşturan bütün özellikleri bu çerçevede açıklamak daha bir anlam kazandı: kültür adamı, edebiyat eleştirmeni, çevirmen, deneme yazarı, siyasi aktivist...

Tabii.. Balıkçı, aşçı!..

– Devam edelim: bilim adamı, gezgin, sivil toplumcu, turist rehberi... Kendini “oldurduğun” bütün bu şeyler içinde en çok hangi yönüne ağırlık verirsin?

Ben gayet tabii kendimi her şeyden önce edebiyat içinde bir adam olarak görme eğilimindeyim. Ama sonuçta bütün bunlar zaten birbirini dışlayan şeyler değil. Sonuçta gene kendimi yapmak istediğim kişinin çeşitli özellikleri bunlar da. Yani mümkün olduğu kadar değişik cephe-leri olan bir insan olmak istedim. Onun için hakikaten balıkçılığı falan da katarım. O özelliklerimi de bilim adamından daha sonra sayılacak, ikincil şeyler gibi görmem...

14. bölüm

Kuşu şarkısı

– 1994'te yayımlanan *Edebiyat Üstüne Yazılar* adlı kitabının o çok sevdiğim önsözünde “Hayata bir edebiyatçı olarak başlamıştım...” diyordun... Ben de hayatına dair bu kitabı edebiyatçı olarak Murat Belge'yi konuşarak bitirelim diyorum...

Öyle yapalım...

– O halde yine aynı önsözden bir alıntıyla devam edeyim: “... ama hayatın akışı içinde teorik dünyanın edebi alanlarından politik alanlarına kaydım... özellikle bugünlerde ‘Keşke edebiyatta kalsaydım...’ gibi sözler dilimin ucuna geliyor. Ama hele ilerleyen yaşlarda, bu ‘keşke’li hayıflanmalar da bir hayli banal ve bir hayli *kitsch*’tir...” Bugün 60’lı yıllarını süren Murat Belge olarak, önündeki yılları edebiyata daha fazla ayırarak yaşamayı düşündüğün oluyor mu?

Oluyor, evet... Çok oluyor hem de... Anlatmıştım ya, daha Edebiyat Fakültesi’nde asistan olarak ders verdiğim sıralarda siyasi konular beni çekmeye başlamıştı. Dolayısıyla edebiyattan yavaş yavaş uzaklaşmak durumunda kaldım. Sonra bir aşama geldi, fakülteden de istifa etmek durumunda kaldım. Fakültede en azından edebiyat öğretiyorsun, edebiyat üzerine konuşuyorsun falan. İstifa edince, o da kalmadı, edebiyatla ilişkim iyice gevşek bir hal aldı. Zaten daha fakültedeyken, şöyle bir mesele çıkmıştı ortaya: Şimdi liseyi bitirdiğim zaman sadece İngiliz Dili ve Edebiyatı Fakültesi’nin sınavına girdim ben, çünkü İngiliz edebiyatını öğrenmek istiyordum. Öğrenmek için böyle bir fakülteye girmek tabii iyi bir şey. Ama girdiğim zaman zaten biliyordum İngiliz edebiyatını, çünkü İngiliz Erkek Lisesi’nde okumuştum. Ve galiba da lise mezunu bir insanın bilebileceğinden biraz fazla biliyordum. Fakülte bitip de üniversiteye öğretim üyesi olarak girince, çalıştığım alan da İngiliz edebiyatı oldu tabii ki. İşte burada bir terslik çıktı ortaya. Burada, İngiltere’nin, yani Anglosakson dünyanın dışındaki bir insanın ancak izleyici olabileceğini gördüm. Yani bir sürü şeyin uzağında, dışındasın burada. Türkiye başka ülkelerle çok sıkı kültürel kanalların kurulmuş olduğu bir yer de değil. Orada olan biteni şu kadar zaman sonra bura-

da duyarsın gibi bir durum da yok. Bir tek oralara gidip, bakıp, dolaşıp, bak bunlar bunu böyle yapıyorlarmış diyebiliyorsun ancak. Hepsi bu... Yani ağzıyla kuş tutsan, çok önemli belirleyici bir çalışma yapamazsın burada İngiliz edebiyatı üstüne.

Akademik hayattaki açmazı

– Yani “Siyaset alanına kaymamış olsaydım da, seçmiş olduğum edebiyat alanında bir akademisyen olarak yeni hiçbir şey söyleyemezdim” diyorsun. Bunun hiç örneği yok mu Türkiye’de?

Benden önce akademik hayatı yeterince ciddiye alan Berna Moran örneği var. Berna Moran daha genç yaşta İngiltere’de Türklerle ilgili eserler okumuş, bunun bibliyografyasını çıkarmış. Çok iyi, önemli bir çalışma; ama çok da bir şey değil sonuçta, bibliyografya çıkarmış sadece. Bir de John Donne hakkında bir makalesi vardır. Yani Berna Bey bile baktığın da ancak küçük bir nokta yakalıyor o zamana kadar söylenmemiş olan ve bir makale yazıyor. O anlamda bir katkıda bulunuyor. Ama John Donne’u değerlendirmek gibi bir mesele değil bu. John Donne çoktan değerlendirilmiş bulunuyor zaten İngiliz edebiyatında. İngiliz bile kalkıp o genel değerlendirmeyi tersine döndürecek bir yenilik falan bulmak durumunda değil artık. Tabii edebiyat alanında zaman zaman yeni bir akım, yeni bir anlayış çıkar. Mesela alımlama estetiği diye bir şey çıkabilir yahut dekonstrüksiyonculuk çıkabilir, o zaman daha önce üzerinde çalışma yapılmış birçok şeyi bir de bu açıdan değerlendirelim diyebilirsin; böyle şeyler olur her zaman akademik hayatta. Ama biri öbürünü silmez de. Ayrıca ille herkes dekonstrüksiyon yapacak da değildir. Daha önce söylenenler de orada duruyordur. O yüzden artık bütün belli başlı edebiyatçıların, dünya edebiyatçıların sırtına dünya kadar yük binmiş, birikmiş durumdadır. Sen bir de Türk olarak bu kervana katılacaksın. Benim bildiğim bir tek Mario Praz diye bir İtalyan vardır, İngiliz edebiyatı hakkında yazdıklarını İngilizlerin de okuduğu... İlginç, önemli bir eleştirmendir. Halbuki birkaç bin tane İngiliz edebiyatı okutan akademisyen vardır herhalde, Johannesburg’dan –ne bileyim– Bogota’ya kadar!

– İngiliz edebiyatı üstüne yurtdışında yayımlanmış hiçbir akademik çalışma yok, öyle mi?

Yok. Hiç öyle bir şeye girişmedim... Sonra tabii Berna Bey Türkiye’de tartışılmayan, bilinmeyen, estetikle ilgili, eleştiri disipliniyle ilgili konuları tanıtan kitaplar yazdı. Ondan sonra bir adım daha ileri gitti ve “Türk romanı üzerine eleştirel bakış” deyip, yine İngiliz edebiyatını inceleme süreci içinde edindiği deneyimler ve bakış açılarıyla Türk edebiyatına, Türk romanına baktı. Sonuçta benim için de durum aynı... Yani İngiliz edebiyatından başlamaya bir edebiyatsever olarak hiçbir iti-

razım yok; ama bunu meslek edinmiş bir adam olduğun zaman ortaya bazı pürüzler çıkaran bir durum söz konusu...

– **Berna Moran bu kadar belirleyici bir rol oynadı demek akademik hayatında...**

Evet. Önümdeki en iyi örnek, belki de tek örnek oydu... Bir de tabii “Niye Türk edebiyatına doğrudan doğruya girmedim?” sorusu var. Bunu konuşmuştuk daha önce. O yıllarda Türkiye’de benim dünya görüşümde bir adamın milliyetçi mukaddesatçı Türkoloji Bölümü’ne değil asistan olarak girebilmesi, orayı bitirmesi bile çok zordu. Dolayısıyla edebiyatla ilişkimiz başından beri biraz karışık, diyebilirim. Bu arada fakülteden istifa ettikten sonraki on küsur yılı da *free-lance* yazarlık yaparak geçirdim. Sonunda Bilgi Üniversitesi’nde yeniden edebiyata dönmüş olmaktan mutluyum.

“Karşılaştırmalı edebiyat ömrümün sentezi gibi oldu”

– **Akademik hayata yeniden döndüğünde yine İngiliz edebiyatı alanını seçmiyorsun o halde...**

Hayır, kurucular bana üniversitede karşılaştırmalı edebiyat bölümünü kurmam önerisinde bulundular. Bu tam da benim düşündüğüm şeydi. 1995 yılında başladım buna, dolayısıyla on yıl oldu. İlk başta gayriresmi olarak böyle bir *lecture* dizisi verdim dünya edebiyatı hakkında. Bir yıl sonra da Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü resmen kuruldu üniversitede. Ben de bölüm başkanı oldum...

– **Bu arada profesör unvanını ne zaman aldın? Bu prosedür nasıl işledi?**

Bölüm Başkanı olunca, “Yahu senin hakkın var, profesör olsana!” dediler. O zamanki rektör, Savaş Akat prosedürü de ayarladı büyük ölçüde; ben de oldum.

– **Hangi dersi veriyorsun şimdi?**

Şimdi burada keyifle yaptığım bir şey var; şiir okutuyorum, *undergraduate* bir ders çerçevesinde de olsa... İngiliz şiirinden örnekler okutuyorum, biraz da Türkleri karıştırarak, retorik öğretiyorum. Retorik terimini tanıtmak, aslında altmış yaşında bir adam için bir hayli elemanter de olsa, sonuçta şiir okuyarak bunu yaptığım için büyük bir zevk alıyorum. Öte yandan bir sömestr de Türk romanı yapıyorum. Ama Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü sonuçta Batı edebiyatı öğreten bir bölüm... Dolayısıyla bu, bir bakıma ömrümün sentezi gibi bir şey oldu. Hani siyaset, tarih gibi öbür ilgi alanları vardı ya, bunlarla edebiyatı bir araya getiren bir bölgede yoğunlaştım son zamanlarda: milli edebiyatlar –öncelikle Balkan bağ-

lamı içinde, ama tabii daha geniş bir alana da yayılabilir- ve milli devlet kuruluşu arasındaki ilişkiler. Bu ikisi birbirini nasıl etkiliyor, nasıl tamamlıyor gibi konular... Bu da yeni kitap projelerine giden yolu açtı.

- *Radikal*'deki köşende son zamanda dikkatimi çeken bir şeyler oluyor: Türkiye'nin AB'yle müzakere tarihi aldığı 17 aralık günü, bütün gazetelerin köşe yazarları bu karara endeksli siyasi yazılar yazarken, senin "Yolçatı" başlıklı bir yazın çıkıyor *Radikal*'deki köşende. Bu yazıda Joyce'un *Dublinliler*'i ile Müfide Ferit'in *Per-vaneler* adlı kitaplarından yola çıkarak insanın kendi hayatını değiştirme kararı alabilmesi konusunu karşılaştırmalı olarak işliyorsun. Bunun ardından Auden'in şiirindeki olaylar ve insanlar yaklaşımını ele aldığın "Günaydın" başlıklı bir yazın yayımlanıyor. Türkiye'de hepimizin hayatlarını değiştirecek önemli bir kavşağın dö-nüldüğü sırada, üstelik sen de bunun sağlanması için ülkeden ülkeye toplantıdan toplantıya koşuşturmuşken, birdenbire bu tür edebiyat yoğun köşe yazılarıyla çıkıyorsun karşımıza...

Ben 17 aralık öncesinde, dediğin gibi, epey bir sağda solda koşuşturup sürttüm. 17 aralık kararının da çıktığı gibi çıkacağını bir süre öncesinden artık görebiliyordum. Bir bıkkınlık hissiyatı da oluştu doğrusu. O oldukça ırkçı Avrupa sağ insanı bıktırıyor, usandırıyor, illet ediyor. Ama yine de, o sağın varlığına rağmen bu kararın çıkacağını bekliyordum. Bunu da yazdım zaten, çeşitli konuşmalarda da söylüyorum: Türkiye'nin Avrupa'ya girmesi, demokratikleşmesi dediğimiz şey bir siyasi sorun. Türkiye'de bunu yapmaya çalışan güçler de var, siyasi olarak engelleyenler de... Bütün bir dünya konjonktürü içinde bu güçler itiştiler, kakıştılar ve sonunda bir yol alındı. Bunun ifadesi de kendini yasa değişikliğinde buluyor ve bu değişiklikler de oldu. Hep söylediğim la-kırdı, artık kendi kendime klişeleştirdim ama yine de söyleyeyim: 12 Eylül'ün getirdiği son yasalar demeti, hiçbir zaman çok demokratik olmamış, çok serbest olmamış, çok rahat olmamış bir topluma ayrıca bir deli gömleği giydirmiş oldu ve şimdi yapılan değişikliklerle bu deli gömleğinin ilikleri çözüldü, atılıyor ve daha da atılacak. Heykel açma merasimleri olur, brandayı indirirsin, altından heykel çıkar. Ama toplumlarda pek böyle olmuyor. Brandayı indiriyorsun, içinden epey çarpık çurpuk bir şey çıkıyor, çünkü kötü bir tarihin yarasını beresini taşıyor. Sosyalist ülkelerde branda düştü, altından mafya çıktı, öyle Apollon heykeli falan çıkmadı! Burada da bu örtüyü açtıkça, tuhaf bir toplum çıkıyor altından. Medeni bir dünya ülkesi Türkiye olabilmenin önündeki siyasi engeller kalkarken, bunun önündeki toplumsal engeller ortaya çıkmaya başlıyor. Onun için ben de yazılarımda 17 aralık oldu olmadı işini bıraktım. Şimdiki dönemde yapmanız gereken şey, toplumu bu yeni duruma hazırlamak. Dolayısıyla toplumda ne aksıyor,

ona bakmalı. Tabii, edebiyat da toplumsal meselelerden geçiyor sonuçta. Dolayısıyla daha çok yazacağım böyle şeyler diye tahmin ediyorum, bu önümüzdeki dönemde...

- Bir siyasi metni de edebiyat diliyle yazmak mümkün, değil mi? Mümkün tabii.

- O iki yazıdan sonra ben daha çok bu dile ağırlık vermeni bekledim; ama yine öbür dile döndün...

Ama siyaset sorununu pek yazmıyorum dikkat edersen, toplumsal konulara ağırlık veriyorum.

- Evet, o toplumsal engeller dediğin şeyler üzerine, zihniyet meseleleri üzerine yazıyorsun. Ama bunu yaparken edebiyat dilini daha çok kullanmanı bekliyordum ben...

Evet ama, biraz da denk düşmesi lazım. Haftada dört gün köşe yazısı yazmak zaten çok fazla. Her şeye rağmen aktüaliteye de bakmak zorundasın. Zaman baskısı da var. Ama yine de daha çok o dille yazacağımı tahmin ediyorum ben de...

- Edebiyat dilinde ifadesini bulan bu edebiyat duygusu nedir sence? Bunu nasıl tarif edersin?

Bilmiyorum ki... Bu varsa vardır, yoksa yoktur. Ben galiba biraz muhafazakârım bu konularda. Şimdi her yerde, üniversitelerde falan güzel yazma dersleri, yaratıcı yazı dersleri veriliyor falan... İnanmıyorum ben böyle şeylere.

- Peki insanlar arasında edebiyat duygusuna sahip olanlar ve olmayanlar gibi bir ayrım yapar mısınız?

Yaparım tabii.

- Nasıl anlarsın bunu?

Yani o, ne bileyim, başka disiplinlerin terimleriyle metaforik şekilde anlatabileceğim bir şey. Mesela adamın bakışının plastisitesi falan gibi lakırdılar kullanabilirim. Ama o nedir? Doğrusu zor bunu tanımlamak. Ben edebiyat duygulara hitap eder, bilim aklı falan gibi klasik ayrımlara karşıyım. Bunların hepsi akli şeylerdir, diye düşünürüm. Ama aklın her ikisindeki çalışma biçimi farklıdır, dolayısıyla da dilin... Çünkü dille yapıyoruz edebiyatı da bilimi de... İşte benim o *Marksist Estetik* adlı kitabımda anlatmaya çalıştığım -ki benim orijinal katkım falan da değildir- budur. Edebiyatın dili kontekste, bağlama bağlı bir dildir ve çokanlamlıdır. Yani kullanılan kelimelerin hangi çağrışımları taşıyacakları, bağlamdan anlaşılır. Ama bilim dilinde tek anlamlı olmalıdır kul-

landığın kelimeler ve her bağlamda aynı olmalıdır, omnitext olmalıdır yani, her tekste uygun olmalıdır. Yoksa biri akıld, biri duyguydu falan, böyle saçma sapan ayrımlar yok.

“Deneme yazarak edebiyat yapıyorum”

– Sen bu edebiyat diline hâkimsin ama... Senin o , “Dostoyevski okudum on beş-on altı yaşlarımda ve yazmamaya karar verdim” demen vardır ya, şimdi yine bunu hatırlıyorum ister istemez. Hem bu dile vâkıfsın, hem de edebiyatın ana damarları dediğimiz roman, öykü, şiir alanlarındaki tekniği de çok kolay çözümleyebilecek bir insansın. Neden hiç girmedin bu alanlara?

O zaman o gerekçelerle girmedim. Diyelim ki, bir yandan *Suç ve Ceza*’yı okuyorsun o yaşlarda, öte yandan da hikâye yazmaya kalkışyorsun. O okudukların ister istemez bir edebiyat bakışı oluşturuyor sende. O bakışla kendi yazdıklarına baktığın zaman, vazgeçmek daha doğru gibi geliyor işte. En azından benim için böyle oldu bu...

– Peki sonradan? Çünkü insan bir zamanlar almış olduğu bir kararı sonra yeniden gözden geçirebilir pekâlâ...

Bende olmadı işte. Belki o büyük edebiyatçılara duyduğum saygı yüzünden olmadı, belki de bendeki yaratıcılık miktarı öyle çok fazla olmadığından böyle oldu. Bilmiyorum. Şimdi edebiyata biraz daha kuşbakışı, global bakıyorum ve aslında ben de edebiyat yapıyorum diye görüyorum. İlla roman yazmam ya da şiir yazmam gerekir diye düşünmüyorum. Bunu yapmadan da insan edebiyat yapabilir, ben de deneme yazarak edebiyat yapıyorum işte. Bendeki yaratıcılık miktarı bu kadarına yetiyor demek ki... O alanda fazla şikâyet edemeyeceğim şeyler de yapıyorum.

– Deneme yazarlığının alanını da epey geniş tuttuğun söylenebilir herhalde. Demin sözünü ettiğim köşe yazıları da bu türün örneklerinden sayılabilir, değil mi?

Ben deneme tarzını bütün yazdıklarımaya yaydığımı düşünüyorum. Akademik makale de yazsam gazete makalesi de, hepsinin içine denemeyi katıyorum. Daha teorik yazılara da –ki bir zamanlar bayağı yoğun yazıyordum– espri katıyorum ya da daha başka türlü söylemek, bir benzetme yapmak gibi edebiyatın temel unsuru olan şeyleri, dilsel kullanımı koyuyorum; yani retorik yapıyorum. Bunlar da bana yetiyor. Mesela *Birikim*’de bir yazı yazmıştım vaktiyle. Tanıdığım genç bir şair “Artık şiir de yazmaya başladın” demişti bana. “Nedir o?” diye sorduşumda, bu yazıdaki “Ama nasıl bir dünya, nasıl insanlar?” cümlesini söylemişti. Sonra bunu alıp kullanmıştı da galiba...

– Mesela *Halkın Dostları* dergisinde Behçet Necatigil için yazdığın şiir eleştirisi de böyle bir örnek olabilir. Necatigil için “... şiirindeki ileri derecede sadeleşme sonucunda, Japon hikâyesindeki en iyi okçu olduğu için artık ok atmayan usta gibi, Necatigil de artık şiir yazmaz, şiir olur” demişsin. Şiir gibi bir eleştiri olmuş bu da.. Bundan başka şiir eleştirisi de yazdın mı?

Bir iki tane daha yazmışumdır... Ama işte sonuç olarak, yazdığım şeyin adının illa şiir ya da roman olması gerekmiyor. İlla bunları yazarak edebiyatçı olunur, diye düşünüyorum. Deneme yazmak da yetiyor bana.

– Bir edebiyat türü olarak gördüğün denemelerinde eleştirel sosyoloji de yapıyorsun...

Evet, tabii. Özellikle de başlarda (Roland) Barthes’tan da etkilendim herhalde. Ama Barthes’a göre daha politığım ben. O daha kültürel; semiyoloji disiplinine daha bağlı. Ben onlardan yararlanıyorum o kadar, yoksa ben semiyologum diye bir iddiam yok. Tarih benim için daha önemli, siyaset önemli, geniş anlamda kültür önemli...

– Bu türün ilk örneği misin Türkiye’de?

Galiba... Daha *Cumhuriyet* gazetesinde sayfa yapmaya başlamadan önce, *Demokrat* gazetesindeki yazılarımda başlamıştım buna. 12 Eylül’den çok önceleri yani; şimdi benim gibi yazarlar çoğaldı. Beni taklit ettiler anlamında bir şey söylemiyorum, ama bir şey başlattığın zaman başka insanlar da ilgi duyabiliyorlar, o tür şeyler yazabiliyorlar tabii... Yani *cultural studies* gibi bir şey ortaya çıktı Türkiye’de, şimdi bunu yapan bir sürü insan var.

– Bu açıdan bir ekol yarattığın söylenebilir mi?

Onu bilmiyorum, yani hiç öyle bir açıdan bakmadım doğrusu. Ama böyle bir kapı açtığımı düşünüyorum. Ekol olması için daha dar tanımlamak lazım onu, bende yok öyle bir şey... Mesela bir Dada ekolü çıkar, bilmem ne çıkar; bunların manifestoları vardır, mutlaka uydukları kurallar vardır falan. Yani resme yüz metre öteden baktığın zaman, bu Dali dersin. Dali ile de Chirico ya da Miro arasındaki bağlantıları görürsün, neden bu insanların hepsine sürrealist dendiğini görürsün... Kavramlar, prosedürler, malzemenin ne şekilde kullanılacağına dair kurallar etrafında bir birleşme vardır ekolde. O anlamda bir ekolum var mı, yok mu, hiç bilmiyorum. Öyle bir kaygım da olmadı açıkçası...

– Bir de çeviri meselesini konuşmak istiyorum. Truman Capote James Joyce için “Kulağıyla yazan bir yazardır o, kelimelerin tınısını dinleyerek yazar” demiş bir yerde. Sen Joyce’u Türkçe’ye çevirirken o tınıyı nasıl aktarıyordun?

İngilizce'deki tınyı aktarmak mümkün değil. Ona tekabül edecek başka bir şey bulmak lazım Türkçe için. Ama yani Molière çevirir adam, Kayseri şivesiyle konuşturur, öyle de değil. Mesela *"Once upon a time and a very good time it was"* diye başlıyor *Sanatçı'nın Bir Genç Adam Olarak Portresi*'nde Joyce. İngilizce'de çok daha fazla tek heceli kelime var; Türkçe'de ise daha uzun kelimeler. Daha işin başında ortaya çıkan yapısal zorluklar var dolayısıyla... "Evvel zaman içinde ve ne güzel evvel zamanlarda onlar" diye çevirerek bir melodi kurmaya çalışmıştım işte.

– Çeviriyi niye bıraktın?

Artık vaktim olmuyor. Evet, çeviride de herhalde yine bu problematik –yani edebiyatı bu kadar sevip de kendi edebiyat yapmayan bir adamın bir tür biraz edebiyat yapar gibi hissedebilmesi– vardı. Faulkner çevirmem herhalde öyle bir şeydi. O tarihte kendimi analiz edecek durumda değildim tabii, ama sonradan düşününce herhalde öyle bir şeydi o diyorum. Yani bu romanı ben yazmak isterdim, yazamamışım, adam yazmış, o zaman belki çeviririm gibi bir düşünceydi. O kitabı yazamadığıma göre onunla sevişmek için, onu ancak çevirebilirim!

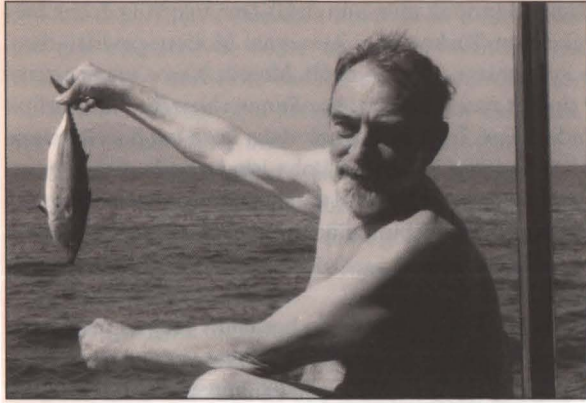
Yeni "elyazmaları"

– Son olarak da üzerinde çalışmakta olduğun son kitap projesini konuşalım. Şimdilik son... Üç ayrı çalışmadan oluşan bu projede edebiyat tarihçiliği yönün mü ağır basıyor edebiyat eleştirmenliği mi?

Tarih-siyaset-edebiyat-fikir tarihi, hepsinin işin içine gireceği, "ulus-devlet" in işin odak noktasında yer aldığı bir proje bu. "Kuruluş romanları" dediğim kitabın yarısı bitti. Kuruluş romanlarında büyük ulusal anlatı kavramını ele alıyorum, çünkü ulus kendine bir anlatı kuruyor uluslaşırken ve devletini kurarken. Bütün bu anlattığımız milliyetçi edebiyat da bu anlatının çeşitli aşamalarını tamamlıyor. Dolayısıyla kuruluş çok önemli, belirleyici bir şey... Burada mitoloji tarihi roman kılığında sunulur; "Biz buyuz, işe böyle başladık" demek üzere yazılmış romanlardır bunlar. Türkiye'de bu romanlar hangileri, bunları saptayıp ele alıyorum.

– Hangi romanları mesela?

Kuruluş romanından kastım Türkiye'nin kökeninin ne olduğu sorununun ele alındığı romanlar. Bu köken meselesini Kemal Tahir'in *Devlet Ana'sı* ya da Tarık Buğra'nın *Osmancık*'ı gibi Osmanlı'dan başlatan romanlar var; bunları ele aldım. Malazgirt'ten başlatanlar var, Orta Asya'ya dayandıranlar var. *Bozkurtların Ölümü*, *Bozkurtlar Diriliyor* gibi kitapları ele alacağım. Bu köken meselesini Anadolu uygarlıklarına dayandıran Mavi Anadolucuların, Halikarnas Balıkcısı'nın yazdıklarını inceleyen bölüm de bitmek üzere... Bunu Kurtuluş Savaşı üzerine

yazılmış romanları ele alan bir çalışma izleyecek. Bunun da can alıcı önemde olduğunu düşünüyorum. Kurtuluş Savaşı'nı nasıl yorumlamak istediğimiz, ondan ne gibi sonuçlar çıkarmak istediğimiz de, çok önemli bir ideolojik konu çünkü... Bir de edebiyatları açısından Balkanlar ve Kafkaslar'ı karşılaştırmalı olarak inceleyen bir çalışma var elimde. Burada da ulus-devletlerin oluşumu, ulusal ideolojilerin oluşumu, ulusal edebiyatların oluşumu ve bütün bunların karşılıklı etkileşimini ele alıyorum. Bu konuların tartışıldığı bir uluslararası sempozyum sonunda da son şeklini alacak...

– Çok kapsamlı bir projeden söz ediyorsun...

Evet, ama dediğim gibi, bir bölümünü yazıp bitirdim. Bir iki kitaplık malzeme de var elimde...

– Bu çalışma bittiği zaman, bir referans kitabı olabilir mi?

Ona bir şey diyemem ben.

– Ya da bu çalışmanın yabancı dillere çevrilip, uluslararası literatüre girmesi söz konusu olabilir mi?

Şimdi böyle birçok kitap var. Özellikle de Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Balkanlar'ın, Kafkaslar'ın kısmen içine düştüğü kargaşa içinde, ikinci bir milliyetçilik dönemi yaşandı diye yorumlandı ya, bu biraz da şok gibi geldi dünyaya. Dünyanın en azından birtakım bölgeleri mahiyet değiştirmiş bir şekilde hayatlarına devam ederken, bu milliyetçilik tuhaf bir heyula gibi, sandık odasından çıkmış bir hortlak gibi insanları tedirgin etti ve yeniden bu gibi konular ele alınmaya başlandı. Benedict Anderson'ın milliyetçilik üzerine kitabı, tam da bu duruma denk düştü. Şimdi birçok ülkede ulusal edebiyatları bu gözle yeniden ele alıp inceleyen çalışmalar yapılır oldu. O bakımdan bu çalışmanın da bir yeri var nesnel olarak. Ama Türkiye'yle herkes ne kadar ilgili? Türkiye, hep söylüyorum, bence nesnel olarak taşıdığı önemi çevresine veya uzaklara anlatamayan bir ülkedir. Dış dünyada öneminin çok daha altında temsil olunan bir ülkedir. Mesela benim yazmış olduğum bir *İstanbul Rehberi* var, biliyorsun. Herkes de çok beğeniyor, İstanbul'u onunla geziyor vesaire; ama herhangi bir yabancı dile çevrilmiyor. Onun için bu kitap için de bir şey söyleyemem.

– Bundan 35 yıl önce çıkardığın *Halkın Dostları* dergisinde Namık Kemal, Mehmet Rauf gibi eski dönem yazarları üstüne yazdığın ilk edebi incelemelerde Batılılaşma döneminin edebiyata yansıyan ideolojik yapılanmasını ortaya koymuşsun... Sonraki yıllarda yazdığın yazılarda da devam ettirdiğin bu yaklaşımı bugün uluslaşma sürecinin edebiyata yansımalarını ele aldığın bu kapsamlı çalışmayla

bütünlüklü bir hale getirdiğin söylenebilir mi? Sanki bir çember, bir döngü tamamlanıyor gibi hissettiğin oluyor mu?

İşte bu çalışmayı altmış yıllık hayatımın bir sentezi gibi görüyorum. Teorik dünyanın çeşitli alanlarında şimdiye kadar yaptığım her şeyin buna bir katkısı olabilir, diye düşünüyorum. Dolayısıyla iyi bir şey bu... Aynı zamanda çok da iyi değil, bir de olumsuz tarafı var işin çünkü. Milliyetçi edebiyat dediğin şey, iyi bir edebiyat değil sonuçta. İşte, Bulgarların, Romenlerin, Yunanların, Sırpaların, ne varsa; hepsininki berbat. Ulusal edebiyat dediğin şey başka, ulusalcı edebiyat dediğin şey başka çünkü... Üstelik de birini okuduğun zaman, aşağı yukarı hepsini okumuş gibi oluyorsun. Dört beş belli başlı tema oluyor her birinde; tipler bile aynı. Biri bizde oturuyor Felatun Bey diye bir tip yaratıyor, Bulgaristan'da da biri Balkanski diye benzer bir tiplerle çıkıyor karşına. Ahmed Mithad Efendi ya da Recaizade Ekrem Batı taklidi züppelerle alay ederken; İstanbul Ermeni edebiyatında da aynı şeyin yapıldığını öğreniyorum.

- Hep birbirini tekrarlayan temalar ve tiplerle karşılaşmış sıkılmaya başlıyorsun, öyle mi?

Evet. Evet, yani iyi hoş ama, edebiyatın en estetikten uzak alanında, zaten estetikle de doğrudan bağını kurmadan, ideolojik edebiyat gibi bir kategori üstünde çalışmış oluyorum. Onun da tabii kendine göre çok ilginç alanları var, ama estetik bir şey değil, istediğim gibi bir edebiyat değil. Yine özel hayatıma kalıyor üzerine illa bir şey yazmadığım, yazmak gereğini duymadığım, ama okuyup beğendiğim şeyler... Keyfi mi kaçırır bir şey daha var; o da şu: Bu ulus-devlet artık bitiyor galiba. Bunu umuyorum ve biraz umduğum gibi oluyor diye de seviniyorum. Ama ben böyle bir çalışmayı, herkesin ulus-devlet tapınması içinde olduğu bir sırada yapıp, bununla herkesi uyarmış olmayı tercih ederdim. Kuğu şarkısını söylemek çok da etkili değil sonuçta!

- Kuğu şarkısı mı?

Hani kuğu hayatı boyunca sessiz oturmuş, tam öleceğini hissettiği sırada çok güzel bir sesle ötermiş ya. Ölüm öncesi son beyanat yani... İşte bu ulusalcı edebiyatın ölümden önceki son şarkısını da ben yazıyorum şimdi! Geç kaldım diye de canım sıkılıyor. Sonra da avutuyorum kendimi, bu da yapılması gerekli bir şey diye. Adam ölüyor; cenaze töreni yapmak, mezar taşı koymak gibi konvansiyonlar da var değil mi hayatta!

- Teşekkür ederim Murat Belge.

Bibliyografya

Yayınlar

Kitapları:

Tarihten Güncelliğe, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983; İletişim Yayınları, 1997.

Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek, İstanbul, Birikim Yayınları, 1993, 2000.

Marksist Estetik: Christopher Caudwell Üzerine Bir İnceleme, İstanbul, BSF, 1989.

Türkiye Dünyanın Neresinde?, İstanbul, Birikim Yayınları, 1992, 1997.

12 Yıl Sonra 12 Eylül, İstanbul, Birikim Yayınları, 1992, 1993, 2000.

İstanbul Gezi Rehberi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993-2003.

Edebiyat Üzerine Yazılar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994, 1998.

Türkler ve Kürtler: Nereden Nereye? İstanbul, Birikim Yayınları, 1996.

Boğaziçi'nde Yalılar, İnsanlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, 1999, 2004.

Tarih Boyunca Yemek Kültürü, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Başka Kentler, Başka Denizler, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Yaklaştıkça Uzaklaşıyor mu? AB-Türkiye, İstanbul, Birikim Yayınları, 2003.

Türkiye'nin Halleri, Liberte Yayınları, Ankara, 2003.

Çeviriler

Edebiyat çevirileri:

Charles Dickens, *Martin Chuzzlewit*, İstanbul, Adam Yayınları, 1982.

Patrick White, *Arabadakiler*, İstanbul, Cem Yayınları.

D. H. Lawrence, *Kayıp Kız*, İstanbul, Adam Yayınları, 1982.

James Joyce, *Dublinliler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1987.

William Faulkner, *Döşeğimde Ölürken*, İstanbul, de Yayınları, 1965; Adam Yayınları, 1982; İletişim Yayınları, 1990.

John Berger, *Bir Zamanlar Avrupa'da*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990 (Taciser Belge'yle).

James Joyce, *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*, İstanbul, de Yayınları, 1966; Birikim Yayınları, 1983; İletişim Yayınları, 1989.

William Faulkner, *Ayrı*, İstanbul, de Yayınları, 1967; İletişim Yayınları, 1991.

Dugmore Boetie, *Yurtsuzların Ülkesi*, İstanbul: Cem Yayınları, 1976; İletişim Yayınları, 1990.

William Faulkner, *Ağustos Işığı*, İstanbul, Cem Yayınları, 1983; İletişim Yayınları, 1990.

William Plomer, *Yanya Sultanı*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1995.
 John Berger, *Leylak ve Bayrak*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996 (Taci-ser Belge'yle.)

Edebiyat dışı çevirileri:

W. Stace, *Hegel Üstüne*, İstanbul, Birikim Yayınları.
 Leo Huberman, *Feodalizmden Yirminci Yüzyıla*, İstanbul, Bilim Yayınları, yeniden basım, İstanbul: İletişim Yayınları.
 Karl Marx, *1844 El Yazmaları*, İstanbul, de Yayınları.
 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Sanat ve Edebiyat Üzerine*, İstanbul, de Yayınları.
 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Din Üzerine*, İstanbul, Gerçek Yayınları.
 M. Lifshitz, *Karl Marx'ın Sanat Felsefesi*, İstanbul, Ararat Yayınları.
 I. Gibson, *Lorca'nın Öldürülüşü*, İstanbul, Cem Yayınları.
 Arnold Toynbee, *Tarih Bilinci*, İstanbul, E Yayınları.
Çeviriyazı: Ahmet Mithat Efendi, *Jöntürk*.

Yayın yönetmenliği

Dergiler:

Kurucu: *Halkın Dostları*, 1969-1971.
 Kurucu ve yayın yönetmeni: *Birikim*, 1975-1980.
 Kurucu ve yayın yönetmeni: *Yeni Gündem*, 1986-1989.

Ansiklopediler:

Genel yayın yönetmeni: *Yirminci Yüzyıl ve Siyasi Liderler*.
 Genel yayın yönetmeni: *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1986-1998.
 Editör: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*.
 Danışma kurulu üyesi. *AnaBritannica*, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1986; 2000.

Sürekli gazete yazarlığı

Politika: 1976-1977
Cumhuriyet: 1977
Milliyet: 1976-1977
Demokrat: 1980
Radikal: Ekim 1996-

Akademik görevler

1980 Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü.
 1996 Prof. Dr., bölüm başkanı ve kurucusu, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü.

Verdiği dersler

Lisans: Batı medeniyeti tarihi, Batı müzik tarihine giriş, sanat tarihine giriş, Batı edebiyatında kahraman tipolojisi, Türk edebiyatı, roman araştırmaları, Türk kültür ve uygarlığı, romantizm, İngiliz romanı, şiir ve retorik.

Lisansüstü: Ulus-devlet kuruluşu ve militarizm.

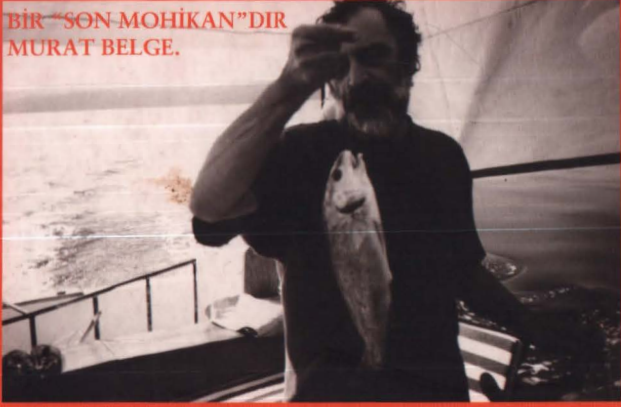
Murat Belge

Bir Hayat...

DK
DOĞAN
KİTAP

Söyleşi: Tûba Çandar

BİR "SON MOHİKAN"DIR
MURAT BELGE.

Zarif bir adamdır Murat Belge. Bu soylu dokuyu ve kokuyu, onunla ilk karşılaşmanızda hissedersiniz.

Bir "Son Mohikan"dır Murat Belge. Entelektüelliğin yok olduğu bir dünyada ve ülkemizde yetişmiş çok yönlü bir düşünce adamıdır.

Şifahi bir adamdır Murat Belge. Onunla konuşmak, onu dinlemek bir zevktir.

Bir "duruş adamı"dır Murat Belge. Siyasi duruşu kadar, insani duruşuyla da böyledir bu.

Cesur bir adamdır Murat Belge. Güçlü fikirleriyle "yurttan sesler korusu"nun dışında bir sestir hep.

Alçakgönüllü bir adamdır Murat Belge.

Bütün bunlardır Murat Belge... Her şeyden önemlisi bir "edebiyat duygusu"dur.

Tûba Çandar 1948'de İstanbul'da doğdu. Avusturya Lisesi'nden sonra, ortaöğrenimini ABD'de tamamladı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi.

Cumhuriyet gazetesi bünyesinde yayımlanan *Bizim Almanca* dergisini çıkardı.

Gergedan dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Ardından önce *Hürriyet*, sonra

Milliyet gazeteleri bünyesinde yayımlanan *Gazete Pazarı*'da "Portreler" yazdı. İlk

biyografi çalışması *Hitit Güneşi Mualla Eyuboğlu*, Doğan Kitap'tan çıktı.

ISBN 978-975-293-547-1

20 YTL

